

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ

VI Міжнародної науково-практичної
конференції

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ
ЦИВІЛЬНОГО, МІЖНАРОДНОГО МОРСЬКОГО,
ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА

14 – 15 квітня 2016 року

КИЇВ-2016

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Горбань А.В., перший проректор КДАВТ, кандидат історичних наук, доцент;

Крицька А.М., проректор з навчально-методичної та наукової роботи КДАВТ, кандидат педагогічних наук, доцент;

Зорька О.В., в.о. директора Інституту управління, технологій та права КДАВТ, кандидат педагогічних наук, доцент;

Задорожний Ю.А., декан юридичного факультету КДАВТ, кандидат юридичних наук, доцент;

Добкіна К.Р., заступник декана юридичного факультету КДАВТ, кандидат юридичних наук, доцент;

Апаров А.М., завідувач кафедри господарського та транспортного права КДАВТ, доктор юридичних наук, професор;

Мусієнко В.В., завідувач кафедри цивільного права КДАВТ, кандидат юридичних наук, доцент;

Хохленко О.М., завідувач кафедри теорії та історії держави і права КДАВТ, кандидат юридичних наук, доцент;

Клюєва Є.М. доцент кафедри господарського та транспортного права, кандидат юридичних наук, доцент.

Актуальні проблеми сучасного розвитку цивільного, міжнародного морського, господарського та транспортного права: Матеріали VI Міжнародної наукової конференції. – К. : КДАВТ, 2016. – 608 с.

У збірнику матеріалів VI Міжнародної наукової конференції «Актуальні проблеми сучасного розвитку цивільного, міжнародного морського, господарського та транспортного права» (м. Київ, 14 – 15 квітня 2016 року) висвітлено сучасні погляди науковців щодо стану та перспектив розвитку цивільного, міжнародного морського, господарського та транспортного права, кримінальної та адміністративної проблеми правового регулювання відповідальності за правопорушення на транспорті, розглянуто актуальні проблеми правового регулювання перевезень.

Для науково-педагогічних працівників та аспірантів.

Матеріали друкуються мовою оригіналу в редакції авторів.

© КДАВТ, 2016

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО МОРСЬКОГО І ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА.....13

Гуцуляк В. Н.

Международно-правовой статус и режим территориального моря в XXI века.....13

Panin Vladyslav V., Gorban Anatoliy V., Karpenko Oksana O.

Mission and services of knowledge transfer unit in Kiev state maritime academy after hetman Petro Konashevich-Sahaydachniy.....21

Голосніченко І. П., Золотарьова Н. І.

Інфраструктура в умовах децентралізації.....23

Ильясова Г.А.

История становления и перспективы развития транспортного законодательства Республики Казахстан.....30

Задорожний Ю.А.

Особливості ідентифікації морських та річкових суден.....37

Микитчик О.В.

Особливості кваліфікації ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха.....40

Нецька Л.С.

Про поняття «державна компанія».....42

Добкіна К.Р.

Манильські поправки до Конвенції ПДМНВ: деякі важливі питання правового регулювання підготовки моряків.....48

Мусієнко А.В., Каменський В.С.

Актуальні аспекти правового регулювання організації медичної допомоги на судні.....51

Кацавець Р.С.

Формування транспортного права як комплексної галузі.....55

Клюєва Є.М.

Особливості визначення правового статусу науково-дослідних суден.....61

Клюєва Є.М., Бойко В.

Актуальні проблеми регулювання діяльності внутрішнього водного транспорту.....64

Слободська І.А.

Поняття адміністративної відповідальності юридичних осіб в галузі цивільної авіації.....66

Тимкович І.І.

Медичне забезпечення польотів при виконанні авіаційно-хімічних робіт як елемент соціального захисту працівників підприємств цивільної авіації.....70

Лужанський М.В.

Суб'єкти транспортного права та транспортних правовідносин.....73

**РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ
ВИНИКНЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРАНСПОРТНОГО
ПРАВА.....75**

Ковальчук А.Т.

Детінізація економіки як нормативно-правовий імператив.....75

Ладиченко В.В.

Генеза конкурсного відбору у системі державної служби України....81

Апаров А.М., Онищенко О.М.

Тенденції реформування господарського законодавства України.....84

Голосніченко Д.І.

Особливості політичних режимів в сучасних умовах.....90

Біленчук П.Д, Ярмолюк А.А.

Науково-методичне забезпечення конституційної реформи в Україні..94

Ермолова О.Н.

Предмет правового регулювання підприємницької діяльності.....103

Панькова Л.О., Більботенко А.Р.

До питання правового регулювання діяльності казенних підприємств.....106

Довженко Є.В.

Теоретико-правова характеристика технічних норм як суспільного регулятора.....108

Цегельник О.В.

Основные тенденции развития хозяйственного права Республики Беларусь.....116

Клепікова О.В.

Загальнотеоретичні передумови визначення та розмежування категорій «транспортна система», «інфраструктура транспорту» та «транспортна діяльність».....123

Канарик Ю.С.

Суб'єктивний склад правовідносин, які складаються в процесі виробництва молока і молочної сировини.....126

Філіпов А.В., Редько К.А.	
Національна поліція України за новим законом: дискусійні питання.....	129
Гладкая Е.В.	
Место профессиональных союзов в структуре государственной политики в области приватизации.....	132
Конаневич Ю.Г.	
Прудинцеальное регулирование хозяйственных отношений.....	139
Старожилова Н.П.	
Соотношение административного права и транспортного права.....	146
Хохленко В.М.	
Проблеми адміністрування ПДВ та напрями удосконалення.....	155
Олашина А.О.	
Уніфікація підходів до регулювання сфери господарського права на сучасному етапі розвитку системи законодавства.....	157
Черепок А.Р.	
Специфика внутривозвественных правоотношений унитарных предприятий уголовно-исполнительной системы.....	161
Демченко Я.О.	
Господарсько-правові аспекти комерціалізації нематеріальних активів.....	164
Посох О.С.	
Транспорт і торгівля.....	168
Зінченко О.В.	
Теоретико-правові засади використання та захисту комерційної таємниці.....	172
РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА	175
Бондаренко Н.Л.	
Экспроприация как основание прекращения права собственности...175	
Хайтов М.О.	
Конституционные основы права собственности граждан в Туркменистане.....	178
Витушко В.А.	
Социализации гражданского законодательства как фундаментальное направление его реформирования на постсоветском пространстве..186	
Вишновецька С.В.	
Трудоправова компаративістика як складова предмета науки трудового права.....	193

Степанов О.В.	
Актуальные проблемы реализации возможностей электронного судопроизводства по гражданским делам в Республике Беларусь...	197
Мусієнко В.В.	
Відповідальність орендаря за невиконання зобов'язань за договором оренди комунального майна.....	200
Задорожня Г.В.	
Укладення міжнародних договорів главою держави: межі повноважень.....	204
Шаповал Л.І.	
Шляхи визначення розміру відшкодування моральної шкоди.....	208
Пахомова А.О., Коптюх А.А.	
Охрана авторського права в Україні: перспектива розвитку і міжнародна практика.....	214
Крижна В.М.	
До питання термінології у сфері інтелектуальної власності.....	219
Самань В.В.	
Особливості правового регулювання страхування професійної відповідальності.....	222
Булгакова І.В.	
Питання розвитку медіації в Україні.....	225
Озель В.І.	
Еволюція юридичного закріплення права на шлюб в Україні.....	227
Савицька С.Л.	
Правова невизначеність законодавства України, що регулює встановлення та припинення опіки і піклування над дітьми.....	231
Савицька С.Л., Задорожний Б.Ю.	
Відшкодування моральної шкоди в трудовому праві.....	236
Мартюк А.С.	
Особливості охорони праці неповнолітніх громадян України.....	241
Новосельська І.В.	
Теоретичне значення поняття “забезпечення трудових прав”.....	243
Новосельська І.В., Романова Н.В.	
Проблемні питання працевлаштування жінок в Україні.....	246
Новосельська І.В., Котул В.О.	
Проблеми виконання норм чинного законодавства України про працю щодо охорони праці на підприємстві.....	251
Новосельська І.В., Мойсей І.М.	
Норми права Європейського Союзу як основа вдосконалення національного трудового законодавства.....	256
Гладкая Е.В.	
Институт экономической несостоятельности (банкротства): теоретико – прикладной аспект.....	260

Чернега В.М.	
Договір і домовленість у сфері сімейного права України.....	266
Чернега В.М.	
Nulla regula sine exсertione, або в яких виняткових випадках суб'єкт правозастосування може присудити з дочки, сина аліменти?.....	272
Чернега В.М., Гапійчук М.Л.	
Чи потрібно вдосконалювати деякі законодавчі формулювання в Сімейному кодексі України?.....	275
Чернега В.М., Задорожний Б.Ю.	
Сутність переважних прав у сімейному праві	277
Чернега В.М., Ящук І.В.	
Право на шлюб: проблеми та рішення.....	280
Данильченко Ю.С.	
Проблематика участі держпідприємств – реципієнтів іноземних інвестицій в договорі про спільну діяльність без створення юридичної особи (просте товариство). Новели законодавства.....	283
Симбірська Є. В.	
Належність та допустимість як критерії оцінки доказів в цивільному процесі (теоретико-правовий аспект).....	289
Мельник Л.	
Окремі факти щодо електронного підпису.....	292
Западнюк О.Б.	
Окремі питання організації системи світового футболу та ФІФА....	296
Кірюхова Н.С.	
Особливості відчуження транспортних засобів та нотаріальні дії у сфері відчуження транспортних засобів.....	299
Гаврилов Е.В.	
К вопросу о непоименованных способах защиты гражданских прав в России и Украине.....	301
РОЗДІЛ 4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ НА ТРАНСПОРТІ.....	307
Алиев Н. К.	
Система преступлений против безопасности движения и эксплуатации транспорта в Азербайджанской республике, Российской федерации и республике Украины: сравнительный анализ.....	307
Заросило В.О.	
Щодо поняття правоохоронних органів та правоохоронної діяльності.....	313

Осадчий В.І.	
Кримінальна відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: проблемні питання.....	319
Берзін П.С.	
Законодавство про проступки Республіка Сербія: загальна характеристика.....	325
Молдован В.В., Молдован А.В.	
Суд присяжних незалежної України.....	330
Шумський П.В.	
Актуальні питання застосування закону України «Про прокуратуру».....	335
Кришевич О.В.	
Актуальні проблеми кримінальної відповідальності за шахрайство в сфері авто страхування.....	337
Кришевич О.В., Задніченко С.І.	
Співвідношення поняття «хабар» та «неправомірна вигода».....	344
Константий О.В.	
Розгляд адміністративними судами справ за участю суб'єктів державного управління на морському та річковому транспорті.....	351
Хохленко О.М.	
Особливості місцевого самоврядування окремих територій Донбасу.....	357
Паламарчук Л.П.	
Використання спеціальних знань під час розслідування порушень авторських та суміжних прав.....	360
Севрук О.Р.	
Представництво прокурором інтересів недієдатних та обмежено дієдатних осіб у суді: окремі проблеми захисту.....	363
Долгополов А.М., Петренко В.В.	
Кримінальне провадження за правопорушення на транспорті.....	366
Дунаєвська Л.Г.	
Особливості огляду трупа під час розслідування злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту.....	368
Барилюк В.І.	
Історичні етапи становлення і розвитку дізнання, його правове і функціональне призначення за новим КПК України.....	370
Котюк О.І.	
Зміст обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, потребує уточнення.....	382
Столбовий Ю.М.	
Актуальні проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом.....	384

Кульчинська Ю.О.	
Кримінальна відповідальність за дискримінацію.....	387
Філіппов А.В.	
Адміністративна відповідальність «в автоматичному режимі» в контексті конституційного судочинства.....	391
Молдован А.В., Котул В.О.	
Переваги і недоліки нового Кримінально-процесуального кодексу України.....	397
Ковальова С.С.	
Незаконне заволодіння транспортним засобом.....	403
Столяр О.О.	
Контрабанда. Історія та сучасність.....	407
Михайлов В.О.	
Особливості методики розслідування розкрадань з банківських сейфів, планування первинних слідчих дій і оперативно розшукових заходів.....	409
Михайлов В.О.	
Поняття агресії та її тенденції на сучасному етапі.....	411
Безкровний Є.А.	
Імплементация органів прокурорського самоврядування у національне законодавство.....	420
Чемерис І.В.	
Щодо окремих рис психології корупції.....	423
Заросило В.В.	
Забезпечення безпеки масових заходів та участь у цьому процесі Національної поліції України.....	425
Перфілов О.Л.	
Окремі напрями взаємодії Національної поліції і населення.....	429
Тетерук А.А.	
Щодо участі іноземців у складі добровольчих військових формувань в Україні.....	431
Севрюк Е.Ю.	
Уголовно-правовая характеристика транспортных преступлений в Республике Беларусь.....	434
Хмелевський Д.А.	
Види і форми протидії прокурорській діяльності та шляхи її подолання.....	436

РОЗДІЛ 5. МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ У СФЕРІ ОСВІТИ, РОЗВИТОК НАУКОВОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТІ.....445

Худолей В.Ю., Коротун Т.М.

Технології 3D моделювання в навчальному процесі університету...445

Нікітін Ю.О., Хвалінський С.О., Мельник М.В.

Науково-освітнє бізнес партнерство як механізм інноваційного розвитку та інтеграції України до європейського союзу.....450

Цюрупа М.В.

Філософія права у пошуках фундаментальних підвалин морально-правової регуляції збройного насильства.....453

Мясоутов Ш.К.

Развитие творческого мышления у студентов на занятиях истории.....460

Баранник М.В.

Народная смеховая культура как зеркало советского прошлого.....468

Говорущенко Т.О.

Розвиток інноваційної діяльності у шкільній освіті за рахунок формування культури та навичок «свідомого» використання мобільної електроніки школярами.....472

Головко С.Г.

Нормативно-правове забезпечення наукової та інноваційної діяльності в системі вищої освіти.....475

Шевчук В.О.

Конкурентоспроможність вищої освіти України в контексті до європейської освітньої системи.....478

Стрілок І.І.

Інструменти євроінтеграції вищої освіти.....480

Вознюк Ю.С.

Нормативно-правова база діяльності німецьких органів влади на теренах окупованої України під час Другої світової війни (1941 – 1944 роки).....482

Видиборець М.С.

Самовдосконалення, самоосвіта і самостійна робота слухачів як засоби формування професійних умінь при вивченні графічного дизайну для WEB.....487

Єщенко О.Ю.

Юрій Бадзьо – останній політв'язень СРСР.....493

Федоренко К.Л.

Поняття дошкільної освіти та її організація496

Грех А.П.

Щодо організації діяльності та складу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.....498

РОЗДІЛ 6. МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ В СФЕРІ МЕДИЧНОГО ПРАВА, РОЗВИТОК НАУКОВОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ГАЛУЗІ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ.....502

Видиборець С.В., Хоменко І.М.,Ткаченко О.В., Стецюк Р.А., Михайличенко Б.В.

Роль лекції в навчальному процесі.....502

Видиборець С.В., Сергієнко О.В, Михайличенко Б.В.

Деякі складові навчального процесу та їх значення у формуванні особистості лікаря.....509

Видиборець С.В., Гайдукова С.М., Мороз Г.І., Кучер О.В.

Роль базових відділень у забезпеченні самостійної роботи слухачів циклів підвищення кваліфікації лікарів.....515

Видиборець С.В., Хоменко І.М., Михайличенко Б.В.

Атестація науково-педагогічних працівників у вищому навчальному закладі і її правове регулювання.....521

Видиборець С.В., Хоменко І.М., Сергієнко О.В.

Правові засади правильного зарахування на посаду лікаря (провізора), стажиста.....526

Видиборець С.В., Хоменко І.М., Михайличенко Б.В.

Поняття, види та склад медичних правовідносин.....531

Видиборець С.В., Кучер О.В., Мороз Г.І.

Роль кафедри в упровадженні принципів доказової медицини в практику гематолога та трансфізіолога.....540

Видиборець С.В., Хоменко І.М., Гайдукова С.М.

Семінарські заняття в медичній післядипломній освіті та методологічні підходи до їх проведення.....546

Гайдукова С.М., Кучер О.В.

Доказова медицина та актуальні проблеми гематології і трансфузіології.....553

Бабкіна О.П., Бондар С.С., Варуха К.В.

До питання про організацію навчального процесу при вивченні судової медицини у вищих навчальних закладах за європейською кредитно-трансферною системою.....559

Кучер О.В., Ткаченко О.В., Стецюк Р.А., Невірковець А.А.	
Впровадження інформаційних технологій в методику проведення семінарських занять в системі післядипломного навчання лікарів.....	564
Головко Л.О.	
Адміністративна відповідальність за порушення законодавства в галузі охорони здоров'я в Словаччині.....	567
Дячишин Я.В.	
Право медичного працівника надавати не повну інформацію про стан здоров'я пацієнта.....	569
Ковтун О.М.	
Проблеми правового гарантування біологічної та генетичної безпеки при створенні та використанні продукції, що містить ГМО.....	576
Ергард Н.М., Кулій О.І.	
Правові проблемні питання призначення судово-медичної гістологічної експертизи.....	583
Прохно О.І., Коваль П.Б.	
Проблеми та перспективи впровадження страхової медицини в Україні.....	586
Сенюта І.Я.	
Право засуджених на доступність медичної допомоги: міжнародні стандарти.....	589
Касумова А.Б.	
Застосування допоміжних репродуктивних технологій: кримінально-правовий аспект.....	592
Хміль І.Ю., Федорова О.А.	
Роль інформаційної складової медичної документації в судово-медичній експертизі та в сфері медичного права.....	596
Федорова О.А.	
Впровадження нових наукових розробок в педагогічний процес на кафедрі судової медицини та медичного права НМУ ім. О.О. Богомольця.....	599
Белікова С.О., Белікова А.О. Міжнародна співпраця вищих навчальних закладів – удосконалення вищої освіти.....	602
Ермолова О. Н. Предмет правового регулювання підприємницької діяльності в рф.....	605

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО МОРСЬКОГО І ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА

Гуцуляк Василий Николаевич,
доктор юридических наук, профессор,
Институт государства и права Российской Академии наук,
г. Москва, Российская федерация

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ СТАТУС И РЕЖИМ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО МОРЯ В XXI ВЕКЕ

К истории вопроса. Институт территориального моря¹ как объективно обособившаяся совокупность международно-правовых норм, направленных на регулирование правового статуса и режима этой части Мирового океана, прошел в своем развитии достаточно длительную эволюцию от эпохи великих географических открытий, характеризовавшихся прежде всего территориальными притязаниями государств на целые моря, до установления четко определённой во всех отношениях морской прибрежной полосы с конкретными пределами его ширины, методами и принципами ее отсчета, а также объема прав и обязанностей прибрежного государства с учетом интересов международного судоходства.

Начало формирования института территориального моря было положено в XVIII веке и его утверждение проходило параллельно со становлением принципа свободы открытого моря.

¹ См. Гуцуляк В.Н., Колодкин А.Л. Территориальное море. В учебнике «Международное право». Отв. ред. Усенко Е.Т., Шинкарецькая Г.Г. Авторский коллектив: Богатырев А.Г., Вельяминов Г.М., Гуцуляк В.Н., Колодкин А.Л. и др. М., Юрист, 2003, с. 308-312; Гуцуляк В.Н. Территориальное море. В учебнике «Международное морское право (публичное и частное)» , М., Центр морского права, 2006, с.69-75; Колодкин А.Л., Гуцуляк В.Н., Боброва Ю.В. Территориальное море. В книге: Мировой океан. Международно-правовой режим. Основные проблемы», М., «Статут», 2007, с. 61-70; Д. Коломбос. Международное морское право. М., изд-во «Прогресс», 1975, с.78-166; R.R. Churchill, A.V. Lowe. The Law of the Sea. Manchester University Press, 1983, pp.53-80; A.L. Kolodkin, V.N. Gutsuliak, Ju. Bobrova. The world ocean: international legal regime. Eleven international publishing. The Hague, The Netherlands, 2008, pp.40-56

Именно в этот период большинство государств стали отказываться от претензий на огромные морские пространства, эффективный контроль в которых, они, разумеется не могли обеспечить, и предпочли обеспечить свое господство в сравнительно узкой прибрежной полосе, названной территориальными водами, и призванной обеспечить, прежде всего, безопасность с точки зрения возможности нападения противника со стороны моря.

Эта прибрежная морская зона становится неотъемлемой частью территории прибрежного государства, на которую распространяется его суверенитет.

Наряду с формированием понятия территориальных вод возникает и проблема определения их максимально допустимой ширины.

В этот период наибольшее распространение получает основанное на принципе господства так называемое «пушечное правило» («thecanonshotrule»). Его родоначальником считается выдающийся голландский юрист Корнелиусван Бинкерсхук (CorneliusvanBynkershoek), провозгласивший, что «власть прибрежного государства заканчивается там, где кончается сила оружия». Поскольку, в то время дальность полета пушечного ядра составляла около 3 морских миль², именно это расстояние было положено в основу максимально допустимой ширины территориального моря прибрежного государства.

Трехмильный лимит находит свое подтверждение и в судебной практике тех лет. Так, по делу судна «Анна» лорд Стоуэлл заявил, что со времени введения огнестрельного оружия граница территориальных вод «обычно считалась проходящей на расстоянии около 3 миль от берега».³

В последующем, несмотря на технический прогресс и развитие артиллерийской техники трехмильный предел ширины территориальных вод оставался неизменным. Например, в 1865 г. в решении по делу WhistableFisheries лорд Чельмсфорд указал, что трехмильный лимит покоится на норме международного права в силу которой каждое независимое государство «считается обладающим

²1 морская миля – это длина 1 минуты дуги земного меридиана, равная примерно 1852 м.

³Там же. С. 84

правом территориальной собственности и юрисдикции в морях, омывающих его берега, в пределах дальности пушечного выстрела, произведённого с берега».⁴

Однако уже в первые десятилетия XIX века появились первые признаки эрозии этого правила. В дальнейшем определение максимально допустимой ширины территориальных вод являлась одной из основных проблем международного морского права

На Гаагской конференции по кодификации международного права 1930 г. трехмильный предел ширины территориальных вод уже не рассматривался как общепризнанная норма международного права.

На I-й Конференции ООН по морскому праву 1958г., на которой, впервые кодифицировав нормы международного морского права, не удалось достичь единого подхода к вопросу установления допустимого предела ширины территориальных вод.

Этот вопрос был вынесен на повестку дня работы II-й Конференции ООН по морскому праву 1960 г., но и здесь он так и не был решен, слишком противоречивыми оказались позиции 88 государств-участников Конференции.

И только в 1982 г. в результате кропотливой почти десятилетней работы III-й Конференции ООН по морскому праву, завершившейся в Монтего-Бэй (Ямайка) подписанием всеобъемлющей Конвенции ООН по морскому праву (далее по тексту – Конвенция 1982 г.), впервые в истории международного морского права была поставлена точка в бесконечных спорах о допустимом пределе ширины территориальных вод (в Конвенции 1982 г. в отношении этой части моря закреплен термин «территориальное море»).

Заслуга Конвенции 1982 г. состоит еще и в том, что наряду с установлением предельной допустимой ширины территориального моря, впервые был подробно разработан его статус и правовой режим.

Понятие территориального моря и отсчет его ширины. В соответствии с Конвенцией 1982 г. территориальное море (territorialsea) - это морской пояс шириной до 12 морских миль (nauticalmiles) , примыкающий к внутренним морским водам, а в тех местах побережья, где таких вод нет, - непосредственно к берегу, в

⁴ Там же. С.84

случае государства-архипелага - к его архипелажным водам, отсчитываемый от исходных линий, входящий в состав территории государства и находящийся под его суверенитетом, который осуществляется с учетом общепризнанных норм международного права. В территориальное море включаются также рейды, которыми обычно пользуются для погрузки, разгрузки и якорной стоянки судов и которые иначе были бы расположены целиком или частично за внешней границей территориального моря (Ст. 12 Конвенции 1982 г.).

Исходной линией отсчета ширины территориального моря обычно служит линия наибольшего отлива. Если береговая линия глубоко изрезана и извилиста либо в непосредственной близости от берега имеется цепь островов, то применяется общепризнанный метод отсчета ширины территориального моря от прямых исходных линий, соединяющих наиболее выступающие в море оконечности побережья. При проведении таких прямых исходных линий не допускается сколько-нибудь заметных отклонений от общего направления берега, а участки моря, лежащие с внутренней стороны линий, должны быть достаточно тесно связаны с берегом, чтобы на них мог быть распространен режим внутренних вод.

В соответствии с Конвенцией 1982 г. каждое государство имеет право устанавливать ширину территориального моря до предела, не превышающего 12 морских миль.

В рамках соблюдения этого требования современная практика государств достаточно разнообразна.

Например, такие государства как Иордания, Палау, Сингапур имеют ширину территориального моря 3 морские мили. Турция установила ширину своего территориального моря в Эгейском море – 6 морских миль, а в Черном и Средиземном – 12 морских миль. Территориальное море Норвегии на архипелаге Шпицберген (Свальбард) составляет 4 морские мили. Дания, имеющая ширину территориального моря 12 морских миль, в отношении Гренландии установила его ширину в 3 морские мили. Финляндия имеет ширину территориального моря 12 морских миль, однако, в Финском заливе – 3 морские мили. Белиз установил на севере ширину своего территориального моря 12 морских миль, а на юге – 3 морские мили.

В целом же, абсолютно подавляющее большинство государств

мира, включая такие ведущие морские державы как Россия, Украина, США, Великобритания, Канада, Германия, Япония, Франция, Австралия и др. установили ширину территориального моря 12 морских миль.

Вместе с тем, нужно отметить, что и сегодня ряд африканских и латиноамериканских государств нарушение общепризнанных норм международного права продолжают иметь ширину территориального моря, превышающую 12 морских миль. Так, западноафриканское государство Того в соответствии со своим законодательством имеет ширину территориального моря 30 морских миль.

Более того, некоторые государства притязают на ширину территориального моря в 200 морских миль. К ним, в частности, относятся Либерия, Сомали, Перу и Эквадор.

В этой связи, судам, осуществляющим международные рейсы в водах, прилегающих к побережью этих стран, нужно быть предельно осторожными и внимательными.

Правовой статус территориального моря – это его правовое положение, характеризующееся прежде всего подчинением суверенитету соответствующего прибрежного государства.

С точки зрения правового статуса, территориальное море является неотъемлемой частью территории прибрежного государства, это фактически продолжение его сухопутной территории до внешней границы территориального моря.

Следует отметить, что внешняя граница территориального моря совпадает с его государственной границей.

Территориальное море, как и другие части территории государства, находятся под его суверенитетом.

Правовой режим территориального моря по сути обозначает совокупность норм международного права, регулирующих отношения между государствами и другими субъектами международного права по поводу этой части Мирового океана. Большею частью эти отношения связаны с возможностью государств флага судна осуществлять судоходство в территориальном море прибрежного государства. Именно в этом плане соотношение прав и обязанностей властей прибрежного государства и иностранного судна представляет наибольший практический интерес.

В отличие от внутренних вод и внутренних морских вод, на

которые суверенитет прибрежного государства распространяется в полном объеме без каких-либо изъятий, территориальное море характеризуется весьма важным юридическим признаком, не имеющим аналогии на сухопутной территории. Речь идет о так называемом праве мирного прохода.

Право мирного прохода. В интересах торгового мореплавания государства добровольно согласились ограничить свой суверенитет, признав право мирного прохода (innocent passage) иностранных судов через свое территориальное море.

Под проходом понимается плавание через территориальное море с целью пересечь его, не заходя во внутренние воды, или пройти во внутренние воды или из внутренних вод в открытое море.

Проход должен быть непрерывным и быстрым. Однако проход включает остановку и стоянку на якоре, но лишь постольку, поскольку они связаны с обычным плаванием или необходимы вследствие непреодолимой силы или бедствия или с целью оказания помощи лицам, судам или летательным аппаратам, находящимся в опасности или терпящим бедствие.

Согласно положениям Конвенции о территориальном море и прилегающей зоне 1958 г. (ст. 14) проход является мирным, поскольку им не нарушается мир, добрый порядок или безопасность прибрежного государства. Конвенция ООН по морскому праву 1982 г. конкретизировала понятие мирного прохода, указав, когда, проход судна считается нарушающим мир, добрый порядок или безопасность прибрежного

В этом отношении характерным примером является получивший широкую огласку случай, связанный с нарушением Государственной границы СССР двумя американскими кораблями в марте 1986 г. у побережья Крымского полуострова: крейсером "Йорктаун" с ракетным оружием на борту и эскадренным миноносцем "Кэрон". Корабли вошли в территориальные воды Советского Союза и продолжили движение вдоль побережья Крымского полуострова, приближаясь к берегу на расстояние до 6 миль. В район вышли советские пограничные корабли и морская авиация, советское командование отдало приказ о приведении в состояние повышенной боевой готовности ударных сил флота. В официальной ноте советское правительство охарактеризовало инцидент как провокацию.

В ответах на вопросы прессы командование Военно-морских сил США указало, что военные корабли осуществляли свое право на мирный проход в территориальных водах Советского Союза.

Прибрежное государство может принимать законы и правила, относящиеся к мирному проходу через территориальное море. Такие законы и правила должны быть опубликованы.

Прибрежное государство в случае необходимости с учетом безопасности мореплавания может потребовать от иностранных судов, осуществляющих право мирного прохода, пользоваться такими морскими коридорами и системами разделения движения, которые оно может установить или предписать для регулирования прохода судов.

Обязанности проходящего судна составляют одну из сторон его правового режима в иностранных территориальных водах. Другая сторона - это обязанности прибрежного государства в связи с осуществлением судном права мирного прохода. Прибрежное государство несет обязанность обеспечить судну все необходимые условия для реализации его права прохода.

Конвенция 1982 г. закрепила право мирного прохода за судами всех государств, как прибрежных, так и не имеющих выхода к морю (ст.17).

Следует отметить, что Конвенция 1982 г. содержит специальный подраздел в разделе 3 "Мирный проход в территориальном море", в котором закреплены правила, применяемые к военным кораблям и другим государственным судам, эксплуатируемым в некоммерческих целях(ст.ст. 29-32). В этих целях в ст. 29 дается определение военного корабля. Следовательно, право мирного прохода распространяется также и на военные корабли.

Российское законодательство о территориальном море. В России режим территориального моря регламентирован Федеральным законом "О внутренних морских водах, территориальном море и прилегающей зоне Российской Федерации" 1998 г., а также Законом РФ "О Государственной границе Российской Федерации" 1993 г. (с последующими изменениями и дополнениями).

В соответствии с Федеральным законом "О внутренних морских водах, территориальном море и прилегающей зоне Российской Федерации" 1998 г. территориальное море Российской Федерации -

это примыкающий к сухопутной территории или к внутренним морским водам морской пояс шириной 12 морских миль, отмеряемых от исходных линий. Определение территориального моря применяется также ко всем островам России.

В Законе указывается также, что внешняя граница территориального моря является Государственной границей РФ. Внутренней границей территориального моря являются исходные линии, от которых отмеряется ширина территориального моря.

Перечень географических координат точек, определяющих положение исходных линий, от которых отмеряется ширина территориального моря, утверждается Правительством РФ и публикуется в "Извещениях мореплавателям".

Согласно ст.1 Закона РФ "О Государственной границе Российской Федерации" 1993 г. под Государственной границей РФ понимается линия и проходящая по этой линии вертикальная поверхность, определяющие пределы государственной территории (суши, вод, недр и воздушного пространства) России, т.е. пространственный предел действия государственного суверенитета Российской Федерации.

Анализ положений российского законодательства в части, касающейся статуса и режима территориального моря, показывает, что они полностью соответствуют международному праву.

В целом же следует отметить, что институт территориального моря в XXI веке не утратил своей актуальности и является ярким примером баланса интересов прибрежного государства и международного судоходства, являясь с одной стороны - важнейшим инструментом обеспечения безопасности прибрежного государства, а с другой стороны - обеспечивающий право мирного прохода иностранных судов через его территориальное море.

**Panin Vladyslav V.,
Gorban Anatoliy V.,
Karpenko Oksana O.**
Kyiv State Maritime Academy
after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachniy, Kyiv

**MISSION AND SERVICES OF KNOWLEDGE TRANSFER
UNIT IN KYIV STATE MARITIME ACADEMY AFTER HETMAN
PETRO KONASHEVICH-SAHAYDACHNIY**

Kyiv State Maritime Academy after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachniy (hereinafter KSMA) is a partner in Project 544031 – TEMPUS – 1 – 2013 – AT – TEMPUS – JPHEs «Knowledge Transfer Unit – From Applied Research and Technology-Entrepreneurial Know-How Exchange to Development of Interdisciplinary Curricula Modules». Registration number of the project: 544031-TEMPUS-1-2013-1-AT-TEMPUS-JPHES. Number of the Grant Agreement: 2013 – 5054/001 - 001. Duration of the project: 36 months, 12/2013 – 11/2016) [1]. For this purposes a new department named Knowledge Transfer Unit (hereinafter KTU) has been created at KSMA.

The mission of KTU in KSMA is to serve as an interface between the university and the «outside world» helping university citizens to market their innovation and competencies.

The vision of KTU in KSMA is to proactive promotion and management of research, transfer and innovation.

The values of KTU in KSMA: Networking and team working; Professionalism; Diversity of competences and skills among the staff; Personalized attitude to the stakeholders; Orientation towards client and user satisfaction.

We offer our customer: to facilitate knowledge transfer in and outside the university; to research commercialization possibilities (the academic community); to develop new interdisciplinary curricula; contracts; «to connect», «to help».

The KTU objective is to transfer of knowledge including technologies, experience and skills inside KSMA (professors and students), from KSMA to external stakeholders (business partners, employers, public and scientific organizations, government); to manage the relations between «internal»

and «external» target groups, to facilitate the communications between them.

Main objectives of KTU:

- monitoring of social and economic needs on regional, national and international level to determine the prospective directions of innovation abilities of KSMA;
- determine and support of promising results and achievements for commercialization purposes;
- development and realization of life-long learning courses on the basis of agreements between enterprises, organizations, state and public authorities, educational establishments;
- internal academic knowledge transfer, development of culture and skills among this sphere;
- establishing and fostering communication between academic and industry in financial and other economic subjects;
- development of an international knowledge transfer operation within KSMA.

The KTU should become the ground of converting KSMA into an innovative university in the near future, which relies on the concept of the knowledge triangle (interaction between education, researches and innovations) for its development.

KTU service offerings [2]:

1. Conducting of workshops and trainings on:

- knowledge transfer;
- 3D printing;
- writing grant proposals;
- IPP.

2. Consulting on writing:

- grant proposals for European programs (Erasmus+);
- proposals for National Network of Technology Transfer;
- applications for patents and copyright certificates.

3. Marketing researches on:

- R&D potential commercialization;
- customers' needs in R&D.

4. Cooperation with industrial partners:

- Execution of orders for designing 3D models;
- Realization of 3D models.

The main requirement of the TEMPUS Project «Knowledge Transfer Unit – From Applied Research and Technology-Entrepreneurial Know-How Exchange to Development of Interdisciplinary Curricula Modules» is the effective, viable and influential operation of the Knowledge Transfer Unit in KSMA during and after the project implementation. The KTU operation will have a positive effect on both educational and scientific activities of the KSMA.

REFERENCES

1. Tempus Project: Knowledge Transfer Unit - From Applied Research And Technology-Entrepreneurial Know-How Exchange To Development Of Interdisciplinary Curricula Modules [Електронний ресурс]. - Режим доступу: my-ktu.eu/
2. «KTU - центр передачі знань» Підрозділ Київської державної академії водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ktu-ksma.com/>

Голосніченко Іван Пантелійович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри господарського та адміністративного права
Національного технічного університету України «КПІ»

Золотарьова Наталія Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративної діяльності
Національної академії внутрішніх справ, м, Київ, Україна

ІНФРАСТРУКТУРА В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Україна чекає змін до Конституції. Її громадяни з настоююю сприймають наміри реформування системи органів влади знизу до верху. Неминуче на Україну у цьому зв'язку чекає децентралізація публічного управління, що здійснюється на основі реформування органів влади та місцевого самоврядування.

Мабуть, вже знають, що таке децентралізація публічного управління. Децентралізація передбачає підвищення ролі

територіальних громад та їх органів самоврядування на місцевому рівні створення фінансово незалежних громад, які зможуть самостійно і на належному рівні утримувати дитячі садки і школи, амбулаторії, будинки культури і клуби, дороги, інфраструктуру. Як заявив Володимир Гройсман, «без децентралізації, без ефективного місцевого самоврядування, ми ще надовго залишимось з дітьми, яким існуюча система не в змозі надати якісну та сучасну освіту, недолікованими хворими, розбитими дорогами, занедбаними селами, залишимось з усім тим ворохом проблем, які сьогодні маємо» [1].

Децентралізація, насамперед, має приблизити людину до управління суспільним, економічним і політичним життям своєї громади. Тут досить позитиву. На це вказують, насамперед, події, що відбулися в західних країнах як вже давно, так і нещодавно. Зі слів німецького експерта Олівера Ерета, «німецькі громади мають право збирати податки на місцевому рівні, зокрема – 15 % податку на прибуток у межах своєї території. Крім цього, громади можуть отримувати податки та збори за будівництво доріг, водогонів, каналізаційних мереж і відповідні внески громадян за користування[2]. Вивчення досвіду в ФРН показує, що наприклад, сьогодні земля Саксонія-Ангальт, яка за територією та кількістю населення ледве перевищує Запорізьку область, видає на гора понад 55 млрд. євро валового внутрішнього продукту на рік. Це – майже третина ВВП нашої країни[3].

Польща за 10 років перебування у складі ЄС здійснила справжній «прорив» в економіці, який був можливим в тому числі з проведенням за німецьким досвідом децентралізації в публічному управлінні [4]. Децентралізацію проведено в Латвії, і в Естонії, і навіть в Литві, де є російськомовні території [5].

Україна прийняла декілька законів спрямованих на децентралізацію публічного управління. Децентралізація безпосередньо пов'язана зі співробітництвом територіальних громад, це означає - відносини між двома або більше територіальними громадами, що здійснюються на договірних засадах у визначених законом формах з метою забезпечення соціально-економічного, культурного розвитку територій, підвищення якості надання послуг населенню на основі спільних інтересів та цілей, ефективного виконання органами місцевого самоврядування визначених законом

повноважень[6], а також з їх об'єднанням. Як визначено в законі, «територія об'єднаної територіальної громади має бути нерозривною, межі об'єднаної територіальної громади визначаються по зовнішніх межах юрисдикції рад територіальних громад, що об'єдналися» [7].

Потрібно зазначити, що як децентралізація влади, так і організація її по-новому, потребують внесення змін до Конституції України. Верховна Рада України намагається внести зміни і доповнення до Основного Закону нашої держави, пропонується ст. 132 викласти в такій редакції. «Адміністративно-територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, децентралізації влади, повсюдності та спроможності місцевого самоврядування, сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць з урахуванням історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій» [8].

Децентралізація влади має досить складний механізм реалізації. Безумовно необхідне його правове врегулювання, однак, крім того потрібні серйозні економічні зміни, мабуть в державі, яка знаходиться в стані війни, децентралізація можлива лише після мирного врегулювання. Перш ніж проводити децентралізацію, необхідно досягти усвідомленого всебічного розуміння цього процесу. Їй має передувати обговорення стратегії реформ з урахуванням місцевих традицій, культури, економічного стану та інфраструктури як регіону, так і конкретної територіальної громади. Але це не означає, що децентралізація сприймається негативно. Просто необхідно напрацьовувати певні заходи щодо її впровадження у свій час і на відповідній території. Зараз якраз є період, коли можливо внести відповідні зміни до Основного Закону нашої держави, в перехідних положеннях якого слід поетапно передбачити заходи і порядок впровадження їх в життя.

Перш за все, треба розуміти, що децентралізація має бути направлена на посилення демократії на місцях, і аж ніяк не має розглядатися як наступ на соціальні права громадян. Адже, під виглядом децентралізації в багатьох територіальних громадах робляться спроби закриття лікарень і шкіл, байдуже відношення до ремонту і будівництва доріг тощо. Так, наприклад, на Рівненщині, у селі Березове планують закрити лікарню, яка обслуговує десять сіл.

Люди проти, вважають, що без сільської лікарні пропадуть. Чинovníки відповідають, що грошей на малі лікарні немає. Але й дороги до райцентру такі, що проблематично своєчасно дібратися до районної лікарні. Та й концентрація всіх хворих в одній лікувальній установі – це проблема з чергами, якісним обслуговуванням і таке інше. Згідно з реформою, бюджет районної медицини скоротять аж на 6 мільйонів [9]. На Старовижівщині, що на Волині, жителі місцевих сіл також протестують проти закриття дільничних лікарень, які у зв'язку з реорганізацією мають трансформуватися в амбулаторії. Прийнято рішення, що Смідинська, Кримнинська та Сереховичівська дільничні лікарні працюватимуть в новому режимі. Жителі трьох сіл зібрались на акцію протесту біля Старовижівської районної адміністрації у понеділок, 8 лютого 2016 р.. Декілька десятків обурених селян вимагали не закривати лікарні. Кажуть, що Старовижівська центральна районна лікарня знаходиться за 23 кілометри від їхніх сіл. У разі, якщо їхні дільничні лікарні не працюватимуть, їм доведеться долати великий шлях, аби отримати медичну допомогу. В той же час, села обслуговує лише одна автомашина швидкої допомоги. Серед місцевих жителів багато пенсіонерів та людей похилого віку, які часто хворіють та потребують лікування. Вони не зможуть часто їздити до Старої Виживки на лікування[10]. Подібні приклади можна продовжувати дуже довго.

Через недофінансування часто закриваються середні загальноосвітні школи. Дійсно, якщо в мало чисельних селах мало дітей шкільного віку немає сенсу нести непомірні витрати на утримання таких шкіл. За методологією Міністерства освіти України на одного учня у бюджеті передбачено 8000 гривень на рік. Наприклад, в Тернопільській області в деяких малокомплектних школах вартість навчання однієї дитини обходиться у 38000 гривень на рік. Скажімо, одна школа I-II ступенів, у якій навчається лише 14 учнів, за рік обходиться бюджету у півмільйона гривень [11]. Такі школи дійсно мають закриватися, але при належній організації навчання для дітей малих сіл. Це і організація перевезення шкільними автобусами до регіональних шкільних центрів школярів, і належний стан доріг, і харчування їх в школах.

Отже, децентралізація потребує комплексу інфраструктурних змін. Об'єднання громад має здійснюватися при урахуванні

соціально-економічних змін на відповідній території. Це не просто рішення про об'єднання, а й перспективне його планування щодо нової інфраструктури. В центрі об'єднання мають функціонувати всі необхідні для членів об'єднаної територіальної громади і повноцінні загальноосвітні школи, і дитячі садки, і будинки культури, і лікарні, і сучасні дороги, які з'єднували б села, що входять до територіального об'єднання, і рейсове автобусне сполучення, і транспортні засоби для доставки школярів, автомашини швидкої медичної допомоги, і пересувні медичні амбулаторії тощо. А основне, щоб дане об'єднання було економічно розвиненим. Адже, інфраструктурні перебудови можливі лише при наявності достатнього фінансування, а це залежить від сильного бюджету об'єднання громад. В іншому випадку, децентралізація, це знову якась нова для України компанія, що не має майбутнього.

Децентралізація передбачає делегування виконання функцій на рівень місцевого самоврядування. Кінцевими цілями проведення адміністративної реформи є: досягнення рівня міжнародних стандартів щодо захисту прав і свобод людини, підвищення якості адміністративних послуг, економічності службової діяльності та зміцнення виконавської дисципліни. Одним із завдань, яке має бути розв'язане для досягнення мети децентралізації в ході її проведення, є формування ефективної організації виконавчої влади як на центральному, так і на місцевому рівнях управління. При цьому перетворення в системі цих державних органів мають здійснюватися на основі результатів об'єктивного аналізу існуючого стану. Тому, вихідним пунктом здійснення як адміністративно-територіальної реформи, так і запровадження системи управління якістю виступає *функціональне обстеження*, яке є інструментом аналізу та оцінки ефективності й доцільності поточної діяльності органів місцевого самоврядування.

Під *функціональним обстеженням* виконавчого органу Ради розуміється постійний процес аналізу завдань і функцій органів місцевого самоврядування на предмет їх відповідності реальним потребам суспільства та вимогам актів законодавства, а також на предмет відповідності структури виконавчого органу місцевої ради об'єднаної територіальної громади покладеним на нього завданням і

функціям, відповідності штатної чисельності, якісного складу органу, обсягу та рівню якості виконуваних завдань і функцій[12].

Функціональні аналізи, серед іншого, дають змогу обстежуваним органам провести внутрішню оцінку стану існуючої системи управління, а також вдосконалювати внутрішню організацію діяльності.

У ході проведення функціонального аналізу на початковому етапі досліджується діяльність виконавчого органу на предмет повноти виконуваних завдань і функцій, покладених на нього законодавством. Сумнів у доцільності виконання функцій в існуючому обсязі може бути вирішено тільки шляхом встановлення чіткого зв'язку між функцією й характером вихідних результатів її здійснення, як у частині їхньої необхідності, так і в принциповій неможливості їхнього досягнення будь-яким іншим легітимним способом. Алгоритм даної роботи полягає у визначенні видів і кінцевого переліку функцій виконавчого органу, їх класифікації, визначенні змісту результатів, за які орган є відповідальним, і встановленні співвідношення функціональної діяльності органа й тих результатів, які повинні досягатися в ході його діяльності.

За результатами цього аналізу вносяться зміни до нормативно-правових актів, якими визначено повноваження цих органів, та формується реєстр функцій цих органів.

Надалі, досліджується діяльність виконавчого органу ради на предмет підвищення рівня операційної ефективності функцій. Це дозволяє у подальшому провести цілий комплекс робіт від проведення організаційних змін до розробки адміністративних регламентів та стандартів надання адміністративних послуг, виконання самоврядних або делегованих функцій. Результатом такого аналізу стануть оптимальні структурні зміни в цьому органі та перехід до більш ефективних адміністративних процедур.

Література

1. Гройсман В. Навіщо нам децентралізація? // Українська Правда, 22 червня 2015. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/06/22/7072007/?attempt=1>

2. Німецький експерт поділився досвідом реформ, проведених у Німеччині з черняхівцями // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://chernyakhiv-rda.gov.ua/2016/03/12>
3. Свистун О. «Успіх німецьких комун є наочним прикладом для об'єднання громад в Запорізькій області» // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/1517>
4. Об'єднання громад допоможе Україні вийти на вищий рівень життя – німецький експерт // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zt.20minut.ua/Polityka/obyednannya-ghromad-dopomozhe-ukrayini-vijti-na-vishij-riven-zhittya-n-10456073.html>
5. Гройсман В. Навіщо нам децентралізація? // Українська Правда, 22 червня 2015. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/06/22/7072007/?attempt=1>
6. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII // Відомості Верховної Ради – 2014 – № 34 – Ст. 1167
7. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII // Відомості Верховної Ради – 2015 – № 13 – Ст. 91
8. Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади: Постанова Верховної Ради України від 31 серпня 2015 року № 656-VIII // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/656-19> //
9. Билецкая І. На Рівненщині через брак коштів закривають лікарню // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/2085167-na-rvnenschin-cherez-brak-koshtv-zakrivajut-likarnju.html>.
10. Люди просять не закривати лікарні на Волині <http://www.volynpost.com/news/64597-lyudy-prosiat-ne-zakryvaty-likarni-na-volyni>
11. На Тернопільщині закривають 31 школу // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://te.20minut.ua/Osvita/na-ternopil-shini-zakriyut-shkolu-10450861.html>
12. Методика функціонального обстеження МВС України, його органів, підрозділів та організацій: Методика / Т.О. Проценко, І.П. Голосніченко, О.Г. Циганов, П.П. Кульчицький, І.В. Бойко / за заг. ред. І.П. Голосніченка. – К.: ДНДІ МВС України, 2009. – 36 с.

Ильясова Гульжазира Актуреевна,
кандидат юридических наук, доцент
профессор кафедры гражданского и трудового права
Карагандинского государственного университета
имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Эффективность правового регулирования транспортных отношений зависит от многих обстоятельств, именно, от степени юридической силы нормативно-правовых актов, от количества и содержания норм права, которые содержатся в них, от направления развития законодательства и т.п. Поэтому, необходимо рассматривать историю развития законодательства, анализировать данные обстоятельства.

История становления транспортного законодательства Казахстана прошло четыре этапа: период формирования транспортного законодательства (1917-1960 гг.); развитие транспортного законодательства в планово-договорный период (1961-1990 гг.); период формирования транспортного законодательства независимой Республики Казахстан (1991-2000 гг.); период развития транспортного законодательства Республики Казахстан (с 2001 года по сегодняшний день).

Первый этап охватывает периоды формирования административно-командной системы, для которого характерны жесткий централизм хозяйственной жизни на базе государственной собственности, отсутствие реальной экономической свободы. В этот период нормативное регулирование транспортных отношений осуществлялось преимущественно постановлениями правительства и административно-партийных органов. Первый Гражданский кодекс РСФСР, принятый 11 ноября 1922 года и введенный в действие постановлением ВЦИК с 1 января 1923 г., действовал и на территории Казахской Автономной Советской Социалистической Республики (Казахской АССР), образованной 26 августа 1920 г. После создания на основе Конституции СССР 1936 г. Казахской ССР действие Гражданского кодекса РСФСР 1922 г. сохранилось на территории

Казахстана.

В своих трудах О.С. Иоффе описывая историю правового регулирования транспортных обязательств по ГК РСФСР 1922 года, подчеркнул, что некоторые договорные институты конституировались вне рамок ГК, посредством издания специальных законодательных актов, обычно относящихся к отдельным видам или даже целым отраслям хозяйственной деятельности. Так обстояло дело, в частности, с договорами перевозки и примыкающими к ним иными транспортными договорами (буксировки, экспедиции, эксплуатации железнодорожных подъездных путей необщего пользования). Начиная с Устава железных дорог 1922 г., регулирующие их юридические нормы инкорпорируются в кодексах или уставах, приуроченных к различным видам транспорта. Отсюда доктринальная тенденция увязать перевозку с ближайшими по содержанию договорными типами ГК, объявив ее разновидностью подряда либо органическим сочетанием множества договорных элементов - не только подряда, но также хранения, найма, поручения [1, 236].

Этот период характеризуется отсутствием общего союзного или республиканского нормативно-правовой акта, регулирующего транспортные отношения. Договор перевозки вкратце рассматривался текущими законами, каждый принятый новый нормативный акт, в основном, ограничивался регламентацией моментов применения на практике в сфере оказания услуг населению. Потому, что правовое регулирование отношений между союзными транспортными организациями (кроме автомобильного транспорта) и их клиентурой было отнесено к компетенции Союза ССР. В конце 40-х годов XX века в СССР усиливается роль договора в хозяйственной жизни страны, в связи с этим антидоговорная концепция устраняется вначале из учения о правовых формах перевозочных процессов, а затем и из самого гражданского законодательства.

Второй этап охватывает период становления и развития народного хозяйства. Общими нормативными актами, регулирующими транспортные отношения по перевозке, являлись Основы гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик. 8 декабря 1961 года Верховный Совет СССР принял «Основы гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик». В рамках союзных республик гражданское

законодательство было кодифицировано в виде гражданских кодексов. Гражданский кодекс Казахской ССР был принят Верховным Советом КазССР 28 декабря 1963 г. и введен в действие с 1 июня 1964 года. С принятием Основ гражданского законодательства 1961 года договор перевозки и договор экспедиции были признаны самостоятельными гражданско-правовыми договорами и формировались одноименные институты в Союзном законодательстве и в изданных соответствии с ними республиканских ГК 1963 - 1964 гг. В этот период возросла роль государственного планирования перевозок. В транспортные уставы и кодексы были включены самостоятельные разделы о планировании перевозок. Гражданский кодекс КазССР 1963 г. регулировал планово-договорные правоотношения по грузовым перевозкам. Согласно ст. 365 договор перевозки грузов заключался на основании плана перевозок. В исключительных случаях, транспортные уставы (кодексы) и другие нормативные акты допускали заключение договора перевозки грузов сверх плана и вне плана, если это не причинило ущерба выполнению плана перевозок по грузоотправителям. В ст. 366 рассматривалась имущественная ответственность за невыполнение плана грузовых перевозок.

Ст. 3 Основ к компетенции Союза ССР отнесено регулирование отношений железнодорожного, морского, воздушного и трубопроводного транспорта с клиентурой и между собой. Из приведенного в данной статье перечня вытекает, что регулирование отношений по автотранспорту отнесено к ведению республик. Таким образом, транспортное законодательство советского периода, кроме автомобильного законодательства, формировался в качестве союзного законодательства. По всем видам транспорта были приняты транспортные уставы и кодексы, в системе советского законодательства транспортные кодексы были систематизированы, преимущественно кодифицированы. В период советского союза, на железнодорожном транспорте, начиная с 1920 года, были приняты шесть железнодорожных уставов (УЖД) (1920 г., 1922 г., 1927 г., 1935 г., 1954 г., 1964 г.).

В период СССР, аналогичное развитие получило законодательство о воздушных, морских и речных перевозках. Уставы и кодексы, регулирующие эти перевозки, были приняты значительно

позже, чем первые уставы железных дорог, и, естественно, учли опыт ранее разработанных документов [2, 22]. Уставы внутреннего водного транспорта Союза ССР (УВВТ) были приняты в 1930 году и в 1955 году, действовал до принятия действующего законодательства Республики Казахстан. По воздушному транспорту были приняты воздушные кодексы Союза ССР (ВК) в 1935 году, 1961 году, 1983 году. В отрасли морского транспорта два раза приняты кодексы торгового мореплавания (КТМ) в 1929 году и в 1968 году. В указанных транспортных кодексах и уставах были установлены только важнейшие условия перевозки грузов, пассажиров и багажа. Детализация этих условий определена в правилах, издаваемых транспортными министерствами и ведомствами, в пределах своей компетенции.

В развитии автомобильного законодательства были свои особенности. До 1969 года перевозка автомобильным транспортом регулировалась широким масштабом нормативно-правовых актов. Основным нормативным правовым актом, регулирующим автомобильные перевозки, являлись «Положение о взаимной материальной ответственности автотранспортных организаций и клиентуры за выполнение плана перевозок и сохранность перевозимых грузов», утвержденное Министерством автомобильного транспорта и шоссейных дорог СССР 4 мая 1955 года; «Единые тарифы на перевозку грузов автомобильным транспортом», утвержденное постановлением Совета Министров Казахской ССР. В Казахской ССР автомобильные перевозки регулировались Правилами организации и выполнения централизованных перевозок грузов автотранспортом общего пользования, утвержденными Министерством автомобильного транспорта Казахской ССР 16 июля 1963 года.

18 июня 1970 года принят Устав автомобильного транспорта (УАТ) Казахской ССР, утвержденный постановлением Совета Министров Казахской ССР. А также условия перевозки грузов, пассажиров и багажа автотранспортом регулировались республиканскими нормативными актами. К ним, кроме УАТ, относятся: Правила централизованного завоза (вывоза) грузов автомобильным транспортом на станции железных дорог, в порты (на пристани) и аэропорты в Казахской ССР (1975 г.); Правила

планирования перевозок грузов автомобильным транспортом общего пользования (1977 г.); Правила перевозок грузов автомобильным транспортом в Казахской ССР (1978 г.); Инструкция о порядке расчетов за перевозку грузов автомобильным транспортом; Примерные договоры на перевозку грузов автомобильным транспортом и другие нормативные акты [3, 401].

С 1985 по 1991 год проходила перестройка, в стране проводились экономические и правовые реформы, направленные на расширение самостоятельности государственных предприятий и сферы действия частных предпринимателей. Были приняты Закон о государственном предприятии и (объединении) в 1987 году, согласно которому государственные предприятия переводились на хозрасчет, самоокупаемость и самофинансирование. Закон Казахской ССР от 15 декабря 1990 г. «О собственности в Казахской ССР» принят на основе Закона «О собственности в СССР» от 6 марта 1990 г., который положил начало переходу от социалистической экономики к рыночной.

25 октября 1990 года в Казахстане принята Декларация о государственном суверенитете Казахской ССР. В декларации были заложены новые принципы соотношения союзного и республиканского законодательства. Провозглашался приоритет законов Казахской ССР над законами СССР. Тем самым в развитии гражданского и транспортного законодательства Казахстана наступает новый период рыночной экономики.

На третьем этапе развития транспортного законодательства, с момента приобретения Казахстаном независимости, прежнее императивное транспортное законодательство перестает играть главную роль, поскольку приоритетное значение приобретает договорное право. Законодательство Союза ССР широко применялось в Казахстане в первые годы независимости и постепенно замещалось интенсивно принимаемыми законодательными актами. 31 мая 1991 года Верховным Советом СССР утвержден Основы гражданского законодательства Союза ССР и республик, который был основан на принципах рыночной экономики. В основу правового регулирования транспортных договоров в нынешнем гражданском законодательстве нашего государства заложены нормы 13-раздела Основ 1991 года.

Верховный Совет РК принял 30 января 1993 года постановление «О регулировании гражданских правоотношений в период проведения экономической реформы». Согласно этого постановления временно, до принятия Гражданского кодекса Республики Казахстан, Основы гражданского законодательства Союза ССР и республик 1991 года применяются на территории Республики Казахстан за исключением положений, устанавливающих полномочия Союза ССР в области гражданского законодательства в части, не противоречащей Конституции Республики Казахстан и законодательным актам Республики Казахстан, принятым после 1 января 1990 года [4, 32].

В связи с провозглашением суверенного и независимого Казахстана требовалось создание национального отечественного транспортного законодательства. В первую очередь 27 декабря 1994 года принят Гражданский кодекс (Общая часть) и Конституция РК 1995 года, затем 1 июля 1999 года Гражданский кодекс (Особенная часть). Конституция сформировала основные начала построения экономики Казахстана. Гражданский кодекс заложил основные принципы регулирования транспортных правоотношений: равенство форм собственности и ее неприкосновенность, свобода договора, равенство субъектов гражданского оборота. На основе Гражданского кодекса были приняты законодательные акты, создавшие условия для развития рыночной экономики в транспортной отрасли. Закон о транспорте в РК от 21 сентября 1994 года является основным нормативным актом и обладает высшей юридической силой в системе действующего транспортного законодательства. Законом провозглашается разнообразие форм собственности на транспорте.

Временный устав железных дорог Республики Казахстан от 18 января 1996 года № 70 в целях перехода государства к рыночным отношениям устранил государственное планирование перевозки грузов, закрепил диспозитивные нормы, устанавливающие договорные отношения между железнодорожным транспортом и участниками железнодорожной перевозки.

Внедрение рыночных отношений в систему оказания транспортных услуг, развитие частного предпринимательства на транспорте создало необходимые предпосылки для разработки и принятия ряда специальных нормативных актов (налоговый, административный, финансовый, процессуальный, земельный),

регулирующих вопросы лицензирования перевозочной деятельности, ее коммерческую направленность.

В период развития рыночной экономики в Казахстане интенсивно развивалось национальное транспортное законодательство. По каждому виду транспорта, перечисленного в ст. 1 Закона о транспорте в РК, были приняты специальные транспортные законы: Закон РК «Об использовании воздушного пространства и деятельности авиации РК» от 20 декабря 1995 г. № 2697 (утратил силу); Закон РК «О железнодорожном транспорте» от 8 декабря 2001 г. № 266-II; Закон РК «О государственном регулировании гражданской авиации» от 15 декабря 2001 г. № 271-II284-II (утратил силу); Закон РК «Об автомобильном транспорте» от 4 июля 2003 г. № 476-II; Закон РК «О внутреннем водном транспорте» от 6 июля 2004 г. № 574-II; Закон РК «О торговом мореплавании» от 17 января 2002 года № 284; Закон РК «Об использовании воздушного пространства Республики Казахстан и деятельности авиации» от 15 июля 2010 г. № 339-IV. Правила перевозок грузов, пассажиров и багажа детально регулируются подзаконными нормативными актами, принятыми на основании транспортных законов.

Таким образом, в настоящее время в Республике Казахстан сформирована законодательная база, определяющая правовые и организационные основы транспортной деятельности. Транспортное законодательство РК является самой значительной и крупной отраслью в системе законодательства РК. Транспортное законодательство РК составляют законодательные и подзаконные акты различной отраслевой принадлежности, поэтому, можно считать, что транспортное законодательство – это комплексная отрасль законодательства Республики Казахстан.

Литература

1. Иоффе О.С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории "хозяйственного права" - М.: Статут, 2000. – 777 с.
2. Егиазаров В.А. Транспортное право: учеб. пособие. – М.: Юрид. лит., 2001. – 216 с.
3. Комментарий к Гражданскому кодексу Казахской ССР / Под ред.:

Басин Ю.Г., Тазутдинов Р.С. - Алма-Ата: Казахстан, 1990. – 688 с.

4. Сулейменов М.К. Становление и развитие гражданского законодательства Республики Казахстан // Юрист – 2006. - № 9(63) - С.25-34.

Задорожний Юрій Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
декан юридичного факультету
Київської державної академії водного транспорту
ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МОРСЬКИХ ТА РІЧКОВИХ СУДЕН

Відповідно до положень статті 21 Кодексу торговельного мореплавства кожне судно повинно мати свою назву. Назву судну присвоює власник. Будь-якому судну, що має обладнання зв'язку, присвоюється позивний сигнал, а також, залежно від його технічної оснащеності, - ідентифікаційний номер суднової станції супутникового зв'язку і номер вибірного виклику суднової радіостанції [1].

Відтак, за Кодексом торговельного мореплавства для ідентифікації судна достатньо мати назву, ідентифікаційний номер суднової станції супутникового зв'язку і номер вибірного виклику суднової радіостанції. Проте міжнародна практика показує, що цих чинників недостатньо.

Під ідентифікацією судна слід розуміти комплекс заходів, спрямованих на визначення родових ознак будь-якого судна. До таких заходів, зокрема, відносяться:

- ✓ привласнення назви судну;
- ✓ привласнення позивного сигналу,
- ✓ присвоєння ідентифікаційного номера та номера вибірного виклику суднової станції супутникового зв'язку.
- ✓ Ідентифікаційний номер ІМО (Міжнародна морська організація),
- ✓ Прапор судна

Правове значення заходів щодо ідентифікації судна полягає в тому, що їх здійснення є обов'язковим відповідно до вимог національного та міжнародного законодавства з питань торговельного мореплавства.

Назва судна - основна, визначальна родова ознака будь-якого судна. Присвоєння назви судну можна охарактеризувати наступними положеннями:

- ✓ присвоєння назви є обов'язком власника судна;
- ✓ привласнення назви має на меті проголосити відомості про судно, що відрізняють його від інших суден;
- ✓ присвоєння назви має правовий характер, оскільки ця процедура регламентована законодавством;
- ✓ присвоєння назви є передумовою подальшого здійснення інших юридичних дій щодо судна, як то реєстрація в Державному судовому реєстрі України, надання права плавання під відповідним прапором, відсудження судна та інше.

Ми вважаємо, що належним чином ідентифікувати судно можна лише у разі використання усієї сукупності показників. Справа в тому, що є чимало суден з однаковими назвами. Цікавим є те, що при присвоєнні судну назви користуються національними вимогами, так як міжнародних уніфікованих вимог немає. І тому багато є казусних випадків з назвами суден, оскільки в кожній мові є свої особливості в розумінні тієї чи іншої назви.

Але для того щоб відрізнити одне судно від іншого потрібно використати інші показники ідентифікації, наприклад, прапор судна, ідентифікаційний номер ІМО тощо.

Так, зовнішнім виразом національності судна є прапор. Саме прапор, який має судно, символізує суверенітет держави, дозволяє ідентифікувати судно і має істотне значення для визначення його статусу. Це обумовлює важливість питання по міжнародно-правовому значенні прапора морського судна і юрисдикції держави прапора судна. Прапор морського судна вказує на національність судна і визначає його правове становище, де б це судно не перебувало - у відкритому морі, в іноземних або своїх національних водах. Питання про прапор судна – внутрішньодержавне питання, що вирішується відповідно до міжнародного морського законодавства.

В основі придбання судном національності і права плавання під прапором держави лежить реєстрація. Стаття 91 Конвенції ООН з морського права від 10.12.1982 р. встановила, що кожна держава визначає умови надання своєї національності судам, реєстрації суден на його території і права плавати під її прапором. Судна мають національність тієї держави, під прапором якої вони мають право плавати. Між державою і судном повинен існувати реальний зв'язок. Кожна держава видає відповідні документи суднам, яким воно надає право плавати під її прапором [3].

Для ідентифікації деяких категорій суден використовується система розпізнавальних номерів суден ІМО, введена відповідно до Резолюції ІМО А.600 (15) від 19.11.1987 р. [2]. Ідентифікаційний номер ІМО - номер, що складається з семи цифр і використовується на міжнародному рівні для ідентифікації суден з метою підвищення безпеки на морі та запобігання забрудненню, а також надання допомоги в запобіганні морському шахрайству. Ідентифікаційний номер ІМО, що надається судну, є постійним і не змінюється, незалежно від зміни власника судна і зміни реєстрації судна або інших обставин. У разі загибелі судна або інших обставин, через які судно перестало існувати, його номер присвоюють іншому судну.

Крім зовнішніх ознак, що дозволяють ідентифікувати судно, є такі, побачити які не можна, проте вони відіграють дуже важливу роль. Позивний сигнал - це сигнал, за яким відповідна морська служба визначає національність судна, і значення якого є актуальним, враховуючи заходи безпеки і порятунку на морі. Йдеться про введену в 1988 році Глобальну морську систему зв'язку, що використовується під час лиха, зокрема для забезпечення безпеки мореплавства (*англ. Global Maritime Distress and Safety System – скорочена назва GMDSS*).

GMDSS – це система зв'язку, що передбачає використання супутників, згідно з якою:

а) кожне судно повинне мати обладнання для радіозв'язку і радіонавігації, що відповідає стандартам GMDSS;

б) судна повинні мати певну документацію на обладнання, що використовується ними для радіозв'язку і радіонавігації відповідно до норм ГМСЗБ;

в) на кожному судні введеться радіожурнал GMDSS [4].

У зв'язку з ростом глобалізації зростає і інтенсивність руху суден в океанах і морях. Для того, щоб підтримувати безпеку на морях і для моніторингу морського трафіку і була створена система «Система автоматичної ідентифікації (АІС)», яка з 2002 року стала обов'язковою для великих суден.

З наведеного вбачається, що назва судна, позивний сигнал (для судна, що має обладнання зв'язку), ідентифікаційний номер суднової станції супутникового зв'язку і номер виборчого виклику суднової радіостанції (залежно від технічної оснащеності судна) – це визнанні міжнародною морською спільнотою елементи системи ідентифікації суден, які повинні використовуватись в сукупності, оскільки мають загально визнане значення в судноплаванні.

Література

1. Кодекс торговельного мореплавства від 23.05.1995 № 176/95-ВР // Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>
2. Порти України / Журнал // Режим доступу: <http://portsukraine.com/node/3359>
3. Ницевич А., Мельников Н. Регистрация морских судов в аспекте международного морского права // Судоходство. – 2004. – № 4. – С. 57 – 58.
4. Портал Право України // Режим доступу: <http://pravo-ukraine.org.ua/resyrsi/kz/ktmu/1823-statya-21-identifikaciya-sudna>

Микитчик Олександр Васильович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ СУДНУ ТА ОСОБАМ, ЩО ЗАЗНАЛИ ЛИХА

При кваліфікації злочину, передбаченого ст. 284 КК України, слід брати до уваги положення таких міжнародних і вітчизняних законодавчих актів, як: Положення щодо безпеки судноплавства, рятування людей на морі, закріплені Брюссельськими конвенціями від

23 вересня 1910 р. та від 10 травня 1952 р., Конвенція ООН по морському праву від 10 грудня 1982 р., Кодекс торговельного мореплавства України та інших нормативних актів, що регулюють безпеку судноплавства.

Особливістю кваліфікації цього злочину за об'єктивною стороною є те, що вона характеризується бездіяльністю – ухиленні капітана судна від виконання обов'язку надання допомоги іншому судну, що зіткнулося з ним, його екіпажу та пасажиром; зустрінутим у морі або на іншому водному шляху особам, які зазнали лиха, якщо він мав можливість надати допомогу без серйозної небезпеки для свого судна, його екіпажу і пасажирів.

Так, відповідно до статті 60 Кодексу торговельного мореплавства України на капітана кожного із суден, що зіткнулися, покладається обов'язок після зіткнення, наскільки він може зробити без серйозної загрози для своїх пасажирів, екіпажу і судна, подати допомогу іншому судну, його пасажиром і екіпажу.

Окрім даного положення, статтею 59 КТМ передбачено, що капітан судна зобов'язаний, якщо це він може зробити без серйозної загрози для свого судна і осіб, які перебувають на ньому:

- 1) надати допомогу будь-якій виявленій у морі особі, якій загрожує загибель;
- 2) прямувати з найбільшою швидкістю на допомогу гинучим, якщо йому повідомлено, що вони потребують допомоги, і якщо на такі дії з його боку можна розумно розраховувати.

Якщо особа, що перебуває на борту судна, потребує невідкладної медичної допомоги, яку неможливо надати в морі, капітан зобов'язаний зайти в найближчий порт, повідомити про це судновласника, а у разі заходження в іноземний порт - також консула України (ст. 61 КТМ).

Обов'язковою умовою відповідальності капітана за ненадання допомоги судну, з яким сталося зіткнення та особам, що зазнали лиха, є наявність у нього реальної можливості надати допомогу без серйозної небезпеки для свого судна, екіпажу та пасажирів. Посилання капітаном судна у таких випадках на такі обставини, як зміна курсу руху, наявність на судні продуктів, які швидко псуються, не можуть виключати кримінальну відповідальність.

Злочин вважається закінченим з моменту ненадання допомоги

судну або особам, які зазнали лиха, незалежно від наслідків, які настали (судно потонуло, екіпаж і пасажери загинули тощо). Отже, склад злочину є формальним.

Особливу увагу при кваліфікації цього злочину треба приділити його суб'єкту, оскільки він є спеціальним – це особа, яка обіймає посаду капітана судна чи виконує його обов'язки. Капітаном судна може бути тільки громадянин України (ст. 53 КТМ).

Виключається кримінальна відповідальність за даний злочин приватних судноводіїв водних транспортних засобів (катерів, човнів тощо). За ненадання допомоги на морі або на іншому водному шляху вони можуть нести відповідальність за ст. 136 КК України.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується виною у формі умислу. У випадку, якщо зіткнення суден сталося з вини капітана, який порушив правила безпеки руху або експлуатації водного транспорту і не надав допомоги судну, з яким сталося зіткнення, його дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтями 276 і 284 КК України.

Нецька Любов Степанівна

кандидат юридичних наук, доцент,
Національна академія прокуратури України
м. Київ, Україна

ПРО ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВНА КОМПАНІЯ»

У ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» закріплено норму, згідно якої не допускається здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній [1]. Тому, виникає необхідність з'ясувати коло юридичних осіб, що підпадають під поняття «державна компанія». Завдання непросте, адже, законодавче визначення такого поняття відсутнє. Логічно, «державна» вказує на форму власності, а «компанія» – на юридичну особу. Проте, до юридичних осіб, створених на базі державної власності відносяться і державні органи, у тому числі Кабінет Міністрів України та Національний банк України, в особі яких з дотриманням порядку, встановленого у ч. 3 ст. 23. Закону України «Про прокуратуру», все ж можливе

представництво прокуратурою інтересів держави. Однак, до державних органів термін «компанія» не застосовується ні в Україні, ні в інших державах.

Власне термін „компанія” застосовується у розумінні юридичної особи (частіше юридичної особи приватного права, але термін „публічна компанія”, наприклад, вжито у Законі України „Про телебачення і радіомовлення”) [2], що діє у певній галузі, як от страхова компанія, аудиторська компанія, радіокомпанія, інвестиційна компанія, компанія з управління активами, керуюча компанія індустріального парку, або юридичної особи, заснованої на іноземному капіталі, - іноземна компанія чи такої, що породжує відносини залежності – материнська компанія. Усі ці терміни застосовуються вітчизняним законодавцем у ряді спеціальних законів [3, 4, 5, 6, 7].

У рамках проекту «Прозорість і соціальна відповідальність. Керівництво для державних компаній» центром «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» за підтримки Посольства Нідерландів в Україні (2014-2015 рр.) була розроблена методологія оцінки прозорості державних компаній під назвою «Індекс прозорості державних компаній України 2015» [8]. Робоча група включала представників державних і приватних компаній, громадських і експертних організацій. Основою Індексу стала методологія, розроблена міжнародною компанією Beyond Business (Ізраїль) і Центром «Розвиток КСВ». У таблиці 2 «Індексу прозорості державних компаній України 2015» до державних компаній віднесено за назвами і державні підприємства, і публічні акціонерні товариства (як ті, у яких 100% акцій належать державі, так і ті, у яких держава має частку, що дозволяє їх віднести до суб'єктів господарювання державного сектора економіки), і національні акціонерні компанії, і державний концерн, і державну корпорацію. Складається думка, що розробники цього документу державними компаніями вважають всіх суб'єктів господарювання державного сектора економіки і навіть державні господарські об'єднання. Натомість, із законів України не впливає таке ототожнення.

Згідно ст. 62 ГК України підприємство, у тому числі створене компетентним органом державної влади, є юридичною особою,

самостійним суб'єктом господарювання, і у ст. 63 ГК *державне підприємство* визначене як окремий вид підприємств за критерієм форми власності, на основі якої воно діє [9]. Державні підприємства бувають унітарними і корпоративними, комерційними і казенними. Корпоративні державні підприємства створюються у формі господарського товариства. Статтею 74 ГК передбачено, що у випадках та порядку, передбачених законом, державне унітарне комерційне підприємство може бути перетворено у корпоратизоване підприємство (державне акціонерне товариство). Саме до державних акціонерних товариств, 100% акцій у статутному капіталі яких на час створення належать державі та які наділені певними функціями управління іншими господарськими товариствами та підприємствами (це відображено в їхніх статутах), застосовується термін „державна компанія”.

Державний класифікатор України ДК 002:2004 „Класифікація організаційно-правових форм господарювання”, затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 року № 97 містить визначення поняття „державна акціонерна компанія (товариство)” [10]. Згідно з положеннями КОПФГ (п.3.2.1.3 п. 3.2 розд.3) державна акціонерна компанія (товариство) – акціонерне товариство, державна частка у статутному фонді якого перевищує 50% чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цієї компанії. Державну акціонерну компанію (товариство) виділено як окрему організаційно-правову форму господарювання із присвоєнням ідентифікаційного коду „235”. Але, думається, якщо статутний капітал акціонерного товариства сформований не лише державою, то не можна вважати, що товариство є державним. На підставі вивчення порядку утворення і особливостей діяльності державних акціонерних компаній (товариств) можна у межах вказаної організаційно-правової форми, яка недосконало визначена, виділяти саме державні акціонерні компанії. Державні акціонерні компанії – це завжди акціонерні товариства, 100% акцій у статутному капіталі яких належать державі. Вони також наділені певними функціями управління іншими господарськими товариствами та підприємствами (це відображено в їхніх статутах).

Так, на виконання Указу Президента України від 25 лютого 1998 року № 151 „Про реформування нафтогазового комплексу України” відповідно до Постанови КМУ від 25 травня № 747 „Про утворення Національної акціонерної компанії „Нафтогаз України” створено господарське товариство „Нафтогаз України” у формі відкритого акціонерного товариства (згідно змін до Закону „Про акціонерні товариства” та статуту НАК „Нафтогаз України” нині це публічне акціонерне товариство), статутний капітал якого на час створення повністю був сформований за рахунок державного майна [11]. Як записано у підпункті 10 пункту 6 статуту НАК „Нафтогаз України”, предметом діяльності компанії, зокрема, є „здійснення контролю за діяльністю дочірніх підприємств та господарських товариств, у статутному (складеному) капіталі яких Компанії належать пакети акцій (частки, паї)”. А у п.12 статуту прямо закріплено положення про те, що НАК „Нафтогаз України” „здійснює управління об’єктами державної власності, зокрема, корпоративними правами, що належать державі у статутному (складеному) капіталі господарських товариств і передані до статутного капіталу Компанії”.

На виконання Указу Президента від 14 червня 2000 року № 802 „Про заходи для підвищення ефективності керування підприємствами в галузі геології” постановою КМУ від 14 липня 2000 року № 1128 „Про утворення Національної акціонерної компанії „Надра України” було створено і НАК „Надра України” [12]. Рішенням уряду України до її складу передані геологорозвідувальні та спеціалізовані підприємства. Тобто, НАК „Надра України” також здійснює управлінські функції щодо інших суб’єктів господарювання. Згідно п. 5 її статуту „Компанія утворена з метою підвищення ефективності управління підприємствами галузі геології і розвідки надр”.

Слід зауважити також, що термін компанія вживається і в назві самих державних акціонерних компаній. Це прослідковується із Указів Президента, постанов КМУ та статутів.

Державними компаніями можуть бути і холдингові компанії, утворені у формі акціонерного товариства, не менш як 100 відсотків акцій якого належить державі. Такі компанії також наділені певними управлінськими функціями, зокрема, державні керуючі

холдингові компанії володіють, користуються і розпоряджаються холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) інших державних холдингових компаній чи господарських товариств. Нормою ч. 3 ст. 4 Закону України „Про холдингові компанії в Україні” дозволено використовувати найменування „холдингова компанія” та утворені на його основі словосполучення лише тим суб’єктам господарювання, установчі документи та діяльність яких відповідають вимогам вказаного Закону [13]. Слід зауважити, що нормою ст. 4 Закону України „Про управління об’єктами державної власності” державні холдингові компанії віднесено до суб’єктів управління об’єктами державної власності [14].

Із вище викладеного випливають наступні висновки:

1. Державними або національними компаніями за законодавством України є публічні акціонерні товариства, створені єдиним засновником – державою, 100% акцій у статутному капіталі яких належить державі та які наділені певними управлінськими функціями щодо інших юридичних осіб-суб’єктів господарювання. Організаційно-правова форма „державна акціонерна компанія” вказується у статуті цієї юридичної особи, а поняття компанія може бути повторене і в її назві. Особливості створення таких юридичних осіб і їх діяльності визначаються окремими законами, Указами Президента України, постановами КМУ та статутами.

2. Лише ті державні підприємства, що є комерційними, можуть підпадати під поняття державної акціонерної компанії, які відповідно до Указів Президента, рішень уряду були корпоративізовані, тобто перетворені у публічні акціонерні товариства, 100% акцій у статутному капіталі яких належить державі, та, як правило, набули управлінських функцій (чи повноважень з управління) щодо інших суб’єктів господарювання.

3. З метою тлумачення ч. 3 ст. 23 Закону України „Про прокуратуру” стосовно недопущення представництва прокурором інтересів держави в особі державних компаній слід мати на увазі, що звужене коло юридичних осіб підпадає під термін „державні компанії”. Фактично це стосується лише державних акціонерних товариств, тобто тих, 100% акцій у статутному капіталі яких належить державі і організаційно-правова форма яких визначена як державна акціонерна компанія.

4. Слід констатувати, що допущена законодавцем неоднозначність терміну „компанія” призводить до труднощів у правозастосуванні. Адже „компанія” через призму міжнародного права сприймається як синонім юридичної особи приватного права. Тому доцільно ініціювати на законодавчому рівні визначити зміст дефініції „компанія” (у розумінні суб’єкта права), зокрема, і «державна компанія». Відтак всі доктринальні і правозастосовні підходи, пов’язані з тлумаченням поняття «державна компанія», залишаються спірними.

Література

1. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року // ВВР України. – 2015. - № 2-3. – Ст. 12.
2. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 12.01.2006 року // ВВР України. – 2006. - № 18. – Ст. 155.
3. Про індустриальні парки: Закон України від 21.06.2012 року // ВВР України. – 2013. - № 22. - Ст. 212.
4. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 року // ВВР України. – 2006. - № 31. – Ст. 268.
5. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 року // ВВР України. – 2003. - № 47-48. – Ст. 372.
6. Митний кодекс від 13.03.2012 року // ВВР України. – 2012. - № 44-45, № 46-47, № 48. – Ст. 552.
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року // ВВР України. – 2011. - № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.
8. Індекс прозорості державних компаній України 2015 // Електронний ресурс: Режим доступу: Заголовок з екрану: http://www.energoatom.kiev.ua/files/file/transparency_index_2015.pdf
9. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року // ВВР України. - 2003. - № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.
10. Державний класифікатор України ДК 002:2004 „Класифікація організаційно-правових форм господарювання”, затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 року № 97 // Електронний ресурс: Режим доступу: www.vmr.gov.ua/TransparentCity/ContentLibrary/e542b502-6e7.

11. Про утворення Національної акціонерної компанії „Нафтогаз України”: постанова КМУ від 25 травня № 747// Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/>
12. Про утворення Національної акціонерної компанії „Надра України”: постанова КМУ від 14 липня 2000 року № 1128// Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1128-2000>
13. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 року //ВВР України. – 2006. - № 34. – Ст. 291.
14. Про управління об’єктами державної власності: Закон України від 21.09.2006 року //ВВР України. – 2006. - № 46. – Ст. 456.

Добкіна Катерина Робертівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник декана юридичного факультету,
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

МАНИЛЬСЬКІ ПОПРАВКИ ДО КОНВЕНЦІЇ ПДМНВ: ДЕЯКІ ВАЖЛИВІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДГОТОВКИ МОРЯКІВ

Робота морського транспорту залежить від компетентних, добре підготовлених моряків, які забезпечують безпеку людського життя на морі, морську безпеку, ефективність навігації, захист і збереження морського середовища.

З 21 по 25 червня 2010 року в Манілі на прохання Президента Філіппін і запрошення Уряду Філіппін під егідою Міжнародної морської організації (ІМО) відбулася Дипломатична конференція Сторін Міжнародної конвенції 2010 року про підготовку і дипломування моряків та несення вахти (ПДНВ-78). Завданням конференції стало прийняття поправок до ПДНВ-78 та Кодексу з підготовки і дипломування моряків та несення вахти.

Цей інструмент описують як один з чотирьох стовпів, на яких стоїть нормативно-правова система морського транспорту, разом з двома іншими конвенціями ІМО – СОЛАС і МАРПОЛ – і з конвенцією МОП Про працю в морському судноплаванні. Прийняті поправки знаменують собою першу велику ревізію документа після

1995 р., коли вихідна Конвенція ПДМНВ-1978 була відредагована повністю.

Відповідно до Манільських поправок, повністю замінено додаток до Конвенції, включаючи правила і Кодексу ПДМНВ. У зв'язку з тим, що Конвенцією передбачено великий обсяг нових вимог до підготовки моряків, то це тягне за собою переробку багатьох навчальних планів і програм підготовки плавскладу та вимагає кардинальних змін у морському освіту та сертифікації.

Основні зміни полягають у наступному:

- ✓ розширення та уточнення компетенції начальницького складу;
- ✓ встановлення вимог до режиму праці та відпочинку для осіб, які несуть ходову вахту на містку і в машинному відділенні;
- ✓ відповідної підготовки всіх членів екіпажу, задіяних в охороні судна;
- ✓ зміну процедур на рівні національних адміністрацій, з введенням нових форм документів;
- ✓ встановлення вимог щодо запобігання вживання алкоголю та наркотичних коштів.

Конвенція ПДНВ в новій редакції пропонує нові міжнародні стандарти, необхідні для морських інститутів та викладачів, щоб давати сучасному моряку настільки затребувані навички і знання.

Важливим в нових поправках є те, що встановлені вимоги до процедури медичного огляду і змістом медичного свідоцтва. Останні мають видавати тільки визнані установи і лікарі, занесені в загальнодоступний державного реєстру. Діяльність по медичному огляду повинна контролюватися, знову ж таки, за допомогою системи стандартів якості. Також є пропозиції поділити моряків на професійні групи, до кожної з них у медкомісії будуть різні вимоги. У першу групу увійде палубна команда: несучий навігаційну вахту капітан, його помічники, матроси, а також лоцмани. Друга група – фахівці машинного відділення, електрики, третя група – обслуговуючий персонал, суднові кухарі та ін., четверта група – судноводії.

Уточнено також вимоги до Реєстру документів моряків. Практично через п'ять років, тобто, починаючи з січня 2017 року, інформація про статус документів моряків повинна бути доступна англійською мовою через електронні засоби зв'язку для інших Сторін

Конвенції і компаній при перевірці справжності і дійсності цих документів з метою їх визнання в рамках вимог Правила I/10 Конвенції.

В Україні державний реєстр документів моряків постійно розвивається і якісно вдосконалюється. У 2002 році була створена і зараз надійно функціонує автоматизована система єдиного державного реєстру документів моряків України. Ця система спрямована на забезпечення чіткої взаємодії реєстру, державних кваліфікаційних комісій і служб капітанів портів і дозволяє вести електронний облік на сучасному рівні всіх документів, які видаються морякам, проводити перевірку документів на легітимність і практично повністю виключає можливість появи нелегітимних документів.

Такими заходами виконуються як національні, так і міжнародні сучасні вимоги в частині боротьби з фальшивими документами. Теоретично можуть з'явитися нелегітимні документи. Однак трохи раніше чи трохи пізніше в результаті перевірки документів або Державною кваліфікаційною комісією, або при запиті судноплавної або крьюінгової компанії або портової влади будь-якої країни, такий документ обов'язково буде виявлений. В даний час практично всі організації, державні установи в світі зацікавлені в тому, щоб на море працювали тільки моряки з законно отриманими документами. Особливо це актуально зараз, при серйозно збільшеній небезпеці тероризму і введенням Кодексу ОСПЗ. Державна інспекція з безпеки на морському на річковому транспорті наполягає на повній відповідності підготовки моряків в навчально-тренажерних закладах України вимогам Манільських поправок до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року.

Україна доклала великих зусиль для того, щоб потрапити у так званий «білий список» ІМО — перелік держав, морські документи яких визнаються всіма судновласниками і портовою владою світу. На міжнародному морському ринку праці українські моряки користуються великим попитом.

На початку 2016 року в Лондоні пройшла сесія підкомітету Міжнародної морської організації (ІМО), де обговорювалися заходи по зниженню ризиків аварійних ситуацій, необхідність актуалізації навчальних програм, а також зміна нормативних вимог і документів відповідно до Манільським поправок до Міжнародної конвенції про

підготовку і дипломування моряків та несення вахти (ПДНВ). На думку фахівців, необхідно також продовжити роботу з актуалізації типових курсів ІМО, які є рекомендованим стандартом для морських освітніх організацій всього світу. Удосконалення інформації в ГСІС, перегляд Конвенції ПДНВ і коригування Міжнародного кодексу з управління безпекою (МКУБ)

Конвенція з Підготовки та дипломування моряків і несення вахти в новій редакції пропонує нові міжнародні стандарти, необхідні для морських інститутів і викладачів, щоб давати сучасному моряку настільки затребувані навички і знання. І ще хочу зазначити що одним з цікавих моментів є те, що Резолюцією Конвенція ПДМНВ, рекомендовано 25 червня оголосити Міжнародним Днем Моряка.

Література

1. Кодекс торговельного мореплавства від 23.05.1995 № 176/95-ВР. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80>
2. Журнал Порти України. Режим доступу: <http://portsukraine.com/node/3359>
3. Ел. ресурс. Режим доступу: <http://key4mate.com/blog/manilskie-roppravki-zhdet-li-nas-chto-to-novenkoe.html>
4. Ел. ресурс. Режим доступу: <http://mapgroup.com.ua/kosmicheskie-apparaty/986-sistema-avtomaticheskoy-identifikatsii-sudov-sputniki-s-ais-priemnikami>
5. Ел. ресурс. Режим доступу: <http://www.sur.ru/en/node/4133>

Мусієнко Анатолій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права

Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного,

Каменський Владислав Сергійович,

студент 3 курсу Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ. Україна

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ НА СУДНІ

Наближене уявлення про грандіозні масштаби сучасного світового торгового флоту дають статистичні дані, які свідчать, що

понад 90% всього, що нас оточує, перевезено морським шляхом. У світі налічується понад 50.000 торгових суден різних розмірів і призначень. Цей колосальний флот зареєстрований в 150 країнах світу. Його обслуговує понад мільйон моряків всіх національностей [1]. Це більше ніж населення таких країн як Фіджі або Бахрейн [2].

Вражають і масштаби морських катастроф. У морі щорічно зазнає катастрофу кілька тисяч суден, з них понад 200 великих суден загальної валовою місткістю до 1500000 тонн. Щорічно в морі гине понад 2 тис. осіб, зникає більше 1 млн. тонн вантажів, в морське середовище потрапляє велика кількість нафтопродуктів і інших забруднюючих речовин. Тому, проблема збереження життя і здоров'я людини під час морських перевезень без перебільшення є однією з основних [4].

Будь-яка катастрофа на воді характеризується ізольованістю людей, відносним дефіцитом рятувальних засобів і сил медичної допомоги, високою ймовірністю виникнення паніки. Особливо небезпечною є надзвичайна ситуація на судні у відкритому морі. При таких катастрофах величина і структура санітарних втрат буде залежати від характеру розвитку події, кількості пасажирів і професійності дій членів екіпажу на судні. Тому, члени екіпажу повинні вміти ефективно надавати медичну допомогу, що в свою чергу неможливо без чіткого нормативно-правового регулювання надання такої допомоги.

Відповідно до міжнародних стандартів, першою медичною допомогою є лікування, спрямоване на запобігання смерті або подальшої шкоди здоров'ю хворого або постраждалої особи, що знаходиться в небезпеці. Всі члени екіпажу повинні пройти навчання з надання першої допомоги [3].

Саме тому, на думку автора, всю важливість цієї проблеми підтверджує закріплення вимог щодо надання медичної допомоги на судні в нормативно-правових документах, і, в першу чергу, в міжнародних конвенціях.

Так, Конвенція з Морського права UNCLOS 82 зобов'язує кожну державу прапора вживати щодо її суден необхідних заходів для забезпечення безпеки на морі. Зокрема, вимагає від офіцерів рівня управління обізнаності щодо відповідних міжнародних правил з питань охорони людського життя на морі та надання допомоги кожній

виявленій в морі особі, якій загрожує загибель, а в разі зіткнення, надати допомогу іншому судну, його екіпажу і його пасажирам [7].

Сприяло посиленню охорони людського життя на морі прийняття Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти. Прийняття цієї конвенції особливою мірою торкнулося залучення до підготовки з надання медичної допомоги судових офіцерів рівня управління (капітан, старший помічник капітана, старший механік і другий механік) і рівня експлуатації (вахтовий помічник і вахтовий механік). Отже, кожному члену екіпажу повинна бути надана перша медична допомога при нещасному випадку або захворюванні, за організацію якої несе відповідальність капітан [6].

Значну увагу питанню надання медичної допомоги на судні приділяє Конвенція 2006 року про працю в морському судноплавстві. Зокрема, при визначенні рівня медичної підготовки, яку повинні отримувати моряки на борту суден, що не мають в своєму екіпажі судового лікаря, компетентний орган повинен вимагати наявності, принаймні, одного призначеного моряка, що має підготовку з надання першої медичної допомоги відповідно до вимог Конвенції ПДНВ. На всіх інших судах повинен бути, принаймні, один призначений моряк, який має підготовку в галузі медичного догляду, що відповідає вимогам Конвенції ПДНВ, що включає практичну підготовку та підготовку з таких методів рятування життя, як внутрішньовенна терапія. Виконання цих вимог дає таким особам можливість ефективно брати участь у координованих системах надання медичної допомоги на борту суден, що знаходяться в морі та забезпечувати хворим або травмованим особам задовільний рівень медичного обслуговування в період їх ймовірного знаходження на борту судна.

У свою чергу, підготовка таких осіб повинна проводитися відповідно до останніх редакцій видань Міжнародного медичного посібника для суден, посібника з надання першої медичної допомоги при нещасних випадках, пов'язаних з небезпечними речовинами, Інструкції - Міжнародного посібника з навчання моряків, а також медичного розділу Міжнародного зведення сигналів та основі аналогічних національних посібників [5].

Ще одним актуальним питанням правового забезпечення надання медичної допомоги на судні є питання нормативного регулювання обігу фармакологічних препаратів на судні. Це зумовлено тим, що

ефективне надання медичної допомоги неможливо без сучасного фармакологічного забезпечення. Так, Рекомендація №105 Міжнародної організації праці про вміст суднових аптечок рекомендує, щоб кожна країна-підписант мала на борту суднову аптеку, вміст якої встановлюється компетентними органами з урахуванням таких факторів, як число осіб, які перебувають на борту, характер і тривалість рейсу. Особливу увагу, капітану або іншій відповідальній особі командного складу, слід приділити збереженню медикаментів, вживання яких підлягає обмеженням. Оскільки, відповідальні за надання медичної допомоги на судні особи не є лікарями, то кожної аптечки має додаватися затверджене компетентним органом медичне керівництво, в якому детально пояснюється, як користуватися вмістом аптечки. Крім того, в правилах і положеннях слід передбачати контроль за вмістом аптечки, а також її періодичний огляд. Проводити його повинні уповноважені компетентною владою особи раз на рік.

Отже, наведене дозволяє зробити наступні висновки:

1) регламентація медичної допомоги в зазначених міжнародних документах без перебільшення свідчить про виняткову важливість нормативного регулювання цього питання;

2) гармонізація національного законодавства з міжнародним нормам і стандартам є необхідною умовою підвищення ефективності надання медичної допомоги на судні;

3) правові норми зафіксовані в міжнародних угодах зобов'язують встановити в національних законодавствах країн-підписантів чіткі вимоги і критерії оцінки надання медичної допомоги на судні і компетенції встановлених посадових осіб;

4) безпосередня відповідальність за надання медичної допомоги на судні покладається на офіцерів рівня управління та експлуатації. Хоча Міжнародне керівництво з надання медичної допомоги на судні передбачає, що всі члени екіпажу повинні пройти навчання з першої допомоги.

Література

1. «Судоходство необхідно миру» - тема Всемирного дня моря 2016 [Ел. ресурс] / - // Работник моря. Всеукраинская морская газета. - 2015. - Режим доступа до ресурсу:

- <http://seafarers.com.ua/world-maritime-day-theme-2016-is-selected/5851/>.
2. [Ел. ресурс] - Режим доступу до ресурсу:
http://en.ostranah.ru/_lists/population.php
3. [Ел. ресурс] - Режим доступу до ресурсу:
http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/43814/1/9789240682313_eng.pdf
4. Бойович В. Міжнародно-правові аспекти забезпечення безпеки мореплавства в СРЮГославії: автореф. дис ... к. ю. н: 12.00.11 / В.Бойович; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. - К., 2003. - 17 с.
5. [Ел. ресурс] - Режим доступу до ресурсу:
http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/maritime_
6. [Ел. ресурс] - Режим доступу до ресурсу:
http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/896_052/para858#n858
7. [Ел. ресурс] - Режим доступу до ресурсу:
http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos_r.pdf

Кацавець Руслан Сергійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА ЯК КОМПЛЕКСНОЇ ГАЛУЗІ

«Будь-який закон в основі має свого роду право» (Арістотель) [1, с. 29]. Однією із важливих змін у політичній і соціально-економічній сфері життя сучасної України є перехід до демократичного державного устрою і правового регулювання суспільних відносин. Відповідно до вимог часу, виникла потреба у певних змінах існуючих інструкцій і правил; модернізації документів; удосконаленні транспортного законодавства.

Передусім, здійснимо екскурс у далеке минуле, де проходили каравани і омріявалась «пересувна цивілізація»; де галери і нефи (засоби пересування за допомогою весел) — змінювали «залізні коні» (мережа доріг, залізниць і суден). Англійський історик Маколей говорив, що, «за винятком винаходу літер та друкарських станків, успіхам цивілізації будуть допомагати ті відкриття і винаходи, які мають на меті скорочення відстаней». Безумовно, вдосконалення

способу пересування досить важливе для людства: з інтелектуальних і моральних міркувань. Отож, шляхи сполучення відігравали особливу роль. Так, найвизначнішим досягненням техніки є винахід колеса (за 4-5 тисячоліть до н.е.). Це — дало можливість перевозити більші вантажі; вибирати напрямок, шляху; уникати крутих підйомів; обходити заболочені місця тощо. До речі, при розкопках у м. Макенджо-Даро (Пакистан) знайдено найдавніший колісний візок. Його вік — приблизно 6 тисяч років. На території України залишки колісного візка віднайдено у 1949 році (що збереглися від III тисячоліття н.е.) на березі Дніпра поблизу Дніпропетровська, де проживали скіфи [2, с. 130].

В умовах розвитку суспільства поширювались вимоги до транспорту. Збільшення обсягів перевезень; господарські, торговельні, адміністративні питання зумовили появу шляхів, як засобу регулярних сполучень. Недаремно, значення шляхів ілюструє давньоримський вислів: «Дорога — це життя».

З розвитком торгових відносин, шляхи сполучення набували світового значення. Розширювалась мережа доріг. Але сухопутні шляхи залежали від природних умов. Тож, популяризувались морські і річкові транспортні засоби. Великі прибутки розбещували владу і змінювали обставини. В результаті, торгові шляхи втрачали сенс і люди не могли цьому запобігти. Тому поставало питання правового регулювання. Але процес становлення та розвитку — не простий.

У період панування командно-адміністративної системи недоліки у галузі права усувалися застосуванням принципу доцільності. Ідеологія і суспільні відносини тлумачились з погляду чиновників. У XX столітті з розвитком автомобільного, міського електричного і повітряного транспорту відбувалося формування нормативно-правової бази. Адміністративно-командне чиновництво (1917 - 1991рр.) здійснювало правове регулювання транспортних відносин на рівні галузевих відомчих нормативних актів. Все законодавче забезпечення зводилося до монополії партійно-державного апарату. Сьогодні правова держава передбачає пріоритет норм права перед певним колом «авторитетів» і їх поглядами. Якщо ж норми права перестають задовольняти суспільні інтереси, вони мають, насамперед, переглядатися. «Частина будь-якої адміністративної машини не слугує

вирішально нічому — це краса у чистому вигляді» (Жорж Елгози) [1, с. 34].

Наука транспортного права спрямована на дослідження правовідносин; визначення прогалин у законодавстві та практиці; розроблення шляхів удосконалення правового регулювання діяльності, пов'язаної з функціонуванням транспортної системи України та механізму їх впровадження.

На думку дослідників, транспортне право – не окрема галузь права, а міжгалузевий комплекс. Він об'єднує правові норми, що за допомогою різних галузевих методів регулюють управлінські та майнові відносини, які виникають у зв'язку зі здійсненням транспортної діяльності.

Питання про створення комплексних галузей права є дещо дискусійним серед правознавців. Однак, незважаючи на теоретичні розбіжності, у силу практичних потреб формуються комплексні галузі права. Сенс дискусій - наявність самого предмета дискусії (не можна сперечатися про те, чого немає); потреба запровадження терміна «комплексна галузь права» і його впорядкування. Так, з практичних позицій введення поняття «комплексна галузь права» дозволяє зручним способом систематизувати і скласти норми права, що регулюють різні специфічні відносини.

За твердженням М. Тарасова, предмет регулювання становлять суспільні відносини, пов'язані з використанням шляхів сполучення і засобів перевезення. Також автор висунув думку про можливе відмежування транспортного права від системи будь-якої самостійної галузі права в так звану комплексну і разом з тим – ймовірно визначення його міжгалузевою комплексною галуззю права. Однак, наукова позиція М. Тарасова пов'язується з цивільним правом і свідчить, що транспортне право не має відмінних від цивільного права предмета і методу регулювання майнових відносин з огляду на те, що його предмет становлять відносини перевезення [4, с. 121]. Такий підхід до визначення транспортного права зумовлений акцентом на регулювання лише відносин перевезення і надає підставу визначити належність транспортного права до цивільного лише за принципом переваги в ньому - чинників цивільних над іншими (адміністративними, земельними тощо).

Отже, сукупність транспортних правовідносин являє предмет

транспортного права. Залежно від розуміння сутності транспортної діяльності, соціально-економічної функції — погляди вчених щодо предмета транспортного права та його місця у системі права є розбіжними. Нині над цим питанням працюють науковці, правознавці та інші досвідчені фахівці.

Транспортні відносини ілюструють суспільні відносини, що виникають між учасниками транспортної діяльності і предметом яких є дана транспортна діяльність. Розгляньмо поняття транспортної діяльності та її учасника.

Транспортна діяльність – це надання послуг і виконання робіт з перевезення транспортними засобами пасажирів, вантажів, багажу і вантажобагажів, пошти, - у комерційних і некомерційних цілях; виконання інших функцій з використанням транспортних засобів; експлуатація шляхів сполучення загального користування, технічне обслуговування і ремонт транспортних засобів; використання транспортних засобів у приватних справах на шляхах сполучення загального користування.

Учасник (суб'єкт) транспортної діяльності — особа, яка здійснює транспортну діяльність або має намір. Учасник транспортної діяльності може чинити за власним переконанням, в інтересах свого партнера чи довірителя, або виконувати характерну місію відповідно до обов'язків і повноважень.

Формування галузей права є вторинним процесом стосовно створення галузей законодавства. Виникненню галузі права передують накопичення певного правового потенціалу і суспільне усвідомлення появи комплексної галузі. Вона виражається так: суспільна значущість; потреба чіткого галузевого структурування норм права; інформування про відповідні відносини в силу їх організаційного відокремлення від інших відносин, що робить виділення галузі права доцільним з практичного погляду. Завважимо, галузева специфіка, вимагає створення комплексу відповідних нормативних правових актів, як специфічних регуляторів виокремлених відносин; відокремлення у фундаментальних галузях права комплексу норм права, що регулюють специфічні відносини; виникнення спеціалізованого законодавства. У транспортній сфері дія цих чинників виявляється безперечно.

За рівнем суспільної значимості транспорт посідає одне з провідних місць у системі суспільних відносин, забезпечуючи матеріальну складову загальної комунікативної системи. Транспортном користується населення, господарюючі суб'єкти; перевозяться вантажі. Як інфраструктурна галузь народного господарства, транспорт згуртовує окремі регіони країни в єдиний політичний і економічний простір. Розуміється, не можливе без внутрішньоміського транспорту життя сучасних міст. Видатний французький архітектор, теоретик архітектури і урбаністики Шарль-Едуар Жаннере-Гри (Ле Корбюзьє) визначив основний принцип міського транспорту: «Жодне місто не може розвиватися швидше, ніж розвивається його транспорт» [5, с. 130].

Населення та різні підприємства слугуються транспортом щодня. Про це свідчать шляхові листи і товарно-транспортні накладні. До речі, це найпоширеніший тип документів виробничого призначення. Зайнятість комерційних перевізників здійснюється на професійних засадах і відокремлена від іншої діяльності. Також транспортна діяльність здійснюється громадянами в особистих інтересах шляхом експлуатації власних транспортних засобів. Отож, у будь-якому випадку, особа, яка керує транспортним засобом, має отримати спеціальне право на керування автомобілем, судном, повітряним лайнером, потягом тощо.

До транспортного законодавства належать частини нормативних правових актів, які входять до складу фундаментальних галузей права, і містять норми права, що регулюють транспортні відносини. У деяких фундаментальних галузях права транспортні відносини займають виняткові позиції у нормативних правових актах. Зокрема, це стосується адміністративного, цивільного і кримінального права.

Так, до складу транспортного права входять норми права, встановлені нормативно-правовими актами спеціального транспортного законодавства. А саме: Повітряний кодекс України, Кодекс торговельного мореплавства України, Про автомобільний транспорт, Про дорожній рух, Про транспорт та ін.

Отже, формування транспортного права здійснюється шляхом розробки та запровадження актів транспортного законодавства; відображення окремих транспортних відносин в нормативних правових актах фундаментальних галузей права.

Поряд з використанням норм з фундаментальних галузей права у транспортному праві застосовуються норми й інших комплексних галузей права (екологічного, інформаційного тощо).

Поширеною помилкою є ототожнення транспортного права з комерційним. У комерційному праві стосовно транспортної діяльності розглядаються лише комерційні транспортні відносини. Додатково — транспортні відносини, що не мають комерційних цілей (перевезення для державних і муніципальних потреб або в особистих цілях громадян); «внутрішні» транспортні відносини, пов'язані з організацією руху, технічною експлуатацією, технологією перевезень, а також безпекою руху транспортних засобів, підготовкою персоналу.

Транспортне право – комплексна галузь права, яка подає сукупність правових норм, що регулюють відносини у галузі транспортної діяльності. Ці норми формуються у складі нормативно-правових актів спеціального транспортного законодавства і входять до комплексу нормативно-правових актів фундаментальних галузей права. Транспортне законодавство – сукупність нормативно-правових актів зі специфічних питань транспортної діяльності.

Підсистеми транспортного права і транспортного законодавства – це розділи, що стосуються окремих видів транспорту.

Прикметно, процес формування транспортного права відбувався з урахуванням аспектів розвитку, що розрізняються рівнем організації правової бази транспортної галузі. Транспортне законодавство теж вирізняється тенденціями. Зокрема, це стосується використання водних шляхів сполучення. Залізничний транспорт також має досить розвинену систему правового забезпечення своєї діяльності.

Пам'ятаймо: сьогодні транспорт – не розкіш, а необхідність. Тож дбати про його правове регулювання і розвиток – обов'язок кожного.

«Своєю силою закони зобов'язані правам» (Клод Гельвецій).

Література

1. Молдован В. В. Правознавство: цікаве і мудре. Навчальний посібник / В. В. Молдован, Р.С.Кацавець. - К.: 2016. - 360 с.
2. Сокур І. В. Транспортна логістика: навч. посіб. / І. В. Сокур, Л. М. Сокур, В. В. Герасимчук. - К.: ЦУЛ 2009. - 222 с.
3. Заїка Ю.О. Транспортне право України: навч. посіб.- К.: 2014. - 184с.

4. Тетарчук І. В. Транспортне право України. навч. посіб. - К.: 2016, ЦУЛ. - 300 с.
5. Кацавець Р. С. Барви мудрості: навч. посіб. / Р. С. Кацавець, Г. М. Кацавець. - К.: ЦУЛ. - 2015. - 150 с.

Клюєва Євгенія Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського та транспортного права
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ СУДЕН

Питання про правовий статус науково-дослідних суден в Міжнародному морському праві виникло досить недавно і його вирішення поки залишається проблематичним.

Серед найбільш гострих проблем морського судноплавства, вирішення яких вимагає міжнародного співробітництва – проблема правового статусу суден, зайнятих в тих видах морської діяльності, яка не носить комерційного характеру. До них відносяться науково-дослідні, гідрографічні, метеорологічні і деякі інші. Хоча історія їхнього існування нараховує в середньому від 100 до 150 років, до теперішнього часу судна цієї групи складають досить велику частку від світового морського флоту.

Так ст. 143 Конвенції ООН «З морського права» 1982 року проголошує, що морська науково-дослідна діяльність проводиться виключно на благо всього людства і всі держави повинні приймати різноманітні заходи про полегшення діяльності науково-дослідних суден [1]. Однак науково-дослідні судна в правовому відношенні ніяк не виділяються і інколи визначення їх правового статусу викликає труднощі. Так, ще в 1978 р. М.І. Лазарев відмічав, що розвиток науково-дослідної діяльності ставить питання про вдосконалення системи правової класифікації флоту. На сьогодні виділяють тільки дві категорії суден військові і торговельні [4].

Так, Конвенція ООН з морського права 1982 р, як і інші морські конвенції, не містить положень про поняття науково-дослідних суден

та їх правовий статус. Кодекс торговельного мореплавства України ст. 15 в визначенні «судно» чітко закріплює за науково-дослідним судном статус торговельного судна: «Торговельне судно в цьому Кодексі означає самохідну чи несамохідну плавучу споруду, що використовується: ... 3) для наукових, навчальних і культурних цілей; 4) для спорту; 5) для інших цілей» [2].

Але правові позиції прибережних держав по відношенню до науково-дослідних суден, особливо іноземних, суттєво відрізняються від такої ж позиції по відношенню до звичайних торговельних суден. Аналіз правової практики різних прибережних держав по відношенню до іноземних науково-дослідних суден свідчать про те, що, як правило, єдиних підходів в цьому питанні немає. Таке положення обумовлено тим, що кожна прибережна держава для захисту власних державних інтересів на свій розсуд оцінює діяльність науково-дослідних суден і в залежності від цього формує своє відношення до них.

Одночасно практика показує, що деякій вплив на відношення прибережної держави до іноземного науково-дослідних суден має характер робіт, якими зайняте судно – чи то фундаментальні дослідження, чи дослідження прикладного характеру. Деякі держави для суден, які займаються фундаментальними дослідженнями встановлюється дозвільний порядок заходження в територіальне море, внутрішні води та в порти. В практиці ряду держав науково-дослідні судна прирівнюються в правовому відношенні до військових кораблів і у зв'язку з цим встановлюється особливий порядок заходження у внутрішні води та порти. Є відносно велика група держав, в законодавчій практиці яких науково-дослідні судна не виділяють в особливу групу і таким чином ця категорія суден прирівнюється до звичайних торговельних суден [4].

Аналіз національного законодавства дозволяє зробити висновок, що в Україні розрізняється два типи суден – торговельні (невійськові) та військові. Виходячи з цього іноземні науково-дослідні судна прирівнюються до торговельних суден і режим заходження в територіальне море, внутрішні води та в порти України застосовується як до звичайних іноземних торговельних суден.

Виходить правове положення науково-дослідних суден визначаються прибережними державами на власний розсуд прирівнюючи їх то до військових, то до торговельних. Однак науково-

дослідні судна опиняються в більш незрозумілому положенні ніж те, до якого вони прирівняні.

Наприклад, якщо науково-дослідне судно прирівняне в правовому відношенні до військового корабля, то як правило це стосується тільки дозвільного порядку заходження до портів та у внутрішні води, однак ті пільги та привілеї, які надаються безпосередньо військовому кораблю, не надаються. І навпаки, коли до судна застосовується режим як до звичайних торговельних суден, то безпосередньо в портах застосуються різні обмеження та встановлюються додаткові вимоги.

Таким чином, беручи до уваги положення ст. 255 Конвенції ООН «З морського права» «Заходи про полегшення морських наукових досліджень та надання допомоги дослідним суднам» необхідно поставити питання про виділення науково-дослідні судна в особливу правову категорію. Інтересам підвищення ефективності правових норм регламентації морської наукової діяльності відповідає розробка і закріплення узгодженого між державами єдиного поняття «науково-дослідне судно». Як на мене думку багатьох експертів ці категорії судів повинні бути виділені в окрему групу.

Література

1. Конвенція ООН З морського права 1982 р.
2. Кодекс торговельного мореплавства від 23.05.1995 № 176/95-ВР
3. Александрова Н.С. Режим государственных некоммерческих судов по международному морскому праву: автореф. на ... к.ю.н. – Москва, 1984.
4. Щипцов А.А., Анцелевич Г.А. Международно-правовой режим использования научно-исследовательских судов. – Киев: Наукова Думка. – 1996.

Клюєва Євгенія Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського та транспортного права
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного
Бойко Валерія,
студентка магістратури права
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ. Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ

Актуальність даної теми полягає в тому, що на сьогоднішній час в Україні відсутнє законодавство, яке б регулювало діяльність внутрішнього водного транспорту.

Метою цієї роботи є дослідження національного законодавства щодо регулювання діяльності внутрішнього водного транспорту. Предметом дослідження є відносини, які виникають у сфері здійснення перевезення.

Водні шляхи мають ряд переваг у перевезеннях порівняно із сухопутними. По-перше, можливість транспортування великих вантажів, по-друге, наявність вже готових природних шляхів та менші капіталовкладення на утримання цих шляхів. Річковий транспорт в Україні має давню історію. Наприклад, Дніпро, був у свій час найважливішою частиною шляху «із варяг у греки». На сьогодні ж перевезення водними артеріями України занепало. Одна з причин – відсутність відповідного законодавства.

Спроби прийняти Закон, який би регулював судноплавство на внутрішніх водних шляхах України були ще в 2010 році, коли Кабінет Міністрів України ініціював прийняття Закону «Про внутрішній водний транспорт». Законопроект був спрямований на визначення правових, економічних та організаційних засад діяльності внутрішнього водного транспорту, але не був прийнятий. У 2015 році Міністерство інфраструктури України розробило законопроект «Про внутрішній водний транспорт», який було подано до ВРУ. Міністерство запропонувало створити сприятливі умови для розвитку перевезень вантажів та пасажирів внутрішніми водними шляхами та ініціювало в проекті законупевні новації. По-перше, створення

Адміністрації внутрішніх водних шляхів. По-друге, відкриття внутрішніх водних шляхів для невійськових суден під іноземним прапором. По-третє, введення цільового річкового збору. По-четверте, спрощення процедур контролю під час входу/виходу суден в/з внутрішніх водних шляхів, пов'язаних з дотриманням безпеки судноплавства, митними та прикордонними формальностями. По-п'яте, приведення умов проходження шлюзами, а також порядок їх утримання відповідно до практики провідних країн ЄС. Ініціатори законопроекту запропонували також введення цілорічного навігаційного періоду. На їх думку, перерва в навігації може встановлюватися в разі виникнення несприятливих для судноплавства погодних умов, а також для проведення планових та аварійних робіт на судноплавних гідротехнічних спорудах. Також запропонували не справляти плату з суден за піднімання ферм мостів, що розводяться, вантажних суден, що здійснюватимуть плавання без вантажу і пасажирських суден, що здійснюватимуть плавання без пасажирів, з малих і спортивних суден, а також суден для розваг.

Міністерство інфраструктури пропонує створити Адміністрацію внутрішніх водних шляхів України для утримання річкових водних шляхів, утримання та ефективного використання стратегічних об'єктів внутрішнього водного транспорту, забезпечення охорони та безпечної експлуатації об'єктів портової інфраструктури державної власності, зокрема гідротехнічних споруд, систем забезпечення безпеки судноплавства, справляння та цільового використання річкового збору, навігаційно-гідрографічного забезпечення на річкових водних шляхах, забезпечення функціонування річкової інформаційної служби.

Тим більше, законопроектом передбачено удосконалення державного регулювання у сфері внутрішнього водного транспорту, в першу чергу, в розподілі адміністративних і господарських функцій; забезпечення ефективного утримання річкової інфраструктури; своєчасне виконання експлуатаційних днопоглиблювальних робіт на внутрішніх водних шляхах; забезпечення рівного доступу до річкової інфраструктури всім суб'єктам господарювання; створення умов для перерозподілу вантажопотоків з наземних видів транспорту на внутрішній водний транспорт для забезпечення збалансованого розвитку транспортної системи, збереження доріг та екології;

зростання конкурентоспроможності внутрішнього водного транспорту; підвищення рівня безпеки на внутрішньому водному транспорті.

Прийняття закону, розробленого Міністерством інфраструктури України та внесеного на розгляд до ВРУ, який регулюватиме перевезення внутрішніми водами України дасть поштовх для ефективного розвитку даної галузі. Але він є лише опорним пунктом, оскільки, крім цього, для перевезення вантажів потрібно буде налаштувати річкову інфраструктуру.

Література

1. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=5620
2. http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248866
3. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF3BZ01A.html
4. <http://old.mtu.gov.ua/uk/discussion/51709.html>

Слободська Ірина Андріївна,
старший викладач кафедри
теорії та історії держави і права

Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна

ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В ГАЛУЗІ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ

Що стосується наукових поглядів на зміст поняття адміністративної відповідальності, то тут також слід констатувати відсутність єдиного підходу до його формулювання. Так, скажімо, В. Б. Авер'янов розуміє адміністративну відповідальність як різновид юридичної відповідальності, що являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, що вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій – адміністративних стягнень.

К.С. Бельський розглядає адміністративну відповідальність у якості реагування держави на адміністративне правопорушення, що

виражається в реалізації компетентним органом (посадовою особою) права пред'являти звинувачення особі, піддати протиправне діяння офіційній оцінці і у випадку негативної оцінки застосувати до винної особи адміністративне стягнення.

Ю.П. Битяк вважає, що адміністративна відповідальність – це накладення на порушників загальнообов'язкових правил, що діють у державному управлінні та інших сферах, адміністративних стягнень, які тягнуть для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру.

В.К. Колпаков та О. В. Кузьменко вважають, що адміністративну відповідальність слід розуміти як примусове, з додержанням встановленої процедури, застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, які виконані правопорушником.

На підставі вищевикладених наукових думок можемо зробити висновок, що юридична відповідальність взагалі та адміністративна зокрема є специфічним обов'язком особи, що покладається на неї законом внаслідок вчинення цією особою протиправних дій (чи бездіяльності). У випадку притягнення суб'єкта до адміністративної відповідальності зазначений обов'язок виникає як форма державного реагування на протизаконну поведінку особи і полягає у застосуванні до правопорушника відповідних державно-правових заходів у вигляді адміністративних стягнень.

Окрім того, що діючий Кодекс України про адміністративні правопорушення не містить визначення поняття адміністративної відповідальності, він також і не передбачає можливості її застосування до юридичних осіб. Про це зокрема свідчить зміст глави 2 КУпАП, відповідно до норм якого суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути тільки фізичні особи. Для порівняння можна привести Кодекс про адміністративні правопорушення РФ, в якому на рівні із фізичними особами суб'єктами адміністративної відповідальності визнаються й юридичні особи. Наприклад, у статті 2.1 КпАП РФ закріплено, що адміністративним правопорушенням визнається протиправна, винна дія (бездіяльність) фізичної або юридичної особи, за яке цим Кодексом чи законами суб'єктів Російської Федерації про адміністративні правопорушення встановлена адміністративна відповідальність. Юридична особа

визнається винною у вчиненні адміністративного правопорушення, якщо буде встановлено, що в неї була можливість для дотримання правил і норм, за порушення яких цим Кодексом або законами суб'єкта Російської Федерації передбачена адміністративна відповідальність, але даною особою не були прийняті всі залежні від неї заходи для їх дотримання[1].

В.Б. Авер'янов відзначає, що незважаючи на те, що стосовно юридичних осіб термін «адміністративна відповідальність» безпосередньо не вживається, є підстави стверджувати: у всіх подібних випадках йдеться саме про адміністративну відповідальність. Це ствердження ґрунтується на положеннях теорії права про наявність таких основних, загальновизнаних видів юридичної відповідальності, як дисциплінарна, адміністративна, кримінальна та цивільно-правова.

Погоджуючись із викладеною думкою, втім не можемо не відзначити, що нормою КУпАП штраф також визначено як адміністративне стягнення, що накладається тільки на фізичну особу, а саме: штраф є грошовим стягненням, що накладається на громадян і посадових осіб за адміністративні правопорушення у випадках і розмірі, встановлених цим Кодексом та іншими законами України (стаття 27)[2]. Дана ситуація також потребує вирішення із тим, щоб провести розмежування між штрафами як фінансовими санкціями та адміністративними стягненнями, що застосовуються до юридичних осіб, в тому числі і у галузі цивільної авіації.

Більшість правників вже давно підтримують та обґрунтовують необхідність визнання юридичних осіб суб'єктами адміністративної відповідальності. Так, І.В. Назаров пропонує розуміти адміністративну відповідальність юридичної особи як врегульоване нормами права застосування в особливому порядку спеціально уповноваженими державою органами, судами та посадовими особами адміністративних покарань до організацій, що володіють адміністративною правосуб'єктністю, які зареєстровані як юридичні особи та вчинили адміністративне правопорушення.

На думку Б.І. Пугинського, адміністративна відповідальність організацій є загальногосподарською, яка застосовується за порушення вимог законодавства і приписів державних органів. Ця

відповідальність виникає перед державою та існує, як правило, у формі штрафу.

З позиції, яку займає Ю.Ю. Колесніченко, адміністративна відповідальність юридичних осіб являє собою застосування до організацій, що володіють адміністративною правосуб'єктністю, адміністративних стягнень за невиконання або неналежне виконання встановлених державою правил, норм і стандартів з метою державного осуду протиправної діяльності, виконання покладених на них обов'язків і попередження правопорушень, а також відновлення соціальної справедливості.

Деякі правники вважають, що адміністративна відповідальність юридичних осіб являє собою застосування до них частини заходів адміністративного примусу, безпосередньо пов'язаних з адміністративним правопорушенням, а саме адміністративних стягнень, які переслідують такі цілі як покарання правопорушника за протиправне діяння та забезпечення виконання даними юридичними особами своїх обов'язків та вимог державних органів.

Тож, юридична адміністративна відповідальність юридичної особи – це її обов'язок як самостійного учасника суспільних відносин завдати для себе певних негативних наслідків, які виражаються у формі адміністративних стягнень, що накладаються на юридичну особу, в тому числі і у галузі цивільної авіації, за скоєння нею адміністративного проступку, компетентними органами і посадовими особами від імені держави.

Основні відмінності адміністративної відповідальності юридичних осіб від цього ж виду юридичної відповідальності фізичних осіб криються по-перше, у суб'єктивній стороні складу правопорушення, адже юридична особа є штучним суб'єктом, і питання встановлення її вини є досить дискусійним; а по-друге, у колі адміністративних стягнень, що можуть бути застосовані до юридичних осіб, а саме: до них не можуть бути вжиті позбавлення особистого характеру (наприклад, арешт), тому як правило основним видом адміністративного покарання виступає штраф.

Література

1. Кодекс РФ об административных правонарушениях (КоАП РФ) от 30.12.2001 N 195-ФЗ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661/

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР, 1984, додаток до № 51, ст. 1122– [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

Тимкович Ірина Іванівна,
старший викладач кафедри теорії та історії держави і права
Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна

МЕДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛЬОТІВ ПРИ ВИКОНАННІ АВІАЦІЙНО-ХІМІЧНИХ РОБІТ ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИЦІВ ПІДПРИЄМСТВ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ

Авіаційно-хімічні роботи (АХР) забезпечують потреби, насамперед, сільського та лісового господарств й виконуються з метою покращення родючості ґрунтів, підвищення врожайності сільськогосподарських культур та їх захисту від шкідників і хвороб, боротьби з бур'янами, розселення корисних живих організмів і комах для біологічного захисту рослин, відновлення природної рівноваги екосистеми. Так, за даними Державної авіаційної служби України, за 2015 рік малою авіацією було оброблено 401,1 тис. гектарів сільськогосподарських площ, а наліт годин становив 22,6 годин [1].

Організація та проведення АХР передбачають застосування авіаційного методу внесення пестицидів, агрохімікатів, біопрепаратів з використанням повітряних суден (ПС), обладнаних апаратурою для розпилу, обприскування, розсіву сипучих і рідинних матеріалів, розселення комах [2]. Як зауважують фахівці з питань охорони праці в авіації, хімікати, що використовуються на АХР, переважно, є отруйними і небезпечними для людей, їм властива висока токсичність, летучість, здатність проникати крізь непошкоджену шкіру. А загроза спричинення шкоди здоров'ю працівників, залучених до АХР, залежить не лише від концентрації хімікатів, методів їх внесення, але й від умов праці [3, с. 379].

З метою соціального захисту працівників незалежно від галузі, в якій вони працюють, нормами Конституції України та Кодексу

законів про працю (КЗпП) України закріплено право кожного на безпечні та здорові умови праці. Відтак, трудовим законодавством на працівників покладається обов'язок проходження попереднього (при прийнятті на роботу) та періодичних медичних оглядів, а на роботодавців – обов'язок за свої кошти проводити такі медичні огляди працівників, зайнятих на важких роботах та роботах із шкідливими чи небезпечними умовами праці (до них відносяться й АХР, які передбачають медичну сертифікацію авіаційного персоналу). Крім того, ст. 24 КЗпП України встановлена заборона укладення трудового договору з громадянином, якому за медичним висновком запропонована робота протипоказана за станом здоров'я [4].

Очевидно, що умови праці при здійсненні АХР мають свою специфіку (повітря кабін може забруднюватись пестицидами та іншими шкідливими хімічними речовинами), а особливість польотів при цьому пов'язана з їх виконанням на малих висотах, частими зльотами-посадками (до 30-50 за льотний день), необхідністю розподілу уваги авіаційними працівниками одночасно на пілотування і візуальне спостереження за наземними орієнтирами, несприятливою дією на організм турбулентності повітря, високою нервово-емоційною напругою та ін. Вказані фактори спричиняють встановлення особливих вимог до контролю за станом здоров'я авіаційного персоналу, передбачають обов'язкове дотримання правил медичного забезпечення і контролю польотів цивільної авіації (ЦА) України всіма суб'єктами господарювання, які виконують роботу з використанням повітряних суден на АХР. Серед таких вимог слід вказати наступні: 1) передпольотний медичний контроль екіпажів, які виконують польоти на АХР у відриві від бази, не проводиться. Тому на командира ПС покладається прийняття рішення з питання допуску до польотів членів екіпажу на підставі усного опитування про стан здоров'я та передпольотного відпочинку, про що він повинен робити відповідну позначку в робочому журналі за її своїм підписом; 2) лікар авіакомпанії зобов'язаний контролювати, щоб під час АХР тривалість щоденної роботи членів екіпажу ПС не перевищувала: для одного пілота – 10 годин, для двох пілотів – 12 годин; 3) керівник підприємства ЦА повинен організовувати періодичний контроль за режимом праці та відпочинку, умовами побуту, організацією харчування на робочих злітно-посадкових майданчиках; 4) при

виконанні завдань з відривом від бази обов'язково включається до складу групи лікар або медична сестра авіакомпанії для проведення вибіркового контролю за станом здоров'я членів екіпажу; 5) усі працівники, які працюють з отруйними хімікатами та мінеральними добривами (зокрема, здійснюючи приготування та завантаження таких речовин, очищаючи від них літаки і вертольоти), підлягають попередньому ретельному медичному огляду й опитуванню щодо стану здоров'я; 6) екіпажі, які вилітають у райони проведення АХР, забезпечуються спеціальним одягом, засобами індивідуального захисту, аптечками для надання першої медичної допомоги, вміст яких повинен регулярно перевірятися медичними працівниками; 7) всі особи, які залучаються до АХР, санітарної обробки літаків і вертольотів, до очищення та дегазації сільськогосподарської техніки, повинні обов'язково пройти медичний огляд та детальний інструктаж щодо правил техніки безпеки, особистої гігієни та профілактики отруєнь, отримати допуск до роботи з отруйними хімікатами.

Отже, комплекс заходів медичного забезпечення польотів при виконанні АХР, спрямований на збереження здоров'я, підвищення працездатності й витривалості льотного складу і осіб, які забезпечують виконання АХР, що є важливими елементом соціального захисту працівників підприємств ЦА.

Література

1. Підсумки діяльності авіаційної галузі України за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.avia.gov.ua/uploads/documents/10581.pdf>
2. Про затвердження Правил організації та виконання авіаційних робіт у сільському та лісовому господарстві: Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 22.12.2006 р. № 1179 // Офіційний вісник України від 13.04.2007 – 2007 р., № 24, стор. 141, стаття 1002.
3. Буріченко Л.А., Гулевець В.Д. Охорона праці в авіації: підручник / за ред. Л.А. Буріченка. – К.: НАУ, 2003. – 448 с.
4. Кодекс законів про працю України від 10.12. 1971 р. із змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
5. Про затвердження Правил медичного забезпечення і контролю польотів цивільної авіації України: Наказ Державіаслужби від 05.12.2005 № 920 // Офіційний вісник України від 08.02.2006 р., № 4, стор. 257, стаття 189, код акту 35008/2006

Лужанський М.В.,
аспірант кафедри адміністративного права Інституту права
імені князя Володимира Великого МАУП, м. Київ, Україна

СУБ'ЄКТИ ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА ТА ТРАНСПОРТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Суб'єктами транспортного права ми можемо визначити такі суб'єкти транспортних правовідносин, як організатори перевезень, перевізники, посередники, суб'єкти, які забезпечують транспортні перевезення з точки зору права та суб'єкти які забезпечують навантаження вантажів та їх розвантаження, а також зберігання після перевезення до споживачів.

До суб'єктів, які є організаторами перевезень належать:

- ✓ Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство інфраструктури України
- ✓ органи державного управління, органи місцевого самоврядування
- ✓ департаменти відповідної підгалузі транспорту в обласних та районних державних адміністраціях,
- ✓ спеціалізовані державні органи управління транспортом;
- ✓ місцеві державні адміністрації, сільські (селищні), міські, районні та обласні ради;
- ✓ торгівельні організації та мережі торгівельних організацій.

Суб'єктами, які відносяться до перевізників, ми визначаємо такі:

- ✓ організації різного типу особа, яка укладають або від їхнього імені укладаються угоди перевезення, до складу якого мають входити також відповідні управлінські структури (органи управління транспортного підприємства);
- ✓ залізниці які здійснюють перевезення товарів і вантажів залізничним транспортом;
- ✓ судноплавні річкові та морські компанії, які здійснюють перевезення морем та річками;
- ✓ автотранспортні підприємства та окремі автомобільні перевізники, які здійснюють перевезення автомобільними дорогами України ;
- ✓ авіаційні підприємства, що здійснюють перевезення авіаційним транспортом;

- ✓ трубопровідні організації, які перекачують різні субстанції по трубах (нафта, бензин, керосин, газ та т. ін.).

До суб'єктів посередників в транспортних правовідносинах ми відносимо:

- ✓ організації, які здійснюють укладення угод про перевезення товарів і продуктів;
- ✓ організації, які здійснюють планування транспортної логістики в цілому по Україні та в окремих регіонах.

До суб'єктів, які забезпечують правовий режим на транспорті відносяться:

Страховики — юридичні особи, предметом безпосередньої діяльності яких є страхування, перестраховування і фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням;

Правоохоронні органи, серед яких виокремлюють:

Органи Національної поліції, які забезпечують правоохоронну діяльність у сфері транспортних перевезень, попереджують порушення Правил дорожнього руху на автомобільних дорогах, а також попереджують порушення інших правил при транспортуванні вантажів. Крім того органи Національної поліції проводять розслідування по фактам крадіжок, втрат та інших випадків знищення вантажів та їх пошкодження;

Митні органи, які забезпечують перетинання державного кордону, контролюють дотримання митних правил, тобто незавезення до України вантажів і предметів, які становлять загрозу для громадян та екологічної безпеки. Крім того митні органи забезпечують виплати перевізниками митного збору, який повинен сплачуватися з товарів, що перевозяться до України;

Органи Служби безпеки України, які відслідковують перевезення через кондони України та транспортування по території України різних речей і предметів, які виключені з цивільного обігу таких як зброя, вибухівка, радіоактивні та отруйні товари;

До суб'єктів, які забезпечують навантаження вантажів та їх розвантаження, а також зберігання після перевезення до споживачів відносяться логістичні компанії, транспортно-експедиторські компанії та компанії, які володіють складськими приміщеннями.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА

Ковальчук Андрій Трохимович,
доктор юридичних наук, професор,
перший заступник Голови Державної служби фінансового
моніторингу України, м. Київ, Україна

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ ІМПЕРАТИВ

Анотація: В роботі досліджено необхідність і можливість детінізації національної економіки шляхом більш системного застосування нормативно-правових імперативів, націлених забезпечити невідворотну відповідальність порушників чинних законів. Проаналізовано ризики тінізації Бюджету 2016, запропоновано конкретні кроки для запровадження дієвої політики детінізації.

Ключові слова: детінізація, нормативно-правовий імператив, фінансовий моніторинг, відмивання коштів отриманих злочинним шляхом, бенефіціарний власник, похідні фінансові інструменти.

SHADOWING ECONOMY AS LEGAL AND REGULATORY IMPERATIVE

Summary: Necessity and opportunities of unshadowing national economy by more systematic application of normative and legal imperatives aimed to the unassessable responsibility for violation of law were studied at this article. The risks of shadowing Budget 2016 were analyzed, and specific steps for the implementation of effective unshadowing policy were proposed.

Keywords: unshadowing, normative and legal imperative, financial monitoring, laundering of criminal proceeds, beneficial owner, derivative financial instruments.

Попри наявну очевидність надмірної тінізації національної економіки фахові юристи оминають дану проблему, яку більш-менш

активно досліджують представники економічної науки. Пасивність представників вітчизняної юриспруденції у дослідженні та формуванні нормативно-правових імперативів, націлених активно й дієво протидіяти тіньовій економіці, украй негативно позначається на фінансовій сфері та господарській діяльності. Адже передусім тінізація є базовим підґрунтям політичної та економічної корупції в країні. Тому запобігання та протидія тінізації політико-економічних відносин є на сьогодні визначальним імперативом державної стратегії.

Змістовне наповнення поняття «імператив» розмаїте і залежить від сфери, об'єкту впливу та чинників, які його зумовлюють, а також суб'єктів здійснення державної економічної політики. Як правило, нормативно-правовий імператив – це, насамперед, нормативно-правові акти вищої юридичної сили (закони), а також підзаконні акти, постанови, накази, націлені на упорядкування й транспарентність найважливіших сегментів національної економіки.

Оскільки, Україна обрала проєвропейський вектор соціально-економічного розвитку, то повинна таким чином максимально адаптувати макроекономічну систему до міжнародних вимог і стандартів. Зрозуміло, що це передбачає усе більшу наявність на вітчизняних правових теренах апробованих на міждержавному рівні детінізаційних імперативів, тобто законодавчо обумовлених принципів, стандартів та унормованих правил поведінки.

Упродовж усіх років української незалежності гасла «детінізація», «протидія відмиванню тіньових капіталів», на жаль, більше набули ритуальних ознак, аніж системних механізмів запобігання та ефективною протидії. За оцінкою професійних аналітиків нині у тіньова сфера поглинає щонайменше 50% валового внутрішнього продукту.

Водночас, тінізація проникла не лише в економічну діяльність, а й в усі сфери суспільних відносин - виконавчу владу, політику, правоохоронні органи і навіть судочинство. Дана гірка очевидність провокує поширення правового нігілізму та суспільної недовіри до державної політики в цілому. Тобто, найбільш вагомий чинник тінізації – це криза довіри, яка провокується нестабільністю і суперечливістю чинного законодавства і тому виявляється в тотальному ігноруванні законів та урядових постанов і вимог.

Невідворотна відповідальність контрольно-наглядових владних інституцій, великого бізнесу, кожного члена суспільства за корупційні дії незалежно від посад і часу (а це є альфою і омегою кожної правової держави) поки що не є правочинною суттю української держави. Останнім часом, великі надії суспільство покладає на такі державні інститути як Національне Антикорупційне Бюро України (НАБУ) та Офіс по поверненню активів (Asset Recovery Office) - Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами одержаними від корупційних та інших злочинів.

У січні 2002 року Урядом України було створено ключовий елемент побудови національної системи боротьби з відмиванням тінювих доходів націлених на фінансуванням тероризму – Підрозділ фінансової розвідки (Financial Intelligence Unit) спочатку Державний департамент фінансового моніторингу, згодом відповідний Державний комітет, а нині - Державну службу фінансового моніторингу України (далі – Держфінмоніторинг України).

Держфінмоніторинг України діє як національний центр фінансової розвідки з відповідними повноваженнями органу такого типу та є сполучною ланкою у загальнодержавній системі протидії легалізації (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом. Держфінмоніторинг не втручається у економічну діяльність суб'єктів господарювання, а виявляє підозрілі фінансові операції та осіб, що їх здійснюють, інформуючи відповідні правоохоронні органи держави.

Закладені в Законі норми суттєво наблизили національну регуляторно-розвідувальну сферу до міжнародних вимог і стандартів, зокрема стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Фінансово-правовими імперативами, які націлені комплексно й ефективно протидіяти відмиванню та легалізації тінювих капіталів, передусім виступають: оперативна оцінка фінансових ризиків; моніторинг фінансових операцій публічних діячів; застосування санкційних списків міждержавних об'єднань та іноземних держав; підвищення ефективності розслідування справ про відмивання коштів, а також своєчасний доступ до інформації про бенефіціарну власність.

Саме визначення бенефіціарного власника, тобто кінцевого вигодоодержувача є однією з імперативних новацій Закону, націлених на реальну детінізацію фінансових операцій та угод. Кінцевий

бенефіціарний власник (контролер) – це фізична особа, на користь або в інтересах якої проводиться фінансова операція і яка незалежно від формального володіння має можливість здійснювати вирішальний вплив на управління чи господарську діяльність юридичної особи безпосередньо або через інших осіб.

Значні і перманентно зростаючі можливості для тінізації фінансових угод та операцій відкриваються у зв'язку з цивілізаційними досягненнями в системі інформаційно-комунікаційних та Інтернет технологій. Позбавитися тіньової складової не вдається жодній державі в світі, навіть у США вона досягає майже 10%, у Китаї 14%, у країнах ЄС - 17%.

Виходячи з таких очевидностей, колишній Президент FATF Роджер Уілкінс на Пленарному засіданні Комітету NONEYVAL, яке проходило 12 грудня 2014 року в м. Страсбург, особливо наголосив на протидії використанню інформаційних технологій для відмивання тіньових коштів у тому числі шляхом активізації застосування цифрових валют, зокрема криптовалют[1], а також похідних фінансових інструментів.

Безпрецедентному поширенню тіньових операцій та угод сприяє засилля фіктивного капіталу. Фіктивний капітал, як правило базується на так званих похідних цінних паперах і зокрема похідних фінансових інструментах. Насправді ж такі фінансові накопичення – це свого роду «тіньова вуаль», що приховує матеріальну (грошово-фінансову) пустоту.⁵ Очевидно, через це оцінка багатства у світі фіктивного капіталу знаходиться в режимі перманентної волатильності, тобто коливається як стрілка барометра.

Якщо ж акцентувати увагу на ризиках тінізації Бюджету-2016, то виходячи з аналізу попереднього досвіду, можна з прогнозувати такі можливі негаразди:

✓ недосконалість і неузгодженість законодавчого, а отже і нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу (грубі

¹Йдеться про цінні папери, які на даний момент немов би репрезентують реальний капітал, але насправді є *дублікатом, тінню* останнього. Окремі фахівці з фінансового права, оцінюючи факт надмірного використання похідних фінансових інструментів на вітчизняних теренах (зокрема, деривативів, депозитних сертифікатів, депозитарних розписок), справедливо називають даний процес «надуванням мильного пухиря», котрий рано чи пізно, але обов'язково лусне.

порушення термінів щодо внесення проекту бюджету для розгляду Парламентом країни);

✓ зміни до Закону про Державний бюджет, якими коректуються бюджетні параметри, затверджені парламентом;

✓ прийняття нормативних документів органами виконавчої влади, що змінюють параметри надходжень і витрат Державного і місцевих бюджетів;

✓ тіньові домовленості між фракціями і депутатськими групами щодо майбутніх фінансових потоків і бюджетних статей, виходячи з корисливих інтересів народних депутатів;

✓ неефективний державний та внутрівідомчий контроль за практичним освоєнням бюджетних коштів.

Доречно погодитися з дослідниками, які дійшли висновку, що в Україні ефективна політика детінізації може бути дієвою і максимально ефективною за таких умов і конкретних дій [2, 26]:

1) при зацікавленості в реальній протидії тіньовим відносинам найвищого керівництва держави, усіх гілок влади. Тому на часі перетворити Кабінет Міністрів України, який є вищим органом у системі виконавчої влади, в реальний штаб національної фінансової системи, який буде системно, жорстко й своєчасно виправляти наявні збої, не в останню чергу спровоковані впливом міжнародних фінансових організацій. З цією метою внести необхідні зміни в Закон України «Про Національний банк України» в частині посилення юридичної відповідальності керівництва цієї установи;

2) при формулюванні й обов'язковому практичному здійсненні науково обґрунтованих завдань детінізації фінансово-економічних відносин не взагалі, а в конкретному сегментному й часовому вимірі;

3) невідкладного регуляторного вирішення потребує впорядкування зовнішньоекономічних операцій, насамперед, які здійснюються під прикриттям офшорних зон;

4) на часі всіляко і постійно поліпшувати життєву платоспроможність населення, а не консервувати працюючі родини у штучній бідності.

Так, Бюджет-2016 передбачає погодинну оплату на рівні – 8 грн. 35 коп., тобто 34 центи. Для порівняння погодинна оплата праці в країнах ближнього й дальнього зарубіжжя є такою (євро): Болгарії –

3,7; Румунія – 4,4; Литва – 5,8; Латвія – 6,0; Греції – 15,6; Німеччині – 31; Франції – 34,9; Данії – 39,5; Бельгії – 40,4; Швеції – 41,9 [4].

Отже, ми маємо визнати парадоксальний у своїй очевидності факт: живучість тіньових угод та стосунків на вітчизняних теренах обумовлюється тим, що дане явище нерідко виконує соціальні функції. Адже, при наявній бідності працюючого населення саме доходи від тіньової діяльності забезпечують більш-менш прийнятний рівень життя. Жалюгідні офіційні зарплати державних службовців і чиновників середньої ланки у розмірі 4,5–6 тис. грн. провокують недопустимо низький рівень управлінської відповідальності, не бажання висококваліфікованих фахівців повною мірою віддаватися роботі на державній службі. Водночас більшість пенсіонерів отримує пенсію, розміри якої не забезпечують навіть просте фізіологічне, виживання. Водночас з пенсій працюючих пенсіонерів беруть податок що є безпрецедентним фактом у міжнародній практиці. Зрозуміло, що з даної ситуації необхідно невідкладно робити належні висновки.

Щоб реально протидіяти тінізації та корупції необхідно і важливо загальмувати прискорене розшарування та поляризацію суспільства за критеріями економічного захисту та достатку; запустити усі наявні резерви та можливості для недопущення подальшого поглиблення нерівномірного розвитку регіонів, призупинити таким чином наростаючу нерівність у соціально-економічному розвитку областей України.

Виходячи з таких пріоритетів, доцільно було б термін “реформи”, який по суті означає ретрансляцію форми, замінити на базовий імператив - “відновлення й інноваційний розвиток”. Таким чином, квінтесенцію відновлення і розвитку національної економіки повинні формувати такі імперативні чинники – мобільність й транспарентність капіталу (у вигляді інвестицій та інновацій), належна конкурентоздатність та детінізація економіки, висока правова дієвість чинних законів, широка громадська інформаційність, а також цивілізаційні стандарти і норми оплати праці.

Література

1. Ковальчук Трохим. Цифрова валюта як віртуальне джерело фіктивного капіталу / Трохим Ковальчук, Костянтин Паливода // Банківська справа.- 2015.- № 1-2.- Сю 3-11.

2. Лук'янов В.С. Державні регуляторні імперативи сучасних фінансових ринків. Автореф. дис. доктора екон. наук.-К.: Національна академія управління, 2015.- 39 с.
3. Матіос А.В. Сфера фінансових послуг: проблеми детінізації (нормативно-правовий аспект) / А.В.Матіос, А.Т.Ковальчук // Право України.- 2008.- № 7.- С. 47-53.
4. «Дорогі» реформатори / День, 16 грудня 2015 р., с. 8.

Ладиченко Віктор Валерійович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного права та
порівняльного правознавства
Національного університету біоресурсів
і природокористування України, м. Київ, Україна

ГЕНЕЗА КОНКУРСНОГО ВІДБОРУ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Згідно з ст. 1 Закону України "Про державну службу" від 10.12.2015 року це "публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави...

Дослідник В.Я. Малиновський зазначає, що державна служба є правовим і соціальним інститутом, який здійснює в рамках своєї компетенції реалізацію цілей та функцій органів влади та управління шляхом професійного виконання службовцями своїх посадових обов'язків і повноважень, що забезпечують взаємодію держави і громадян. [1, с. 21].

В.Ю. Кікінчук у своїй праці, узагальнюючи дані раніше визначення, окреслює поняття державної служби як "форми організації діяльності державного апарату з метою ефективного та безперервного здійснення завдань та функцій держави щодо задоволення потреб суспільства, забезпечення захисту основних прав і свобод людини шляхом належного виконання повноважень на посаді, що визначена в конкретному державному органі" [2].

Хоча, конкурсний відбір на державну службу з'явився відносно недавно, але передумови його зародження можна прослідкувати ще за часів козацької держави. Перший дієвий державний апарат (військово-

старшинське правління) створив Б. Хмельницький, до якого входили представники старшинської групи, вихідці з української шляхти і заможні козаки. І на кожну з вибраних посад шляхом демократичного волевиявлення обирались лише найдосвідченіші, найавторитетніші та найвідповідальніші претенденти.

Наступним етапом в історії становлення державного конкурсу був період царювання Петра I, коли монарх зобов'язав навчати служити державі молоде покоління дворян, яких збирали з усіх міст Російської імперії. Даним волевиявленням цар проводив відбір кадрового потенціалу службовців. І першим нормативним актом Петра I, який регулював зародження системи був "Табель про ранги" від 1722 року У ньому зазначалося, що кандидат на державну службу повинен мати професійні знання. Для того, щоб бути прийнятим на службу необхідно було вміти правильно писати, читати, знати основи граматики та арифметики. Іспити проводилися у тій же установі, де кандидат збирався нести службу. Пізніше з'явилися спеціальні випробування.

А от вступ на державну службу у XIX - початку XX століття характеризувався нестабільною політичною ситуацією у країні та значними історичними подіями. В цей період заслуговує на увагу Закон "Про порядок призначення на урядову службу" від 24.07.1918 року, яким закладено механізм призначення на посади державних урядовців, що певною мірою нагадує нинішній: порядок призначення урядовця залежав від класу посади, причому кандидатури для призначення гетьманом на вищі посади державних службовців (заступники міністрів, директори департаментів) попередньо узгоджувалися з Радою Міністрів. Добір персоналій на посади в апараті управління здійснювався за принципом, насамперед, професійності, а не національного чи політичного забарвлення [3].

Вже за радянських часів розвиток порядку заміщення вакантних посад значно стримувався недосконалим юридичним регулюванням, необмеженим втручанням партійних органів та ігноруванням накопиченого досвіду. Конкурс у радянський період теоретично являв собою порядок заміщення посади шляхом змагання між кандидатами. При чому система відбору засновувалася не на принципах законності, а на правильності та відданості справі побудові комунізму [4].

Отже, ми можемо точно сказати, що заміщення державних посад шляхом конкурсу має глибокі історичні коріння та випробуване часом.

Досить тривалий час діяльність державної служби регулювалась Законом України "Про державну службу" від 16.12.1993 року. Проте, з часом стало зрозуміло, що даний нормативно-правовий акт не відповідає реаліям розвитку державного управління і дані державна служба потребує нового удосконаленого законодавчого акту.

Новий проект Закону "Про державну службу" був розроблений за фінансування ЄС і Єврокомісія очікувала його ухвалення ще в 2014 році. Було виділено 90 млн. євро безповоротної допомоги на проведення цієї реформи. Проте, справа набула значного резонансу, коли у вересні на закритому засіданні Національної ради реформ Петро Порошенко відкликав даний акт, попри те що Проект вже пройшов перше читання у Верховній Раді. Потім ініціатори змінили своє рішення під тиском Єврокомісії та громадськості, списавши це на помилку при розгляді. І тому 10.12.2015 року був прийнятий новий Закон України "Про державну службу", який набуде чинності 01.05.2016 року. Тому, можна стверджувати, що з 2015 року почався новий етап розвитку державної служби.

Згідно з ст. 4 Закону України "Про державну службу" від 10.12.2015 року здійснюючи свою роботу службовці повинні керуватись принципами верховенства права, законності, професіоналізму, патріотизму, добросовісності, ефективності, забезпечення рівного доступу до державної служби, політичної неупередженості, прозорості та стабільності.

Література

1. Малиновський В.Я. Державне управління: навч. посіб. / В.Я. Малиновський. - К.: Атіка, 2003. - 576 с.
2. Кікінчук В. Ю. Щодо визначення поняття державної служби / В. Ю. Кікінчук // Форум права. - 2012. - № 3. - С. 282-286. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_3_49.pdf;
3. Малиновський В. Державна служба за часів Гетьманщини / В. Малиновський // Незалежна громадсько-політична газета. – Ел.

видання. – № 817. – 22 липня 2008 р. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volyn.com.ua/?rub=5&article=2&arch=817>.

4. Єфремова О. П. Конкурсний відбір у системі державної служби України (теоретико-прикладний аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. П. Єфремова; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - Київ, 2015. - 20 с.

Апаров Андрій Миколайович,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри господарського та транспортного права
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного,
Онищенко Олег Миколайович,
асистент кафедри господарського та транспортного права
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

В сучасних складних умовах розвитку України провідні владні інституції з метою вирішення низки соціальних, політичних та економічних проблем нашої держави намагаються впровадити максимально ефективні та дієві механізми функціонування ринкової економіки. При цьому, оскільки вирішення відповідних проблем та досягнення поставлених завдань можливе лише за умови створення й забезпечення належної гармонії законодавства у відповідній сфері, то останнім часом можна спостерігати інтенсивний перегляд та відміну неефективних і нераціональних правових механізмів, а також підвищену у зв'язку з цим активність нормотворчої діяльності у галузі економіки.

Разом з тим, з огляду на положення окремих нещодавно прийнятих та введених у дію законодавчих актів у сфері господарювання можна помітити не завжди послідовний при цьому підхід законодавця в частині прийняття поспішних та не в повній мірі виважених рішень, адже відповідні законодавчі акти не завжди передбачають досконалих і завершених правових механізмів.

У той же час така тенденція може призвести до виникнення правових колізій і прогалин у правовому регулюванні та створити ризик неоднозначного трактування норм законодавства, з огляду на що у цій роботі здійснюється огляд окремих аспектів реформування господарського законодавства.

Відтак, у першу чергу доречно звернути увагу на відсутність будь-яких законодавчих змін у частині загальних засад державної економічної політики, як одного з ключових факторів формування господарського правопорядку, що, як думається, не є позитивним чинником, адже визначення законодавцем подальшого вектору державної економічної політики надало б змогу концептуально визначитися із загальною стратегією і тактикою подальшого соціально-економічного розвитку, які відповідно і виступають формами державної економічної політики. При цьому очевидно є і та обставина, що «точкове» проведення реформ та відповідно – прийняття законодавчих актів лише в окремих сферах не надасть змоги досягти у повній мірі планованого результату та призведе до залишення поза увагою низки невирішених проблем.

Таким чином, невід’ємними й першочерговими кроками на шляху реформування господарського законодавства повинні бути перегляд та оновлення державою своїх базових цілей та завдань у сфері економіки, що надасть змогу забезпечити комплексний і об’єктивний підхід у питанні проведення в Україні економічних реформ. При цьому, оскільки державна економічна політика ґрунтується на господарському прогнозуванні, а її зміст закріплюється у господарських планах, то окрему увагу законодавцю слід приділити удосконаленню законодавства у цій сфері, що надасть змогу окреслити «цілісну картину» та стратегічний вектор реформаційних процесів.

У цьому ж контексті слід також зазначити, що необхідність перегляду фундаментальних засад державної економічної політики та господарського правопорядку загалом обумовлена виходом України на світові ринки, розгортанням та зміцненням взаємовідносин українських суб’єктів господарювання з іноземними партнерами і відповідно – нарощуванням обсягів взаємного обміну капіталом, ресурсами, продукцією тощо.

З цього приводу не можна не згадати і про вступ України до СОТ, а також підписання Угоди про асоціацію з ЄС, з огляду на що ще більш особливої актуальності набуває питання належного правового забезпечення господарських відносин, адже Україна взяла на себе відповідні зобов'язання гармонізувати своє господарське та інше законодавство з вимогами СОТ та ЄС.

У цьому зв'язку відмітимо, що Україна вже зробила достатньо вагомні кроки у цьому питанні. Зокрема, було вчинено низку заходів, спрямованих на удосконалення й уніфікацію систем технічного регулювання, державної реєстрації суб'єктів господарювання, дерегуляції господарської діяльності, порядку ліцензування та дозвільної системи тощо. При цьому безумовно, що окреслені процеси супроводжувалися одночасним оновленням нормативно-правового базису регулювання відповідних питань, зокрема було прийнято та введено в дію низку законодавчих актів, а окремі – викладені у новій редакції.

Звертаючись до аналізу положень відповідних актів та відповідних редакцій законодавства, стає очевидним, що їх метою є удосконалення, уніфікація та істотне спрощення умов організації та здійснення господарської діяльності. Зокрема, прийняття законів України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15 січня 2015 р. № 124-VIII [1; ст. 96], «Про стандартизацію» від 05 червня 2014 р. № 1315-VII [2; ст. 1058], «Про метрологію та метрологічну діяльність» від 05 червня 2014 р. № 1314-VII [3; ст. 1008], «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02 березня 2015 р. № 222-VIII [4; ст. 158], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» від 12 лютого 2015 р. № 191-VIII [5; ст. 133], а також нових редакцій законів України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 р. № 771/97-ВР [6; ст. 98] та «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 р. № 755-IV [7; ст. 263] спричинили у своєму наслідку у значній мірі спрощення правил організації та здійснення господарської діяльності в частині узгодження, уніфікації та спрощення реєстраційних, ліцензійних, сертифікаційних, дозвільних та деяких інших процедур.

Такий підхід, у свою чергу, забезпечує посилення прозорості, доступності, практичної зручності й раціональної мінімізації документального оформлення процедурних дій, що вимагаються для проходження відповідних реєстраційних, ліцензійних, сертифікаційних, дозвільних та деяких інших процедур, а також сприяє адаптації національного законодавства України до законодавства ЄС, адже відповідні акти істотно наближені за своїм змістом до останнього.

Разом з тим, відмітним є те, що не в повній мірі виважений при цьому підхід законодавця та поспішне прийняття ним відповідних актів господарського законодавства створило значний ризик виникнення деяких прогалин у правовому регулюванні, адже поза межами правового поля залишилася низка питань, що досить яскраво виявляється при порівнянні положень згаданих актів з нормами недавно діючого у цій сфері законодавства.

Також слід відмітити, що в окремих випадках цілями прийняття тих чи інших актів було також належне спеціальне врегулювання тих господарських відносин, які донедавна регулювалися нормами загального господарського законодавства та сутність яких відповідно могла втрачатися у важливих деталях, а таке правове регулювання положеннями загального господарського законодавства було не досить ефективним та призводило до появи прогалин і неоднозначних тлумачень правових ситуацій, що мали місце. В цьому контексті доречно згадати про досить раціональний крок законодавця в частині прийняття Закону України «Про електронну комерцію» від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII [8; ст. 410], норми якого створюють правове підґрунтя для належного врегулювання електронної комерції й електронної торгівлі в Україні та закріплюють на нормативному рівні сформовану практику у відповідній сфері.

У контексті розглядуваної у цій роботі тематики варто також відзначити те, що в окремих випадках можна спостерігати взагалі не досить зрозумілий підхід владних інституцій до врегулювання того чи іншого питання. Прикладом можуть слугувати проекти законів (зокрема, проект Закону від 17 грудня 2014 р. [9]), в ініціативі яких передбачається відмовитися від Господарського та Господарського процесуального кодексів України. З цього приводу зазначимо, що доводи, якими обґрунтовується необхідність прийняття відповідних

проектів, є абсурдними, адже таке прийняття може призвести до втрати усіх позитивних чинників, які впливають з відповідної нормативної спеціалізації господарських судів та сфери господарських відносин, а також до втрати усіх набутих у процесі дії та реалізації Господарського та Господарського процесуального кодексів України «нормативних традицій».

Окремо слід згадати і про необхідність забезпечення відповідності нормативно-правових актів принципу Верховенства права, що не завжди має місце у нормотворчій діяльності. Зокрема, впроваджені нормативно-правові акти повинні ґрунтуватися на безумовній відповідності принципу Верховенства права, складовим елементом якого є принцип юридичної визначеності, згідно з яким повинно мати місце чітке та належне визначення предмета правового регулювання, а юридичні норми мають бути чіткими, ясними і однозначними, адже інше не може забезпечити їх однакове застосування та створює проблеми й колізії трактування у правозастосовній практиці, що неодноразово підкреслювалося як Конституційним Судом України (п.п. 3.1 п. 3 Рішення КСУ від 29.06.2010 № 17-рп/2010 [11; ст. 1746]), так і Європейським судом з прав людини (справа «Новік проти України» / Рішення від 18.12.2008 [12; ст. 2212]).

Як висновок, зазначимо те, що наразі Україна визначила свій стратегічний орієнтир у площині економічних реформ, реалізація якого неможлива без забезпечення гармонії законодавства у відповідній сфері, у зв'язку з чим останнім часом можна спостерігати підвищену активність нормотворчої діяльності у галузі економіки.

У той же час, безсумнівною є та обставина, що реформування господарського законодавства повинно здійснюватися:

- по-перше, таким чином, щоб відповідне правове регулювання відповідало змісту господарських відносин і створювало простір для їх подальшого розгортання та розвитку;

- по-друге, реформаційні процеси повинні ґрунтуватися з однієї сторони, на вже сформованих в Україні нормативно-правових традиціях сфери господарювання, а з іншої – з урахуванням міжнародних правових стандартів, що сприятиме інтеграції України у світове економічне співтовариство;

- по-третє, впроваджувані нормативно-правові акти повинні відповідати загальним засадам правової системи та правового господарського порядку України, а також принципу Верховенства права та юридичної визначеності.

Щодо окремих, висвітлених у цій роботі проблем правового характеру у сфері господарювання, то такі є потужним поштовхом для здійснення подальших фундаментальних досліджень у заданому векторі, що як уявляється, сприятиме гармонізації та збалансуванню суспільних відносин у господарській сфері, а тому, відповідним чином – досягненню фінансово-економічної стабільності, подальшому соціально-економічному розвитку нашої держави та подальшій ефективній та адекватній трансформації правової системи України. При цьому на думку спадає також те, що провідна роль у питанні вирішення окреслених проблем повинна відводитися напрацюванням господарсько-правової доктрини, яка наразі, як і раніше, намагається виявляти відповідні прогалини та недосконалості і відповідно – знаходити шляхи їх вирішення.

Література

1. Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 14.
2. Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 31.
3. Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 30.
4. Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 23.
5. Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 21.
6. Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 19.
7. Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31-32.
8. Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 45.
9. Проект Закону України № 1497 від 17.12.2014 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52976.
10. Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 43.
11. Офіційний вісник України. – 2010. – № 52.
12. Офіційний вісник України. – 2009. – № 62.

Голосніченко Дмитро Іванович,
доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри господарського
та адміністративного права Національного технічного університету
України «КПІ», м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Державне будівництво залежить як від форми державного правління, так і від політичного режиму, який знаходиться в центрі державної політики, вона виробляє відповідну стратегію держави та її політичних інститутів. Розрізняють три основних політичних режими – демократичний, авторитарний та тоталітарний. Взагалі автори, які досліджують політичні режими розпочинали з політичного режиму демократії та закінчували тоталітаризмом. В нашому дослідженні політичний режим розглядається принципово із позицій розподілу повноважень, а повноваження пов'язується із використанням закону, тому внаслідок ступеня залежності управління державою від закону, на наш погляд, доцільно розглядати і політичні режими із застосуванням яких воно здійснюється. Поняття політичного режиму дається в різних джерелах, однак вони сходяться на тому, що політичний режим це сукупність владних структур, які в значній мірі контролюють або визначають способи функціонування та відтворення політичного співтовариства [1]. Спочатку розглянемо політичні режими, які недостатньо спираються на закон, а потім такі, в яких законодавчі волевиявлення щодо державного управління переважають.

Термін "тоталітаризм" став уживатися політиками наприкінці 1920-х-початку 30-х років і практично завжди в його визначеннях малися посилення або на російський, або на німецький досвід. Цей досвід не був обійдений увагою й у Радянському Союзі, свідченням чого стало включення терміна "тоталітаризм" в енциклопедії, що видавалися, (хоча, зміст терміна по ідеологічних мотивах було, звичайно ж, істотно перекручене). Приведемо як ілюстрацію чотири найбільш відомих, які ввійшли в енциклопедії структурні особливості тоталітаризму, що підкреслюють його визначення. Велика Радянська Енциклопедія давала наступне визначення тоталітаризму. "Тоталітарна держава — різновид буржуазної держави з відкритою

терористичною диктатурою найбільш реакційних імперіалістичних елементів. Тоталітарними державами були гітлерівська Німеччина і фашистська Італія". В той же час німецький енциклопедичний словник, посилаючись на досвід нацистської Німеччини, фашистської Італії і комуністичного Радянського Союзу, писав: "Тоталітаризм являє собою крайню форму узвишся тенденції до централізації, уніфікації й однобічному регламентуванню всього політичного, суспільного і духовного життя". Англійська Британика визначає: "Тоталітарна держава — вираження, використовуване стосовно нацистського уряду в Німеччині, до фашистського в Італії і до комуністичного в Росії, у яких існує повна централізація контролю. У тоталітарних державах політичні партії знищені чи "координовані" у складі однієї партії і конфлікт між класами ховається підкресленням органічної єдності в державі"[2]. В Юридичній енциклопедії, що видана в Україні, тоталітаризм розглядається як "антидемократичний політичний режим, в умовах якого держава, політична влада повністю підпорядковують собі суспільство і особистість, усі сторони їх життєдіяльності, придушують права і свободи людини та громадянина"[3].

Нарешті слід зазначити — тоталітаризм відрізняється від інших форм політичного устрою масштабом централізації, уніфікації й однобічної регламентації. Іншим ключем до розуміння його природи може служити вивчення походження тоталітаризму. На відміну від авторитаризму і демократії, тоталітаризм з'являється на світло не в результаті виборів (демократія) чи політичної кризи і наступного за ним перевороту (авторитаризм), а в результаті всеохоплюючої соціальної, економічної і політичної кризи. Результатом такої всеохоплюючої суспільної кризи виявляється масова мобілізація населення навколо політичних сил екстремістської орієнтації, що призивають до швидкого і радикального вирішення протиріч, що нагромадилися в суспільстві. Така мобілізація в кінцевому рахунку стає одним з вирішальних факторів приходу – найчастіше в результаті революції (Росія, Іран) – цих сил до влади. Більш того, вантаж протиріч, що нагромадилися, виявляється настільки великий, що архетипом подальшої еволюції суспільства може стати його прискорена модернізація, здійснювана на хвилі масового ентузіазму і героїчної самопожертви в ім'я "світлого майбутнього". Доречно

помітити, що у визначених умовах тоталітарне угруповання, що прийшло до влади, має реальні шанси практично реалізувати наявну в неї програму[4]. Серед інших характеристик тоталітарних режимів найголовнішим є те, що при наявності державного інституту представницької влади для управління суспільством вона виступає як би певними лаштунками, парламент не відіграє в повній мірі законодавчої ролі, а управління державою відбувається на розсуд лідерів тоталітарного політичного режиму. Характерні змістовні функції тоталітарної держави безпосередньо впливають на відповідні повноваження її органів, які не завжди є результатом узурпації влади, інколи вони є легітимними, коли населення схвально ставиться до проектів радикальних змін, реформування соціальних відносин, особливо ті групи і його прошарки, які найактивніше сприяють пропаганду тоталітаристських доктрин, і екстремістські угруповання приходять до влади демократичним шляхом. Яскравим прикладом тут є фашистська Німеччина, як зазначають дослідники, усі необмежені повноваження і дії Гітлера ґрунтувалися хоч і на надзвичайно тонкій, готовій у будь-який час обірватися, але легальній, законній основі, передусім на законі про повноваження, прийнятого парламентом у 1933 році, і дія якого була продовжена також парламентом у 1937 р.[5] Тільки в 1943 році легітимна процедура стала непотрібною А. Гітлеру і він продовжує дію вказаного закону шляхом видання власного указу [6].

Демократичні й авторитарні режими розрізняються між собою механізмом здійснення влади. Авторитарні режими припускають наявність більш-менш твердої централізованої системи влади і контролю, що відрізняється слабкістю зворотних зв'язків між керуючими суб'єктами і керованим суспільством, у той час як демократія є система, створена "знизу", на основі чіткого взаємного обміну і регулярної зміни осіб, що здійснюють керування суспільством. Демократичний режим не здатний контролювати кожну із суспільних сфер інакше, як на основі закону, це — правління закону, формальної процедури [7]. Демократія передбачає наявність законодавчо закріплених можливостей брати участь у керуванні суспільством для всіх соціальних груп, незалежно від їхніх позицій, складу, соціального походження. Ця особливість і відображає специфіку сучасної демократії. Таким чином, на відміну від античної,

сучасна демократія містить у собі не тільки виборність правителів, але і гарантії політичної опозиції на співучасть у керуванні суспільством, чи відкрити критику урядового курсу. Лібералізм сучасної демократії інституціалізований і закріплений законодавчо. Владні повноваження при демократичному правлячому політичному режимові встановлюються у легітимний спосіб, переважно в конституції та законах держави. Це дає підстави для зосередження в дослідженні на аналізі законодавчого встановлення повноважень саме в державах із демократичним правовим режимом. Адже в випадку тоталітарного режиму неможливо виявити закономірності встановлення владних повноважень через нігілістичне ставлення до закону, ступінь прояву останнього при авторитарному режимові залежить від розсуду керівництва держави і тому при встановленні повноважень переважно превалюють суб'єктивні фактори і немає сенсу на них зупинятися.

Нагальною в наші дні є визначення і розкриття змісту демократичного режиму і його вплив на встановлення повноважень державних органів та інших інституцій держави. Серед біля 200 держав – членів Організації об'єднаних націй більше 50, тобто понад 25% віднесені до демократичних держав [8]. Нещодавно появилися певні ознаки демократії і в Україні.

Демократичний політичний режим ґрунтується на визнанні народу джерелом влади, держава повинна належати народові, народ приймає участь в управлінні справами суспільства як безпосередньо, так і через вибрані до вищих органів влади осіб. Причому виборні органи не лаштунки для якихось політичних сил, що мають реальну владу, а це такі органи, які не визнають офіційності в державному управлінні ніяких органів окрім вибраних у легітимний спосіб, передовсім парламенту, який складається із народних депутатів, президента, що вибраний на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Причому, як правило, в основному законі визначено як порядок формування цих виборчих органів, так і основні їх повноваження.

Література

1. Ильин М.В. Ритмы и масштабы перемен. О понятиях «процесс», «изменение», и «развитие» в политологии // Полис. – 1993. – № 2. – С. 57-59.

2. Цитується за Цигановим А.П. Современные политические режимы: структура, типология, динамика. Уч.пособие. М.: 1995. – С. 183.
3. Горбатенко В.П. Тоталітаризм // Юридична енциклопедія. Т. 6. – К.: Вид. “Українська енциклопедія” ім. М.П.Бажана. – 2004. – С.111.
4. Циганов А.П. Современные политические режимы: структура, типология, динамика. – С. 183.
5. Хеллоуэлл Д.Х. Моральные основы демократии. – М.: 1991. – С. 49.
6. Заєць А.В. Правова держава в контексті новітнього Українського досвіду. К.: Парламентське Видавництво. – 1999. – С. 41.
7. Циганов А.П. Современные политические режимы: структура, типология, динамика. – С. 151.
8. Мелешевич А. Ознаки консолідованої демократії // Вибори та демократія. 2007. – № 4 (14). – С.104.

Біленчук Петро Дмитрович,
професор кафедри цивільного та трудового права
Київського університету права НАН України,
Ярмолюк Анастасія Андріївна,
керівник науково-дослідного центру системних досліджень
Інтелектуального форуму «Єдина Європа», м. Київ, Україна

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Слід зазначити, що для ефективного здійснення конституційної реформи в Україні обов'язкову участь у цьому процесі повинні брати наукова спільнота та громадськість. Найважливішою складовою конституційно-правової реформи повинна стати методологічна база, на основі якої буде побудовано процес реформування. В процесі розробки методології слід урахувати досвід провідних демократичних країн у розробці Конституції України [16]. Саме в умовах здійснення конституційної реформи в Україні формується науково-теоретична платформа перетворювальних процесів, що поступово пояснює модель майбутньої державності [2, с. 48].

Президія НАН України відзначає, що подальший розвиток України як демократичної, правової, соціальної держави зумовлює необхідність належного наукового забезпечення процесу творення

національного конституційного законодавства з урахуванням європейського і світового досвіду сучасного конституціоналізму [15].

На сьогодні, з метою напрацювання узгоджених пропозицій щодо змін до Конституції України із залученням до цієї роботи представників різних політичних сил, громадськості, вітчизняного та міжнародного експертного середовища, сприяння досягненню громадського та політичного консенсусу щодо вдосконалення конституційного регулювання суспільних відносин в Україні, утворено Конституційну комісію як спеціальний допоміжний орган при Президентові України.

Слід наголосити, що відповідно до положень Рекомендацій парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави», схвалених Постановою Верховної Ради України від 11 лютого 2015 року № 182-VIII Верховній Раді України рекомендується опрацювати питання щодо участі профільних наукових установ Національної академії наук України, Національної академії правових наук України у науковому забезпеченні конституційної реформи та децентралізації системи державного управління в Україні, законотворчій діяльності Верховної Ради України, проведенні наукових експертиз проектів законів, розробці складових електронного парламенту, створенні єдиної системи нормативно-правової інформації державних органів та органів місцевого самоврядування, гармонізації законодавства України з нормами правових актів Європейського Союзу. А Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти рекомендується ініціювати внесення змін до Конституції України щодо обов'язку держави з виявлення обдарованих людей і створення умов для їх розвитку [8].

Потрібно підкреслити, що конституційна реформа в Україні повинна проводитись за умов: здійснення її в суспільних та державних, а не в суб'єктивних чи вузькополітичних інтересах; спрямування її на вдосконалення тих конституційних положень, що насправді цього потребують; пріоритету в цій роботі професійного над політичним [4].

Необхідно зазначити, що науковці повинні здійснити уважний і докладний конституційний аудит, системний аналіз всіх напрацювань, що стали доробком різних представників наукового й експертного

середовища, у тому числі одіозної Конституційної асамблеї та Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради 2014 року, вартих уваги конституційних проектів інших державних і недержавних інституцій[9]. При цьому, щоб не повторювати попередніх помилок учасників конституційного процесу, працюючи над концепцією, Конституційна комісія повинна: враховувати історичні, національні, ментальні та релігійні особливості українського народу; уникати беззмістовних, двояких та незрозумілих формулювань в тексті Конституції України[10]. Результатом роботи Конституційної комісії крім законопроекту про зміни до Конституції України обов'язково має стати вироблення рекомендацій щодо забезпечення їх реалізації. Вважаємо, що в процесі здійснення конституційних змін не потрібно боятися приймати нестандартні креативні рішення. Це обумовлено тим, що вітчизняна ситуація є унікальною, а тому потребує так само новітніх підходів. Водночас алгоритм забезпечення дії Конституції України є універсальним: неухильне дотримання її положень усіма; безумовне виконання її приписів тими, кому вони адресовані; невідворотність відповідальності за кожне порушення її положень[4].

У доповіді заступника голови Конституційної комісії В. Буткевича наголошувалося, що одним із трьох масивів проблем, над якими працює Конституційна комісія, є права і свободи людини і громадянина. У складі Конституційної комісії створена відповідна робоча група з деяких питань. Зупинившись на проблемах і труднощах робочої групи, фахівець наголосив, що вона працює повільно. Причиною цього є відсутність активності серед громадськості. Від самого початку передбачалося, що в рамках цієї робочої групи найбільш складними будуть питання обмежень прав і свобод людини, які ми маємо в чинній Конституції України. Не всі вони є такими, по яких Україна взяла на себе зобов'язання за міжнародними конвенціями. Трапляються випадки, коли Україна не відмовилась від обмежень прав і свобод людини у правозастосовній практиці, не звертаючи увагу на те, що Конституція України подібні обмеження забороняє. Другою складною групою питань є приведення Конституції України в частині прав і свобод людини і громадянина у відповідність до положення, за яким норми Конституції України є нормами прямої дії. Відсилання до національного закону часто нівелює положення Конституції України. Також важливо внести до

Конституції України такі зміни, які поліпшать правовий статус громадян. Необхідно, щоб норми були чітко зрозумілими та могли правильно застосовуватися. Всі турбуються, щоб у нас були сильний президент, сильний парламент, сильна судова влада. Але насамперед має бути сильно захищена людина з її правами і свободами, гарантіями та захищеністю [12, с. 158-160].

Президент України П. Порошенко на засіданні Конституційної комісії зазначив, що має бути здійснене удосконалення конституційних засад правосуддя та конституційного регулювання прав, свобод і обов'язків людини та громадянина[3].

Потрібно враховувати те, що на даний час, в Україні надзвичайно складна ситуація і нова політична реальність в державі вимагає від українського недержавного сектору впровадження нових підходів і практик з метою підтримки необхідного рівня прозорості і суспільної комунікації з актуальних питань порядку денного.

Слід підкреслити, що наслідками успішного втілення цих завдань науковцями мають стати економічна лібералізація України, вчасне розпізнавання й адекватне винагородження її творчих талантів, спрощення й пришвидшення всіх соціально-бізнесових трансакцій, подолання демагогії в сфері прав і свобод людини і громадянина.

Також потрібно, щоб в межах здійснення конституційної реформи було закріплено європейську інтеграцію як стратегічний вибір народу та змінено всі інші норми Конституції України, які вже давно не відповідають не лише сучасним потребам розвитку суспільства, а й національним інтересам України[9]. Конкретний перелік норм, що потребують оновлення, має бути визначений самою Конституційною комісією та відображати всі суспільні очікування[10].

Як зазначає Ю. Мирошніченко, серед сьогоденних політичних умов розбудови України в системі механізму забезпечення статусу правової держави вагоме місце відводиться Конституційному Суду України як єдиному органу конституційної юрисдикції в нашій державі.

Незважаючи на забезпечення принципів соціальної держави на конституційному і законодавчому рівнях, реалізація соціальної політики не забезпечує соціальний захист громадян в Україні на рівні дійсно соціальних держав. Питання забезпечення Україні статусу

соціальної держави залишається справжнім викликом національній владі, а пошук ефективних методів – завданням для спеціалістів. Важливим засобом забезпечення статусу соціальної держави є дотримання конституційних засад у соціальній сфері. У цьому контексті набуває також актуальності питання забезпечення сталого виконання і дотримання рішень Конституційного Суду України, оскільки очевидно, що наявність відповідної позиції цього органу щодо питань соціальних пілг не є перешкодою для подальшого порушення Конституції України в аналогічній правовій ситуації. Така практика держави не відповідає принципам правової держави. А як уже зазначалося, механізмом забезпечення соціальної держави виступає саме правова держава, відповідно, необхідно докладати максимум зусиль для утвердження режиму конституційної законності як у сфері правотворчості, так і у сфері правореалізації. Україна на шляху наближення до європейських стандартів повинна акцентувати саме на державно-правовому аспекті соціальної спрямованості, чому мають також відповідати глибинні соціально-економічні перетворення в державі [6, с. 125-133].

Необхідно погодитись з Н. Мішиною, що в умовах кризи в Україні одним із засобів залучення фахівців до доктринального супроводження діяльності Конституційного Суду України може стати підвищення престижності роботи, що виконується на громадських засадах. Це може бути реалізовано шляхом розміщення напрацювань науковців у авторитетних юридичних журналах та надання усім зацікавленим фахівцям можливості обговорення опублікованих матеріалів на платформі цього самого журналу [7, с. 126].

Потрібно зазначити, що сьогодні знову набуває актуальності проблематика співвідношення політики і права в діяльності конституційного суду. Наука конституційного права не повинна залишатись осторонь цих суперечок, оскільки в зворотному разі може скластися так, що політики приймуть рішення замість фахівців-правознавців та встановлять як і чому повинен діяти цей орган конституційної юрисдикції.

Також слід зробити наголос, що намагаючись адекватно усвідомити вплив Конституції України на суспільно-правові відносини, ми повинні аналізувати й процес офіційного тлумачення конституційних норм. Причому, в даному випадку доцільно звертати

увагу не лише на рішення самого Конституційного Суду України, але й на систематичний науковий аналіз рішень цього органу конституційної юрисдикції. Справді, саме завдяки цьому ми отримуємо змогу знайти відповіді на чимало важливих запитань пов'язаних із імплементацією конституційних норм[1].

Потрібно пам'ятати, що реально незалежний і безсторонній суд здатний належним чином захистити конституційні цінності і принципи, насамперед права та основоположні свободи людини і громадянина. Це починається як із навчальних програм підготовки суддів, формування суддівського корпусу, так і з дисциплінарної відповідальності суддів [11].

Необхідно зазначити, що науковцями вже підготовлено ряд цікавих пропозицій теоретичного характеру щодо модернізації Конституції України, тому зараз на порядок денний постає питання їх практичної реалізації. У Конституції України варто закріпити не тільки принцип розподілу влади, а й принцип її об'єднання для вирішення тих чи інших актуальних проблем державотворення.

«Конституція – це політико-правовий акт стратегічного характеру», – зазначив О. Ющик. При прийнятті та перегляді Конституції України ця її властивість має обов'язково враховуватися. Ігнорування стратегічного характеру Конституції України, розрахунок тільки на тактичні завдання й тимчасові переваги знецінює Основний Закон держави, позбавляє національну юридичну систему міцного нормативно-правового фундаменту. Потрібним і актуальним є оновлення Конституції України, яке базується на науково визначеній стратегії конституційного розвитку, що тактично враховує наявну суспільно-політичну ситуацію в країні й тенденції розвитку. Тому, визначити і реалізувати дві складові оновлення Конституції України – стратегічну й тактичну – головне завдання сучасного конституційного процесу.

Слід зазначити, що конституційна реформа має спиратися на природно-правову основу. Без неї Конституція України буде відірвана від свого органічного середовища – громадянського суспільства, а значить – не зможе належним чином виконувати частину своїх регулятивних, захисних та охоронних функцій [12, с. 158-166].

Досвід участі представників академічної правової науки в процесі конституційного реформування показує, що наукове

забезпечення конституційно-правової модернізації має ґрунтуватися на засадах глибокого опанування теорії сучасного конституціоналізму, всебічного аналізу практики взаємодії України з міжнародними інституціями в питаннях конституційної реформи, творчого осягнення здобутків європейського правового і політичного простору, інтегруватися до якого прагне Україна. Це дозволить визначити оптимальні шляхи конституційного будівництва, які б органічно поєднували кращі зарубіжні напрацювання в цій галузі й усталені вітчизняні правові традиції [15].

Необхідно підкреслити, що науковці повинні висловлювати теоретичні узагальнення, висновки та рекомендації з проблем конституційного будівництва в Україні у фундаментальних працях, виступах на круглих столах та наукових конференціях.

Однак, для підвищеної ефективності наукових досліджень інституту конституційної юстиції потрібно подолати певну відірваність теорії від практики конституційної юстиції, а також недооцінки українськими вченими потреб розвитку цієї галузі юстиції. Питання конституційної юстиції є актуальними для вчених різних юридичних спеціалізацій, а не лише для вчених-конституціоналістів[5].

Слід зазначити, що наукове забезпечення конституційної реформи в Україні пов'язане з реформуванням вищої освіти. Основними механізмами цієї реформи є залучення до процесу провідних вчених та викладачів закладів вищої освіти, підвищення соціального статусу науково-педагогічних і наукових працівників, забезпечення здорової і справедливої конкуренції на ринку освітніх послуг, перехід від системи держзамовлення до сучасних методів державного фінансування, концентрація фінансових ресурсів держави у провідних університетських центрах, стимулювання інтеграції університетів і наукових установ, забезпечення академічної та фінансової автономії закладів вищої освіти, заохочення приватного інвестування у сферу вищої освіти і наукових досліджень тощо[13].

Як зазначає Міністр юстиції України П. Петренко, нині Україна вибудовує нову інституційну систему з нуля – через створення нових антикорупційних органів: Антикорупційного бюро, Антикорупційної агенції, Державного бюро розслідувань, нової прокуратури і, найголовніше, нової судової системи. «Нам треба набратися терпіння,

щоб нові органи запрацювали повноцінно за новими стандартами, без будь-яких політичних впливів», – наголосив Міністр юстиції України[14].

Отже, на основі багатого досвіду, жвавих дискусій та креативних напрацювань науковцям сьогодні необхідно розробити конкретні, реальні конституційні зміни, прийняття яких стане основою інноваційного та успішного розвитку нашої країни. У цьому процесі не може бути переможців і переможених, має бути здійснений обмін аргументами між фахівцями, які розробляють найкращі правила управління своєю країною та забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Література

1. Бабенко К.А. Конституційний Суд України і його роль у забезпеченні верховенства конституції / Бабенко К.А. [Ел. ресурс] – Режим доступу: [http:// kaas.gov.ua/law-library/articles/b/257-konstitutsijnij-sud-ukrajini-i-jogo-rol-u-konstitutsiji.html](http://kaas.gov.ua/law-library/articles/b/257-konstitutsijnij-sud-ukrajini-i-jogo-rol-u-konstitutsiji.html).
2. Белов Д.М. Конституційно-правове регулювання реформ у державі: деякі аспекти передумов та закономірностей реалізації на практиці / Д.М. Белов // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 4. – С. 47–50.
3. Виступ Президента України на засіданні Конституційної комісії. повний текст [Ел. ресурс] – Режим доступу: <http://www.5.ua/polityka/Vystup-Prezydenta-Ukrainy-na-zasidanni-Konstytutsiinoi-komisii-Povnyi-tekst> 75928.html.
4. Мельник М., Різник С. Конституція майбутнього чи констатація минулого / М. Мельник, С. Різник // Дзеркало тижня. Україна. – № 23 [Ел. ресурс] – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/LAW/konstitutsiyahtml>.
5. Кампо В. Стан і перспективи розвитку наукових доктрин конституційної юстиції в Україні / В. Кампо // Юридичний журнал [Ел. ресурс] – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article=3844>.
6. Мірошніченко Ю.Р. Проблеми забезпечення верховенства Конституції України в питаннях соціальної держави / Ю. Мірошніченко // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 3. – С. 125–133.

7. Мішина Н. Проблеми доктринального супроводження розвитку конституційної юстиції в Україні / Н. Мішина // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 4. – с. 122–126.
8. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави», схвалено Постановою Верховної Ради України від 11 лютого 2015 року № 182-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 16. – Ст. 117.
9. Різник С. Помилки Конституційної реформи: корисний досвід чи втрачений шанс / С. Різник // Дзеркало тижня. Україна. – № 23 [Електронний ресурс] – Режим доступу:
http://gazeta.dt.ua/LAW/pomilki-konstituciynoyi-reformi-korisniy-dosvid-chi-vtracheniy-shans-_html.
10. Різник С. Сила Конституції, або Як жити по-новому / С. Різник // Українська правда [Ел. ресурс] – Режим доступу:<http://www.pravda.com.ua/articles/2014/06/28/?attempt=1>.
11. Савчин М. Конституційний аудит і Конституційна реформа (санація) / М.Савчин. – Дзеркало тижня. Україна. – № 8 [Ел. ресурс] – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/LAW/konstituciyniy-html>.
12. Скрипнюк О. Стратегія конституційного оновлення України на сучасному етапі / О. Скрипнюк // Вісник Національної академії правових наук України. – 2015. – № 2 (81). – с. 157–166.
13. Стратегія реформування вищої освіти [Ел.ресурс] – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reform/43883/>.
14. У разі завершення започаткованих реформ, вже наступного року ми побачимо оновлену Україну, – ПавлоПетренко [Ел. ресурс] – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/ua/news/47847>.
15. Шемшученко Ю. Наукові засади конституційної реформи в Україні / Ю. Шемшученко [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://constituanta.blogspot.com/2014/02/blog-post.html>.
16. Яровой Т.С. Конституційно-правова реформа: виклики сьогодення /Т.С. Яровой //Державне управління: удосконалення та розвиток [Ел. ресурс] – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=738>.

Ермолова Ольга Николаевна,
доцент кафедры гражданского и международного частного права
Саратовской государственной юридической академии,
г.Саратов, Российская федерация

ПРЕДМЕТ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РФ

В правовой литературе в целом устоялся взгляд на правоотношения в сфере предпринимательской деятельности как совокупность нескольких групп правоотношений⁶.

Центральной и основной группой обозначаются предпринимательские отношения, т. е. отношения, возникающие в процессе осуществления предпринимательской деятельности хозяйствующими субъектами. Характеризуются они участием равноправных самостоятельных субъектов, осуществляющие предпринимательскую деятельность, и направленностью на получение прибыли. Обозначаются такие отношения как горизонтальные, в отличие от вертикальных, основанных на власти и подчинении.

Во вторую группу объединены отношения, не имеющие непосредственной целью извлечение прибыли, обеспечивающие предпринимателю возможность осуществления предпринимательской деятельности: создание, реорганизация и ликвидация организаций, получение разрешений, лицензий, сертификатов соответствия и др. Это, так называемые, организационные отношения, являющиеся разноотраслевыми по своему характеру, которые могут быть как горизонтальными, так и вертикальными.

Третью группу отношений составляют внутривозрастные отношения, субъектами которых являются структурные подразделения организаций, участники и члены организаций, которые взаимодействуют как между собой, так и с организацией в целом. Разновидностью внутривозрастных отношений признаются корпоративные отношения.

¹ См.: Российское предпринимательское право: учебник / Д.Г. Алексеева, В.К. Андреев, Л.В.Андреева и др.; отв. ред. И.В. Ершова, Г.Д. Отнюкова. М.: Проспект, 2011 // СПС «КонсультантПлюс»; Предпринимательское право Российской Федерации: учебник для вузов / отв. ред. Е.П. Губин, П.Г. Лахно. – М.: Юристъ, 2003. С. 43-44.

Также, в предмет предпринимательского права включаются отношения по государственному регулированию предпринимательства, в которых участвуют предприниматели и уполномоченные государственные или муниципальные органы, представляющие государство и муниципальные образования не как равноправного субъекта, а как регулятора общественных отношений. Данные отношения называют вертикальными, поскольку органы власти и управления вправе давать обязательные для исполнения указания.

В литературе высказана позиция⁷, согласно которой совокупность вышеназванных отношений в любом варианте их соотношения в различных учебниках по предпринимательскому праву по своей сути может быть сведена к правоотношениям двух видов. Первая группа, по мнению автора, объединяет отношения, которые фактически являются отношениями, связанными с экономическим воспроизводственным процессом - производством, обменом, распределением и потреблением. К ним относятся отношения и по организации, и по осуществлению предпринимательской деятельности, и корпоративные отношения. Особенности правового взаимодействия предпринимателя с другими участниками данных отношений обусловлены свободным характером предпринимательской деятельности. Вторую группу образуют отношения, возникающие в связи с участием государства в экономике. Данные отношения обозначены как отношения по координации общественного воспроизводственного процесса, представленные в первую очередь государственным воздействием на экономику.

Далее, автор высказывает предположение, что такая система отношений в сфере правового регулирования предпринимательства сталкивается с потенциальными противоречиями: всегда будет оставаться открытым вопрос о пределах развития соответствующих моделей - с одной стороны, правовых моделей, основанных на свободе предпринимателя, а с другой стороны - моделей, предполагающих вмешательство государства. Делается вывод, что такая потенциальная неустойчивость должна быть компенсирована

⁷ См.: Пашков А.В. К вопросу о предмете правового регулирования современного предпринимательского права России // Предпринимательское право. Приложение "Право и Бизнес". 2014. N 3. С. 49 - 53. // СПС «КонсультантПлюс»

созданием правовых гарантийных механизмов, которые являются формой обеспечения интересов участников этих отношений и поддержания рыночной системы в сбалансированном состоянии, позволяющей ей саморазвиваться, что образует третью группу предпринимательских отношений.

В заключение делается вывод о том, что совокупность таких предпринимательских отношений формирует предмет правового регулирования предпринимательского права, который объединяет следующие группы предпринимательских отношений:

- ✓ отношения, связанные с экономическим воспроизводством, реализуемым в процессе хозяйственной деятельности;
- ✓ отношения, связанные с координацией (регулированием) экономического воспроизводства, реализуемого в процессе хозяйственной деятельности;
- ✓ отношения, связанные с необходимостью обеспечения стабильности и сбалансированности первых двух групп отношений.

Представленная позиция свидетельствует о недостаточно устоявшемся взгляде на понятие и содержание предпринимательских правоотношений в частности, и понятия и содержания предпринимательского права в целом.

Как бы мы ни классифицировали правоотношения в рамках перечня представленного в начале работы, содержание остается неизменным. В этом с автором следует согласиться. Однако предложение о выделении новой группы правоотношений вызывает сомнения и возражения. Во-первых, неясны элементы и содержание этих правоотношений: между какими субъектами права складываются данные отношения, по поводу каких объектов, какие права и обязанности в них возникают. Кроме того, представляется, что «необходимость обеспечения стабильности и сбалансированности первых двух групп отношений» является целью правового регулирования данных отношений в их единстве как предмете предпринимательского права.

Панькова Лілія Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного
та господарського права Національного університету біоресурсів
і природокористування України,
Больботенко Анна Ростиславівна,
студентка 3 курсу Національного університету біоресурсів і
природокористування України, м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КАЗЕННИХ ПІДПРИЄМСТВ

Конституція України надає можливість вільного розвитку усіх форм власності, забезпечуючи при цьому їхню рівність перед законом. Водночас, держава як власник повинна забезпечити збереження, модернізацію та ефективне використання свого власного майна. У сучасних реаліях, одним із ключових питань є регулювання відносин, що виникають при діяльності різновиду державних підприємств – казенних підприємств.

Питання правового регулювання діяльності казенних підприємств розглядалося на рівні дисертаційних досліджень (Бондаренко І.М.) [1] та окремих наукових публікацій [2, 3, 4]. Враховуючи перспективу скасування Господарського кодексу України анонсовану Міністерством юстиції України питання щодо казенних підприємств набуває особливої актуальності.

Як справедливо зауважує професор І. Спасибо-Фатєєва, що за ГК України передбачається інша, ніж у ЦК України класифікація суб'єктів (умовно кажучи, юридичних осіб), дуже важко зіставляти організаційно-правові форми за ЦК та ГК України для встановлення таких, що не охоплюються регулюванням ГК України. [5, с. 73-74]. У разі скасування Господарського кодексу України, врегулювати питання правової регламентації діяльності казенних підприємств нормами Цивільного кодексу України неможливо у зв'язку з їх відсутністю.

Особливості правового регулювання діяльності казенних підприємств визначаються ст. 76-77 Господарського кодексу України, а також низкою Постанов Кабінету Міністрів України, зокрема: «Про Типовий статут казенного підприємства» від 16.06.1998 р. № 914 - затверджує Типовий статут казенного підприємства та «Про перетворення державних підприємств у казенні» від 30.06. 1998 р.

№ 987 – в якій визначено перелік державних підприємств, які мають бути перетворені в казенні.

Законодавчого визначення поняття казенного підприємства ГК України не дає, а визначає лише окремі особливості, котрі дозволяють зрозуміти сутність правового статусу даного підприємства. У статті 76 Господарського кодексу України визначено в яких галузях економіки створюються казенні підприємства:

- ✓ законом дозволено здійснення господарської діяльності лише державним підприємствам;
- ✓ основним (понад п'ятдесят відсотків) споживачем продукції (робіт, послуг) виступає держава;
- ✓ за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція товаровиробників чи споживачів;
- ✓ переважаючим (понад п'ятдесят відсотків) є виробництво суспільно необхідної продукції (робіт, послуг), яке за своїми умовами і характером потреб, що ним задовольняються, як правило, не може бути рентабельним;
- ✓ приватизацію майнових комплексів державних підприємств заборонено законом [6].

На відміну від державних комерційних підприємств, які утворюються органами державної влади, підпорядкованими Кабінету Міністрів, казенні підприємства створюються за рішенням Кабінету Міністрів. У рішенні про створення казенного підприємства визначаються обсяг і характер основної діяльності підприємства, а також орган, до сфери управління якого входить підприємство, що створюється [7, с. 182].

Згідно даних Державної служби статистики України, станом на 1 березня 2016 року, на території України (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя) нараховується 33 казенних підприємства [8]. Майже всі вони є унікальними виробничими об'єктами, деякі входять до складу Державного концерну «Укроборонпром».

Ми приєднуємося до позиції про необхідність прийняття спеціального нормативно-правового акту, який би допоміг казенним підприємствам у виконанні покладених на них суспільством і державою завдань [2, с. 69] [4, с. 61]. Водночас, зазначена пропозиція потребує широкого обговорення питання правової регламентації

діяльності казенних підприємств на сучасному етапі та пошуку оптимального шляху його вирішення.

Література

1. Бондаренко І. М. Правова регламентація господарської діяльності казенних підприємств [Текст]: автореф. дис... к.ю.н: 12.00.04 / Бондаренко Ірина Миколаївна; НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. - Донецьк, 2001. - 18 с.
2. Черненко О. Особливості правового статусу казенних підприємств за законодавством України / О. Черненко // Підприємництво, господарство і право. - 2010. - № 2. - С. 66-69.
3. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб публічного права / І. М. Кучеренко // Університетські наукові записки. - 2007. - № 2. - С. 134-146.
4. Машковська Л. Казенне підприємство: поняття, ознаки й правова природа / Л. Машковська // Юридична Україна. - 2014.- № 2. - С. 57-63.
5. Спасибо-Фатєєва І. Юридичні особи за Цивільним кодексом України // Право України. – 2014. - № 2. – С. 70-79.
6. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. –№ 18, № 19-20, № 21-22. - Ст. 144.
7. Господарське право : підручник / В.С. Щербина. - К.: Юрінком Інтер. - 2012. - 600 с.
8. Кількість юридичних осіб за організаційними формами // Режим доступу:<http://www.ukrstat.gov.ua/>

Довженко Євгенія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри транспортного права та логістики
Національного транспортного університету, м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕХНІЧНИХ НОРМ ЯК СУСПІЛЬНОГО РЕГУЛЯТОРА

Ключові слова: технічна норма, норма права, соціально-технічна норма, техніко-юридична норма, техніко-правова норма.

Закріплюючи в юридичних актах науково-технічні і технологічні норми та правила, організаційно-виробничі норми праці, санітарно-гігієнічні норми, право впливає на науково-технічний прогрес у багатьох напрямках і, в першу чергу, на організацію управління виробництвом, як у соціально-економічну, так і в організаційно-технічному аспектах.

В умовах появи нових технологій та технічних засобів, як на виробництві так і в побуті, проблема технічних норм у правовому регулюванні суспільного життя набирає усе більшої гостроти. Зважаючи на своєрідне місце технічних норм в системі соціального регулювання, яке, на думку О.Ф. Скакун, обумовлено тим, що вони регулюють відносини між людьми і природою, технікою (людина і знаряддя праці, людина та виробництво) [1], перед правознавцями постала проблема вивчення теоретико-правової характеристики норм, які відображаються такими приписами, та необхідності з'ясування механізму соціалізації технічних приписів, доведення доцільності саме правової форми їхнього існування.

В різні часи до тієї чи іншої конкретної проблеми дослідження технічних норм у правовому регулюванні зверталися як вітчизняні, так і закордонні науковці. Дослідженнями проблем співвідношення технічних та юридичних норм, поняття техніко-юридичних норм займалися російські науковці С.С. Алексєєв, А.Б. Венгеров, А.І. Денисов, В. В. Лазарєв, Н.І. Матузов, П.Т. Полежай, В.Д. Попков, Г.І Шатков, В.С. Шелестов та ін. Правовій природі технічних норм увага приділяється в працях О.Ф. Скакун [2,3].

Проте, незважаючи на наявність певної кількості наукових праць із зазначеної проблеми, залишаються невирішеними або дискусійними ряд положень теоретико-правового характеру, зокрема, належність соціально-технічних відносин до сфери правового регулювання, можливість віднесення технічних норм до соціальних норм, проблема встановлення юридичної відповідальності в галузі технічної діяльності та ряд інших.

Слід зазначити, що більшість досліджень проблем, пов'язаних з місцем технічних норм в системі правового регулювання суспільних відносин, як в Україні, так і на теренах колишнього СРСР, здійснено в період до перебудови, а в сучасних умовах детальних досліджень цієї проблеми практично не проводилось. За інформацією А.В. Пчолькіна

[4], до 2004 року в Росії існувало лише одне монографічне дослідження техніко-юридичних норм, здійснене на початку 60-х років минулого століття А.Ф. Черданцевим [5].

Не відбулося суттєвих змін стану дослідження зазначених проблем і останнім часом. У 2000 році російським науковцем А.Ю. Ларіним було проведено дослідження на тему «Правовое регулирование социально-технических отношений»[6], а в 2004 році А.В. Пчюлкіним здійснено дослідження на тему «Технико-юридические нормы в современной России (проблемы теории и практики)». Окремі положення, пов'язані з проблемами технічних норм у праві, висвітлює у своїй роботі вітчизняний науковець Д.А. Іванов[7].

Залежно від співвідношення природної нормативності та соціального нормування правила поведінки соціальних об'єктів поділяються на природні норми, які існують у вигляді сформульованого знання про закони функціонування навколишнього світу, в т.ч. суспільства та людини як природних феноменів; технічні норми, розроблені на основі знань природних норм, правил роботи з технічними та природними об'єктами; правила поведінки, які базуються на природних нормах чи складаються у зв'язку з їх дією (до цієї групи належить більшість соціальних норм (у тому числі переважна більшість юридичних); правила поведінки, зміст яких визначається не стільки природною нормативністю, скільки цілями та завданнями, які постають перед суспільством (це деякі юридичні норми, норми-ритуали, більшість норм моралі тощо) [8].

За об'єктом нормування розрізняються норми у межах органічного та неорганічного світу і соціальні норми [9], і такі поділяються на дві основні групи: соціальні та технічні. Це найбільш узагальнений поділ, який має первинне, вихідне значення, в подальшому обидві чисельні групи норм класифікуються за різними підставами по видах та різновидах.

Як вже зазначалося, технічні норми – це норми, які регулюють відношення типу суб'єкт – об'єкт, наприклад, «людина – машина», «людина – виробництво», «людина – природа», «людина – знаряддя праці». Науково-технічний прогрес – це, насамперед, соціальний прогрес, який складається із сукупності різних видів діяльності, що мають спільні особливості. Перша з них полягає в тому, що всі ці види

діяльності в тій чи іншій мірі пов'язані з технікою, тобто в сукупності є технічною діяльністю. Інша, на нашу думку, головна особливість, полягає у тому, що ця діяльність здійснюється у суспільстві та суттєво на нього впливає. Зазначені особливості дають підстави вважати таку діяльність соціально-технічною. Як і кожен з видів соціальної діяльності, соціально-технічна діяльність регламентується певними регуляторами, в якості яких виступають технічні норми, що ґрунтуються на пізнанні законів природи, особливостей технічних об'єктів (знарядь виробництва та ін.) та являють собою специфічний спосіб взаємодії людини з матеріальними об'єктами.

Соціального значення технічні правила набувають у тому випадку, коли вони перетворюються на загальні правила (норми) поведінки людей і останні починають узгоджувати свої вчинки з технічними вимогами (правилами гігієни, різними вимогами щодо якості продукції, товарів чи послуг і гарантії їхньої відповідності встановленим стандартам). Соціально-технічні норми мають наступні ознаки: вони обумовлені законами природи і техніки; мають невиразний соціальний характер (не є суто соціальними); невиразність засобів соціального забезпечення (правових, моральних та інших санкцій); виключність використання.

Відмінність між соціальними та технічними нормами полягає головним чином у предметі та методах регулювання, змісті, конструкції, засобах фіксації, ступені загальності, формальній визначеності та деяких інших параметрах[10].

Проблема соціальності технічних норм має дискусійний характер. Частина науковців заперечують суспільний характер зазначених норм, зокрема авторський колектив підручника «Загальна теорія держави і права» під редакцією М.В. Цвіка та О.В. Петришина [11], М.М. Рассолов [12], З.Ч. Чикєєва [13] та ряд ін. Протилежної думки дотримується М.Н. Марченко, аргументуючи соціальність технічних норм тим, що останні опосередковано впливають на суспільство та на відносини, які виникають у ньому між людьми, а також групами та асоціаціями, що ними утворюються [14]. Поділяють таку думку також О.Ю. Ларін [15], В.Є.Теліпко [16], М.С. Кельман, О.Г. Мурашин, Н.М. Хома [17], О.Г.Єршов [18] та ін.

В юридичній літературі висловлюється також думка, що деякі з технічних норм мають «напівсоціальний» характер [19], або, за

висловлюванням В.М. Марчука та Л.В. Николаєва, - «опосередкований соціальний характер» [20]. Зазначені норми називають «соціально-технічними», визначаючи їх як соціальні, котрі одночасно є такими, що не перестали бути технічними. У якості підвиду соціальних норм визначає останні О.Ф. Скакун, називаючи їх «соціальними нормами з технічним змістом» [21]. Проте не виключається й існування чисто технічних норм, під якими розуміють правила користування предметами природи, речами особистого користування, знаряддями праці індивідуального характеру.

Соціальний (опосередкований) характер технічних норм виявляється у наступному: своїм походженням вони завдячують діяльності людей, які створюють їх на основі пізнання об'єктивних закономірностей функціонування та розвитку матеріального світу в інтересах людей; опосередкованому виході на суспільні відносини через додержання або недодержання техніко-технологічних норм, що тягне за собою певні соціальні наслідки; у взаємодії технічних норм з правовими нормами можливе настання правових наслідків, визначених нормами права [22].

За рівнем своєї соціальної значущості технічні норми можуть суттєво різнитися, саме ця ознака має вагоме значення при оцінці «соціальності» останніх. Наприклад, соціальна значимість поламки побутової техніки внаслідок порушення правил поводження з нею практично дорівнює нулю, в той же час порушення правил експлуатації атомних енергетичних установок становить реальну загрозу життю та здоров'ю сотень тисяч і більше людей, як це мало місце в 1986 році при аварії на ЧАЕС, що її було спричинено переважно саме такими діями.

Технічні норми поділяються на два типи: норми, додержання або недодержання яких зачіпає інтереси інших осіб, а отже які виходять на суспільні відносини (у випадку регулювання (охорони) цих відносин правом маємо ситуацію взаємодії технічних норм з правовими); та норми, додержання або недодержання яких не зачіпає інтересів інших осіб, а отже вони не виходять на суспільні відносини і не входять до сфери правового регулювання.

Норми першої групи, зазвичай, закріплюються у різних правилах, інструкціях, що регулюють відносини стосовно використання технічних засобів у сфері виробництва чи управління, мають

обов'язковий характер, забезпечуються на випадок їх порушення нормами юридичної відповідальності.

До другої групи, зазвичай у побутовій сфері, належать технічні норми, які можуть не мати соціального змісту (на зразок норм математики, хімії, біології та інших наук, які визначають природний стан об'єкта пізнання), але набувають соціального значення, коли йдеться про правила поведінки людей у зв'язку з використанням технічних та природних об'єктів. Порушення цих правил, у яких відсутні ознаки, притаманні правовим нормам, не призводить до застосування засобів юридичної відповідальності.

В юридичній науці серед дослідників відсутня однаковість щодо термінології визначення норм першої групи, тобто таких, які набули правових ознак. Найбільш поширеним є застосування термінів «техніко-юридичні», «юридико-технічні», «техніко-правові» норми. На нашу думку, останній термін є таким, що найбільш повно відповідає характеристиці цих норм, що за своєю сутністю поєднують як технічні, так і правові ознаки.

Правового характеру технічні норми набувають у випадках, коли держава через відповідні уповноважені органи формулює зміст техніко-правових норм, дотримання яких визнається юридично обов'язковим та коли держава не формулює зміст таких норм, а посилається на них та встановлює відповідальність за порушення їхнього змісту.

Юридичні ознаки техніко-правових норм полягають у тому, що вони є офіційно встановленими і формально визначеними правилами (вимогами, нормами, нормативами, умовами тощо), що адресовані колу неперсоніфікованих або персоніфікованих суб'єктів, мають обов'язковий або рекомендаційний характер, не вичерпуючи свою обов'язковість багаторазовістю їх застосування, діють у часі, просторі, а також стосовно певних об'єктів; їх дія (чинність) припиняється чи скасовується у встановленому порядку або ж за спеціальною процедурою. До зазначених ознак, на думку А.Ф. Черданцева, також належать забезпечення можливості державного примусу та регулювання суспільних відносин [23]. На відміну від правової (юридичної) норми, яка містить диспозицію, гіпотезу та санкцію, техніко-правова норма, зазвичай, складається з одного елемента – диспозиції.

Техніко-правові норми класифікуються також за суб'єктами їх встановлення (міжнародні, державні, галузеві, локальні тощо); об'єктами застосування (технічні, технологічні, екологічні, санітарно-гігієнічні, будівельні, протипожежні та ін.); умовами запровадження та використання (обов'язкові, рекомендаційні, методичні тощо); формою їх вираження або закріплення (стандарти, нормативи, правила, технічні умови та ін.)[24].

Технічні, технологічні та інші норми, що отримали позитивну соціальну оцінку, у визначеному порядку закріплюються у юридичних актах і набувають значення державного стандарту, під яким розуміється характеристика речі, матеріалу, його кількості, що затверджена компетентним державним органом і відображена в нормативних показниках і в юридичному акті [25].

Зважаючи на наведене, технічні норми, на нашу думку, слід вважати такими, що чинять істотний вплив на регулювання соціальних та правових відносин.

Література

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків.: Консум, 2001.- С. 262.
2. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): Учебник.- Харьков.: Эспада, 2005. – 840 с.
3. Скакун О.Ф. Теория права і держави: підручник.- К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. - 520 с.
4. Пчёлкин А.В. Техничко-юридические нормы в современной России (проблемы теории и практики): автореф. дис. канд. юр. наук.- Нижний Новгород.- 2004.- 23 с.
5. Черданцев А.Ф. Техничко-юридические нормы в праве. Автореферат дис. канд. юр. наук.- Свердловск, 1963.- 23 с.
6. Ларин А.Ю. Правовое регулирование социально –технических отношений. Автореферат дис. канд. юр. наук.- М.; 2000.- 16 с.
7. Іванов Д.А. Інформаційно-правові основи забезпечення безпеки мореплавства. Автореферат дис. канд. юр. наук.- Одеса,- 2008.-19 с.
8. Машков А.Д. Теорія держави і права: підручник. К.: ВД «Дакор», 2015. - 492 с.

9. Матузов Н.И. Теория государства и права : Учебник / Н.И. Матузов, А.В. Малько – М.: Юристъ, 2004.- С. 212.
10. Матузов Н.И. Право в системе социальных норм /Н.И. Матузов. // Правоведение.- 1996.-№2.-иС.144-157.
11. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко, та ін. За ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Харків.: Право, 2009.- 584с.
12. Рассолов М.М. Проблемы теории государства и права: учеб. пособ. / М.М. Рассолов. – М.: ЮНИТА-ДАНА: Закон и право, 2007. - 431с.
13. Чикеева З.Ч. Теория государства и права: учеб. пособ. – Бишкек.: Изд. КРСУ, 2011.- 249 с.
14. Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права: учеб. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – 768с.
15. Ларін О.Ю. Цитован. робота.
16. Теліпко В.Є. Універсальна теорія держави і права: Підручник. – К.: БІНОВАТОР, 2007.- 512с.
17. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави і права: Підручник. – Львів.: «Новий Світ- 2000», 2003. – 584с.
18. Ершов О.Г. О правовом регулировании отношений по консервации строительства. [Электронный ресурс]. – Режим доступа – www.logosinfo.ru/articles
19. Матузов Н.И., Малько А.В. Цитован. робота
20. Марчук В.Н., Николаев Л.В. Очерки по теории права: Учебное пособие. – К.: Истина, 2004.- 304с.
21. Скакун О.Ф. Цитован робота.- С. 429.
22. Марчук В.Н., Николаев Л.В. Цитов. робота
23. Черданцев А.Ф. Понятие технико-юридических норм и их роль в формировании общественных отношений / А.Ф. Черданцев. // Советское государство и право.-1964.-№7. – С.134-138.
24. Юридичний словник. - [Ел. ресурс]. – Режим доступу www.zakony.com.ua
25. Общая теория государства и права. Акад. курс в 3-х томах. Отв.ред. М.Н. Марченко. Том 2.- М.: ИКД «Зерцало –М», 2002.-С.113.

Цегельник Ольга Владимировна,
кандидат юридических наук, доцент
Белорусского государственного университета,
г. Минск, Республика Беларусь

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Учебная дисциплина «Хозяйственное право» преподается на юридическом факультете Белорусского государственного университета достаточно долгое время, начиная с начала 1990-х годов – кафедрой гражданского права, после 2004 года и по настоящее время – кафедрой финансового права и правового регулирования хозяйственной деятельности. 14 июля 2013 года Министерством образования Республики Беларусь была утверждена Типовая учебная программа по дисциплине «Хозяйственное право» для учреждений высшего образования по соответствующим специальностям [1]. Приведенная в ней тематика мало чем отличается от тематики курса «Хозяйственное право», преподаваемого в свое время указанной выше кафедрой гражданского права [2].

Вопрос о правовой природе хозяйственного права является дискуссионным среди белорусских и зарубежных ученых в части ответа на вопрос, является ли хозяйственное право самостоятельной отраслью права в Республике Беларусь, а дискуссия по этой проблеме идет с 30-х годов прошлого века в рамках СССР.

Большинство отечественных авторов определяют хозяйственное право как «совокупность правовых норм, регулирующих предпринимательские отношения и тесно связанные с ними иные, в том числе некоммерческие отношения, а также отношения по государственному регулированию экономики в целях обеспечения интересов общества и государства» [3; 4].

На сегодняшний день, согласно мнению проф. В.Н. Годунова «... в реальности говорить о хозяйственном праве как самостоятельной отрасли права сейчас нет оснований. Хозяйственное право, а также предпринимательское право, когда последнее наполняется тем же содержанием, следует рассматривать как отрасль законодательства, как науку и как учебную дисциплину. Вместе с тем независимо от подходов к хозяйственному праву реально

существует хозяйственно-правовое регулирование и хозяйственное законодательство» [3]. Такую же точку зрения поддерживает и В.К. Сидорчук, определяющий хозяйственное право как нормативную форму гармонизации частных и публичных интересов в сфере профессионально осуществляемой экономической деятельности [4]. Ряд других авторов, в частности, проф. В.С. Каменков [5], авторы соответствующих учебников по хозяйственному праву, например, В.С. Гальцов [6], Е.А. Реуцкая [7], С.П. Кацубо [8] рассматривают хозяйственное право как самостоятельную отрасль права.

Среди зарубежных ученых, представивших, на наш взгляд, наиболее полное обоснование хозяйственного права как самостоятельной отрасли права следует отметить акад. В.К. Мамутова [9]. В качестве аргумента против концепции хозяйственного права как комплексной отрасли права (или комплексной отрасли законодательства) названный автор задает следующий вопрос: «Что же объединяет, цементирует нормы права в «комплексном хозяйственном праве?». И считает, что на этот вопрос авторы указанной концепции не дают ответа [9, с.12].

При рассмотрении данного вопроса необходимо обратиться к предмету и методу хозяйственного права. И здесь, на наш взгляд, следует согласиться с мнением В.К. Мамутова, что предметом регулирования хозяйственного законодательства являются те или иные виды хозяйственной деятельности в различных сферах экономики, а понятия хозяйственной деятельности и хозяйственных отношений очень близки по смыслу, они обозначают конкретные поведенческие акты различных субъектов в сфере хозяйствования [9, с. 11]. В.К. Мамутов также подчеркивает одну важную особенность хозяйственных отношений, а именно: «разделение их на некоторые виды (горизонтальные и вертикальные) – это в значительной степени условность. Речь должна идти, прежде всего, о единстве этих отношений, predetermined тем, что все эти виды имеют одну глубинную связь – они являются организационно-имущественными. Именно хозяйственное правоотношение призвано быть тем звеном в регламентации поведения участников хозяйственной деятельности, которое согласовывает их интересы, увязывает их взаимные волевые отношения. Причем эту функцию правоотношение выполняет при помощи метода хозяйственно-правового регулирования, основное

назначение которого – обеспечить равное подчинение субъектов хозяйствования общественному хозяйственному порядку [9, с. 16, 67].

Рассуждая о методе, В.К. Макутов не отрицает наличие известных методов в хозяйственном праве. Но при этом обосновывает следующую весьма важную позицию, а именно. Исходя из *единства* хозяйственных отношений и целей хозяйственного права, целостное воздействие на хозяйственные отношения можно оказывать, если применение ранее известных методов будет каким-то образом скоординировано, системно увязано. Для этого совсем не обязательно, чтобы один из известных методов был выдвинут на первый план в едином методе хозяйственно-правового регулирования. Системную организацию единого метода можно создать путем подчинения всех первичных (автономных) методов какому-либо одному руководящему началу (принципу), наиболее полно отражающему потребности развития хозяйственных отношений в современной экономике. В нашем случае (при выявлении сущности метода хозяйственного права) весьма полезная роль «третьего» элемента может быть отведена понятию «общественный хозяйственный порядок». Тогда ключевой метод хозяйственного права, способный интегрировать все другие методы, должен заключаться в равном подчинении всех субъектов хозяйствования общественному хозяйственному порядку, под которым указанный автор предлагает понимать *господствующий* в обществе уклад материального производства, основанный на положениях Конституции, нормах права, моральных принципах, деловых правилах и обычаях, одобренных высшей законодательной властью в стратегических экономических решениях, обеспечивающий гармонизацию частных и публичных интересов, создающий партнерские и добропорядочные взаимоотношения в хозяйствовании [9, с. 30-31].

Альтернатива общественному хозяйственному порядку – хаос в экономике. Общественный хозяйственный порядок становится опорной, ключевой категорией хозяйственного права. В.А. Семеусов раскрывает ее большое значение в следующем образном высказывании «хозяйственное право – это соединение идей в купол, на котором начертано «общественный хозяйственный порядок» [10]. Ключевой метод хозяйственно-правового регулирования делает

принципиально однородными правовые связи в горизонтальных и вертикальных аспектах хозяйствования [9, с. 32].

Подобный подход к рассмотрению хозяйственного права разделяют также авторы учебника по хозяйственному праву Украины, указывая при этом дополнительно, что понятие общественного хозяйственного порядка используется не только в научной литературе, но и в преамбуле Хозяйственного кодекса Украины, а в ст. 5 ХК Украины определяется, на чем формируется правовой хозяйственный порядок [11, с. 24-25]. Названные авторы также перечисляют иные системообразующие элементы хозяйственного права, а именно: единство принципов регулирования, своеобразие понятийного инструментария, собственные меры ответственности и наличие систематизированного законодательства, а также развитая на ее основе отраслевая правовая наука [11, с. 25]. На наш взгляд, также дополнительным системообразующим элементом является цель хозяйственного права, которая не сводится лишь к охране и стабилизации отношений. Она должна указывать направление развития этих отношений, обеспечить системный характер такого развития. Чтобы эта цель была достигнута, необходимо иметь адекватные ей средства, обеспечивающие целостное воздействие на хозяйственные отношения, о которых говорилось выше.

Преподавание курса по хозяйственному праву на юридическом факультете Белорусского государственного университета основывается на хозяйственном законодательстве Республики Беларусь и доктринальных положениях отечественных и зарубежных авторов.

Мы разделяем, в первую очередь, подход акад. В.К. Мамутова относительно предмета и метода хозяйственно-правового регулирования, и считаем, что его теоретические воззрения могут распространяться применительно к хозяйственному праву Республики Беларусь на основании следующего.

Развитие хозяйственного законодательства в Республике Беларусь происходит поэтапно согласно определенным целям развития экономики, при этом нельзя не отметить, что оно совершенствуется. Дальнейшее развитие хозяйственного законодательства (которое невозможно без его изучения), на наш взгляд, должно быть подчинено определенной методологической цели

(идее), которая должна быть озвучена, как минимум, при преподавании учебной дисциплины «Хозяйственное право» и в соответствующем учебном пособии. В качестве такой цели может выступать предложенная акад. В.К. Макутовым концепция единого метода хозяйственно-правового регулирования, подчинения его общественному хозяйственному порядку **в его понимании** (см. определение выше), гармонизации условий осуществления хозяйственной (экономической) деятельности, согласования публичных и частных интересов ее субъектов, при которой имеет место обратная связь этих субъектов при разработке тех или иных нормативных правовых актов, реализации важных проектов (обсуждение и учет мнений, их закрепление и внедрение на практике), например деятельность Министерства экономики по обсуждению проектов различных законов, других общественных объединений [12] [13]. Кроме того, в последнее время среди ученых, в том числе и юристов, активно исследуется содержание такой категории, как «гармония» в сфере правового регулирования хозяйственной деятельности, реализации ее в отношениях государственно-частного партнерства [14].

В качестве предмета хозяйственно-правового регулирования называлась хозяйственная деятельность. При этом следует обратить внимание, что в начале 1990–х годов при названии рассматриваемой дисциплины акцент большинством авторов ставился на отождествлении терминов хозяйственное (предпринимательское) право, что, по всей видимости, было обусловлено тем, что в данный период актуальным было развитие правового регулирования именно предпринимательской деятельности. В то же время, если исходить из содержания понятия хозяйственной деятельности, предложенной В.Н. Годуновым [3, с. 266], В.С. Каменковым [15], В.К. Макутовым [9, с.18], то следует отметить, что данное понятие является более широким и не ограничивается только предпринимательской деятельностью.

Исходя из целей хозяйственного права – способствовать развитию производства и экономики в целом, на сегодняшний день, весьма актуальным становится вопрос о соотношении хозяйственной деятельности и инвестиционной в части таких составляющих, как достижение положительного социального эффекта от их результатов

и, в конечном итоге, – экономической деятельности. Наряду с целью получения прибыли от осуществления предпринимательской (инвестиционной) деятельности важным также становится вопрос о социальном развитии, и развитии тех сфер хозяйства (экономики), которые, являясь неприбыльными, либо будучи прибыльными, имеют высокую тенденцию (риск) быть убыточными, и без функционирования которых Республика Беларусь как правовое социальное государство может не состояться (охрана окружающей среды, здравоохранение, образование, спорт, транспорт, обеспечение государственной безопасности и др.). Это свидетельствует о том, что правовое регулирование так называемой «некоммерческой» составляющей части хозяйственной деятельности требует изучения и преподавания в рамках хозяйственного права. Кроме того, в последние годы при характеристике инвестиционных отношений (правоотношений), авторами высказывается точка зрения о необходимости закрепления в науке термина «гармония в инвестиционных правоотношениях», который свидетельствует о согласованности интересов участников этих отношений (например, государство, инвестор, реципиент). При этом предлагается считать инвестиции не состоявшимися в случае, если отсутствует указанная гармония [16]. Кроме того, данная идея (о гармонии в указанных отношениях) заложена в определении инвестиционных отношений, предложенном проф. О.М. Винник [17, с. 20]. Наряду с термином хозяйственное право используется термин «инвестиционное право» [17, с. 54]. На фоне того, что одной из важнейших задач развития экономики является ее модернизация и привлечение прямых инвестиций, можно сделать вывод о том, что инвестиционная деятельность и, прежде всего, эффективный опыт ее организации и ведения потребуют пристального изучения со стороны различных специалистов и соответствующего правового регулирования, и не исключено, что при соответствующем комплексном, ответственном подходе ее удельный вес в рамках хозяйственной (экономической) деятельности будет возрастать.

Также неотъемлемой чертой развития современной экономики является развитие конкуренции, ограничение монополии и обеспечение правового регулирования соответствующих отношений как в Республике Беларусь, так и в рамках территориальных

образований, в состав которых она входит, обеспечение их единства (единого подхода в их регулировании).

Заключение

В целом, вышеизложенное подтверждает вывод о том, что хозяйственное право в Республике Беларусь обладает признаками самостоятельной отрасли права, не смотря на отсутствие Хозяйственного кодекса. На данном этапе важно закрепить и в дальнейшем развивать сформулированные в статье положения при изучении курса хозяйственного права. Способствовать этому должны соответствующие учебные пособия [18].

Литература

1. Типовая учебная программа по дисциплине «Хозяйственное право» для учреждений высшего образования по специальностям: 1 – 24 01 02 Правоведение, 1– 24 01 03 Экономическое право, 1 – 23 01 06 Политология (по направлениям), 1 – 24 01 01 Международное право // [www: elib.bsu.by/bitstream/123456789/45695/1/E505-2013.pdf](http://www.elib.bsu.by/bitstream/123456789/45695/1/E505-2013.pdf).
2. Практикум по хозяйственному праву / Под ред. В.Ф. Чигира, В.Н. Годунова – Мн: Амалфея, 2003. – 240 с.
3. Годунов, В.Н. Хозяйственные отношения и их правовое регулирование/ В.Н. Годунов // Правовое обеспечение инновационного развития экономики Республики Беларусь: мат. междунар. науч.-практ. конф. (21–22 окт. 2010 г., г. Минск) / редкол.: И.Н. Колядко и др.) – Минск: Позитив-центр, 2010 – С. 272 – 273.
4. Сидорчук, В.К. Хозяйственное право: курс лекций / В.К. Сидорчук // Консультант Плюс: Беларусь. [Электронный ресурс] // ООО «Юр-Спектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Мн., 2016.
5. Каменков В.С. Проблемы совершенствования хозяйственного законодательства Республики Беларусь на современном этапе / В.С. Каменков // Юрид. журнал. – 2005. – № 1(1). – С. 17.
6. В.С. Гальцов (Хозяйственное право: курс лекций/ Гальцов В.С., Сачек А.Г., Радоман В.Н., Сальникова А.В. – Мн.: Тесей, 2008. – С. 5-
7. Реуцкая, Е.А. Хозяйственное право: курс интенсивной подготовки / Е.А. Реуцкая. – Мн.: Тетра Системс, 2008. – 384 с.
8. Хозяйственное право: курс лекций/ С.П. Кацубо. – Минск: Дикта, 2009. – С. 8.

9. Хозяйственное право: учебник /под ред. В.К. Мамутова. – К.: Юринком Интер, 2002. – 910 с.
10. Семеусов В.А. О преподавании курса хозяйственного (экономического) права // Правоведение. – 2000. - № 5. – С. 249.
11. Хозяйственное право Украины: учебник / Под ред. А.С. Васильева, О.П. Подцерковного.– Х.: ООО «Одиссей», 2006. – 496 с.
12. www.economy.gov.by.
13. www.sympra-by.eu.
14. Воеводин А.П. Общефилософское значение категорий «гармония» и «дисгармония» // Гармонізація правових засад підприємництва: матеріали I Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Луганськ, 1-7 грудня 2010 р.) / За заг. ред. О.В.Шаповалової. - Луганськ: Вид-во СНУ, 2010 – 273 с.
15. Каменков, В. К вопросу о понятиях хозяйственной деятельности и хозяйственного договора / В. Каменков // Бюллетень нормативно-правовой информации. Юридический мир. – 2005. – № 13. – С. 34– 41.
16. Ведерников, А. В. Иностранные инвестиции в Российской Федерации. Правовые аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Урал. гос. юрид. акад. – Екатеринбург, 2004. – С. 4.
17. Віннік, О.М. Інвестиційне право: навчальний посібник / О.М. Віннік. – К.: Юридична думка, 2005. – С. 20.
18. Цегельник, О.В. К вопросу о структуре и содержании учебника по хозяйственному праву / О.В. Цегельник // Юстыцыя Беларусі. – 2014. – № 5. – С. 53–54.

Клепікова Ольга Вікторівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського права Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка, м. Київ

ЗАГАЛЬНОТЕОРИТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ КАТЕГОРІЙ «ТРАНСПОРТНА СИСТЕМА», «ІНФРАСТРУКТУРА ТРАНСПОРТУ», «ТРАНСПОРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ»

Теоретичний інтерес до категорії «транспорт» обумовлений інтересом до категорій, що взаємопов'язані і вже знайшли закріплення в літературі і нормативних актах, як-то: транспортна система,

транспортно-дорожній комплекс, транспортні договори, транспортне законодавство тощо. Прийнято вважати, що додавання слів «транспорт, транспортний» впливає на зміну сутності або вносить певні уточнення щодо сутності явища, правової категорії тощо. Таким чином, ми можемо говорити про спеціальну кваліфікаційну ознаку. Ця ознака вказує на різновидність, кваліфікацію й особливу правову природу категорії як такої, що має відношення до транспорту.

Транспорт – це структурна складова народного господарства України, галузь матеріального виробництва, що представляє собою сукупність суб'єктів господарювання, що виконують в процесі суспільного виробництва окрему соціально-економічну функцію – продовження виробництва шляхом переміщення продукції та надання інших видів транспортних послуг. З огляду на це, автор вважає за доцільне надати запропоноване визначення «транспорту» у нормативних актах господарського законодавства загального характеру, а саме в Законі України «Про транспорт» та у главі 32 ГК України.

До категорії, що має господарсько-правовий інтерес, можна віднести категорію «вид транспорту». Вид транспорту – це категорія, відповідно до якої відокремлюється група елементів транспортної інфраструктури, визначальними для якої є загальне функціональне призначення транспортних засобів окремого виду. Видами транспорту є: водний транспорт (морський та річковий транспорт), повітряний (авіаційний) транспорт, автомобільний транспорт, залізничний транспорт, трубопровідний транспорт, міський електротранспорт та метрополітен. За своїм функціональним призначенням наведені види транспорту можуть бути віднесені до категорій: транспорт загального користування чи промисловий транспорт. Координація різних видів транспорту зумовлює становлення транспортної системи.

Визначення транспортної системи може бути обґрунтоване шляхом поєднанням двох принципів, які зумовлюють теоретичний і практичний інтерес до цієї категорії, а саме:

- 1) принципу інтеграції, який спрямований на визначення транспортної системи у контексті ролі транспорту у сфері господарювання, процесів розвитку транспорту та його інтеграції до транспортних систем вищого рівня;
- 2) принцип функціональності, який зумовлює визначення

транспортної системи з огляду координації елементів її системи.

Отже, транспортна система – це сукупність господарських одиниць транспорту, для яких характерна технічно-технологічна цілісність, і, які виконують в процесі суспільного виробництва окрему соціально-економічну функцію – продовження виробництва шляхом переміщення продукції та надання інших видів транспортних послуг. Транспортна система – це увесь виробничо-технологічний комплекс, за допомогою якого надаються не лише послуги з перевезення, а й інші види транспортних послуг. До складу транспортної системи слід відносити: суб'єктів транспортної діяльності та об'єкти транспортної інфраструктури.

За основу визначення транспортної системи можуть бути прийняті різні наукові домінанти. Проте, з позицій господарсько-правової концепції, таку роль слід віддати науково обґрунтованому підходу визначення господарської системи.

Транспортна система є суб'єктно-об'єктним утворенням. Функціонування транспортної системи завдяки зусиллям суб'єктного складу не можливе поза інфраструктурного комплексу. Інфраструктуру транспорту становлять: (а) транспортні засоби; (б) обладнання, споруди й устаткування транспорту, що забезпечують здійснення транспортної діяльності; (в) шляхи сполучення.

Визначення соціально-економічної єдності всіх видів транспорту зумовлює використання спеціальної категорії – єдина транспортна система. На нашу думку, єдність транспортної системи зумовлює єдність елементів транспортної системи відповідно до таких її ознак:

1) соціально-економічна єдність, що зумовлена метою транспорту – задовольняти потреби населення та народного господарства в перевезеннях та інших транспортних послугах;

2) організаційно-технологічна єдність, що зумовлює координацію різних видів транспорту та їх інфраструктури в процесі надання транспортних послуг.

З визначенням місця та ролі транспорту у сфері суспільного виробництва пов'язується поняття «транспортна діяльність». Адже транспортна діяльність є показником роботи транспортної системи в країні, її здійснення зумовлює використання транспортної інфраструктури і досягнення основної мети транспорту.

Транспортна діяльність здійснюється у сфері суспільного

виробництва і спрямована на надання транспортних послуг. Правова сутність транспортної діяльності розкривається через сукупність притаманних їй ознак, які можна поділити на дві групи: родові та спеціальні. Родові ознаки визначають правову природу транспортної діяльності як виду господарської діяльності і тому збігаються з ознаками останньої. Спеціальні ознаки є похідними від родових і дозволяють розкрити особливості транспортної діяльності, віднайти їй місце серед інших видів господарської діяльності.

Таким чином, транспортна діяльність – це господарська діяльність, що спрямована на надання транспортних послуг і пов'язана з використанням об'єктів транспортної інфраструктури у відповідності до загальних принципів господарювання та принципів безпеки і конкуренції у транспортній системі з метою задоволення потреб суспільного виробництва.

Канарик Юлія Сергіївна,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна

СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ПРАВОВІДНОСИН, ЯКІ СКЛАДАЮТЬСЯ В ПРОЦЕСІ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА І МОЛОЧНОЇ СИРОВИНИ

Правовідносини, які складаються в процесі виробництва молока і молочної сировини, як і будь-які інші правовідносини, розкриваються через визначення особливостей їхніх елементів, насамперед, суб'єктного складу правовідносин. Суб'єктний склад правовідносин – це сукупність осіб, які беруть участь у правовідносинах [1, с. 348]. У теорії права виокремлюють дві основні ознаки суб'єктів правовідносин. По-перше, вони мають бути наділені певними юридичними права та обов'язками. По-друге, такі особи набувають здатності бути суб'єктами конкретних правовідносин на підставі юридичних норм. І саме юридичні норми створюють основу для виокремлення суб'єктів правовідносин [2, с. 139].

Закон України «Про молоко і молочні продукти» від 24 червня 2004 року чітко фіксує суб'єктний склад правовідносин, які

складаються в процесі виробництва молока і молочної сировини. Зокрема, виробником молока і молочної сировини визнається юридична особа – незалежно від форми власності, фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, особисте селянське господарство, фізична особа, яка утримує корів, овець, кіз, буйволиць, кобил та виробляє молоко і молочну сировину.

В свою чергу, до виробників молока і молочної сировини – юридичних осіб незалежно від форми власності відносяться: приватні підприємства, фермерські господарства, господарські товариства, сільськогосподарські кооперативи, державні сільськогосподарські підприємства, об'єднання підприємств, спільні та орендні підприємства.

Загальновизнаним у теорії права є положення, згідно з яким суб'єктом права може бути особа, яка: за своїми властивостями фактично може бути носієм юридичних прав та обов'язків; реально здатна брати участь у правовідносинах, маючи властивості суб'єкта права в силу юридичних норм. У сукупності ці дві властивості особи, як суб'єкта права становлять зміст її правосуб'єктності, яка, в свою чергу, складається із правоздатності та дієздатності [3, с. 139]. До складу правосуб'єктності входить також деліктоздатність, як встановлена законом можливість особи відповідати за свої дії при вчиненні правопорушення.

Також, в теорії аграрного права суб'єктів поділяють на суб'єктів організаційно-господарських повноважень у сфері управління господарською діяльністю та суб'єктів господарювання [4, с. 94]. У аграрному секторі правовий статус юридичних осіб-товаровиробників сільськогосподарської продукції визначається цивільним, господарським та аграрним законодавством. Відтак, виходячи зі змісту ст. 55 Господарського кодексу України, суб'єктами господарювання у сфері виробництва та реалізації молока та молочної продукції є учасники аграрних відносин, які здійснюють відповідний вид сільськогосподарської діяльності, реалізуючи господарську компетенцію, мають відокремлене майно, крім випадків передбачених законом.

Враховуючи визначення виробників молока та молочної сировини, що містить Закон України «Про молоко і молочні продукти», поряд із суб'єктами господарювання у сфері виробництва

та реалізації молока та молочної сировини, є виробники, що не мають статусу суб'єкта господарювання, це – фізичні особи, які утримують корів, овець, кіз, буйволиць, кобил та виробляють молоко та молочну сировину, правосуб'єктність яких встановлюється ст. ст. 24–26, 30 Цивільного кодексу України.

Узагальнене визначення виробників сільськогосподарської продукції, видом якої є молоко та молочна сировина, містить Закон України «Про сільськогосподарський перепис» від 23 вересня 2008 № 575-VI, використання саме такого визначення виробників сільськогосподарської продукції передбачає Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію».

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про сільськогосподарський перепис», виробники сільськогосподарської продукції – юридичні особи всіх організаційно-правових форм господарювання та їх відокремлені підрозділи, фізичні особи (фізичні особи-підприємці, домогосподарства), які займаються сільськогосподарською діяльністю, передбаченою класифікацією видів економічної діяльності, мають у володінні, користуванні або розпорядженні землі сільськогосподарського призначення чи сільськогосподарських тварин.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що положення Закону України «Про молоко і молочні продукти» у частині врегулювання суб'єктного складу відносин, які складаються в процесі виробництва молока і молочної сировини підлягають подальшого доопрацювання. Зокрема, у змісті Закону необхідно було б розширити коло виробників молока та молочної сировини – додавши – домогосподарства, як сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життєдіяльності, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких із цих стосунків, або перебувати і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи (ст. 1 Закону України «Про сільськогосподарський перепис»).

Отже, визначення суб'єктів, діяльність яких пов'язана з виробництвом та реалізацією молока і молочної сировини, на підставі проведеного аналізу нормативно-правових актів, можемо прирівняти

до нормативного визначення – «виробник молока та молочної сировини», яке в свою чергу має бути викладене у Законі України «Про молоко і молочні продукти» таким чином: «виробник молока та молочної сировини – юридична особа незалежно від форми власності, фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, особисте селянське господарство, домогосподарства, фізична особа, яка утримує корів, овець, кіз, буйволиць, кобил, верблюдиць, ослиць та виробляє молоко і молочну сировину»

Література

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
2. Алексеев С. С. Теория государства и права: учебн. / Под ред. С. С. Алексеева. – М.: Юрид. лит., 1985. – 480 с.
3. Алексеев С.С. Общая теория права / С.С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – Т. 2. – 360 с.
4. Пащенко А.М. Суб'єкти аграрного права / А.М. Пащенко // Аграрне право України : підруч. / за ред. О.О. Погрібного. – К. : Істина, 2007. – С. 94–101.

Філіпов Артем Валерійович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правосуддя Київської державної академії водного
транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного,

Редько Катерина Андріївна,

студентка 5 курсу Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ЗА НОВИМ ЗАКОНОМ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

В минулому році набрали чинності більшість положень нового Закону України «Про Національну поліцію» [1] (далі по тексту – Закон), що був прийнятий в рамках реформи правоохоронних органів та на виконання схваленої урядом Стратегії розвитку органів внутрішніх справ [2]. Проведення таких реформ у нашій державі саме

по собі є свідченням того, що країна та суспільство в цілому потребують певних змін та розвитку. Але чи повністю зміст нового закону відповідає стандартам та практиці ЄС, на які з самого початку орієнтувалася ця реформа? Вказані новації як завжди мають своїх прибічників і противників, і вже спричинили широкий суспільний резонанс та навіть критику з боку населення, громадських діячів, журналістів, політиків та науковців. Не бажаючи залишатись осторонь, ми теж вирішили долучитись до цієї важливої дискусії, підкріпивши свої міркування порівняльним аналізом досвіду розвинених демократичних країн. Розглянемо лише найбільш дискусійні, на нашу думку, питання.

1. Перш за все – це відсутність чіткої законодавчої регламентації системи і функцій структурних підрозділів поліції. Аналіз ст.1 дозволяє лише визначити місце національної поліції України в системі органів державної влади: це центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України [1]. Далі в ч. 1 ст. 13 вказується, що систему поліції складають центральний орган управління поліцією та територіальні органи, а в ч. 2 – згадуються структурні підрозділи поліції. Ч. 3 ст.13 Закону містить лише перелік спеціалізованих видів поліції, а саме: 1) кримінальна поліція, 2) патрульна поліція, 3) органи досудового розслідування, 4) поліція охорони, 5) спеціальна поліція, 6) поліція особливого призначення [1]. Ось і все, що визначає Закон стосовно системи та структури поліції. Жодних пояснень, чим, наприклад, відрізняється "спеціальна поліція" від "поліції особливого призначення"? Законодавець взагалі ніяк не визначає функцій цих підрозділів, залишаючи ці найважливіші питання законодавчо неврегульованими, що, на нашу думку, є суттєвим мінусом нового закону.

2. Викликає сумнів також обґрунтованість існування в системі поліції таких спеціальних звань, що мають суто військове походження як – генерал, полковник, підполковник, майор. Адже поліцейські є цивільними службовцями, хоч і носять зброю та інші спеціальні засоби, можуть їх застосовувати, але не є військовими. Завдання, що ставляться перед поліцією в ст. 2 нового закону зовсім інші, ніж ті, що стоять перед збройними силами. Відповідно до завдань встановлені і напрями роботи поліції: Національна поліція України «служить

суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку» (ч. 1 ст. 1 [1]).

В Євросоюзі, де поліції довіряє біля 60% населення, таких звань немає. Так у Франції використовують такі звання, як "агент", "інспектор", "комісар", "головний комісар"; у Німеччині – "майстер поліції", "комісар поліції", "головний комісар поліції" та "радник поліції"; в Данії – "асистент поліції" та "віце-інспектор поліції тощо. Особливої уваги заслуговує досвід США – країни, де довіра до поліції є однією з найбільших у світі (поліції довіряють біля 70% населення). В США молодше звання (і, водночас, посада), які присвоюється після успішного закінчення Поліцейської академії – «офіцер поліції». Після кількох років обов'язкової роботи патрульним, «офіцер поліції» допускається до іспиту на отримання звання сержанта. Іспит складається і на кожне наступне звання: лейтенанта, капітана поліції.

Введені в Україні спеціальні звання генерала поліції першого, другого та третього рангу не мають аналогів у західних демократичних країнах, зате легко знайти аналогії у не такому вже далекому минулому. Україна щодо спеціальних звань – спочатку міліції, а потім поліції – наслідує традиції, що історично склались в Російській імперії: жандарми, що в XIX столітті несли фактично поліцейську службу, але вважався частиною імператорської армії, з його військовими чинами, в тому числі генеральськими. Ці традиції були успішно продовжені СРСР. Так, 7 жовтня 1935 року Постановою ЦК № 20 та Ради Народних комісарів СРСР № 2256 для начальницького складу Головного управління державної безпеки НКВС встановлені схожі спеціальні звання: Комісар державної безпеки 3-го, 2-го та 1-го рангів, що теж відповідали військовим генеральським званням.

3. Нарешті, найпринциповіше питання: відповідно до ст. 52 Закону [1], конкурс на посаду поліцейського проводиться лише на посади молодшого складу, серед осіб які вперше приймаються на службу. Хоча і урядова Стратегія розвитку органів внутрішніх справ [2] і Угода про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» [3] 2014 року передбачають застосування конкурсного порядку зайняття посад для всіх.

На нашу думку, необхідно докорінно змінити не лише назву правоохоронного органу, його працівників та їх спеціальних звань, а й самі підходи до розуміння завдань та функцій поліції у громадянському суспільстві та демократичній правовій державі.

Література

1. Про Національну поліцію. Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40-41. – Ст. 379.
2. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1118-р. [Ел. ресурс] // ЛІГА: ЗАКОН. – Режим доступу до ресурсу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN006842.html.
3. Угода про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» [Ел. ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show -15>.

Гладкая Екатерина Васильевна,
преподаватель кафедры адвокатуры
Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
Международного университета «МИТСО»,
г. Минск, Республика Беларусь

МЕСТО ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СОЮЗОВ В СТРУКТУРЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЛАСТИ ПРИВАТИЗАЦИИ

С точки зрения экономической классификации субъектов общественных отношений профессиональные союзы представляют собою некоммерческую организацию, входящую в структуру третьего сектора национальной экономики, поскольку являются субъектами хозяйствования, принимающими непосредственное участие в экономической жизни общества, однако в силу особенностей, присущих практически всем некоммерческим организациям (за исключением микрофинансовых организаций – некоммерческих

организаций [1, п. 39]), объективно не способными быть включенными в структуру финансового или реального сектора.

Формы участия профессиональных союзов в экономической жизни общества, а также в процессах перераспределения вещных прав на активы, составляющие средства производства, определяются концепцией профсоюзов, сформулированной в нормах Закона Республики Беларусь от 22 апреля 1992 г. № 1605-ХІІ «О профессиональных союзах» [2, ст. 1].

Одна из форм непосредственного участия профсоюзов в экономической жизни общества сформулирована в статье 12 средства Закона Республики Беларусь от 22 апреля 1992 г. № 1605-ХІІ «О профессиональных союзах», и представляет собою участие профсоюзов в решении вопросов приватизации государственного имущества и преобразования государственных унитарных предприятий в открытые акционерные общества. В силу норм данной статьи, профсоюзы вправе участвовать в приватизации государственного имущества и преобразовании государственных унитарных предприятий в открытые акционерные общества (опять же, в случаях, когда они являются полномочными представителями работников).

Возможность их участия в приватизации государственного имущества наделяет профсоюзы статусом субъекта приватизации и субъекта инвестиционных отношений, поскольку в силу статьи 4 Закона от 12 июля 2013 г. № 53-З «Об инвестициях» одной из форм осуществления инвестиций является приобретение акций, долей в уставном фонде, паев в имуществе коммерческой организации, включая случаи увеличения уставного фонда коммерческой организации [3], а также использовать иные формы осуществления инвестиций, урегулированные нормами и принципами данного нормативного правового акта, Закона от 12 июля 2013 года № 63-З «О концессиях» [4] и Закона от 10 июля 2012 года № 425-З «О государственной инновационной политике и инновационной деятельности в Республике Беларусь» [5], в том числе, путем создания субъектов инновационной инфраструктуры.

Статус профессиональных союзов и их объединений, как субъектов приватизации и, соответственно этому, – субъектов инвестиционных отношений также проистекает из легального

определения института субъекта приватизации, содержащегося в Законе от 19 января 1993 г. № 2103-ХІІ «О приватизации государственного имущества и преобразовании государственных унитарных предприятий в открытые акционерные общества» [6, ст. 1].

В соответствии с пунктом 5 Основных направлений внутренней и внешней политики Республики Беларусь [7], одним из основных направлений государственной политики в Республике Беларусь в сфере институциональных преобразований является реформирование отношений собственности, в том числе приватизация государственного имущества.

Концептуально, профессиональные союзы, а также их объединения могут на равных с иными субъектами принимать участие в процессах приватизации и разгосударствления. Статус некоммерческой организации, коей является любой профессиональный союз, не является преградой для совершения юридически значимых действий в этой сфере в целях извлечения экономических благ из процесса осуществления экономической деятельности на базе приватизируемых имущественных комплексов либо передаваемых во внешнее управление в рамках процессов разгосударствления.

Существующая в Республике Беларусь экономическая и правовая модель приватизации позволяет профессиональным союзы, их объединениям, в том числе, Федерации профсоюзов Беларуси, позволяет относительно беспрепятственно включиться в данные процессы. В то же время, правоприменительная практика и существующие модели хозяйствования подобного опыта фактически не содержат. Белорусскую модель участия профессиональных союзов в данных процессах необходимо разрабатывать фактически с нуля по целому ряду объективных причин:

– как во всем мире, так и на постсоветском пространстве участие профсоюзов в предпринимательской деятельности в качестве ее субъекта не имеет универсального подхода и, как правило, не сильно поощряется, хотя и, как правило, не запрещается государством;

– непосредственное участие профессиональных союзов в предпринимательской деятельности путем включения в процессы разгосударствления и приватизации с формальной точки зрения предполагает возникновение конфликта интересов работников,

интересы которых призваны защищать профсоюзы в силу своей природы, и нанимателей, на сторону которых, формально, автоматически встает профессиональный с момента вступления в приватизационные процессы в качестве их субъекта;

– современное белорусское общество в силу целого комплекса причин объективного и субъективного характера не слишком благосклонно может воспринять обретение профессиональными союзами нового статуса;

– современное белорусское государство придерживается глубоко консервативного подхода к регулированию экономических процессов, в связи с чем, вступление профсоюзов в предпринимательскую деятельность изучаемым способом повлечет довольно серьезную ломку модели хозяйственно-правового и финансово-правового регулирования сложившейся системы хозяйствования.

Однако, внедрение подобной экономической модели объективно имеет целый комплекс преимуществ, которыми на современном этапе развития белорусского государства может воспользоваться власть. В частности, вследствие сложившейся как на внутреннем рынке Республики Беларусь, так и в целом во всем мире неблагоприятной экономической конъюнктуры, белорусское государство задекларировало отказ от коренной ломки существующей модели хозяйствования в реальном секторе национальной экономики и постепенное изменение ее структуры с учетом интересов государства и общества и недопущения неблагоприятных социальных явлений.

В сложившихся условиях профессиональные союзы во главе с Федерацией профсоюзов Беларуси, зарекомендовавшие себя как надежный партнер государства в сфере обеспечения социальной стабильности и защиты интересов трудящихся, способны оказать государству значимую помощь в преодолении кризисных явлений, наблюдаемых в национальной экономике, и в трансформации структуры управления имущественными комплексами, находящимися в данный момент в собственности государства, являющегося не самым эффективным менеджером.

Каким же образом профессиональные союзы могут включиться в предпринимательскую деятельность в рамках процессов разгосударствления и приватизации? Полагаем, что наиболее

приемлемыми на современном этапе способами участия в таких процессах было бы:

– использование инструментария законодательства об инвестициях и концессиях, совмещенного с инструментарием рынка ценных бумаг, открывающимся в силу вступления в действие Закона Республики Беларусь от 5 января 2015 г. № 231-З «О рынке ценных бумаг» [8], а также комплекса возможностей, возникших в силу вступления Республики Беларусь в ЕАЭС [9]. В частности, полагаем, что одним из вариантов участия профсоюзов в процессах приватизации и разгосударствления стало бы создание ими коммерческих организаций в виде инвестиционных фондов. В силу своей природы инвестиционный фонд может существовать в виде публичной корпорации, фактически представляющей собою открытое акционерное общество (ОАО). Подобный подход позволит не допустить злоупотребления профессиональными союзами своим новым статусом – субъекта правоотношений в области осуществления предпринимательской деятельности, и одновременно обеспечить возможность получения ими дополнительного дохода, направляемого впоследствии на реализацию целей существования профсоюзного движения. При этом, созданный инвестиционный фонд, будучи коммерческой организацией, основной целью деятельности которой будет являться извлечение прибыли посредством использования различных способов осуществления инвестиций, будет заинтересован в совершенствовании экономической модели функционирования имущественных комплексов, права управления которыми он будет приобретать посредством приобретения акций ОАО, преобразованных из государственных унитарных предприятий для целей приватизации. Причем, государство может применить страховочный механизм приватизации при подобном подходе, передавая на первоначальном этапе таким инвестиционным фондам акции таких ОАО в доверительное управление с правом последующего выкупа при условии соблюдения всех условий договора о доверительном управлении;

– создание совместно с транснациональными финансовыми организациями организаций – резидентов Республики Беларусь, основной целью деятельности которых будет осуществление венчурных инвестиций в инновационной сфере;

– использование инструментария финансового рынка для привлечения инвестиций в приватизированные имущественные комплексы;

– использование кластерной модели развития национальной экономики [10].

Полагаем, что также следует обратить внимание на уникальный опыт хозяйствования, имеющийся в распоряжении функционирующего в Германии Фонда имени Роберта Боша, являющегося фактически некоммерческой организацией, основным направлением деятельности которого является благотворительность. В силу завещания покойного основателя транснациональной корпорации «RobertBoschGmbH» Роберта Боша 92% доли участия в ней отошла специально созданному благотворительному фонду – Фонду имени Роберта Боша. Получаемые данным фондом дивиденды от деятельности RobertBoschGmbH направляются на реализацию целей его функционирования, указанных в учредительных документах. При этом, Фонд имени Роберта Боша одновременно является основным акционером ряда пенсионных фондов, функционирующих в рамках системы, получившей наименование «Bosch-Hilfe». Таким образом, получаемый Фондом имени Роберта Боша доход от деятельности коммерческой организации – RobertBoschGmbH, направляется, в том числе, на социальную защиту трудящихся и развитие частной системы социального и пенсионного страхования. Подобный опыт может быть также использован профсоюзным движением Республики Беларусь.

Участие профсоюзного движения во главе с ФПБ в процессах разгосударствления и приватизации позволяет государству мобилизовать значительный объем кадрового потенциала, так как благодаря широкой сети структурных подразделений профессиональных союзов последние способны подобрать в наиболее сжатые сроки наиболее эффективный кадровый состав руководящего и технического персонала для приватизируемых либо управляемых на условиях доверительного управления субъектов хозяйствования.

Немаловажное значение имеет современный статус ФПБ, обладающей целым комплексом инструментов государственной поддержки со стороны Правительства Республики Беларусь. В таких условиях ФПБ может выступать не только в качестве активного

участника процесса приватизации имущественных комплексов реального сектора национальной экономики, но и являться гарантом эффективного использования национальных и иностранных инвестиций, привлекаемых извне системы профсоюзного движения в развитие приватизированных имущественных комплексов. Причем при определенной трансформации института инвестиционного договора с Республикой Беларусь в трехстороннее соглашение сторон, в силу которого ФПБ наряду с Правительством Республики Беларусь, будет одновременно обладать статусом гаранта инвестиций и субъекта, ими непосредственно управляющим, позволит существенно интенсифицировать процесс привлечения инвестиций в необходимые для государства имущественные комплексы, одновременно соблюдая исторически сложившийся баланс частного и публичного интереса в отношении таких приватизируемых имущественных комплексов.

Литература

1. О привлечении и предоставлении займов, деятельности микрофинансовых организаций : Указ Президента Респ. Беларусь от 30 июня 2014 г. № 325 : текст по состоянию на 1 янв. 2016 г. // Эталон-Беларусь [Эл. ресурс] / Национальный центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2016.
2. О профессиональных союзах Закон Респ. Беларусь от 22 апреля 1992 г. № 1605-ХІІ: текст по состоянию на 1 янв. 2016 г. // Эталон-Беларусь [Эл. ресурс] / Национальный центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2016.
3. Об инвестициях: Закон Респ. Беларусь от 12 июля 2013 г. № 53-3 : текст по состоянию на 1 янв. 2016 г. // Эталон-Беларусь [Эл. ресурс] / Национальный центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2016.
4. О концессиях: Закон Респ. Беларусь от 12 июля 2013 года № 63-3 // Эталон-Беларусь [Эл. ресурс] / Национальный центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2016.
5. О государственной инновационной политике и инновационной деятельности в Республике Беларусь: Закон Респ. Беларусь от 10 июля 2012 года № 425-3 // Эталон-Беларусь [Эл. ресурс] / Национальный центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2016.

6. О приватизации государственного имущества и преобразовании государственных унитарных предприятий в открытые акционерные общества: Закон Респ. Беларусь от 19 янв. 1993 г. № 2103-XII // Эталон-Беларусь [Эл. ресурс] / Национальный центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2016.
7. Об утверждении Основных направлений внутренней и внешней политики Республики Беларусь : Закон Респ. Беларусь от 14 ноября 2005 г. № 60-3 // Эталон-Беларусь [Эл. ресурс] / Национальный центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2016.
8. О рынке ценных бумаг : Закон Респ. Беларусь от 5 января 2015 г. № 231-3 // Эталон-Беларусь [Эл. ресурс] / Национальный центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2016.
9. Договор о Евразийском экономическом союзе: Договор Респ. Беларусь от 29 мая 2014 г. // Эталон-Беларусь [Эл. ресурс] / Национальный центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2016.
10. Об утверждении Концепции формирования и развития инновационно-промышленных кластеров в Республике Беларусь и мероприятий по ее реализации : постановление Сов. Министров Респ. Беларусь от 16 января 2014 г. № 27 // Эталон-Беларусь [Эл. ресурс] / Национальный центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2016.

Конаневич Юрий Григорьевич,
старший преподаватель кафедры адвокатуры
Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
Международного университета «МИТСО»,
г. Минск, Республика Беларусь

ПРУДЕНЦИАЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Пруденциальное регулирование – совокупность правил поведения и контроля над поведением субъекта экономических отношений. В современной национальной юридической и экономической науке пруденциальное регулирование рассматривается преимущественно в качестве одного из институтов системы государственного и внутрихозяйственного регулирования банковской

системы, сущность которого состоит в обеспечении: на частном уровне – стабильности функционирования банков и небанковских кредитно-финансовых организаций, обеспечении качественных характеристик оказываемых ими финансовых услуг и совершаемых финансовых операций; на публичном уровне – стабильности и прозрачности национальной банковской системы.

Основополагающей целью пруденциального банковского регулирования является обеспечение ее защиты и защиты государства от системного кризиса банковской системы, в связи с чем, пруденциальному регулированию присущи три основные функции: превентивная функция – основная функция пруденциального регулирования, состоящая в предупреждении неблагоприятных явлений в структуре банковской системы; защитная функция – обеспечение защиты интересов государства, субъектов банковской деятельности и их клиентов; обеспечительная функция – создание предпосылок для гарантирования выполнения обязательств банков и небанковских кредитно-финансовых организаций перед клиентами и предотвращения кризисного состояния указанных субъектов банковской деятельности посредством прямого административного и экономического воздействия со стороны Национального банка Республики Беларусь, в том числе, посредством использования инструментария, используемого центральным банком страны, как кредитором последней инстанции. Обеспечительная функция может реализовываться посредством создания в структуре банковской системы резервных фондов страхового характера, специализированных институтов обеспечения интересов вкладчиков (например, в Республике Беларусь подобным институтом является Агентство по гарантированному возмещению вкладов (депозитов) физических лиц).

Для выполнения названных функций используется комплексный инструментарий пруденциального банковского регулирования, включающий в себя: установление квалифицированного порядка вхождения в банковскую систему новых субъектов банковской деятельности, предполагающего особый порядок государственной регистрации банков и НКФО, лицензирование хозяйственной деятельности, осуществляемой такими субъектами и подтверждение состоятельности таких субъектов и их аффилированных

лиц; установление минимальных экономических и финансовых стандартов деятельности, осуществляемых банками и небанковскими кредитно-финансовыми организациями; установление параметров консолидированного надзора за деятельности банковских и финансовых групп и банковских холдингов; установление единых стандартов финансовой отчетности для субъектов банковской деятельности с учетом принципов формирования национальных и международных стандартов финансовой отчетности; установление универсальных правил риск-менеджмента для банков и небанковских кредитно-финансовых организаций; установление универсальных требований к кадровому составу органов управления банков и небанковских кредитно-финансовых организаций; осуществление предварительного, текущего и последующего надзора и контроля за осуществлением банковской деятельности со стороны центрального банка страны и некоторые другие аспекты.

Выполнение защитной функции пруденциального регулирования банковской деятельности лежит преимущественно в плоскости обеспечения соблюдения нормативов безопасного функционирования банков и НКФО, устанавливаемых Банковским кодексом Республики Беларусь [1, ст. 111] и специальными нормативными правовыми актами Национального банка [2].

Термин «пруденциальный» происходит из английского языка и в русском языке не имеет аналога. Его примерный перевод – благоразумный, предусмотрительный. Таким образом, пруденциальное регулирование и надзор есть не что иное, как надзор за соблюдением благоразумных условий осуществления определенной деятельности. Причем, несмотря на то обстоятельство, что вна всем постсоветском пространстве пруденциальное регулирование преимущественно рассматривается в контексте осуществления банковской деятельности, данный институт имеет самое широкое применение в иных сферах хозяйственной деятельности, а также в сфере публичной и частной финансовой деятельности. Так, Национальный банк Республики Беларусь в рамках осуществления пруденциального регулирования банковской системы страны опирается на комплекс норм и рекомендаций, выработанных такими международными финансовыми организациями и банками развития, как: Bank for International

Settlements – Банк международных расчетов; International Monetary Fund – Международный валютный фонд; European Central Bank – Европейский центральный банк; European Community – Европейское сообщество; International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) – Международный банк реконструкции и развития; International Finance Corporation (IFC) – Международная финансовая корпорация; Asian Development Bank (ADB) – Азиатский банк развития; African Development Bank (AfDB) – Африканский банк развития; European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) – Европейский банк реконструкции и развития; Inter-American Development Bank (IADB) – Межамериканский банк развития; European Investment Bank (EIB) – Европейский инвестиционный банк; Nordic Investment Bank (NIB) – Северный инвестиционный банк; Caribbean Development Bank (CDB) – Карибский банк развития; Islamic Development Bank (IDB) – Исламский банк развития; Council of Europe Development Bank (CEDB) – Банк развития Совета Европы; European Investment Fund (EIF) – Европейский инвестиционный фонд; Евразийский банк развития (ЕАБР) [2].

Перечисленные международные финансовые организации и банки развития вырабатывают комплекс правил и рекомендаций пруденциального характера, распространяющиеся не только на банковскую систему, но и на экономическую, финансовую, монетарную и фискальную системы государства в целом. Республика Беларусь, будучи активным участником международных отношений в различных сферах, в той или иной мере выполняет требования указанных институтов. Кроме того, Республика Беларусь самостоятельно, а также в качестве государства-члена ЕАЭС [3] декларирует приверженность правилам и принципам, вырабатываемым такими субъектами международно-правового регулирования финансовой и экономической деятельности, как Базельский комитет по банковскому надзору, Банк международных расчетов, Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), Международная ассоциация страховых надзоров, Международная организация комиссий по ценным бумагам, а также Группы разработки финансовых мер борьбы с отмыванием денег (ФАТФ), а также иными международными организациями и международными финансовыми институтами. Кроме того, в любом

государстве объективно существует комплекс исторически сложившихся норм, регулирующих безопасные параметры функционирования национальной бюджетной и денежно-кредитной (монетарной) системы.

Фактически пруденциальное регулирование представляет собою некий аналог антивирусной системы, используемой для обеспечения стабильности и надежности сложившегося государственного механизма и механизма общественных отношений, а это значит, что меры государственно-правового воздействия, рассматриваемые в рамках института пруденциального регулирования, должны распространяться на любые общественные отношения, связанные с осуществлением хозяйственной деятельности, публичной и частной финансовой деятельности, реализацией государством фискальной функции, а также связанные с обращением денег, как базового актива, и финансовых инструментов. Причем общественные отношения такого рода фактически существуют как в системе государственного управления, так и в структуре финансового и нефинансового (реального) сектора национальной экономики.

Единого подхода к определению природы таких правоотношений, а также к их классификации на современном этапе развития национальной правовой науки и национальной правовой системы не выработано в силу целого ряда причин объективного и субъективного характера:

- ✓ не завершившая к настоящему моменту структурная перестройка системы хозяйствования, в которой преобладающим является государственный сектор;

- ✓ не сформировавшаяся система инструментов саморегулирования национальной экономики в силу использования государством метода ее директивного регулирования;

- ✓ переходный период к системе наднационального регулирования общественных отношений, возникающих на финансовом рынке и рынках товаров, работ и услуг.

Тем не менее, законодателем в Республике Беларусь надлежащим образом урегулированы описываемые общественные отношения, а государство в целом придерживается в сфере пруденциального регулирования национальной экономики и системы государственного управления тренда, имеющего место в большинстве государств мира,

в той или иной мере придерживающихся концепции рыночной экономики. Анализ национального законодательства, норм международного права, правоприменительной практики, зарубежного опыта позволяет констатировать, что в систему пруденциального регулирования входят следующие направления государственно-правового воздействия:

1. Бюджетное пруденциальное регулирование, выражающееся в установлении параметров сбалансированности бюджета, платежного баланса, безопасных параметров кредитного финансирования государственных расходов, в том числе, безопасных параметров управления внутренним и внешним долгом (а в совокупности с регулированием экономической деятельности в государстве – параметров управления совокупным долгом) и государственного кредита, безопасных параметров применения мер государственной поддержки.

2. Монетарное пруденциальное регулирование, выражающееся в установлении безопасных параметров системы денежного обращения, параметров воздействия на курс национальной валюты по отношению к иностранным валютам, параметров антиинфляционного воздействия, безопасных параметров функционирования валютного рынка, нормативов безопасного функционирования публичных и частных финансовых посредников, составляющих финансовый сектор, и др.

3. Фискальное пруденциальное регулирование, выражающееся в следующем:

✓ в сфере налогообложения – в регулировании параметров ценообразования и трансфертного ценообразования, безопасных параметров налогового планирования, в регулировании оффшорных отношений, безопасных параметров аффилированности налогоплательщиков и сделок, в регулировании пассивных доходов, в противодействии сокрытию занятости населения, в регулировании фидуциарного кредитования и иных мерах, обеспечивающих предотвращение уклонения от уплаты налогов, сборов и пошлин;

✓ в сфере таможенного тарифа – в регулировании параметров определения таможенной стоимости товаров, мер противодействия контрабанде, в национальном, наднациональном и международном регулировании таможенной статистики и др.;

✓ в сфере государственного социального и пенсионного страхования и добровольного социального и пенсионного страхования

✓ в регулировании параметров определения обязательных платежей в данной сфере, в противодействии сокрытию занятости населения, установлении нормативов безопасного функционирования Фонда социальной защиты населения Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь и иных организаций, которым предоставлено право на осуществление добровольного социального и пенсионного страхования и др.

4. Пруденциальное регулирование учетной политики – выражающееся в унификации подходов и принципов хозяйственного и финансового учетов, а также в установлении параметров государственной статистики легальной и скрытой экономики.

5. Инвестиционное пруденциальное регулирование и регулирование в сфере трансграничного движения капитала – выражающееся в регулировании условий предотвращения оттока капитала из национальной экономики, в регулировании мер по предотвращению легализации доходов, полученных неправомерным путем.

6. Пруденциальное регулирование финансового рынка – выражающееся в мерах пруденциального регулирования банковской системы, страховом пруденциальном регулировании, в пруденциальном регулировании рынка ценных бумаг и пруденциальном регулировании деятельности субъектов биржевого и внебиржевого валютного рынка (в том числе, рынка FOREX).

7. Внешнеэкономическое пруденциальное регулирование – выражающееся в установлении мер по защите экономических интересов государства при осуществлении внешнеэкономической деятельности.

8. Антимонопольное регулирование – выражающееся в установлении безопасных параметров функционирования естественных монополий, безопасных параметров экономической концентрации и др.

9. Регулирование института экономической несостоятельности и банкротства субъектов хозяйствования и физических лиц (при условии наличия подобного подхода к национальной правовой системе определенного государства).

Особое значение для пруденциального регулирования национальной экономики в целом играет институт экономической несостоятельности (банкротства).

Литература

1. Банковский кодекс Республики Беларусь: Кодекс Респ. Беларусь от 14 нояб. 2005 г. № 60-З // Эталон-Беларусь [Эл. ресурс] / Национальный центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2016.
2. Об утверждении Инструкции о нормативах безопасного функционирования для банков и небанковских кредитно-финансовых организаций : постановлением Правления Национального банка Респ. Беларусь от 28 сент. 2006 г. № 137 // Эталон-Беларусь [Эл. ресурс] / Национальный центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2016.
3. О ратификации Соглашения об обмене информацией, в том числе конфиденциальной, в финансовой сфере в целях создания условий на финансовых рынках для обеспечения свободного движения капитала : Закон Респ. Беларусь 10 нояб. 2015 г. № 318-З // Эталон-Беларусь [Эл. ресурс] / Национальный центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2016.

Старожилова Наталья Петровна,
старший преподаватель кафедры конституционного и
международного права Карагандинского государственного
университета, г. Караганда, Российская федерация

СООТНОШЕНИЕ АДМИНИСТРАТИВНОГО И ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА

Современное состояние социально-экономических процессов характеризуется бурным развитием транспортной отрасли: растет количество отечественных перевозчиков и транспортных компаний, осуществляющих свою деятельность на территории Казахстана, открываются новые маршруты, появляются более совершенные виды

транспортных средств, расширяется правовое регулирование отношений, связанных с перевозкой пассажиров и грузов.

Вместе с тем, в настоящее время в связи с произошедшими радикальными переменами в различных областях общественной жизни действующее законодательство, регулирующее административно-правовые отношения в сфере отечественного транспорта, во многом не отвечает современным реалиям. В результате проводимых в последнее десятилетие экономических реформ был утрачен комплексный подход к государственному регулированию транспортной системы, материально-техническая и организационно-правовая база, которой в настоящее время безнадежно устаревает. В процессе осуществления перевозок пассажиров и грузов выявляются правовые пробелы в деятельности как специализированных органов, так и органов, определяющих стратегические направления обеспечения безопасности жизненно важных интересов личности и общества, в том числе и в сферетранспортной безопасности.

Об этом свидетельствует значительное количество аварий, происшествий и несчастных случаев на транспорте, последствиями которых являются человеческие жертвы и причинение материального ущерба в значительных размерах. Нерешёнными остаются и проблемы, связанные с лицензированием и сертификацией транспортного комплекса, а также бюджетного финансирования государственных и муниципальных транспортных предприятий.

В целом, отечественный транспортный комплекс переживает значительные организационно-правовые и содержательные преобразования и нуждается в реформировании. К сожалению, в настоящее время еще не создана прочная законодательная основа, необходимая для нормального функционирования транспортного комплекса в современных условиях. Назрела необходимость совершенствования перевозочных отношений правовыми методами, поскольку без этого невозможно развитие морского, внутреннего водного, железнодорожного, воздушного, автомобильного и городского электрического транспорта.

Как отмечает Егиазаров Г.А., государственное регулирование деятельности транспорта осуществляется путем правового обеспечения, лицензирования, технического регулирования,

налогообложения, кредитования, финансирования и ценообразования, осуществления инвестиционной, единой социальной и научно-технической политики, контроля и надзора за исполнением транспортными предприятиями законодательства Республики Казахстан [1 с.56].

Государственное управление транспортом осуществляется уполномоченным органом, которым с августа 2014 года является Министерство инвестиций и развития Республики Казахстан [2]. Основными задачами министерства являются: защита интересов Республики Казахстан в области транспорта; осуществление международного сотрудничества в области транспорта; разработка проектов нормативных правовых актов, регулирующих деятельность транспорта в Республике Казахстан, и участие в разработке государственных стандартов; разработка программ и концепции развития всех видов транспорта, формирование и проведение инвестиционной, научно-технической и социальной политики; создание условий для обеспечения потребностей экономики и населения республики в перевозках и связанных с ними услугах; контроль и надзор за соблюдением прав потребителей транспортных услуг; разработка прогнозов нужд государства и населения в перевозках; координация работы и осуществление функции государственного регулирования деятельности транспортного комплекса Республики Казахстан [3].

Следует отметить, что в настоящее время для регулирования взаимоотношений в транспортном секторе Республики Казахстан применяются как нормы общего законодательства, определяющие концептуальные проблемы правового регулирования, так и нормы специального транспортного законодательства [4, с. 245]. При этом внутреннее транспортное законодательство в Казахстане состоит из соответствующих норм (разделов) Гражданского кодекса, законов «О транспорте в Республике Казахстан» [5], «Об автомобильном транспорте» [6], «О безопасности дорожного движения» и иных нормативных актов. К числу общего законодательства относятся нормы гражданского, административного, финансового, налогового, процессуального права. Актами специального транспортного законодательства являются:

- Законодательные акты, регулирующие вопросы, общие для всех

видов транспорта, (например, Закон «О прямых смешанных перевозках», Закон «О транспортной экспедиторской деятельности»);

- Подзаконные акты, обеспечивающие исполнение законов, (например, «Правила перевозок грузов», «Правила перевозок пассажиров и багажа», «Правила по охране труда», «Правила дорожного движения», «Инструкция по регулированию дорожного движения в городах» и др.); Положение о Министерстве инвестиций и развития Республики Казахстан [2]

Регулирование разрешительной деятельности в сфере автотранспорта осуществляет Комитет транспорта Министерства инвестиций и развития Республики Казахстан на основании:

1. Правил проезда автотранспортных средств по территории Республики Казахстан (утверждены Постановлением Правительства РК №62 от 19.01.02 г.) [7];

2. Правил по применению разрешительной системы при осуществлении международных автомобильных перевозок в Республике Казахстан (утверждены Приказом Министра транспорта и коммуникаций РК № 904- от 13.12.99 г.) [8];

3. Инструкции по пропуску крупногабаритных и тяжеловесных транспортных средств по автомобильным дорогам общего пользования (утверждена Приказом Министра транспорта и коммуникаций РК от 04.12.97 г.) [9].

До настоящего времени недостаточное правовое подкрепление получили смешанные перевозки. Такие перевозки в Республике Казахстан формально регулируются сейчас, в частности, Гражданским кодексом Республики Казахстан (особенная часть). Нормы, установленные в давно принятых документах, во всех отношениях устарели и не могут обеспечить эффективное регулирование отношений хозяйствующих субъектов в новых экономических условиях. Поэтому сегодня основные принципы правоотношений участников смешанных перевозок строятся на положениях Гражданского кодекса. В частности, согласно его нормам, перевозчики несут солидарную ответственность перед грузоотправителем за недостачу, порчу, повреждение или утрату груза. Это означает, что грузоотправитель в случае причинения ему материального ущерба может предъявить иск любому перевозчику, независимо от того, на какой стадии перевозки такой ущерб был ему

причинен [10с.159]. В то же самое время за задержку перевозки ответственность несет последний перевозчик, если не докажет, что задержка произошла не по его вине. Положениями Гражданского кодекса не предусмотрено участие в смешанных перевозках единого оператора, роль которого в настоящее время выполняют, как правило, экспедиторы.

К территориальным органам управления в сфере транспорта относятся Межрегиональные инспекции транспортного контроля: 1. МИТК «Батыс», г. Актобе; 2. МИТК «Ертіс», г. Павлодар; 3. МИТК «Жетісу», г. Талдыкорган; 4. МИТК «Каспий», г. Атырау; 5. МИТК «Оңтүстік», г. Шымкент; 6. МИТК «Солтүстік», г. Кокшетау; 7. МИТК «Сарыарқа», Карагандинская область.

Основными задачами Межрегиональной Инспекции в сфере ее деятельности являются:

- ✓ контроль за обеспечением безопасной эксплуатации и деятельностью на всех видах транспорта, кроме воздушного;
- ✓ контроль за обеспечением сохранности дорожного полотна, сети автомобильных дорог республиканского значения, на которых дислоцированы посты транспортного контроля.

Межрегиональная Инспекция в соответствии с действующим законодательством осуществляет возложенные на нее Комитетом следующие функции: - выдает судовые документы и государственные бортовые номера судам; - выдает удостоверения на право управления маломерными судами; - выдает разрешения на пользование судоходными водными путями Республики Казахстан физическим и юридическим лицам; - выдает разрешения на проезд по территории Республики Казахстан перевозчикам иностранного государства и разрешений на проезд по территории иностранного государства перевозчикам Республики Казахстан в соответствии с международными договорами, ратифицированными Республикой Казахстан; - выдает специальные разрешения на проезд тяжеловесных и крупногабаритных транспортных средств (включая иностранные) по территории Республики Казахстан; - выдает свидетельства о допуске водителя к перевозке опасных грузов автотранспортными средствами в международном сообщении и по территории Республики Казахстан; - осуществляет лицензирование отдельных видов деятельности и лицензионный контроль в сфере

транспорта, за исключением железнодорожного и воздушного; - присваивает идентификационные номера судам; проводит аттестацию работников, ответственных за обеспечение безопасности судоходства; - проводит расследование, классификацию и учет транспортных происшествий с судами, в том числе маломерными судами, на внутренних водных путях.

В целях реализации основных задач и осуществления своих функций Межрегиональная инспекция в пределах своей компетенции имеет право: запрашивать и получать в установленном законодательством порядке от государственных органов, организаций, их должностных лиц необходимую информацию и материалы; проверять деятельность физических и юридических лиц, осуществляющих перевозочную и другую деятельность на транспорте, за исключением воздушного; рассматривать в пределах своей компетенции вопросы об административных правонарушениях; осуществлять в порядке и случаях, предусмотренных законодательством Республики Казахстан, административное задержание физического лица, задержание транспортного средства, производить личный досмотр и досмотр вещей, находящихся при физическом лице, досмотр транспортных средств; в пределах своей компетенции проводить осмотр территорий, помещений, товаров, иного имущества, принадлежащих юридическому лицу, а также проверку соответствующих документов; в порядке и случаях, предусмотренных законодательством Республики Казахстан, останавливать автотранспортные средства на постах транспортного контроля; в пределах своей компетенции составлять акты по результатам проверок и вносить предписания об устранении выявленных нарушений требований законов Республики Казахстан и иных нормативных правовых актов, стандартов и норм, определяющих порядок функционирования транспорта, кроме воздушного; носить служебную униформу, иметь номерные нагрудные знаки и служебные удостоверения; использовать специальные технические средства связи, специальный водный транспорт и спецавтотранспорт.

В настоящее время в стране проводится интенсивный процесс формирования транспортного законодательства, расширяется правоприменительная практика, однако, несмотря на это, не развита

теория транспортного права. В первую очередь, не раскрыты понятие, правовая природа транспортного права Республики Казахстан, его место в системе национального права. А также устарело учение цивилистической доктрины, признающее транспортное право как институт гражданского права, регламентирующий только перевозочные отношения, которое нуждается в переработке с учетом последних достижений науки гражданского права. В науке не проводились исследования, посвященные выяснению правовой природы транспортного права и его роли в становлении и развитии транспортного законодательства. Подобные недостатки препятствуют повышению эффективности правового регулирования общественных отношений в сфере транспорта. Поэтому актуальное значение имеет научное обоснование формирования системы норм права, учитывающий особенности отношений в сфере транспортной деятельности в условиях рыночной экономики.

С 2013 года в Казахстане лицензионно-разрешительная система, в том числе и в сфере транспорта, регламентируется Законом о разрешениях и уведомлениях. Можно выделить отличительные особенности сформировавшихся в настоящее время лицензионно-правовых отношений, имеющих место при государственном регулировании перевозок пассажиров и грузов. К ним относятся следующие:

- ✓ сертификации подлежит не вся перевозочная деятельность (в широком понимании), а лишь те ее виды, которые имеют повышенное общественное значение и широко распространены на практике;
- ✓ сертификация в сфере транспортного комплекса способствует обеспечению единой государственной политики как в экономической сфере вообще, так и в транспортной отрасли, в частности;
- ✓ лицензионно-правовые отношения, складывающиеся между субъектами лицензионно-разрешительной деятельности в сфере транспортного комплекса, носят многоаспектный и комплексный характер;
- ✓ широкий круг требований, предъявляемых к соискателям транспортных сертификатов, обеспечивает развитие

транспортных предприятий в свете объективных требований безопасности перевозок.

Проведенное правовое исследование нормативно-правовых актов, посвященных лицензированию в сфере отечественного транспортного комплекса, позволяет сделать вывод о том, что данный вид правоотношений достаточно развит, рассмотренные положения о лицензировании в основном соответствуют международным нормам и создают благоприятную основу для деятельности перевозчиков на всех видах транспорта.

Однако, постоянные изменения, вносимые в нормативные правовые акты, регулирующие лицензионные отношения, не организованная надлежащим образом деятельность лицензирующих органов породили ряд правовых проблем и оставили нерешенными ряд задач, связанных с современным лицензированием деятельности в сфере транспорта. Так, например, количество выявленных нарушений и принятых мер свидетельствует о том, что предприятия, осуществляющие перевозочную деятельность, не выполняют в полном объеме сертификационные требования и условия. Из этого можно сделать вывод, что в ряде случаев ввиду недостаточной эффективности предлицензионных проверок транспортные лицензии выдаются не всегда обоснованно. Решить данную проблему можно посредством механизма административно-правового регулирования – законодательно закрепить проведение предварительной сертификационной экспертизы на предприятиях транспортного комплекса, планирующих осуществление лицензируемых перевозок. В результате проведенной оперативной проверки конкретного транспортного предприятия и составления акта лицензионной экспертизы будут получены объективные данные о возможности осуществления сертифицируемой деятельности на транспорте. Необходимость ее осуществления и регламентация особенностей проведения должна быть отражена в постановлениях Правительства РК о лицензировании перевозочной деятельности. Нормативные правовые акты (не только административного, но и гражданского, трудового, финансового права) оставляют неурегулированными вопросы, связанные с постоянно возникающими новыми формами перевозочной деятельности. Более того, несовершенное законодательство не способствует модернизации транспортного

комплекса. Для устранения этих негативных явлений необходимы, в первую очередь, совершенствование государственного регулирования транспортным комплексом, разработка четкой правовой регламентации этого процесса, дальнейшее углубление и развитие демократических начал, повышение качества и эффективности работы всех государственных органов, имеющих прямое отношение к транспортной системе. Решение этих вопросов возможно только с помощью проведения обоснованной государственной политики в сфере транспорта, целью которой является оптимальное функционирование каждого вида транспорта, обеспечение перевозочных потребностей граждан и государства.

Анализ источниковой базы позволяет сделать вывод, что административное право и транспортное право соотносятся между собой как общее и частное, где транспортное право выступает как частное по отношению к административному праву.

Литература

1. Егизаров Г.А. Транспортное право. Учебник для вузов. – М.: Юристинформ, 2005. – 544с.
2. Указ Президента РК от 6 августа 2014 г. «О реформе системы государственного управления Республики Казахстан» № 875 // Казахстанская правда. 2014. – 7 августа; Положение о Министерстве по инвестициям и развитию РК. Постановление Правительства РК от 18 ноября 2014г.// САПП РК. – 2014. - №46
3. Мокрейко Н.В. Административное право. – М: Юрист, 2012. – 198с.
4. Положение о Комитете транспорта Министерства по инвестициям и развитию. Постановление Правительства РК от 18 ноября 2014 г.// САПП РК. – 2014. - №46.
5. Закон РК от 21 сентября 1994г. «О транспорте в РК» //Ведомости Верховного Совета РК. – 1994. - №15
6. Закон РК от 4 июля 2003 г. «Об автомобильном транспорте РК» //Ведомости Парламента РК. – 2003. - №15
7. Правила проезда автотранспортных средств по территории Республики Казахстан. Утверждены Постановлением Правительства РК №62 от 19.01.02 г.
8. Правила по применению разрешительной системы при

осуществлении международных автомобильных перевозок в Республике Казахстан Утверждены Приказом Министра транспорта и коммуникаций РК № 904- от 13.12.99 г.

9. Инструкция по пропуску крупногабаритных и тяжеловесных транспортных средств по автомобильным дорогам общего пользования. Утверждена Приказом Министра транспорта и коммуникаций РК от 04.12.97 г.

10. Карибжанов Х.С., Тулеугалиев Г.И. Экономико-правовые основы транзита. –Петропавловск, 2002. – 370 с.

Хохленко Віра Миколаївна,
старший викладач кафедри кримінального права
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ АДМІНСТРУВАННЯ ПДВ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Переоцінити значення податків для держави майже неможливо, вони є її невіддільною частиною. Основним джерелом наповнення зведеного бюджету є непрямі податки, які є фінансовою базою України. Держава використовує непрямі податки як регулятор цін, впливаючи на платоспроможний попит населення та на рівень споживання у суспільстві. Непрямі податки активно використовуються у формуванні бюджетних ресурсів держави як ефективний інструмент фіскальної політики, що дає змогу державі вирішувати проблеми фінансового забезпечення виконання покладених на неї функцій.

Як відомо, непрямі податки – це податки, об'єктом оподаткування яких є господарські операції. Їх розмір для окремого платника прямо не залежить від його доходів. Вони встановлюються до цін товарів та послуг і сплачуються за рахунок цінової надбавки.

ПДВ відіграє найважливішу роль при формуванні доходів зведеного бюджету держави серед усіх видів непрямих податків. Широке застосування ПДВ зумовлене головними його перевагами, серед яких є те, що оподаткуванню підлягає дохід, який

спрямовується на споживання, а інша його частина використовується на нагромадження [1].

З метою вдосконалення податкової системи та забезпечення стабільного економічного зростання у 2004 році була розпочата податкова реформа, яка започаткувала процес адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу прийняттям відповідних нормативно-правових актів.

Аналіз досліджень з вибраної тематики свідчить про проблеми непрямого оподаткування в Україні а саме:

- ✓ недосконалість законодавства, оскільки виникають різні конфлікти й суперечності відносно адміністрування ПДВ.
- ✓ наявність розгалуженої системи пільг з ПДВ, цільове призначення яких є непрозорим, а процес складним.
- ✓ неврегульованість проблеми з відшкодування ПДВ, фіскальна віддача якого має тенденцію до зниження.
- ✓ високий рівень ставки податку, яка стримує економічну активність платника.
- ✓ зниження фіскальної достатності, оскільки обсяги надходжень ПДВ до держбюджету є значно меншими від потенційно можливих внаслідок неврахованого обсягу тіньової економіки, який за різними підрахунками, складає від 20 до 50%. [2]
- ✓ ухилення від сплати ПДВ (фіктивне банкруство, реалізація продукції через спрощену систему оподаткування, віртуальні фінансово-господарські операції), що призводить до виникнення тіньових схем.

Розглянуті проблеми свідчать про недосконалість чинного механізму стягнення та вимагають системного його вдосконалення. З урахуванням досвіду ЄС концептуальними напрямками вдосконалення ПДВ, на наш погляд мають бути такі:

Подальше вдосконалення законодавства у сфері ПДВ та остаточна адаптація до вимог ЄС. Скорочення більшості пільг з ПДВ, що спростить процедуру адміністрування податку, відновить принцип його справедливості. Диференціація ставок ПДВ із поступовим зменшенням стандартної ставки. Такий підхід забезпечить соціальну справедливість ПДВ шляхом зниження ставки оподаткування на соціально значущі товари та підвищить платоспроможність населення. [3] Забезпечення своєчасного відшкодування ПДВ і створення умов

для недопущення нових боргів. Підвищення рівня усіх видів відповідальності за порушення законодавства у сфері ПДВ. Підвищення фіскальної ефективності ПДВ, що дасть можливість державі забезпечити рнеобхідні доходи.

Таким чином, здійснення запропонованих заходів забезпечить виконання принципу соціальної справедливості оподаткування, а також збільшення податкових надходжень до бюджету і буде служити основою фінансової стабільності держави для здійснення ним заходів по економічному та соціальному розвитку та поступовій інтеграції держави до європейської спільноти.

Література

1. Добрик Л.О. ПДВ в Україні: проблеми адміністрування та напрями удосконалення/ Л.О. Добрик, А.А. Литовченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. - № 14. - 34 с.
2. Сідельникова Л.П. Роль ПДВ у забезпеченні фінансування державних видатків/ Л.П. Сідельникова// Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського [Ел. ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
3. Мельник М.М. Механізми регулювання непрямих податків в Україні: переваги та недоліки / М.М. Мельник // Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського [Ел. ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>

Олашина Анна Олександрівна,
викладач правознавчих дисциплін Одеського коледжу економіки,
права та готельно-ресторанного бізнесу, м. Одеса, Україна

УНІФІКАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ГОСПОДАРЬКОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА

Проблематика існування дуалізму предмету господарського права в системі сучасної правової системи України є актуальною з часів формування господарського права як окремої і самостійної галузі права і до сучасного періоду розвитку господарських

правових відносин. Диференціація цього питання обумовлена розбіжностями поглядів на предмет правового регулювання господарського права ще з часів зародження необхідності правового регулювання у сфері ринкових взаємовідносин. Концепція прихильників оформлення господарського права як самостійної галузі права пов'язана із необхідністю дотримання врегульованих вимог на законодавчому рівні діяльності, пов'язаної із комерційним і некомерційним характером.

Розвиток економічних відносин, підвищення ділової активності громадян, утворення стабільного та врівноваженого загального економічного балансу неможливе без державного регулювання на правовому рівні всіх структурних елементів, які виступають предметом господарського права. На конституційному рівні передбачається соціальна спрямованість розвитку економіки, що дозволяє розглядати обґрунтованість існування норм господарського законодавства, які покликані встановлювати та захищати правові засади розвитку підприємницької діяльності громадян.

Проблематика подвійного правового регулювання сфери господарського права пов'язана із великою різноманітністю суспільних відносин, які виникають, змінюються та припиняються на основі юридичного факту, з яким пов'язують необхідність віднесення таких суспільних відносин саме до господарської правової природи. Але найголовнішим елементом, який виокремлює галузь праву як самостійну і уніфіковану, є саме предмет правового регулювання. Відносно господарського права можна виділити декілька класифікацій предмету господарського права, до яких можна віднести: правове регулювання господарської діяльності юридичних осіб та фізичних осіб суб'єктів підприємницької діяльності; правове регулювання суспільних відносин, які впливають із веденням підприємницької діяльності або тісно з ними пов'язані; суспільні відносини, як пов'язані із регулюванням державного та приватного сектору економіки так і пов'язані із оформленням права займатися такою діяльністю; правове регулювання економіки на загальнодержавному рівні.

Саме наявність предмету правового регулювання господарського права свідчить не тільки про доцільність, але й про

важливість розвитку господарського права як самостійної уніфікованої галузі права. Забезпечення завдань, які покликані вирішувати та розв'язувати норми господарського права є вкрай важливими задля забезпечення стабільного та збалансованого розвитку державного та приватного сектору економіки, що дає змогу розглядати господарське право як важель, який регулює та спрямовує курс економічного розвитку держави в цілому.

Незважаючи на те, що хронологія розвитку та становлення господарського права в системі сучасної системи законодавства була достатньо суперечливою, неможливо не взяти до уваги надзвичайну важливість та ефективність господарського права при вирішенні завдань, пов'язаних із регулюванням підприємницької діяльності, діяльності, пов'язаної із некомерційним характером, регулюванням загальнодержавного сектору економіки як в розрізі державної, так і в розрізі підприємницької діяльності.

Але в сучасній системі українського законодавства як одна із позицій, що є діаметрально протилежною думці про необхідність існування господарського права як окремої складової правової системи, є думка про необхідність врегулювання суспільних відносин, щ нині регулюється господарським правом, іншими галузями права, які у найбільш широкому спектрі врегульовують такі суспільні відносини, тобто йде мова про відсутність вагомого значення правового регулювання саме нормами господарського права. Така позиція пов'язана із тим, що сфера правового регулювання суспільних відносин, що є предметом господарського права поширюється і на норми цивільного законодавства.

Однак потрібно взяти до уваги те, що різноманітність економічних відносин, розвиток державного та приватного сектору економіки, активна підприємницька діяльність громадян є тими факторами, що зумовлюють необхідність окремої галузі права, які функціонально виконувала би завдання по врегулюванню суперечностей на законодавчому рівні, що виникають у цих сферах розвитку держави. Однак процес становлення господарського права був обтяжений саме різноманітністю поглядів вчених та практиків на відокремлення предмету господарського права від правового регулювання норм цивільного законодавства.

Навіть на сучасному етапі розвитку правової сфери існував проект Закону України від 17.12.2014 р. № 1497 «Про внесення змін до Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ та інших законодавчих актів щодо удосконалення засад організації та функціонування судової влади відповідно до європейських стандартів», який передбачав ліквідацію системи господарських судів.

Даний проект Закону України викликав суттєвий резонанс, спричинений обговоренням тих питань, які спіткали господарське право ще на шляху історичного становлення цієї галузі права. Поширення дискусій стосовно недоцільності ліквідації системи господарських судів стало одним із важелів, який допоміг залишити функціонування системи господарського законодавства на рівні вже встановленого правового регулювання.

Неоднозначність поглядів на предмет господарського права викликана різноманітністю уявлень про предмет правового регулювання цієї галузі законодавства, але потрібно наголосити на тому, що держаний та приватний сектор економіки, діяльність, пов'язана із комерційним та некомерційним характером, розвиток ринкової економіки потребує детального правового регулювання, що зумовлює специфічність правових норм, які належать до господарського законодавства.

Господарське право покликано захищати та врегульовувати суспільні відносини, які пов'язані із стабілізацією економічного становища в державі шляхом встановлення на законодавчому рівні норм та стандартів, що закріплюють на загальнодержавному рівні умови здійснення підприємницької діяльності, що в свою чергу зумовлює ділову активність громадян. Юридична природа сфери правового регулювання господарського права невід'ємно пов'язана із економічним розвитком держави, що зумовлює необхідність існування господарського права як окремої ланки в системі сучасного законодавства України.

Черепок Андрей Ростиславович,
аспирант Академии управления при Президенте
Республики Беларусь, г. Минск, Республика Беларусь

СПЕЦИФИКА ВНУТРИХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ УНИТАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

Государство является собственником различных видов имущества, которое необходимо для осуществления ряда стоящих перед ним задач. С целью реализации социальных, образовательных и воспитательных функций в отношении осужденных к лишению свободы граждан государством на основе республиканской собственности созданы исправительные учреждения, и на их базе – республиканские унитарные предприятия уголовно-исполнительной системы (далее – унитарные предприятия УИС).

Для обеспечения надлежащего качества выпускаемой продукции, соблюдения правил ее производства (санитарных, технических, технологических и др.), учета финансовых результатов унитарные предприятия УИС сообразно принципу разделения труда выстраивают внутреннюю структуру, включающую структурные и обособленные подразделения, цеха, производственные участки, между которыми наличествуют внутрихозяйственные правовые отношения по владению, пользованию и распоряжению выделенной именно им частью имущества унитарного предприятия и которые имеют свои правовые формы [1, с. 202]. Каждый субъект внутрихозяйственных отношений в административном порядке наделен определенным объемом правомочий владения, пользования и распоряжения, что закреплено в локальных правовых актах унитарных предприятий УИС. Данные локальные правовые акты являются властными актами универсального (общего) характера, исходящими от органа управления унитарным предприятием. При этом разработкой проектов таких локальных актов занимаются сами внутренние подразделения унитарных предприятий, их должностные лица и специалисты. Например, учетная политика разрабатывается главным бухгалтером, коллективный договор – администрацией с участием работников профсоюза, избранных общим собранием трудового коллектива, производственные задания –

заместителем директора по производству с участием начальников цехов, технологов и других специалистов.

Руководитель унитарного предприятия УИС в рамках осуществления полномочий самостоятельно издает приказы в пределах, установленных уставом и трудовым договором (контрактом) с ним, т.е. административные правовые акты индивидуального регулирования отношений власти и подчинения (например, приказ о зачете пересортицей у материально-ответственного лица недостачи одних материальных ценностей излишком других).

Руководители структурных подразделений, специалисты и рабочие фактически используют имущество унитарного предприятия УИС в производственно-хозяйственной деятельности в рамках осуществления трудовых отношений. Отдельно необходимо выделить трудовое участие осужденных в производственном процессе, поскольку именно в основном эти лица непосредственно занимаются изготовлением различного рода товаров, выполнением работ, оказанием услуг, хотя и под надзором со стороны соответствующих специалистов из числа вольнонаемных работников и военнослужащих.

Участвуя в процессе ресоциализации осужденных, унитарные предприятия УИС должны следовать международным стандартам по организации труда и профессиональной подготовки лиц, лишенных свободы, принятым Конгрессом ООН 30 августа 1955 г., содержание которых заключается в следующем:

- ✓ работа осужденных должна быть, по возможности, такой, чтобы давать им квалификацию, позволяющую честно трудиться после освобождения;
- ✓ осужденные должны иметь возможность выбора работы, если это совместимо с требованиями управления и дисциплины;
- ✓ организация и методы работы осужденных должны быть максимально близки к условиям труда на свободе, чтобы они привыкли к одинаковым требованиям;
- ✓ интересы осужденных не следует подчинять соображениям прибыли от тюремного производства.

Условия производственно-хозяйственной деятельности внутри унитарных предприятий уголовно-исполнительной в данном случае одновременно являются условиями социально-правовой реабилитации и

адаптации осужденных, и в таких сложных отношениях не следует пренебрегать их индивидуальными и коллективными интересами. Недобросовестное отношение осужденных к труду, неточное и несвоевременное выполнение ими заданий, пренебрежение техническими стандартами повлияет на качество продукции, что скажется и на отношениях с контрагентами, для которых эта продукция произведена, а значит, унитарное предприятие не сможет должным образом реализовать субъективные права в гражданских правоотношениях. Таким образом, гражданско-правовые, административно-правовые обязательства предприятий в сфере производства в конечном счете реализуются в трудовых правоотношениях, а для унитарных предприятий уголовно-исполнительной системы – в трудовых правоотношениях с учетом норм международного и национального уголовно-исполнительного права о привлечении к труду осужденных.

При этом следует отметить важность оперативного учета выполнения хозяйственных операций, движения материальных ценностей внутри унитарного предприятия. В случае неточного, некачественного учета выполнения производственных показателей материальное стимулирование работников унитарного предприятия станет диспропорциональным, не соответствующим их вкладу в производственный процесс, следовательно, ослабнет интерес работника, бригады, структурного подразделения унитарного предприятия к осуществлению фактических отношений владения, пользования и распоряжения государственным имуществом, которые бы учитывали интересы собственника-государства. Нарушится баланс интересов всех участников правоотношений по владению, пользованию и распоряжению государственной собственностью, а это приведет к низкой эффективности использования государственного имущества, необоснованным дополнительным затратам, росту брака на производстве и т.п. Эффективность хозяйственной деятельности зависит не только от насыщенности средствами производства и их технического состояния, от наличия сырья, материалов, но и от правильной организации субъектом хозяйствования учета, анализа и отчетности этой деятельности по всем ее направлениям и на всех уровнях [2, с. 143–145], а основное направление совершенствования законодательства о материальном поощрении работающих связано с необходимостью

наиболее полно учитывать конкретный вклад каждого трудового коллектива и отдельного работника в достигнутые результаты.

Поэтому необходимо обращать особое внимание на формирование системы показателей, на основании которых должно производиться материальное стимулирование осужденных, гражданского персонала, и на систему учета их выполнения, поскольку при отсутствии учета либо его порочности теряется смысл разработки и ведения всей системы учета, становятся неясными, непрозрачными условия поощрения работников, что может негативно влиять на фактические отношения по владению, пользованию и распоряжению государственным имуществом. В данном случае единообразное ведение учета имущества, обязательств и хозяйственных операций субъектами предпринимательства преследует государственные интересы поиска разумного баланса между общественными и личными интересами [3, с. 45–46].

Литература

1. Лаптев, В.В. Хозяйственное право: общеположения / В.В. Лаптев ; Акад. наук СССР, Ин-тгосударства. – М. : Наука, 1983. – 288 с.
2. Паращенко, В. Н. Хозяйственное (предпринимательское) право / В. Н. Паращенко, В. В. Паращенко. – Минск : Право и экономика, 2010. – 512 с.
3. Короткова, О. И. Структура, классификация и правовой режим государственного имущества / О. И. Короткова // Адвокат. – 2010. – № 3. – С. 41–46.

Демченко Ярослав Александрович,
аспірант кафедри господарського та трудового права
Міжрегіональної Академії управління персоналом, м. Київ, Україна

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Процеси, що виникають в сфері господарювання щодо реалізації майнових прав інтелектуальної власності потребують аналізу стану нормотворчих процесів та перспектив впровадження інновацій на підприємствах, з метою оцінки ефективності регіонів України, їх

впровадження суб'єктами господарювання та їх вплив на розвиток економіки України в цілому.

Відчуваючи загрозливе мікроекономічне становище вітчизняні підприємства і сьогодні змушені знаходити нові, більш ефективні методи господарювання, відшукувати наявні резерви розвитку, знаходити нові ринки збуту власної продукції, а також постійно працювати над розробкою та впровадженням різноманітних інновацій, що здатні забезпечити виживання підприємств не тільки в умовах конкурентної боротьби, а і в умовах глобальної фінансової кризи.

У пріоритетному використанні сукупності інноваційних факторів у розвитку економіки і полягає сутність переведення її на якісно новий тип розвитку, що дає їй змогу досягти в ринковому середовищі економічної збалансованості [1; с. 126].

Під **нематеріальним активом** розуміється об'єкт інтелектуальної, в тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані в порядку, встановленому відповідним законодавством, об'єктом права власності платника податку.

Відповідно до ст. 139 Господарського кодексу України [2] майном визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. У ст. 86 Господарського кодексу України зазначається, що вкладками учасників та засновників господарського товариства можуть бути будинки, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності, цінні папери, права користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, а також інші майнові права (включаючи майнові права на об'єкти інтелектуальної власності), кошти, в тому числі в іноземній валюті.

Витрати, пов'язані із створенням чи придбанням нематеріального активу, які були відображені як витрати звітного періоду, не підлягають у наступні звітні періоди визнанню як актив.

✓ Не визнаються як актив, а завжди відображаються в складі витрат звітного періоду:

- ✓ витрати на рекламу;
- ✓ витрати на підготовку і перепідготовку кадрів;

✓ витрати на створення підприємства та підготовку його основної діяльності;

✓ витрати на підвищення ділової репутації підприємства (гудвіл), вартість видань.

Нематеріальний актив визнається як актив, якщо:

✓ існує ймовірність отримати в майбутньому економічні вигоди підприємством внаслідок його використання;

✓ його оцінка може бути достовірно визначена.

Надходження і оприбуткування будь-якого об'єкта нематеріальних активів на підприємстві мають підтверджуватися відповідними первинними документами, в яких наводяться детальна характеристика об'єкта, його первісна вартість, термін корисного використання, норми зносу (амортизації), місце, де буде використовуватися об'єкт.

Нематеріальні активи поділяються на такі види.

1. Об'єкти права інтелектуальної власності. До них належать:

1.1. Право власності на винахід.

1.2. Право власності на корисну модель.

1.3. Право власності на промисловий зразок.

1.4. Право власності на знаки для товарів і послуг.

1.5. Право власності на сорт рослин.

1.6. Право власності на фірмове найменування.

1.7. Право власності на програми для ЕОМ.

1.8. Право власності на базу даних. Право на публікування, відтворення, розповсюдження та інші дії по введенню в господарський обіг сукупності даних (статей, розрахунків, тощо), які систематизовані для пошуку і оброблення за допомогою ЕОМ.

1.9. Право власності на науково-технічну інформацію.

2. Об'єкти права користування ресурсами природного середовища. До них належать:

2.1. Право користування земельною ділянкою.

2.2. Право користування надрами, в тому числі на розробку корисних копалин.

2.3. Право на користування геологічною та іншою інформацією про природне середовище.

2.4. Право на користування іншими ресурсами природного середовища.

3. Об'єкти права користування економічними, організаційними та іншими вигодами. До них належать:

3.1. Економічні вигоди від користування монопольним положенням ринку.

3.2. Права на використання економічних та інших привілей.

4. Гудвіл (ділова репутація).

Існують багато різних шляхів комерціалізації інтелектуальної власності, але, напевно, найприйнятніший - це ліцензування, тобто передача нової технології іншим фірмам.

Для того, щоб ефективно реалізувати свої нові технології необхідно зробити деякі дослідження про потенціал ліцензіатів. Більшість цієї інформації можна одержати з друкарських матеріалів (наприклад, щорічних звітів) або з опиту представників компанії. Слід також зробити деякі висновки щодо спроможності компанії до процвітання. Більшість цієї базової інформації може також бути корисним при встановленні розміру ліцензійних платежів, первинних платежів або інших пунктів угоди.

Міжнародна практика ліцензійної торгівлі свідчить про те, що термін дії ліцензійного договору, як правило, не перевищує 10 років від дати вступу його в силу.

Все вищезазначене дозволяє надійти висновку про те, що інтелектуальна власність є підґрунтям нематеріальних активів підприємства, результативною похідною використання творчих можливостей та інтелектуального потенціалу людини. Інтелектуальний потенціал є невичерпаним джерелом формування творчих новацій, потужним чинником для розвитку та вдосконалення бізнес-діяльності, ефективним засобом завоювання ринку товарів і послуг, а також лідерства в конкурентному середовищі.

Нематеріальні активи можуть забезпечити їх власникам вагомий дохід. Зазначені нематеріальні активи слід використовувати не тільки для свого виробництва, а й ставити на баланс підприємства для подальшої комерціалізації.

Особливостями нематеріальних активів є відсутність фізичної структури та можливість одержання доходів від їх комерціалізації. Тобто, нематеріальні активи можуть брати участь у товарообігу, виступати товарами та мають ціновий еквівалент. Незважаючи на використання різних варіантів оцінки нематеріальних активів, з метою

їх подальшої комерціалізації, власники підприємств не знають їх ринкової вартості, не володіють механізмами комерціалізації. А відповідно це ускладнює роботу цього механізму в країні. Так, одним з вагомих кроків, для виправлення ситуації, що склалася, є закріплення поняття «нематеріальний актив» відповідно до норм Господарського кодексу України поряд з поняттями «інтелектуальна» та «промислова» власність. Кабінету Міністрів України необхідно затвердити порядок оцінки нематеріальних активів, включаючи їх вичерпний перелік із залученням фахівців відповідних міністерств та відомств, а також закласти гарантії проведення обов'язкової незалежної експертизи нематеріальних активів визначивши механізм оцінки та переоцінки нематеріальних активів в процесі господарської діяльності.

Література

1. Гончарова Н.П. Инновационный тип развития – как фактор сбалансированности экономики// Стратегія економічного розвитку України. – Наук.зб. –Вип. 1. / Головний редактор О.П. Степанов – К.: КНЕУ, 2002. – С.125 – 132.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року N 436-IV. //Відомості Верховної Ради України. -2003. - № 2. - Ст.275.

Посох Олексій Сергійович,
аспірант кафедри адміністративного права Інституту права
імені князя Володимира Великого МАУП, м. Київ, Україна

ТРАНСПОРТ І ТОРГІВЛЯ

Як відомо, до транспорту у широкому розумінні відносяться технічні засоби, які призначені для просторового переміщення продукції та матеріалів, а також людей. У вузькому розумінні транспорт — це одна з галузей виробничої сфери народного господарства, котра тісно взаємодіє з усіма його галузями і призначена для фізичного переміщення сировини, матеріалів, готової продукції і виконує роль сполучної ланки, що забезпечує неперервність процесів матеріального виробництва.

Усі питання, пов'язані з діяльністю транспорту в Україні, регулюються Законом України "Про транспорт", "Про залізничний транспорт", "Про дорожній рух", "Про трубопровідний транспорт" та іншими.

В Україні транспорт забезпечує зв'язок між різними районами виробництва і районами споживання різноманітної продукції, і тому він відіграє велику роль у забезпеченні функціонування підприємств сфери торгівлі, громадського харчування і послуг. Вчасна і якісна робота транспорту, що сприяє вчасній доставці товарів сприяє рівномірній роботі підприємств торгівлі, зниженню рівня товарних запасів і скороченню витрат підприємств торгівлі.

Ми можемо виокремити декілька видів транспорту такі як, залізничний, автомобільний, морський, річковий, авіаційний та трубопровідний, які певною мірою використовуються для забезпечення торгівлі

Слід зазначити, що окремих види транспорту обумовлюють доцільність їх застосування у здійсненні різних етапів транспортування товарів і продукції, наприклад:

- ✓ залізничний транспорт рекомендується використовувати для дальніх і масових перевезень практично всіх видів продукції і товарів народного споживання, проте тільки таких видів, які не псуються під час транспортування, але для транспортування продуктів, які псуються використовуються спеціальні вагони-рефрижератори та т. ін;

- ✓ морський транспорт використовується для перевезень різноманітних вантажів, що пов'язані з міжнародною торгівлею, з експорту-імпортом операціями, наприклад, вивезення риби і рибопродуктів з місць їх лову, а також для міжнародних масових перевезень насипних і наливних вантажів;

- ✓ річковий транспорт використовується для забезпечення масових перевезень вантажів по основних водних магістралях, якщо не потрібні швидкі терміни доставки;

- ✓ авіаційний транспорт використовується для здійснення термінових перевезень вантажів, особливо таких які повинні бути реалізовані у найкоротший термін;

- ✓ автомобільний транспорт використовується на різних етапах транспортування і також може слугувати для перевезення продуктів, які псуються за допомогою рефрижераторів;

- ✓ трубопровідний транспорт використовується для постачання газу, нафти, пально-мастильних матеріалів.

- ✓ Іноді для переміщення невеликих партій товарів можуть використовуватися мотоцикли та міський електротранспорт.

Окрім перевезень вантажів транспортні підприємства надають торгівельним організаціям інші різноманітні послуги, пов'язані з прийманням вантажів на тимчасове відповідальне зберігання, супроводженням вантажів експедиторами, здаванням вантажів органами транспорту та т. ін.

Увесь комплекс робіт, які виконуються під час транспортування вантажів від пункту відправки (зі складу вантажовідправника) до моменту здавання в пункт призначення (до складу вантажоодержувача), а також операції, які виконуються до і після перевезення вантажів, заведено називати транспортно-експедиційними операціями.

Розгорнутий перелік операцій, що належать до транспортно-експедиційного процесу, включає такі види робіт:

- ✓ підготовку товарів до перевезення (пакування, маркування, сортування вантажів, їх пакування і зберігання до моменту відвантаження тощо);

- ✓ зважування вантажів або транспортних засобів разом з вантажем;

- ✓ розрахунок і вибір раціонального варіанта завантаження транспортних засобів, схем розміщення і закріплення вантажів, з метою недопущення втрат та псування товарів під час транспортування ;

- ✓ завантаження на транспорт у пункті відправки, їх закріплення в транспортному засобі, накривання вантажів;

- ✓ приймання вантажу до перевезення на складі перевізника або замовника;

- ✓ оформлення самого перевезення, перевірка транспортних і супровідних документів, оформлення страхування вантажів;

- ✓ процес самого перевезення, що включає створення необхідного режиму для переміщення товарів чи продуктів, а також супровід товару в дорозі та його охорону під час переміщення;
- ✓ розвантаження і здавання вантажу на склад вантажоодержувача в пункті призначення або іншому перевізнику для подальшої доставки за призначенням;
- ✓ документальне оформлення приймання вантажу,
- ✓ здійснення розрахунків за виконані перевезення та страхових виплат;
- ✓ виконання митних процедур під час міжнародних перевезень, паспортно-візове обслуговування;
- ✓ інформаційний супровід перевезення, у тому числі повідомлення про місцезнаходження вантажу, терміни його відправки та прибуття, інформування про види послуг, тарифи і режими роботи перевізників та експедиторів;
- ✓ ведення обліку і звітності щодо перевезень, заповнення документів, видавання довідок, пов'язаних з перевезеннями тощо.

Відповідно до сучасної теорії та практиці господарської діяльності цей комплекс робіт називається сферою транспортної логістики.

Основними операторами, які здійснюють транспортно-експедиційне обслуговування, є підприємства автомобільного транспорту. Завдяки виділенню транспортно-експедиційних операцій та передачі їх таким операторам з'явилася можливість звільнити вантажовідправників та вантажоодержувачів (виробничі, торговельні та інші підприємства) від виконання невластивих їм функцій з організації перевезень вантажів, зменшити терміни перевезень вантажів за рахунок маршрутизації та календаризації перевезень, підвищити рівень використання транспортних засобів, оптимізувати чисельність експедиторів і вантажників, запроваджувати прогресивні технології товаропросування, підвищити ефективність роботи транспорту та торгівельної діяльності в цілому.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ТА ЗАХИСТУ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ

Відсутність правових механізмів захисту комерційної таємниці в Україні ставить вітчизняних учасників міжнародних товарних ринків в нерівні умови з партнерами із інших країн, де ці питання врегульовані на рівні законодавчих актів.

У ролі об'єкта інтелектуальної власності комерційна таємниця має ряд специфічних особливостей, одна з яких її універсальність. Комерційною таємницею може бути будь-яка інформація, що має відношення до особливостей виробництва, технології, управління, фінансів, інноваційної й іншої діяльності підприємства і що дозволяє підприємству мати переваги перед конкурентами. При цьому комерційною таємницею можуть бути й охороноздатні рішення, одержання патентних прав на які з тих або інших причин визнано недоцільним [1; с. 41].

Разом з тим, не позбавлена підстави і позиція вчених, які вважають, що упор окремих авторів на інтелектуальну і промислову власність, як основу конфіденційної інформації й інформації, що оголошується комерційною таємницею підприємства, недостатньо об'єктивний, тому що значна частина інформації, що складає власне предмет охорони, не підпадає під юридичне визначення як інтелектуальної, так і промислової власності за встановленими ознаками і критеріями [2; с. 212].

Таким чином можна зазначити, що поняття комерційної таємниці як об'єкту інтелектуальної власності є лише одним з її аспектів.

Іншим аспектом аналізу комерційної таємниці є її оцінка в системі інформаційної або економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Інформаційну безпеку підприємства визначають як стан захищеності його інтересів в інформаційному середовищі від внутрішніх і зовнішніх джерел погроз, наслідками яких, може бути завдання йому матеріального збитку [3; с. 25]. Економічна безпека підприємства (фірми) – це стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх погроз (джерел

небезпеки), що формується адміністрацією і колективом підприємства шляхом реалізації системи заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного і соціально-психологічного характеру [4; с. 91]. У літературі поняття економічної безпеки розглядається як забезпечення умов збереження комерційної таємниці й інших секретів підприємства. Такому трактуванню економічної безпеки присвячені публікації початку 90-х років ХХ століття.

Є і протилежна точка зору, згідно з якою заперечується визнання комерційної таємниці елементом системи інформаційної безпеки підприємства. На думку Б.А.Кормича, питання захисту комерційної таємниці, по суті, не є питанням захисту інформаційної безпеки, оскільки сам по собі інститут комерційної таємниці ґрунтується не на прямих вказівках закону, а на праві власності на ті чи інші відомості. Доступ до цієї інформації означає набуття певних матеріальних благ. Таким чином, мова йде про захист права власності і пов'язаних з ним прав [5; с. 315-316].

Так, на підставі проведеного аналізу можна надійти висновку про те, що юридично значимими ознаками, необхідними і достатніми для визнання інформації комерційною таємницею суб'єкта господарювання, є: 1) дійсна або потенційна комерційна цінність для певної особи внаслідок її невідомості іншим особам; 2) відсутність на законних підставах вільного доступу до інформації; 3) наявність заходів, прийнятих суб'єктом господарювання (володарем інформації) до охорони її таємності.

Комерційну таємницю слід відмежовувати від службової і банківської таємниці. Іншими словами, комерційна таємниця не включає службову і банківську таємницю. Вона має властиві тільки їй особливості, що означає визнання її самостійним видом таємниці.

Комерційна таємниця як предмет правового регулювання може розглядатися як багатофункціональна правова конструкція, що має багатозначні прояви:

- ✓ вид інформації;
- ✓ вид таємниці;
- ✓ об'єкт інтелектуальної власності;
- ✓ елемент системи економічної й інформаційної безпеки

суб'єктів господарювання тощо.

Недоліком національного законодавства є відсутність спеціальних законів щодо комплексного підходу до питань регулювання правовідносин, які виникають у зв'язку із створенням, використанням об'єктів інтелектуальної власності, таких як комерційна таємниця.

Література

1. Интеллектуальная собственность в Украине: правовые основы и практика. – Т.3. Промышленная собственность / Под общ. ред. А.Д. Святоцкого. – К.: Ін Юре, 1999. – 672 с.
2. Основы договорных отношений в экономическом пространстве СНГ / Под ред. М.Б. Биржакова. – М.-СПб: ФИЛИНЪ-ОЛБИС, 1997. – 768 с.
3. Северин В.А. Правовые проблемы информационной безопасности предприятия // Юрист. – 2001. – № 6. – С.25-31.

РОЗДІЛ 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Бондаренко Наталья Леонидовна,
доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры адвокатуры
Учреждения образования профсоюзов Беларуси Международного
университета «МИТСО», г. Минск, Республика Беларусь

ЭКСПРОПРИАЦИЯ КАК ОСНОВАНИЕ ПРЕКРАЩЕНИЯ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ

В числе оснований прекращения права собственности Гражданский кодекс Республики Беларусь (ст. 236), также как и Гражданский кодекс Украины (ст. 346) экспроприацию не называет. Вероятно, по причине того, что в начале XX века экспроприация выступала «инструментом общественного произвола, используемым под знаменем соблюдения социальной справедливости» (П.А. Столыпин) и ассоциируется у субъектов гражданского права с безвозмездным отобранием собственности, что, однако, не соответствует действительности. Экспроприация (от средневекового лат. *expropriatio*) – лишение собственности. Шершеневич Г.Ф. под экспроприацией понимал «принудительное возмездное отчуждение или ограничение прав, которое производится государственной властью ввиду общеполезной цели» [1].

Экспроприации присущ ряд характерных черт: во-первых, экспроприация предполагает принуждение, которое исходит от публичной власти: «экспроприация имеет свойство общественного, а не частного требования» [2, с. 386]; во-вторых, она применима только в отношении частной собственности; в-третьих, целью экспроприации должно являться общее благо, «совершение предприятия, полезного для общества» [2, с. 385], а в качестве оснований экспроприации могут «послужить соображения экономические, культурные, стратегические, санитарные и др. [1]. Это полностью согласуется с положениями современного законодательства, допускающего ограничение прав частных лиц в интересах национальной безопасности, общественного порядка,

защиты нравственности, здоровья населения, прав и свобод других лиц (ст. 23 Конституции Республики Беларусь) [3]. И, в-четвертых, экспроприация возможна только при условии выплаты компенсации, причем выплата должна быть быстрой, достаточной и эффективной. Право собственника на возмещение убытков при принудительном изъятии или прекращении права собственности является важным юридическим императивом принципа неприкосновенности собственности [4, с. 146]. В случае, если находящееся в частной собственности имущество требуется для общественных нужд, собственник должен уступить, а государство, со своей стороны, обязано выплатить собственнику справедливое вознаграждение. Этим способом, по мнению Б. Чичерина, «разрешается столкновение лица с обществом: приобретенное право сохраняется в своей ценности, а общество приобретает нужную ему вещь. Поэтому нельзя видеть непримиримого противоречия между правом собственности и принудительным отчуждением» [5]. Анализируя право на получение вознаграждения в случае экспроприации, Г.Ф. Шершеневич обращал внимание на то обстоятельство, что «принудительное лишение собственника его права на недвижимость может отразиться невыгодным образом на правах других лиц в отношении к той же недвижимости, на сервитутах, арендных договорах, залоговых правах». И хотя все эти права не составляют прямого предмета экспроприации, последняя косвенным образом отражается на них, потому, по мнению ученого, возникает вопрос о вознаграждении субъектов таких прав [1]. К сожалению, в настоящее время этой проблеме должного внимания не уделяется.

В литературе можно встретить ошибочное утверждение о том, что экспроприация возможна на безвозмездной основе [6, с. 1078]. Если изъятие собственности происходит на безвозмездных началах, то речь может идти либо о конфискации, либо об обращении взыскания на имущество должника. Надуманными, с нашей точки зрения, являются также попытки разграничить экспроприацию, реквизицию и национализацию, поскольку реквизиция и национализация являются лишь формами экспроприации. Реквизиция представляет собой частный случай экспроприации с той лишь особенностью, что осуществляется по решению уполномоченных государственных органов, которые предписывают частному лицу предоставить в свое

пользование определенное имущество, необходимое для преодоления последствий стихийных бедствий, аварий, эпидемий, эпизоотий и иных обстоятельств, носящих чрезвычайный характер (ст. 243 ГК Республики Беларусь; ст. 353 ГК Украины). Однако, учитывая специфичность данного основания, целесообразно его выделение в перечне оснований прекращения права собственности. Национализация также одна из форм экспроприации, которая допускается только на основании принятого в соответствии с Конституцией закона о порядке и условиях национализации этого имущества (ст. 245 ГК Республики Беларусь). Объектом национализации, как правило, становится имущество, имеющее большое значение для государства и общества. ГК Украины не включает национализацию в перечень оснований прекращения права собственности. Полагаем, что такой подход может быть применим и в Республике Беларусь при условии, что в числе оснований прекращения права собственности будет закреплена экспроприация. В связи с этим актуальной задачей законодателя является определение понятия экспроприации и разработка норм, определяющих порядок и условия ее осуществления.

Литература

1. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права // Режим доступа: [http://jurbook.narod.ru /content_sher03.htm](http://jurbook.narod.ru/content_sher03.htm) – Дата доступа – 06.03.2016.
2. Победоносцев К.П. Курс гражданского права: в 3 т. Т. 1 / Под ред. В.А. Томсинова. – М., 2003. – 768 с.
3. Конституция Республики Беларусь 1994 г. // Режим доступа: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=6351> – Дата доступа – 06.03.2016.
4. Кузнецова О.А. Нормы-принципы российского гражданского права. – М., 2006. – 269 с.
5. Чичерин Б. Собственность и государство Режим доступа: http://dugward.ru/library/katalog_alfavit/chicherin_b_n.html – Дата доступа – 06.03.2016.
6. Краткий юридический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – М., 2005. – 1088 с.

Хаитов Мурад Овезгельдыевич,
доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный юрист Туркменистана,
главный правовой инспектор труда Национального центра
профсоюзов Туркменистана, г. Ашхабад, Туркменистан

КОНСТИТУЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ ГРАЖДАН В ТУРКМЕНИСТАНЕ

Конституция - это основной закон государства, представляет собой нормативный правовой акт высшей юридической силы государства. Наряду с закреплением в нём основ политической, экономической и правовой систем государства, провозглашаются также права, свободы и обязанности человека и гражданина. В соответствии с Конституцией Туркменистана в Туркменистане признаются и защищаются равным образом частная, государственная, муниципальная и иные формы собственности. Так, в ст. 9 Основного Закона установлено, что «собственность неприкосновенна. Туркменистан утверждает право частной собственности на средства производства, землю, иные материальные и интеллектуальные ценности. Они могут принадлежать также объединениям граждан и государству. Законом устанавливаются объекты, являющиеся исключительной собственностью государства. Государство гарантирует равную защиту и создаёт равные условия для развития всех форм собственности. Конфискация собственности не допускается, за исключением собственности, приобретенной способом, запрещённым законом. Принудительное возмездное отчуждение собственности допускается лишь в случаях, предусмотренных законом» [1].

Право собственности – одно из важнейших фундаментальных прав человека. Её основу составляют положения Всеобщей декларации о правах человека ООН от 10 декабря 1948 г. В ст.17.1 провозглашено, что «каждый человек имеет право владеть имуществом как единолично, так и совместно с другими» [2]. Аналогичные положения закреплены и в Конвенции Содружества Независимых Государств о правах и основных свободах человека от 24 мая 1995 г. Например, в ст. 26 данной Конвенции установлено, что

«каждое физическое или юридическое лицо имеет право на собственность. Никто не может быть лишён своего имущества, кроме как в общественных интересах, в судебном порядке и при соблюдении условий, предусмотренных национальным законодательством и общепризнанными принципами международного права» [3]. Таким образом, право собственности в настоящее время представляет собой одно из важнейших конституционных прав граждан.

Конституционные положения о праве собственности граждан нашли более конкретное выражение в Законе Туркменистана «О собственности» от 21 ноября 2015 г. [5], в Гражданском кодексе Туркменистана, принятом 17 июля 1998 г. [5], других законодательных актах Туркменистана [6; 7; 8]. Рассмотрим их.

В Законе Туркменистана «О собственности» право собственности граждан посвящён целый раздел (например, раздел II, ст.ст.11-14). Например, согласно ст.12 указанного Закона, собственность гражданина создаётся и приумножается за счёт следующих источников: от его доходов; от участия в производстве и иного распоряжения своими способностями к труду; от предпринимательской деятельности; от ведения собственного хозяйства и доходов от средств, вложенных в кредитные учреждения, акции и другие ценные бумаги; от приобретения имущества по наследству и по иным основаниям, не противоречащим законодательству Туркменистана.

В качестве объектов права собственности гражданина могут быть: 1) земельный участок; 2) жилые дома, квартиры, садовые дома, гаражи, иные строения, насаждения на земельном участке, предметы домашнего хозяйства и личного потребления; 3) продуктивный и рабочий скот, птица; 4) денежные средства; 5) акции, облигации и другие ценные бумаги; 6) результаты интеллектуальной деятельности; 7) средства массовой информации; 8) предприятия, имущественные комплексы в сфере предпринимательской деятельности, здания, сооружения, оборудование, транспортные средства и иные средства производства; 9) любое другое имущество производственного, потребительского, социального, культурного и иного назначения, за исключением видов имущества, предусмотренных законодательством Туркменистана, которое не может принадлежать гражданину.

Более того, количество и стоимость имущества, приобретённого гражданином в соответствии с законодательством Туркменистана или договором, не ограничиваются. Объекты собственности объединений граждан формируются за счёт вкладов участников, доходов, полученных от предпринимательской деятельности, и других законных источников.

Закон Туркменистана «О собственности» особо выделяет в отдельную категорию право собственности граждан, осуществляющих предпринимательскую деятельность. Например, в соответствии со ст. 13 Закона, гражданин может использовать имущество, находящееся в его собственности, для предпринимательской деятельности без образования для этой цели юридического лица. В случае использования гражданином имущества членов семьи и (или) других граждан для совместной предпринимательской деятельности произведённая продукция и полученные доходы принадлежат им на праве общей долевой собственности, если иное не предусмотрено договором между ними. Кроме того, гражданин может осуществлять предпринимательскую деятельность, используя свое имущество в качестве вклада в акционерные общества, хозяйственные общества, кооперативные и иные предприятия, другие объединения граждан и юридических лиц. Кстати, положения указанного Закона применяются также к находящейся в Туркменистане собственности граждан иностранных государств и лиц без гражданства.

Надо сказать, что содержание права собственности граждан образуют правомочия собственника по владению, пользованию и распоряжению имуществом по своему усмотрению и в своем интересе. Между тем, для реализации потенциальных возможностей, заложенных в этих правомочиях, необходим юридический факт, превращающий конкретного гражданина в собственника конкретного имущества. Иначе говоря, гражданин должен приобрести это имущество любыми законными способами (купить, наследовать, изготовить и т. д.).

Осуществление права собственности граждан представляет собой реализацию собственником правомочий по владению, пользованию и распоряжению определенным имуществом в рамках, установленных действующим законодательством. Так, гражданин вправе по своему

усмотрению совершать в отношении принадлежащего ему имущества любые действия, не противоречащие закону и иным правовым актам и не нарушающие права и охраняемые законом интересы других лиц, нельзя использовать имущество с намерением причинить вред другим лицам. Тем не менее, будучи собственником, гражданин может отчуждать свое имущество в собственность другим лицам, передавать им, оставаясь при этом собственником, отдавать имущество в залог и обременять его другими способами, распоряжаться им иным образом. Например, согласно ст. 32 Жилищного кодекса Туркменистана, собственник частного жилого помещения вправе свободно владеть, пользоваться и распоряжаться им по своему усмотрению, если этим не нарушаются права соседей или иных третьих лиц и это не противоречит законодательству Туркменистана, обязан также соблюдать установленные правила его использования [6].

Более того, действующим законодательством предусмотрена административная ответственность за нарушение правил пользования жилыми помещениями, а также содержания и ремонта жилых домов и (или) жилых помещений, а именно: нарушение правил пользования жилыми помещениями, то есть загрязнение лестничных площадок, лифтов, подъездов, придомовых территорий и других мест общего пользования, использование не по назначению жилых домов и жилых помещений, а также оборудования водо-, газо- и электрообеспечения, холодильно-теплового, канализационного и другого инженерного оборудования, несоблюдение правил их эксплуатации и содержания, самовольное переоборудование и переустройство жилых домов и жилых помещений, порча их оборудования и объектов благоустройства (например, ч.1 ст. 270 КоАП Туркменистана) [7].

Гражданское законодательство Туркменистана признаёт граждан субъектами права частной собственности. Причем иностранные граждане и лица без гражданства могут быть субъектами права собственности наравне с гражданами Туркменистана в соответствии с законодательством и международными договорами Туркменистана (ст.8 Конституции). Гражданин в качестве собственника, осуществляя определенную экономическую деятельность, может вводить свое имущество в гражданский оборот, в том числе использовать его при осуществлении индивидуальной предпринимательской деятельности.

Объектами права частной собственности может быть любое имущество. Имуществом является любой предмет и нематериальное благо, владеть, пользоваться и распоряжаться которыми могут физические и юридические лица, и приобретение которых возможно без ограничений, если это не запрещено законом или не противоречит нормам морали. Виды имущества, нахождение которых в обороте не допускается либо ограничивается должны быть указаны в законе (абз.1 ст.166 ГК). Следовательно, ограничения должны быть предусмотрены законом и только в той мере, в какой это необходимо в целях защиты основ конституционного строя, нравственности, здоровья, прав и законных интересов других лиц, обеспечения обороны страны и безопасности государства.

Следует сказать, что одним из видов права собственности граждан является право собственности на землю. Как уже было сказано выше, Конституция Туркменистана закрепляет право граждан и их объединений иметь в частной собственности землю (ст.9). В соответствии со ст. 16 Кодекса Туркменистана «О земле» в частной собственности граждан могут быть земельные участки, приобретенные ими на законных основаниях [8]. Надо сказать, что право частной собственности на земельные участки принадлежит также иностранным гражданам, лицам без гражданства и иностранным юридическим лицам, за исключением земельных участков, находящихся на приграничных территориях. Владение, пользование и распоряжение землей и другими природными ресурсами осуществляется их собственниками свободно при условии, что это не наносит ущерба окружающей среде и не нарушает прав и законных интересов других лиц.

Условия и порядок пользования землей определяются земельным законодательством Туркменистана. Право частной собственности граждан Туркменистана на землю возникает при предоставлении земельных участков в частную собственность и в результате гражданско – правовых сделок с переходом права собственности на жилой дом или строения другому гражданину Туркменистана, а также при переходе права собственности в порядке правопреемства. При этом предоставление и переход права собственности на земельный участок осуществляется с учётом целевого назначения земель. Например, согласно ст.17 Кодекса «О земле», гражданам и

юридическим лицам Туркменистана земельный участок может предоставляться в постоянное или временное пользование сроком до 39 лет. Статья 23 Кодекса «О земле» определяет, что в частную собственность гражданам Туркменистана земельные участки могут предоставляться для: а) ведения личного подсобного хозяйства в сельской местности – приусадебный земельный участок (ст.25); б) индивидуального жилищного строительства в городах и посёлках (ст.26); в) производства сельскохозяйственной продукции - из земель крестьянских объединений и других сельскохозяйственных предприятий, ранее используемых на условиях долгосрочной аренды в соответствии с решениями Президента Туркменистана (ст. 27).

Земельное законодательство Туркменистана устанавливает основания, при которых прекращается право частной собственности граждан на землю (ст. 30). Так, право частной собственности граждан Туркменистана на земельные участки прекращается в случаях: а) добровольного отказа от земельного участка; б) использования земель не по целевому назначению; в) нерационального использования земельного участка; г) использования земельного участка способами, приводящими к снижению плодородия почв, их загрязнению, ухудшению и истощению природных ресурсов; д) неиспользования находящихся в собственности земель для производства сельскохозяйственной продукции в течение двух лет, для ведения личного подсобного хозяйства - приусадебного земельного участка и индивидуального жилищного строительства в течение пяти лет; е) совершения с землей, находящейся в собственности, противозаконных сделок; ж) ухудшения экологической обстановки в результате хозяйственной деятельности; з) изъятия земельных участков для государственных и общественных нужд, в случаях и порядке, установленных законодательством Туркменистана; и) при переходе права собственности на земельный участок в случае нежелания кого-либо из наследников вести хозяйственную деятельность они утрачивают право собственности на данный земельный участок; к) в иных случаях, установленных законодательством Туркменистана.

Необходимо отметить, что другой важной гарантией права собственности граждан выступает право наследования. Право наследования обеспечивает гарантированный государством переход

имущества, принадлежащего умершему (наследодателю), к другим лицам (наследникам). Право наследования предполагает, с одной стороны, право на распоряжение своим имуществом со стороны наследодателя, а с другой стороны, право наследников на принятие наследства. Например, в соответствии с Гражданским кодексом Туркменистана наследование осуществляется по завещанию и по закону (ст.1070). В частности, ст.1071 ГК указывает, что наследование по закону осуществляется лицами, которые находились в живых к моменту смерти наследодателя, а также дети наследодателя, родившиеся живыми после его смерти. Статья 1096 ГК, определяет наследников по закону с правом равной доли следующим образом. Так, в первую очередь наследниками по закону являются дети (в том числе усыновленные), супруг и родители (усыновители) умершего, а также ребенок умершего, родившейся после его смерти, а во вторую очередь - братья и сестры умершего, его дед и бабушка, как со стороны отца, так и со стороны матери. В отличие от этого, при осуществлении наследования по завещанию физическое лицо может на случай смерти оставить свое имущество или его часть одному или нескольким лицам, как из круга наследников, так и посторонним (ст. 1103 ГК).

В настоящее время Туркменистан вступил в новый этап своего государственного и общественного развития. Коренным образом меняется структура и форма экономико-рыночных механизмов. Современная экономика Туркменистана основывается на принципах рыночных отношений. Государство поощряет и поддерживает предпринимательство, способствует развитию малого и среднего бизнеса. В стране инициируются и проводятся экономические и социальные реформы, совершенствуются другие сферы жизнедеятельности человека. Вместе с указанными качественными и количественными изменениями, происходящими в Туркменистане, совершенствуются и правовые отношения, гарантирующие право частной собственности граждан. В 2014 г. в Туркменистане провозглашена новая конституционная реформа. В проект Основного Закона заложены положения, существенно расширяющие нормы и принципы права собственности граждан, такие как охрана права частной собственности граждан, о том, что каждый человек вправе иметь имущество в собственности, владеть, пользоваться и

распоряжаться им как единолично, так и совместно с другими лицами; право на наследство, др.

Таким образом, рассмотренные вопросы свидетельствуют, что в Туркменистане, как и в других государствах, признаются и защищаются равным образом частная, государственная и иные формы собственности. Высокий правовой вес этого принципа не требует особых комментариев в силу её очевидности. В то же время столь высокий авторитет конституционных положений объясняется, прежде всего, тем, что это единственный, самый важный и надёжный способ защиты экономико-рыночных отношений и, в целом, всей экономической системы, основанной на использовании права частной собственности.

Конституционное закрепление права собственности граждан означает также повышение роли и значения отношений, о серьёзном расширении объёма и пределов конституционного регулирования отношений, складывающихся в данной области. Думается, что с принятием новой редакции Конституции Туркменистана существенным образом изменится не только конституционно-правовой режим данного института, но и сама «идеология» права собственности граждан, и, как следствие, в дальнейшем будут развиты рассмотренные отношения в национальном законодательстве.

Литература

1. Конституция Туркменистана. Ашхабад, Туркменская государственная издательская служба, 2008.
2. Сборник важнейших документов по международному праву. В 3-х т. Составители проф. Ю.М. Колосов и проф. Э.С. Кривчикова. Т.2. М.: Межд. отношения, 1997. – С.8.
3. Закон Туркменистана «О собственности» от 21 ноября 2015 г. // Ведомости Меджлиса Туркменистана, 2015. № 4.
4. Гражданский кодекс Туркменистана // Ведомости Меджлиса Туркменистана, 1998. № 2. Ст.38
5. Жилищный кодекс Туркменистана // Ведомости Меджлиса Туркменистана от 2 марта 2013. № 2. Ст.3.

6. Кодекс Туркменистана об административных правонарушениях от 23 августа 2013 г. // Ведомости Меджлиса Туркменистана, 2012. № 3. Ст.52.

7. Кодекс Туркменистана «О земле» от 25 октября 2004 г. // Ведомости Меджлиса Туркменистана, 2004. № 4. Ст.33.

Витушко Владимир Александрович,
доктор юридических наук, профессор кафедры адвокатуры
Учреждения образования Федерации профсоюзов Беларуси
«Международный университет «МИТСО»,
г. Минск, Республика Беларусь

СОЦИАЛИЗАЦИИ ГРАЖДАНСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА КАК ФУНДАМЕНТАЛЬНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ЕГО РЕФОРМИРОВАНИЯ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

История развития гражданского права в Европе полна драматизма. Так, в первобытный период, во времена неандертальцев, социальные отношения были подчинены императиву гуманного отношения между членами семьи и между членами более крупных кланов [1. с. 50]. У туземных народов Африки, Азии и Америки выявлен императив гуманного отношения даже к побежденным воинам других первобытных кланов [2. с. 233-234]. Но вот уже в первых государствах, особенно в Древнем Риме, право которого стараются брать за образец для подражания некоторые наши соотечественники, оно носило рабовладельческий, то есть не гуманный, а значит квази социальный характер. Еще большее отдаление от общих социальных интересов получило там гражданское законодательство, когда в начале III в. н.э. частное право было отделено от публичного права на основе тех представлений, что частные интересы обособлены от публичных интересов. С этого времени гражданское законодательство приобрело сугубо индивидуалистический характер. В других странах Западной \Европы правовому индивидуализму и личному эгоизму способствовали средневековые идеи протестантизма, особенно кальвинизма.

Коллективистский характер общественных отношений «впервые в явном виде был сформулирован в идее Руссо об общей воле» [1, с. 504]. Обязанность личности функционировать своим имуществом в интересах общества, так называемый юридический функционализм, был впервые сформулирован в XIX в. французским цивилистом Леоном Дюги, хотя такой функционализм был присущ общественному мышлению с древнейших времен [3, с. 90-97]. У славянских народов идеи коллективизма, соборности, человеколюбия и нестяжательства явным образом зафиксированы и проповедуются более тысячи лет в христианском православном учении.

Под влиянием идеологии коллективизма и юридического функционализма в законодательстве многих стран, особенно после Второй мировой войны, произошли существенные изменения, направленные на обременение частной воли и частного интереса интересами общества. Так, в статье 12 Конституции Японии и пункте 1 статьи 1 ГК Японии сказано, что «частные права должны следовать общественному благосостоянию». В статье 14 Конституции ФРГ сказано, что «собственность обязывает. Пользование ею должно одновременно служить общему благу». На аналогичные цели указывают нормы Конституций Франции, Испании и др. Идеи гуманизма с этого времени получили не только национальное, но и международное правовое закрепление. Основа была положена Всеобщей Декларацией ООН о правах человека 1948 г. К этому человечество подтолкнула длительная история расизма и иной человеконенавистнической политики правительств многих государств мира, особенно геноцид многих народов в первой половине XX в. Поэтому личность, ее права, свободы и интересы были признаны наднациональной ценностью.

Говоря о действующей концепции гражданского законодательства на постсоветском пространстве надо отметить, что в ее основе лежит индивидуалистический постулат времен рабовладельческого и феодального права. Концепция, заложенная в Модельном ГК СНГ и национальных ГК стран СНГ, не имела под собой сложившихся к концу XX в. ни общечеловеческих, ни национальных правовых и культурных традиций. Она негативно сказалась и продолжает сказываться на развитии наших государств, экономик и жизни наших народов. Еще до принятия этого

гражданского законодательства были предложения подойти к проблеме иначе. Так, например, Р.О.Халфина на международной конференции, проходившей в мае 1994 г. в Москве и посвященной обсуждению проекта части 1 ГК России, предложила исключить из проекта слова о том, что «граждане (физические лица) и юридические лица приобретают и осуществляют свои гражданские права своей волей и в своем интересе». Но указанный императив сохраняется в статье 2 ГК Беларуси, статье 1 ГК России, статье 12 ГК Украины и др. Предоставление производителям и продавцам товаров, работ и услуг такого своеволия не замедлило негативно сказаться на рыночных отношениях. Здесь развернулось широкомасштабное наступление на личные и имущественные права и законные интересы граждан. Культура работы в торговле и сфере обслуживания населения стала ухудшаться. Ныне в этой сфере не редкость факты, мягко говоря, близкие к мошенническим действиям в отношении рядовых граждан потребителей. Не лучше выглядит ситуация и в отношениях между субъектами предпринимательской деятельности, а также в бытовых отношениях. Здесь господствуют индивидуалистические и откровенно эгоистические отношения, а не коллективизм, партнерство и гуманизм. На той же конференции предлагалось учитывать, что «гражданско-правовое государственное регулирование рынка и предпринимательства является имманентным для этого рынка и осуществляется с обязательным учетом публичного интереса [4, с. 66]. Публичный интерес это не только государственный интерес. Это еще и интересы гражданского общества, а также всех граждан. То, что когда-то, в начале III в н.э. было поводом к разграничению частного и публичного права, частных и публичных отношений, теперь рассматривается как единое, взаимосвязанное. Частные интересы нельзя отрывать от общественных интересов.

Наше законодательство сегодня содержит некоторые элементы, направленные на учет общественного интереса, например, в рамках норм об учете интересов национальной безопасности, экологии, совершении публичных договоров. Но они носят эклектичный и иной несистемный характер. Например, вместо учета паритета, баланса, равновесия частных и общественных интересов статья 2 ГК Беларуси декларирует приоритет общественных интересов. Вместо того, чтобы обременить частных лиц и их гражданские права интересами

общества в той же статье государство берет на себя непосильную ношу по регулированию экономической деятельности в социальных целях.

Используя ряд позитивных общемировых направлений развития, современное гражданское законодательство Беларуси не смогло еще избавиться от некоторых устаревших представлений. Наиболее одиозным в этом плане является юридический формализм и абсолютизация ряда правовых представлений. Так, например, из норм Германского Гражданского уложения 1896 г. в Гражданский кодекс Беларуси 1998 г. перешли правила о недопустимости учета мотивов в сделках, а также императив абсолютизации критериев родовой (типовой) и видовой классификации вещей. Хотя, данные абсолютизации не признавались даже в Гражданских кодексах БССР, РСФСР, Украинской ССР и других советских республик 60-х г. Они противоречат законодательству о защите прав граждан потребителей, праву граждан на замену своего индивидуального товара на однотипный товар, то есть на товар определенный не индивидуальными, а родовыми признаками. Точно также данные абсолютизации противоречат жилищным правам граждан, связанным с получением взамен сносимого своего жилья жилых помещений не индивидуальных, а типовых потребительских качеств. При абсолютизации деления вещей на индивидуальные и типовые замена индивидуальных вещей на типовые вещи была бы невозможной.

Таким образом, общечеловеческое и наше национальное концептуальное направление развития современного гражданского законодательства состоит в его осознанной и углубленной социализации и гуманизации. При этом понятие социализации гражданского законодательства не связано с понятиями права социального обеспечения и социалистического права. А понятие гуманизации не связано с понятием гуманитарного права.

Схематично социализация и гуманизация гражданского законодательства государств на постсоветском пространстве, особенно включившихся в такие международные объединения как СНГ, Союзное государство Беларуси и России и Евразийское Экономическое Сообщество должна идти начиная с его предмета и метода.

Предмет гражданского права должен неразрывно охватывать имущественные и связанные с ними личные неимущественные права, свободы и интересы граждан. Отчасти это уже проявляется, например, в наличии права граждан потребителей на взыскание морального вреда, при нарушении их имущественных и личных неимущественных прав.

Одновременно надо расширить перечень личных неимущественных благ, прав, свобод и ценностей личности, регулируемых гражданским законодательством и правом. Например, включить сюда право на психическое и иное благополучие, спокойствие и комфорт, право на саморазвитие, право на автономию в обществе и др.

Для этих же целей важно связать гражданско-правовую имущественную ответственность с неимущественной ответственностью правонарушителей. Так, при нарушении обязательств, но недостаточности доказательств о размере убытков с правонарушителя следует взыскивать номинальные убытки в размере минимальной национальной денежной единицы. Эта мера, в совокупности с последующей публикацией таких решений в СМИ будет мерой неимущественной ответственности, умаляющей честь, достоинство и деловую репутацию правонарушителя, повлечет и косвенные его имущественные потери.

В системе основных начал, принципов гражданского права должны быть выделены дополнительно такие как:

- ✓ учет прав и законных интересов государства, общества, частных и иных третьих лиц;
- ✓ баланс, паритет, равновесие частных и общественных интересов;
- ✓ партнерство и сотрудничество;
- ✓ гуманизм.

Настала пора легализовать в качестве источников гражданского права судебное право и доктрину. Требуется расширить сферу судебного усмотрения в направлении реализации принципов гражданского права. Нет никаких оснований ограничивать судей в этом. Как писал профессор Покровский И.А., судья такой же сын народа, как и законодатель. Правоприменительная судебная и административная практика должны основываться не столько на

формальных предписаниях нормативных правовых актов, сколько на императивах гуманизма, справедливости, добросовестности и других основополагающих начал гражданского законодательства и права. Образно говоря судить надо не по формальным законам, а по-человечески.

Надо пересмотреть и расширить пределы осуществления гражданских прав. Одной древней шиканы и антимонопольного регулирования как продукта конца XIX в. сегодня в XXI в. явно недостаточно. Здесь необходимо принимать радикальное решение, соответствующее императиву статьи 29 Всеобщей Декларации ООН о правах человека. Согласно данной норме каждый человек имеет обязанности перед обществом, в котором только и возможно свободное и полное развитие его личности. Поэтому в национальном гражданском законодательстве должны быть подвержены социализации и гуманизации все объективные и субъективные гражданские права и обязанности. Должно быть предусмотрено, что осуществляя гражданские права и обязанности каждый должен предусмотреть, не ущемляет ли он каким-либо образом права и законные интересы неопределенного числа других третьих лиц. В число других лиц входят члены семьи, корпорации, соседи, коллеги по работе, партнеры по договорам, иные посторонние лица и государство. При правоприменении должен безусловно действовать императив того, что осуществление прав и обязанностей возможно лишь в той мере, в какой это не противоречит законодательству, принципам права, существу прав, национальным и общественным интересам, правам и законным интересам других лиц. Это и создаст основы социализации объективных и субъективных гражданских прав и обязанностей всех субъектов гражданских отношений. Такого рода нормы должны стать основой саморегулируемого и регулируемого государством рынка. Особенно важно такие императивы ввести унифицированным образом между государствами, участвующими в вышеуказанных международных объединениях, где должен функционировать современный цивилизованный общий рынок.

По опыту гражданского законодательства многих стран разумно было бы защитить гражданско-правовыми мерами и начинающих субъектов предпринимательской деятельности от недобросовестности их более опытных контрагентов по гражданским договорам. Норм о

кабальных сделках и сделках, совершенных под влиянием заблуждения для этого недостаточно.

Надо расширить правомочия общественных объединений граждан, например, предоставив им право осуществлять общественные проверки и экспертизу товаров, работ и услуг всех производителей и продавцов.

Нет никаких существенных преград для такого рода социализации и гуманизации отечественного гражданского законодательства и права, коль скоро наши народы действительно носители христианской и иной социализированной и гуманизированной мировой и собственной многовековой правовой культуры. При этом, безусловно, исключить положение о том, что каждый действует «своей волей и в своем интересе». Этот императив анархизма надо заменить вышеуказанными императивами юридического и социального функционализма личности и ее собственности в обществе.

Таким образом, в статье отмечается общемировая тенденция углубленной социализации современного конституционного и гражданского законодательства. Концептуальными направлениями социализации гражданского законодательства на постсоветском пространстве указываются изменения подходов к определению предмета и метода гражданского права, ответственности, пределов осуществления гражданских прав и обязанностей, др. Всякий субъект гражданских прав должен быть обременен интересами общества и других частных лиц.

Литература

1. Ансон, Н. История Европы / Норманн Ансон. – Москва, Транзиткнига, 2004
2. Фрейд, З. «Я» и «Оно». Труды разных лет. Кн.1 / Зигмунд Фрейд. – Тбилиси, «Мерани», 1991
3. Витушко, В.А. Государственное гражданско-правовое регулирование рынка / В.А.Витушко. – Минск: БГЭУ, 1996
4. Витушко, В.А. Выступление / В.А.Витушко. - Материалы Международной научно-практической конференции «Гражданское законодательство Российской Федерации: состояние, проблемы, перспективы». – Москва, 1994. – С. 65-67

Вишновецька Світлана Василівна,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного права і процесу
Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна

ТРУДОПРАВОВА КОМПАРАТИВІСТИКА ЯК СКЛАДОВА ПРЕДМЕТА НАУКИ ТРУДОВОГО ПРАВА

В епоху постмодернізації і глобалізації правомірно ставиться питання про необхідність глибокої міжпредметної компаративізації знань[1]. Трудоправову компаративістику як складову предмета науки трудового права необхідно розглядати в найширшому значенні. І як історико-порівняльний аналіз розвитку галузі в ретроспективі і перспективі, особливе місце в якому відведено сучасним тенденціям розвитку галузі, порівнянні розвитку вітчизняного законодавства із світовими тенденціями, і як порівняльно-правовий аналіз вітчизняного трудового законодавства і відповідних міжнародних стандартів, що дозволяє виявити невідповідність окремих норм і інститутів ратифікованим і нератифікованим міжнародним договорам, загальновізнаним міжнародним нормам і принципам, а також прогалини у правовому регулюванні, і, нарешті, як порівняльно-правове дослідження вітчизняного трудового законодавства в аспекті досвіду зарубіжних країн.

В сучасних умовах стан і тенденції розвитку національної правової системи неможливо правильно зрозуміти і оцінити без урахування її зв'язків з міжнародним середовищем. З допомогою порівняльно-правових досліджень, шляхом виявлення загального і особливого в порівнюваних правових системах створюється необхідна база для гармонізації і уніфікації правових принципів, норм, підходів до вирішення соціальних проблем правовими засобами. У цій частині порівняльно-правові дослідження з трудового права розширили свої кордони і орієнтуються не лише на стандарти ООН і МОП, а й міжнародні регіональні стандарти соціальних трудових прав країн Ради Європи, Європейського Союзу, СНД, діяльність міжнародних судів (Європейський суд з прав людини, Економічний суд СНД). При цьому важливо не впасти в іншу крайність, автоматично поширювати на вітчизняну дійсність правові і соціальні стандарти зарубіжних країн. Необхідно виходити з того, що «використання зарубіжного

досвіду вимагає знання не лише юридичних норм, моделей, а й умов правових систем, в яких вони існують і реалізуються... Необхідне розуміння того, наскільки ці умови, правові системи близькі з нашими і придатні для застосування запозичених зразків» [2, с. 32].

Сучасні порівняльно-правові дослідження з трудового права можна поділити на три типи за цілями і методами дослідження: інституційно-описові; проблемно-аналітичні і системні.

Інституційно-описові порівняльно-правові дослідження полягають у послідовному викладенні змісту інститутів трудового законодавства різних країн. При цьому не виключаються певні узагальнюючі висновки. Цінність таких досліджень полягає у забезпеченні інформаційної бази для порівняльно-правового вивчення.

Проблемно-аналітичні порівняльно-правові дослідження полягають у порівнянні законодавства і практики його застосування у різних країнах при вирішенні однієї схожої (аналогічної проблеми) різними правовими способами. Діапазон цих порівняльно-правових досліджень варіюється від звичайного порівняння до моделювання.

Загальновизнаним у теорії компаративістики є застереження від механічного запозичення зарубіжного досвіду. Кожна національна система трудового права – це продукт історичного розвитку конкретної країни, що віддзеркалює особливості її історії, економіки, політичної структури, побутові і культурні традиції [3, с. 17-19]. На сьогодні загальновизнаним є те, що вивчення тільки законів, договорів, судових рішень ще недостатньо, щоб мати повну картину іноземного права. Для цього необхідне знання того середовища, в якому діють правові норми.

Системні порівняльно-правові дослідження мають за мету визначити місце національного трудового права у світовій правовій системі (трудоправовій картині світу).

М. В. Лушнікова називає останній тип досліджень концептуально-системними порівняльно-правовими дослідженнями і, окрім названих, виділяє ще проблемно-модельні порівняльно-правові дослідження. Узагальнюючий рівень проблемно-аналітичних порівняльно-правових досліджень пов'язаний з обґрунтуванням моделей, які дозволяють класифікувати різні правові шляхи, способи, якими вирішуються однакові проблеми. Це, наприклад, моделі

правових механізмів соціального партнерства, моделі участі працівників в управлінні організацією, моделі гендерної рівності в трудових відносинах та інші [4, с. 5-6].

Зазначу, що порівняльні дослідження породжуються бажанням вийти в дослідницькій роботі за межі певної країни, що дає можливість обміну досвідом між країнами. Метод правового порівняння дозволяє усвідомити і сформулювати основні закони становлення та розвитку різних правових явищ, зокрема сучасних правових систем світу, впливати на процеси їх удосконалення, взаємодії різних правових явищ, що перебувають одночасно в єдиному просторі (наприклад, національних правових систем у межах міждержавних), а це дає змогу прискорити темп їхнього розвитку, створити необхідні умови для належного рівня гармонізації національних правових систем, зберігаючи їхню багатоманітність, сприяти розвитку правової уніфікації в необхідних сферах, водночас запобігаючи їй безмежному поширенню [5, с. 330-331]. Запозичення в праві допомагає модифікації і удосконаленню правової системи. При цьому запозичення неможливе без наукового аналізу можливостей «трансплантації і втілення» іноземних елементів у національну правову систему. Без запозичення в праві неможливе взаємозбагачення правових систем, законодавства і судової практики. Але таке запозичення повинно ґрунтуватись на принципах всебічного врахування історичних, національних, економічних, соціально-політичних та інших умов, в яких виникають і розвиваються правові норми, інститути, галузі і системи права, що порівнюються; встановлення не тільки загальних рис і ознак порівнюваних правових систем, а й їхніх особливостей, а також специфічних ознак, властивих окремим системам; виділення головних і другорядних ознак і рис порівнюваних систем; порівняльне дослідження правової матерії не лише в статистиці, а й у динаміці.

Запозичення відбуваються у формі рецепції. Правова рецепція – це процес запозичення національною правовою системою правових цінностей, норм, інститутів, процедур, інших іноземних і міжнародних елементів правових систем з урахуванням рівня економічного і соціального розвитку держави, її історичних традицій, правового менталітету, правової культури.

Щодо зарубіжного рівня можна говорити про два типи запозичення: 1) рецепція термінології, наукових конструкцій понятійного апарату, норм, сформульованих і прийнятих у зарубіжній науці і законодавстві, проте в даному випадку слід говорити швидше про пристосування зарубіжного досвіду до національних реалій, тобто про його адаптацію; 2) врахування зарубіжного досвіду, який у даному випадку служить швидше орієнтиром.

Щодо міжнародного рівня можна говорити про три типи запозичення: 1) імплементація в національне законодавство норм ратифікованих міжнародних договорів, а також загальновизнаних принципів і норм міжнародного права; 2) рецепція правової термінології і окремих норм не ратифікованих міжнародних договорів; 3) урахування норм рекомендаційних актів міжнародного права [6, с. 421-422].

Основу методології порівняльно-правових досліджень складає єдність методологічних принципів: 1) принцип порівнянності правових явищ і інститутів; 2) принцип всебічного врахування історичних, національних, економічних і соціально-політичних умов; 3) принцип функціонального порівняння, тобто порівнянню підлягають не тільки закони, підзаконні акти, судова практика, колективні договори, звичаї, а що особливо важливо, практика застосування законодавства, тобто «живе право» [3, с. 10].

Література

1. Тихомиров А. Д. Юридическая компаративистика: философские, теоретические и методологические проблемы / А. Д. Тихомиров. – К.: Знання, 2005. – 334 с.
2. Иванов С. А. Трудовое право переходного периода: проблемы использования зарубежного опыта / С. А. Иванов // Государство и право. – 1995. – № 3. – С. 30–39.
3. Киселев И. Я. Сравнительное трудовое право: Учебник / И. Я. Киселев. – М.: Проспект, 2005. – 360 с.
4. Лушникова М. В. Теория и методология сравнительного трудового права и права социального обеспечения / М. В. Лушникова // Трудовое право в России и за рубежом. – 2011. – № 2. – С. 2–7.
5. Луць Л. А. Порівняльно-типологічний підхід та методика порівняльно-правового аналізу / Л. А. Луць // Правова держава. – К.:

Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – Випуск 17.– С. 325–334.

6. Лушникова М. В. Влияние процессов правовой глобализации на стратегию заимствования международного и зарубежного опыта правового регулирования трудовых отношений / М. В. Лушникова // Юридическая техника. – 2015. – № 9. – С. 418–424.

Степанов Олег Витальевич,
кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры теории и истории государства и права
Академии управления при Президенте
Республики Беларусь, г. Минск, Республика Беларусь

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ЭЛЕКТРОННОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА ПО ГРАЖДАНСКИМ ДЕЛАМ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Совершенствование различных аспектов гражданского права всегда находилось и находится в центре внимания как ученых так и практиков в области правоприменения. Это находит свое отражение не только в появлении теоретико-прикладных научных работ, но и в принятии различных правовых предписаний, отражающих современные возможности внедрения технических новаций в деятельность судов при рассмотрении ими различных гражданско-правовых споров. При этом, среди многообразия подходов к изучению использования информационно-коммуникационных технологий в национальной судебной системе при рассмотрении и разрешении гражданских дел можно указать два основополагающих: технический и социально-правовой.

Технический подход отражает влияние современного информационного белорусского общества на материально-техническое оснащение судов и находит свое воплощение в разработке нормативов по их компьютеризации и процедуры работы официальных судебных сайтов. Социально-правовой подход использования информационно-коммуникационных технологий в гражданском судопроизводстве в своей структуре предусматривает

наличие двух взаимосвязанных уровня. А именно: общетеоретический и теоретико-прикладной. Среди существующего многообразия общетеоретических подходов, разработанных в различное время относительно концепции правовой информатизации и ее социальной значимости в обществе роль судебной системы в формировании национального единого информационно-правового пространства в современной теории гражданского процессуального права остается все же недостаточно разработанной. В тоже время, как совершенно обоснованно указывает М.А. Аленов в своей статье «Внедрение в Казахстане электронного правосудия: нормативная основа и перспективы» электронные процедуры рано или поздно будут внедрены в гражданское судопроизводство [1, с. 71-72].

Теоретико-прикладным вопросам совершенствования правового урегулирования «электронного правосудия» в Беларуси в контексте разрешения с посвящены работы С. Н. Князева и А. А. Бержанина [2, с. 49], И. Ю. Кирвель [3], О. В. Степанова [4, с.192], О. Федотова [5] и других исследователей. После вступления в законную силу Указа Президента Республики Беларусь от 8 ноября 2011 г. № 515 «О некоторых вопросах развития информационного общества в Республике Беларусь» [6]; Декрета Президента Республики Беларусь от 29 ноября 2013 г. № 6 «О совершенствовании судебной системы Республики Беларусь» [7] и, безусловно, действующего Гражданского процессуального кодекса Республики Беларусь (далее — ГПК) [8], а также некоторых подзаконных нормативных актов в стране была сформирована правовая основа для дальнейшего повышения качества осуществления белорусского правосудия в анализируемом направлении. Это, в конечном итоге, обуславливает переход судебной системы на новый уровень качества и сокращения сроков рассмотрения гражданско-правовых споров, в том числе и благодаря задействованию возможностей электронного правосудия.

В развитие ранее сказанного следует обозначить те возможные направления, по которым в будущем будет осуществляться внедрение достижений ИКТ в судебную деятельность в рамках формирования основ «электронного правосудия» в Республике Беларусь. Во-первых, дальнейшее совершенствование локальной и внешней компьютерной базы самого судебного органа и ведение на этой основе рабочего документооборота и судебной корреспонденции путем обращения

заинтересованных сторон к официальному сайту суда. Во-вторых, совершение процессуальных действий судом и другими участниками судопроизводства в определенных стадиях гражданского процесса.

В-третьих, совершенствование всего массива законодательства, регулирующего гражданское судопроизводство, в части касающейся электронного правосудия. При этом, полагаем, что в качестве дефиниции «электронное правосудие в гражданском процессе» следует рассматривать основанное на нормах гражданского процессуального права совокупность процессуальных действий, осуществляемых участниками гражданского судопроизводства в информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» при рассмотрении и разрешении судами гражданских дел в электронном виде. Это может быть использовано белорусским законодателем при внесении дополнений в статью 1 ГПК «Основные термины и их определения, применяемые в настоящем Кодексе».

Литература

1. Аленов М.А. «Внедрение в Казахстане электронного правосудия: нормативная основа и перспективы» / Право и государство, № 3 (60), 2013/ Внедрение в Казахстане электронного правосудия: нормативная основа и перспективы // Право и государство. № 3(60) 2013. – С. 73.
2. Князев С. Н. Проблемы становления электронного судопроизводства в Республике Беларусь / С. Н. Князев, А. А. Бержанин // Проблемы упр. – 2007. – № 2 (23). – С. 49 – 52.
3. Кирвель И. Ю. Электронное правосудие: понятие, сущность, перспективы [Эл. ресурс] / И. Ю. Кирвель // Электронная библиотека УО «Гродненский государственный университет им. Янки Купалы». – Режим доступа: <http://elib.grsu.by/katalog/152806-315013.pdf>.
4. Степанов О. В. Проблемы реализации возможностей электронных средств при разрешении гражданских дел в деятельности сотрудников органов внутренних дел / О. В. Степанов // Проблемы борьбы с преступностью и подготовки кадров для правоохранительных органов: тез. докл. междунар. науч.-практ. конф., Минск, 5 апр. 2012г.; под ред. И. И. Басецкого. – Минск, 2012. – С. 192.

5. Федотов О. Электронное правосудие в Республике Беларусь [Эл. ресурс] / О. Федотов // Идеи электронного правительства для Беларуси. – Режим доступа:
<http://www.e-gov.by/themes/ekspert/elektronnoe-pravosudie-v-belarus>.
6. О некоторых вопросах развития информационного общества в Республике Беларусь [Эл. ресурс] : Указ Президента Респ. Беларусь, 8 нояб. 2011 г., № 515: в ред. Указа Президента Респ. Беларусь от 11.01.2014 г. // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2015.
7. О совершенствовании судебной системы Республики Беларусь [Эл. ресурс]: Декрет Президента Респ. Беларусь, 29 нояб. 2013 г., № 6 // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Режим доступа:
<http://www.pravo.by>. – Дата доступа: 13.02.2015.
8. Гражданский процессуальный кодекс Республики Беларусь [Эл. ресурс]: 11 янв. 1999 г., № 238-3: принят Палатой представителей 10 дек. 1998 г. : одобр. Советом Респ. 18 дек. 1998 г. : в ред. Закона Респ. Беларусь от 01. 07. 2014 г. // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2015.

Мусієнко Володимир Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного
права Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагадачного, м. Київ, Україна

ВІДВОВІДАЛЬНІСТЬ ОРЕНДАРЯ ЗА НЕВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ДОГОВОРОМ ОРЕНДИ КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

Належне виконання договірних зобов'язань є наріжним каменем зобов'язаного права, основою якого є система суспільних відносин, правова свідомість громадян.

Зобов'язання виникають між учасниками договірних відносин для задоволення певних потреб. Саме тому особливе значення мають загальні засади виконання цивільних зобов'язань, які набувають

форми принципів. До основних принципів виконання зобов'язань належать принципи реального та належного виконання зобов'язань. Стосовно аспектів цих принципів слід зазначити, що це – різноплощинні явища. З аналізу виконання зобов'язань випливає, що вирішується два питання: чи вчинила особа дію, яка є об'єктом відповідальних правовідносин (тобто чи дотримана вимога реального виконання), а також яким чином ця дія вчинена (чи дотримана вимога належного виконання).

Принцип належного виконання зобов'язань має більш загальний характер щодо принципу реального виконання. Останній виступає як підпорядкований щодо першого і має спеціалізований зміст.

Принцип реального виконання договору означає вимогу виконання його в натурі, тобто оскільки це передбачено самою угодою, але та сама вимога випливає вже з принципу належного виконання зобов'язань.

Принцип належного виконання угод рівнозначний за суттю принципу договірної дисципліни і має широке та універсальне значення. Принцип реального виконання договорів має на увазі спеціальне коло випадків порушення договірної дисципліни і означає визначене регулювання наслідків того порушення. Інакше кажучи, принцип реального виконання договірних зобов'язань є однією з форм боротьби за договірну дисципліну – одну з правових гарантій здійснення принципу належного виконання зобов'язань.

Аналізуючи практику виконання договору оренди комунального майна, слід зазначити, що спостерігається тенденція до збільшення кількості випадків заборгованості з орендної плати, яка виявляється в порушенні термінів внесення орендної плати за договорами та неспроможності орендаря взагалі внести орендну плату.

Вирішення проблем стягнення заборгованості з орендної плати за використанням комунального майна потребує вжиття комплексу заходів спрямованих на захист інтересів конкретного орендодавця та держави в цілому.

Згідно зі ст. ст. 5, 6 Закону України «Про оренду державного та комунального майна», якщо між сторонами договору оренди комунального майна виникають спори щодо стягнення заборгованості з орендної плати або пені за несвоєчасне внесення такої плати, вони підлягають вирішенню в судовому порядку. Тому, враховуючи

вищезазначене, такі спори розглядаються господарськими судами України на загальних підставах.

Загалом, спори, що виникають між сторонами договору оренди комунального майна щодо сплати орендної плати та пені за прострочення, як й інші господарські спори між підприємствами, організаціями, установами, підлягають вирішенню господарськими судами України.

Відповідно до цього за наявності спору можна визначити такі організаційні заходи вирішення проблеми стягнення орендної плати та пені за несвоєчасне її внесення:

- ✓ проведення претензійної роботи, хоча згідно з новим законодавством пред'явлення претензій не є обов'язковим;
- ✓ стягнення заборгованості за орендними платежами та пені за прострочення у судовому порядку;
- ✓ здійснення заходів, спрямованих на розірвання договірних відносин з недобросовісними та неплатоспроможними орендарями.

Слід зазначити, що при вирішенні відповідних спорів господарські суди виходячи з того, що належне виконання орендарем договору оренди презюмується, якщо орендодавцем не було доведено інше. Водночас, якщо не буде доведено, що орендодавець укладав чи укладає договір оренди з іншою особою, а натомість буде встановлено, що він має намір використовувати майно для власних потреб, то підстав для задоволення позову про спонукання до продовження дії договору оренди немає.

Усі ці заходи мають здійснюватися відповідно до вимог чинного законодавства України й водночас повинні бути максимально ефективним.

Недосконалість правової бази, яка б мала забезпечити врегулювання викладених аспектів, призводить до того, що бюджети місцевих органів влади, а загалом і державний, зазначають істотних збитків.

Не виконання умов договору є також підставою для стягнення збитків у процесі порушення умов договору. Досить часто орендар намагається приховати фактичне порушення договірних зобов'язань.

У ЦК України (ст. 550) загальні умови виконання зобов'язань формуються так: зобов'язання мають виконуватись належним чином

відповідно до умов договору та вимог закону, інших правових актів, а за відсутністю таких – відповідно до вимог, що зазвичай ставляться.

Отже, зобов'язання має бути виконане не тільки в натурі, а реально, тобто в такому вигляді, як це впливає з відповідної підстави виникнення зобов'язання (договору, адміністративного акта), або відповідно до вимог, що висуваються. При цьому спеціально наголошуються ще дві обставини, а саме: при виконанні зобов'язання можуть застосовуватись звичаї ділового обігу; виконання зобов'язання має опиратися на засади сумлінності, розумності та справедливості. Саме ці оціночні категорії набувають у сучасному цивільному праві особливого значення. Вони розглядаються як найважливіші категорії, за допомогою яких може визначатися принцип належного виконання зобов'язання.

Слід зробити висновок, що перелік підстав дострокового припинення договору майнового найму, встановлений цією статтею, є вичерпним, а не примірним. Проте це означає, що законом чи іншим нормативним актом або договором не можуть бути встановлені й інші підстави для дострокового розірвання договору за заявою однієї зі сторін.

Таким чином, аналізуючи практику регулювання орендних відносин у сфері комунального майна, слід зазначити, що деякі аспекти не мають чіткого розмежування та правової регламентації, тому й виникають прецеденти щодо використання орендованих приміщень та виконання зобов'язань, внаслідок чого можуть допускатись помилки у прийнятті рішень, що призводить до заподіяння збитків орендодавцю.

Література

1. Брагинский М.И., Витрянський В.В. Договорное право: Общие положения. – М., 1997. – С. 336.
2. Райхер В.К. Правовые вопросы договорной дисциплины в СССР. – Л., 1958. – С. 6.

Задорожня Галина Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагадачного, м. Київ, Україна

УКЛАДЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ГЛАВОЮ ДЕРЖАВИ: МЕЖІ ПОВНОВАЖЕНЬ

Укладення договорів є важливою складовою компетенції глави держави. Конституційне законодавство країн світу вирізняє декілька підходів щодо їх укладення. Перший із них полягає в тому, що глава держави має прерогативи в підписанні міжнародних договорів (В'єтнам, Монако, Польща та ін.). Другий підхід свідчить про те, що підписання главою держави міжнародних договорів традиційно потребує наступної згоди парламенту, оскільки предмет договору стосується тих сфер правовідносин, які належать до його відання (законодавство, бюджет). Порядок підписання главою держави міжнародних договорів з подальшою їх ратифікацією парламентом нині визначений конституціями таких країн світу, як Аргентина, Азербайджан, Норвегія, Греція, Коста-Ріка, Франція тощо.

Конституція Бельгії від 17 лютого 1994 р., яка змінила Конституцію 1831р., залишила за главою держави право підписувати міжнародні договори, у тому числі й політичні (укладення миру, перемир'я), проте морські, торговельні та інші міжнародні договори, які покладають на країну вагомі зобов'язання, потребують затвердження парламентом. Законодавство таких країн, як Данія, Іспанія, ФРН, визначило третій підхід укладання міжнародних договорів, за якого Основний Закон держави встановив пряму участь парламенту в підписанні міжнародних договорів, наприклад, у Князівстві Андорра не співправителі, а Генеральна рада схвалює найважливіші міжнародні договори, які стосуються питань безпеки й оборони держави, прав людини, фінансових публічних зобов'язань.

Конституційне законодавство деяких країн світу встановило вимогу, відповідно до якої глава держави уповноважений укладати міжнародні договори лише за умови отримання «попередньої згоди» парламенту. Так, Король Данії «без згоди Фолькетинга не може

підписувати акти, відповідно до яких територія Королівства збільшується або зменшується»; не може приймати зобов'язання, які «вирізняються особливою вагою»; «не має права денонсувати міжнародний договір, укладений за згодою Фолькетінга» (пункт 19 частини III Конституції Данії від 5 червня 1953 р.); Президент Сирії «укладає мирну угоду лише після отримання згоди Народної Асамблеї» (стаття 102 Конституції Сирії від 26 лютого 2012 р.), а Президент Монголії – за попередньої згоди Великого Державного Хуралу (стаття 33 Конституції Монголії від 13 січня 1992 р.).

Інколи законодавство наділяє главу держави правом щодо ратифікації міжнародних договорів, наприклад, Конституція Словенії від 23 грудня 1991 р.: Президент видає «грамоти на ратифікацію» міжнародних договорів (стаття 107). Водночас законодавство Ізраїлю наділяє главу держави зобов'язанням підписувати лише ті міжнародні договори, які ратифіковані парламентом (стаття 11 Основного Закону «Про президента Держави» від 16 червня 1964 р.).

У конституціях країн релігійної правової сім'ї здебільшого застосовується другий із вище наведених трьох способів підписання міжнародних договорів, а саме: у Бахреїні (стаття 37), Йорданії (стаття 33), Кувейті (стаття 70), Катарі (стаття 68), що пов'язано з вимогою дотримання релігійного принципу шури, за якого рішення ухвалюється остаточно після проведення обговорень за участю уповноважених осіб. Так, Емір Катару укладає договори та угоди, після чого зі своїми пропозиціями подає їх на розгляд Ради аль-Шури, яка дає згоду на їх оприлюднення (стаття 68 Конституції Катар від 29 квітня 2003 р.).

У парламентських країнах романо-германської правової сім'ї (Італія, Чехія, ФРН) президенти не наділені вагомою компетенцією, у тому числі й представницькою. Проте німецький правознавець М. Ахтенберг вважає, що відсутність у глави держави значної політичної влади є своєрідною основою його політичної сили, що виявляється в духовному впливі на політику суспільства, здатності глави держави уособлювати те, що об'єднує всіх, завдяки чому він ніби втілює дух Конституції і дух нації [1, с. 238].

У змішаних республіках романо-германської правової сім'ї, якими є Франція, Україна, Польща, глава держави наділений широким спектром представницьких повноважень. Так, Президент Франції не

поступається обсягом представницької компетенції президентів Венесуели, Бразилії, США.

Порівняльно-правовий аналіз компетенції глави держави у сфері укладення міжнародних договорів вказує на наступне: а) спостерігається поступовий відхід від «прерогативи глави держави» у підписанні міжнародних договорів, що зумовило пропорційне збільшення обсягу відповідної компетенції національних парламентів; б) важливим чинником, який істотно впливає на самостійність компетенції глави держави в підписанні міжнародних договорів, є вид міжнародного договору. Найбільша самостійність компетенції глави держави традиційно пов'язується з підписанням політичних, а не торговельних, митних та економічних договорів.

Порівняльний аналіз конституційного законодавства країн світу допоміг виявити й особливі вимоги, які пред'являються до міжнародних правових актів. Однією з них є заборона секретних положень договору, тобто таких, які не підлягають розголошенню. «Договір не може містити секретні положення, що суперечили б загальноприйнятним положенням» (стаття 68 Конституції Катару від 29 квітня 2003 р.), «За жодних умов угода не має містити секретні пункти, які суперечать оприлюдненим» (стаття 37 Конституції Бахрейну від 14 лютого 2002 р.), «За жодних обставин у будь-якому договорі або угоді не можуть міститися секретні умови, що суперечать оприлюдненим умовам» (стаття 33 Конституції Йорданії від 8 січня 1952 р.).

Конституція України і Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906 – IV [2, ст. 540], на жаль, не містять заборони щодо внесення до міжнародних договорів секретних положень. Українське суспільство наразі не має стовідсоткової впевненості в тому, що міжнародні договори, які підписує Президент України «від імені України», не містять секретних пунктів, що суперечать оприлюдненим положенням міжнародних договорів, наприклад, Мінським домовленостям від 12 лютого 2015 р. Користь від таких «секретних положень» для українського суспільства – сумнівна і малоімовірна, а небезпека – занадто велика.

Національне законодавство наділяє Президента України значним обсягом компетенції у сфері укладення міжнародних договорів. Законодавство не містить жодних застережень щодо строковості дії

таких міжнародних договорів. У контексті висвітлення цього питання варто згадати події, що відбулися 21 квітня 2010 р. в Харкові. Йдеться про договір, укладений між Президентом України В. Ф. Януковичем і Президентом РФ Д. А. Медведевим «Про пролонгацію базування російського Чорноморського флоту в Севастополі до 2042 року». На момент укладення Договору від 21 квітня 2010 р. термін перебування Чорноморського флоту РФ на території України закінчувався лише через сім років – 28 травня 2017 р. Проте В.Ф. Янукович, обраний Президентом України на п'ятирічний строк (2010 – 2015 рр.), перевищив межі своїх компетенційних повноважень, безпідставно «пролонгував» перебування флоту Російської Федерації на території України на 25 років, тобто з 2017 по 2042 рр. З боку України, на відміну від Росії, не було жодних підстав для поспішності укладення такого договору.

Відтак, постають питання: у чиїх інтересах діяв Президент України, укладаючи цей міжнародний договір; чи спрацьовує в Україні «паритет обсягу компетенції і відповідальності» глави держави у сфері його зовнішньополітичної діяльності; чи не варто обмежити компетенцію глави держави щодо «переукладення» ним лише тих міжнародних договорів, дія яких закінчується в період його «президентської каденції»; чи не справедливим було б, реалізуючи приписи ст. 5 Конституції України, відповідно до яких «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ», надати право Українському народу на референдумі ратифікувати ті найважливіші політичні, економічні та інші міжнародні векторні договори, завдяки чому народ стає відповідальним за їх дію.

У контексті дослідження питання компетенції глави держави у сфері укладання міжнародних договорів маємо звернути увагу ще на один аспект, а саме: хто несе персональну юридичну відповідальність за міжнародні договори, укладені главою держави «від імені України». На перший погляд, можна вказати на главу держави, проте процедура ратифікації міжнародних договорів, яка здійснюється Верховною Радою України (ч. 1 ст. 9, п. 32 ч. 1 ст. 85 Конституції України), ніби «перекладає» цю відповідальність на парламент, тому, що завдяки ратифікації міжнародні договори стають чинними.

Конституційне законодавство України не встановлює ні колективної, ні персональної відповідальності народних депутатів

України за результати голосування в парламенті. «Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання в парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп» (ч. 3 ст. 80 Конституції України). Отже, конституційне законодавство України фактично не передбачає юридичної відповідальності, у тому числі й конституційно-правової, за укладення міжнародних договорів, що є неприпустимим.

Узагальнюючи наведене вище, доходимо таких висновків:

1. Доцільно обмежити компетенцію Президента України щодо «переукладення» ним лише тих міжнародних договорів, дія яких закінчується в період його «президентської каденції».

2. Пропонуємо викласти п. 3 ч. 1 ст. 106 Конституції України в такій редакції: «3) представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України, які не можуть містити секретні пункти; Президент України має право продовжити дію лише тих міжнародних договорів, строк дії яких закінчується в період його перебування на посту глави держави, але не раніше як за рік до закінчення строку дії договору чи його повноважень».

Література

1. Государственное право Германии / [М. Ахтенберг, П. Бадур и др.]. – М.: Изд-во: Й. Изензее, П. Кирххоф, 1994. – Т. 1. – 310 с.
2. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906 – IV // ВВР України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

Шаповал Леся Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

ШЛЯХИ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

Кількість позовів щодо відшкодування моральної шкоди з кожним роком зростає. Суддям постійно доводиться вирішувати

проблеми різноманітного характеру, зокрема, визначати розмір моральної шкоди, який не піддається однозначній грошовій оцінці, визначати ступінь психологічної травми від певного правопорушення і, врешті-решт, враховуючи психофізіологічні особливості людини, визначати чи взагалі була завдана моральна шкода.

На сьогоднішній день законодавство про порядок відшкодування шкоди дає відповіді на багато запитань, але одне з них досі залишається невирішеним: **як визначити розмір відшкодування моральної шкоди?**

Як свідчить практика, при визначенні розміру відшкодування, суддя бере за основу суму, яку заявляє в позовній заяві позивач, і з урахуванням всіх обставин справи приймає остаточне рішення, користуючись принципами розумності та справедливості.

Суд може змінити цю суму або залишити її такою, якою просить позивач. Але варто враховувати, що ч. 1 ст. 11 Цивільно-процесуального кодексу України (далі ЦПК) передбачено, що «суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних чи юридичних осіб, поданим відповідно до ЦПК, в межах заявлених ними вимог і на підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі».

Виходячи з наведеного міркування та з принципів, закладених в ст. 11 ЦПК України, суддя при визначенні розміру відшкодування моральної шкоди повинен користуючись принципами справедливості та розумності, а також іншими обставинами, викладеними в ч. 3 ст. 23 Цивільного кодексу України (далі ЦКУ). При цьому, звичайно, суд повинен враховувати заявлені позовні вимоги.

Використовуючи цей варіант, суддя повинен звернути увагу на мотивацію розрахунку розміру відшкодування. У випадку, якщо визначена суддею сума відшкодування моральної шкоди відрізняється від суми заявленої позивачем, йому необхідно абстрагуватися від мотивації позивача та надати власну мотивацію, оскільки п. 9 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» передбачає: «Визначаючи розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди, суд повинен наводити в рішенні відповідні мотиви.»

В іншому випадку, як свідчить практика, рішення може бути скасовано в частині відшкодування моральної шкоди з причини невмотивованості визначення її розміру.

При визначенні розміру відшкодування моральної шкоди суд має приймати до уваги ступінь вини правопорушника і інші обставини справи, які заслуговують на увагу. На нашу думку, суд повинен також враховувати ступінь фізичних і моральних страждань, пов'язаних з індивідуальними особливостями особи, якій заподіяно моральну шкоду.

Але, як показує практика, судді в процесі розгляду справ у суді по різному сприймають ступінь фізичних і моральних страждань особи, а також не враховують індивідуальні особливості особи.

Так, наприклад, у квітні 2015 року громадянин К. звернувся до суду з позовом до комунального підприємства «Редакція газети «Вільне слово» про відшкодування моральної шкоди. Зазначав, що рішенням Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 06 лютого 2015 року, яке набрало законної сили, визнано недостовірною, такою, що принижує його честь, гідність та ділову репутацію інформацію, поширену відповідачем в газеті «Вільне слово» у зверненні до народного депутата України Анатолія Гриценка. Поширенням недостовірної інформації йому (позивачеві) була завдана моральна шкода, у відшкодування якої позивач просив стягнути на його користь з відповідача 20000 грн.

Заочним рішенням Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 19 серпня 2015 року позов гр.К. задоволено. Суд стягнув з комунального підприємства «Редакція газети «Вільне слово» на користь гр. К. відшкодування моральної шкоди 20000 грн., вбачаючи, що дана сума є вмотивованою позивачем.

КП «Редакція газети «Вільне слово», залишившись не задоволеним рішенням суду першої інстанції, посилаючись на порушення судом норм матеріального та процесуального права, звернулось до суду апеляційної інстанції і просило скасувати заочне рішення та ухвалити нове рішення про часткове задоволення позовних вимог гр.К. в розмірі 500 грн.

Дослідивши матеріали справи, перевіривши законність та обґрунтованість рішення суду, колегія суддів Апеляційного суду

Кіровоградської області вважала, що апеляційна скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав. Пленум Верховного Суду України у п.9 постанови № 4 від 31 березня 1995 року «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» роз'яснив, що розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнав позивач, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин. Зокрема, враховуються стан здоров'я потерпілого, тяжкість вимушених змін у його життєвих і виробничих стосунках, ступінь зниження престижу, ділової репутації, час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану, добровільне - за власною ініціативою чи за зверненням потерпілого - спростування інформації редакцією засобу масової інформації. При цьому суд має виходити із засад розумності, виваженості та справедливості. Таким чином, колегія суддів Апеляційного суду вважала, що суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що поширення недостовірної інформації щодо позивача у здійсненій відповідачем публікації йому була завдана моральна шкода. Проте, було зазначено, що суд першої інстанції не звернув увагу на те, що всупереч вимогам ч.1 ст.60 ЦПК позивачем не надано доказів на підтвердження своїх доводів щодо характеру та обсягу немайнових втрат, завданих поширенням щодо нього неправдивої інформації. Крім того, судом не у повній мірі враховані вимоги розумності та справедливості при визначенні розміру відшкодування моральної шкоди.

Враховуючи наведене, колегія суддів вважала що 20000 грн., які суд стягнув з відповідача на користь позивача у відшкодування моральної шкоди, є завищеною сумою, яка має бути зменшена до 5000 грн [1].

Таким чином, вивчаючи рішення судів різних інстанцій стосовно відшкодування моральної шкоди, вбачається, що суди по різному виносять рішення, які стосуються розмірів відшкодування моральної шкоди. Так, наприклад, залишається незрозумілим в наведеному прикладі справи, чому суд вирішив, що саме 5000 грн. буде достатньою сумою для відшкодування моральної шкоди, а не, наприклад, 4000 грн. або 6000 грн.

Частіше за все, суди при визначенні розміру відшкодування моральної шкоди встановлюють її у розмірі від 1000 грн. до 5000 грн., хоча зацікавлена сторона часто просить призначити розмір відшкодування моральної шкоди у 10000 грн. а інколи і в 50000 грн. і більше [2; 3; 4].

Також, вбачається, що суди на практиці майже не враховують індивідуальні особливості особи, яка звертається з позовом про відшкодування моральної шкоди і таким чином не можуть знати, наскільки сильні душевні страждання перенесла особа, права якої були порушені вчиненням щодо неї правопорушення.

Дану проблему, на нашу думку, можна вирішити одним з таких двох способів. А саме:

1) доцільно було б в таких справах визначати розмір відшкодування моральної шкоди за допомогою судово-психологічної експертизи.

Порядок призначення та проведення судово-психологічної експертизи регулюється Наказом Міністерства юстиції України №53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» від 8 жовтня 1998 року. Відповідно до п. 6.6 даної Інструкції на вирішення експерта можна поставити такі запитання:

1. Чи є ситуація, що досліджується за справою, психотравмувальною для особи?
2. Якщо так, то чи завдані особі страждання (моральна шкода)?
3. Чи спричинені особі страждання (моральна шкода) за умов ситуації (зазначаються умови ситуації), що досліджуються у справі?
4. Якщо особі завдані страждання (моральна шкода), який можливий розмір становить грошова компенсація за завдані страждання (моральну шкоду)?

В даному випадку експерт, як свідчить досвід, оцінює розмір моральної шкоди в сумі, що дорівнює певній кількості мінімальних заробітних плат в залежності від різноманітних чинників, що зазначені в ч. 3 ст. 23 ЦКУ. Однак, у випадку самостійного звернення позивача (без призначення експертизи судом) до експерта, останній буде виступати в якості спеціаліста.

Відповідно до п. 1.1 зазначеної Інструкції експертизу можуть проводити судові експерти державних спеціалізованих науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України та атестовані судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ. Однак, не дивлячись на такий – полегшений для суду – варіант визначення розміру відшкодування моральної шкоди, він не завжди є прийнятним, скільки, як свідчить практика, період проведення судово-психологічної експертизи може бути занадто довгим (рік і більше). Відповідно, на даний термін затягується і сама справа.

2) Доцільним було б визначити на законодавчому рівні розміри відшкодування моральної шкоди в залежності від того, яке конкретно правопорушення вчинено і ким, як, наприклад, визначено в ст. 13 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», що «відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом провадиться виходячи з розміру не менше одного мінімального розміру заробітної плати за кожен місяць перебування під слідством чи судом». При цьому необхідно враховувати велику кількість різноманітних факторів. Частина з них передбачена в ст. 23 ЦКУ.

Відповідно до ст. 23 ЦКУ розмір моральної шкоди визначає суд з урахуванням певних обставин: характер правопорушення; глибина фізичних та душевних страждань; погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації; ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування; інших обставин, які мають істотне значення.

Обов'язковими вимогами при визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності та справедливості. Сьогодні ж в Україні не існує чіткої законодавчої позиції про те, як враховується розмір відшкодування моральної шкоди.

Література

1. Рішення Апеляційного суду Кіровоградської області від 18 листопада 2015 р. Провадження № 22-ц/781/2693/15 [Ел. ресурс] <http://reestr.court.gov.ua/Review/53752145>

2. Рішення апеляційного суду Миколаївської області від 10 лютого 2015 р. Провадження № 22ц-784/158/15 [Ел. ресурс] <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42740425>
3. Рішення апеляційного суду Одеської області від 19 листопада 2015 року. Провадження № 22-ц/785/6384/15 [Ел. ресурс] <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53887828>
4. Рішення апеляційного суду Рівненської області від 6 березня 2015 року. Провадження № 569/18280/14-ц [Ел. ресурс] <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42995221>

Пахомова Анна Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Білоцерківського національного аграрного університету,
Коптюх Андрій Андрійович,
студент 4 курсу Білоцерківського національного
аграрного університету, м. Біла Церква, Україна

ОХОРОНА АВТОРСЬКОГО ПРАВА В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ І МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА

На сьогоднішній день ведеться активна робота по приведенню законодавства України в сфері інтелектуальної власності у відповідність до вимог Угоди ТРІПС. Питання узгодження національного законодавства з нормами міжнародних угод в рамках СОТ визнається одним з найактуальніших в сьогоднішній економічній політиці, широко обговорюється та аналізується.

Метою доповіді є з'ясування сутності поняття «авторського права» та змісту захисту авторського права в Україні і в порівнянні із міжнародним досвідом, а також аналіз стану сучасного законодавства в цій сфері та перспективи його розвитку.

На нинішньому етапі розвитку нашої держави питання сучасного авторського права — виходять на чільне місце. їх вирішення стане важливим підґрунтям цивілізованого розвитку інформаційної галузі, а також дасть змогу Україні стабільно рухатися на шляху до розбудови правової держави. Ще нещодавно незадовільний захист авторських та

суміжних прав визнавався найбільшою перешкодою на шляху України до СОТ. Було прийнято кілька законів, які стали значним кроком у наближенні українського законодавства до міжнародних норм у сфері захисту авторського права. Проте залишився цілий ряд невирішених питань щодо підвищення ефективності захисту прав інтелектуальної власності, зокрема у сфері авторського права та суміжних прав. Зараз на порядку денному стоїть обговорення і прийняття кількох законопроектів, що мають продовжити адаптування міжнародних стандартів у сфері інтелектуальної власності в правовій системі України. Три з цих законопроектів мають на меті посилити захист авторських та суміжних прав, зокрема запровадити деякі запобіжні заходи щодо порушення прав іноземних виробників лазерних дисків [1].

На початку цього року організація ІПРА визнала Україну країною з найбільш високим рівнем порушень в сфері захисту авторських прав. У зв'язку з цим ІПРА рекомендувала Торговому представництву США віднести Україну до категорії пріоритетних іноземних держав (PriorityForeignCountry) для застосування відповідних санкцій. Пізніше Україна була визнана лідером серед країн, які не забезпечують ефективну правову охорону інтелектуальної власності. Потім (у травні цього року) на цій підставі в США було розпочато розслідування відносно України з питань дотримання прав інтелектуальної власності, яке загрожує прийняттям санкцій економічного характеру, інформує its.ua. Незважаючи на те, що уряд України планував виправити ситуацію з порушеннями прав інтелектуальної власності, фактичних конкретних результатів не видно. Як повідомляє ресурс «Капітал», Адміністративний суд призупинив процес обрання уповноваженої організації з управління авторськими правами (ОКУ - організація колективного управління) в Україні. Про це розповів голова Державної служби інтелектуальної власності Микола Ковиня. За його словами, одна з українських ОКУ - Українська ліга авторських і суміжних прав (УЛАСП) - подала в суд позов з вимогою визнати недійсним наказ Міністерства освіти і науки від 30 серпня про затвердження порядку визначення уповноважених організацій.

Процес визначення уповноваженої ОКУ був на завершальній стадії: 18 жовтня Держслужба інтелектуальної власності повинна була

завершити прийом заявок. Їх було подано чотири. Визначення єдиною уповноваженою ОКУ повинно було стати основним заходом щодо боротьби з порушеннями інтелектуальної власності в Україні. Однією з основних претензій Торгового представництва США полягало у тому, що в країні велика кількість ОКР збирають роялті, але американські правовласники гроші не отримують [2].

Звіт ПРА інформує Уряду США, що не зважаючи на складне політичне становище дії Уряду України недостатні і визивають розчарування у авторів звіту, бо темпи реформ направлених на боротьбу з явищами, які привели Україну до визнання США країною піратом №1 у світі повільні.

Протягом декількох останніх років головні претензії США стосувалися трьох критичних проблем у сфері прав інтелектуальної власності в Україні — це відсутність:

- 1) Ефективних і системних засобів боротьби з порушенням авторського права і суміжних прав в Інтернеті;
- 2) Несправедливого, непрозорого адміністрування системи збору авторської винагороди;
- 3) Механізмів впровадження ліцензійного програмного забезпечення урядовими установами України

З досліджень ПРА цього року випливає, що основні претензії у звіті стосуються економічних інтересів правовласників США, тобто наголос на їхні збитки. Але зважаючи на те, що політика і практика України щодо функціонування інституту права інтелектуальної власності залишається неідеальною, торговий представник визначив, що на даний час, політична ситуація в Україні змушує не застосовувати ніяких дій і цінує ті взаємини, які складаються останнім часом з урядом України, які направлені на постійну взаємодію у вивченні як поліпшити виявлені проблеми і загальний режим застосування інтелектуальної власності. Отже, й у подальшому Сполучені Штати очікують плідну співпрацю з урядом України незважаючи на економічну шкоду, яку несуть правовласники США та інші власники авторських прав в Україні. ПРА закликає уряд США плідно працювати з урядом України для вирішення та усунення недоліків якомога швидше, не зважаючи на сьогоднішні обставини.

В 2015 році ПРА вважає пріоритетом для уряду України правові реформи і рекомендує наступні дії:

- ✓ поліпшити правове регулювання організацій з колективного управління

- ✓ застосувати кримінальну відповідальність та судове переслідування власників сайтів, які розміщують на безоплатній основі кіно, книги, музику, ПЗ тощо, а також розібратися з власниками BitTorrent.

- ✓ ввести у дію принципи, які б унеможливили використання ліцензій без дозволу правовласників.

Також у звіті йдеться про наявність в Україні організованих злочинних синдикатів і пропонується активно з ними боротися.

Щодо правових реформ, то ПРА пропонує спрямування їх на зміни до закону про авторське право, закону про телекомунікації та Кодексу про адміністративні правопорушення, з метою сприяння ефективному реагуванню боротьби з інтернет-піратством, в тому числі:

- ✓ забезпечення правових стимулів для провайдерів, які співпрацюють з правовласниками і ефективно борються з інтернет-піратством

- ✓ визначитися з переліком послуг, які сприяють порушенню авторського права і суміжних прав або які полегшують таке порушення;

- ✓ забезпечити судову заборону порушень в Інтернет, ввести мито для провайдерів та зобов'язати їх надавати інформацію в правоохоронні органи і правовласникам.

У жовтні 2014 року, міжнародні експерти в області інтелектуальної власності підготували деякі пропозиції до змін у законопроекті Державної служби по боротьбі з порушеннями в Інтернет, щоб належним чином вирішити вищенаведені проблеми. Їх треба негайно прийняти. А також забезпечити: прийняття Закону про колективне управління, в якому би містилися вимоги сформульовані у звіті ПРА за 2015 Special 301: Україна та відповідали б статті 168-ЄС Угоди України про Асоціацію з ЄС, щодо двосторонніх угод з іноземними організаціями та вимогою працювати прозоро і ефективно;

- ✓ зміни до закону про авторське право і Кримінальний кодекс, для того щоб зробити camcording в кінотеатрах незаконною діяльністю, а також зміни до закону про кінематографію щодо

місцевого виробництва фільмокопій.

✓ кримінально-виконавчі дії, в тому числі судові переслідування за порушення в цілому на відкритих ринках, вулицях і недалеко від місцевих магазинів і супермаркетів.

✓ адміністративні та митні норми права, які б були орієнтовані проти *copyrightinfringing* кабельного мовлення і ретрансляцію публічного сповіщення на радіо і ТБ. Посилення прикордонного контролю, особливо вздовж кордону з Росією тощо.

У звіті перераховані всі популярні піратські сайти, які працюють в Україні це: ЕХ.ua (правда, у звіті згадується, що в 2014 році сайт спілкувався з правовласниками і видаляв контент з порушеннями); extratorrent.cc; sumotorrent.sx; futubox (хоститься в Румунії, але управляється з України); newalbumreleases.com (хоститься в Україні); jams.to (хоститься в Україні).

У звіті згадується, що хостинг надається сотням піратських сайтів і торрентів, таким як torrentbit.net, btloft.com, bitloft.org, torrentz.cd, torrentpond.com, btmon.com, torrentz.wf та ін.

Дослідники Альянсу обурюються, що в 2014 році жодна кримінальна санкція не була застосована в Україні у справах про інтернет-піратство (відповідно до користувачів, адміністраторів або власників сайтів). Також згадуються локальна мережа (LAN) за межами Києва, де на FTP на високій швидкості можна знайти і скачати масу контенту, з порушенням права правовласників.

На думку авторів звіту, в Україні повинні працювати тільки ті організації, які близькі до ПРА, а всі інші так чи інакше, на їхню думку, працюють непрозоро і не ефективно. До ДСІВ закидаються претензії щодо неправомірності визнання уповноваженою за збори авторської винагороди за приватну копію ВААП. Взагалі, звіт ПРА містить багато упереджених, бездоказових суджень і відповіді на це повинні бути обґрунтованими, на які ми всі сподіваємося [3].

Зрозуміло, що зовсім скоро світовій спільноті доведеться визначити юрисдикцію дії тих чи інших норм національних законодавств. Наразі ж чіткої правової позиції не існує – ані в світі, ані в Україні. Щоб вирішити і змінити дану неоднозначну ситуацію на краще слід розуміти, як правило те, що існують й інші заходи боротьби крім технічних: заборони копіювання творів та правового переслідування тих порушників, до яких «вдалося дотягнутися».

Різноманітні засоби економічного та правового впливу існують і можуть використовуватися, як окремо, так і спільно з вище переліченими, підвищуючи загальну ефективність. Якщо ж, крім використання більш широкого набору заходів по боротьбі з , ще й використовувати їх системно, враховуючи стратегічні і тактичні аспекти протидії, ситуація в цій області цілком може змінитися в кращу сторону.

Література

1. Проблематика захисту інтелектуальної власності в Україні [Ел. ресурс]: <http://osvita.ua/vnz/reports/law/9518/>
2. Відомості «Україна має найбільш низький рівень у сфері захисту авторських прав» [Ел. ресурс]: <http://osvita.ua/vnz/reports/law/9518/>
3. Загальні новини. «Міжнародний Альянс з інтелектуальної власності оприлюднив звіт про охорону і захист авторського права» [Ел. ресурс] : <http://intellect.org.ua/content/mizhnarodniy-alyans-z-intelektualnoyi-vlasnosti-oprilyudniv-zvit-pro-ohoronu-i-zahist>

Крижна Валентина Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного
права № 2 Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

ДО ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

На сьогодні, як міжнародне, так і національне законодавство більшості країн світу використовує термін «право інтелектуальної власності». Вводячи цей термін, розуміли його певну умовність. Висловлювалися наміри в подальшому віднайти термін, який би більш точно відображав особливості прав на результати творчої діяльності. Однак, як досить часто це буває, те, що вважалося тимчасовим, залишилося на тривалий час і набуло значного поширення. Звичайно, до цього часу лунає критика, як самого терміну «інтелектуальна власність», так і його механізмів надання прав.

Існування слова «власність» в терміні «інтелектуальна власність» зовсім не означає, що до даних відносин застосовуються положення законодавства про власність. Про це свідчить, зокрема, і та обставина, що Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (далі – ЦК України) окремо регулює право власності і право інтелектуальної власності. Так, книга третя ЦК України присвячена праву власності та іншим речовим правам, а книга четверта – праву інтелектуальної власності. Отже, поширення режиму права власності на результати творчої діяльності, а відповідно і застосування норм про право власності до об'єктів інтелектуальної власності неможливо.

Деяку плутанину у це питання свого часу вніс Закон України «Про власність» від 7 лютого 1991 року, який розділ VI присвятив праву інтелектуальної власності. Однак, на сьогодні цей нормативний акт вже втратив чинність, а тому цілком закономірно, що питання прав на об'єкти інтелектуальної власності вирішується лише відповідно до положень ЦК України та спеціального законодавства. Відповідно до ч.1 ст. 418 ЦК України, право інтелектуальної власності – це право особи на результати інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом.

Однак, сам по собі факт використання в термінології «право інтелектуальної власності» слова «власність» на практиці деколи вводить в оману. У зв'язку з цим, наприклад, зустрічаються спроби поширити на нематеріальні об'єкти правовий режим, установлений законом для права власності. Ще Дозорцев В.А., розробляючи теорію «інтелектуальних прав», зазначав, що термін «інтелектуальна власність» є юридично недостатньо коректним, оскільки може створити враження про поширення на результати інтелектуальної діяльності і взагалі на нематеріальні об'єкти режиму, встановленого законом для права власності [1, С. 37].

Щоб уникнути подібних випадків ЦК Російської Федерації відмовився від терміну «право інтелектуальної власності», замінивши його терміном «інтелектуальні права». Термін «інтелектуальні права» охоплює всі види абсолютних прав на результати інтелектуальної діяльності та інші прирівняні до них результати, в тому числі засоби індивідуалізації [3, С. 30]. Як зазначають науковці, термін «інтелектуальні права» використовується в розумінні, аналогічному

використовуваному в міжнародних угодах терміну «права інтелектуальної власності» (наприклад, Угода ТРІПС), однак на відміну від останнього дозволяє уникнути асоціації з правом власності [2, С. 3].

Аналіз ст. 1226 ЦК Російської Федерації дає змогу зробити висновок, що інтелектуальні права включають три складових: 1) виключне право, яке є майновим правом (виникає завжди); 2) особисті немайнові права; 3) інші права (права слідування, доступу і інші). Доречно звернути увагу, що хоча ЦК РФ відмовився від терміну «право інтелектуальної власності», однак залишив термін «інтелектуальна власність», яким охоплюються лише самі результати інтелектуальної діяльності і прирівняні до них засоби індивідуалізації юридичних осіб, товарів, робіт, послуг і підприємств, але не права на них. Однак, практика Російської Федерації свідчить, що самі по собі подібні термінологічні заміни не лише не вирішують проблем з використанням, а й інколи породжують додаткові. У зв'язку з цим доцільно виважено підходити до відмови від існуючих і введення нових правових термінів, особливо коли мова йде про усталені правові категорії.

Прийняття ЦК України також не обійшлося без зміни термінології стосовно назви деяких об'єктів права інтелектуальної власності. Найбільше це стосується правових засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів та послуг. Так, замість звичного терміну «знак для товарів і послуг» в ЦК України з'явився термін «торговельна марка», замість «фірмове найменування» – термін «комерційне найменування», замість «кваліфіковане зазначення походження товару» – термін «географічне зазначення». Однак спеціальне законодавство до цього часу не приведене у відповідність. Так, продовжує діяти Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.2003 року, а Державна служба інтелектуальної власності до цього часу реєструє такий об'єкт інтелектуальної власності як знак для товарів і послуг та на підтвердження видає свідоцтво на знак для товарів і послуг. Виникає логічне запитання щодо доцільності існування такої подвійної термінології та неузгодженості в законодавстві. До того ж проблема інколи ускладнюється ще й відсутністю чітких визначень термінів. Так, до цього часу не припиняються спори щодо змісту терміну

«комерційне найменування». На наш погляд, він є більш широким у порівнянні з використовуваним за часів СРСР терміном «фірмове найменування».

Отже, потрібно виважено підходити до використання термінології, особливо коли мова йде про усталені правові категорії, а у випадку введення до законодавства нової термінології необхідно чітко встановлювати її співвідношення з попередніми термінами, а також дотримуватися термінологічної єдності в усіх нормативно-правових актах.

Література

1. Дозорцев В.А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации. Сборник статей / Исслед. центр частного права. – М.: Статут, 2003. – 416 с.
2. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации части четвертой (постатейный) / Ответственный редактор кандидат юридических наук Л.А. Трахтенгерц. – М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ», «ИНФА-М», 2009. – 812 с.
3. Рузакова О.А. Комментарий к части четвертой Гражданского кодекса Российской Федерации / О.А. Рузакова. – М.: Издательство «Экзамен», 2007. – 766 с.

Самань Вікторія Віталіївна,

кандидат юридичних наук, головний спеціаліст відділу міжнародних зв'язків та протоколу Управління міжнародного співробітництва Державної служби фінансового моніторингу України, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Поява інституту страхування професійної відповідальності є теоретично обґрунтованою та правомірною, оскільки слугуючи одним із основних інструментів у правовому механізмі забезпечення гарантованих державою прав і свобод, страхування не тільки передбачає отримання третіми особами, яким було заподіяно шкоду у результаті дій чи бездіяльності страхувальника при здійсненні

останніми професійних обов'язків, додаткових гарантій щодо захисту їх майнових інтересів, але і сприяє дотриманню професійної незалежності та забезпеченню фінансової стабільності самих страхувальників.

Виходячи з положень Цивільного кодексу України та Закону України «Про страхування» предметом договору страхування відповідальності є майнові інтереси, які не суперечать закону і пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди. Однак у руслі нормативно-правового забезпечення обов'язковості страхування професійної відповідальності дане питання не знайшло належного втілення.

Важливе місце для дослідження даного питання посідають напрацювання таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: І. М. Дрозд, О. Я. Луговець, В. М. Никифорака, Н. Б. Пацурії, О. А. Файєр, Ю. Б. Фогельсона, А. І. Худякова. В аспекті даного дослідження слід зазначити про відсутність єдиного наукового підходу щодо визначення основних понять (професійна діяльність, професійна помилка, професійна недбалість, професійна відповідальність), належності професійної відповідальності до договірної або деліктної відповідальності та недостатність чинної нормативно-правової бази щодо врегулювання правовідносин, що пов'язані з встановленням та притягненням до відповідальності осіб, які здійснюють професійну діяльність, яка характеризується підвищеним ризиком.

Зокрема, на думку Ю. Б. Фогельсона, при страхуванні відповідальності страхуванню підлягає саме ризик відповідальності, тобто можливе заподіяння шкоди у результаті покладення відповідальності [2, с. 145].

На важливості та доцільності прийняття постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та правил проведення обов'язкового страхування професійної відповідальності осіб, діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам», якою передбачити, зокрема, професійну відповідальність медичних працівників, аудиторів й нотаріусів було наголошено ще у 2011 році у дисертаційному дослідженні О. А. Файєр [1, с. 15]. Проте, і на сьогодні вказане питання не було врегульовано на законодавчому рівні, а умови укладення договорів професійної відповідальності бухгалтерів, аудиторів, архітекторів, будівельників, проектувальників,

суб'єктів охоронної діяльності, нотаріусів, митних брокерів тощо регулюється страховиками на підставі самостійно розроблених ними правил у рамках добровільного страхування.

Враховуючи особливість професійної помилки, за якої заподіяння шкоди/збитків, як правило, значно відтерміновано від моменту здійснення такої помилки, перспективним вбачається можливість передбачення подовженого терміну пред'явлення заяв щодо здійснення відшкодування після закінчення терміну дії договору страхування. Також доцільним є можливість поширення відповідальності на найманих працівників страхувальника, із встановленням вимоги наявності у останніх відповідного рівня освіти і кваліфікації, а також документів, отримання яких є обов'язковою умовою для здійснення певного виду діяльності.

Крім того, на наш погляд, потребує перегляду підхід щодо особливостей відповідальності приватних нотаріусів, зокрема, шляхом визначення обов'язкового страхування професійної відповідальності нотаріусів, а не передбаченої статтею 7 Закону України «Про страхування», статтею 28 Закону України «Про нотаріат» і Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 624 цивільно-правової, у зв'язку з чим виключення застосування франшизи з метою захисту інтересів третіх осіб, яким заподіюється шкода у результаті вчинення незаконних дій або недбалості страхувальника під час вчинення ним нотаріальних дій.

Література

1. Файер О.А. Страхування професійної відповідальності: цивільно-правовий аспект : автореф. дис. канд. юрид. наук / О. А. Файер. – Х., 2011. – 20 с.
2. Фогельсон Ю. Б. Договор страхования в российском гражданском праве : дис. ... д-ра юрид. наук / Ю. Б. Фогельсон. – М.: 2005. – 434 с.

Булгакова Ірина Валеріївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри господарського та транспортного права
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагадачного, м. Київ, Україна

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

Останнім часом юридична спільнота досить активно обговорює питання застосування інституту альтернативних способів вирішення спорів, в тому числі їх активного впровадження в практичну діяльність. Обумовлено це також тим, що 27 березня 2015 року Верховною Радою України зареєстровано проект Закону України «Про медіацію» за №2480.

Та чи є необхідність запровадження в Україні інституту медіації? Враховуючи наявність вказаного вище проекту закону вбачається, що така потреба є. А насправді? Враховуючи досвід інших країн, в яких діє інститут медіації слід відмітити, що не все так просто.

Так, зокрема, в Російській Федерації ще 27.07.2010 року був прийнятий Федеральний закон «Про альтернативні процедури врегулювання спорів за участю посередника (процедури медіації)». На сьогодні як стверджують російські вчені та практики, даний закон майже не працює, випадки укладання угод поодинокі, відсутня культура ведення переговорів та пошуку взаємоприйнятних рішень. При дослідженні причин низької затребуваності процедури медіації в Росії називають:

- ✓ професійне та обов'язкове представництво в країнах зі змагальним судочинством і розвинутими альтернативними процедурами (США, Великобританія);
- ✓ необхідність дотримання суддями строків судочинства, що призводить до швидкого вирішення справи ані до очікування результатів примирення.

Медіація затребувана коли правосуддя є дорогим задоволенням і це є головною умовою. Інститут медіації розвинутий саме в країнах англосаксонського права – США та Англії. Там недешевий судовий процес і програти суд дуже дорого. Саме тому біля 75% спорів в судах закінчуються не вирішенням справи по суті, а мировою угодою.

Сторони розуміють, що альтернатива мировим угодам – величезні судові витрати.

Слід відмітити, що бути, чи не бути альтернативним формам вирішення спорів вирішують перш за все ті, хто в них зацікавлений – учасники цивільних правовідносин. Безумовно і держава грає вадливу роль в розвитку цих форм шляхом видання нормативно-правових актів про порядок їх формування і діяльності, а також беручи участь у міжнародних угодах.

Так, В.Ф.Яковлев справедливо відмічає, що вирішення спорів з використанням медіації (посередництва) можливо лише там, де для цього створені відповідні передумови, умови. Головними з них є безумовно готовність самих підприємців до використання цієї м'якої і, можна сказати джентльменської форми вирішення спорів. Вона передбачає достатньо високий рівень підприємницької етики, взаємну довіру ділових партнерів один одному, їх вміння керуватися не тільки самими інтересами, але й враховувати інтереси партнерів, їх здатність вести переговори на рівній двосторонній основі, їх бажання при цьому використовувати висококваліфікованих спеціалістів.

Оскільки альтернативні способи врегулювання спорів дозволяють вирішувати майнові спори, що виникають між його учасниками не тільки правовими методами, то безумовно привабливість цих способів не викликає сумнівів. При цьому, різноманітні альтернативні процедури врегулювання спорів допускають їх використання не тільки у випадку виникнення між сторонами спору про право, але й у випадку виникнення інших цивільно-правових спорів.

Таким чином, альтернативні способи врегулювання майнових спорів дають можливість суб'єктам цивільного обігу вирішувати спори, в тому числі не правовими засобами, що в кінці кінців дозволить їм зберегти довготривалі та взаємовигідні відносини.

Які ж кінцеві результати повинен принести інститут медіації у випадку його запровадження в Україні? Вони можуть бути сформульовані таким чином:

- ✓ створення системи, яка дозволить будь-яким заінтересованим особам (фізичним або юридичним) використовувати альтернативні способи врегулювання спорів без звернення до

суду, в процесі розгляду справи або на стадії виконавчого провадження;

- ✓ зниження кількості справ, що розглядаються судами;
- ✓ зниження конфліктності відносин між учасниками цивільного обігу;
- ✓ зниження кількості виконавчих проваджень.

Але, на нашу думку це є можливим лише за наявності певних умов. По-перше, належного інформування юридичних та фізичних осіб про переваги вирішення спорів з використанням інституту медіації. По-друге, дуже важливим вбачається наявність професійних медіаторів, які пройшли відповідне навчання. І те і інше вимагає достатньо великого періоду часу.

Отже, навіть за умови прийняття Верховною Радою України Закону України «Про медіацію» сподіватися на швидке впровадження в Україну інституту медіації не доводиться.

Озель Віталіна Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії та теорії держави і права Київської державної академії водного транспорту імені Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ЮРИДИЧНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ШЛЮБ

Конституційне закріплення та гарантування основних прав і свобод людини є однією з основних ознак правової держави. А найголовнішим завданням, що стоїть перед державою у сфері дотримання принципу верховенства права є забезпечення дотримання прав людини. Україна у 1997 році ратифікувала основні міжнародні документи, що фіксують та захищають права людини, такі як Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Тим самим наша держава взяла на себе зобов'язання уніфікувати внутрішнє законодавство з міжнародними стандартами, визначеними в цих документах.

Загальною декларацією прав людини закріплено, що «сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з

боку суспільства та держави» (ст. 16). В свою чергу найважливішою передумовою виникнення сім'ї є шлюб. Він завжди був основою організації сімейних стосунків. Якщо ж звернутися до українського законодавства, то відповідно до частини четвертої ст. 3 Сімейного кодексу України, сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства [СК]. Таким чином, основною підставою створення сім'ї в Україні є реєстрація шлюбу. Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану. А право на шлюб, за ст. 23 Сімейного кодексу України, мають особи, які досягли шлюбного віку.

Пропонуємо переглянути у ретроспективі нормативне оформлення держано-правового гарантування права на шлюб та оформлення шлюбних відносин в Україні. Для цього, по-перше, необхідно визначитись із поняттям шлюбу, як соціального і правового інституту. Шлюб – це союз чоловіка і жінки, зареєстрований в органах реєстрації актів цивільного стану, що укладається на засадах добровільності безстроково. Тобто шлюб апріорі є довічним союзом, але з рівним правом подружжя на його розірвання. Саме ці ознаки завжди були основоположними для укладення шлюбу як за українським звичаєвим правом, так і християнською традицією, що була основою державного регулювання шлюбно-сімейних відносин у X – XIX ст.

Щодо добровільності шлюбного союзу, то ця умова завжди стояла на першому місці після досягнення шлюбного віку. Так, законодавчі акти різних періодів прямо або опосередковано закріплювали цей принцип. Нормами Уставу князя Ярослава про церковні суди з одного встановлювався обов'язок батьків видати дочку заміж, навіть якщо вона цього не бажала, а з іншого – передбачалася відповідальність батьків, якщо дочка внаслідок такого примусу, щось скоїть із собою. Тим більше, відповідальність батьків передбачалася й у разі, якщо вони чинили опір бажанню своїх дітей одружитися [1; 204-205]. Таким чином, на нашу думку, вперше на рівні закону було здійснено спробу юридичного закріплення права на висловлення власної волі у питаннях створення сім'ї. Пізніше Другий Литовський статут 1566 р. (31 артикул III розділу) забороняв насильно

віддавати заміж панянок, княгинь, дівчат і вдів. Zobov'язував враховувати волю і бажання тих, хто брав шлюб [5]. А Петро I ввів обов'язок питати підчас вінчання про згоду наречених на шлюб [2; 252]. Звід законів Російської імперії також підтвердив необхідність вільного волевиявлення наречених під час укладення шлюбу (ст. 12). Крім того у цій збірці права навіть містилася норма запозичена з Литовського статуту, що була втіленням звичаєво-правових традицій українців: «Въ губерніяхъ Черниговской и Полтавской, если отецъ или мать, имѣя в своемъ опекуномъ управленіи имѣніе, принадлежащее совершеннолѣтней дочери, будетъ препятствовать выходу ея въ замужество, то ей предоставляется объявить о томъ в судѣ и съ его разрѣшенія вступить въ бракъ» (ст. 7) [4; 1-2].

Не останнє місце у реалізації права на шлюб займає його форма. Традиційно у дорадянський період нашої історії офіційною формою шлюбу на державному рівні визнавався церковний шлюб у формі вінчання. А за звичаєвим правом – весілля. Саме поєднання цих двох форм і призводило до повноцінного початку сімейних відносин. Сьогодні ж Сімейний кодекс України пов'язує виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя з моментом реєстрації шлюбу в органах реєстрації актів цивільного стану. Релігійний обряд шлюбу в Україні не визнається підставою, що породжує офіційні сімейні відносини.

Водночас в окремих країнах Європейського Союзу (Словаччині, Латвії, Польщі, Німеччині, Італії та ін.) зареєстрований церквою шлюб офіційно визнається. Наприклад, за нормами Цивільного кодексу Латвійської Республіки реєстрація шлюбу можлива як у цивільній формі, так і в церковній. Так, ст. 53 Цивільного кодексу Латвійської Республіки передбачає, що реєстрація шлюбу відбувається завідувачем відділу записів цивільного стану чи духовними особами конфесій, за умови виконання нареченими правил укладання шлюбу. А у відповідності до ст. 58 ЦК Латвійської Республіки, про кожен укладений шлюб духовні особи повинні в чотирнадцятиденний строк направити необхідні для реєстру укладання шлюбів відомості в той відділ записів цивільного стану, на території якого відбулось укладення шлюбу, а за невиконання цього обов'язку духовна особа може понести адміністративну відповідальність» [3, с. 9].

З огляду на те, що для українців церковний шлюб був офіційною формою впродовж багатьох віків, ми вважаємо, що дозвіл офіційної

реєстрації шлюбу в церкві за умови наступного сповіщення священнослужителями відповідних органів реєстрації актів цивільного стану, могло б стати позитивною зміною для сучасного законодавства. Крім того, у коментарях до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод підкреслюється, що ст. 12 передбачає зобов'язання держав визнавати в принципі і на практиці право укладати шлюб і утворювати сім'ю. Обмеження цього права можуть встановлюватися в національному законодавстві тільки для захисту легітимних інтересів (наприклад, для запобігання таких явищ, як полігамія, інцест тощо). Церква, в свою чергу є захисником моральності, і тому, на нашу думку, так само як і держава здатна здійснювати контрольні функції за додержанням нареченими умов для укладення шлюбу, та виключенням можливості укладення незаконних та нікчемних шлюбів за наявності перешкод.

Дійсно, право на укладення шлюбу не може мати абсолютного характеру. В силу природи людини, церковне право у своїх канонах встановлювало такі основні перешкоди для укладення шлюбу, як недосягнення шлюбного віку, наявність дійсного шлюбу, кровна спорідненість (а в деякі періоди і духовна спорідненість та свояцтво), відсутність згоди батьків, душевна хвороба та ін. Вони знаходили своє відображення і в законодавчих актах різних часів, таких як: Устав князя Ярослава про церковні суди, Литовські Статути, Зібрання малоросійських прав, Звід законів Російської імперії, Статут Духовних Консисторій тощо.

Сучасне українське законодавство також містить ряд умов, додержання яких є необхідним для дійсності шлюбу. По-перше, відповідно до ч. 1 ст. 23 СК України право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку, тобто вісімнадцяти років (ч. 1 ст. 22 СК України). По-друге, обов'язковою є наявність добровільної згоди жінки та чоловіка на вступ у шлюб (ч. 1 ст. 24 СК України). По-третє, відсутність іншого зареєстрованого шлюбу як у жінки, так і у чоловіка (ст. 25 СК України). По-четверте, відсутність жінки і чоловіка у переліку осіб, які не можуть перебувати у шлюбі між собою (ст. 26 СК України). По-п'яте, безперечно, шлюб є неможливим без усвідомлення двома нареченими значення своїх дій та можливість керувати ними (ч. 2 ст. 24, ч. 3 ст. 39, ч. 1 ст. 40 СК України).

Таким чином, аналіз правових норм, що є основою юридичного закріплення права на шлюб, у їх історичному розвитку дає нам змогу зробити висновок, що українське право у своїй традиції має виток саме християнське вчення. Воно є основою, як сучасного тлумачення поняття шлюбу і сім'ї, так і переліку умов (перешкод) для укладення шлюбу.

Література

1. Владимирський-Буданов М. Хрестоматія по історії руссаго права. – Киевъ, 1876. – 231 с.г
2. Горчаков М. И. (протоиерей) Церковное право. Краткий курс лекций. – СПб., 1909. — 338 с.
3. Липець Л.В. Врегулювання шлюбних та подібних відносин законом та договором : автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.03. – К., 2009. – 20 с.
4. Сводъ законовъ Россійской имперіи. – С.-Петербургъ, 1912. – Т.Х, ч.1. Сводъ законовъ гражданскихъ. Издание 1900 г.
5. Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года. — Мінск, 2003. — С.35-263. За виданням 1855 року.

Савицька Світлана Леонідівна,

адвокат, кандидат юридичних наук, доцент кафедри правосуддя Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ПРАВОВА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ, ЩО РЕГУЛЮЄ ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ОПІКИ І ПІКЛУВАННЯ НАД ДІТЬМИ

Переоцінити важливість інституту опіки та піклування неможливо, особливо на сучасному етапі розвитку нашого суспільства, який характеризується кризовими явищами соціально-економічного характеру. Опіка (піклування) являє особливу форму державної турботи про осіб, які через свій вік або за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки, та потребують сторонньої допомоги.

Опіка та піклування — це система заходів, спрямованих на забезпечення особистих і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за віком чи станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати свої обов'язки (ст. 55 ЦК України).

Поняття опіки та піклування, порядок встановлення й припинення опіки/піклування, права та обов'язки опікунів (піклувальників) - визначені рядом законодавчих актів, а саме:

Цивільним кодексом України (глава 6), як загальним законом, що визначає завдання опіки та піклування, органи, яким надано право встановлювати і припиняти опіку (піклування), тощо;

Сімейним кодексом України, як спеціальним законом, що регулює сімейні відносини, в тому числі і правовідносини щодо опіки та піклування над дітьми;

Порядком провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 (надалі - Порядок), що є підзаконним нормативно-правовим актом, що регулює діяльність органу опіки та піклування, в тому числі визначає порядок встановлення й припинення опіки органом опіки та піклування.

За загальним правилом встановлено, що опіка встановлюється над малолітніми особами, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування, а піклування встановлюється над неповнолітніми особами, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування (ст. 58, 59 ЦК України).

Відповідно до ч. 3, 4 ст. 60 ЦК України визначено, що суд встановлює опіку над малолітньою особою, якщо при розгляді справи буде встановлено, що вона позбавлена батьківського піклування, і призначає опікуна за поданням органу опіки та піклування. Суд встановлює піклування над неповнолітньою особою, якщо при розгляді справи буде встановлено, що вона позбавлена батьківського піклування, і призначає піклувальника за поданням органу опіки та піклування.

Із змісту статті вбачається, що законодавець розмежовує поняття – «встановлення опіки» та «призначення опікуна». При чому встановити опіку суд може за наявності відповідних підстав, а призначити опікуна – лише за поданням органу опіки та піклування.

В той же час, в ст. 61 ЦК України зазначено, що Орган опіки та піклування встановлює опіку над малолітньою особою та піклування над неповнолітньою особою, крім випадків, встановлених частинами першою та другою статті 60 цього Кодексу – тобто орган опіки та піклування не має права встановлювати опіку лише щодо недієздатних чи обмежено дієздатних осіб.

Поряд з цим, відповідно до ч. 2, 3 ст. 243 СК України визначено, що опіка встановлюється над дитиною, яка не досягла чотирнадцяти років, а піклування - над дитиною у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Опіка, піклування над дитиною встановлюється органом опіки та піклування, а також судом у випадках, передбачених Цивільним кодексом України.

Отже, якщо проаналізувати вказані норми законів, то вбачається, що як правило, опіка чи піклування щодо дітей встановлюються органом опіки та піклування, а суд встановлює опіку/піклування, якщо при розгляді справи буде встановлено, що дитина позбавлена батьківського піклування. Однак, поряд з цим опікун призначається лише за поданням органу опіки та піклування.

Виходячи із судової практики вбачається, що суди по різному тлумачать ч. 3, 4 ст. 60 ЦК України щодо встановлення опіки/піклування і призначення опікуна. Деякі суди (з практикою яких я погоджуюсь) при розгляді справ про позбавлення батьків дитини батьківських прав, за наявності заяви опікуна та висновку органу опіки та піклування, що така особа може бути опікуном, приймають рішення про задоволення таких позовних вимог, тим самим здійснюють захист прав та інтересів дитини.

Однак, є й суди, які вирішуючи питання про позбавлення батьківських прав, відмовляються призначити опікуна дитині, мотивуючи тим, що особа, яка звернулась з позовом про встановлення опіки та призначення її опікуном є неналежною стороною у справі, посилаючись на ч. 3 ст. 60 ЦК України, в якій вказано, що суд встановлює опіку над малолітньою особою, якщо при розгляді справи буде встановлено, що вона позбавлена батьківського піклування, і призначає опікуна за поданням органу опіки та піклування. На мій погляд, така позиція не відповідає найкращим інтересам дитини і лише призводить до затягування процесу призначення опікуна дитині.

Друга важлива і актуальна проблема – це встановлення опіки органом опіки та піклування, яким є районні, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад.

Даний орган державної влади діє на підставі Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів

України від 24 вересня 2008 р. № 866 (надалі Порядок): відповідно до п. 40, 41 служба у справах дітей збирає всі необхідні документи від особи, яка хоче бути опікуном.

Служба у справах дітей за місцем проживання особи, яка виявила бажання взяти на виховання в сім'ю дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з урахуванням результатів навчання у центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді приймає документи, зазначені у пункті 40 цього Порядку, реєструє осіб у журналі обліку потенційних опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів, що ведеться за формою згідно з додатком 6; вносить відомості про осіб до єдиного банку даних; протягом 10 днів після отримання заяви складає акт обстеження житлово-побутових умов згідно з додатком 9, який додається до документів; готує висновок про доцільність (недоцільність) встановлення опіки, піклування та відповідність її/його інтересам дитини. Опіка, піклування над дитиною встановлюється рішенням районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради за наявності документів, зазначених у пункті 40 цього Порядку, або судом.

Опікуном, піклувальником призначається переважно особа, яка перебуває у сімейних, родинних відносинах з підопічним, з урахуванням особистих стосунків між ними, можливості особи виконувати обов'язки опікуна чи піклувальника.

Вбачається, що Порядком передбачено, що особа, яка бажає стати опікуном, всі документи подає до служби у справах дітей за місцем свого проживання. В той же час, ст. 62 ЦК України передбачає, що опіка або піклування встановлюються за місцем проживання фізичної особи, яка потребує опіки чи піклування, або за місцем проживання опікуна чи піклувальника. Враховуючи, що закон має вищу юридичну силу, доцільно б було внести відповідні зміни до Постанови КМУ № 866 щодо місця встановлення опіки/піклування у відповідності до норми ЦК України.

Також, слід звернути увагу на той факт, що за наявності у дитини відповідного статусу, який би дозволяв встановлювати опіку, особам, а особливо родичам дитини, які бажають оформити опіку зручно співпрацювати саме з органом опіки та піклування. Однак, все частіше виникають випадки, коли встановлення опіки органом опіки та

підкування призводить до спору між майбутніми опікунами, що в подальшому вирішуються роками.

Тому, було б доречно визначити, що орган опіки та підкування може призначати опікунів лише у справах, в яких відсутній спір. Якщо, між сторонами, які бажають стати опікунами/підкувальниками, наявний спір, або якщо питання встановлення опіки/підкування над дитиною постає під час вирішення справи у суді про позбавлення батьків батьківських прав – такі питання повинні відноситися до виключної компетенції суду, адже орган опіки та підкування не наділений правом розглядати спірні питання.

Щодо підстав припинення опіки/підкування, то вони визначені у ст. 76, 77 ЦК України і є вичерпними, розширеному тлумаченню не підлягають. Підстави звільнення опікуна від виконання ним своїх повноважень визначені ст. 75 ЦК України. Звільнення опікуна від виконання ним своїх обов'язків можливо за умови його особистої заяви або заяви особи, над якою встановлено підкування. У цих випадках звільнити опікуна чи підкувальника від виконання його повноважень може той орган, який призначав опікуна/підкувальника – суд або орган опіки та підкування. З підстав невиконання опікуном/підкувальником своїх повноважень, порушення прав підопічного, а також у разі поміщення підопічного до навчального закладу, закладу охорони здоров'я або закладу соціального захисту, звільнити особу від повноважень опікуна/підкувальника може СУД за заявою органу опіки та підкування.

Поряд з цим, слід зазначити, що в п. 49 Порядку вказано, що орган, який встановив опіку/підкування, за заявою особи може звільнити її від здійснення повноважень опікуна, підкувальника. Заява про звільнення від здійснення повноважень опікуна, підкувальника розглядається протягом місяця.

Районна, районна у м. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті ради або суд може звільнити особу від здійснення повноважень опікуна, підкувальника у разі невиконання нею своїх обов'язків, поміщення дитини до медичного, навчального, виховного закладу, іншого закладу або установи, в яких проживають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського підкування, у разі, коли між опікуном, підкувальником та дитиною склалися стосунки, які перешкоджають здійсненню опіки,

підкування, а також за наявності обставин, зазначених у статті 212 Сімейного кодексу України.

Служба у справах дітей готує проект рішення районної, районної у Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради про звільнення опікуна, піклувальника від здійснення повноважень або на вимогу суду - проект висновку районної, районної у мм. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради про доцільність звільнення опікуна, піклувальника від зазначених повноважень.

Даний пункт Порядку не відповідає нормам Цивільного кодексу України, орган опіки та підкування знову наділяється не властивими для цього органу повноваженнями щодо вирішення спірних питань виконання чи невиконання опікуном своїх повноважень, що призводить в подальшому до оскарження таких дій органу влади у судах, як перевищення своїх повноважень.

Тому, вказана норма Порядку щодо звільнення опікуна/піклувальника з підстав невиконання опікуном / піклувальником своїх повноважень, порушення прав підопічного також повинна бути приведена у відповідність до норм Сімейного кодексу України. Адже, відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Савицька Світлана Леонідівна,
адвокат, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя Київської державної академії водного
транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагадачного,
Задорожний Богдан Юрійович,
студент 3 курсу Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагадачного, м. Київ, Україна

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ

Проблема відшкодування моральної шкоди є одним із актуальних питань трудового права. Право на відшкодування моральної шкоди закріплено положеннями статей 32, 56 Конституції України. В статті

56 Конституції України визначено, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. Відтак, галузеве національне законодавство, в тому числі й трудове, має забезпечити виконання і гарантію наведеного конституційного припису. Крім того, в час переходу до інформаційного суспільства стрімко зростає значення і роль, так званих нематеріальних чинників, таких як репутація, інформація, душевний комфорт тощо. А, отже, зазначені немайнові права підлягають захисту.

Загалом, інститут відшкодування моральної шкоди є досить новим у науці вітчизняного права. У радянський період поняття «моральна шкода», як і механізму її відшкодування, не існувало. Цивільний кодекс УРСР 1963 р. не містив жодної норми, пов'язаної з цими відносинами. Уперше цей інститут був запроваджений 6 травня 1993 року шляхом доповнення Цивільного Кодексу УРСР статтею 440-1 «Відшкодування моральної (немайнової) шкоди», проте положення цієї статті не містили визначення поняття «моральна шкода».

Аналіз спеціальної літератури свідчить, що окремі питання відшкодування моральної шкоди стали предметом дослідження таких учених, як С. Агафоновова, А. Єрделевського, А. Крижанівської та інших, проте і на сьогодні цей інститут має низку проблем, пов'язаних як з понятійно-категоріальним апаратом, так і недосконалістю матеріального і процесуального законодавства в частині нормативної регламентації відшкодування моральної шкоди тощо.

Відтак, мета цього дослідження полягає в дослідженні інституту відшкодування моральної шкоди, а також визначенні напрямів підвищення ефективності українського судочинства при вирішенні спорів, пов'язаних з відшкодуванням моральної шкоди.

Законодавство України містить визначення дефініції «моральна шкода», практичне застосування яких вимагає значного оціночного судження. Так, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. № 959–XII встановив: «Моральна шкода – шкода, яку заподіяно особистим немайновим правам суб'єктів

зовнішньоекономічної діяльності та яка призвела або може призвести до збитків, що мають матеріальне вираження».

Натомість, поняття моральної втрати (шкоди), що було адаптоване до специфіки трудового права, містив Закон України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р., в якому в ст. 12 визначалось, що під моральною втратою потерпілого розуміються страждання, заподіяні працівникові внаслідок фізичного або психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру. Проте чинна редакція Закону України «Про охорону праці», на жаль, не дає визначення моральної втрати і жодним чином не врегульовує питання відшкодування моральної шкоди.

Законодавча неврегульованість питання відшкодування моральної шкоди і, пов'язана з цим, неоднакова судова практика, актуалізували розгляд цього питання Верховним Судом України. У своїй постанові Пленуму від 31 березня 1995 р. Верховний Суд України сформулював правову позицію, за якою під *моральною шкодою* треба розуміти «втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб».

З таким визначенням моральної шкоди, на нашу думку, в цілому можна погодитися за умови окреслення і деталізації словосполучення «втрати немайнового характеру». Водночас варто зауважити, що наведена постанова Верховного Суду України є «морально» застарілою», оскільки містить посилання на статті законодавства, які втратили свою чинність. Проте, внесені до неї зміни у 2001 році та 2009 році, роблять актуальними її засадничі приписи й сьогодні.

У трудовому законодавстві відшкодування моральної шкоди знайшло своє відображення в статті 237-1 КЗпП, згідно якої визначено, що відшкодування власником або уповноваженим ним органом моральної шкоди працівнику провадиться у разі, якщо порушення його законних прав призвели до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя.

З вищенаведеного вбачається, що об'єктом завдання шкоди є немайнові права та блага працівника як юридично гарантовані можливості, що довічно належать кожній фізичній особі за законом і характеризуються немайновістю та особистим характером. Цивільний кодекс України (стаття 201) містить такий перелік особистих немайнових благ: здоров'я, життя; честь, гідність і ділова репутація; ім'я (найменування); авторство; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а також інші блага, які охороняються цивільним законодавством.

Відтак, постає питання: як можна виміряти людські страждання чи здоров'я в грошовому еквіваленті? На нашу думку, сам принцип відшкодування моральної шкоди передбачає не вимірювання людського страждання в певній сумі коштів, а в компенсації і зглаженні гостроти страждань, викликаних правопорушенням. Тобто гроші розглядаються не як еквівалент перенесених страждань, а як джерело позитивних емоцій, покликаних погасити негативний ефект, і матеріальний засіб, що необхідний для відновлення порушених прав.

Проаналізувавши трудове та цивільне законодавство, можна зробити висновок, що моральна шкода має два аспекти. Перший з яких можна охарактеризувати як немайновий, пов'язаний з майновими правами працівника. Наприклад, працівник через порушення трудового законодавства, а саме небезпечні умови праці – отримав професійне захворювання, яке призвело до часткової втрати його працездатності. Здоров'я працівника належить до немайнових благ, у той же час лікування та повноцінна реабілітація, зазвичай, потребують додаткових коштів. Крім того, така життєва ситуація неминуче призведе до упущеної вигоди, оскільки працівник, який захворів з вини роботодавця, не зможе працювати та отримувати заробітну плату, так як це було б за нормальних умов.

Інший аспект не має такого явного матеріального вираження і належить до суто немайнових благ особи, та полягає у моральних стражданнях, відчутті власної неповноцінності, втраті нормальних життєвих зв'язків тощо. Закономірно постає питання, як об'єктивно та неупереджено визначити чи потребують завдані нематеріальні збитки додаткової компенсації, а якщо так, то яким чином об'єктивно і неупереджено визначити її розмір.

Варто зауважити, що в західних країнах накопичена багата судова практика відшкодування моральної шкоди в трудовому законодавстві. Особливої уваги заслуговує Велика Британія, в якій з 1994 року діє, так звана Тарифна схема, в якій детально описано умови виплати компенсації, а також визначено фіксовані суми, що відповідають певному ступеню завданої моральної шкоди, який визначається психологічною експертизою. Крім того, широко застосовується суд присяжних. Така судова система дозволяє об'єктивно, справедливо та максимально ефективно захистити порушені нематеріальні права працівника.

Український законодавець, на відміну від британського, не встановив чітких платежів за моральні страждання певного виду, а в постанові Пленуму Верховного Суду України визначено, що «розмір відшкодування моральної немайнової шкоди суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психологічних тощо), яких зазнав позивач».

На нашу думку, такий підхід до відшкодування моральної шкоди не зовсім коректний, оскільки передбачає фактично необмежену дискрецію судового рішення. Відсутність чітких критеріїв та методів оцінки завданої моральної шкоди позбавляє позивача можливості належним чином обґрунтувати розмір своєї моральної шкоди, а суд - встановити співмірність розміру відшкодування моральної шкоди до завданих страждань, адже при визначенні розміру відшкодування суд повинен діяти виходячи із принципів розумності і справедливості.

У таких справах, прийняття судового рішення неминуче передбачає необхідність морального оцінювання. Суддя, який зобов'язаний діяти, спираючись лише на закони та інші нормативні акти, при розгляді справ про відшкодування моральної шкоди просто позбавлений такої можливості через відсутність законодавчого визначення точних критеріїв майнового виразу душевного болю, спокою, честі, гідності особи, тощо. Але у будь-якому випадку розмір відшкодування повинен бути адекватним нанесеній моральній шкоді.

Саме тому, на наш погляд, в справах про відшкодування моральної шкоди обов'язково повинна призначатись судова психологічна експертиза для визначення розміру відшкодування, яке буде відповідати певному ступеню завданої моральної шкоди. Для цього необхідно внести відповідні зміни до ст. 145 Цивільного процесуального

кодексу України, в якій передбачити, що призначення експертизи є обов'язковим за клопотанням хоча б однієї із сторін, якщо у справі необхідно встановити розмір відшкодування моральної шкоди.

Підсумовуючи наведене вище, приходимо до висновку, що для підвищення ефективності українського судочинства у справах про відшкодування моральної шкоди необхідно впровадити чітку систему обрахунку моральної шкоди, внести відповідні зміни до чинного законодавства України та зробити психологічну експертизу доступнішою.

Мартюк Аліна Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права
Київської державної академії водного транспорту
імені Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОХОРОНИ ПРАЦІ НЕПОВНОЛІТНІХ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Відмінність праці неповнолітніх обумовлена саме фізіологічними і психологічними особливостями, оскільки вони визначають їх більшу вразливість і сприйнятливність до зовнішнього світу. Це зумовило створення додаткових гарантій охорони прав, свобод і законних інтересів, а також усвідомленням сприятливих умов для їх повноцінного розвитку.

В українському законодавстві існує два терміни, що позначають особу до досягнення нею повноліття (до 18 років), - «неповнолітній» та «дитина». Фізіологічні і психологічні особливості неповнолітніх потребують підвищеної охорони їхньої праці. Так, відповідно до ст. 11 Закону України «Про охорону праці» встановлюються обмеження стосовно праці неповнолітніх [3].

Відповідно до Конвенції ООН «Про права дитини» вказано, що держава повинна сприятливих умов для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку [1]. В Трудовому Кодексі Російської Федерації міститься норма, яка забороняє залучати дітей на роботи, які заважають моральному розвитку[4].

Німецьке законодавство відносить осіб від 13 до 15 років до категорії «дітей», до підлітків – осіб від 15 до 18 років [5]. Закон про

охорону праці молоді повинен захищати молодих людей від підвищених вимог і небезпек на робочому місці відповідно до рівня їх розвитку, піклуватись про медичний огляд за здоров'ям в процесі праці і забезпечити їм достатньо вільного часу для відпочинку і розвитку особистості[6]. Також необхідно наголосити, що відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, держави-учасники зобов'язані забезпечувати захист дітей від економічної і соціальної експлуатації[2].

В проекті Трудового кодексу України законодавець включив до прав працівника право неповнолітніх на особливий захист від фізичного та морального ризику у зв'язку з трудовими відносинами. А також з'явилась заборона використовувати праці неповнолітніх осіб, якщо це завдає шкоди їх здоров'ю, моральності, навчанню, фізичному і духовному розвитку[7].

Але, на сьогодні, робота дітей до 14 років, до того ж без офіційного оформлення трудових відносин, як це часто буває на практиці, повністю перебуває поза законом і ніяк не контролюється. Останнім часом в Україні поширюються нові форми організації виробництва і трудової діяльності, а також деякі види робіт, через специфіку яких складно контролювати дотримання санітарно-гігієнічних норм і вимог щодо охорони праці. Крім того, з боку роботодавців широко застосовується практика неофіційного наймання, що є прямим порушенням законодавства. Таким чином, у приватному секторі формується неконтрольоване тіньове працевлаштування [8].

На підставі викладеного, вбачається, що законодавець зберігає тенденцію до особливостей правового регулювання неповнолітніх, встановлює нові засади для створення кращих умов праці для цієї категорії осіб. А відповідно до проекту Трудового кодексу України будуть здійснюватись заходи з метою запобігання найгіршим формам дитячої праці, забезпечення реабілітації та соціальної допомоги дітям, які залучалися до такої праці [7].

Література

1. Конвенції ООН «Про права дитини» від 20.11.1989, №995_021

2. Міжнародний пакт «Про економічні, соціальні і культурні права» № 995_042 // Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73
3. Закон України «Про охорону праці» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 49, ст.668
4. Кодекс Российской Федерации от 30.12.2001 № 197-ФЗ
5. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland [Ел. ресурс] // Режим доступу:<http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf>
6. Stefan Becsky, Hans-Peter Bergner, Dr. Sven – Olaf Obst, Dr. Reinhard Wiesner. Kinder- und Jugendpolitik, Kinder- und Jugendhilfe, Jugendarbeitinder. – 2. Überarbeitete Auflage: - IJAB, Bonn. -1997. – S.37
7. Трудовий кодекс України // Проект закону України від 04.12.2007 № 1108 [Ел. ресурс]// Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_html
8. Ніконова Л. Праця чи експлуатація // Дзеркало тижня. – 2006. – № 25(604)

Новосельська Ірина Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Київської державної академії водного транспорту
імені Петра Конашевича-Сагайдачного м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ»

Найважливіше право кожної людини в галузі трудового права - це право на працю, яке є одним з фундаментальних прав людини та визнане в міжнародно-правових актах та конституціях всіх країн світу. Ще Загальна Декларація прав людини, яка прийнята ООН в 1948 р., в ст. 23 проголосила, що кожна людина має право працю, вільний вибір роботи, на справедливій і сприятливій умови праці та захисту від безробіття. На думку Краснова Є.В. «основні права і свободи людини, в тому числі у сфері праці – найважливіша складова загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права і як такі складають ідеологічну та методологічну основу трудового права будь-якої цивілізованої країни.». [1; С. 25]. Тобто для того, щоб кожна людина могла всіляко реалізувати свої здібності, творчий потенціал та виразити свою особистість, її необхідно забезпечити можливістю вільно розпоряджатися своєю здатністю до праці, обирати собі вид

праці, обирати професію, рід занять тощо. Тому утвердження і забезпечення трудових прав є головним обов'язком кожної правової, соціальної та демократичної держави, яка в свою чергу повинна створювати належні умови для реалізації прав людини у сфері праці.

Останнім часом, як засвідчує практика, в умовах світових ринкових перетворень, розвитку індустріального суспільства, глобалізації економіки з її несприятливими наслідками для світового співтовариства проблема щодо забезпечення основних трудових прав набуває особливої актуальності у більшості країн світу, в тому числі і в Україні. Сама глобалізація, окрім позитивних зрушень в економіці, «супроводжується поширенням менш стабільних форм зайнятості, з меншими соціальними гарантіями, витісненням із сфери зайнятості працівників, які менш пристосовані до технічного прогресу та змін в умовах праці, зростанням безробіття, нерівності доходів, послабленням позицій переговорів через те, що в світовій економіці, що глобалізується, капітал має широкі можливості для відходу в інші країни.» [1; С. 4]. Сама постановка проблеми права людини на працю полягає в тому, що обов'язок держави полягає не лише у визнанні цього права шляхом закріплення в законодавчому порядку, а й, головним чином, у застосуванні певних заходів щодо його належного забезпечення.

З теоретичної точки зору саме поняття «забезпеченість державою» Скакун О.Ф. тлумачить як «створення спеціальних умов для практичного втілення правових норм, що розраховані переважно на добровільне виконання. Але далеко не всі норми права дотримуються і виконуються добровільно, через внутрішнє переконання. У такому разі держава застосовує примус, спираючись на самі норми, що стоять на сторожі їх порушення і мають здатність примушувати до виконання вимог, що в них містяться. [2]. Тобто, науковець стверджує, що у відносинах між особою та державою існує взаємна відповідальність. Держава відповідає за всі види безпеки особи, що в свою чергу виражається в гарантіях, тоді як відповідальність особи перед державою виявляється в дотриманні нею заборон, використанні наданих прав у певних межах, установлених чинним законодавством та в виконанні своїх конституційних обов'язків. Однак, як бачимо, у визначенні не міститься уточнення,

які саме «спеціальні умови» має створити держава для реалізації людиною своїх конституційних прав.

В сфері зайнятості відносини між державою і громадянами ґрунтуються на захисті і гарантуванні права кожного з них на працю, як спосіб забезпечення життєдіяльності та реалізації духовних потреб і творчих здібностей. Згідно з ст. 2 КЗпП України право громадян України на працю, - тобто на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру,- включаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи забезпечується державою. На жаль, законодавчого визначення поняття «забезпечення державою трудових прав» знайти неможливо, однак, якщо звернути увагу на абзац другий цієї статті, то в ній надається загальне його роз'яснення, в якому говориться, що «держава створює умови для ефективної зайнятості населення, сприяє працевлаштуванню, підготовці і підвищенню трудової кваліфікації, а при необхідності забезпечує перепідготовку осіб, вивільнюваних у результаті переходу на ринкову економіку.»

Тобто, мається на увазі, що зайнятість населення України забезпечується державою шляхом проведення збалансованої інвестиційної та податкової політики, спрямованої на раціональне розміщення продуктивних сил, заохочення і стимулювання підприємництва, малого та середнього бізнесу, індивідуальної трудової діяльності.

Соціально-економічна політика держави в сфері зайнятості передбачає розробку державних та територіальних програм зайнятості населення. Вони спрямовані на запобігання безробіттю шляхом підвищення економічної заінтересованості підприємств у збереженні системи робочих місць, створенні додаткових робочих місць, ефективному використанні трудових ресурсів. [3].

Отже, можна цілком стверджувати, що державне забезпечення трудових прав – це діяльність органів державної влади, яка спрямована на розроблення та затвердження основних напрямів державної політики у сфері зайнятості населення шляхом видання нормативно-правових актів та створення державних установ, які здійснюють правовий захист осіб, які працюють або планують працювати. Забезпечення включає в себе інші правові, економічні,

організаційно-технічні заходи та засоби, за допомогою яких людина може реалізувати своє конституційне право на працю.

Література

1. Краснов Є.В. Основні трудові права: міжнародні стандарти і законодавство України: моногр. / Є.В. Краснов.– Одеса: Фенікс, 2012.
2. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник – К.: Алерта, 2012.- С. 234
3. Поняття зайнятості і основи його забезпечення [Ел. ресурс] Режим доступу:http://topkatalog.at.ua/load/lekciji/pravo/ponjattja_zajnjatosti_i_osnovi_ego_zabezpechennja/24-1-0-118

Новосельська Ірина Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Київської державної академії водного транспорту
імені Петра Конашевича-Сагайдачного
Романова Ніколь Віталіївна,
студентка 3 курсу Київської державної академії водного транспорту
імені Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЖІНОК В УКРАЇНІ

На сьогодні, існує низка проблем на ринку праці, які заважають нормальному його розвитку. Однією з основних таких проблем є працевлаштування та безробіття серед жінок. Це відбувається внаслідок загострення проблеми працевлаштування в Україні взагалі і набуває все більш широкого масштабу в умовах економічної кризи в Україні. Як відомо, вимоги роботодавців щодо майбутніх працівників різняться залежно від професії, але мають на меті віднайти кваліфікованих співробітників, які якісно та своєчасно виконували б свою роботу. Але дуже часто через власні переконання роботодавці дискримінують жінок як працівників які можуть працювати на рівні з чоловіками.

На міжнародному рівні питання недискримінації врегульовано Загальною декларацією прав людини(1948 р.), яка визначає принцип

рівності прав і свобод для всіх людей незалежно від статі. Крім того, ці права закріплені у Конвенції про дискримінацію в галузі праці й занять (1958 р.), Конвенцією про рівну винагороду чоловіків і жінок за працю рівної цінності (1951 р.), Конвенцією про ліквідацію дискримінації щодо жінок (1967 р.), Конвенцією про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.) тощо.

Конституція України визначає, що «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками». Як відомо, ст. 24 Основного закону гарантує рівність прав жінки і чоловіка, які забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.[1]

Крім того, чинним Кодексом законів про працю України (1971р.) визначений окремий розділ - «Праця жінок» в якому врегульовано перелік робіт, які заборонені для жінок (ст. 174 КЗпП), обмеження праці жінок на роботах у нічний час (ст. 175 КЗпП), пільги, надані жінкам які усиновили дітей, вагітним жінкам, жінкам з дітьми (ст. 176-186¹КЗпП), що забезпечують поєднання сімейних та професійних обов'язків тощо. [2]

Тож, з впевненістю можна сказати, що законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, що передбачає незалежно від певних ознак: 1) забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб; 2) забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб; 3) повагу до гідності кожної людини; 4) забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб.[3]

Важливе значення для реалізації принципу прав та можливостей жінок і чоловіків має Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». В ст. 16 цього Закону визначено, що дискримінація за ознакою статі при прийнятті на державну службу

та службу в органи місцевого самоврядування під час її проходження забороняється, а керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування зобов'язані забезпечити рівний доступ громадян до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування відповідно до кваліфікації і професійної підготовки незалежно від статі претендента. Згідно ст. 17 жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права та можливості у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці. Законодавцем визначено, щороботодавець зобов'язаний: 1) створювати умови праці, які дозволяють б жінкам і чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі; 2) забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками; 3) здійснювати рівну оплату праці жінок і чоловіків при однаковій кваліфікації та однакових умовах праці; 4) вживати заходів щодо створення безпечних для життя і здоров'я умов праці; 5) вживати заходів щодо унеможливлення випадків сексуальних домагань. Крім того, роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей.

Держава гарантує особі право на захист від будь-яких проявів дискримінації у сфері зайнятості населення за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, членства у професійних спілках або інших об'єднаннях громадян, статі, віку, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.[4]

Основоположним нормативно-правовим актом, що визначає основні напрямки державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Статтею 4 цього Закону передбачено, що чинне законодавство підлягає гендерно-правовій експертизі. У разі встановлення невідповідності нормативно-правового акта принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків висновок гендерно-правової

експертизи надсилається до органу, який прийняв такий нормативно-правовий акт. Розроблення проектів нормативно-правових актів здійснюється з обов'язковим урахуванням принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Проекти нормативно-правових актів підлягають гендерно-правовій експертизі. Висновок гендерно-правової експертизи є обов'язковою складовою пакета документів, що подаються разом з проектом нормативно-правового акта до розгляду.[5]

Тільки за офіційними даними Державної служби статистики України без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції рівень безробіття на січень 2016 року складає 508,6 тис. осіб, з них - 279,1 тис. осіб жінки і 229,5 чоловіки.[6]

Не можна не погодитись з О.В. Черноус, яка зазначає, що «...однією із причини, що перешкоджають працевлаштуванню жінок та просуванню їх у професійній кар'єрі є відсутність законодавчо закріпленої належної відповідальності за порушення прав жінок у сфері працевлаштування, а також відсутність чіткого механізму притягнення роботодавця до відповідальності уповноваженими органами»[7]. Станом на 01.01.2015 р. загальна кількість державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування складає 380 257 тис. осіб, з них - 295 709 тис. осіб - загальна кількість державних службовців і 84 548 тис. осіб - загальна кількість посадових осіб місцевого самоврядування. Загальна кількість жінок, які працюють на державній службі та в органах місцевого самоврядування 285 243 тис. осіб, що становить 221 096 тис. осіб - кількість жінок, які працюють на державній службі і 64 147 тис. осіб - кількість жінок, які працюють в органах місцевого самоврядування.[8]

Щодо приватного сектору, то такі роботодавці займаючись бізнесом розраховують свій час так, щоб постійно мати прибуток. Тому, обираючи працівників вони не зацікавлені в прийнятті на роботу жінок, які перебувають в тривалих відпустках у зв'язку з вагітністю та пологами, догляду за дітьми, тощо. А якщо і беруть таких працівників, то не завжди офіційно, а також цілком можлива низька заробітня плата за рахунок того, що жінка не має куди звернутися щоб захистити свої порушені трудові права крім суду.

На нашу думку, аналізуючи чинне законодавство України, можна стверджувати, що воно є досить розвинене, але незважаючи на таку кількість нормативно-правових актів, саме жінки найчастіше підпадають під дискримінацію при прийомі на роботу, скорочення штату, незаконних звільнень під час відпустки у зв'язку з вагітністю, пологами і для догляду за дитиною, нестабільних робочих умов, відмові в працевлаштуванні або офіційному працевлаштуванні, нерівності в оплаті праці, великої кількості робіт. Проблема заключається в тому що відсутні законодавчо закріплені механізми, які б визначали порядок притягнення роботодавців до відповідальності за порушення трудових прав жінок.

Таким чином, для вирішення проблем з якими стикаються жінки при працевлаштуванні потрібно вдосконалити законодавство, а саме: передбачити санкції за порушення трудових прав жінок; забезпечити паритетне представництво жінок на керівних посадах в органах державної влади та органах місцевого самоврядування; запровадити дієву позасудову систему оскарження фактів дискримінації за ознакою статі через посилення інституту омбудсмена.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - №30. - Ст. 141.
2. Кодексу законів про працю України// Відомості Верховної Ради УРСР . – 1971. - № 50. - Ст. 375.
3. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»// Відомості Верховної Ради України.– 2013. – №32. – Ст. 412.
4. Закон України «Про зайнятість населення»// Відомості Верховної Ради України.– 1991. – №14. – Ст. 170.
5. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»// Відомості Верховної Ради України.– 2005. – №52. – Ст. 561.
6. Кількість зареєстрованих безробітних за статтю та місцем проживання у 2016 р. [Ел. ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Чорноус О. В. Працевлаштування жінок в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення / О. В. Чорноус // Форум права. - 2012. - № 3. - С. 818. – [Ел. ресурс]. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Findex>.
8. Інформаційне видання "Державна служба в цифрах - 2015". – [Ел. ресурс]. Режим доступу: <http://www.center.gov.ua/attachmentsUKR.pdf>.

Новосельська Ірина Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Київської державної академії водного транспорту
імені Петра Конашевича-Сагайдачного
Котул Віктор Олександрович,
студент 3 курсу Київської державної академії водного транспорту
імені Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ НОРМ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ПРАЦЮ ЩОДО ОХОРОНИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

На сьогоднішній день безліч нормативно-правових актів України, зокрема Конституція розкривають систему і перелік соціально-економічних прав та свобод людини і громадянина. Саме конституційні положення, які направлені на надання таких прав розкривають зміст і направленість законодавчих органів, цим самим розставляючи пріоритети життя пересічної людини. Аналізуючи дане питання більш детально слід зазначити, що в нормах Конституції, а саме ч.1 ст.3 визнано людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю. Окрім ст.3, яка більш масштабно регулює правовідносини у сфері праці, законодавець у ст. 43 Конституції України задекларував основні фундаментальні принципи та положення, на яких зводиться хмарочос трудових відносин різних суб'єктів.

Таке закріплення принципів в акті вищої юридичної сили ілюструє першочергову необхідність реалізації цих засад. Так, наразі чимало нормативно-правових актів регулюють охорону та захист прав у сфері праці, але для практичної реалізації зазначених вище прав не достатньо лише закріпити їх у нормах чинного законодавства, необхідно спрогнозувати, а потім і чітко визначити, чи можлива їх реалізація в тих чи інших трудових відносинах. В сучасних умовах деякі норми чинного законодавства мають формальний характер, тобто існують лише для імітування «ідеальних умов» праці, охорони і захисту цих умов.

На нашу думку, проблемою на сучасному етапі становлення нашої державності є те, що в Україні немає чіткого механізму притягнення до відповідальності порушників таких принципів.

Досліджуючи це питання нами було проаналізовано праці багатьох українських правознавців, зокрема М.Й. Бару, Н.Б. Болотіної, В. Я. Бурака, В.С. Венедиктова, С.В. Венедиктова, В.В.Жернакова, М.І. Іншина, Р.І. Кондратьєва, З.Я. Козак, П.Д. Пилипенка, О.І. Процевського, В.О. Процевського, В.І. Прокопенка, С.М. Прилипка, Б.С. Стичинського, З.П. Симорота, М.П. Стадника, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишевої, В.І. Щербини, І. М. Якушева, О.М. Ярошенка.

Для створення безпечних умов праці у кожному структурному підрозділі та на кожному робочому місці керівник підприємства повинен створити систему управління охороною праці і забезпечити її ефективну роботу.

Система управління охорони праці - це сукупність органів управління підприємством, які на підставі комплексу нормативної документації проводять цілеспрямовану, планомірну діяльність щодо здійснення завдань і функцій управління з метою забезпечення здорових, безпечних і високопродуктивних умов праці, запобігання травматизму та профзахворювань, а також додержання прав працівників, гарантованих законодавством про охорону праці. [1].

Розглядаючи питання систематизації управлінських заходів охорони праці на підприємстві слід зазначити, що початком запровадження такої системи слугує наявність нагальної потреби для більш чіткого розмежування та ієрархічної побудови ланок.

Створення ж цих ланок чи системи здійснюється шляхом послідовного визначення мети і об'єкта управління, завдань і заходів щодо охорони праці, функцій і методів управління, побудови організаційної структури управління, складання нормативно-методичної документації. У сучасних ринкових умовах лише комплексне управління охороною праці з боку держави, роботодавця та працівників здатне забезпечити підвищення ефективності у цій сфері. [2]

На етапі розвитку охорони і захисту праці на підприємствах можна виділити те, що в Україні законодавчо передбачається управління, охороною праці на державному, галузевому, регіональному та виробничому рівнях. [1]. Таке розмежування породжує проблему контролю за додержанням чинного законодавства України про працю на кожному із рівнів, адже порушення норм хоч на одному етапі виключає комплексне впровадження позитивних чинників на підприємстві.

Для виключення такої можливості законодавець визначив у ст. 13 Закону України "Про охорону праці", що роботодавець повинен забезпечити функціонування системи управління охороною праці. Для цього він очолює роботу з управління охороною праці та несе безпосередню відповідальність за її функціонування в цілому на підприємстві.

Для такої реалізації перед роботодавцем постає ряд завдань, які він повинен вирішити. До них можна віднести безпечність різних виробничих процесів, професійність працівників, які виконують роботи підвищеної небезпеки з урахуванням стану їхнього здоров'я та психофізіологічних показників, оптимальний режим роботи, безпека діяльності на підприємстві на всіх етапах, та інші які залежать від специфіки роботи.

На даний час, в Україні створилася і підтримується тенденція невиконання цих функцій. Зумовлено це тим, що дійове і ефективне управління охороною праці можна здійснювати тільки за наявності повної, своєчасної й точної інформації про стан охорони праці на об'єкті, в більшості випадках така інформація відсутня, тому можна спостерігати ситуацію, коли де-юре на підприємствах створюються всі умови, виконуються всі права робітників, в де-факто більшість прав порушено, що нам і підкреслюють наявні проблеми, такі як відсутність відповідних нормативно-правових актів щодо охорони праці на підприємствах, випадковий добір кадрів, стійка тенденція до зменшення коштів для забезпечення належних, безпечних і здорових умов праці – це основні причини, які не дають змоги істотно знизити рівень виробничого травматизму і професійної захворюваності.

Зазначене вище потребує комплексного розв'язання проблем охорони праці, забезпечення пріоритету здоров'я працівників, їх соціального захисту, створення належних, безпечних і здорових умов праці на виробництві. Концептуальні положення щодо поліпшення стану охорони праці ґрунтуються на аналізі сучасних тенденцій науково – технічного прогресу, проблем охорони праці, а також змін у системі державного управління. [3]

Управління трудових відносин містить в собі елементи підпорядкування, тому держава використовує примус для чіткого і своєчасного дотримання норм охорони праці.

Згідно з чинним законодавством України за порушення охорони праці передбачені такі види відповідальності як дисциплінарна, адміністративна, матеріальна, кримінальна відповідальність.[4].

Вже існуюча система покарань позитивно впливає на тенденції розвитку праці на підприємствах, саме державний примус змушує роботодавця створювати належні умови праці, виплачувати відповідну роботі заробітну плату та ще багато різних питань, які виникають в процесі роботи на підприємстві.

Однією з головних причин поширення випадків порушення трудових прав людини є відсутність у працівників достатніх правових знань. Для виправлення такої ситуації бажано, щоб кожен найманий працівник знав свої права. Відповідно до вищевикладеного можна стверджувати, що робітнику для подолання порушення його прав в першу чергу слід поліпшити його правосвідомість і знання фундаментальних прав. В такій складній ситуації роботодавець усіляко намагається обійти чинне законодавство, порушити його норми тому питання покарання таких суб'єктів залишається великою проблемою українського законодавства.

Щороку в світі внаслідок нещасних випадків на виробництві та від професійних захворювань помирають два мільйони жінок і чоловіків. У всьому світі щорічно реєструють близько 270 мільйонів нещасних випадків і 160 мільйонів професійних захворювань. З цієї причини втрачаються чотири відсотки валового внутрішнього продукту світової економіки. Глобалізація ставить нове завдання: як домогтися того, щоб більше людей могли працювати в умовах безпеки, у здоровому виробничому навколишньому середовищі.[5]

Однією з відповідей на питання: "Як забезпечити безпечні умови праці?" - є обов'язкова відповідальність самого роботодавця за забезпечення і гарантування безпеки праці.

Цікавим питанням залишається те, що роботодавець порушуючи чинне законодавство погіршує не тільки становище робітника, але й економічну ситуацію в Україні, тому це питання залишається актуальним для розвитку нашої державності в цілому.

Для забезпечення надання визначених чинним законодавством умов праці держава регулює фінансування цих галузей.

Законодавець визначив у ст.21 Закону України "Про охорону праці", що фінансування охорони праці здійснюється власником.

Працівник не несе ніяких витрат на заходи щодо охорони праці. На підприємствах, в галузях і на державному рівні у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку створюються фонди охорони праці. Цим самим держава гарантує наявність умов, надання працівникам обладнання, інструментів, технічної документації та інших засобів, необхідних для виконання трудових обов'язків.

Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці. Але в більшості випадках це не так і тому це породжує травматизм та інші нещасні випадки на підприємствах. Для порівняння в Україні рівень ризику загибелі та травмування працівників на виробництві у розрахунку на 100 тис. працюючих порівняно з Великобританією вищий у 8,5, Японією - у 3, Німеччиною - у 2 рази.

Фінансування профілактичних заходів з охорони праці, виконання загальнодержавних, галузевих та регіональних програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, інших державних програм, спрямованих на запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням, передбачається здійснювати за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, що виділяються окремим рядком, та за рахунок інших джерел фінансування, визначених законодавством. Для підприємств, незалежно від форм власності, або фізичних осіб, які використовують найману працю, витрати на охорону праці становлять не менше 0,5% від суми реалізованої продукції. Для підприємств, що утримуються за рахунок бюджету, витрати на охорону праці передбачаються в державному або місцевих бюджетах і становлять не менше 0,2% від фонду оплати праці.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що рівень правового забезпечення охорони праці на підприємстві не відповідає сучасним вимогам. Законодавець працює в напрямку ліквідації цієї проблеми, це підтверджується масою нормативних актів у цій сфері, але відсутність регламентації багатьох питань та неоднакове застосування одних і тих самих норм тільки ускладнюють вирішення цього завдання. Крім того, найбільш проблемним залишається аспект

фінансування безпечних умов праці, тому що те грошове забезпечення, яке йде з бюджету є, м'яко кажучи, недостатнім, що й породжує часті випадки виробничого травматизму.

Для вирішення цих питань потрібно робити акцент на адаптацію законодавства до європейських та міжнародних стандартів, крім цьогобільш жорсткою повинна бути посилинавідповідальність за порушення норм з охорони праці, що в свою чергу зменшить випадки її порушення, також необхідне реальне збільшення вливань з головного кошторису країни на забезпечення безпечних умов праці.

Література

1. Охорона праці: навч. посіб. / О.В. Третьяков, В.В. Зацарний, В.Л. Безсонний ; за ред. К.Н. Ткачука. – К. : Знання, 2010. –167 с.
2. Основи охорони праці: Підручник. – К.: Знання, 2010. - 375 с.
3. Правозастосування і захист прав людини в суверенній Україні (монографія). – Чернігів : Вид. Лозовий В.М., 2012. – С. 227-228.
4. Жидецький В. Ц. Основи охорони праці: підруч. – К.: Знання, 2010. - 375 с.
5. Зеркалов Д. В. Безопасность труда: моногр. - К.: Основа, 2012.– 643с.

Новосельська Ірина Василівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Київської державної академії водного транспорту
імені Петра Конашевича-Сагайдачного

Мойсей Іван Михайлович,

студент 3 курсу Київської державної академії водного транспорту
імені Петра Конашевича-Сагайдачного
м. Київ, Україна

НОРМИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ОСНОВА ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Актуальність теми. За 25 років незалежності в Україні відбулася низка реформ у сфері трудового права. Верховна Рада України прийняла велику кількість законодавчих актів, які безпосередньо

стосуються багатьох інститутів трудового права України. Але як показує практика ці реформи не завжди були досконалыми.

Чинний Кодекс законів про працю України, який був прийнятий 10 грудня 1971 р., на жаль, не забезпечує належного рівня регулювання трудових відносин, які склалися на сучасному етапі розбудови нашої держави. Проблема полягає в тому, що чинний КЗпП приймався при зовсім іншому суспільному та політичному ладі.

Опановуючи європейський простір, в Україні постало питання проведення реформи трудового законодавства, адаптації його норм до норм права ЄС. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу є однією з найважливіших умов поглиблення співпраці нашої держави з міжнародними організаціями Європи та їхніми країнами-членами.

Аналізуючи чинний КЗпП можна виділити такі основні проблеми як:

1) У КЗпП наявні норми, що не відповідають положенням Конституції України. Зокрема, це випадки примусового залучення працівника до надурочних робіт за попередньою згодою виборного органу профспілкової організації (ч.3 ст. 62, ст. 64 КЗпП). У частині третій ст. 43 Конституції України чітко зазначено, що використання примусової праці забороняється. Відповідно вищезазначені статті КЗпП порушують принцип заборони застосування примусової праці;

2) Статтею 184 заборонено звільняти вагітних жінок та матерів (на практиці це призводить до того, що роботодавці дуже обережно підходять до найму цих осіб на роботу). У Кодексі відсутні норми, які б зробили можливими розподілення сімейних обов'язків між батьком та матір'ю. Зазначимо, що Директива Ради №2010/18/ЄС від 08.03.2010 р. «Про імплементацію переглянутої рамкової угоди щодо батьківської відпустки, укладеної Спілкою конфедерації промисловців і роботодавців Європи, Європейським центром роботодавців і підприємців та Європейською конфедерацією профспілок» передбачає «непередавану» відпустку для батька. Зазначено, що принаймні один місяць обов'язки по догляду за дитиною має нести батько. Згідно КЗпП України, подружжя саме визначає, хто розпоряджатиметься відпусткою.

3) КЗпП України не регулює у повній мірі механізм гарантування права на охорону здоров'я, перш за все працівникам, які працюють на роботі зі шкідливими та важкими умовами праці.

Зокрема, відсутні положення Директиви Ради №2003/88ЄЕС «Про деякі аспекти організації робочого часу», які надають працюючим на нічних роботах працівникам право на безкоштовне забезпечення медичними препаратами і безкоштовний медичний огляд [1].

Наведений перелік проблем чинного КЗпП не є вичерпним. Зокрема, Ярошенко О.М. доводить про необхідність більш чіткої диференціації правового регулювання праці. «Поява в сучасних умовах різноманіття форм власності вимагає диференційованого підходу до впорядкування трудових відносин з огляду на різні організаційно-правові форми роботодавця. У Кодексі немає вказівки на основні чинники диференціації, які на підставі єдності загальних норм трудового законодавства встановлюють відмінності в регулюванні праці окремих категорій працівників. Не визначено, які з її чинників мають об'єктивний характер, а які зумовлені особистими якостями працівника.[2]

На думку Шевченко Я.М., необхідно вдосконалити правове регулювання застосування контракту як підстави виникнення трудових відносин. Вона зазначає, що правова природа контракту в КЗпП визначена в досить урізаному вигляді. Безпосередньо при цьому не вказується коло осіб, які можуть працювати на умовах контракту, сфера його застосування, а також можливість надання додаткових пільг, гарантій та компенсацій не встановлених чинним законодавством.[3]

Як зазначала Омельченко О.Л., необхідно внести зміни і доповнення до нормативно-правових актів, що регулюють трудові й пов'язані з ними відносини, стосовно: 1) встановлення права на безоплатні професійні консультації, підготовку й перепідготовку не тільки для громадян України, а й для іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України і щодо яких такі зобов'язання передбачені міжнародними угодами; 2) визначення поняття «тривало безробітний» відповідно до вимог міжнародних актів, а також встановлення додаткових державних гарантій у сфері працевлаштування таких осіб; 3) удосконалення юридичного механізму квотування місць для працездатної молоді не лише для працевлаштування, а й для виробничого навчання.[4]

Тому, у процесі кодифікації та оновлення системи трудового законодавства необхідно максимально закріпити норми міжнародно-правового регулювання праці у новому Трудовому кодексі, використовуючи досвід МОП і законодавства ЄС.

Доцільно згадати, що протягом 20 років Верховна Рада ратифікувала низку Конвенцій МОП, зокрема: Конвенції МОП № 139 «Про боротьбу з небезпекою, що викликана канцерогенними речовинами та агентами у виробничих умовах, та заходи профілактики» 1974 р.; № 161 «Про служби гігієни праці» 1985 р. Для того, щоб трудове законодавство в подальшому відповідало у повній мірі демократичним засадам і все більше враховувало сучасний міжнародний досвід, потребують також ратифікації Конвенцій МОП № 152 «Про техніку безпеки та гігієну праці на портових роботах»; № 155 «Про безпеку, гігієну праці та виробниче середовище»; № 162 «Про охорону праці при використанні азбесту». Надійні передумови реалізації прав та свобод громадян забезпечить ратифікація Європейського кодексу соціального забезпечення, який досі не ратифікований Україною, Конвенції МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення», Конвенції МОП № 117 «Про основні цілі та норми соціальної політики». [5]

На думку Омельченко О.Л., європейська соціальна політика ґрунтується на договорах та інструментах, що впливають з них, а саме: 1) вільне переміщення працівників і громадян загалом; 2) соціальне забезпечення трудящих–мігрантів і європейських громадян, які переміщуються в межах Європейського Союзу; 3) стимулювання рівності між працюючими чоловіками й жінками; 4) поява мінімальних соціальних стандартів або стандартів, які забезпечують гармонізацію правил, зокрема, з питань безпеки й гігієни праці. [4]

Отже, впровадження оновленого європейського трудового законодавства в Україні потребує високого рівня правової свідомості. Саме вдосконалення законодавства допоможе досягти стабільного підвищення рівня правової культури як окремого громадянина, так і суспільства в цілому.

Література

1. Дудін Віталій // Трудова реформа в Україні [Ел. ресурс] Режим доступу: <http://commons.com.ua/trudova-reforma-v-ukrayini>

2. Ярошенко О.М. Теоретичні та практичні проблеми джерел трудового права України / О.М. Ярошенко [моногр.]. – Х.: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. – 456 с.
3. Розвиток цивільного і трудового законодавства в Україні Я. М. Шевченко, О. М. Молякко, А. Л. Салатко та ін. – Харків: Консум, 1999. — 268 с.
4. Адаптація трудового законодавства України до законодавства Європейського Союзу : дис. канд. юрид. наук: 12.00.05/ Омельченко Олена Леонідівна; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2010. – 185 арк.
5. Дуюнова О.М. Тенденції розвитку законодавства про працю: проблеми та перспективи // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 10. – С. 58–64

Гладкая Екатерина Васильевна,
преподаватель кафедры адвокатуры Учреждения образования
Федерации профсоюзов Беларуси Международного университета
«МИТСО», г. Минск, Республика Беларусь

ИНСТИТУТ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСОСТОЯТЕЛЬНОСТИ (БАНКРОТСТВА): ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНОЙ АСПЕКТ

Особое значение для национальной экономики в целом играет институт экономической несостоятельности (банкротства), необходимость существования которого обусловлена конкурентными отношениями, возникающими в конкурентной рыночной среде. Институт экономической несостоятельности (банкротства) стоит на защите прав и законных интересов не только кредитора, но и должника, в случае, если последний не имеет фактической возможности удовлетворить требования кредитора.

Таким образом, основной целью данного института является повышение уровня эффективного использования производственных ресурсов, что, в конечном счете, является приоритетным направлением экономической политики любого государства.

Институт экономической несостоятельности (банкротства) – комплексный правовой институт: будучи институтом гражданского права, он включает в себя нормы процессуального права. Так, согласно мнению И.Э. Мартыненко, нормы материального права устанавливают критерии банкротства, т.е. условия, при наличии которых участник экономического оборота предполагается банкротом

де-факто, процессуальное право «включает» собственно механизм банкротства, переводящий такого участника из разряда обычных, обладающих равной с остальными дееспособностью, в категорию особых, дееспособность которых определяется их правовым положением – объявленным судом статусом банкрота [1].

Из сказанного следует, что и материальная часть, и процессуальная часть законодательства об экономической несостоятельности (банкротстве) имеют равное значение для регулирования отношений, возникающих при рассмотрении дела об экономической несостоятельности (банкротстве) должника.

Комплексным характером института экономической несостоятельности (банкротства) обусловлен перечень нормативных правовых актов, возможных к применению для регулирования отношений, возникающих между должником и кредитором. Так, дела об экономической несостоятельности (банкротстве) должника рассматриваются экономическими судами по правилам, установленным Хозяйственным процессуальным кодексом Республики Беларусь (далее – ХПК), с учетом особенностей, нашедших закрепление в Законе Республики Беларусь от 13 июля 2012 г. № 415-З «Об экономической несостоятельности (банкротстве)» (далее – Закон о банкротстве), Указе Президента Республики Беларусь от 5 февраля 2013 г. № 63 «О некоторых вопросах правового регулирования процедур экономической несостоятельности (банкротства)» и ряде иных нормативных правовых актов Республики Беларусь об экономической несостоятельности (банкротстве).

Закон о банкротстве является основным источником правового регулирования отношений, связанных с экономической несостоятельностью (банкротством) должника. Им устанавливаются основания для признания экономическим судом должника экономически несостоятельным (банкротом), регулируются порядок и условия проведения производства по делу об экономической несостоятельности (банкротстве), осуществления мер по предупреждению экономической несостоятельности (банкротства) и иные связанные с этим отношения, порядок и условия проведения санации должника, а при невозможности проведения санации или отсутствии оснований для ее проведения – порядок ликвидационного

производства должника [3, ч. 1 ст. 2]. Таким образом, основной целью рассмотрения дел об экономической несостоятельности (банкротстве) является не разрешение спора, а установление факта несостоятельности юридических лиц и индивидуальных предпринимателей и определение путей восстановления платежеспособности должника либо лишение должника его статуса, т.е. его ликвидация (прекращение деятельности).

Согласно ст. 1 Закона о банкротстве, должник – неплатежеспособное юридическое лицо, являющееся коммерческой организацией (за исключением унитарного предприятия, основанного на праве оперативного управления (казенного предприятия)) либо некоммерческой организацией, осуществляющей деятельность в форме потребительского кооператива, благотворительного и иного фонда, неплатежеспособный индивидуальный предприниматель; кредиторы – лица, имеющие по отношению к должнику права требования по денежным обязательствам, по обязательствам об уплате обязательных платежей, о выплате выходных пособий и об оплате труда лиц, работающих по трудовому договору (контракту).

Согласно ст. 7 ХПК, формой обращения в экономический суд по делам об экономической несостоятельности (банкротстве) является заявление. Правом на подачу в экономический суд заявления об экономической несостоятельности (банкротстве) должника в связи с неисполнением денежных обязательств обладают:

- ✓ должник;
- ✓ кредитор;
- ✓ прокурор;
- ✓ представитель работников должника;
- ✓ орган государственного управления по делам об экономической несостоятельности (банкротстве);
- ✓ другие уполномоченные государственные органы;
- ✓ иные лица, которым предоставлено право на подачу заявления об экономической несостоятельности (банкротстве) должника в связи с неисполнением денежных обязательств.

Правом на подачу в экономический суд заявления об экономической несостоятельности (банкротстве) должника в связи с неисполнением обязанности по уплате обязательных платежей обладают: должник; прокурор; налоговые органы; таможенные

органы; органы Фонда социальной защиты населения Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь; другие государственные органы, наделенные правом выносить решения (предписания, постановления) о взыскании (уплате) обязательных платежей. Правом на подачу в экономический суд заявления об экономической несостоятельности (банкротстве) должника в связи с неисполнением обязательств, вытекающих из трудовых и связанных с ними отношений, обладает представитель работников должника [3, ст. 8]. В частности, основаниями для подачи заявления кредитора являются в совокупности:

1. наличие у кредитора достоверных, документально подтвержденных сведений о неплатежеспособности должника, имеющей или приобретающей устойчивый характер;

2. применение к должнику принудительного исполнения, не произведенного в течение трех месяцев, либо выявление в процессе принудительного исполнения факта отсутствия у должника имущества, достаточного для удовлетворения предъявленных к нему требований;

3. наличие задолженности перед кредитором, подавшим заявление кредитора, в размере ста и более базовых величин, а в случае, если должник является градообразующей или приравненной к ней организацией, государственной организацией, юридическим лицом, акции (доли в уставном фонде) которого находятся в управлении государственных органов или хозяйственном ведении, оперативном управлении государственных юридических лиц, а также юридическим лицом или индивидуальным предпринимателем, имеющим государственные и (или) международные заказы, – в размере двух тысяч пятисот и более базовых величин [3, ст. 12].

Перечень лиц, которым предоставлено право участвовать в деле об экономической несостоятельности (банкротстве) закреплен в ст. 24 Закона о банкротстве. Таковыми являются: должник; управляющий; кредиторы, в том числе конкурсные кредиторы, их представители; собственник имущества должника – унитарного предприятия, его представители; учредители (участники) должника – юридического лица, их представители; государственные органы, в подчинении (составе) которых находится должник или которые осуществляют управление принадлежащими Республике Беларусь либо

находящимися в коммунальной собственности акциями (долями в уставном фонде) должника; местный исполнительный и распорядительный орган по месту нахождения должника – юридического лица; орган государственного управления по делам об экономической несостоятельности (банкротстве) в случае подачи им заявления об экономической несостоятельности (банкротстве) должника; налоговые и другие государственные органы, имеющие право требования по обязательным платежам; представитель работников должника; прокурор, другие заинтересованные государственные органы, привлеченные экономическим судом в качестве лиц, участвующих в деле об экономической несостоятельности (банкротстве); иные лица в случаях, предусмотренных законодательными актами. Государственные органы иностранных государств, международные организации (их полномочные представители) могут быть привлечены (с их согласия) экономическим судом в качестве лиц, участвующих в деле об экономической несостоятельности (банкротстве) юридических лиц и индивидуальных предпринимателей, имеющих государственные и (или) международные заказы.

При рассмотрении дела об экономической несостоятельности (банкротстве) должника – юридического лица применяются следующие процедуры экономической несостоятельности (банкротства): защитный период; конкурсное производство; мировое соглашение.

При рассмотрении дела об экономической несостоятельности (банкротстве) должника – индивидуального предпринимателя могут применяться следующие процедуры экономической несостоятельности (банкротства): защитный период – в случае необходимости завершения досудебного оздоровления, если оно не завершено до возбуждения производства по делу об экономической несостоятельности (банкротстве); конкурсное производство; мировое соглашение.

Конкурсное производство включает следующие процедуры: завершение подготовки дела к судебному разбирательству; санацию; ликвидационное производство [3, ст. 13]. Санация вводится экономическим судом на основании решения собрания кредиторов либо по собственной инициативе при наличии условий,

установленных частью третьей статьи 122, статьей 124 и частью третьей статьи 170 Закона о банкротстве. Решение об открытии ликвидационного производства принимается экономическим судом при отсутствии оснований для проведения санации. Решение о санации и решение об открытии ликвидационного производства подлежат немедленному исполнению, но могут быть обжалованы в порядке, установленном ХПК [3, ч. 1–3 ст. 50].

Законом о банкротстве предусмотрен ряд особенностей применения законодательства об экономической несостоятельности (банкротстве). Так, согласно ст. 3 Закона о банкротстве, в отношении субъектов естественных монополий, юридических лиц, являющихся режимными и особо режимными объектами и (или) имеющих такие объекты, юридических лиц, имеющих объекты, находящиеся только в собственности государства, обеспечивающих поддержание необходимого уровня обороноспособности, функционирование стратегически значимых отраслей экономики и (или) иные важные государственные потребности и реализующих исключительное право государства на осуществление отдельных видов деятельности, законодательство об экономической несостоятельности (банкротстве) не применяется, за исключением статей 17 – 19 и части пятой статьи 110 Закона о банкротстве.

Согласно последним статистическим данным, общее количество дел об экономической несостоятельности (банкротстве), находящихся в производстве экономических судов по состоянию на 1 февраля 2016 года, составило 2587 дел, из которых количество дел об экономической несостоятельности (банкротстве) организаций частной формы собственности составило 2514 дел, то есть 97,2 % от общего количества дел данной категории.

По состоянию на 1 февраля 2016 года в производстве экономических судов Республики Беларусь находилось 73 дела об экономической несостоятельности (банкротстве) организаций, имеющих значение для экономики и социальной сферы страны, к которым относятся государственные организации, организации, имеющие долю государственной собственности в уставном фонде, градообразующие и приравненные к ним организации, бюджетообразующие, системообразующие организации.

Количество дел, по которым вынесено решение об открытии ликвидационного производства превысило количество дел, по которым вынесено решение о санации, в 2,4 раза [4].

Литература

1. Мартыненко, И. Э. Судоустройство и судоустройство по хозяйственным спорам [Эл. ресурс] : [по состоянию на 10.02.2016 г.] / И. Э. Мартыненко // Учреждение образования «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы». – Режим доступа: <http://ebooks.grsu.by/martinenko/chast-1.htm>. – Дата доступа: 10.02.2016.
2. Хозяйственный процессуальный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс] : 15 дек. 1998 г., № 219-З : принят Палатой представителей 11 нояб. 1998 г. : одобр. Советом Респ. 26 нояб. 1998 г. : в ред. Закона Респ. Беларусь от 01.07.2014 г. // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2016.
3. Об экономической несостоятельности (банкротстве) [Эл. ресурс] : Закон Респ. Беларусь, 13 июл. 2012 г., № 415-З // КонсультантПлюс. Беларусь / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2016.
4. Справка по делам об экономической несостоятельности (банкротстве), находящимся в производстве экономических судов в период с 01.01.2016 по 01.02.2016 // Верховный Суд Республики Беларусь. Официальный портал судов общей юрисдикции [Эл. ресурс]. – 2016. – Режим доступа : http://www.court.by/online-help/bankr_inf/.

Чернега Віталій Миколайович,
старший викладач кафедри кримінального права
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ДОГОВІР І ДОМОВЛЕННІСТЬ У СФЕРІ СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Для сімейного законодавства властивими є диспозитивні начала, які знаходять свій вираз у наданні суб'єктам можливості врегулювати свої сімейні відносини за домовленістю чи договором у відступ від

положень Сімейного кодексу України (далі – СК України) або для врегулювання таких сімейних відносин, які не регламентуються законом. Відтак, диспозитивне регулювання визнає пріоритет волі учасників сімейних правовідносин порівняно з волею законодавця з тих питань, які можуть регулюватися на їх розсуд.

Положення ч. 2 ст. 7 СК України надають перевагу договору (домовленості) порівняно із законом, що істотно розширює сферу диспозитивного регулювання сімейних правовідносин і можливості для розсуду сторін. За таким нормативним рішенням стоїть визнання пріоритету інтересів, автономії волі учасників сімейних відносин, які в змозі обрати – прийняти для себе індивідуальні права та обов'язки, або ж скористатися усталеними правилами, виробленими сімейно-правовою практикою та, які набули форми правової норми.

Законодавець прямо визнає договір регулятором сімейних відносин і тим самим підкреслює, що він «не вважає закон істиною в останній інстанції, надаючи сторонам право пристосувати правило поведінки, визначене в кодексі, до конкретних умов свого життя» [1, с. 34]. Так, згідно зі ст. 9 СК України подружжя, батьки дитини, батьки та діти, інші члени сім'ї та родичі, відносини між якими регулює СК України, можуть врегулювати свої відносини за *домовленістю (договором)*, якщо це не суперечить закону та моральним засадам суспільства (ч. 1). Особи, які проживають однією сім'єю, а також родичі за походженням, відносини яких не врегульовані СК України, можуть врегулювати свої сімейні (родинні) відносини за договором, який має бути укладений у письмовій формі; такий договір є обов'язковим до виконання, якщо він не суперечить вимогам закону та моральним засадам суспільства (ч. 2).

У розвиток цієї ідеї в СК України передбачена ціла низка договорів між членами сім'ї. Так, відповідно до положень СК України між подружжям для врегулювання майнових відносин може укладатися договір: шлюбний (ст. 92); про порядок користування майном, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності (ст. 66); про обсяг прав щодо володіння, користування та розпорядження майном, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності (ст. 63); про надання утримання дружині, чоловікові (ст. 78); про припинення права на утримання взамін на набуття права власності на житловий будинок, квартиру чи інше

нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати (ст. 89), який укладається після розірвання шлюбу. Між батьками дитини може укладатися договір: щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із них, хто проживає окремо (ч. 4 ст. 157); щодо спільного управління майном дитини (ч. 7 ст. 177); про сплату аліментів на дитину (ст. 189); про визначення місця проживання дитини, участь у забезпеченні умов її життя того з батьків, хто буде проживати окремо (після розлучення), та умови здійснення ним права на особисте виховання дитини (ч. 1 ст. 109); про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (ст. 190). Але цей перелік в силу положення ст. 9 СК України не є вичерпним і, як зазначають правники, «закон не забороняє укладення також інших, не передбачених безпосередньо в СК України, договорів» [2, с. 96].

Отже, СК України надає широкі можливості для договірної регулювання, та не містить вимог до сімейно-правових договорів чи їхніх звичайних умов (крім шлюбного договору). Примітно, що в «старшого брата», як його називала І. В. Жилінкова [3, с. 89], – ЦК України юридичних «каркасів» не мають лише непоіменовані договори. Загальною в СК України є вимога про відповідність таких договорів (домовленостей) закону та моральним засадам суспільства.

Відмітимо, що в законі ідеться про дві категорії: договір і домовленість, тому, передусім, вимагає з'ясування питання про їх співвідношення. Ця проблема частково вивчалася, зокрема С. І. Шимон, висновки якої ми покладатимемо в основу бачення цього питання в нашому дослідженні. Термін «домовленість» застосовується в законі у вузькому та в широкому значенні, в останньому випадку він охоплює поняття договору. Конкретне змістовне наповнення цього терміну слід з'ясувати в контексті змісту норми, в якій його використано. Домовленість і договір мають спільні риси (вияв ініціативи і взаємної волі учасників сімейних правовідносин), вони є юридичними діями, які можуть зумовити виникнення сімейних прав та обов'язків. У вузькому (конкретному) її значенні *домовленість*: існує виключно в усній формі і не має такої ж сталої правової гарантії, як договір, бо не може бути забезпечена силою державного примусу. Вона дійсна лише до тих пір, доки її зміст бажаний для всіх учасників сімейного правовідношення і

підтримується їхньою взаємною згодою [4, с. 47-49]. Практично йдеться про те, що особа може відмовитися від домовленості в односторонньому порядку, тоді як одностороння відмова від договору неможлива.

У нормах СК України термін «домовленість» застосовується саме в конкретному, вузькому значенні, про що свідчить, зокрема, *протиставлення*, яке спостерігається в ч. 1 ст. 70, де вказано, що частки дружини та чоловіка у спільному сумісному майні є рівними, якщо інше не визначено *домовленістю* між ними *або* шлюбним *договором*. Такий самий підхід підтверджують і норми, де згадується винятково договір: так способом захисту сімейних прав може бути відшкодування матеріальної або моральної шкоди, якщо це передбачено СК України *або договором* (ч. 6 ст. 18). Або ж йдеться виключно про домовленість: дружина і чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпорядження спільним майном, якщо інше не встановлено *домовленістю* між ними (ст. 63); неподільні речі присуджуються одному з подружжя, якщо інше не визначено *домовленістю* між ними (ч. 1 ст. 71); за *домовленістю* між батьками визначаються способи виконання ними обов'язку утримувати дитину (ч. 1 та ч. 2 ст. 181).

Слід згадати в цьому контексті й *непряме* закріплення в СК України можливості регулювати сімейні відносини за домовленістю. Йдеться про такі випадки, коли у відповідних нормах СК України застосовують синонімічні чи близькі за змістом терміни. Наприклад, за ч. 1 ст. 66 подружжя в змозі *домовитися* про порядок користування майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності; дружина та чоловік можуть розділити майно, що є об'єктом їх права спільної сумісної власності, за *взаємною згодою* (ч. 2 ст. 69); місце проживання дитини, яка не досягла 10 років, визначається за згодою батьків (ч. 1 ст. 160). На відміну від договору, який регулює, як правило, лише майнові правовідносини, така домовленість може стосуватися й особистих немайнових сімейних відносин.

Отже, СК України дозволяє учасникам сімейних правовідносин самостійно формувати їх зміст шляхом визначення змісту та обсягу прав і обов'язків у договорі чи за домовленістю між ними. Ті права та обов'язки, які визначають для себе учасники сімейних правовідносин в порядку такого «компромісного» регулювання повинні відповідати

закону та моральним засадам суспільства. Однак, постає питання, які наслідки порушення цієї вимоги?

На думку М. К. Галянтича, невідповідність змісту правочину моральним засадам суспільства має розглядатися як елемент об'єктивної сторони в складі правопорушення, бо «із суб'єктивної сторони необхідна спільна обізнаність про факт порушення моральних засад суспільства» [5, с. 417]. Однак цей підхід не дає нам відповіді на питання про долю такого правочину.

Насамперед, зазначимо, що сімейно-правові договори є правочинами, на які поширюються загальні вимоги щодо правочинів, установлені ЦК України. Зокрема, про те, що зміст правочину не може суперечити актам законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам (ч. 1 ст. 203). А недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог закону, зокрема і вказаної вимоги, є підставою недійсності правочину (ч. 1 ст. 215). Отже, сімейні права та обов'язки, які виникли на підставі договору, який суперечить моральним засадам суспільства, не можуть бути реалізовані в примусовому порядку, не підлягають правовому захисту.

Проте, постає питання, чи має аналогічні наслідки порушення вимоги про відповідність моральним засадам суспільства «домовленості», яка, за нашими висновками, існує виключно за умови, що підтримується суб'єктами сімейного права і припиняє своє існування з волі хоча б одного з них. Наприклад, якщо подружжя уклало шлюбний договір, за яким чоловік при розлученні отримає 2/3 спільного майна, а дружина – 1/3, то у разі спору між ними суд, за загальним правилом, вирішуватиме спір відповідно до умов цього договору. Якщо ж подружжя не уклало договору, але домовилося про те, що поділять спільне майно саме у такий спосіб, а згодом дружина не погодилася і звернулася до суду, то останній вирішуватиме питання про поділ майна цього подружжя відповідно до закону, виходячи з рівності часток, і відступить від цього правила лише за наявності визначених законом обставин (ч. 2, ч. 3 ст. 70 СК України).

Це наводить на думку, що вимога закону про те, що домовленість має відповідати моральним засадам суспільства, не забезпечує такого ж правового ефекту, як аналогічна вимога щодо договору. Приміром,

приймаючи рішення про розірвання шлюбу, подружжя домовляються про те, що у зв'язку з тим, що дружина не працювала, була на утриманні чоловіка (хоч і вела домашнє господарство), вона не претендуватиме на рухоме майно, набуте за час шлюбу, який тривав, скажімо, 5 років, а збере свої речі індивідуального користування і виселиться з помешкання, яке належить на праві власності особисто чоловікові. Якщо в нашому прикладі дружина спочатку погодиться, а потім відмовиться і подасть до суду позов (в межах позовної давності) про поділ майна, то суд вирішуватиме спір, виходячи з принципу рівності часток. Чоловік не в змозі буде оспорити це рішення на підставі того, що між ними існувала домовленість, бо з моменту подання дружиною позову домовленість припинила своє існування.

Тож, якщо в основі домовленості полягатиме умова, яка не узгоджується з принципом справедливості, розумності, добросовісності, моральних засад суспільства, але цю домовленість підтримують обоє з подружжя, то вона все одно буде дійсною і реалізованою. Якщо ж один з учасників засумнівається у справедливості, розумності, моральності певних умов домовленості, то він може відмовитися від неї в односторонньому порядку.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що договір і домовленість у сфері сімейного права є самостійними категоріями: договором, як правило, регулюються лише майнові, а домовленістю – як майнові, так і особисті немайнові сімейні відносини; на відміну від договору, домовленість допускає односторонню відмову від неї; її умови не можуть бути реалізовані примусово; порушення вимог про відповідність моральним засадам суспільства договору може спричинити його недійсність, а для домовленості – односторонню відмову від неї одним з учасників.

Література

1. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: наук.-практ. комент. / З. В. Ромовська. – К.: Ін Юре, 2006. – 568 с.
2. Договір як універсальна правова конструкція: моногр. / [А. П. Гетьман, В. І. Борисов, О. П. Євсєєв та ін.]; за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. – Х.: Право, 2012. – 432 с.

3. Жилінкова І. В. Особливості законодавчих конструкцій сімейно-правових договорів / І. В. Жилінкова // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 1 (64). – С. 85-94.
4. Шимон С. І. Поняття і юридичне значення «домовленості» як волевиявлення суб'єктів цивільного права / С. І. Шимон // Юридична Україна. – 2009. – № 9. – С. 44-49.
5. Галянтич М. К. Теоретико-правові засади реалізації житлових прав громадян в умовах ринкових перетворень: моногр. / М. К. Галянтич. – К.: НДІ приват. права і підприємництва, 2006. – 512 с.

Чернега Віталій Миколайович,
старший викладач кафедри кримінального права
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

**NULLA REGULA SINE EXCEPTIONE, АБО В ЯКИХ
ВИНЯТКОВИХ ВИПАДКАХ СУБ'ЄКТ
ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ МОЖЕ ПРИСУДИТИ З ДОЧКИ,
СИНА АЛІМЕНТИ?**

Осмислення права у його взаємозв'язку з мораллю є давньою традицією юридичної думки, що ґрунтується на позиціях природного права. У сучасній науці вона відновлюється.

До структури принципу справедливості в сімейному праві, за нашими висновками, входять паритетний та диферетний аспекти. Так, паритетний аспект справедливості відтворює ідею рівності суб'єктів сімейного права: по-перше, рівності чоловіка і дружини у шлюбі та сім'ї; по-друге, рівності матері і батька у правах і обов'язках щодо дитини; по-третє, рівності батьків (усиновлювачів, опікуна, піклувальника, патронатного вихователя, прийомних батьків, батьків-вихователів, фактичного вихователя) і дитини; по-четверте, рівності інших суб'єктів сімейного права. Рівність чоловіка і дружини у шлюбі та сім'ї втілюється в нормах сімейного права: прямою вказівкою на рівність дружини, чоловіка; встановленням однакових або спільних і взаємних прав та обов'язків щодо сім'ї; установленням сизигічних прав дружини й чоловіка. Проте, складніші прояви в нормах СК України зумовлює диферентний аспект справедливості, який вимагає

диференціації прав та обов'язків учасників сімейних правовідносин відповідно до їх поведінки в сім'ї та шлюбі, або відповідно до обставин, які склалися, і може допускати відступ від ідеї рівності.

Водночас, деякі норми СК України, які по суті втілюють диферентний аспект, відхиляються від визначеного підходу і вступають у певну суперечність з ідеєю справедливості. Так, незалежно від того, що мати, батько ухилялися від виконання своїх батьківських обов'язків, у виняткових випадках суд може присудити з дочки, сина аліменти на строк не більше як три роки (абз. 2 ч. 1 ст. 204 СК України) [1], що знаходить втілення на практиці. Так, рішенням Чемеровецького районного суду Хмельницької області від 16 листопада 2011 р. частково задоволено позов про стягнення аліментів. Позивач звернувся до суду з вимогою до повнолітньої дочки, аргументуючи це тим, що він є особою пенсійного віку, інвалідом II групи (його пенсія становить 805 грн.); інших джерел доходів немає, через що й знаходиться у скрутному матеріальному становищі. Тому просив стягнути з повнолітньої дочки аліменти в розмірі 500 грн. на місяць. Відповідачка проти позову заперечувала. Дослідивши матеріали справи, суд дійшов висновку, що батько жодної участі у вихованні та утриманні своєї дочки не брав, матеріальне становище повнолітньої дочки низьке (середній її заробіток становить 1214 грн.); вона неодноразово перебувала на стаціонарному лікуванні в хірургічному відділенні; також вона утримує дитину, яка часто хворіє. Але, враховуючи той факт, що позивач є інвалідом, потребує лікування і не має жодних інших джерел існування, суд присудив стягнути з відповідачки аліменти у розмірі 100 грн. щомісячно протягом 1 року [2].

У даному випадку за наявності обставин, які вимагають застосування диферентного підходу (позбавити батька, матір права на утримання), законодавець, як виняток, застосовує загальне правило: надає можливість одержати утримання, хоча це несправедливо по відношенню до повнолітніх дочки, сина, які, будучи дітьми, не отримували належного від своїх батьків. І тут порушується покладена в основу диферентного аспекту справедливості вимога рівноваги, співмірності, відповідності того, що отримує особа (право на утримання від повнолітніх дочки, сина), тому, що вона віддала сім'ї зі свого боку (піклування про дітей, їх утримання, виконання

батьківських обов'язків). Тобто, це положення не відповідає ідеї справедливості.

Але саме в таких правових нормах ми спостерігаємо прояв у сімейному праві і праві як такому, якби спірно це не виглядало, чогось вищого, аніж ідея справедливості. На нашу думку, це – милосердя. Закон не дозволяє залишити без засобів до існування (за рахунок утримання з боку повнолітніх дочки, сина) таку особу, яка, будучи батьком (матір'ю) не виконувала належно своїх обов'язків щодо дітей, але, можливо, мала для цього якісь особливі підстави, або в момент розгляду справи потрапила у вкрай скрутну, складну життєву ситуацію тощо.

Милосердя – не є юридичним терміном, радше це категорія християнської етичної доктрини: «Будьте ж милосердні, як і Отець ваш милосердний! Також не судіть, щоб не суджено й вас; і не осуджуйте, щоб і вас не осуджено; прощайте, то простять і вам. Давайте і дадуть вам; мірою доброю, натоптанною, струснутою й переповненою вам у подолок дадуть. Бо якою ви мірою міряєте, такою відміряють вам» [Євангеліє від Луки 6:36-38] [3]. А в категоріях права вона відображена як складова ідеї моральності права, відповідності моральним засадам суспільства.

Таким чином, принцип справедливості у диферентному аспекті може вступати в колізію з вимогами моральних засад суспільства, що, за наявності обставин, які мають істотне значення, обумовлює перевагу моральних засад суспільства.

Література

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
2. Рішення Чемеровецького районного суду Хмельницької області від 16 листопада 2011 р. по справі № 2-2219-697/11 [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19583690>
3. Новий Завіт. – К.: Вид. від. Укр. Православ. Церкви Київ. Патріархату, 2003. – 637 с.

Чернега Віталій Миколайович,
старший викладач кафедри кримінального права
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного,
Гапійчук Марія Леонідівна,
студентка Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного м. Київ, Україна

ЧИ ПОТРІБНО ВДОСКОНАЛЮВАТИ ДЕЯКІ ЗАКОНОДАВЧІ ФОРМУЛЮВАННЯ В СІМЕЙНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ?

В літературі вже порушувалися питання стосовно недовершеності формулювань у Сімейному кодексі України (далі – СК України). Проте деякі з них донині не піддавалися науковому аналізу. Так, у сімейно-правовій літературі зазначається, що законодавче формулювання «надзвичайно неvigідне матеріальне становище» (ч. 4 ст. 93 СК України) є термінологічно перевантаженим. Це спричинено невиправданою як з лінгвістичної, так і юридичної точки зору консолідацією термінів «неvigідне» та «матеріальне». Адже, шлюбним договором можуть регулюватися виключно майнові відносини (ч. 2 ст. 93 СК України). У зв'язку з чим, запропоновано скористатися формулюванням «надзвичайно неvigідне становище» та внести відповідні зміни до чинної редакції ч. 4 ст. 93 СК України [1].

Не обійдемо також увагою зауваження щодо необхідності розмежування понять «аморальна поведінка» та «неvigідна поведінка», які, за його висновками, не є тотожними, оскільки перше з них ширше за змістом. Законодавчим формулюванням «неvigідна поведінка у шлюбних відносинах» лише частково обіймається така поведінка учасника шлюбних відносин, яка суперечить моральним засадам суспільства. Така конструкція звужує потенціал припису ч. 5 ст. 75 СК України та повною мірою не відбиває потреб правозастосовної практики. Поняття «аморальна поведінка» є ширшим за змістом і охоплює всі прояви невідповідних дій (бездіяльності) суб'єкта, які не координуються з моральними засадами суспільства. До того ж, у деяких інших нормах СК України застосовано саме термін «аморальна поведінка». Так, згідно із ч. 2 ст. 161 СК України орган опіки та піклування або суд не можуть передати дитину для проживання з тим

із батьків, хто не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, своєю *аморальною* поведінкою може зашкодити розвитку дитини. Особа, яка відмовилася від шлюбу, не зобов'язана відшкодувати другій стороні затрати, понесені у зв'язку з приготуванням до реєстрації шлюбу та весілля, якщо відмова від шлюбу була викликана, зокрема, *аморальною* поведінкою нареченої, нареченого (абз. 2 ч. 3 ст. 31 СК України).

Тому, враховуючи його доцільність та з метою узгодження законодавчої термінології, в літературі висловлюється пропозиція внести такі зміни до СК України: по-перше, ч. 5 ст. 75 викласти в такій редакції: «Права на утримання не має той з подружжя, хто *аморально* поведився у шлюбних відносинах, а також той, хто став непрацездатним у зв'язку із вчиненням ним умисного злочину, якщо це встановлено судом»; по-друге, п. 2 ч. 2 ст. 268 СК України викласти в такій редакції: «Суд може звільнити вітчима, мачуху від обов'язку по утриманню падчерки, пасинка або обмежити його певним строком у разі *аморальної* поведінки у шлюбних відносинах матері, батька дитини» [1].

На думку Л. А. Романовської, сімейно-правові категорії «малолітня дитина», «неповнолітня дитина» не є коректними та за змістом суперечать термінам та поняттям загальнозживаної лексики української мови. Тому авторка висловлює пропозицію відмовитися від них, вживаючи такі формулювання: «дитина віком до 14 років», «дитина віком від 14 до 18 років» [2, с. 13]. Зі свого боку, зазначимо, що запропонована відмова може створити чималі проблеми при застосуванні різногалузевих норм законодавства, в якому згадуються ці терміни. Крім того, на нашу думку, часом такі граматичні прийоми є виправданими із точки зору філологів.

Незалежно від того, що в СК України відсутня норма-дефініція інтересів дитини, деякі науковці-сучасники (зокрема Н. М. Конончук) окреслюють їх як усвідомлене прагнення та (або) неусвідомлену необхідність дитини володіти певними майновими та немайновими благами для забезпечення її фізичного, духовного, інтелектуального розвитку та матеріального й емоційного благополуччя в сім'ї [3, с. 4]. Звідси висновок, що потреби є сутністю інтересів, а відтак, в абз. 2 ч. 1 ст. 177 СК України недоречно вживати обидва поняття («інтереси дитини», «потреби дитини»). Підтверження цього ми можемо знайти в

низці норм СК України (насамперед, в аналізованій нами ст. 177, зокрема в абз. 1 ч. 1, п. 7 ч. 5 тощо), де йдеться винятково про інтереси дитини, які, на нашу думку, можуть включати в себе потреби дитини. Звідси пропонуємо абз. 2 ч. 1 ст. 177 СК України викласти в такій редакції: «Якщо малолітня дитина може самостійно визначити свої *інтереси*, батьки здійснюють управління її майном, ураховуючи такі *інтереси*».

Отже, ураховуючи власні пропозиції і прагнення учених, вважаємо за доцільне прийняти Закон України «Про внесення змін до деяких статей Сімейного кодексу України».

Література

1. Чернега В. М. Оціночні поняття в сімейному праві України / В. М. Чернега // Форум права. – 2015. – № 4. – С. 313–317 [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2015_4_55
2. Романовська Л. А. Управління майном дитини за цивільним та сімейним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Л. А. Романовська; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. – К., 2016. – 20 с.
3. Конончук Н. М. Сімейно-правовий статус дитини за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Н. М. Конончук; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. – К., 2014. – 20 с.

Чернега Віталій Миколайович,

старший викладач кафедри кримінального права
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного,

Задорожний Богдан Юрійович,

студент 3 курсу Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного м. Київ, Україна

СУТНІСТЬ ПЕРЕВАЖНИХ ПРАВ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

Різнобічні аспекти переважних прав одержали своє відображення в кандидатських дисертаціях із цивільного права: І. Я. Бабецької «Здійснення та захист переважних прав в корпоративних

правовідносинах», В. В. Боднара «Переважні права в цивільному праві України», В. І. Крата «Переважні права: цивільно-правовий аспект». Водночас значну увагу цій проблематиці приділила С. І. Шимон у серії наукових статей. Тоді як переважні права, незважаючи на галузеву «автономію» сімейного права, хоча і жодним чином не ігнорувалися, але досі розгорнутого висвітлення в спеціальній літературі не знайшли. Звідси метою нашої розвідки є визначення сутності переважних прав у сімейному праві.

В. В. Боднар стверджує, що «переважні права можуть бути предметом дослідження в науці сімейного права» [1, с. 118], що актуалізує проведення досліджень з цього напрямку спеціальності 12.00.03. Однак, перед цим згаданий автор наводить їх перелік: переважні права батьків на виховання своїх дітей, на те, щоб малолітня дитина проживала з ними, переважне право громадян України на усиновлення дитини. Тоді як С. В. Клименко розширила «номенклатуру» переважних прав шляхом включення до неї: по-перше, переважного права на передання дитини іншим членам сім'ї та родичам; по-друге, переважного права іноземця на усиновлення дитини, яка є громадянином України [2, с. 48]. Останнє, з яких не видається безспірним. Вочевидь, це прагнення відобразити вказівку на категорію «переважні права» в нормах СК України, зокрема в ч. 3 ст. 283. Проте, переважне право іноземця на усиновлення дитини, яка є громадянином України, має розглядатися через призму міжнародного приватного права, оскільки це сімейні відносини, що ускладнені іноземним елементом.

Розглянемо кожну зі згаданих груп переважних прав. За визначенням Л. В. Красицької, переважні права батьків являють собою суб'єктивні права матері, батька дитини, що надають можливість їх носіям мати та здійснювати такі права у пріоритетному порядку перед іншими учасниками сімейних правовідносин [3, с. 90]. Так, відповідно до ч. 1 ст. 151 СК України батьки мають *переважне право* перед іншими особами на особисте виховання дитини. Батьки мають *переважне право* перед іншими особами на те, щоб малолітня дитина проживала з ними (ч. 1 ст. 163 СК України).

Якщо дитина не може бути передана другому з батьків, *переважне право* перед іншими особами на передання їм дитини

мають, за їхньою заявою, баба та дід, повнолітні брати та сестри, інші родичі дитини, мачуха, вітчим (ч. 4 ст. 167 СК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 213 СК України за наявності кількох осіб, які виявили бажання усиновити одну і ту ж дитину, *переважне право* на її усиовлення має громадянин України: 1) в сім'ї якого виховується дитина; 2) який є чоловіком матері, дружиною батька дитини, яка усиовлюється; 3) який усиовлює кількох дітей, які є братами, сестрами; 4) який є родичем дитини. Крім осіб, зазначених у частині першій цієї статті, *переважне право* на усиовлення дитини має подружжя.

Отже, аналіз норм СК України дав змогу виокремити кілька груп переважних прав. До першої групи належать переважні права батьків (ч. 1 ст. 151, ч. 1 ст. 163 СК України). До другої групи віднесемо переважне право передання дитини іншим членам сім'ї та родичам (ч. 4 ст. 167 СК України). До третьої групи належить переважне право на усиовлення (ст. 213 СК України).

Пояснення переважних прав у вітчизняній сімейно-правовій літературі зводяться до такого: саме в пріоритетності набуття або в пріоритетності здійснення суб'єктивного права перед іншими учасниками правовідносин і полягає відмінність переважного права перед іншими суб'єктивними правами [3, с. 90]; це суб'єктивне право визначеного кола осіб, що полягає у можливості вступати у сімейно-правові зв'язки у пріоритетному порядку [2, с. 50]. В останній дефініції сумніви викликає таке формулювання, як «сімейно-правові зв'язки», а відтак, потребує уточнення. Схожі трактування пропонують також і деякі зарубіжні правники, як-от: це суб'єктивне право, яке надає його носієві можливість здійснення виключних сімейних прав в пріоритетному порядку перед третіми особами [4, с. 33].

Враховуючи викладене, можемо визначити *переважне право в сімейному праві* як спеціальну (пріоритетну, преферентну, прерогативну) можливість набуття іншого або здійснення існуючого суб'єктивного сімейного права.

Література

1. Боднар В. До питання щодо класифікації переважних прав у цивільному праві України / В. Боднар // Вісник Київського

національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2012. – Вип. 94. – С. 115-118.

2. Клименко С. В. Переважні права в сімейному праві / С. В. Клименко // Молодий вчений. – 2015. – № 5 (20). Ч. 3. – С. 48-51.

3. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: дис. ... д.ю.н.: 12.00.03 / Красицька Лариса Василівна; Донец. нац. ун-т. – Вінниця, 2015. – 496 с.

4. Куксин И. Н. Воспитательная функция семейного права и воспитательная функция семьи: сравнительная характеристика / И. Н. Куксин, П. А. Матвеев // Юридическая наука. – 2012. – № 3. – С. 29-36.

Чернега Віталій Миколайович,

старший викладач кафедри кримінального права
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного,

Ящук Ірина Володимирівна,

студентка Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ПРАВО НА ШЛЮБ: ПРОБЛЕМИ ТА РІШЕННЯ

Встановлення однакового шлюбного віку для жінок та чоловіків, за словами більшості фахівців, відповідає сучасним тенденціям, які відображають прагнення законодавця відтворити відомі європейські стандарти щодо забезпечення рівних можливостей жінки і чоловіка у суспільстві. Тоді як надання права на шлюб потребує вирішення.

Спершу, зазначимо, що чинна редакція ч. 2 ст. 23 СК України, яка з'явилася у згаданому кодифіковану акті із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо підвищення шлюбного віку» від 15 березня 2012 р. предметом наукових дискусій. Зокрема, науковці підтримують первісне законодавче рішення, яке дозволяло отримати право на шлюб з 14 років. Так, деякі фахівці практичної сфери, зокрема суддя Т. В. Войтенко, аргументує це статистикою народжуваності серед осіб, які не досягли 16 років; в Україні ж не працювала соціальна реклама, не проводилося роз'яснювальної роботи серед молоді, тому

вказані зміни можуть зумовити збільшення кількості «матерів-одиначок» у віці до 16 років; отже, відсутні передумови підвищення вікової межі для надання права на шлюб [1, с. 39].

На думку З. В. Ромовської, прийнявши чинну редакцію ч. 2 ст. 23 законодавець «підстриг» усіх «на один манер»: «Невже суспільству буде легше від того, що два роки їй доведеться жити у не вельми престижному для багатьох жінок статусі одинокої матері!» [2, с. 242].

У літературі також панує думка, що необхідно повернути юридичну силу попередній редакції ч. 2 ст. 23 СК України, оскільки побічним ефектом такого законодавчого рішення стане узгодження елементів сімейної та цивільної правосуб'єктності особи [3, с. 117]. Автор аргументує це, по-перше, тим, що з одного боку, законодавець, ніби намагався спрямувати поведінку учасників сімейних правовідносин на дотримання моральних засад суспільства, з другого – несправедливо залишив поза увагою інтереси осіб віком від 14 до 16 років. По-друге, неповнолітня фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу (ч. 2 ст. 34 ЦК України), також їй може бути надане право на шлюб, якщо вона записана матір'ю або батьком дитини (ч. 1 ст. 35 ЦК України). У зв'язку з чим автор вважає резонно поставити декілька питань щодо концептуального узгодження положень сімейного та цивільного законодавства. По-перше, чи є розумним підхід законодавця, який визнає за неповнолітньою особою можливість бути матір'ю, батьком, але дружиною, чоловіком – ні? По-друге, чи відповідає вимогам розумності (доцільності та об'єктивності) те, що неповнолітня особа, яка набула повну цивільну дієздатність (бо, приміром, записана матір'ю дитини в 15 років), у змозі вчиняти будь-які юридичні дії у цивільному обороті та нести цивільно-правову відповідальність, не є дієздатною у виключно приватній сфері життя – сімейних правовідносинах, бо не в змозі набути право на шлюб? Звернено також увагу на те, що СК України встановлює, що з досягненням саме 14 років особа набуває низку спеціальних прав. Зокрема, вона в змозі звернутися до суду за захистом свого права або інтересу (ч. 1 ст. 18; ч. 4 ст. 152), може визначати своє місце проживання (ч. 3 ст. 160 СК України), якщо її батьки проживають окремо [3, с. 114-116].

Вирішення питання про вікову межу для права на шлюб, як наголошується у літературі, «має базуватися на об'єктивних

обставинах: суспільному досвіді, що склався на традиційних поглядах на цей сектор приватного життя людини, на усталених моральних настановах. Насамперед, слід враховувати інтереси особи, яка не досягла шлюбного віку, але має достатні підстави претендувати на укладення шлюбу в зв'язку з певними обставинами (фактичними сімейними відносинами, вагітністю жінки, народженням дитини), бо саме в таких випадках це питання і є актуальним.

Цього ж вимагає і закон – відповідно до ч. 3 ст. 7 СК України сімейні відносини регулюються лише в тій частині, в якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства. Інтереси учасників у цьому разі співпадають із вимогами морально-правових принципів, насамперед, розумності: суспільство підтримує фактичні сімейні відносини та народження дітей в офіційно створеній сім'ї, що передбачає добробут дитини та сім'ї у цілому і свідчить про стабільність суспільного життя» [3, с. 117]. Ключем до вирішення проблеми є прийняття Закону України «Про внесення змін до частини другої статті 23 Сімейного кодексу України», яку вважаємо за доцільне викласти в такій редакції: «За рішенням суду особі, яка подала заяву, може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам».

На нашу думку, відсутність вікового критерію в цій нормі дозволить усунути існуючі протиріччя, забезпечуючи інтереси неповнолітніх, перед якими постала проблема створення сім'ї. При цьому, як і за обома редакціями ч. 2 ст. 23 СК України, максимальне врахування суб'єктом правозастосування інтересів заявника – єдиний параметр, що слугуватиме підставою для надання права на шлюб.

Література

1. Войтенко Т. Брачный возраст в семейном законодательстве Украины / Т. Войтенко // Закон и жизнь. – 2013. – № 8/3 (260). – С. 36-40.
2. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України є взірцем ушляхетнення законодавчого регулювання сімейних відносин / З. В. Ромовська / Сімейний кодекс України в системі Європейського сімейного законодавства: тези Міжнар. наук.-практ. конф. // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – № 3 (25). – С. 241-243.

3. Чернега В. М. Морально-правові принципи в сімейному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Чернега Віталій Миколайович. – К., 2015. – 223 с.

Данильченко Юрій Семенович,
старший викладач кафедри цивільного права
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагадачного, м. Київ, Україна

**ПРОБЛЕМАТИКА УЧАСТІ ДЕРЖПІДПРИЄМСТВ –
РЕЦИПІЄНТІВ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ДОГОВОРІ ПРО
СПІЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ БЕЗ СТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ
ОСОБИ (ПРОСТЕ ТОВАРИСТВО). НОВЕЛИ
ЗАКОНОДАВСТВА**

Запропонована тема тісно пов'язана з загальною проблематикою правового регулювання інвестиційної діяльності на підставі договорів про створення спільних підприємств. Фактично це дві різні форми спільної діяльності – зі створенням юридичної особи та без такого. Реалізація їх на практиці ускладнюється відсутністю чіткого розмежування інституту спільної діяльності від правового регулювання створення спільних підприємств.

Наявні і інші проблеми: договір про спільну діяльність є інструментом для залучення інвестицій в економіку конкретних підприємств незалежно від форми власності, проте ця правова конструкція має характер властивої саме цивільноправовим відносинам (відносинам між власниками - до яких, зрозуміло, державні підприємства не відносяться). Така інвестиційна діяльність регулюється Главою 77 ЦК України. Норми інвестиційного законодавства, Господарського та Податкового кодексів України з цих питань задіюються лише з огляду на необхідність для врегулювання деяких спеціальних правовідносин.

В той же час, необхідно зауважити, що зазначений обсяг правового регулювання, для ефективної участі в таких договорах юросіб публічного права – держпідприємств, є недостатнім з-за їх особливостей в правовому статусі та правовому режимі держмайна, закріпленого за ними (право господарського відання), який невідомий Цивільному кодексу України.

Протягом останніх років, законодавець спробував врегулювати ці проблемні правовідносини нормами Закону “Про управління об’єктами державної власності” від 21 вересня 2006 року, що потягнуло за собою необхідність видання кількох постанов Кабінету Міністрів України, що в свою чергу значно ускладнило здійснення держпідприємствами видів господарської діяльності пов’язаних зі здійсненням спільної діяльності без створення юридичної особи.

Виникли певні непорозуміння і з застосуванням норм Закону України “Про державно-приватне партнерство” від 1 липня 2010 року N 2404-VI, яким договір про спільну діяльність було визнано однією з форм державно-приватного партнерства. Такі складнощі часто призводять до відмови держпідприємств від зазначеного виду договору, навіть, за умови його ефективності, що негативно відображається на можливості залучення іноземних інвестицій в реальну економіку державного сектору.

З 1 січня 2004 року (з часу набуття чинності Цивільним та Господарським кодексами України) загалом значно ускладнилося правове регулювання суспільних відносин за участю юросіб публічного права, зокрема, державних підприємств. Причинами цього стали не лише неузгодженості між правовими нормами двох кодексів, але і прямі конфлікти між ними. Для виходу з цієї ситуації пропонуються навіть радикальні способи аж до скасування Господарського кодексу України. Проте ця фундаментальна проблема не є предметом цього дослідження.

Натомість пропонується зосередитися на локальній проблемі - щодо можливості вчинення держпідприємством договору спільної діяльності без створення юридичної особи (простого товариства) з юрособами приватного права (безвідносно до їх резидентності). Приводом до цього останнім часом стала наявність публікацій щодо можливого розповсюдження на такі договори приписів Закону України “Про державно-приватне партнерство” від 1 липня 2010 року N 2404-VI (далі – Закон N 2404) та відповідна практика деяких органів управління держмайном, що фактично зводить нанівець позитивні зміни останніх часів в правовому регулюванні цього питання та фактично унеможливує використання проблемного, проте легітимного механізму співпраці юросіб публічного та приватного права, а серед останніх іноземні інвестори.

Відразу необхідно зазначити, що, на нашу думку, розповсюдження правового режиму державно-приватного партнерства на правовідносини в межах договору про спільну діяльність за участю держпідприємства не відповідає нормам Закону N 2404 оскільки його стаття перша прямо зазначає “крім державних та комунальних підприємств”. Це означає не, що інше, як неможливість участі зазначених структур у держприватному партнерстві.

На користь необхідності розповсюдження правового режиму Закону N 2404 на договір про спільну діяльність, як на вид договору, на перший погляд ніби вказує норма ст. 5 цього Закону, яка прямо передбачає цей однією з форм здійснення державно-приватного партнерства. А це тягне за собою необхідність задіювання організаційно-застережних механізмів встановлених Законом N 2404, зокрема щодо неможливості переходу права власності на державне майно, якщо воно буде предметом договору, що передбачається ст. 3 Закону N 2404 як “незмінність протягом усього строку дії договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства, цільового призначення та форми власності об'єктів, що перебувають у державній або комунальній власності чи належать Автономній Республіці Крим, переданих приватному партнеру” та інших.

В той же час, правовий режим договору про спільну діяльність без створення юрособи (простого товариства) відповідно до ст.1134 Цивільного кодексу України передбачає обов'язкові зміни у режимі власності: “внесене учасниками майно, яким вони володіли на праві власності, а також вироблена у результаті спільної діяльності продукція та одержані від такої діяльності плоди і доходи є спільною частковою власністю учасників, якщо інше не встановлено договором простого товариства або законом.

Натомість, за частиною 3 ст.7 Закону N 2404 “передача об'єктів, що перебувають у державній або комунальній власності чи належать Автономній Республіці Крим, приватному партнеру для виконання умов договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства, не зумовлює перехід права власності на ці об'єкти до приватного партнера. Такі об'єкти підлягають поверненню державному партнеру після припинення дії договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства. Право власності на об'єкти, що добудовані, перебудовані, реконструйовані в рамках державно-

приватного партнерства, належить державному партнеру.” При цьому, Закон N 2404 абсолютно не торкається правового режиму договору про спільну діяльність без створення юридичної особи (простого товариства), передбаченого Главою 77 Цивільного кодексу України.

Тому, симптоматично, що Законом N 2404 внесено ряд змін саме до Земельного кодексу України, Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», а найсуттєвіших змін зазнав Закон України «Про концесії», проте, до Цивільного кодексу України, зокрема Глав 76 та 77 (Комерційна концесія, Спільна діяльність) ніякі зміни не вносилися.

Є необхідність також зауважити, що організаційно-застережні механізми встановлені Законом N 2404 та постановами Кабінету Міністрів України, від 11.04.2011 р. N 384 “Деякі питання організації здійснення державно-приватного партнерства”, від 17.03.2011 р. N 279 “Про затвердження Порядку надання державної підтримки здійсненню державно-приватного партнерства”, від 9.02.2011 р. № 81 “Про затвердження Порядку надання приватним партнером державному партнеру інформації про виконання договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства”, від 16.02.2011 р. № 232 “Про затвердження Методики виявлення ризиків здійснення державно-приватного партнерства, їх оцінки та визначення форми управління ними” є надзвичайно обтяжливими при веденні поточної господарської (підприємницької) діяльності та не притаманними цивільно-правовим відносинам.

Грунтуючись на викладеному, вважаємо, що договір про спільну діяльність, передбачений Законом України “Про державно-приватне партнерство” від 1 липня 2010 року N 2404-VI та договір про спільну діяльність без створення юридичної особи (простого товариства), передбаченого Главою 77 Цивільного кодексу України співвідносяться між собою, як частина і ціле. Тому, на нашу думку, підстави для розповсюдження на останній правового режиму, передбаченого Законом N 2404 відсутні.

Виходячи з викладеного, вбачається, що одним з варіантів оформлення правовідносин за схемою простого товариства з участю держпідприємства та іноземного інвестора є дана організаційна схема з наступними істотними умовами: за договором про спільну діяльність держпідприємство, якому доручається ведення спільних справ, з цією

метою та для відокремлення обліку за основними видами діяльності від обліку в межах режиму простого товариства відкриває свою філію (як окремого платника податків) на поточний рахунок якої надходить грошова частина інвестиції. Товарна (майнова) частина інвестиції оприбутковується на окремий баланс спільної діяльності, який ведеться філією. Діяльність філії також контролюється і іноземним інвестором, який має доступ до всіх документів та має доступ до комерційної таємниці в межах цього договору. Філія не має права ведення господарської діяльності не пов'язаної з цим договором. Керівник філії призначається та звільняється держпідприємством за узгодженням з іноземним інвестором. Штат філії затверджується держпідприємством за узгодженням з іноземним інвестором. Філія складає окремий баланс діяльності та в якості звіту подає його сторонам договору (але не статистичним органам) разом з фінансовою звітністю.

Тому, симптоматично, що Законом N 2404 внесено ряд змін саме до Земельного кодексу України, Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», а найсуттєвіших змін зазнав Закон України «Про концесії», проте до Цивільного кодексу України, зокрема Глав 76 та 77 (Комерційна концесія, Спільна діяльність) ніякі зміни не вносилися. Що відповідає вимогам частини другої ст. 4 Цивільного кодексу України за якої, якщо «суб'єкт права законодавчої ініціативи подав до Верховної Ради України проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж цей Кодекс, він зобов'язаний одночасно подати проект закону про внесення змін до Цивільного кодексу України. Поданий законопроект розглядається Верховною Радою України одночасно з відповідним проектом закону про внесення змін до Цивільного кодексу України».

Звертає на себе увагу той факт, що передбачені ст. 4 Закону N 2404 сфери застосування державно-приватного партнерства, зокрема, виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу; будівництво та/або експлуатація доріг, залізниць, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури; машинобудування та інш. певним чином співпадає з видами економічної діяльності, які можуть провадитися і в межах договору про спільну діяльність без створення юридичної особи (простого товариства). Проте таке

співпадіння не має правових наслідків, бо більше стосується економіки та переліку пріоритетних видів діяльності саме в рамках державно-приватного партнерства.

Також, звертає на себе увагу той факт, що постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2011 р. N 384 “Деякі питання організації здійснення державно-приватного партнерства” , яка відчасти містить у собі механізм реалізації Закону N 2404, встановлює можливий перелік істотних умов договору державно-приватного партнерства (в тому числі і договору про спільну діяльність), зокрема, щодо розподілу ризиків, виявлених за результатами проведення аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства між партнерами та форми управління такими ризиками; вимог щодо повернення після припинення дії договору про партнерство об'єкта державно-приватного партнерства та земельних ділянок, що надані для потреб, пов'язаних із здійсненням такого партнерства, які в своєму комплексі абсолютно ніяк не співвідносяться з істотними умовами договору про спільну діяльність без створення юридичної особи (простого товариства), передбаченого Главою 77 Цивільного кодексу України. Вони не є притаманними останньому.

Дуже симптоматичним є той факт, що законодавцем свого часу було приписано Уряду затвердити Типовий договір про спільну діяльність. Відношення до такого акту в юридичній спільноті різне. Наприклад, вважають, що це негативно вплинуло б на правове регулювання спільної діяльності та тиснуло б на неї. На нашу ж думку, наявність такого типового договору, як це не дивно, спростила б надміру зарегульований механізм укладення договорів цього типу та оживило б їх.

Потреба в такому уніфікованому документі була і раніше. Деякі державні органи управління майном не стали чекати реакції вищих щаблів державного управління та чином реагували на це.

Так, Мінтрансом України з метою застосування єдиного методологічного підходу при укладенні договорів про спільну діяльність, спрощення та скорочення термінів їх розробки наказом N 314 від 23.05.2001”Про затвердження Типового договору про спільну діяльність в морських торговельних портах України” було затверджено Типовий договір про спільну діяльність у морських торговельних портах України.

Звертає на себе увагу той факт, що наказ видано до набуття чинності новим Цивільним кодексом України, а тому положення наказу мали ґрунтуватися на главі 38 ЦК УРСР та положеннях тодішнього податкового законодавства.

З іншого боку, деякі положення зазначеного типового договору є проблемними, а видання такого наказу в сучасних умовах вимагало б реєстрації його в Міністерстві юстиції України, бо він очевидно носить характер нормативно-правового акту. Інформація ж про це відсутня.

Симбірська Єлизавета Володимирівна,
ад'юнкт кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

НАЛЕЖНІСТЬ ТА ДОПУСТИМІСТЬ ЯК КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ДОКАЗІВ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Недостатнє нормативне регулювання та дослідження проблем оцінки належності і допустимості доказів призводить до безсистемності та хаотичності здійснення правосуддя у цивільних справах, неефективності судової системи.

Відповідно до ст. 1 ЦПК України [1] завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ, виконання яких напряму пов'язано з встановлення судом у справі об'єктивної істини, яка може бути досягнута тільки за умови підтвердження особами, які беруть участь у справі своїх вимог чи заперечень шляхом надання визначених ЦПК комплексу фактичних даних (доказів, засобів доказування), які повинні відповідати обставинам саме цієї справи і бути правомірними та здійснення ними активної діяльності щодо доведення перед судом їх пріоритету над доказами, наданими іншою стороною. Помилки суду під час оцінки доказів в більшості випадків тягнуть за собою порушення прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у справі, або скасування ухвалених рішень. Такі наслідки, безперечно, підривають довіру до суду та принижують авторитет судової влади в цілому. Відсутність загального чіткого механізму встановлення

властивостей доказів при здійсненні судочинства ускладнює надання правової допомоги адвокатами та іншими фахівцями у галузі права, а разом з тим, розкриває широкі можливості для зловживання процесуальними правами недобросовісними учасниками цивільного процесу.

Зазначимо, що у цивільному процесі коло дій судді звужене до оцінки доказової бази, що представлена сторонами. Але не будь-який доказ буде братися до уваги при оцінці судом, а лише той, який відповідатиме обов'язковим критеріям - **належності та допустимості** (ст. 58-59 ЦПК).

У вітчизняній доктрині положення щодо належності та допустимості доказів набули широкого висвітлення. Так, С. Я. Фурса зазначає, що **належними** є докази, які мають значення для справи, тобто за їх допомогою можуть бути підтвержені взаємопов'язані з ними істотні обставини, які відповідно до норми матеріального права створюють фактичну основу спірних правовідносин, а **допустимими** можуть вважатися тоді, коли не порушено процесуальний порядок отримання цього доказу та правильно здійснено оцінку змісту та форми цього доказу [2; с. 323, 332]. Характеризувати належність як суть, а допустимість як форму пропонують М. І. Балюк та Д. Д. Луспеник [3; с. 140]. Цілковитим погоджуючись з вищезазначеними підходами науковців щодо змісту цих характеризуючих ознак доказів проаналізуємо їх фактичне вираження у нормах ЦПК України.

Так, у статтях 58-59 ЦПК України наряду з розкриттям субстанції категорій належності та допустимості доказів встановлюються імперативні правила щодо дій суду в разі невідповідності їх встановлених вимогам. Суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмету доказування (ч. 3 ст. 58 ЦПК) та не бере до уваги ті, які одержані з порушенням порядку встановленого законом (ч. 3 ст. 59 ЦПК України).

Як зазначає Т. Кучер, цікавим з наукової точки зору є застосована у наведених статтях термінологія «не бере до уваги» та «не бере до розгляду» і фактичне виконання цих положень під час здійснення правосуддя. Саме тому при вивченні цих питань потрібно розібратися з екстралінгвістичною інформацією щодо ключових елементів таких словосполучень. Зокрема, увага - це психологічна категорія, яка позначає зосередженість і спрямованість психічної діяльності на

певний об'єкт [4], а розгляд, як дію, розбір чого-небудь з подальшим винесенням рішення [5]. Перетворивши такі визначення на законодавчо закріплені положення щодо ознак доказів виходить, що в разі неналежності доказу суд не повинен вчиняти дії по його огляду та не приймати жодного рішення відносно останнього, в разі ж недопустимості засобу доказування не здійснювати його пізнання, дослідження, оцінку, не пропускати його через свідомість, тобто не використовувати по відношенню до нього розумову діяльність [6; с.82].

Всі докази та засоби доказування обов'язково повинні бути розглянуті судом в силу вимог щодо обов'язку осіб подати всі наявні у них докази та нормативного закріплення доказів - як будь-яких фактичних даних, на підставі яких саме суд встановлює наявність або відсутність обставин, а вже при встановленні їх неналежності чи не допустимості застосовувати правила щодо їх відхилення, тобто не можливість підтвердження за їх допомогою вимог чи заперечень сторін.

Однак, насправді ці нормативні та теоретичні положення так і будуть залишатися деклараціями, якщо не буде належного їх втілення у практичній діяльності. Відображення проблем доказування у наукових дослідженнях та чисельних матеріалах судової практики, листах та роз'ясненнях Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, постанов Пленуму Верховного Суду України дозволили усвідомити необхідність удосконалення процесуального законодавства та теоретичної розробки питання про належність і допустимість доказів. Недостатньо повно та всебічно досліджене питання стосовно порядку ухвалення рішення про недопустимість доказів та процесуальної форми таких рішень.

Безумовно, виходячи з визначеного певні норми ЦПК України потребують змін шляхом виключення, зі статті 58 ЦПК частини 3, а із статті 59 ЦПК України частину 1; уніфікувати термінологію у ч. 4 статті 212 ЦПК України шляхом заміни термінів – «прийняття» на «взяття до уваги», а «відмови у прийнятті» на «відхилення». [6; с. 82].

Отже, можна констатувати, що недостатній рівень єдності та послідовності судової практики та професіоналізму суддів унеможлиблюють системне проведення реформ судочинства.

Питання пов'язані з проблемами визначення належності та допустимості доказів у цивільному процесі потребують подальших наукових досліджень та розробки пропозицій щодо удосконалення правового регулювання процесу доказування в цілому та оцінки доказів, зокрема, рекомендацій щодо практичної реалізації відповідних положень цивільного процесуального законодавства.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, N 40-41, 42, ст.492
2. Цивільний процес України: академічний курс: [підручник для студ.юрид.спец.вищ.навч.закл.] / [Фурса С.Я., Фурса Є.І., Гетманцев О.В. та ін.]; за ред.С.Я. Фурси. - К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. - Серія «Процесуальні науки». - 848 с.
3. Балюк М.І., Луспенник Д.Д. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарії, рекомендації, пропозиції / М.І. Балюк, Д.Д. Луспенник - Х.: Харків юридичний, 2008. - 708 с.
4. Современный толковый словарь изд. «Большая Советская Энциклопедия» – [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.classes.ru/all-russian/mssian-dictionary8560.htm#dal>
5. Большой энциклопедический словарь Ушакова – [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Ushakov-term-63509.htm>
6. Кучер Т. Належність та допустимість як критерії оцінки доказів / Т. Кучер // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. - 2012. - Вип. 91. - С. 80-83.

Мельник Ліана,
помічник приватного нотаріуса

ОКРЕМІ ФАКТИ ЩОДО ЕЛЕКТРОННОГО ПІДПISУ

Питання щодо електронного підпису є досить дискусійним в Україні і особливо в нотаріальному процесі. Якщо вивчити історію електронного підпису то ми побачимо наступне. У 1997 році Європейська комісія в своєму зверненні "Євроініціатива з питань електронної торгівлі", поданої до Європарламенту та Ради Європи,

зазначила, що електронний підпис є основним інструментом для забезпечення довіри та надійності у електронних мережах.

Після численних засідань та консультацій Єврокомісія виносить постанови про юридичне визнання електронний підпис рівнозначним власноручному підпису в документі на паперовому носіїві та про створення правового підґрунтя для успішного функціонування сертифікаційних центрів з метою розвитку та правильного функціонування внутрішнього ринку в кожній країні. Пізніше на Генеральній Асамблеї Міжнародного союзу нотаріату, яка відбулася в Мексиці, був представлений документ, який стосувався застосування електронного підпису в країнах-членах Міжнародного союзу нотаріату.

У документі в загальних рисах замальовувалась політика кожної з країн щодо впровадження електронного документообігу, визначалися особливості електронного підпису, умови та процедура його використання, а також відповідальність нотаріусів. 13 грудня 1999 р. Європейський парламент та Рада Європи видають директиву, яка визначає спільні для всіх країн Європейського Союзу правові рамки електронного підпису. Директива вступила в силу 19 січня 2000 року і критеріями законного функціонування електронного підпису визначаються:

по-перше, спільні обов'язки для всіх постачальників послуг із сертифікації задля забезпечення транскордонного визнання сертифікованих електронних підписів у межах Європейської спільноти;

по-друге, спільні норми щодо відповідальності сторін, які забезпечать довіру як серед користувачів, так і серед постачальників послуг, та механізми співпраці для полегшення транскордонного визнання підписів та сертифікатів у відносинах з третіми країнами.

Слід зазначити, що директива стала кроком у напрямку упорядкування європейських законодавств у темах, які стосувалися електронного підпису і до цього підпорядкованих законодавству кожної, держави. Її застосування у внутрішньому праві кожної з країн Європейського Союзу передбачало адаптацію діючих юридичних систем до нових вимог.

Зрівняння в "правах" електронних та власноручних підписів відбивається на традиційному врегулюванні цивільних, торгівельних,

іпотечних норм. Іспанія була однією з перших європейських країн, яка ухвалила національні закони щодо застосування електронного підпису. Зважаючи на те, що глобалізація економіки призвела до пересування гігантських потоків людей, товарів, транспорту, фінансових ресурсів, населення різних країн, в тому числі й України, на даний час бажає отримувати якісні інформаційні послуги в будь-якому місці земної кулі. А отже, Україна не може знаходитися осторонь від загальних процесів, пов'язаних з електронізацією документообігу та також має змінити національні закони відповідно до норм міжнародного права.

У цьому контексті, важливим є звернення до практичного досвіду деяких європейських країн, на прикладі Іспанії, Франції, Німеччини, Бельгії де електронний документообіг надійно ввійшов у національні нотаріальні системи. У Франції існує єдина швидка та надійна нотаріальна мережа в Інтернеті. Завдяки цьому нотаріуси мають змогу спілкуватися між собою та з третіми сторонами, обмінюватися даними реєстру, мати доступ до внутрішніх та публічних баз даних, пропонувати послуги із застосуванням електронного підпису.

У Бельгії з 2000 року Королівська федерація нотаріусів спілкується майже виключно електронним шляхом з 1227 нотаріальними відділеннями країни. Така діяльність відбувається в умовах виключної безпеки та надійності збереження інформації.

У Німеччині спостерігається прискорений розвиток електронної нотаріальної мережі. Нотаріальна палата, яка відповідає за видачу електронного підпису, передала на розгляд Федеральному міністерству юстиції проект центрального реєстру повноважень нотаріуса на випадок майбутньої випадкової недієздатності останнього. У ньому передбачено, що трибунали можуть користуватися даними Реєстру і переміщення даних може відбуватися електронним шляхом.

В Україні відносини, які виникають при використанні електронного цифрового підпису нотаріусами, регулюються законами України «Про електронний цифровий підпис», «Про електронні документи та електронний документообіг». До прийняття нового Порядку у Інструкції про вчинення нотаріальних дій нотаріусами України до виключення п.18 із глави II Інструкції), передбачалося, що застосування електронного підпису на правочинах здійснюється

нотаріусом лише за наявності технічних можливостей роботи з електронними документами та на підставі попередньої письмової згоди підписувача щодо використання електронного варіанту підпису.

Так, в Інструкції вказувалося, що у заяві повинен бути перелік правочинів, хоча не уточнюється яких саме. Також прописувалося, що у разі застосування електронного підпису нотаріус спочатку повинен був встановити особу підписувача і перевірити його дієздатність, крім того обсяг правоздатності юридичної особи та повноважень її представника.

Нині, дане положення у Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України відсутнє, хоча у п. 1 глави 9 Порядку йдеться про те, що заяви можуть викладатися у електронній формі. Крім того п. 8 гл. 7 Порядку передбачається, що нотаріус може засвідчувати справжність електронного цифрового підпису за наявності технічних можливостей роботи з електронними документами.

Закон України "Про електронний підпис" визначає основні терміни, пов'язані з використанням електронного підпису, але більш повне їх тлумачення знаходимо в проекті законі "Про електронну торгівлю", який розрізняє такі три види електронного підпису:

електронний підпис - дані в електронній формі, які додаються до інших даних або логічно з ними пов'язані і використовуються для встановлення автентичності даних, з якими вони пов'язані або і до яких відносяться, та автентичності підписувача;

електронний підпис посилений (посилений електронний підпис) - вид електронного підпису, який додатково відповідає таким вимогам:(а) він пов'язаний винятково з підписувачем;(б) підписувач може тримати під своїм повним контролем засіб створення підпису;

електронний підпис кваліфікований (кваліфікований електронний підпис) - вид посиленого електронного підпису, який створений: (а) з використанням особистого ключа, який має посилений сертифікат ключа; і (б) за допомогою надійного засобу створення підпису.

Необхідно звернути увагу на те, що в Законі України "Про нотаріат" взагалі нічого не сказано про електронний підпис, на відміну від Іспанії, де в ст. 17 в Законі "Про нотаріат" вказується, що документи не втрачають свою юридичну силу, якщо вони виготовлені в електронному варіанті за умови наявності електронного підпису нотаріуса та всіх сторін-учасників. Електронний підпис нотаріуса у

такому випадку має бути отримано відповідно до Закону про використання електронних підписів нотаріусами. Проте у нормах матеріального права, а саме у ст. 207 Цивільного кодексу України йдеться про можливість укладення правочину за допомогою електронного або іншого технічного засобу зв'язку. Такий правочин вважатиметься таким, що вчинений у письмовій формі.

Отже, насамперед, хочеться зазначити, що в Україні не існує єдиного реєстру електронних підписів. Відповідно, проблема полягає в тому, що нотаріуси взагалі не застосовують електронний підпис, так як не знають, коли його потрібно застосовувати, нечітко це питання регламентовано в законодавстві і відсутні положення щодо співробітництва нотаріусів (зокрема, вчинення електронних підписів) у міжнародних договорах України з іншими державами.

Існування Реєстру електронного підпису може значно полегшити роботу нотаріусів України з іншими європейськими державами, наприклад, у випадках звернення громадян до нотаріусів іншої країни та іноземних громадян до українських нотаріусів.

Западнюк Олег Богданович,
аспірант кафедри адміністративного права
Інституту права ім. Володимира Великого МАУП, м. Київ, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ФУТБОЛУ ТА ФІФА

Гра з м'ячем ногами була відома ще з давніх часів. Дослідження свідчать, що перші футбольні матчі відбулися в Китаї у 2-3 сторіччі до нашої ери. Футбол культивувався в певній формі і в Стародавньому Римі і в Середніх віках.

Проте сучасний футбол став відомий з середини 19 сторіччя завдяки тому, що у футбол грали у Великобританії

21 травня 1904 року в Парижі була заснована Міжнародна федерація футболу відома як ФІФА. З англійського (Federation International of Football Associations)

Вже на одному з перших її засідань делегат Голландії - банкір Карл А. В. Хиршманна) вніс проект про організацію чемпіонату світу, проте підтримки він не знайшов через фінансові труднощі федерації.

Слід зазначити, що серед засновників ФІФА були також представники Франції, Бельгії, Швеції, Швейцарії та Іспанії

Ідея проведення світових чемпіонатів була все ж здійснена пізніше. І головна заслуга в цьому належить двом французам Жюлю Ріме та Анрі Делоне. Перший з них в 1921 році був обраний президентом ФІФА, а Анрі Делоне став його найближчим помічником.

Поначалу у футболістів різних країн було лише одне офіційне змагання - Олімпійські ігри, в яких могли брати участь тільки любителі. Разом з тим широкий розвиток професіоналізму в спорті змусив більш енергійно взятися за справу до організації турніру, в якому змогли б виступати кращі гравці світу. Перші реальні перспективи проведення майбутнього чемпіонату світу з футболу відкрилися після Олімпійських ігор 1924 року в Парижі. Тоді в футбольному турнірі взяли участь збірні 22-х країн. В цьому турнірі вперше брала участь команда Уругваю, яка обіграла всі країни і завоювала золоті медалі. Футбольні матчі в той час викликали величезний інтерес. Вже тоді стало ясно, що за популярністю футбол визнаний спортом номер один.

На конгресі ФІФА 1926 Анрі Делоне зазначив, що футбол неможливо тримати тільки у сфері Олімпійських ігор. Того ж року виконком ФІФА утворив комісію і доручив їй вивчити можливості організації турніру на Кубок світу. Комісія попрацювала серйозно і представила проект проведення турніру на Кубок світу з футболу на засідання виконкому ФІФА.

Рішення про проведення світового чемпіонату прийняв конгрес ФІФА в Амстердамі 29 травня 1928 року. Спочатку претендентів на проведення першого чемпіонату світу було п'ять - Італія, Іспанія, Швеція, Голландія та Уругвай. Зрештою, більшість проголосувала за Уругвай. на користь цього вибору говорили дві перемоги збірної цієї країни на олімпійських турнірах 1924 і 1928 років і тверду обіцянку представника Уругваю виконати всі фінансові умови ФІФА.

Збірна господарів стала володарем трофею, здолавши в фіналі своїх сусідів — збірну Аргентини з рахунком 4:2. Незважаючи на небажання участі європейських збірних через необхідність довгої подорожі й економічну кризу, що тривала на той час, турнір було визнано успішним і заплановано провести наступний турнір 1934 року

в Італії. За винятком перерви, пов'язаної з Другою світовою війною, чемпіонати світу починаючи з 1930 і дотепер проводяться через кожні чотири роки.

Загалом ФІФА визнає 207 національних федерацій і пов'язані з ними чоловічі національні команди, так само як і 129 жіночих національних команд. Цікаво зазначити, що ФІФА має більше країн-членів, а ніж Організація Об'єднаних Націй. Рейтинг збірних ФІФА оновлюється щомісячно і визначає місце кожної збірної, в залежності від їх виступів у міжнародних змаганнях усіх рівнів і товариських матчів. Також існує рейтинг жіночих збірних ФІФА, який оновлюється щоквартально.

Головним керівним органом ФІФА є Конгрес ФІФА, який проводиться як збори представників від кожної з національних федерацій, що входять до складу ФІФА. Конгрес збирається на звичайні сесії один раз щороку й на позачергові сесії, які проводяться один раз на рік з 1998 і дотепер, а також коли виникає потреба. Лише Конгрес може здійснити зміни в статуті ФІФА. Конгрес обирає президента ФІФА, її генерального секретаря й інших членів Виконавчого Комітету ФІФА. Президент і генеральний секретар — головні посадовці ФІФА. Вони відповідають за її щоденну адміністрацію, що провадиться Генеральним Секретаріатом, штат якого налічує 207 членів.

У 2014 році почалися гучні скандали, які пов'язані з керівництвом ФІФА. Окремі керівники були заарештовані, а Генерального секретаря ФІФА Зеппа Блатера усунули від посади. Зараз ведеться розслідування стосовно отримання права на проведення чемпіонатів світу в Російській Федерації у 2018 році та у Катарі у 2022 році.

Теперішнім чемпіоном є збірна Німеччини, яка перемогла в додатковому часі збірну Аргентини на останньому чемпіонаті (2014) в Бразилії.

Кірюхова Наталія Сергіївна,
аспірант кафедри адміністративного права Інституту права
ім. князя Володимира Великого МАУП, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВІДЧУДЖЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ТА НОТАРІАЛЬНІ ДІЇ У СФЕРІ ВІДЧУДЖЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Організація посвідчення договорів відчуження транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів в Україні покладена на нотаріусів. Її можуть провадити як державні нотаріуси, так і приватні.

Адміністративна діяльність нотаріусів в даному випадку не залежить від міста реєстрації клієнтів та нотаріусів. Такі договори посвідчуються нотаріусами незалежно від місця їхньої реєстрації.

Якщо говорити про зміну власників транспортних засобів то вони можуть змінювати власника двома шляхами: укладанням угоди про продаж транспортних засобів або шляхом дарування. Договори купівлі-продажу транспортних засобів не підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню. Нотаріальне посвідчення є необхідним у разі укладення договору дарування транспортних засобів.

Згідно зі ст. 55 Закону України "Про нотаріат" угоди щодо майна, що підлягає реєстрації, посвідчуються за умови подання документів, які підтверджують право власності на нього. Транспортні засоби є майном, що підлягає обов'язковій державній реєстрації, тому для його відчуження необхідно підтвердити право власності відчужувача на об'єкт відчуження та факт його державної реєстрації.

Найчастіше у провадженні зустрічається посвідчення договорів відчуження автомобільного транспорту..

Основними документами, на підставі яких провадиться державна реєстрація транспортних засобів, є заява власника, документи, що посвідчують його особу, та документи, які встановлюють правомірність придбання транспортного засобу.

Нотаріуси згідно з п. 78 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України не мають права відчужувати не зареєстровані (не взяті на облік) транспортні засоби. За Правилами державної реєстрації та обліку автомобілів, автобусів, а також

самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів і мотоколясок, це положення набуло зовсім іншого змісту. Згідно з п. 8 цих Правил перед відчуженням транспортний засіб мусить бути знятий з обліку в підрозділі ДАІ. Отже, автотранспорт повинен на момент відчуження мати документи, які свідчили б про його державну реєстрацію, але він уже не повинен перебувати на обліку в цих органах, а має бути знятий з обліку для реалізації.

Укладення договору щодо вже знятого з обліку автомобіля є певною гарантією, що на автомобіль немає обмежень щодо його відчуження.

Якщо особи звертаються до нотаріуса з проханням посвідчити договір дарування транспортного засобу, вартість якого перевищує 500 карбованців, то нотаріус повинен установити, чи є відчужуваний транспортний засіб спільним сумісним майном подружжя. Якщо він набутий відчужувачем у період перебування в зареєстрованих шлюбних відносинах, то враховуючи, що цей договір підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню, нотаріус має витребувати письмову згоду другого з подружжя за правилами, встановленими для оформлення такої згоди.

Транспортні засоби можуть бути зареєстрованими і за неповнолітніми особами. Оформлюючи угоди від їхнього імені, нотаріус керується загальними правилами посвідчення таких угод.

Наступним документом, що його повинен витребувати нотаріус для посвідчення договору відчуження транспорту, є акт експертної оцінки. Це пов'язане з тим, що державний нотаріус, учиняючи нотаріальну дію - посвідчуючи договір відчуження транспортного засобу, стягує державне мито, розмір якого чітко встановлений законодавством. Акт експертної оцінки дає можливість встановити розмір державного мита

Трактори, самохідні машини, сільськогосподарська техніка, інші механізми незалежно від форм власності, що експлуатуються на вулично-дорожній мережі загального користування, підлягають відомчій реєстрації та обліку в Міністерстві аграрної політики сільськогосподарства і продовольства України. Згідно з Правилами державної реєстрації та обліку тракторів, самохідних шасі, самохідних меліоративних та дорожньо-будівних машин і тракторних причепів на

кожну зареєстровану машину чи сільськогосподарську техніку Держтехнагляд видає свідоцтво (технічний паспорт). Відчуження придбаних машин не зареєстрованих в інспекції Держтехнагляду, не провадиться.

Щодо цивільних повітряних суден то вони підлягають обов'язковій реєстрації у реєстрі повітряних суден України. Про це видається реєстраційне посвідчення. Реєстрацію планерів, дельтапланів, надлегких літальних апаратів, інших повітряних суден спортивного призначення, повітряних суден аматорської конструкції, аеростатичних апаратів, а також видачу посвідчень про їх реєстрацію здійснює державний орган чи установа, яким це право делеговано державним органом із питань сертифікації та реєстрації. Договори відчуження повітряних суден посвідчуються також за наявності зазначених документів.

Подібна процедура використовується при відчуженні катерів, моторних човнів та інших плавзасобів. Плавзасіб повинен бути зареєстрованим в певній державній організації і на підставі документів та заяви власника він може бути відчуженим нотаріусом.

Гаврилов Евгений Владимирович,
експерт юридического отдела
экспертно-правового управления
Законодательного Собрания Красноярского края,
г. Красноярск, Российская Федерация

К ВОПРОСУ О ПЕРЕИМЕНОВАННЫХ СПОСОБАХ ЗАЩИТЫ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ В РОССИИ И УКРАИНЕ

Способы защиты гражданских прав – это комплекс мер (средств), применяемых в целях обеспечения свободной реализации гражданских прав физических и юридических лиц, а также в целях предотвращения, пресечения, устранения нарушений права, его восстановления и (или) компенсации потерь (вреда), вызванных нарушением права.

Во многих правовых порядках, включая Россию и Украину, на уровне законодательства предусмотрены конкретные способы защиты гражданских прав. Это поименованные способы защиты. Существуют

и (или) должны существовать в наших странах *непоименованные* способы защиты гражданских прав?

Для начала, остановимся на определении термина «непоименованные способы защиты гражданских прав». В отличие от категорий «непоименованные способы обеспечения исполнения обязательств», «непоименованные договоры», прочно вошедшие в науку гражданского права, непоименованным способам защиты гражданских прав посвящено мало научных публикаций. Кроме того нами выявлены проблемы в правильном понимании этой категории. Так, например, О.А. Макеева, не давая дефиниции исследуемой категории, применительно к российскому праву относит к «непоименованным»: 1) частные случаи тех способов, которые в Гражданском кодексе РФ (далее – ГК РФ) определены в общем виде; 2) не предусмотренные в ст. 12 ГК РФ вообще, но регламентированные иными положениями ГК РФ; 3) закрепленные не в гражданском, а в отраслевом законодательстве или в рамках подотраслей гражданского права [1]. Таким образом, указанный автор под непоименованными способами защиты гражданских прав понимает те способы, которые так или иначе (в общем или частном виде) закреплены в действующем законодательстве, т.е. позитивном праве. Видим в этом принципиальную ошибку. По нашему мнению, непоименованные способы защиты гражданских прав, в отличие от поименованных, это такие способы защиты, которые не закреплены (не предусмотрены) в законодательстве вообще, однако существуют (должны существовать) на практике. Непоименованные способы защиты гражданских прав вытекают не из закона, а из других источников национального права: обычая, судебной практики, договора и т.п.

Нами выявлено противоречие между последним абзацем ст. 12 ГК РФ и ст. 45 Конституции РФ. Напомним, что в последнем абзаце ст. 12 ГК РФ говорится о том, что защита гражданских прав осуществляется не только способами, предусмотренными этой статьей, но и иными способами, *предусмотренными законом*. Таким образом, по логике российского гражданского законодателя способы защиты в любом случае должны быть предусмотрены законом, т.е. быть поименованными. В свою очередь, согласно ч. 2 ст. 45 Конституции РФ, каждый вправе защищать свои права и свободы всеми способами,

не запрещенными законом. Иными словами, способы защиты могут быть законодательно не закреплены; главное, чтобы законом они не были запрещены. Если конкретный способ защиты гражданских прав законом не предусмотрен, но и не запрещен им, значит он допустим.

Практика российских судов по-разному толкует указанные нормы российского права. Большинство российских судов автоматически отказывают в удовлетворении искового требования, если истцом избран способ защиты, не предусмотренный законом. Так, например, из апелляционного определения Верховного суда Республики Бурятия от 25.03.2013 по делу № 33-936 следует, что «требование о назначении судебно-бухгалтерской экспертизы не может заявляться как самостоятельное исковое требование, т.к. такой способ защиты гражданских прав законом не предусмотрен (ст. 12 Гражданского кодекса Российской Федерации)». «Отказывая в удовлетворении заявленных требований, суды также правомерно исходили из того, что законом не предусмотрен такой способ защиты кредиторов ликвидируемого юридического лица как возложение на ликвидационную комиссию (ликвидатора) обязанности включить требование кредитора в промежуточный ликвидационный баланс» (постановления ФАС Уральского округа от 11.10.2011 № Ф09-6275/11 по делу № А60-3869/2011, ФАС Центрального округа от 12.09.2012 по делу № А64-10881/2011, ФАС Центрального округа от 16.05.2013 по делу № А48-3438/2012). «Поскольку в Гражданском кодексе Российской Федерации, в Законе о регистрации, в иных законах не предусмотрен такой способ защиты как признание недействительной государственной регистрации, оспаривание зарегистрированного права может происходить лишь с использованием установленных гражданским законодательством способов защиты, применяемых с учетом характера и последствий соответствующего правонарушения» (постановление ФАС Поволжского округа от 28.04.2011 по делу № А12-16289/2010). И подобных примеров в судебной и судебно-арбитражной практике Российской Федерации – множество.

Однако, встречается и другой подход: «Гражданский кодекс Российской Федерации не ограничивает субъекта в выборе способа защиты нарушенного права; граждане и юридические лица в силу статьи 9 ГК РФ вправе осуществить этот выбор по своему усмотрению, однако, избранный лицом способ защиты должен

соответствовать содержанию нарушенного права и спорного правоотношения, и в конечном итоге привести к восстановлению нарушенного права» (постановления ФАС Дальневосточного округа от 09.11.2012 № Ф03-4729/2012 по делу № А51-22011/2009, ФАС Московского округа от 21.11.2012 по делу № А41-12486/12, ФАС Северо-Кавказского округа от 20.12.2012 по делу № А53-10209/2012).

В Российской Федерации наглядными примерами того, что существуют и в необходимых случаях подлежат удовлетворению непоименованные способы защиты гражданских прав являются такие способы защиты как компенсация нематериального (репутационного) вреда юридическим лицам, восстановление корпоративного контроля, признание права отсутствующим.

С.А. Краснова справедливо отмечает, что судебная практика, «допускающая применение не предусмотренных законом способов защиты, формально не соответствует императивной норме ст. 12 ГК. Вместе с тем она учитывает общие свойства для всех составляющих систему гражданского права элементов, в том числе действие принципов юридического равенства, диспозитивности и обеспечения эффективной защиты гражданских прав (ст. 1 ГК)» [2]. А.В. Мильков обоснованно предлагает дополнить ст. 12 ГК РФ «положением о том, что защита гражданских прав может осуществляться иными способами, «не запрещенными федеральными законами» [3].

Иначе, регламентированы способы защиты гражданских прав в гражданском законодательстве Украины.

Согласно ч. 2 ст. 16 Гражданского кодекса Украины (далее – ГК Украины), суд может защитить гражданское право или интерес не только способами защиты, закрепленными в ч. 1 ст. 16 ГК Украины, но и иным способом, установленным *договором* или законом. Таким образом, в Украине стороны в договоре вправе самостоятельно предусматривать обязательный для них способ защиты гражданских прав, который в законодательстве и вовсе может отсутствовать.

Если суд установит, что законом или договором избранный истцом способ защиты гражданских прав не предусмотрен – в удовлетворении искового требования откажет (см., например, постановление Высшего Хозяйственного Суда Украины от 15.07.2010 по делу № 17/316д/09, решения Хозяйственного суда Одесской области от 28.01.2011 по делу № 22/194-10-5324, Хозяйственного суда

Луганской области от 21.11.2011 по делу № 11/193пд/2011, Хозяйственного суда г. Киева от 06.02.2015 по делу № 903/767/14). Проведенное нами исследование практики украинских судов показало следующее: участники гражданских отношений не часто устанавливают в договоре тот или иной непоименованный способ защиты гражданских прав, что является основанием для отказа в иске, если такой способ защиты не предусмотрен и в законе. Однако, М.И. Тарнавська указывает, что «сегодня отказ в иске из приведенного основания уже не так однозначен, в частности, Высший Хозяйственный Суд Украины указывает на возможность такого отказа в случае несоответствия сути нарушенного права и выбранного способа защиты, не направленности способа защиты на восстановление нарушенного права» [4]. Указанный украинский автор советует истцам «в исковом заявлении отдельно обосновать необходимость применения выбранного (сформулированного) способа защиты. При этом следует обратить внимание на а) соответствие выбранного способа защиты содержанию нарушенного права, характера его нарушения и последствий, вызванным этим нарушением; б) направленность этого способа на восстановление нарушенного права; в) реальную эффективность выбранного способа защиты, непредусмотренного законом, большей его эффективности по сравнению со «смежными» способами защиты, предусмотренными законом» [4]. В итоге М.И. Тарнавська считает, что «следует признать положительным отход от практики «автоматического» отказа в иске по причине избрания непредусмотренного законом или договором способа защиты права. Ведь, как уже отмечалось, избрание такого способа может являться как вполне законной и добросовестной попыткой наиболее эффективно защитить свое право или интерес, так и попыткой злоупотребить правом и / или защитить незаконной интерес» [4].

По этому поводу, к совершенно обоснованному выводу пришла известный украинский правовед Н.С. Кузнецова: «Вряд ли можно заранее (в договоре либо в законе) предусмотреть все возможные способы, используя которые лицо, чье право нарушено, компенсирует последствия этого нарушения. Представляется, что вполне уместным может быть дополнение существующего положения указанием на то, что при определении способа защиты, избранного участником

гражданских правоотношений, суд вправе допустить такой способ защиты, который хотя и не предусмотрен законом или договором, однако соответствует сути отношений между сторонами» [5].

В заключении мы приходим к следующему: способы защиты гражданских прав не обязательно должны быть предусмотрены законом или договором (в Украине) или только законом (в России); главное, чтобы законом они не были запрещены и не являлись злоупотреблением правом. Целесообразно, чтобы способы защиты гражданских прав были закреплены не только в законе, но и вытекали бы из договоров, обычаев, судебной практики, иных источников права. В основе любых способов защиты гражданских прав (и поименованных, и непоименованных) должны лежать существо нарушенного права и характер последствий этого нарушения.

Литература

1. *Макеева О.А.* Непоименованные способы защиты гражданских прав: общая характеристика и специфика правоприменения // Научные труды. Российская академия юридических наук. Выпуск 13: в 2 т. Т. 2. – М.: ООО «Издательство «Юрист», 2013. С. 181-185.
2. *Краснова С.А.* Система способов защиты вещных прав. – М.: ИНФРА-М, 2013. С. 57.
3. *Мильков А.В.* Правовое регулирование защиты гражданских прав и правовых интересов: автореф. дис. докт. юрид. наук. – М., 2015. –С. 9.
4. *Тарнавська М.И.* Выбор способа защиты гражданского права и интереса: практический аспект // Таможенное дело. 2014. № 4 (94). Часть 2. С. 199–204.
5. *Кузнецова Н.С.* Гражданское законодательство Украины: проблемы и перспективы совершенствования // Основные проблемы частного права. Сборник статей к юбилею доктора юридических наук, профессора Александра Львовича Маковского / отв. ред. В.В. Витрянский, Е.А. Суханов. – М.: Статут, 2010.

РОЗДІЛ 4

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВООПОРУШЕННЯ НА ТРАНСПОРТІ

Алиев Назим Казим оглы,
доктор юридических наук, доцент кафедры юриспруденции
Национальной Авиационной Академии Азербайджана,
г. Баку, Азербайджан

СИСТЕМА ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ БЕЗОПАСНОСТИ ДВИЖЕНИЯ И ЭКСПЛУАТАЦИИ ТРАНСПОРТА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ, РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКЕ УКРАИНЫ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Проблема обеспечения безопасности транспорта всегда находилась в центре внимания государства. По нижеследующим причинам это вполне объяснимо:

- 1) транспорт – один из основных условий производственного процесса в каждой стране;
- 2) увеличивающееся с каждым годом число транспортных средств, а также интенсивность и объем перевозок;
- 3) неблагоприятная динамика и увеличение тяжких последствий транспортных преступлений.

Так, в Азербайджане в 1999 году было зарегистрировано 1996 дорожно-транспортных происшествий (ДТП), в которых погибли 554 человека. В 2000 году произошло 1987 ДТП, унесших жизни 596 человек. В 2013 году произошло 2840 ДТП, в них погибли 1160 человек, травмы получили 3045. В 2014 году по республике зарегистрировано 2635 ДТП, в которых погибли 1124 человека, а ранения разной степени тяжести получили 2 676 человек. В прошлом году в Азербайджане зарегистрировано 2220 ДТП, в результате чего погибло 894 человек и ранены 2265 [9].

Каждые сутки в Украине происходит в среднем около 477 ДТП, в которых погибает около 10 человек. Больше всего аварий происходит в Киеве, а наибольшее количество ДТП с пострадавшими – в

Донецкой области [5]. Согласно данным Государственной службы чрезвычайных ситуаций, за первые три квартала 2015 года в Украине произошло 17312 аварий с пострадавшими. В них 21708 человек пострадали и 2661 погибли [1].

В приведенной ниже таблице, по статистике ГИБДД отображается общее количество ДТП с пострадавшими, число погибших и получивших травмы (раненых) в России [4].

Год	Кол-во ДТП	Погибло	Ранено
2000	157 495	29 594	179 401
2001	164 401	30 916	187 790
2002	184 360	33 243	215 678
2003	204 267	35 602	243 919
2004	208 558	34 506	251 386
2005	223 342	33 957	274 864
2006	229 140	32 724	285 362
2007	233 809	33 308	292 206
2008	218 322	29 936	270 883
2009	203 603	26 084	257 034
2010	199 431	26 567	250 635
2011	199 868	27 953	251 848
2012	203 597	27 991	258 617
2013	204 068	27 025	258 437
2014	199 720	26 963	251 785

Общественная опасность этих деяний имеет два аспекта:

- 1) возникает опасность для жизни и здоровья людей;
- 2) причиняется материальный вред и возникает угроза для нормального функционирования транспорта.

Структура Особенной части действующего Уголовного кодекса Азербайджанской Республики (УК АР) (принят 30 декабря 1999 г., вступил в силу 1 сентября 2000 г.) установлена в зависимости от ценности правоохраняемых интересов для государства. В приоритете уголовно-правовой защиты объектов от преступных посягательств защита жизни и здоровья человека занимает первое место. Особенная часть УК АР открывается разделом VII «Преступления против мира и безопасности человечности», а раздел X называется «Преступления

против общественной безопасности и общественного порядка». X раздел состоит из шести глав (25-30), XXIX глава называется «Преступления против правил безопасности движения и эксплуатации транспортных средств».

Согласно УК АР, систему транспортных преступлений образуют следующие составы преступлений: Статья 262. Нарушение правил безопасности движения и правил эксплуатации железнодорожного, водного или воздушного транспорта; Статья 263. Нарушение правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств; Статья 264. Оставление места дорожно-транспортного происшествия; Статья 265. Недоброка-чественный ремонт транспортных средств и выпуск их в эксплуатацию с техническими неисправностями; Статья 266. Приведение в негодность транспортных средств или путей сообщения; Статья 267. Нарушение правил, обеспечивающих безопасную работу транспортных средств; Статья 268. Нарушение правил безопасности при строительстве, эксплуатации или ремонте магистральных трубопроводов; Статья 269. Неоказание капитаном судна помощи терпящим бедствие; Статья 270. Нарушение правил международных полетов [6].

Уголовный кодекс Украины (принят Верховной Радой Украины 5 апреля 2001 г. и вступил в силу 1 сентября 2001 г.) состоит из Общей и Особенной частей. Особенная часть состоит из 20 разделов и в ней описан каждый состав преступления и установлена мера ответственности. Раздел XI называется «Преступления против безопасности движения и эксплуатации транспорта».

Согласно действующему УК Украины систему транспортных преступлений образуют следующие составы преступлений: Статья 276. Нарушение правил безопасности движения или эксплуатации железнодорожного, водного или воздушного транспорта; Статья 277. Повреждение путей соединения и транспортных средств; Статья 278. Угон или увлечения железнодорожного подвижного состава, воздушного, морского или речного судна; Статья 279. Блокирование транспортных коммуникаций, а также увлечение транспортного предприятия; Статья 281. Нарушение правил воздушных полетов; Статья 282. Нарушение правил использования воздушного пространства; Статья 283. Самовольное, без насущной необходимости, остановка

поезда; Статья 284. Непредоставление помощи судну и лицам, которые испытали бедствия; Статья 285. Неуведомление капитаном названия своего судна при столкновении судов; Статья 286. Нарушение правил безопасности дорожного движения или эксплуатации транспорта лицами, которые руководят транспортными средствами; Статья 287. Выпуск в эксплуатацию технически неисправных транспортных средств или другое нарушение их эксплуатации; Статья 288. Нарушение правил, норм и стандартов, которые касаются защиты дорожного движения; Статья 289. Незаконное овладение транспортным средством; Статья 290. Уничтожение, подделка или замена номеров узлов и агрегатов транспортного средства; Статья 291. Нарушение действующих на транспорте правил; Статья 292. Повреждение объектов магистральных или промышленных нефте-, газо-, конденсатопроводов и нефтепродуктопроводов [8].

Уголовный кодекс Российской Федерации (УК РФ) (принят Государственной Думой 24 мая 1996 года, одобрен Советом Федерации 5 июня 1996 года) состоит из Общей и Особенной частей. Особенная часть состоит из 6 разделов, 19 глав. Раздел IX «Преступления против общественной безопасности и общественного порядка» содержит пять глав (главы 24-28). Глава 27 называется «Преступления против безопасности движения и эксплуатации транспорта».

Согласно УК РФ систему транспортных преступлений образуют следующие составы преступлений: Статья 263. Нарушение правил безопасности движения и эксплуатации железнодорожного, воздушного, морского и внутреннего водного транспорта и метрополитена; Статья 264. Нарушение правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств; Статья 265. Оставление места дорожно-транспортного происшествия (утратила силу. - Федеральный закон от 08.12.2003 N 162-ФЗ); Статья 266. Недоброкачественный ремонт транспортных средств и выпуск их в эксплуатацию с техническими неисправностями; Статья 267. Приведение в негодность транспортных средств или путей сообщения; Статья 268. Нарушение правил, обеспечивающих безопасную работу транспорта; Статья 269. Нарушение правил безопасности при строительстве, эксплуатации или ремонте

магистральных трубопроводов; Статья 270. Неоказание капитаном судна помощи терпящим бедствие; Статья 271. Нарушение правил международных полетов [7].

Сравнительный анализ показывает, что система преступлений против безопасности движения и эксплуатации транспорта в Азербайджанской Республике и Российской Федерации почти одинаково, а в УК Украины система этих преступлений охватывает более широкий круг деяний, который не встречается в УК АР и в УК РФ. Например: угон или увлечения железнодорожного подвижного состава, воздушного, морского или речного судна (ст. 278); блокирование транспортных коммуникаций, а также увлечение транспортного предприятия (ст. 279); незаконное овладение транспортным средством (ст. 289); уничтожение, подделка или замена номеров узлов и агрегатов транспортного средства (ст. 290). За эти деяния предусмотрена уголовная ответственность не в системе рассматриваемых преступлений, а в статьях других глав уголовного кодекса как Азербайджанской Республики, так и РФ.

Вместе с тем, хотим отметить, что XXIX глава УК АР, раздел XI УК Украины, глава 27 УК РФ выдержана по критериям родового объекта общественной безопасности. Но здесь также учитывался и видовой объект – безопасность транспорта, его эксплуатация как транспортного средства, и недоброкачественный ремонт. Объединены все виды транспорта: воздушного, водного, дорожного, железнодорожного, магистрального трубопроводного [2, с. 27].

Авторы курса уголовного права правильно отметили, что специфика рассматриваемых преступлений, обусловившая выделение норм об ответственности за них в самостоятельную главу, заключается в том, что они совершаются при непосредственном использовании или соприкосновении с источниками повышенной опасности, при обращении с которыми требуется точное и неуклонное соблюдение всех правил, обеспечивающих безопасность их функционирования [3, с. 571].

В зависимости от направленности рассматриваемые преступления можно условно разделить на две группы:

1) преступления, посягающие на безопасность движения и эксплуатацию транспорта (ст. 262, 263, 265-268 УК АР; ст. 276, 286-291 УК Украины; ст. 263, 264, 266-269 УК РФ);

2) иные преступления в сфере функционирования транспорта (ст. 264, 269 270 УК АР; ст. 277-285, 292 УК Украины; ст. 265, 270 и 271 УК РФ).

В теории уголовного права преступления, посягающие на безопасность движения и эксплуатацию транспорта, иногда называют «транспортные преступления». Не выступая против использования этого термина в теории, вместе с тем полагаем, что «транспортные преступления» не отражают в полной мере специфику рассматриваемых преступлений. Глава XXIX УК АР, раздела XI УК Украины и глава 27 УК РФ достаточно раскрывает содержание видового объекта этих преступлений, определяет место группы их в системе Особенной части уголовного закона, отражает их специфику. Поэтому их заголовок «Преступления против общественной безопасности и общественного порядка» представляется удачным.

Литература

1. Количество ДТП в Украине растет лавинообразно / <http://www.autocentre.ua/news/praktika/kolichestvo-dtp-v-ukraine-rastet-lavinoobrazno-mb-67302.html>
2. Курс уголовного права. Особенная часть. Том 3. Учебник для вузов. Под ред. д.ю.н., проф. Г.Н.Борзенкова, к.ю.н., проф. В.С.Комиссарова. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2002.– 470 с.
3. Курс уголовного права. Особенная часть. Т. 4. Учебник для вузов. Под ред. Г.Н.Борзенкова и В.С.Комиссарова. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2002, - 672 с.
4. Место России по смертности на дорогах в результате ДТП/ <http://www.vitki.org/Место%20России%20по%20смертности%20на%20дорогах%20в%20результате%20дтп.html>
5. Опасность на дороге. Украина ежегодно теряет в ДТП более 5 тысяч человек/ <http://nbnews.com.ua/ru/tema/96580/>
6. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики (на азерб. языке). Баку, Юридическая литература, 2016, 584 с.
7. Уголовный кодекс Российской Федерации. Москва: Проспект, КноРус, 2015, 240 с.
8. Уголовный кодекс Украины / <http://meget.kiev.ua /kodeks/ugolovniy-kodeks/>
9. Ужасающая статистика ДТП в Азербайджане за последние 26 лет / <http://motor.day.az/news/road/548101.html>

Заросило Володимир Олексійович,
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри управління
безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності
Інституту права ім. Володимира Великого МАУП, м. Київ, Україна

ЩОДО ПОНЯТТЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Якщо ми проаналізуємо чинне законодавство України, то ми не знайдемо чіткого визначення таких дефініцій як правоохоронні органи та правоохоронна діяльність. Перелік правоохоронних органів не закріплений у законодавстві. У різних законодавчих актах поняття та перелік правоохоронних органів визначається по - різному.

Термін «правоохоронні органи» визначається або згадується у законах України: «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про державну таємницю», «Про захист суспільної моралі», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними», «Про контррозвідальну діяльність», «Про основи національної безпеки України», «Про поховання та похоронну справу», «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону» та в деяких інших законах.

Критерієм віднесення до правоохоронних органів є здійснення органом правозастосовної або правоохоронної функції.

Наприклад, у Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» визначено такий перелік правоохоронних органів: органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Разом з тим, наведений перелік, на нашу думку, є неповним і повинен змінюватися. Крім того, до правоохоронних органів відносяться всі органи, що здійснюють правозастосовні функції тобто більшість державних органів виконавчої влади.

Дослідження поняття правоохоронна діяльність дало можливість

сформулювати приблизне визначення зазначеної діяльності. Основними ознаками правоохоронної діяльності є такі:

✓ правоохоронна діяльність здійснюється з метою охорони всього комплексу прав і свобод фізичних і юридичних осіб від будь-яких посягань, тобто від правопорушень та злочинів;

✓ зазначена діяльність також спрямована на профілактику і запобігання правопорушенням та злочинам;

✓ види правоохоронної діяльності визначаються законодавством України і правоохоронні органи можуть здійснювати тільки той вид правоохоронної діяльності, який входить до їхньої компетенції;

✓ діяльність правоохоронних органів з забезпечення охорони прав і свобод фізичних та юридичних осіб може здійснюватися тільки з чітким дотриманням встановлених процедур, а порушення процедур може тягнути за собою юридичну відповідальність;

✓ згадана діяльність передбачає можливість використання передбачених законом заходів переконання, примусу, покарання та стягнення;

✓ правоохоронні органи при здійсненні правоохоронної діяльності можуть використовувати необхідні та дозволені законом матеріальні, технічні та інші засоби;

✓ форми правоохоронної діяльності в певних випадках також визначаються законом або підзаконними нормативними актами.

Отже, правоохоронна діяльність – це діяльність уповноважених державою органів, яка спрямована на комплексний захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб від будь-яких посягань. Дана діяльність здійснюється тільки у встановлених законом для кожного правоохоронного органу формах, з дотриманням встановленої процедури і може передбачати використання методів переконання, примусу, покарання та стягнення.

Різним видам правоохоронної діяльності властива одна спеціальна ознака. Вона полягає в тому, що охорона прав фізичної чи юридичної особи здійснюється шляхом застосування публічно встановлених процедур. Як охоронний інструмент держави, правоохоронна діяльність впливає на поведінку суб'єктів правовідносин за допомогою використання дозволів, приписів,

заборон, контролю за їх додержанням та реалізації юридичної відповідальності.

Разом з тим, наукові погляди на визначення дефініцій «правоохоронні органи» та «правоохоронна діяльність» не знайшли своє відображення у законодавстві. Так, у різних правових актах поняття правоохоронної діяльності та правоохоронних органів тлумачаться по-різному, а часто навіть суперечать одне одному, тому виникає нагальна потреба при здійсненні реформування правоохоронної системи в цілому та кожного правоохоронного органу окремо, забезпечити належне науково-теоретичне та нормативно-правове підґрунття для цієї діяльності, що буде універсальним та використовуватиметься для всіх правоохоронних органів, найбільш повно і точно відображатиме розкриття сутності та змісту врегулювання суспільних відносин у правоохоронній сфері за допомогою юридичного інструментарію.

Аналіз чинного законодавства України свідчить про те, що правоохоронні органи не об'єднані в єдину систему, їх статус, завдання, функції не збалансовані, а залежать від різного ступеня врегулювання законом суспільних відносин у відповідній сфері. Відсутнє чітке визначення та розмежування їх компетенції.

Не існує також єдиної думки стосовно і правоохоронного органу, який здійснює правоохоронну діяльність.

Одні дослідники відносять до правоохоронних органів тільки ті органи, які ведуть боротьбу зі злочинністю. До таких органів таким чином відносяться органи внутрішніх справ, служби безпеки України, суди, прокуратура та органи Міністерства доходів і зборів, а також частково Міністерства оборони.

Інші науковці відносять до правоохоронних органів не тільки ті, які здійснюють боротьбу зі злочинністю, а також і тих, які здійснюють протидію правопорушенням. Перелік таких органів є значно ширшим і включає в себе також окремі органи Міністерства аграрної політики та продовольства України екології та природних ресурсів України, економічного розвитку і торгівлі України, інфраструктури України, охорони здоров'я, фінансів та юстиції України.

Третя група дослідників вважає, що правоохоронними органами є органи, які підтримують громадський порядок, забезпечують охорону правопорядку при проведенні масових заходів та т. ін. До них

відносяться формування органів внутрішніх справ України, внутрішні війська, а також формування державної служби з надзвичайних ситуацій та Міністерства оборони.

Окремі дослідники вважають, що правоохоронні органи поділяються на дві групи: правоохоронні органи та правозахисні органи. При цьому вони виокремлюють правозахисні органи, які захищають права громадян, а не права держави. До правозахисних органів відносять Уповноваженого Верховної Рада України з прав людини, органи юстиції, нотаріат та адвокатуру.

На нашу думку, така розбіжність у поглядах на правоохоронну діяльність та правоохоронні органи викликана тим, що автори по різному сприймають саме процес охорони прав і свобод громадян та юридичних осіб, який здійснюється відповідними державними органами.

Для вирішення питання про чітке визначення правоохоронних органів та правоохоронної діяльності перш за все треба визначити повноваження і компетенцію державного органу або громадської організації. Крім того, ці повноваження та компетенція повинні обов'язково включати діяльність, яка спрямована на охорону прав громадян, фізичних та юридичних осіб, а також держави в цілому. Без перебільшення в даному випадку ми можемо сказати, що будь-який державний орган є правоохоронним, адже його завдання виконувати вимоги законів та нормативних актів, які встановлені державою і спрямовані на впорядкування суспільного життя.

Проте, ми правоохоронним органом як вже відмічалось можемо вважати органи, які безпосередньо займаються питаннями охорони прав фізичних та юридичних осіб.

До правоохоронного органу ми пропонуємо відносити державні органи та громадські організації, діяльність яких спрямована на охорону і захист всього комплексу прав фізичних та юридичних осіб від будь-яких посягань, боротьбу зі злочинністю та правопорушеннями, охорону громадського порядку та громадської безпеки та запобігання правопорушенням.

Разом з тим, нечітке й суперечливе вживання законодавцем термінів «правоохоронна діяльність» та «правоохоронні органи» свідчить про відсутність єдиного підходу в його розумінні в законодавстві. Це ускладнює розв'язання проблем реформування всієї

правоохоронної системи, негативно впливає на нормативне регулювання компетенції правоохоронних органів, інституційну та функціональну складові правоохоронної системи України. Відсутність законодавчого врегулювання основних визначень, а саме, правоохоронні органи, правоохоронні функції, правоохоронна діяльність сприяють виникненню правових колізій.

Одним із пріоритетних напрямків комплексного реформування системи правоохоронних органів має бути законодавче закріплення єдиного підходу до питань підпорядкування правоохоронних органів, порядку їх організації, визначення правоохоронних функцій, соціального і правового захисту співробітників правоохоронних органів.

Під правоохоронною функцією окремі дослідники розуміють:

- ✓ забезпечення конституційного ладу, прав і свобод громадян, законності і правопорядку, довкілля, встановлених і регульованих правом усіх суспільних відносин;

- ✓ напрями діяльності визначених законом державних і недержавних органів по забезпеченню встановлених (діючих) у державі правових норм, які регулюють суспільні відносини всіх суб'єктів у різних сферах життя, суспільства, держави і громадянина

- ✓ ті, що безпосередньо пов'язані з боротьбою зі злочинністю та правопорушеннями, які тягнуть юридичну відповідальність (профілактична; захисна; охоронна; ресоціалізаційна; оперативно-розшукова; розслідування злочинів; судовий розгляд справ про злочини; розгляд справ про адміністративні правопорушення; розгляд справ про фінансові та господарські правопорушення; виконавча).

Як свідчить міжнародний досвід, в більшості країн ключовою функцією правоохоронних органів є протидія злочинності. В системі кримінальної юстиції більшості країн світу правоохоронні органи діють у взаємодії з прокуратурою і судами. Однак, незалежно від термінології, що використовуються - „поліцейська діяльність” (policing) або „правовий примус” (law enforcement) - прокуратура і суди є окремими інститутами, на які поняття правоохоронних органів не розповсюджується .

Дефініції „police” і „law enforcement” в романо-германських мовах мають наступне значення - це органи які мають особливі функції (забезпечення порядку і боротьба із злочинністю), особливу

організацію (подібна до військової) і особливі методи (використання сили) поліції.

До "Law Enforcement Agencies" належать поліцейські органи і спеціальні служби. Поліцейські органи в такому випадку - це органи виконавчої влади, спеціально уповноважені на проведення поліцейської діяльності - особливого різновиду державно-управлінської діяльності, що здійснюється із застосуваннями державного примусу, включаючи правообмежувальні заходи і крайню форму примусу застосування сили у широкому розумінні цього поняття: фізичної сили, спеціальних засобів та зброї.

В більшості країн існує розподіл повноважень щодо розслідування незначних правопорушень і важких злочинів. За цією ознакою поліцейські підрозділи іноді розділяють на „звичайну” (police) і кримінальну поліцію (criminal police). Характерними ознаками поліцейських органів світу є особлива організація, подібна до військової, особливі функції, такі як забезпечення порядку і протидія злочинності, і особливі методи, які включають використання сили із застосуванням зброї.

З наведених вище наукових підходів та нормативного закріплення випливає, що поняття «правоохоронні органи» буде мати як загальні ознаки, що притаманні всім без виключення органам державної влади, на яких ми не будемо зупинятися, так і спеціальні, що відрізняють дані органи від інших органів державної влади.

Окремі дослідники вважають, що основним показником у визначенні державного органу як правоохоронного має бути його роль у протидії злочинності. Ця діяльність окремих правоохоронних органів повинна бути або їх єдиним завданням, або здійснюватися з іншими завданнями, посідати провідне місце в їх функціонуванні.

Разом з тим, правоохоронна діяльність це не тільки діяльність з розкриття і розслідування злочинів та правопорушень, а й діяльність всіх органів держави, яка спрямована на захист прав громадян.

Осадчий Володимир Іванович,
доктор юридичних наук,
професор кафедри господарського
та транспортного права
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагадачного, м. Київ, Україна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЛЕГАЛІЗАЦІЮ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Встановлення кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України), обумовило необхідність роз'яснення Пленумом Верховного Суду України низки положень, пов'язаних із застосуванням цієї статті [1]. Зауважимо також, що сама редакція ст. 209 КК України кілька разів зазнавала законодавчих змін [2]. Відзначимо й те, що питання відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, неодноразово піддавались науковим дослідженням [3].

Тим не менше і на сьогодні проблемні питання кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, залишаються.

Перш за все, вкажемо на те, **що практика застосування ст. 209 КК України неоднозначна.** Продемонструємо це на кількох прикладах. Спершу наведемо два приклади неправильної, як на наш погляд, кваліфікації поведінки осіб за ч. 1 ст. 209 КК України.

1. Особа зареєструвалася в глобальній мережі Інтернет та створила сайти, на яких розмістила інформацію щодо продажу нею по заниженій вартості різноманітних товарів (телевізорів, пилососів, холодильників, посудомийних машин та ін.). Особа висунула умову продажу товару – попереднє перерахування коштів на відповідний банківський рахунок. При цьому поставляти оплачений товар Особа не мала наміру, а отримані гроші мала намір привласнити.

Кілька покупців, яким Особа пообіцяла поставити відповідну техніку, перерахували гроші на зазначений банківський рахунок. Ці гроші (всього на суму 37 550 гривень) Особа привласнила, техніку не поставила.

Інкримінуючи Особі злочин, відповідальність за вчинення якого передбачена ч. 1 ст. 209 КК України, у вироку зазначено, зокрема, таке. Маючи умисел на вчинення фінансової операції з коштами, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, з метою легалізації (відмивання) частини доходів, одержаних злочинним шляхом, приховування їх незаконного походження, Особа неодноразово проводила фінансові операції – переведення грошових коштів у готівку шляхом зняття їх з банкомату, тим самим здійснюючи фінансові операції з грошовими коштами, отриманими в результаті кримінального правопорушення, легалізуючи їх таким чином [4].

2. Кілька осіб займались гральним бізнесом. Інкримінуючи винним легалізацію (відмивання) доходів, одержаних від цієї діяльності, у вироку відзначено, що вони систематично виконували фінансові операції в готівковій формі, які полягали в оплаті, з виручених від незаконної діяльності грошових коштів, комунальних послуг (за спожиті електроенергію, водопостачання, природний газ, за послуги телефонного зв'язку, за послуги вивозу сміття, за оренду приміщення будівлі) [5].

Визнати в обох випадках правильною кваліфікацію поведінки засуджених як легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, ми не можемо. Адже, за іншої умови, це буде протирічити самій концепції відмивання доходів, в т.ч. змісту першої з форм легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, – вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів. Вказівка при описанні цієї форми відмивання доходів на словосполучення **«передувало легалізації (відмиванню) доходів»** означає, що фінансова операція чи правочин вчиняються з коштами або іншим майном, щоб надати їм законного вигляду. Етимологічне розуміння слова «легалізація» – узаконення, надання законної сили якому-небудь актові або дії [6]. В наведених випадках винні привласнювали злочинно здобуті гроші, витрачали їх за власним розсудом. Винні не вживали ніяких заходів, щоб надати цим грошам вигляду законно набутих.

В цьому руслі доцільно навести і позицію згаданої постанови Пленуму Верховного Суду України про те, що «згідно зі ст. 209 КК **метою** вчинення дій із коштами або іншим майном є надання їх походженню легального статусу». Винні ж використовували злочинно здобуті гроші, не надаючи їм такий статус.

На противагу цим прикладам судової практики, наведемо інші, в яких, на нашу думку, дана правильна кваліфікація поведінки осіб як легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом.

1. Три особи вступили в злочинну змову, спрямовану на привласнення грошових коштів кредитної спілки шляхом підроблення кредитних договорів та інших документів, необхідних для оформлення кредитних договорів на третіх осіб без їх відома і згоди.

В результаті злочинних дій цих осіб кредитній спілці заподіяно збитків на загальну суму 2065800 грн.

Одна з цих осіб, маючи умисел, спрямований на легалізацію грошових коштів, якими вона заволоділа злочинним шляхом, з метою приховання незаконного їх походження, використала частину цих грошей на придбання у відділенні банку 5172,98 доларів США. Цього ж дня дана Особа внесла 5172,98 доларів США до згаданого відділення банку у якості погашення заборгованості по кредитному договору, укладеного між її дочкою та відділенням цього банку на придбання квартири [7].

2. Особа звернулась з позовом до суду про визнання за нею права власності на нежитлові півпідвальні приміщення. При цього до заяви додала підроблену довідку про користування цими приміщеннями.

Суд визнав за Особою право власності на ці приміщення. Далі, діючи умисно, з метою легалізації майна, здобутого злочинним шляхом, Особа протиправно оформила та зареєструвала ці нежитлові приміщення на своє ім'я. Після цього Особа здійснила дії, спрямовані на приховання та маскування незаконного походження вказаного майна – подарувала ці нежитлові півпідвальні приміщення своїй доньці [8].

В першому з наведених випадків, Особа придбала на злочинно здобуті гроші долари США, відокремлюючи тим самим їх походження від раніше вчиненого злочину. В другому випадку – Особа вчинила правочин з майном, одержаним внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, тим самим легалізувавши

нежитлові півпідвальні приміщення. В обох випадках і факт погашення кредиту, і факт користування приміщеннями представлено як вчинені законно.

Наведені випадки неоднозначної кваліфікації поведінки осіб за ст. 209 КК України вказують, напевно, на складнощі розуміння такої кримінально-правової заборони як легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Хоча при описанні всіх проявів цього злочину прямо вказано, що відповідальність настає не за сам факт використання злочинно одержаного доходу, а за надання йому виду законно набутого.⁸

Можливо, що неоднозначність кримінально-правової оцінки легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, пов'язана з тим, що в ст. 4 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [9] дещо інакше сказано про зміст легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.⁹

Безумовно, злочином є лише передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Проте, з метою впорядкування практики застосування ст. 209 КК України потрібно узгодити зміст ч. 1 ст. 209 КК України та зміст ст. 4 Закону України від 14.10. 2014 р.

Ще одною проблемою кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, вважаємо **неоднозначність сприйняття предикатного злочину.**

⁸ На відміну від ст. 209 КК України, в якій встановлена відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, в ст. 306 КК України передбачена відповідальність за сам факт **використання** коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

⁹ В ст. 4 «Дії, які належать до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» зазначено, що: «До легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, належать **будь-які дії, пов'язані із вчиненням** фінансової операції чи правочину з активами, одержаними внаслідок вчинення злочину, **а також вчиненням дій**, спрямованих на приховання чи маскування незаконного походження таких активів чи володіння ними, прав на такі активи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), **а так само** набуттям, володінням або використанням активів, одержаних внаслідок вчинення злочину.

Чинна редакція п. 1 Примітки до ст. 209 КК України чітко окреслює його ознаки. Однак, окремі положення п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 15.04.2005р. щодо невизнання предметом легалізації окремих товарів викликають зауваження.

В згаданому пункті читаємо: «Не повинні визнаватися предметом легалізації також контрабандно ввезені в Україну товари та інші предмети, зазначені у диспозиції ч. 1 ст. 201 КК, якщо вони були одержані (здобуті) за межами України не злочинним шляхом, а придбані законно, а також кошти, одержані не внаслідок вчинення предикатного діяння, а в результаті проведення фінансових операцій з використанням банківських рахунків підприємств, які мають ознаки фіктивності.

Не є предметом легалізації кошти (незалежно від їх розміру), одержані як субсидії, субвенції, дотації чи кредити внаслідок надання неправдивої інформації суб'єктами, зазначеними в диспозиції ч. 1 ст. 222 КК, вказаним у цій нормі Закону кредиторам, хоча з такими коштами надалі і вчинюються діяння, перелічені у ст. 209 КК, оскільки ці кошти одержуються офіційно (легально) і злочин, склад якого передбачений ч. 1 ст. 222 КК, не містить усіх ознак предикатного діяння, визначеного у п. 1 примітки до ст. 209 КК».

Щодо контрабандно ввезених в Україну товарів та інших предметів. Якщо навіть такі предмети були одержані (здобуті) за межами України не злочинним шляхом, а придбані законно, проте факт переміщення їх через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю вже утворює склад злочину, за який передбачено покарання позбавленням волі на строк від 3 до 7 років. Таке діяння задовольняє ознаки предикатного злочину, визначеного в п. 1 Примітки до ст. 209 КК України.

Щодо невизнання предметом легалізації коштів (незалежно від їх розміру), одержаних як субсидії, субвенції, дотації чи кредити. Дійсно, «злочин, склад якого передбачений ч. 1 ст. 222 КК, не містить усіх ознак предикатного діяння, визначеного у п. 1 примітки до ст. 209 КК». Проте стверджувати, що внаслідок шахрайства з фінансовими ресурсами «ці кошти одержуються офіційно (легально)», як на наш погляд, не можна. Адже надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам

влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак злочину проти власності – є само по собі злочином і в силу цього легальним (тобто законним) бути не може.

Тому вважаємо, що при визначенні злочину предикатним слід керуватись виключно положеннями, викладеними в п. 1 Примітки до ст. 209 КК України. Належне розв'язання окреслених нами проблемних питань сприятиме правильному застосуванню ст. 209 КК України всіма відповідними органами, утверджуватиме права і свободи громадян.

Література

1. Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 15.04.2005р. // Вісник Верховного суду України. – 2005. – № 5. – С. 9.
2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» від 16.01.2003р. № 430-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – N 14. – Ст. 95. Закони України: № 2258-VI від 18.05.2010р., № 4025-VI від 15.11.2011р., № 1702-VII від 14.10.2014р., № 770-VIII від 10.11.2015р.
3. Див., напр.: Дудоров О.О., Тертиченко Т.М. «Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України: монографія. – К.: Ваіте, 2015. – 392с.; Беніцький А.С. Визначення предикатного (основного) злочину, який передуює відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 2. – С. 545-64.
4. Вирок Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 05.10.2015 р., справа № 333/3821/15-к [електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: www.reyestr.court.gov.ua.
5. Вирок Свалявського районного суду Закарпатської області від 08.06.2015 р., справа № 302/1467/14 [електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: www.reyestr.court.gov.ua.
6. Сучасний словник іншомовних слів.– Х.: Веста: Ранок, 2008, С.331.
7. Вирок Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 14.03.2011 р., справа № 1-2/2011 р. [Ел. ресурс] // Єдиний

державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: www.reyestr.court.gov.ua.

8. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 18.12.2015 р., справа № 461/8456/15-к [Ел. ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: www.reyestr.court.gov.ua.

9. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 50-51. – Ст. 2057.

Берзін Павло Сергійович,
доктор юридичних наук, професор
кафедри кримінального права та кримінології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ПРОСТУПКИ РЕСПУБЛІКИ СЕРБІЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

1. Увага до стану законодавства держав, які утворились на теренах колишньої Югославії (Республіки Сербія, Республіки Хорватія, Боснії і Герцеговіни, Республіки Словенія, Чорногорії та Республіки Македонія), що передбачає відповідальність за проступки¹⁰, прикута, насамперед, у зв'язку з потребою з'ясувати, наскільки виправдано є необхідність прийняття самостійного Закону України про проступки (кримінальні проступки) з метою реалізації на законодавчому рівні положень п. 7 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. (далі – КПК України) про те, що закон України про кримінальну відповідальність – це законодавчі акти України, які встановлюють кримінальну відповідальність (Кримінальний кодекс України та закон України про кримінальні проступки). З урахуванням цього, виникає потреба проаналізувати хоча б на загальному рівні положення тих законодавчих актів

¹⁰У цій перелік не включена Республіка Косово, оскільки вона не має окремого законодавчого акту, який би передбачав відповідальність за вчинення проступків (у Республіці Косово відповідальність за вчинення злочинів передбачена у Кримінальному кодексі, прийнятому 20 квітня 2012 року, який вступив у силу з 1 січня 2013 року).

європейських держав, які неодмінно сприятимуть подальшому визначенню умов їх врахування присистемному узгодженні положень чинного КПК України та кримінального законодавства України. У певній мірі, цьому може сприяти законодавчий досвід зазначених держав колишнього соціалістичного табору, які після проголошення ними незалежності «виробили» власні редакції самостійних законів про проступки.

2. У Республіці Сербія сьогодні застосовуються такі **законодавчі акти**, що передбачають відповідальність за:

а) злочини:

- Кримінальний закон Республіки Сербія, який був прийнятий у 2005 році та вступив у силу з 1 січня 2006 року (із подальшими змінами у 2009, 2012, 2013 й 2014 роках застосовується у Республіці Сербія по теперішній час); слід враховувати, що цей Кримінальний закон застосовувався у Республіці Сербія, коли вона входила до складу Державного Союзу Сербії та Чорногорії (далі – ДССЧ) в період з 1 січня по 5 червня 2006 року, а після розпаду ДССЧ й проголошення Сербією незалежності – у Республіці Сербія як незалежній державі;

б) проступки:

- Закон про проступки, який прийнятий в 2013 році, вступив у силу 2 серпня 2013 року та застосовується з 1 березня 2014 року.

3. **Основні положення**, що стосуються поняття проступків та застосування санкцій за їх вчинення:

Кримінально-правові приписи, передбачені у першій частині, що складається з наступних глав: I) «Загальні положення»; II) «Вчинення проступку»; III) «Відповідальність за проступок»; IV) «Пенітенціарні санкції»; V) «Конфіскація доходів»; VI) «Положення щодо неповнолітніх»; VII) «Давність». У другій частині Закону передбачаються положення, присвячені провадженню в справах про проступки (зокрема, глави VIII – XXXVI, в про органи, що здійснюють провадження, звільнення від відповідальності за проступки, засудження за них, процесуальні документи, строки, стадії, виконання рішення, його реєстрацію).

Проступком визнається незаконний акт поведінки, який законом чи відповідним уповноваженим органом влади визначений як проступок (ст.ст. 2, 10). Його формами є дія та бездіяльність (ст. 10) у

час, коли особа діяла чи була зобов'язана діяти, незалежно від моменту настання наслідків (ст. 11). Основними цілями застосування санкцій за проступки, що визначені в Законі, називається запобігання повторного його вчинення (ст.ст. 5, 8). Окрім вчинків, пов'язаних з проступком, у Законі визначаються такі акти поведінки, які виключають їх (актів) проступковий характер: необхідна оборона (самозахист) (ст. 13), крайня необхідність (ст. 14), непереборна сила та примус (ст. 15). Визначається також така стадія вчинення проступку, як замах (згідно зі ст. 16 Закону замах на вчинення проступку тягне санкції лише в тому разі, якщо це спеціально передбачено).

Суб'єктом проступкової відповідальності визнається фізична особа, підприємець, юридична особа, а також особа, уповноважена юридичною особою (відповідальна у складі юридичної особи) (ст. 17). У ст. 17 Закону окремо відзначається, що Республіка Сербія, територіальні автономії, їх органи, а також органи (одиниці) місцевого самоврядування не можуть визнаватись суб'єктами відповідальності. У Законі окремо визначаються характеристики фізичної особи як суб'єкта відповідальності (ст. 18), відсутності вини (ст. 19), недбалої вини (ст. 20), фактичної помилки (ст. 21), юридичної помилки (ст. 22), загального поняття співучасті (ст. 23), провокації при вчиненні проступків (ст. 24), ознаки й особливості правової оцінки пособництва (ст. 25), межі відповідальності співучасників (ст. 26), особливості так званої «корпоративної відповідальності», тобто відповідальності юридичних осіб (ст.ст. 27, 28), відповідальності підприємців (ст. 29), осіб, які були уповноваженими юридичною особою (відповідальними у складі юридичної особи) (ст. 30), відповідальність іноземців (ст. 31).

Як, приклад, відзначу, що згідно зі ст. 27 Закону юридична особа підлягає відповідальності за проступок, якщо останній був вчинений особою, стосовно якої органом управління чи відповідним керівником здійснювався нагляд, а також іншою особою, уповноваженою від імені юридичної особи. Юридична особа визнається винною у вчиненні проступку, якщо: 1) орган керівництва прийняв незаконне рішення чи наказ про вчинення проступку, а також інша особа мала зобов'язання вчинити проступок; 2) уповноважена (відповідальна) особа відмовляється вчинити проступок, але його вчиняє фізична особа, стосовно якої видане відповідне розпорядження чи на яку поширюється відповідний нагляд. Окремо варто відзначити

те, що у ст. 27 Закону передбачається наступне правило: «Відповідальність фізичних осіб або відповідальних осіб у складі юридичної особи за проступок, карний злочин або цивільне правопорушення не виключає відповідальності юридичних осіб за проступки».

Відповідно до ст. 32 Закону санкціями, що передбачаються за проступки, є: штраф, штрафні бали, попередження, заходи захисту, навчальні заходи. Зміст кожної із цих санкцій роз'яснюється в окремій нормі. Наприклад, у ст. 52 Закону видами захисних заходів визнаються: конфіскація; заборона вчиняти відповідні дії; заборона юридичній особі займатися відповідною діяльністю; заборона відповідальній особі виконувати завдання; заборона керувати автотранспортним засобом; примусове лікування залежності від наркотиків, алкоголю чи психотропних речовин; примусове психіатричне лікування; утримання потерпілого, приміщення чи місця вчинення проступку; заборона відвідувати відповідні спортивні заходи; доведення рішення суду до відома громадськості; видворення іноземця за межі території Республіки Сербія; конфіскація тварин та заборона утримувати тварин.

3. Загальні висновки:

3.1. Ілюстрацією багатоманітності джерел кримінального права Республіки Сербія, зумовленої складними державно-політичними умовами розвитку цієї держави, є те, що впродовж 1992-2016 років у цій державі застосовувались такі законодавчі акти, що передбачали відповідальність за злочини й *на сьогодні втратили чинність*: 1) Основний Кримінальний закон, прийнятий у 1976 році; цей закон застосовувався у Республіці Сербія з 1977 року в період СФРЮ (коли у складі СФРЮ ця держава мала статус Соціалістичної Республіки Сербія, далі – СРС), а також після 1992 року, коли відбувся розпад СФРЮ, – у Союзній Республіці Югославія (далі – СРЮ), що існувала впродовж 1992-2003 років (до її складу входили Сербія та Чорногорія); в період існування СРЮ (1992-2003) цей Основний Кримінальний закон діяв паралельно з окремим Кримінальним законом, що також застосовувався на території Республіки Сербія (в різних її «статусах» у складі СФРЮ та СРЮ) у зазначений час (див. нижче); 2) окремий Кримінальний закон, прийнятий у 1977 році (застосовувався в період 1977-2006 років спочатку в СРС, а після

розпаду СФРЮ в 1992 році – у Республіці Сербія, коли вона входила до складу СРЮ в період 1992-2003 років, та ДССЧ впродовж 2003-2006 років. Крім цього, впродовж 1992-2016 років у Республіці Сербія також застосовувались законодавчі акти, що передбачали відповідальність за проступки й *на сьогодні втратили чинність*: 1) Закон про проступки, прийнятий у 1989 році (тобто у період існування СРС у складі СФРЮ) й застосовувався як у СРС, так і у Республіці Сербія, коли вона входила до складу СРЮ (1992-2003) і ДССЧ (2003-2006) після розпаду СФРЮ, а також у незалежній Республіці Сербія (2006-2007) після розпаду ДССЧ у 2006 році; 2) Закон про проступки, прийнятий у 2007 році (дати початку його застосування постійно змінювались; в останній редакції ст. 308 цього Закону йшлося про початок його застосування, як 1 січня 2010 року) й застосовувався до 1 березня 2014 року.

3.2. У Законі про проступки поняття проступку містить вказівку на те, що здійснений особою акт поведінки визнається проступком лише законом чи відповідним уповноваженим органом влади. У зв'язку з цим, кримінально-правові положення, що стосуються проступків, можуть міститись не лише у законодавчих, але й в інших нормативно-правових актах.

3.3. У Законі про проступки відсутні визначення критеріїв (підстав, орієнтирів) розмежування проступку, злочину (кримінального злочину) та цивільних правопорушень (деякі положення зазначеного Закону вказують на окремі із таких критеріїв; див. ст. 27 Закону). Тому, існує неоднозначність при співвідношенні ознак проступку та злочину, визначених на законодавчому рівні. Законодавче закріплення таких критеріїв внеобхідне для уникнення того, що один і той самий критерій може бути «властивий» як проступку, так і злочину певного виду, а також вчинкам, що не визнаються ними. У названому Законі про проступки відсутня систематизація (поділ) проступків залежно від ступеня та/або характеру заподіяної шкоди. Відтак, у нормах цього Закону відсутні різновиди проступків, систематизовані (поділені) за критерієм ступеня та/або характеру заподіяної шкоди.

Молдован Валеріан Васильович,
кандидат юридичних наук, професор, професор Інституту
післядипломної освіти КНУ імені Т.Г. Шевченка
Молдован Андрій Валеріанович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правосуддя
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ. Україна

СУД ПРИСЯЖНИХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Такий суд передбачений ст. 129 Конституції України, ст. 58-64 Закону України "Про судоустрій і статус суддів", ст. 383-391 КПК України. "Насправді, - як вказує Олександра Примаченко, – суду присяжних КПК не передбачає. Видно, що автори старалися, навіть вивчали іноземний досвід, але, можливо, від великої кількості інформації в результаті все переплутали... Те, що в данному документі названо судом присяжних, - це *трое народних засідателів при суддях*".

Суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції. **Усі питання**, пов'язані з судовим розглядом, судді і присяжні вирішують **спільно**. Обвинувачений у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, під час підготовчого судового засідання має право заявити **клопотання** про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних.

Прокурор, суд зобов'язані роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у **виді довічного позбавлення волі**, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних. Письмове роз'яснення прокурора обвинуваченому про можливість, особливості і правові наслідки розгляду кримінального провадження судом присяжних додається до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду.

Після призначення судового розгляду судом присяжних головуєчий дає розпорядження секретарю судового засідання про **виклик присяжних у кількості семи осіб**, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних. Громадяни, які внесені до списку присяжних і можуть бути викликані до суду як присяжні,

визначаються згідно із Законом України "Про судоустрій і статус суддів".

Письмовий виклик має бути вручений присяжному під розписку не пізніше ніж **за п'ять днів до судового засідання**. У виклику зазначаються день, час і місце проведення судового засідання, права та обов'язки присяжного, перелік вимог до присяжних, а також підстави для увільнення їх від виконання обов'язків, припис про явку, а також обов'язок присяжного невідкладно повідомити суд про причини неможливості явки. На підставі письмового виклику роботодавець зобов'язаний звільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя.

Права присяжного:

- 1) брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні;
- 2) робити нотатки під час судового засідання;
- 3) з дозволу головуючого задавати запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються;
- 4) просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню при вирішенні питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Обов'язки присяжного:

- 1) правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе;
- 2) додержуватись порядку в судовому засіданні і підкорятись розпорядженням головуючого;
- 3) не відлучатись із залу судового засідання під час судового розгляду;
- 4) не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього;
- 5) не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням.

б) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Відбір присяжних здійснюється після відкриття судового засідання. Головуючий повідомляє присяжним, яке провадження підлягає розгляду, роз'яснює їм права та обов'язки, а також умови їх участі в судовому розгляді. Кожен із присяжних має право заявити про неможливість його участі у судовому розгляді, вказавши на причину цього, та заявити собі самовідвід. Головуючий з'ясовує, чи немає передбачених у законі підстав, які перешкоджають залученню громадянина в якості присяжного або є підставою для звільнення окремих присяжних від виконання їх обов'язків, а так само для звільнення присяжних від виконання їх обов'язків за їх усними чи письмовими заявами.

Для з'ясування обставин, що можуть перешкоджати участі присяжного в судовому розгляді, прокурор, потерпілий, обвинувачений з дозволу головуючого можуть задавати присяжним відповідні запитання. Кожному з присяжних, який з'явився, учасники судового провадження можуть заявити відвід. Усі питання, пов'язані зі звільненням присяжних від участі в розгляді кримінального провадження, а також питання про самовідводи і відводи присяжних, вирішуються ухвалою суду у складі двох професійних суддів, що ухвалюється після наради на місці без виходу до нарадчої кімнати, крім випадків, коли вихід до нарадчої кімнати буде визнаний судом необхідним. У випадку, якщо судді не прийшли до одноголосного рішення щодо вирішення питання, пов'язаного зі звільненням присяжного від участі в розгляді кримінального провадження або самовідводом чи відводом присяжного, присяжний вважається звільненим від участі у розгляді кримінального провадження або відведеним.

Якщо присяжних залишилось більше необхідної для участі в судовому розгляді кількості, присяжні визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа присяжних, що не були звільнені або відведені від участі в розгляді кримінального провадження. Якщо присяжних залишилось менше необхідної для участі в судовому розгляді кількості, секретар судового засідання за

вказівкою головуючого викликає присяжних додатково. Після відбору основних присяжних відбирається двоє **запасних присяжних**. Прізвища відібраних основних і запасних присяжних заносяться до журналу судового засідання в тому порядку, в якому їх було відібрано.

Запасні присяжні під час судового засідання постійно перебувають на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь з основних присяжних продовжувати участь у судовому розгляді. Про заміну вибулих основних присяжних запасними суд виносить ухвалу.

Приведення присяжних до присяги. Після закінчення відбору основних і запасних присяжних вони займають місця, відведені їм головуючим. За пропозицією головуючого присяжні приймають присягу. Текст присяги зачитує кожен присяжний, після чого підтверджує, що його права, обов'язки та компетенція йому зрозумілі. Прокурору, обвинуваченому, потерпілому та іншим учасникам кримінального провадження протягом усього судового розгляду забороняється спілкуватись із присяжними інакше, ніж у порядку, передбаченому законодавством.

Усунення присяжного:

- 1) у разі невиконання присяжним обов'язків;
- 2) за наявності обґрунтованих підстав вважати, що присяжний у результаті незаконного впливу втратив неупередженість, необхідну для вирішення питань кримінального провадження відповідно до закону.

Присяжний може бути усунутий від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження за ініціативою головуючого рішенням більшості від складу суду присяжних, яке приймається в нарадчій кімнаті та оформлюється мотивованою ухвалою. У разі усунення присяжного до складу суду включається запасний присяжний, після чого судовий розгляд продовжується, або, у разі відсутності запасного присяжного, здійснюється відбір нового присяжного в порядку, передбаченому законом, після чого судове провадження розпочинається з початку.

Порядок наради і голосування в суді присяжних. Народою суду присяжних керує головуючий, який послідовно ставить на обговорення питання, проводить відкрите голосування і веде

підрахунок голосів. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім. Ніхто із складу суду присяжних **не має права утримуватися** від голосування, за винятком випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого. У цьому разі голос того, хто утримався, додається до голосів, поданих за рішення, яке є найсприятливішим для обвинуваченого. При виникненні розбіжностей про те, яке рішення для обвинуваченого є більш сприятливим, питання вирішується голосуванням.

Кожен із складу суду присяжних має право викласти письмово **окрему думку**, яка не оголошується в судовому засіданні, приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення. У випадку, коли серед більшості складу суду, яка прийняла рішення, відсутні професійні судді, головуєчий зобов'язаний надати допомогу присяжним у складенні судового рішення.

Насправді ж ніякого суду присяжних закон "Про судоустрій і статус суддів" і новий КПК в класичному розумінні цього слова не передбачає. За законами України це троє народних засідателів при суддях. Це суд для особливих випадків який має розглядати виключно справи, в яких передбачено довічне позбавлення волі.

З прийняття Конституції 1996р. якою був передбачений цей суд по даний час жодної кримінальної справи в Україні не було розглянуто. Була лише одна спроба у справі проти колишніх співробітників спецпідрозділу «Беркут» Сергія Зінченка й Павла Аброськіна, яких обвинувачують в убивстві 39 активістів Євромайдану, однак вона є досі незавершеною.

Література

1. Конституція України 1996р. зі змінами і доповненнями.
2. Закон "Про судоустрій і статус суддів" 2010р. зі змінами і доповненнями.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.
4. Олександра Примаченко. Умовно прогресивний кодекс/Дзеркало тижня, № 16 за 28.04.2012.

Шумський Петро Васильович,
кандидат юридичних наук, професор кафедри організації роботи
та управління в органах прокуратури Національної академії
прокуратури України, м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПРОКУРАТУРУ»

Мрію про вільну суверенну Україну покоління українського народу пронесли через століття. Ця мрія в різні історичні часи то наближалася до здійснення, то знову як марево в пустелі зникала на далекому небосхилі. Нинішнє покоління українського народу через більш як 350 років після Богдана Хмельницького, через 300 років після Івана Мазепи і через 90 років після Михайла Грушевського продовжило реалізацію цієї мрії.

В Україні здійснюються великомасштабні перетворення, спрямовані на зміцнення демократії й створення правової держави. Однією з головних проблем громадянського розвитку є зміцнення законності та правопорядку. Це висуває на перший план завдання забезпечення законності, захист прав і законних інтересів громадян, верховенство закону. Разом з цим, користуючись нестабільною політичною ситуацією зростає протидія силам правопорядку.

За такої ситуації правоохоронні органи та інші державні органи в окремих випадках проявляють терпимість до грубих порушень громадського порядку та інших фактів беззаконня. На правопорядок у державі негативно впливає відсутність чіткого механізму виконання законів, що поряд з халатністю, безвідповідальністю та низькою дисципліною створює сприятливе середовище для пограбування держави, для корупції, хабарництва, формування негативної думки в суспільстві та зневіри громадян в силу правоохоронних органів.

З переліку функцій закріплених у Законі України «Про прокуратуру» можна побачити, що прокуратуру позбавили функції нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, до речі виключення цієї функції з під юрисдикції прокуратури було однією з основних вимог Венеціанської комісії.

Функція загального нагляду або правозахисна функція прокуратури існує приблизно в трьох десятках цивілізованих держав. У більшості країн – членів Ради Європи органи прокуратури в різних формах і межах забезпечують нагляд за дотриманням прав і свобод громадян на користь суспільства і держави. Це стосується Азербайджану, Вірменії, Росії, Латвії, Литви, Молдови, інших колишніх радянських республік. Крім того, прокурорський нагляд у різних формах є в Угорщині, Болгарії, Італії, Сербії, Словенії та деяких інших європейських країнах. Ця функція здійснюється у формі досудового захисту прав і свобод людини[2]. Таким чином, виникає питання щодо практичної потреби руйнування системи правозахисної діяльності прокуратури в Україні, яка цементує основи боротьби із злочинністю та іншими сегментами протиправного впливу на суспільство, ще на стадії, коли такі правопорушення не переросли в злочинне посягання [1].

За новим законом право прокурора виносити подання, як форми прокурорського реагування, не знайшло свого відображення. Тепер прокурор наділений повноваженням досудового врегулювання спорів під час реалізації функції прокуратури стосовно представництва інтересів громадянина або держави, так ст. 23 Закону України «Про Прокуратуру» від 14 жовтня 2014, зазначає, що прокурор з метою вжиття заходів з досудового врегулювання спору та поновлення ймовірно порушеного права громадянина або законного інтересу держави після підтвердження судом підстав для представництва має право направити до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, суб'єктів державного та комунального секторів економіки, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, рішення, дії чи бездіяльність яких створюють загрозу порушення або ймовірно порушують законні інтереси громадянина чи держави, звернення, що містить викладення обставин та вимог, передбачених процесуальним законом, про можливість досудового врегулювання спору[3].

Так, новий закон наділив прокурора правом досудового врегулювання спору шляхом подання звернення, яке є певним аналогом подання, яке закріплено в чинному Законі України «Про Прокуратуру». Прокуратура усвідомлено йде на обмеження своїх

повноважень і вважає цей крок лише початком, комплексного реформування правоохоронної системи в державі. Перед усім, необхідно виробити державницький та системний підхід до проблеми реформування прокуратури, а не кількість повноважень того чи іншого правоохоронного органу. І якщо сьогодні існує об'єктивна необхідність у корегуванні повноважень прокурора у сфері нагляду за додержанням і застосуванням законів і представництва громадян і держави у суді то це слід зробити.

Вважаємо, що ми повинні діяти виключно в конституційному полі, тобто згідно перехідних положень конституції України органи прокуратури повинні виконувати наглядові та правозахисні функції до створення відповідних державних органів. Поки що такі органи відсутні. А вакууму в цій важливій справі не повинно бути допущено.

Література

1. Литвак О.М. Функції прокуратури України / О.М. Литвак, П.В.Шумський – Хмельницький: Хмельницький інститут регіонального управління та права, 1998.- 392 с.
2. Долежан В. Перспективи трансформації функцій прокуратури України / В. Долежан // Вісник національної академії прокуратури України. – 2011 - №2 – С.45-49
3. Шумський П.В. Проблеми сучасної концепції основних функцій органів прокуратури України / П.В. Шумський // Сучасні проблеми науки: м-ли наук. конф., 9 квітня 2010 року. – К.: Національний авіаційний університет, 2010. – С.220-221.

Кришевич Ольга Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШАХРАЙСТВО В СФЕРІ АВТОСТРАХУВАННЯ

Формуванню сучасного страхового середовища перешкоджає безліч чинників, серед яких кризовий стан економіки, недосконалість податкового законодавства, небажання більшості фізичних та

юридичних осіб витратити гроші на переваги захисту від певних ризиків, тому поряд з одним найбільш деструктивних чинників є криміналізація страхового ринку, проявом якого є страхове шахрайство. Страхове шахрайство є однією з найбільш проблемних ланок розвитку страхового ринку, але суттєвих розробок в цьому напрямі не здійснено. Більше того, будь-які дослідження в цій сфері не носять системного характеру і, як правило, спираються лише на розгляд гучних справ та випадків. Це значно обмежує можливості аналізу обсягів страхового шахрайства. Інформація, яка поширюється страховими компаніями, нажаль, не заслуговує особливої довіри, адже найбільш відомі страховики прагнуть дещо знизити кількісні показники втрат від шахрайства щоб не завдати шкоди іміджу, в той час як дрібні компанії навпаки можуть невинувато завищувати свої збитки від шахраїв з метою уникнення фінансових зобов'язань перед державою.

Взагалі, **страхування** - це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів. **Страхове шахрайство** можна визначити, як протиправну поведінку суб'єктів договору страхування внаслідок чого суб'єкти договору страхування отримують можливість незаконно і безоплатно обертати капітал на свою користь. З одного боку, вона спрямована на здобуття страхувальником страхового відшкодування шляхом обману або зловживання довірою, або внесення меншої чим необхідно, при нормальній оцінці ризиків, страхової премії, а також приховування важливої інформації при висновку або в період дії договору страхування. З іншого боку, це відмова страховика від виплати страхового відшкодування без належних, зазначених в законодавстві, правилах страхування причин [3].

Для усунення наслідків страхової злочинності страховики часто йдуть шляхом підвищення страхових тарифів, особливо в ризиковому страхуванні.

Шахрайські дії – здійснення страхової діяльності організаціями, які не пройшли процедуру реєстрації та/або ліцензування; – видача фіктивних страхових полісів і нанесення страхувальникам збитку у

вигляді позбавлення можливості отримання страхової виплати; – розробка страховиком правил і умов страхування, які дають можливість не здійснювати страхові – повне або часткове привласнення страхових внесків страхувальників; – розкрадання страхових внесків страхувальників, не реєструючи страхові договори; – складання фіктивних страхових полісів; – домовленість зі страхувальником щодо страхового випадку; – переоцінка об'єкта страхування; – подання до страхової – оголошення страхової суми, яка вище дійсної вартості об'єкту страхування; – одночасне страхування об'єкту страхування в кількох страхових компаніях; – неповідомлення всіх обставин, що мають значення для визначення страхового ризику; – фальсифікація факту настання страхової події, – навмисне пошкодження виплати і перекласти відповідальність на страхувальника.

Основними причинами шахрайства у сфері страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів виступають: обов'язковість та масовий характер цього виду страхування; відсутність до 2010 року єдиних централізованих баз даних про укладені страхові договори та застраховані транспортні засоби, бюро страхових історій (у базах даних має консолідуватися достовірна та адекватна інформація від усіх страховиків, проте інформаційна наповненість теперішньої бази даних залишає бажати кращого); відсутність дієвого контролю за наявністю та чинністю договорів ОСЦПВВНТЗ з боку посадових осіб відповідних державних органів (йдеться про представників Державтоінспекції та Державної прикордонної служби України, на яких покладена функція контролю наявності таких договорів у водіїв, а також їх чинності, достовірності); відсутність єдиного реєстру та акредитації страхових агентів (так, один агент може порушити умови укладання договору – надає знижку з ОСЦПВ чи продає фальшивку, працюючи спочатку в одній страховій компанії, потім у іншій, за що не несе жодної відповідальності через відсутність акредитації та обміну такою інформацією між страховиками).

Поширені способи страхового шахрайства у моторному страхуванні:

✓ підміна винуватця при ДТП (через «підтасовку» даних про подію);

- ✓ придбання пошкодженого автомобіля та оформлення його як автомобіля, що брав участь у ДТП;
- ✓ документальна фальсифікація ДТП з «підкупом» працівників патрульної поліції;
- ✓ ДТП без зіткнення двох автомобілів; отримання формальних судових рішень;
- ✓ пошук співучасників шахрайства за допомогою інтернету;
- ✓ фальсифікація договорів внутрішнього та міжнародного ОСЦПВВНТЗ.

Розглянемо два види класифікації підроблення страхових документів: фальшивка і фальсифікат (фальсифікація). Фальшивка – це документ, виготовлений у незаконний спосіб (підроблений бланк). Справжня «зелена картка» виготовлена за дорученням моторно-транспортного бюро на спеціальному поліграфічному комбінаті; фальшивка ж зроблена на якісному лазерному принтері. Фальсифікат (фальсифікація) – чинний документ, до якого внесені неправдиві відомості, які викривляють зміст фактів, що мають юридичну силу і засвідчуються документом. Фальсифікат може бути укладений на один транспортний засіб, а за звітом агента перед страховою компанією – на зовсім інший; відповідно з цього агент має певний прибуток. Наприклад, документ укладений на автобус терміном на 1 рік, а агент звітує, що його було укладено на 15 днів стосовно причепа до легкового автомобіля. Різниця розміру страхових премій потрапляє до кишені агента. Правовою нормою, що регламентує відповідальність особи за підробку страхового договору (Ст. 358 КК України) передбачено: «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів».

Поліс внутрішнього і міжнародного страхування є бланком суворої звітності. Кожен бланк має певну кількість ступенів захисту. Справжній бланк виготовляють з чотирма копіювальними сторінками, на які перебивається вся інформація, що вноситься у графи бланку. Бланк має просвічуватися під ультрафіолетовим випромінюванням; на ньому повинні бути зазначені спеціальні знаки, з якими обізнані працівники прикордонної служби та бюро. Одним із обов'язкових елементів справжнього бланку, який відрізняє його від фальшивого, є мікрошрифт. Тема міжнародного страхування є більш актуальною, ніж тема внутрішнього страхування, оскільки зазвичай для страхового

шахрая простіше здійснити заплановану операцію за кордоном, аніж в Україні. Так, стається ДТП; працівниками Державтоінспекції фіксуються дані про водія-шахрая, який міг підробити документи; винній стороні, яка має отримати страхове відшкодування, передається цей документ, тому ідентифікувати таку особу простіше. Якщо ж ДТП, у якій фігурує громадянин України, трапляється за кордоном, де представники поліції викликаються тільки у випадках зі значними сумами збитків або жертвами, то після підписання єврорапорту в найближчому відділі поліції знайти особу, яка вчинила шахрайські дії, практично неможливо. В Україні на сьогодні виявлена незначна кількість підроблених бланків, тому варто звернути увагу на міжнародний ринок страхування та «Зелену карту».

Форми шахрайства у сфері міжнародного автострахування «Зелена картка». При укладанні договорів страхування основними формами шахрайства у сфері автострахування є: викривлення звітності щодо укладених договорів за певний період; внесення агентом або клієнтом недостовірної інформації в договір страхування. Іншою формою шахрайства може виступати розповсюдження фальшивих «Зелених карток» закордоном (за однією фальшивою «зеленою карткою» є прецедент збитку на 730 000 Євро). Непоодинокими є випадки, коли за однією «зеленою карткою» впродовж 1-2 років здійснюється по 4-5 ДТП. МТСБУ також ведеться розслідування 18 ДТП за однією фальшивою «Зеленою карткою» на території Італії. Кількість фальшивих та фальсифікованих українських «зелених карток», вилучених представниками МТСБУ у пунктах перетину державного кордону. З одного боку, можна говорити про зменшення кількості фальшивих та фальсифікованих «зелених карток», з іншого – про винахідливість шахраїв та вдосконалення техніки їх підробок. Важкість виявлення фальсифікованих «зелених карток» полягає в тому, що коли прикордонник чи представник МТСБУ перевіряє карту, вона може бути чітко та правильно заповнена, проте виявитися фальсифікатом при порівнянні відомостей карти з даними, що містяться у страховика. Тому потрібно зв'язати «зелені картки» з базою даних у Києві. Так, водій із фальшивою «зеленою карткою» перетнув кордон України і потрапив у ДТП. До МТСБУ звертається транспортне бюро тієї країни, де сталась ДТП. Таким чином, фіксується факт наявності фальшивої «зеленої картки».

Оскільки країни єврозони мають уніфіковане законодавство, то на їх територіях поліція не має права безпідставно зупинити і затримати власника транспортного засобу. Якщо звернути увагу на географічне поширення, то найбільше зафіксованих випадків фальшивих «зелених карток» виявлено на території Італії (95%), також вони мають місце в Іспанії, Франції, Німеччині, Польщі та Греції. Зазвичай фальшиві страхові документи після ДТП виявляються на автомобілі, що перебували у використанні протягом 20-25 років. Так, громадянин України приїжджає в Італію, купує такий автомобіль за, скажімо, 500 євро, ставить український номерний знак, використовує підроблену «зелену картку» та має можливість їздити на території всього Європейського Союзу. У країнах Європейського Союзу наявність номерного знаку на транспортному засобі де-факто є свідченням факту страхування останнього, оскільки реєстрація та проходження технічного огляду є не альтернативою, а обов'язком.

Таким чином, серед найбільш популярних мотивів здійснення страхового шахрайства найчастіше зустрічаються наступні: бажання скористатися випадком для здобуття максимуму компенсації; бажання повернути гроші, витрачені на страхові внески; жалість до самого собі, коли здобуття відшкодування, є своєрідною формою моральної компенсації за життєві невдачі; користь, коли здобуття відшкодування є єдиним джерелом заробітку; можливість не здійснювати страхових виплат і перекласти відповідальність на страхувальника; повне або часткове привласнення страхових внесків страхувальників з метою додаткової наживи (з боку працівників страхових компаній).

Відповідно до вказаних мотивів можна виокремити певні групи шахраїв з характерними психологічними рисами, ділять на 4 категорії: Характерні риси страхових шахраїв: - Шахраї-дилетанти, які здійснюють обман страхової компанії вперше через ситуацію, що склалася. - молоді люди, студенти, дрібні комерсанти, підприємці, а також особи, що мають порівняно невеликий заробіток або неслабо орієнтуються в страхуванні і правових питаннях. - Особи, які здійснюють страхові шахрайства для компенсації витрат на бізнес і комерційну діяльність. - Підприємці, комерсанти, які неодноразово є жертвами як реальних, так і вигаданих страхових випадків, що відбуваються через специфіку їх діяльності. Особи, які через свої посадові обов'язки реєструють або розслідують обставини страхової

події, а також видають документи, підтверджуючі розмір шкоди і збитку від страхового випадку. Професійні шахраї – особи, які професійно і систематично займаються реалізацією шахрайських схем.

Що ж стосується України, то сьогодні одними з головних чинників існування страхового шахрайства є відсутність кваліфікованих фахівців, які можуть вести ефективну боротьбу з наслідками шахрайських дій і не знання зарубіжного досвіду відносно прикладів боротьби з ними. Головна вада сьогодення в Кримінальному кодексі України (ККУ) немає такого терміну, як «страхове шахрайство», відповідно, відсутні й норми, які ставили би цьому злочину правові бар'єри. По статті 190 ККУ всі неправомірні діяння в сфері страхування можна кваліфікувати як шахрайство. У вітчизняному законодавстві відсутнє окреме виділення поняття "страхове шахрайство" і всі неправомірні дії в цій сфері можуть бути класифіковані як шахрайські. Сама ж українська практика свідчить про відсутність дієвих заходів, які б давали можливість уникати випадків страхового шахрайства, що обумовлено слабким розвитком самого ринку, недостатністю інформації з боку самих страховиків, невідповідність органів поліції для розгляду подібних справ. Таким чином, можна стверджувати, що страхове шахрайство на страховому ринку відіграє суттєву роль, спричиняючи значних втрат як у конкретних страхувальників, так і в державі в цілому.

Література

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. [Текст]. - К.: Атіка, 2016.
2. Жабинець, О. О. Боротьба з шахрайством у страховій діяльності: стан, досвід, перспективи [Текст] / О.О. Жабинець // Інтеграція країн з перехідною економікою у світовий економічний простір: стан і перспективи: Матеріали міжн. наук. конф. – Львів, 2005. – С. 112-113.
3. Жилкина, М. С. Страхование мошенничество: Правовая оценка, практика выявления и методы пресечения [Текст] / М. С. Жилкина. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 192 с.
4. Письменная, Т. И. Мошенничество в страховании: СК стали выручкой для неплатежеспособных заемщиков [Ел. ресурс] / Т.И. Письменная. Режим доступу: <http://www.tristar.com.ua>.

5. Первушкин, А.А., Копылов Е.С. Страховые мошенничества [Текст] А.А. Первушкин, Е.С. Копылов // Директор-Инфо. – 2004. – № 37. – С. 15-22.
6. National Insurance Crime Bureau [Ел. ресурс]. Режим доступу: <http://www.nicb.com>.
7. Coalition Against Insurance Fraud [Ел. ресурс]. Режим доступу: <http://www.insurancefraud.org>.

Кришевич Ольга Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального
права Національної академії внутрішніх справ,
Задніченко Сергій Іванович,
заступник начальника управління ДООЗОР
Національної поліції, полковник поліції, м. Київ, Україна

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТТЯ «ХАБАР» ТА «НЕПРАВОМІРНА ДІЯ»

Верховною Радою України 18.04.2013 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність зі стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» і в Кримінальному кодексі України поняття «хабар» змінилося на поняття «неправомірна вигода». До прийняття Закону, у Кримінальному кодексі України (статті 368, 369), використовувалось поняття «хабар», що не відповідає в повній мірі поняттю «неправомірна вигода», зазначеному у Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією (ратифікована Законом України №252-V від 18 жовтня 2006 року). При цьому пунктом 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво», передбачалось, що предмет хабара має виключно майновий характер. Ним можуть бути майно (гроші, цінності та інші речі), право на нього (документи, які надають право отримати майно, користуватися ним або вимагати виконання зобов'язань тощо), будь-які дії майнового характеру (передача майнових вигод, відмова від них, відмова від прав на майно, безоплатне надання послуг, санаторних чи туристичних путівок, проведення будівельних або ремонтних робіт тощо). Послуги, пільги і

переваги, які не мають майнового характеру (похвальні характеристика чи виступ у пресі, надання престижної роботи тощо), предметом хабара не визнавалися. В той час як, новим Законом визначено що під *неправомірною вигодою*, слід, розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав.

Визначимось із змістом цих трьох ознак. *Майно* взагалі - це окрема річ або сукупність речей, які є об'єктом права власності і можуть виступати предметом різних цивільно-правових (купівлі-продажу, дарування, найму, оренди житла, підряду, страхування, управління майном, факторингу тощо), так само, як і господарсько-правових (поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, енергопостачання, комерційної концесії тощо) договорів. У *цивільному праві* майном як особливим об'єктом вважаються також майнові права та обов'язки. Як особливі види майна виділяються тварини, підприємство як єдиний майновий комплекс, гроші (грошові кошти), валютні цінності, цінні папери. До нематеріальних благ віднесені результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності, інформація, а також особисті немайнові блага (статті 180-181, 190-201 ЦК України). Незважаючи на існування такого поняття, як «торгівля людьми» (наприклад, у ст. 149 КК України), зрозуміло, що людина не є і не може бути майном. У п. «d» ст. 2 Конвенції ООН проти корупції дано визначення поняття «майно» як будь-яких активів, матеріальних або нематеріальних, рухомих або нерухомих, виражених у речах або в правах, а також юридичних документів або активів, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес у них.

У Законі «Про боротьбу з корупцією» 1995 року вживалось словосполучення «пільги або інші переваги», з чого випливало, що пільги є частиною переваг. Особливістю українського законодавства є те, що воно, по-перше, не має чітких і науково обґрунтованих критеріїв визначення системи пільг, по-друге, містить як загальні норми про ті чи інші пільги, так і норми, які є похідними, деталізують певні пільги. *Переваги* - це додаткові матеріальні чи інші вигоди або можливості, які суб'єкт має порівняно з іншими, які ставлять його в нерівне становище з іншими особами. Синонімами слова «переваги» є

слова «пріоритет», «привілей», «першість», «вищість», «виключне право». *Переваги* можуть полягати, зокрема, у праві на позачергове або першочергове одержання матеріальних благ чи послуг або пільг, які належать особі *ipso jure*. Наприклад, як отримання переваги може бути розцінене одержання квартири від держави особою, яка хоча і перебувала на обліку як така, що має право на першочергове одержання житла, але у відповідному списку таких осіб не була першою, тобто фактично одержала житло поза чергою. Надання незаконних переваг полягає в тому, що вони надаються особі, яка не має на них права, і при цьому порушуються інтереси інших осіб.

Під *пільгами* слід розуміти соціальні та інші пільги, встановлені законодавством для різних категорій осіб, що полягають у звільненні їх від певних обов'язків, або, іншими словами, у наданні додаткових можливостей майнового чи немайнового характеру. До *майнових* належать і *пільги*, що надаються у виді додаткових виплат, повного або часткового р звільнення окремих категорій громадян від обов'язкових платежів. *Немайновими* вважаються *пільги* у виді додаткових оплачуваних відпусток, скорочення робочого часу тощо (отже, немайновими ці пільги названі досить умовно). Неправомірною вигодою можуть вважатися ці обидва види пільг, адже жодних винятків чи уточнень закон не робить. І за категоріями осіб, яким встановлюються пільги, останні можна поділити на: пенсійні, житлові, у галузі охорони здоров'я, фінансово-кредитні. Відповідно до законодавства України *послуги* - це здійснювана на замовлення споживача і з метою задоволення його особистих потреб діяльність з надання чи передачі споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага (п. 17 ст. 1 Закону «Про захист прав споживачів», ст. 1 Закону «Про загальну безпечність нехарчової продукції»), або результат економічної діяльності, яка не створює товар, але продається та купується під час торговельних операцій (ст. 1 Закону «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності»).

Вітчизняні правознавці звикли до того, що предмет хабара може мати нематеріальний характер. У п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 р. № 5 (де «хбар» визначається як «незаконна винагорода») слушно зазначено: «Оскільки одержання хабара є

корисливим злочином, його предмет має виключно майновий характер. Ним можуть бути майно (гроші, цінності та інші речі), право на нього (документи, які надають право отримати майно, користуватися ним або вимагати виконання зобов'язань тощо), будь-які дії майнового характеру (передача майнових вигод, відмова від них, відмова від прав на майно, безоплатне надання послуг, санаторних чи туристичних путівок, проведення будівельних або ремонтних робіт тощо). Послуги, пільги і переваги, які не мають майнового характеру (похвальні характеристика чи виступ у пресі, надання престижної роботи тощо), не можуть визнаватися предметом хабара. Одержання їх може розцінюватись як інша (некорислива) заінтересованість при зловживанні владою чи службовим становищем І за наявності до того підстав кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 364 КК». Такий самий підхід - і в інших державах: неправомірна вигода завжди має матеріальний характер.

«Нематеріальні активи» - це не які-небудь блага нематеріального характеру. Нематеріальні активи можуть бути виражені у грошовій формі, тобто вони мають вартість. Отже, найчастіше під нематеріальними активами як видом неправомірної вигоди розуміються майнові права на певні об'єкти права інтелектуальної власності, як-от: комп'ютерні програми; бази даних; винаходи, промислові зразки; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці. Такими правами стосовно зазначених об'єктів є: 1) право на їх використання; 2) виключне право дозволяти їх використання; 3) виключне право перешкоджати їх неправомірному використанню, у т. ч. забороняти таке використання; 4) інші права, встановлені законом (статті 420, 424 ЦК України). Для визначення вартості нематеріальних активів як однієї із груп основних засобів та інших необоротних активів - об'єктів податку на прибуток підприємств слід керуватися ст. 1 45 ПК України, а також Положенням (стандартами) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» та Національним положенням (стандартами) бухгалтерського обліку в державному секторі 122 «Нематеріальні активи» (накази Міністерства фінансів України № 242 від 18 жовтня 1999 р. і № 1202 від 12 жовтня 2010 р.).

Існує шість груп нематеріальних активів: - права користування природними ресурсами (надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище); - права користування майном (земельною ділянкою, крім права постійного користування земельною ділянкою, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо); - права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті; - права на об'єкти промислової власності (на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у т. ч. ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо) крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті; - авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо) крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті; - інші нематеріальні активи (право на ведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо). Ще один вид нематеріального активу – гудвіл (вартість ділової репутації), і зазначається, що його вартість визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає в результаті використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції.

Таким чином, поняття «хабар» та «неправомірна вигода» відрізняються між собою тим, що хабар – це незаконна винагорода, яка має виключно матеріальний характер, а неправомірна вигода може бути як матеріальною, так і нематеріальною (переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи тощо). Отже, неправомірна вигода поглинає усі елементи активного і пасивного хабарництва віднесено до злочинів. Ми вважаємо, що конструюючи термін «неправомірна вигода» законодавець бачив перед собою лише ціль (привести законодавство у відповідність міжнародних нормам: передбачити юридичну відповідальність за корупційні дії у приватному секторі економіки), але не знав якими засобами забезпечити досягнення цієї цілі. Так, не було зроблено елементарного: не проаналізовано

співвідношення двох предметів корупційних злочинів – традиційного та інноваційного, що й призвело до численних складнощів у правозастосуванні. О. М. Шармар наголошувала, що неправомірна вигода і хабар співвідносяться як частина і ціле. Хабар є частиною неправомірної вигоди, послуги, пільги й переваги, які не мають матеріального змісту (похвальна характеристика чи виступ у пресі, надання престижної роботи, інтимний зв'язок тощо), не можуть визнаватися предметом хабара, але за логікою послуги нематеріального характеру є складовою неправомірної вигоди. Її погляди розділяла й Л. П. Брич, вказуючи, що порівняння дефініцій «хабар» та «неправомірна вигода» призводить до висновку: зміст категорії «хабара» є вужчим за обсягом, ніж зміст «неправомірної вигоди». На нашу думку, дана позиція також сприяла ускладненню правозастосування, адже незрозумілим лишалось питання: коли саме має місце хабар, а коли неправомірна вигода у майновому еквіваленті та чому предметом підкупу службової особи публічного права є лише предмети матеріального світу (гроші, майно, матеріальні послуги), а предметом підкупу службової особи приватного права можуть бути й послуги, пільги та переваги нематеріального характеру?

Таким чином, з метою усунення правореалізаційних проблем (складнощів при кваліфікації «корупційних» злочинів, а як наслідок складнощів у притягненні до кримінальної відповідальності й обранні міри покарання), врахувавши численні доктринальні обґрунтування й рекомендації щодо можливості усунення вказаних недоречностей, законодавець (приставши на «поради» першої групи науковців) прийняв Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією», яким цілковито замінив поняття «хабар» поняттям «неправомірна вигода», тобто, другий етап реформування XVII Розділу Кримінального кодексу України ознаменувався вилученням з його тексту поняття «хабар». На нашу думку, такий крок, замість спростити правозастосування, спричинив ще більше незручностей. Так, можна виділити два основні правозастосовні ризики, пов'язані із вилученням поняття «хабар». По-перше, ми погоджуємось з позицією В. І. Бороденюка, що кримінально-правове поняття «хабар» має досить тривалий історичний період формування та закріплення у

національному кримінальному законодавстві, є усталеним та зрозумілим не лише для тих, хто застосовує правові норми, а й для звичайних громадян. Ми вважаємо, що законодавцем не було у повній мірі усвідомлено шляхи викорінення проявів «хабарництва», зокрема, що корупцію вдасться подолати не кардинально трансформувавши понятійно-категоріальний апарат антикорупційного законодавства, а здолавши службові зловживання, що й призвело до «штучного» вирішення проблеми. По-друге, замінюючи термін «хабар» «неправомірною вигодою» законодавець посилався як на вимоги міжнародної спільноти (Конвенцію ООН проти корупції) так і європейської (вимоги Європейського Союзу висунуті для підписання угоди про асоціацію та спрощення візового режиму). Однак, жоден міжнародний припис не містив прямої вказівки вилучити поняття «хабар» із кримінального закону, єдине, що вимагалось від України – це розшити зміст поняття «корупція» та сутність предмету корупційних злочинів.

Література

1. Байлов А. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Основні склади злочинів за Розділом XVII Особливої частини КК : альбом схем / А. В. Байлов, Я. О. Лантінов. – Х. : Харків юридичний, 2012. – 32 с.
2. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні: матеріали науково-практичної конференції (19 квітня 2013 року, м. Харків) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х.: Золота миля, 2013. – 322 с.
3. Кашкаров О. О. Відмінність одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації від одержання хабара [Електронний ресурс] / О. О. Кашкаров // Форум права. — 2011. — № 2. — С. 387—391. Режим доступу до журналу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_2_60.pdf
4. Андрощук Г.А., Крайнев П.П. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны: Монография. – К.: Издательский Дом “Ин Юре”, 2000. – 400 с.
5. Кормич Б.А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: навч. посібн. - К.: Кондор, 2004. - 384 с.

Константий Олександр Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
науковий консультант управління забезпечення
діяльності Судової палати в адміністративних справах,
Верховний Суд України, м. Київ, Україна

РОЗГЛЯД АДМІНІСТРАТИВНИМИ СУДАМИ СПРАВ ЗА УЧАСТЮ СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НА МОРСЬКОМУ ТА РІЧКОВОМУ ТРАНСПОРТІ

Органом галузевого державного управління у сфері морського та водного транспорту в Україні є Державна інспекція з безпеки на морському та річковому транспорті (Укрморрічінспекція), яка відповідно до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2014 р. № 300, є центральним органом виконавчої влади. Діяльність Укрморрічінспекції спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра інфраструктури.

У процесі реалізації своїх завдань Укрморрічінспекція у відносинах із суб'єктами господарювання та громадянами здійснює такі владні управлінські функції: 1) видає ліцензії на право провадження господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів, багажу морським та річковим транспортом, провадить контроль за дотриманням ліцензійних умов, за забезпеченням безпеки таких перевезень; 2) здійснює нагляд за додержанням вимог законодавства і стандартів, у тому числі у сфері запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, при використанні засобів морського та річкового транспорту у територіальних та внутрішніх водах України; 3) реєструє судна у Державному судовому реєстрі України та Судновій книзі України, видає свідоцтва про право плавання під Державним прапором України (суднові патенти), суднові білети, свідоцтва про виключення суден із зазначених Реєстру та Суднової книги (крім риболовних суден), інші судові документи; 4) здійснює контроль держави прапора за суднами, що плавають під Державним прапором України, незалежно від форми власності (крім риболовних суден); 5) контролює проведення підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та дипломування членів екіпажів (або

персоналу) суден (крім риболовних), видає посвідчення судноводія маломірного судна, торговельного судна, допущеного до плавання судноплавними річковими внутрішніми водними шляхами України, а також посвідчення морського й річкового лоцмана, лоцмана – оператора служби регулювання руху суден; 6) погоджує правила плавання маломірними суднами на водних об'єктах, проведення спортивних заходів, водних свят, а також особливих перевезень внутрішніми водними шляхами України; 7) реєструє бази стоянки маломірних суден, а також лінії закордонного плавання; 8) здійснює видачу синопсиса судна; 9) видає дозволи суднам на захід до річкових портів України під прапорами держав, з якими не укладені міжнародні договори України про суднопластво на внутрішніх водних шляхах України; 10) видає в установленому порядку обов'язкові до виконання приписи щодо усунення порушень вимог нормативно-правових актів з питань безпеки суднопластва та здійснює контроль за виконанням таких приписів; 11) здійснює огляд суден (крім маломірних) перед початком навігації або входом на внутрішні водні шляхи, а також перед виходом у рейс після завантаження з метою проведення оцінки їх придатності до плавання на річкових внутрішніх водних шляхах [1].

Окремі функції державного управління та контролю у сфері морського і річкового транспорту реалізують також й спеціалізовані державні унітарні підприємства, зокрема, ДП «Адміністрація морських портів України», яке організовує роботу морських портів; створює умови для всіх суб'єктів господарювання (незалежно від форми власності) щодо рівноправного доступу до стратегічних об'єктів портової інфраструктури; надає суднам на підходах і безпосередньо в акваторії морського порту послуги для їх безпечного суднопластва, маневрування та стоянки; організовує та забезпечує безпеку мореплавання, збір і облік даних, що вносяться до Реєстру морських портів України; стягує і забезпечує цільове використання портових зборів тощо.

До складу Адміністрації морських портів України входить служба капітана морського порту. Ця посадова особа призначається на посаду та звільняється з неї Міністерством інфраструктури за поданням керівника Укрморречінспекції. Капітан морського порту для забезпечення безпеки морепластва і порядку у порту видає розпорядження, які є обов'язковими для всіх суден, юридичних та фізичних осіб, що

перебувають в акваторії та на території порту. Ним виконуються й інші владні управлінські функції, визначені у ст. 78 Кодексу торговельного мореплавства України, у тому числі й розглядаються справи про адміністративні правопорушення у сфері безпеки мореплавства і накладаються адміністративні стягнення за них [2].

Отже, і Міністерство інфраструктури, і Укрморрічіспекція, і ДП «Адміністрація морських портів України», їхні відповідні посадові особи при здійсненні на основі законодавства організаційно-владної, контрольно-наглядової та іншої адміністративної діяльності у сфері морського і річкового транспорту, є в розумінні Кодексу адміністративного судочинства України (п.7 ч. 1 ст. 3) суб'єктами владних повноважень, рішення, дії та бездіяльність яких підлягають оскарженню до адміністративних судів фізичними та юридичними особами, які вважають, що їх прийняттям (вчиненням) порушені права або законні інтереси зазначених осіб (п.1 ч.2 ст. 17 КАС України).

Практика адміністративного судочинства засвідчує розгляд адміністративними судами справ: про визнання протиправною бездіяльності Укррічморінспекції щодо нездійснення державної реєстрації суден і про зобов'язання до цього; з приводу скасування перереєстрації суден; щодо проведення перевірок та надання розпоряджень на затримання суден у зв'язку з виявленням недоліків, які становлять загрозу безпеці плавання або здоров'ю людей, навколишньому природному середовищу; про визнання протиправною бездіяльності капітанів морських портів, яка проявилася у невидачі дозволів на вихід суден з портів, ненаданні знижок у сплаті корабельних та каналних зборів тощо.

Так, ухвалою Вищого адміністративного суду України від 1 вересня 2015 року № К/800/38953/15 відмовлено у відкритті касаційного провадження у справі за позовом Особи 1 до Укрморрічінспекції, в якому заявлялися вимоги про визнання протиправною бездіяльності з реєстрації ? частини судна моделі Charpal 276 Signature, яке належить цій особі, та зобов'язання здійснити таку реєстрацію та видати позивачу свідоцтво про право на плавання під Державним прапором України (судновий патент) і судовий білет на ? частини зазначеного судна [3]. Приймаючи цю ухвалу, Вищий адміністративний суд України визнав такими, що прийняті із правильним застосуванням норм матеріального і

процесуального права рішення судів першої та апеляційної інстанцій, якими було відмовлено в задоволенні адміністративного позову. Рішення судів у цій справі мотивовані тим, що *право Особи 1 як співвласника судна не скасовує дійсний судновий білет та свідоцтво про право плавання під Державним прапором України* у зв'язку з тим, що судно на момент виникнення права сумісної власності в Особи 1 вже було зареєстроване згідно з вимогами чинного законодавства.

Одеський апеляційний адміністративний суд в постанові від 09 грудня 2015 року у справі № 815/2294/15 за позовом Компанії Privacy Developments LTD до Капітана Іллічівського морського порту, за участю третьої особи без самостійних вимог на предмет спору на стороні відповідача – Державного підприємства «Адміністрація морських портів України» в особі Іллічівської філії, визнав протиправною бездіяльність відповідача, яка проявилася у відмові в наданні дозволу на вихід судна «Zoуа» (ІМО №7724265, позивний сигнал - 5VDC4, порт приписки - LOME), починаючи з 14 листопада 2014 року, з Іллічівського морського торговельного порту, незважаючи на надання представником Компанії усіх необхідних документів та сплату портового збору [4].

Ухвалою Вищого адміністративного суду України від 2 червня 2015 року № К/800/861/15 залишено без задоволення касаційну скаргу Компанії Phaethon International Co.S.A. та без змін – постанову Окружного адміністративного суду м. Києва від 17 жовтня 2014 року та ухвалу Київського апеляційного адміністративного суду від 18 грудня 2014 року, якими відмовлено в задоволенні позову Компанії до ДП «Адміністрація морських портів України», капітана морського торговельного порту «Южний», за участю третьої особи без самостійних вимог на стороні відповідачів: Міністерства інфраструктури України. У цій справі предметом розгляду був позов Компанія, в якому заявлялися вимоги про визнання протиправним та скасування пункту 1 наказу в.о. начальника адміністрації морського порту «Южний» від 24.06.2014 року № 439 «Про застосування знижок до портових зборів при суднозаходах до причалів №5, 6, які знаходяться на балансі ЮФ ДМ АМПУ (адміністрації МП «Южний»)» в частині «для суден з осадкою, згідно обмірного свідоцтва, від 17,6 м і вище – без застосування знижок» та ін. [5].

Відмовляючи у задоволенні позову суд першої інстанції, з чим погодився і суд апеляційної інстанції, обґрунтовував своє рішення посиланням на пункт 1.9 Порядку справляння та розміри ставок портових зборів, затвердженого наказом Міністерства інфраструктури України 27.05.2013 № 316, відповідно до якого для суден, що заходять у морський порт «Южний» для виконання операцій з навантаження-розвантаження генеральних та навалювальних вантажів, при справлянні портових зборів *може застосовуватися знижка зі ставок усіх видів портових зборів у розмірі до 50 відсотків*. Оскільки за змістом цього пункту знижка застосовується безпосередньо при справлянні портових зборів, що здійснюється капітаном морського порту, *суди дійшли висновку про віднесення до повноважень останнього і визначення її розміру у межах, визначених Міністерством інфраструктури України*.

Погоджуючись із вищезазначеним висновком судів попередніх інстанцій у цій справі, Вищий адміністративний суд України визначив правову позицію, що *«портові збори є обов'язковим платежем, розміри ставок яких, види, порядок справляння визначаються відповідними державними органами*. Оскаржуваний наказ стосується визначення розміру портових зборів шляхом встановлення знижки (пільги) при їх сплаті відповідно до наданих повноважень. У зв'язку з цим судова колегія вважає, що *відповідач визначаючи розмір знижки у сплаті портових зборів, є суб'єктом, який здійснює владні управлінські функції на виконання делегованих повноважень, а спірні правовідносини носять публічно-правовий характер»* [5].

Варто також зазначити, що органи і посадові особи, які здійснюють державне управління у сфері морського та річкового транспорту, також є об'єктами контролю з боку відповідних міжгалузевих спеціалізованих органів влади (фіскальної служби, фінансової інспекції, пенсійного фонду та ін.) і при проведенні щодо них перевірок, при прийнятті за їх результатами податкових повідомлень-рішень, вимог, застосуванні штрафів й санкцій тощо також у свою чергу мають право оскаржувати відповідні рішення, дії, в порядку адміністративного судочинства, тобто бути позивачами у справах адміністративної юрисдикції.

В якості прикладу можна назвати адміністративну справу за позовом ДП «Морський торговельний порт Усть-Дунайськ» до

Державної фінансової інспекції в Одеській області про визнання протиправною та скасування в частині Вимоги про усунення виявлених ревізією порушень, проведення портом претензійно-позовної роботи із стягнення з власників суден недоотриманих коштів швартового збору та плати за роботу буксирів у зв'язку із неправильним застосуванням, на думку фінансової інспекції, положень законодавства про надання декількох знижок при нарахуванні корабельного збору. Розглянувши касаційну скаргу Державної фінансової інспекції, колегія суддів Вищого адміністративного суду України в ухвалі від 18 грудня 2014 року № К/800/46079/14 дійшла висновку, що *«позивачем правомірно застосовано граничну ставку корабельного збору згідно постанови Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2000 року № 1544 «Про портові збори» та наказу Міністерства транспорту та зв'язку України від 19 жовтня 2006 року № 1015 «Про порядок застосування знижок до портових зборів та зборів і плати за послуги, що надаються круїзним пасажирським суднам закордонного плавання у морських торговельних портах Дунайського регіону»*. Доводи, викладені в касаційній скарзі, не спростовують висновків судів першої та апеляційної інстанцій та встановлених обставин справи» [6].

Література

1. Положення про Державну інспекцію України з безпеки на морському та річковому транспорті, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2014 р. № 300 [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/300-2014-%BF>.
2. Сікорський, О. П. Державне управління морським транспортом в Україні в сучасних умовах (адміністративно-правовий аспект) / О. П. Сікорський // Гуманіт. вісн. НУК. – Миколаїв : НУК, 2013. – Вип. 6. – С. 65–67.
3. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 1 вересня 2015 року № К/800/38953/15 [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50517881>.
4. Постанова Одеського апеляційного адміністративного суду від 09 грудня 2015 року у справі № 815/2294/15 [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54463484>.

5. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 2 червня 2015 року № К/800/861/15 [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44747916>.

6. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 18 грудня 2014 року № К/800/46079/14 [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41983883>.

Хохленко Ольга Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Київської державної академії водного транспорту
імені Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ОКРЕМИХ ТЕРИТОРІЙ ДОНБАСУ

Правовий статус окремих територій Донбасу визначається Законом України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» (далі - Закон). Законом встановлюється тимчасовий порядок організації місцевого самоврядування та діяльності органів місцевого самоврядування окремих територій Донбасу. Основна мета Закону - створення умов для якнайшвидшої нормалізації обстановки, відновлення правопорядку, конституційних прав і свобод громадян, створення умов для повернення жителів до вимушено залишених місць постійного проживання, відновлення життєдіяльності в населених пунктах та розвитку цих територій. Також відновлюються права і законні інтереси юридичних осіб.

Згідно з Законом тимчасово, на три роки запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей, до яких належать райони, міста, селища, села, що визначаються рішенням Верховної Ради України¹.

Проте дане положення має неточності, оскільки законом не визначено сутності «особливого порядку» місцевого самоврядування, адже відповідно до Конституції України територіальний устрій ґрунтується на засадах єдності й цілісності державної території, а спеціальний статус мають м. Київ, м. Севастополь та АРК і жодних

інших «особливих порядків» адміністративно-територіальним одиницям КУ не передбачено.

Відповідно до ст. 7 Закону держава надає підтримку соціально-економічному розвитку окремих районів Донецької та Луганської областей. Державна підтримка полягає у запровадженні законом відмінного від загального економічного режиму здійснення господарської та інвестиційної діяльності, спрямованого на відновлення об'єктів промисловості, транспортної та соціальної інфраструктури, житлового фонду, переорієнтацію промислового потенціалу, створення нових робочих місць, залучення інвестицій і кредитів для відновлення та розвитку об'єктів, розташованих в окремих районах Донецької та Луганської областей.

Слід відмітити, що: по-перше, законом не визначено сутності поняття «відмінний від загального економічний режим»; по-друге, те, що держава надає підтримку соціально-економічному розвитку «окремих районів» шляхом запровадження відмінного від загального економічного режиму господарської та інвестиційної діяльності, затвердження Державної цільової програми та щорічного передбачення у Державному бюджеті видатків на соціально-економічний розвиток цих районів, які визначаються «захищеними», свідчить про надання преференцій саме цим районам.

Щодо призначення керівників органів прокуратури і судів: відповідно до статті 5 Закону, в окремих районах Донецької та Луганської областей законами України запроваджується особливий порядок призначення керівників органів прокуратури і судів, який передбачає участь органів місцевого самоврядування у вирішенні цих питань. В Законі України «Про прокуратуру» та Законі України «Про судоустрій та статус суддів» норми про призначення керівників органів прокуратури і судів за участі органів місцевого самоврядування і яку участь органи місцевого самоврядування у призначенні керівників будуть брати немає. За чинним законодавством прокурора міста або району призначає Генеральний прокурор України без погодження з місцевим самоврядуванням. Отже, чи органи місцевого самоврядування будуть представляти свої кандидатури Генеральному прокурору, чи Генеральний прокурор буде призначати прокурорів за згодою місцевого самоврядування невідомо².

В окремих районах Донецької та Луганської областей рішенням міських, селищних, сільських рад створюються загони народної міліції, на які покладається реалізація завдання з охорони громадського порядку в населених пунктах цих районів. Але для того, щоб матеріальна норма почала діяти і не мала декларативного характеру необхідно визначити порядок створення таких загонів, їх повноваження та підпорядкованість із паралельним внесення змін до Закону України «Про Національну поліцію»⁴. Ст. 9 Закону зазначає, що загони народної міліції реалізують повноваження, передбачені для них Законами України, проте, у законодавстві України мови про загони міліції не йдеться.

Крім того, у Верховній Раді України зареєстрований законопроект, відповідно до якого пропонується утворити на окремих територіях Донецької та Луганської областей, на яких тимчасово не здійснюються або здійснюються не в повному обсязі повноваження органів державної влади України, Міжобласне територіальне об'єднання Донбас.

Законопроектом передбачається, що МТО Донбас як невід'ємна складова території України матиме статус міжобласного об'єднання з самостійною системою державного управління на принципах децентралізації та широких повноважень органів місцевого самоврядування. МТО Донбас утворюється тимчасово та не є самостійним суб'єктом системи адміністративно-територіального устрою України. Законопроектом передбачається створення вищого представницького органу влади в МТО Донбас – Представницького Зібрання МТО Донбас, створення виконавчого органу влади в МТО Донбас – Виконавчого Комітету МТО Донбас для здійснення виконавчих функцій та запровадження особливого порядку місцевого самоврядування на території МТО Донбас.

Згідно з документом, органи влади та місцевого самоврядування МТО Донбас прийматимуть рішення про утворення, структуру, чисельність загонів народної міліції з охорони громадського порядку МТО Донбас; розглядатимуть питання про надання згоди на призначення керівників органів внутрішніх справ, служби безпеки та прокуратури.

Висновок. При аналізі Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та

Луганської областей» були зроблені наступні висновки: необхідно визначити поняття «особливий порядок» та «відмінний економічний режим», визначити механізм призначення керівників органів прокуратури та судів за участю органів місцевого самоврядування із внесення змін до законів «Про прокуратуру» та «Про судоустрій та статус суддів», та правовий статус загонів народної міліції із внесенням змін до Закону України «Про Національну поліцію».

Література

1. Закон України Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей // Відомості Верховної Ради України від 07.11.2014 / 2014 р., № 45, стор. 2996, стаття 2043.
2. Закон України Про прокуратуру // Відомості Верховної Ради України від 21.08.2015.- № 34, стор. 1691, стаття 336
3. Закон України Про судоустрій і статус суддів// Відомості Верховної Ради України від 22.10.2010.- № 41, / № 41-42; № 43; № 44-45 /, стор. 1468, стаття 529.
4. Закон України Про Національну поліцію // Відомості Верховної Ради України від Відомості Верховної Ради України від 09.10.2015.- № 40-41. – Ст. 379.
5. Проект Закону «Про особливості управління окремими територіями Донецької та Луганської областей» № 4297 від 24.03.2016

Паламарчук Людмила Петрівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правосуддя
Київського національного університету
імені Т.Г. Шевченка, м. Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ АВТОРСЬКИХ ТА СУМІЖНИХ ПРАВ

У процесі розслідування порушень авторських та суміжних прав часто виникають питання, які вимагають спеціальних неюридичних знань. Процесуальними формами використання спеціальних знань є: 1) безпосереднє використання їх слідчим, прокурором (у тому числі криміналістом) і складом суду при виконанні своїх процесуальних

функцій збирання, дослідження та оцінки доказів; 2) участь спеціалістів при проведенні слідчих (розшукових) дій; 3) призначення і проведення судових експертиз.

Необхідність використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях про порушення авторських та суміжних прав обумовлена перш за все специфікою предмета злочинного посягання і способом скоєння злочинів у провадженнях означеної категорії. Предметом незаконного відтворення і розповсюдження виступають твори літератури, науки, мистецтва: опубліковані чи неопубліковані музичні твори, скульптури, картини, ілюстрації, перекази, фотографії, комп'ютерні програми тощо. Серед зазначених предметів важливе місце відводиться комп'ютерним програмам. У зв'язку з цим слідчий об'єктивно вимушений запрошувати відповідних спеціалістів для надання допомоги при розслідуванні таких злочинів.

Перш ніж перейти до розгляду форм використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм, необхідно визначити специфічні об'єкти, за якими проводяться дослідження, де використовуються спеціальні знання. До таких об'єктів відносяться: 1) комп'ютери, автоматизовані системи, комп'ютерні мережі і мережі електрозв'язку, а також окремі їх елементи; 2) периферійні та комплектуючі пристрої комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку, а також пристрої, які забезпечують комунікаційні властивості комп'ютерної техніки; 3) машинні носії інформації; 4) комп'ютерна інформація і програмне забезпечення інформаційних процесів в автоматизованих системах; 5) документація, де визначений порядок відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм; 6) документація, що підтверджує належність авторських прав на конкретну комп'ютерну програму.

Найбільш розповсюдженою формою використання спеціальних знань є судова експертиза (ст. 242-245 КПК України). Проблема проведення криміналістичних експертиз у досліджуваній предметній області пов'язана насамперед з відсутністю науково відпрацьованих і апробованих методик їх проведення.

При розслідуванні порушень авторських та суміжних прав щодо незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм призначаються такі види експертиз: дактилоскопічна, почеркознавча,

товарознавча, експертиза металів та сплавів, експертиза комп'ютерної техніки та програмних продуктів, бухгалтерська та експертиза, пов'язана з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності.

У більшості досліджуваних кримінальних проваджень, порушених за ознаками складу злочину, передбаченого ст. 176 КК України, об'єктом експертизи є машинні носії комп'ютерних програм, а також спеціальне обладнання, призначене для тиражування, упаковки та виготовлення поліграфічної продукції, яка використовується для оформлення машинного носія комп'ютерної продукції.

При призначенні експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів стосовно машинних носіїв інформації можуть вирішуватися питання діагностичного та ідентифікаційного характеру. До завдань діагностичного характеру належать: визначення найбільш важливих властивостей та ознак об'єкта для того, щоб встановити, чи є він машинним носієм інформації; встановлення технічного стану машинного носія інформації; з'ясування питання про функціонування такого носія та його призначення. До завдань ідентифікаційного характеру належать: виявлення комп'ютерної інформації та визначення її статусу; з'ясування механізмів запису на машинний носій для можливості ідентифікації при розслідуванні незаконного тиражування та розповсюдження комп'ютерних програм.

Важливою судовою експертизою при розслідуванні незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм є експертиза, пов'язана з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності. До неї відносяться дослідження об'єктів авторського права (якою і є комп'ютерна програма) та економічні дослідження, пов'язані з використанням прав на об'єкти інтелектуальної власності. Основними завданнями при призначенні експертизи є: а) встановлення ознак, характерних для контрафактної продукції; б) встановлення обладнання на якому була виготовлена ця продукція; в) визначення ціни легітимного примірника, аналогічного за змістом досліджуваному.

Не менш важливою для розслідування незаконного відтворення і розповсюдження комп'ютерних програм є товарознавча експертиза, яка може бути призначена у випадках незаконного тиражування комп'ютерних програм. Завданнями товарознавчої експертизи у

межах доведення порушення авторського права є встановлення: відповідності товарних характеристик досліджуваних примірників комп'ютерних програм базовим даним; відповідності (невідповідності) об'єктів маркувальним даним; відповідності (невідповідності) якісних характеристик контрафактних примірників стандартним вимогам тощо. Об'єктами дослідження при провадженні експертизи є контрафактні примірники комп'ютерних програм, зразки авторської продукції для порівняльного дослідження та інша інформація.

На сучасному етапі розвитку засобів комп'ютерних та інформаційних технологій актуальною є проблема пошуку та залучення спеціалістів для надання допомоги слідчому. Зрозуміло, що при такому інтенсивному розвитку вказаних технологій слідчий не має можливості стежити за всіма технологічними змінами в цій сфері. Інформаційні технології досить різноманітні, і тому вибір спеціалістів для розв'язання певних завдань складний. Зокрема, до вилучення технічних засобів може залучатися спеціаліст, який знає елементи та пристрої комп'ютерної техніки і систем управління, обізнаний із принципами функціонування автоматизованих систем управління тощо. Необхідність участі спеціалістів в області комп'ютерних технологій при розслідуванні незаконних відтворень та розповсюджень комп'ютерних програм пояснюється технологічною складністю більшості комп'ютерних систем і ризиком випадкової втрати комп'ютерної інформації в результаті некваліфікованих дій учасників слідчих (розшукових) дій.

Севрук Оксана Романівна,
кандидат юридичних наук, заступник начальника відділу підготовки прокурорів з представництва інтересів громадянина або держави в суді Національної академії прокуратури України, м. Київ, Україна

ПРЕДСТАВНИЦТВО ПРОКУРОРОМ ІНТЕРЕСІВ НЕДІЄЗДАТНИХ ТА ОБМЕЖЕНО ДІЄЗДАТНИХ ОСІБ У СУДІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ

Законом України „Про прокуратуру” від 14 жовтня 2014 року разом із прийнятими поправками до нього з поміж іншого суттєво

змінено норми щодо представництва прокурором інтересів громадянина в суді.

Так, відповідно до ст. 23 Закону України „Про прокуратуру” прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) у випадках, якщо така особа не спроможна самотійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. Наявність таких обставин має бути обґрунтована прокурором у суді.

Для порівняння зазначимо, що раніше (відповідно до Закону України „Про прокуратуру” від 5.11.1991 року, який втратив чинність) підставою представництва у суді інтересів громадянина були його неспроможність через фізичний стан, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність самотійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження. Вказаний перелік причин, у зв’язку з якими громадянин неспроможний особисто вчинити зазначені дії, надавав прокурору можливість враховувати різні вади щодо фізичного чи психічного стану особи та за необхідності здійснювати представництво його інтересів у суді.

Натомість, чинний Закон України „Про прокуратуру” чітко визначає три категорії громадян, інтереси яких може представляти у суді прокурор: неповнолітні, недієздатні та обмежено дієздатні. Таке звуження повноважень прокурора щодо представництва в суді інтересів громадян породжує певні проблеми щодо їх захисту.

Згідно з статтями 36, 40 Цивільного кодексу України фізична особа визнається недієздатною чи обмежено дієздатною з моменту набрання законної сили рішенням суду про це. Тому з урахуванням зазначених положень ст. 23 Закону України „Про прокуратуру” закономірним є висновок, що здійснення представництва прокурором у суді інтересів указаних категорій громадян можливе лише після встановлення їм відповідного статусу.

Однак, бувають випадки, коли особа внаслідок психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати

ними, тобто фактично є недієздатною чи обмежено дієздатною, але такий правовий статус їй не надано, бо уповноважені особи не зверталися до суду для вирішення цього питання. Безпорадний стан фактично недієздатної особи, але ще не визнаної такою судом, може бути використаний іншими громадянами для отримання власної вигоди. Наприклад, осіб, які страждають на хронічний, стійкий психічний розлад, нескладно змусити підписати заповіти, договори дарування тощо і в такий спосіб привласнити належне їм майно. Фізичні особи з ознаками, що свідчать про недієздатність чи обмежену дієздатність, позбавлені можливості належно здійснювати свої права та захищати їх. Тому легалізація статусу недієздатної особи чи обмеженої у дієздатності необхідна, передусім, з метою захисту прав та інтересів такого громадянина.

Варто наголосити, що відповідно до ст. 237 Цивільного процесуального кодексу України заява про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи може бути подана членами її сім'ї, органом опіки та піклування, наркологічним або психіатричним закладом. Прокурор безпосередньо такими повноваженнями не наділений.

На даний час, на розгляді Верховної Ради України перебуває проект Закону України „Про опіку та піклування над повнолітніми недієздатними особами та особами, цивільна дієздатність яких обмежена” (реєстраційний номер 3786 від 20.01.2016). Метою розроблення законопроекту є прийняття уніфікованого законодавчого акта, яким би визначалися основні правові, соціальні та організаційні засади й гарантії державної політики у сфері опіки та піклування над повнолітніми недієздатними особами та особами, цивільна дієздатність яких обмежена, а також внесення змін до чинних нормативно-правових актів для забезпечення єдиних підходів до регулювання відповідних правовідносин.

У цьому законопроекті пропонується передбачити норми, що сприятимуть покращенню правового захисту обмежено дієздатних та недієздатних осіб: закріплюється право на самостійне звернення до суду недієздатної особи, стерилізація недієздатної особи стає можливою лише за рішенням суду, визначаються додаткові вимоги до змісту заяви про обмеження фізичної особи у дієздатності, про визнання фізичної особи недієздатною та про поновлення у

дієздатності (вимагається конкретний виклад обставин про психічний стан фізичної особи). Також містяться норми щодо надання прокурору права звертатися до суду із заявою про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи та про визнання фізичної особи недієздатною, а також обов'язкової участі прокурора у розгляді справ цієї категорії.

На нашу думку, наділення прокурора такими повноваженнями сприятиме ефективності захисту прав та інтересів фізичних осіб з вадами дієздатності.

Долгополов Анатолій Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету біоресурсів
і природокористування України,
Петренко Влада Володимирівна,
студентка 3 курсу Національного університету біоресурсів
і природокористування України, м. Київ, Україна

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ НА ТРАНСПОРТІ

Вступаючи в процес транспортування, його учасники тією чи іншою мірою можуть впливати на стан транспортних суспільних відносин, змінювати зв'язки між собою, сприяти чи, навпаки, гальмувати нормальним процесом взаємодії. У такій формі бере свій початок в широкому розумінні правова поведінка на транспорті, яка може мати два прояви – корисності та шкідливості.

Правопорушенням є соціальне небезпечне або шкідливе, протиправне, винне діяння деліктоздатного суб'єкта, яке передбачено чинним законодавством і за яке встановлена юридична відповідальність.

Виокремлення транспортних правопорушень у самостійні групи зумовлено наявністю в усіх транспортних правопорушеннях єдиного родового об'єкта, загальних рис в ознаках об'єктивної та суб'єктивної сторін, а також спільних вимог до суб'єктів правопорушень. Характерною особливістю цих правопорушень є те, що їх вчинення відбувається у певній сфері діяльності, де взаємодія людини з

транспортним засобом являє (складає) собою джерело підвищеної небезпеки.

Об'єктом транспортних правопорушень є суспільні відносини у сфері безпеки руху і експлуатації транспорту та своєчасного, гарантованого переміщення пасажирів, вантажів і багажу. Причому безпека руху транспорту тісно пов'язана з громадською безпекою.

Порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту криє в собі небезпеку заподіяння шкоди здоров'ю та життю людини або господарським інтересам. Наслідками цих правопорушень бувають аварії, катастрофи, нещасні випадки з людьми, забруднення навколишнього середовища та значні матеріальні збитки, порушуються графіки руху транспортних засобів та дезорганізується робота транспортних підприємств.

Об'єктивна сторона характеризується протиправною поведінкою (дією чи бездіяльністю) суб'єкта правопорушення; настанням шкідливих наслідків і причинного зв'язку між порушенням правил, норм і стандартів (дією), настанням шкідливих наслідків. Кваліфікуючими ознаками об'єктивної сторони можуть бути: повторність вчинення правопорушення або за попереднім зговором групою осіб; настання нещасних випадків з людьми або інших тяжких наслідків; створення загрози для життя або здоров'я людей, створення аварійної обстановки або пошкодження транспортних засобів, вантажів, шляхів, шляхових та інших споруд чи Іншого майна.

Суб'єктами правопорушень на транспорті можуть бути фізичні особи, які досягли 16-річного віку, і в окремих випадках особи, яким виповнилося 14 років, а також посадові особи. Суб'єктами цивільно-правових порушень можуть бути й юридичні особи, у випадках прямо передбачених законодавством юридичні особи можуть бути суб'єктами і адміністративних правопорушень (проступків).

Суб'єктивна сторона правопорушень на транспорті характеризується певним виявом зовнішнього протиправного діяння, в якому відображається мотив, мета та волевиявлення особи в цілому.

Злочини відрізняються від інших правопорушень рівнем суспільної небезпеки, який визначається характером порушень суспільних відносин, розміром заподіяної шкоди, способом вчинення правопорушення, характеристикою суб'єкта, особливостями суб'єктивної сторони тощо. Щоправда, у багатьох випадках склади

злочинів й адміністративних проступків за об'єктом посягання мають баї або схожих ознак. На практиці, правопорушення одного й того виду у сфері транспортної діяльності в одному випадку може бути злочином, а в іншому — адміністративним проступком, якщо певна дія не спричинила потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження, загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

Аналогічно побудовані склади й інших правопорушень на транспорті: порушення шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК і відповідна ст. 124 КпАП); порушення правил повітряних польотів (ст. 281 КК і відповідна ст. 111 КпАП); порушення правил з охорони порядку і безпеки руху на залізничному транспорті (ст. 283 КК і відповідна ст. 109 КпАП); порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК і відповідна ст. 121 КпАП) і т. д.

Отже, аналіз цих складів правопорушень показує, що кримінальним злочином законодавець визнає не сам факт порушення чинних правил, а таке порушення правил, яке спричинило тяжкі наслідки. Усі інші правопорушення, які не спричинили тяжких наслідків, розглядаються як адміністративні проступки. Приблизно, такі підходи до класифікації проступків зроблено і в проекті нового Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Дунаєвська Людмила Григорівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правосуддя
Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка,
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ ТРУПА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

При розслідуванні злочинного порушення правил безпеки дорожнього руху огляд трупа може бути проведений безпосередньо на місці дорожньо-транспортної пригоди, в лікарні (коли смерть потерпілої особи настала під час транспортування в лікарню або під час проведення операції чи реанімаційних заходів) або в іншому місці

(наприклад, з метою приховання злочину тіло потерпілої особи було переміщено в інше місце де закопане, утоплене тощо).

Огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря і складається з двох стадій: статичної та динамічної (загального та детального огляду). Перед оглядом необхідно з'ясувати чи не змінювалося положення трупа. В ході статичної стадії труп та одяг на ньому оглядається без зміни його положення при цьому фіксується місце знаходження трупа відносно нерухомих орієнтирів, транспортного засобу, проїжджої частини дороги тощо; поза трупа (необхідно сфотографувати позу трупа, його розміщення відносно меж проїжджої частини дороги чи інших орієнтирів, провести детальну фотозйомку пошкоджень на одязі й тілі трупа); стать, вік; зовнішній стан одягу на трупі; наявність бруду, часток фарби, уламків скла, пластмаси, металу паливно-мастильних матеріалів, слідів крові, мозкової речовини тощо.

Динамічний етап огляду трупа проводиться в такій послідовності: одяг, взуття, тіло трупа, ложе трупа. При огляді трупа необхідно звернути увагу і зафіксувати в чому та в якій послідовності одягнутий потерпілий (при цьому зазначається назва предмету одягу згідно з технологічною номенклатурою швейного і взуттєвого виробництва, найменування матеріалу з якого виготовлений одяг, колір верху та підкладки); наявність ушкоджень на одязі (розриви, відірвані частини, скручування, наявність слідів волочіння); наявність на одязі трупа слідів поверхонь тих частин автомобіля (фари, крила, бампер тощо) з яким відбувся контакт потерпілого (малюнок структури одягу може відобразитися на поверхні цих частин транспортного засобу); слідів протектора шин та їх розташування (за якими можна встановити факт наїзду, тип транспортного засобу та ідентифікувати його); слідів крові й інших виділень людини, сторонніх плям та їх локалізацію; слідів ковзання на взутті (сліди ковзання утворюються на підошвах у результаті удару і вказують на напрямок та силу удару); вміст кишень (наявність грошей, коштовностей, документів, мобільного телефону); вигляд та характер пошкоджень на трупі та їх розташування.

Тіло трупа описується в такій послідовності: голова, обличчя, шия, груди, живіт, спина, руки, ноги. Під час огляду тіла встановлюється наявність ушкоджень (садна, синці, забиті і рвані рани), їх локалізація, форма, розмір, при цьому необхідно звернути

увагу на ознаки, що характеризують, наприклад, бампер-перелом та наявність інших тілесних пошкоджень, які є характерними для окремих видів дорожньо-транспортних пригод (зокрема, ушкодження нижніх кінцівок на висоті 35-45 см. є характерним при наїзді легковим автомобілем на пішохода, на висоті 70-85 см. – вантажним автомобілем; у разі контакту потерпілого з облицюванням радіатора, на тілі потерпілого залишаються ушкодження у вигляді узорчатих саден або крововиливів, які за формою відповідають розміру і побудові деталей радіатора). Також необхідно зафіксувати дані, які сприяють у вирішенні питання про час настання смерті: температура тіла, наявність ранніх чи пізніх трупних плям тощо.

Після огляду трупа необхідно ретельно оглянути його ложе. Якщо в ложі трупа не виявлено плям крові, можливих слідів волочіння (негативні обставини) це може свідчити, що труп було переміщено з місця дорожньо-транспортної пригоди в інше місце з метою приховування факту дорожньо-транспортної пригоди або інсценування. В такому випадку, під час огляду, особливу увагу необхідно звернути на сліди поряд з трупом: сліди транспортного засобу, на якому труп могли привести для приховування; сліди взуття осіб, які привезли труп тощо.

Барилук Віктор Іванович,
доктор філософії в галузі права, керівник секції законодавчих ініціатив Інтелектуального форуму «Єдина Європа»

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ДІЗНАННЯ, ЙОГО ПРАВОВЕ І ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Існування функціональної діяльності органів дізнання відоме національному кримінальному процесу ще з другої половини ХІХ століття, проте в теорії кримінально-процесуального права залишається й досі дискусійним питання щодо розуміння їх ролі в процесі, юридичної сутності й понад століття не існує однозначного визначення даного поняття.

Це приводить до наявності суперечливих та протилежних поглядів на дізнання як на функцію кримінально-процесуальної

діяльності, так і на існування системи різних органів дізнання на протязі великого періоду часу, що, в свою чергу, неодноразово призводило до великих реорганізаційних та реформаційних процесів цього правового інституту. Результатами цих реорганізацій та реформ були як позитивні, так і негативні наслідки.

Слід зазначити, що визначення місця органів дізнання, особливо (міліції) поліції як органу дізнання, на сучасному етапі демократичного розвитку країни набуває важливого значення, оскільки від них багато в чому залежать практичні результати запобігання і протидії злочинності та реалізація демократичних ідей судово-правової реформи у досудових стадіях кримінального процесу, в системі правосуддя.

В останні десятиліття вже ні в кого з процесуалістів не викликає сумніву базова процесуальна природа функціонального призначення дізнання, проте відносно шляхів реалізації даної функції на практиці висловлюються різні погляди. Одна група вчених вважає дізнання початковим етапом досудового розслідування: характеризує дізнання як первісну діяльність по встановленню події даного злочину та його матеріальних слідів, інші вважають дізнання за початкову, найпростішу форму безпосереднього розслідування. Подібну думку висловлював ще сто років тому М.С. Строгович, який вказує на дізнання, як на етап розслідування, який передує попередньому (досудовому) слідству, що допомагає йому і забезпечує для нього первинний матеріал, зібраний та зафіксований по свіжих слідах скоєного злочину.

Відомо, що згідно з ст. 104 Кримінально-процесуального кодексу України (1960 р.) провадження дізнання у кримінальних справах у повному обсязі не передбачалося, тому загальна позиція вказаної групи авторів найбільш відповідала дійсності.

Проблемами вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності взагалі, у тому числі і діяльності дізнання у різні періоди своєї творчості займалися як зарубіжні так і вітчизняні вчені процесуалісти і криміналісти: В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Г. Гончаренко, Г.І. Грамович, Ю.М. Грошевий, О.А. Кириченко, Н.І.Клименко, О.М. Ларін, В.К. Лисиченко, І.М. Лузгін, М.І. Мельник, О.Р. Михайленко, П.П. Михайленко, В.Т. Нор, М.В. Салтев-ський, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шуило, В.М. Юрчишин та інші. Водночас

вважаю, що сьогодні питання з вдосконалення правового та організаційного забезпечення діяльності суб'єктів кримінального судочинства потребує подальшого фундаментального вивчення для задоволення потреб слідчої та судової практики. Тому, в Концепції реформування кримінальної юстиції України, яка затверджена Указом Президента України ще від 8 квітня 2008 р., зазначено, що система кримінальної юстиції є громіздкою, внутрішньо суперечливою і надмірно ускладненою, що привело до незадовільного стану кримінального правосуддя, про що одностайно визнають сьогодні як науковці, так і практики.

Більше того, в основній масі громадян України протягом останніх років виникла зневіра у справедливість, чесність, об'єктивність органів правосуддя, тобто, у своєчасне розкриття та розслідування злочинів, причому кількість не розкритих злочинів з року в рік все зростає – нині становить їх майже 2 млн.

Не дивлячись на те, що близько двадцяти років треба було Україні щоб прийняти новий Кримінальний процесуальний кодекс, причому, найпізніше з країн СНД – 13 квітня 2012 року, а вступив в законну силу з 19 листопада 2012 року, до цього діяв КПК України, прийнятий ще у грудні 1960 року, хоча наші сусіди по СНД: Російська Федерація прийняла новий КПК у грудні 2001 року, Республіка Беларусь – у червні 1999 року, Грузія – у лютому 1998 року, то необхідно зазначити, що цей кодекс не вирішив всіх проблем у кримінальному судочинстві. Більше того, новий КПК України в ряді положень не відповідає загальним засадам Загальної декларації прав людини (1948 р.), Конвенцією Ради Європи з прав людини (1965 р.).

Вважаю, що сучасні процеси з реформування кримінального судочинства повинні йти шляхом створення такого кримінально-процесуального механізму, при якому належним чином забезпечувався б баланс публічних та приватних інтересів, оскільки кримінальне судочинство здійснюється в інтересах всього суспільства в цілому, так і в інтересах окремих людей, які беруть в ньому участь.

В п. 4 ст. 3 нового Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК), закріплено, що дізнання – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків. В п. 7 цієї ж статті дається таке цікаве роз'яснення – закон України про кримінальну відповідальність – законодавчі акти

України, які встановлюють кримінальну відповідальність (Кримінальний кодекс України та закон України про кримінальні проступки). Виникає одразу декілька суттєвих запитань: 1) які конкретно органи повинні здійснювати дізнання? 2) що таке кримінальне правопорушення? 3) що являють собою кримінальні проступки, яка їх правова характеристика? 4) чому в новому КПК України передбачена кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення, які відсутні нині в чинному Кримінальному кодексі України?

Необхідно зазначити, що дізнання та досудове слідство, як дві різні форми по функціональному призначенню досудового розслідування, мають як спільні завдання (ст. 2 КПК), спільні ознаки, так і кожен ще свої специфічні завдання, свої особливості. Звичайно, що їх поєднує головна мета – встановлення справедливості та об'єктивної істини у кожній кримінальній справі, а також (як вже зазначалося вище) основне завдання всього кримінального процесу. Водночас, провадження розслідування в обох формах здійснюється тільки на підставі концептуальних конституційних положень, а також норм кримінального та кримінально-процесуального законодавства України, з дотриманням однакової процесуальної форми при провадженні слідчих дій і має рівноцінне процесуальне доказове значення. Одночасно між дізнанням та досудовим слідством існують певні відмінності.

Розкриваючи суть різниці функціонального характеру між слідством та дізнанням, вже давно в юридичній літературі панувала думка про те, що для органів досудового слідства розслідування злочинів є основною функцією, вся інша діяльність слідчого повністю обумовлена її існуванням. Водночас, для органів дізнання розслідування злочинів не є основною, чи єдиною функцією. При цьому посилаються, наприклад, на ст. 2 Закону „Про міліцію”, підкреслюючи, що основною функцією міліції є охорона громадського порядку. Важко однозначно погодитися з такою думкою, бо, по-перше, в статті 2 цього Закону, закріплені основні завдання міліції, і цей пункт не є першим, а третім, після якого закріплений пункт „виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили”. По-друге, функції міліції закріплені в ч. 1 ст. 7 цього Закону, і однією з яких є кримінально-процесуальна. По-третє, в п. 4 ст. 10 даного

Закону (основні обов'язки міліції), закріплено, що міліція зобов'язана здійснювати досудову підготовку матеріалів за протокольною формою, проводити дізнання у межах, визначених кримінально-процесуальним законодавством. Різні та суперечливі точки зору на дізнання на протязі певного періоду неодноразово призводили до різнойменної реорганізації цього правового інституту як у напрямку відповідному до вимог дійсно справедливого правосуддя, так і у напрямку безпідставного й іноді небезпечного для громади підвищення його ролі у кримінальному процесі, особливо за часів реакції і тоталітарного режиму (кінець XIX - початок XX століть, 30-50 роки XX століття).

Тому і недивно, що ще на початку XX століття, наприклад, П.Люблінський не бачив суттєвих процедурних відмінностей між діяльністю поліцейських чинів та судових слідчих по розслідуванню злочинів, яка у всіх випадках відбувалася під керівництвом прокурора, та пропонував злити дізнання з попереднім слідством в одну форму попереднього провадження, у так зване „прокурорське дізнання”.

Приблизно такі ж думки щодо дізнання та порядку його провадження існують й зараз у багатьох державах Західної Європи. Зокрема в ст. 14 КПК Франції, наприклад, до дізнання віднесено встановлення факту порушення кримінального закону, збирання про це доказів і розшук осіб, які його вчинили, доки не розпочато слідство, і розглядається в теорії як початкова стадія досудової частини кримінального процесу, в яку ще входять порушення кримінального переслідування і попереднє слідство. У Німеччині, наприклад, досудове розслідування проводиться у формі прокурорського дізнання, під час якого чини поліції під керівництвом прокурора збирають матеріали про обставини вчинення кримінального діяння, на підставі яких прокурором приймається рішення про закриття справи або про порушення публічного обвинувачення в суді.

Подібні процесуальні форми проведення дізнання існують сьогодні у багатьох державах Західної Європи.

Необхідно зазначити, що поняття „дізнання” не було законодавчо закріплено ще, починаючи з Статуту кримінального судочинства (1864 р.) (далі СКС) і по нинішній час.

У період до прийняття СКС і після його прийняття дізнання, розшук і слідство були об'єднані та здійснювалися міською чи земською поліцією. У містах здебільшого слідство проводили квартальні наглядачі. В окремих випадках його могли здійснювати нижні земські суди, управи благочиння, що склалися з поліцмейстерів і приставів. У найважливіших справах слідство проводили особливі чиновники за дорученням місцевого губернського начальства, міністра внутрішніх справ або царя. Після закінчення слідства поліція зі своїми висновками направляла справу до суду, що був зобов'язаний перевірити силу доказів про винність чи невинуватість підсудного.

На той час СКС передбачав три послідовні стадії слідства: дізнання, досудове слідство і судове слідство. Перша стадія була в компетенції поліції, друга – судового слідчого, третя – суду. Згідно норм СКС дізнання здійснювалося під керівництвом прокурора загальною поліцією, корпусом жандармів, а також посадовими особами деяких адміністративних установ, які виконували поліцейські функції в окремих галузях державного управління (ст. 262 СКС), і передбачало два його види: а) негласне поліцейське розслідування, під час якого з метою встановлення ознак злочину збиралися відомості шляхом опитування та спостережень (ст. 254 СКС); б) проведення невідкладних слідчих дій (оглядів, освідувань, обшуків, виїмок) чинами поліції замість тимчасово відсутнього судового слідчого, якщо до його прибуття на місце події могли бути втрачені сліди злочину (ст. 258 СКС).

З метою врегулювання кримінального процесу на українських землях, які входили до складу Російської імперії, в 1832 році, імператор Микола I затвердив Звід законів Російської імперії, що вводився в дію з 1 січня 1835 року. До цього Зводу входив закон „Про судочинство по злочинах”, який називають першим Кримінально-процесуальним кодексом Російської імперії. Він мав важливе правове значення, бо вперше в окремому законі були закріплені процедури розкриття, розслідування злочинів та правовий механізм діяльності судочинства.

Пізніше в 1860 році, 8 червня був виданий указ імператора Олександра II про відокремлення слідства від поліції, до якого додавалися дещо пізніше нормативні акти: „Установлення судових

слідчих”, „Наказ судовим слідчим”, „Наказ поліції про провадження дізнання”. Після прийняття цих нормативних актів статус слідчого значно змінився – втручання в його діяльність обмежувалася лише приписами законів. Слідчі призначалися на посаду за поданням губернатора наказом Міністра юстиції Російської імперії. Скарги на його дії розглядав суд. Крім того, слідчий міг виконувати і функції судді у тих справах, в яких він не брав участь як слідчий. В повноважені поліції знаходилося провадження дізнання за малозначними злочинами. У період з 1860 по 1880 роки була здійснена значна реорганізація всіх поліцейських установ в Росії – було утворено Міністерство внутрішніх справ, в якому створено департамент поліції. На той час правом проведення дізнання була наділена велика кількість різних чиновників адміністративної влади, включаючи волосних старшин, сільських старост, отаманів на Дону, козацьких старшин.

У 1864 році імператор Олександр II затвердив Статут кримінального судочинства, який вважають другим КПК. В цьому статуті були реалізовані значні новації на той час, ідеї та думки вчених та практиків, що були прогресивним на той час й залишаються актуальними й по нині: фіксація розслідування злочинів покладалася на судових слідчих та органи дізнання (поліцію); судова влада відокремлювалася від законодавчої і виконавчої; обвинувачення відокремлювалося від суду; для захисту прав обвинуваченого запроваджувалися приватні і присяжні повірені (адвокати); у справах про тяжкі звинувачення запроваджувалися суди присяжних; передбачалося апеляційне і касаційне провадження по скаргам на вироки судів та інше.

Кількість органів, яким надавалося право проводити дізнання в Україні, періодично змінювалася: в XIX ст. – велика кількість різних чиновників адміністративної влади, включаючи волосних старшин, сільських старост, отаманів на Дону, козацьких старшин; в 20-х роках XX ст. це також різні посадовці адміністративної влади, але дещо інших відомих посад. Тобто, дізнання виникло як адміністративно-поліцейська діяльність, яка спочатку знаходилася поза межами кримінального процесу. В царській Росії дізнання проводилося поліцейськими чинами і кримінально-процесуальним законодавством не регламентувалося. Його форма була вільною. Зі змінами і

удосконаленням кримінального судочинства дізнання стало процесуальною діяльністю окремих органів і стало формою розслідування злочинів. В 1917 році та в наступні п'ять років – в період революційних потрясень, державних переворотів та громадянської війни – вся правова система України, як і Росії зазнали значних функціональних змін. Визначальними на той час були Декрет Ради народних комісарів Росії від 24.11.1917 р. про Суд № 1, яким було ліквідовано всі судові і слідчі органи, прокуратура, адвокатура. Ще раніше – в березні 1917 року ліквідована поліція, яка замінена на міліцію. Замість старих судів були створені місцеві суди і трибунали. В грудні 1917 року для боротьби з контрреволюцією була створена надзвичайна комісія („ВЧК”).

Декрет РНК про Суд № 2 від 7 березня 1918 року затвердив створення колегіального слідчого органу – окружні слідчі комісії. В той же час на Україні – 29 квітня 1918 року гетьман Павло Скоропадський підписав Закон про тимчасовий державний устрій України та Закон про Генеральний суд. Дещо раніше – 4 січня 1918 року в Харкові, Радянський уряд України – Народний секретаріат – прийняв постанову „Про введення народного суду”, згідно якого вводилися судові слідчі. 21 жовтня 1920 року Положенням про народний суд скасовувалося колегіальне розслідування, а запроваджувалися народні слідчі. Після встановлення в Україні Радянської влади дізнання з початку 20-х років ХХ ст. набуває характеру процесуальної діяльності, оскільки законом було визнано, що дії органу дізнання щодо розслідування злочинів відбуваються в процесуальній формі та акти, складені під час такого дізнання (протоколи оглядів, допитів, тощо), як і акти попереднього слідства, мають однакове юридичне значення й силу судових доказів (ст. 111 КПК УРСР 1922 р., ст. 106 КПК УРСР 1927 р.).

За роки існування Української радянської соціалістичної республіки було прийнято і введено в дію три Кримінально-процесуальних кодекси: у 1922, 1927 і 1960 роках. Крім того, 31 жовтня 1924 року та 25 грудня 1958 року були прийняті Основи кримінального судочинства СРСР та відповідно УРСР. КПК УРСР, який зі значними змінами та доповненнями діяло тривалий час. В цих законах спочатку були затверджені слідчі в прокуратурі і КДБ (комітет державної безпеки) – тепер – Служба державної безпеки.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 6 квітня 1963 року було закріплено право проведення попереднього слідства слідчим Міністерства охорони громадського порядку – пізніше Міністерство внутрішніх справ. Згідно Закону України № 85/98-ВР від 05.02.1998 р. були внесені зміни та доповнення у Закон України від 04.12.1990 р. „Про державну податкову службу в Україні” – запровадження податкової міліції, та у КПК України (1960 р.) – у статті 101 та 102 – введені як орган дізнання та досудового слідства – податкова міліція.

До 30 червня 1993 року види дізнання розрізнялися залежно від того, чи у кримінальній справі було обов'язкове попереднє слідство, чи не обов'язкове – це було закріплено в ч. 3 ст. 103 і в ст. 105 КПК України (1960 р.). Проте в ч. 2 ст. 105 КПК зазначалося, що дізнання по справам, по яким попереднє слідство не обов'язкове, проводиться за правилами, що встановлені чинним КПК, за наступними винятками: 1) при провадженні дізнання захисник до участі в справі не допускається; 2) потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач по закінченні дізнання не ознайомлюються з матеріалами справи, а лише повідомляються про закінчення дізнання і про направлення справи прокурору; 3) правила, що встановлені ч. 2 ст. 114 КПК України (1960 р.) відносно слідчого (у випадку незгоди слідчого з вказівками прокурора про притягнення в якості обвинуваченого, про кваліфікацію злочину і про об'єм обвинувачення, про направлення справи для віддання обвинуваченого до суду або про закриття справи), не розповсюджується на особу, яка проводить дізнання. При незгоді з вказівками прокурора орган дізнання вправі оскаржити їх вищестоящому прокурору, не зупиняючи виконання цих вказівок. Ці положення були грубим порушенням процесуальних прав учасників кримінального процесу, тому і не дивно, що вони пізніше були скасовані. На жаль, із скасуванням ст. 105 КПК було скасована одна із форм здійснення дізнання, що привела до зменшення ролі органів дізнання в кримінальному процесі, залишивши їх лише допоміжним органом для органів слідства.

З 1993 року законодавчо закріплялось, що дізнання у всіх кримінальних справах може становити тільки перший етап досудового розслідування. Тобто, попереднє (досудове) слідство стало обов'язкове у всіх справах, крім справ, де передбачена протокольна

форма досудової підготовки матеріалів, та справ приватного обвинувачення.

Як вже зазначалося, що у ст. 101 КПК України (1960 р.) були закріплені органи дізнання. Якщо порівняти органи дізнання в їх історичному процесі розвитку, то необхідно нагадати, що, наприклад, в ст. 29 Основ кримінального судочинства СРСР (1958 р.) були закріплені лише 7 органів дізнання: 1) органи міліції; 2) командири військових частин, з'єднань, начальники військових установ; 3) органи державної безпеки; 4) начальник виправно-трудових установ; 5) органи державного пожежного нагляду; 6) органи прикордонної охорони; 7) капітани морських суден, що знаходились в далекому плаванні.

У 1985 році органи дізнання, що були закріплені в КПК в усіх союзних республіках бувшого СРСР, були доповнені начальниками слідчих ізоляторів, виховно-трудових і лікувально-трудових профілакторіїв.

У 1999 році законом від 8.10.1999 р. ст. 101 КПК (1960 р.) України була доповнена ще одним органом дізнання – податковою міліцією, а відповідно законами від 3.04.2003 р. та від 15.05.2003 р. – начальниками органів управління Військової служби правопорядку у Збройних силах України та їх заступники з питань провадження дізнання – у справах про злочини, вчинені військовослужбовцями Збройних Сил України та військовозобов'язаними під час проходження ними зборів, працівниками Збройних сил України під час виконання ними службових обов'язків або в розташуванні військової частини; командирами кораблів – у справах про злочини, вчинені підлеглими їм військовослужбовцями, а також у справах про злочини, вчинені працівниками Збройних сил України у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків під час походу за межами України; та було змінено назву органів прикордонної охорони на органи прикордонної служби.

Коротко розглянемо органи дізнання в деяких державах Європи. Цікаво, що у ч. 3 ст. 151 нині чинного КПК РФ закріплені органи дізнання, до яких відносяться: органи внутрішніх справ, органи податкової поліції, органи прикордонної служби, органи служби судових приставів, митні органи, органи Державної протипожежної служби. Цей перелік є вичерпним. Після завершення дізнання,

дізнавач складає обвинувачений акт, що є фактично таким же документом, який був протокол по протокольній формі досудової підготовки матеріалів.

Згідно ч. 2 ст. 66 нині чинного КПК Грузії, органами дізнання є: а) органи і підрозділи МВС, спеціально створені для проведення дізнання; б) начальники військових частин, з'єднань, начальники військових закладів; в) органи дізнання державної безпеки; г) органи прикордонної охорони; д) органи дізнання податкової служби; е) органи митної служби; ж) служба безпеки департаменту виконання покарань; з) капітани морських суден, що знаходяться в плаванні; і) спеціальна служба державної охорони.

В ст. 37 КПК Республіки Беларусь закріплені органи дізнання: 1) міліція; 2) органи безпеки - у справах, віднесених законом до їх відання; 3) командири військових частин, з'єднань, начальники військових установ і гарнізонів; 4) начальники установ, виконуючих покарання у вигляді позбавлення волі, слідчих ізоляторів; 5) органи прикордонних військ; 6) митні органи; 7) органи фінансових розслідувань; 8) органи державного пожежного нагляду; 9) капітани морських чи річкових суден, що перебувають у далекому плаванні; 10) голови дипломатичних чи консульських закладів Республіки Беларусь. Вірогідно, що ці новації є цікавими і для України.

Необхідно зазначити, що розглядаючи процес реформування органів і підрозділів, які входили і входять до системи МВС України, то за роки незалежності України вони зазнали значних змін, на підставі різних концепцій, доктрин і реформаторських програм діяльності органів внутрішніх справ України („Програма діяльності органів внутрішніх справ щодо поліпшення правопорядку в Україні на початку III тисячоліття”): 1) у 1993 році в системі МВС України були створені підрозділи по боротьбі із організованою злочинністю; 2) у 1998 році з системи МВС були виділені підрозділи по виконанні покарань і перетворені у самостійний Департамент з питань виконання покарань, а також створені підрозділи податкової міліції, які перейшли в систему Державної податкової адміністрації; 3) у 1999 році утворені підрозділи по боротьбі з незаконним обігом наркотичних речовин; 4) у 1993 році утворена служба ДСБЕЗ, 5) у 2003 році з системи МВС були виділені підрозділи Державної

пожежної охорони, які перейшли в Міністерство з надзвичайних ситуацій та ліквідації Чорнобильської катастрофи тощо.

В останні роки перед українським суспільством і правоохоронними органами України загострилася проблема запобігання та боротьби з усіма видами насильства в сім'ї, щодо жінок і дітей, особливо – торгівлю ними та пов'язаною з цим їх сексуальною експлуатацією і іншими подібними злочинними проявами. Тому на підставі рішення Київської міської Ради від 2 липня 1998 року №621 в структурі кримінальної міліції ГУМВС України в м. Києві створено перший в Україні спеціальний підрозділ – відділ по боротьбі з правопорушеннями у сфері громадської моралі при ГУМВС України в м. Києві (ВБПСГМ). Даний відділ у 2000 році був перейменований на відділ по боротьбі зі злочинами у сфері торгівлі людьми – ВБЗСТЛ, який є самостійним структурним підрозділом.

Нині, продовжується реформування міліції в національну поліцію в Україні, з одного боку вона звільняється від не властивих їй правоохоронних функцій і зосереджує основні зусилля на пріоритетних напрямках діяльності: оперативно-розшуковій, слідчій роботі та охороні громадського порядку; з іншого боку – це вдосконалення та покращення кадрового, матеріально-технічного, правового, науково-методичного та організаційного забезпечення.

Література

1. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2011. - 248 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». - К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2012. - 382 с.
3. Барилюк В.І. Проблемні питання науково-методичного забезпечення міліції як органу дізнання. // Міліція України. Науково-практичний збірник “Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених”. К.–2005.– № 3 (39). – С. 3-7.
4. Барилюк В.І. Міліція як орган дізнання в Україні: сучасний стан і шляхи удосконалення її діяльності. // Актуальні питання реформування правової системи України. Збірник наукових статей за матеріалами ІУ Міжнародної науково-практичної конференції. м. Луцьк, 1-2 червня 2007 р. С. 142-145).

5. *Малярєнко В.* До питання доктрини кримінальної юстиції в Україні // *Право України*, 2009, № 2, С. 11-23.
6. *Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П.* Кримінальний процес України. Підручник. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
7. *Тертишник В.М.* Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А.С.К., 2002. – 1056 с.
8. *Тертишник В.М.* Кримінально-процесуальне право України: Підручник. 4-те вид., доп. і переробл. – К.: А.С.К., 2003. – 1120 с.
9. *Гуценко К. Ф., Головка Л. В., Филімонов Б. А.* Уголовный процесс западных государств.— М.: "Зерцало-М", 2002. — 528 с.

Котюк Олександр Іванович,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри правосуддя
Київського національного університету
імені Т.Г. Шевченка, м. Київ, Україна

ЗМІСТ ОБСТАВИН, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, ПОТРЕБУЄ УТОЧНЕННЯ

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК у кримінальному провадженні, насамперед, підлягає доказуванню “подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини його вчинення)”. На цьому ж акцентується увага й у ст. 25 КПК, згідно з якою прокурор, слідчий зобов’язані “вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила” [1, с. 13, 48]. Отже, зміст цих норм орієнтує уповноважених осіб на встановлення “події кримінального правопорушення” (“події злочину”).

Проте, така постановка питання суперечить загальновідомим теоретико-правовим настановам, згідно з якими підставами виникнення правовідносин є юридичні факти. При цьому, під фактом мається на увазі те, що відбулося чи настало насправді, є дійсним, не вигаданим. А юридичним факт стає тоді, коли він зумовлює відповідні юридичні наслідки, якими може бути виникнення, зміна або припинення правовідносин, а відповідно права та обов’язки їх учасників.

За вольовою ознакою, тобто, залежить настання відповідного юридичного факту від волі особи чи ні, серед них розрізняють діяння і

події. При цьому, діяння (складовими якого є дія змістом якої є активна поведінка і бездіяльність, змістом якої є пасивна поведінка) це те, що залежить від волі особи, тобто, є свідомим і вольовим актом особи. А подія – це явища, обставини, які від волі особи не залежить, а тому узгоджуються вони з приписами правових норм, чи ні значення не має. Що ж до діянь, то залежно від того, узгоджуються вони з приписами правових норм, чи ні серед них розрізняють правомірні діяння (юридичні акти і вчинки) і неправомірні діяння (злочини і проступки). А, оскільки, неправомірні діяння чиняться всупереч приписам правових норм, то вони визнаються правопорушеннями. При цьому, як відомо, правопорушення являє собою лише винне протиправне діяння, вчинене суб'єктом правовідносин.

Важливим є й те, що юридична відповідальність базується на об'єктивних і суб'єктивних передумовах. Зокрема, об'єктивними передумовами є наявність правил, що врегульовують певне коло суспільних відносин і наявність факту порушення цих правил. А суб'єктивними передумовами є свобода волі особи та її вина. От тому, якщо подія, тобто те, що не залежить від волі особи, й сталася, то вона не може ні визнаватися кримінальним правопорушенням, ні бути підставою для відкриття кримінального провадження, ні, тим більше, зумовлювати кримінальну відповідальність.

Саме це підкреслюється у нормах Кримінального кодексу України, згідно з ст. 11 якого “Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину” [2, с.5]. Тобто, при визначенні суті злочину (за аналогією кримінального правопорушення) акцентується увага на тому, що він являє собою визначене законом діяння –конкретний акт зовнішньої вольової поведінки людини, яка може набувати форми дії або бездіяльності. Отже, за відсутності факту такого діяння, відсутній і факт злочину. А тому, кримінальне провадження насамперед мало б бути спрямованим на встановлення факту кримінального правопорушення, тобто того, що таке правопорушення відбулось насправді.

Ця ж обставина підкреслюється і в ст. 2 ККУ, згідно з якою, “Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом” [2, с.3]. Що ж до особливостей конкретного протиправного діяння, то вони проявляються в його

об'єктивній стороні, яка насамперед являє собою його зовнішній прояв, хоча її ознаками є також умови місця, часу, способу та обстановки його вчинення.

Таким чином, поняття “подія злочину”, що широко використовується у Кримінальному процесуальному кодексі суперечить методологічним настановам кримінально-правового змісту, які є визначальними для кримінально-процесуальних відносин. Не випадково, у нормах Кримінального кодексу України це поняття відсутнє взагалі.

А якщо так, то стає очевидним, що у зазначених конструкціях норм КПК поняттям “подія кримінального правопорушення” безпідставно замінене поняття “факт кримінального правопорушення”, змістом якого є вчинення кримінально-протиправного діяння.

Таким чином, викладене свідчить про те, що у ст. 25 та п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК словосполучення “подія кримінального правопорушення” необхідно замінити словосполученням “факт кримінального правопорушення” і, таким чином привести їх у відповідність з вимогами норм Кримінального кодексу України.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. №4651–VI [Ел. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Кримінальний кодекс України. – К.: Парлам. вид-во, 2001. – 143 с.

Столбовий Юрій Миколайович,
кандидат юридичних наук, прокурор
Київської місцевої прокуратури № 9 міста Києва,
м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Під час реформування національного законодавства України в умовах радикальних соціально-економічних та політичних змін та

стрімкого процесу інтеграції до законодавства Європейського Союзу та міжнародних стандартів, значних змін зазнала система кримінального судочинства, що призвело до переформатування організації діяльності та принципів роботи органів правосуддя, з метою забезпечення дієвих механізмів виконання своїх функцій.

Проте, аналіз стану протидії злочинності свідчить про низку негативних тенденцій, зокрема збільшення кількості злочинів при одночасному зниженні рівня їх розкриття.

Зважаючи на соціально-політичну, економічну та криміногенну ситуацію в Україні на даний час, за останні декілька років помітно підвищився рівень злочинності, кардинально зросла кількість вчинених злочинів. У 2015 році нерозкритими залишились 2 тисячі розбійних нападів, понад 15 тисяч грабежів та 200 тисяч крадіжок. В умовах такої негативної динаміки відбулося зниження більше ніж вдвічі кількості направлених до суду кримінальних проваджень стосовно осіб, які вчинили зазначені правопорушення (з 3 тисяч протягом червня до 1,4 тисячі у грудні).

Аналогічні тенденції характеризують стан протидії та розкриття злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспортних засобів, в тому числі й незаконних заволодінь транспортних засобів. Результати статистичних даних за останні роки вказують на стійку тенденцію до збільшення кількості кримінальних правопорушень зазначеної категорії. Так, за 5 місяців у 2013 році зареєстровано 3368 незаконних заволодінь транспортних засобів, у 2014 році – 4005, а у 2015 році – 4600 злочинів зазначеної категорії. Впродовж 5 місяців 2015 року з числа зареєстрованих 4600 кримінальних проваджень зазначеної категорії лише в кожному четвертому встановлено причетних до скоєння злочинів осіб (1174). Водночас, суттєво зменшується кількість направлених до суду обвинувальних актів у провадженнях зазначеної категорії.

Вказані проблеми пов'язані із соціальними, політичними, економічними чинниками, у тому числі й з процесом реформування правоохоронної системи, зокрема поліції, оскільки на неї покладено основне завдання щодо протидії злочинності, а оновлення кадрів потребує відповідної адаптації у певних часових проміжках.

Однак, крім вищезазначених факторів суттєве значення мають і суто юридичні, вирішення яких можливе у будь-який час та може

призвести до покращення ефективності реалізації завдання кримінального судочинства щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів.

Зокрема, слідчі та оперативні працівники, під час про ведення першочергових слідчих дій стикаються з необхідністю отримання даних про з'єднання операторів мобільного зв'язку з прив'язками до базових станцій на території вчинення кримінального правопорушення, однак, такі дані отримуються, на жаль, не відразу, оскільки для цього необхідне відповідне рішення суду, отримання якого займає тривалий проміжок часу, не менше декількох днів, що унеможлиблює швидке розкриття даного злочину.

На нашу думку, необхідно підготувати такі зміни до кримінального процесуального законодавства, які б давали можливість органу досудового розслідування невідкладно отримувати такі дані у операторів мобільного зв'язку з подальшим узаконенням відповідним рішенням суду як це, наприклад, закон дає право з невідкладним проведенням обшуків на підставі частини 3 статті 233 Кримінального процесуального кодексу України.

Крім того, необхідно посилити кримінальну відповідальність за незаконне заволодіння транспортними засобами, що у свою чергу підвищить ступінь тяжкості вказаного злочину до категорії тяжких та надасть можливість органам досудового розслідування використовувати передбачені законом негласні слідчі (розшукові) дії, адже їх використання в деяких випадках є єдиним способом розкриття злочинів даної категорії.

Важливим фактором для реалізації завдань кримінального судочинства щодо даної категорії злочинів є також оперативний доступ слідчих та оперативних працівників до інформаційних баз з метою швидкого опрацювання інформації про викрадені транспортні засоби, які розшукуються, власників транспортних засобів, осіб, що підозрюються або розшукуються за підозрою у вчиненні кримінальних правопорушень даної категорії.

Підвищення протидії незаконному заволодінню транспортних засобів суттєво вплине на зниження рівня злочинності через створення дієвого механізму покарання винних осіб, а також позитивно позначиться на рівні довіри суспільства до правоохоронної системи.

Кульчинська Юлія Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права
Київської академії водного транспорту
імені Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДИСКРИМІНАЦІЮ

Кримінальний кодекс України залишається одним з основним законодавчих актів щодо заборони дискримінації в правовій системі України. Проте, фронтального визначення поняття «дискримінація» не існує. Міжнародні та регіональні угоди в сфері захисту прав людини розходяться в визначенні цього поняття залежно від типу дискримінації.

Дискримінація походить від латинського слова «discriminatio», що в перекладі означає розрізнення. З юридичної точки зору дискримінація визначається як неправомірне розрізнення у ставленні до людей на підставі їх дійсної чи уявної приналежності до певної соціальної групи чи на підставі дійсних або уявних біологічних, фізичних, соціальних ознак. Тобто, дискримінація – це обмеження прав людини чи групи людей за певною ознакою (ознакою раси, кольору шкіри, національності, рідної мови, політичних чи релігійних переконань, соціального походження, майнового стану, роду занять, місця народження чи проживання, статі, сексуальної орієнтації, віку, інвалідності, стану здоров'я тощо) або переслідування їх через наявність зазначених ознак [1].

Дискримінація полягає у будь-якому прямому чи прихованому розрізненні, виключенні, обмеженні або перевазі, які виявляє той, хто дискримінує, до того, кого дискримінують, і які мають за мету чи наслідком применшення або скасування права дискримінованих осіб на рівність перед законом чи захист із боку закону на рівних з іншими людьми засадах або спричиняють для дискримінованих осіб неможливість користування правами людини та основними свободами на рівних з іншими засадах. У вузькому сенсі дискримінація трактується як дія чи бездіяльність, спрямована на обмеження прав і свобод людини або соціальної групи на підставі якоїсь захищеної законом ознаки (біологічної, фізичної або соціальної), притаманної цій людині або групі [2, с. 70]. Проте, не будь-яке розрізнення або

обмеження в ставленні до людини є дискримінацією. Наприклад, у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Про заходи з боротьби проти дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності» від 31 березня 2010 року зазначено, що у відповідності до прецедентного права для того, щоб якесь розрізнення у ставленні не розглядалося як дискримінаційне, воно повинне мати об'єктивне та розумне обґрунтування, тобто переслідувати обґрунтовану мету і використовувати засоби, що розумно співвідносяться з поставленою метою [3].

Підставами для дискримінації можуть виступати найрізноманітніші ознаки людини: 1) расова належність; 2) колір шкіри; 3) національна або етнічна належність; 4) стать, гендер і гендерна ідентичність; 5) вік; 6) стан здоров'я (зокрема, належність до категорії недієздатних осіб, наявність фізичних чи розумових вад, ВІЛ-статус); 7) громадянство (або його відсутність); 8) сімейний стан; 9) соціальний стан; 10) рід занять; 11) майновий стан; 12) місце проживання (регіональна належність, проживання в міській/сільській місцевості тощо); 13) ставлення до релігії (релігійні переконання, належність до релігійних течій, атеїстичні погляди); 14) конфесійна та деномінаційна належність (належність до релігійних общин і організацій); 15) філософські переконання (дотримання певних світоглядних концепцій); 16) політичні переконання; 17) належність до об'єднань громадян; 18) належність до певної соціальної групи; 19) рівень освіти; 20) сексуальна орієнтація; 21) наявність судимості або строк перебування в місцях позбавлення волі; 22) мова спілкування [4, с. 34].

Законодавство України конкретизує визначення «дискримінації за ознакою статі», яка, відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», являє собою дії чи бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможливають визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок і чоловіків [5].

Імпліцитно дискримінацію заборонено ч. 2 ст. 24 Конституції України, якою встановлюється, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та

інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [6]. Регулювання відносин у сфері запобігання дискримінації у галузі суспільних відносин таких як громадсько-політична діяльність, державна служба та служба в органах місцевого самоврядування, правосуддя, трудові відносини, охорона здоров'я, освіта, соціальний захист, житлові відносини, доступ до товарів і послуг та інші сфери суспільних відносин регулюється згідно із Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року, який визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини і громадянина [7].

Відповідальність за дискримінаційні дії встановлена ст. 161 Кримінального кодексу України в якій зазначено, що серед підстав притягнення до кримінальної відповідальності є пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Дії, що спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, приниження національної честі і гідності можуть бути будь-які дії, метою яких є істотне посилення серед певних груп населення настроїв неприязні, почуття сильної ворожнечі та огиди до інших етнічних або расових груп чи конфесій, приниження позитивних якостей тієї чи іншої нації порівняно з іншими. Це можуть бути: публічні підбурювання до вигнання за межі України або переселення в інші її регіони представників відповідних етнічних чи расових груп, пропаганда расової, національної, релігійної винятковості або нетерпимості, наруга над певними історичними або культурними реліквіями національним меншин або титульної нації (нація, яка дала назву (титул) державі), заборона відзначення національних свят чи відправлення релігійних культів, знищення або пошкодження пам'яток або споруд, які являють собою релігійну або культурну цінність якої-небудь групи населення, примушування до відмови від своєї національності [8].

Існують деякі різновиди дискримінації, наприклад, расова дискримінація – означає будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу, основані на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях суспільного життя. Найпоширенішою формою дискримінації в Україні є ейджизм (від англ. «age» – вік), тобто дискримінація людини за ознакою віку (за ознакою молодого або похилого віку). Зокрема, продовжують широко застосовуватись вікові обмеження при прийомі на роботу «людей похилого віку», починаючи від 28-30 років.

Так само, однією із форм дискримінації є ейблізм, що походить від англійського слова «able» – придатний, здоровий, здатний, іншими словами дискримінація людини на підставі інвалідності, наявності у людини обмежених фізичних можливостей.

Література

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юрид. думка, 2012. – 1316 с.
2. Гольченко В.Н. Терпимость как предпосылка понимания // Культурологічний вісник Нижньої Наддніпрянщини. – №6. – 2000. – С. 70-76.
3. Recommendation CM/Rec (2010)5 of the Committee of Ministers to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity (Adopted by the Committee of Ministers on 31 March 2010 at the 1081st meeting of the Ministers' Deputies) // [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int>.
4. Методичні рекомендації з протидії проявам нетерпимості (ксенофобії) для прокурорів та слідчих прокуратури, представників силових структур, неурядових організацій / Ю.А. Тищенко, О.К. Смірнов (передмова, розділ I), І.М. Осика (розділ II), О.О. Морозлі (додаток); за заг. ред. Ю. Тищенко. – Укр. незалеж. центр політ. дослідж., Інформ.-дослідн. центр «Інтеграція та розвиток». – К.; Сімферополь, 2011. – 48 с.
5. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – №52. – Ст. 561.

6. Конституція України [Текст]: від 28 червня 1996 року // [Ел. ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
7. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – №32. – ст. 412.
8. Кримінальний кодекс України. – К.: Паливода А.В., 2016. – 216 с.

Філіппов Артем Валерійович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правосуддя
Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана
Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ «В АВТОМАТИЧНОМУ РЕЖИМІ» В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА

Законом України від 14 липня 2015 року № 596-VIII [1] були прийняті, а 07 листопада 2015 р. набрали чинності новації стосовно відповідальності за адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі. Розглянемо лише найбільш дискусійні аспекти даного проблеми. І тут буде доцільно звернутись до не такої вже давньої історії питання, яку нерідко і незаслужено забувають. Згідно Закону України № 586-VI від 24.09.2008 р. [2] Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі по тексту – КпАП) було доповнено ст. 14-1, яка встановлювала «відповідальність власників (співвласників) транспортних засобів за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху у разі їх фіксації працюючими в автоматичному режимі спеціальними технічними засобами, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобами фото- і кінозйомки, відеозапису» [3]. Рішенням Конституційного Суду України від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010 у справі № 1-34/2010 [4], статтю 14-1, частину шосту статті 258 КпАП визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними). Серед ключових аргументів, якими Конституційний Суд України обґрунтував своє рішення, були такі:

– «Згідно з частиною другою статті 61 Конституції України, юридична відповідальність особи має індивідуальний характер» (пп. 4.2 [4]);

– «...перевірена на предмет конституційності стаття 14-1 Кодексу, яка міститься в Загальній частині Кодексу, встановлює особливості притягнення до адміністративної відповідальності саме власників (співвласників) транспортних засобів, однак безпосередньо не визначає складу правопорушення, а тому не може бути самостійною підставою для притягнення до такої відповідальності. Види правопорушень та процедура притягнення до адміністративної відповідальності визначені в Особливій частині Кодексу. Положення статті 14-1 Кодексу можуть застосовуватися лише в системному зв'язку з низкою інших статей, передбачених Особливою частиною Кодексу, диспозиції яких у безальтернативній формі визначають суб'єктом, який притягається до відповідальності за вчинення правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, особу, яка винна у вчиненні цього правопорушення, зокрема водія транспортного засобу. За відсутності в статтях Особливої частини Кодексу, які визначають склад адміністративних правопорушень, вказівки на те, що суб'єктами цих правопорушень є власники (співвласники) транспортних засобів, ці суб'єкти можуть притягатися до адміністративної відповідальності виключно за наявності в їхніх діях складу певного адміністративного порушення, інше створює правову невизначеність у встановленні суб'єкта, що притягається до відповідальності в цій сфері» (пп. 4.3 [4]);

– «Словосполучення "власник (співвласник) транспортного засобу", використане у статті 14-1 Кодексу, означає, що таким власником (співвласником) може бути як фізична, так і юридична особа (статті 2, 318 Цивільного кодексу України). Конституційний Суд України виходячи з конституційного принципу індивідуалізації юридичної відповідальності (частина друга статті 61 Конституції України), правової доктрини, положень Кодексу (статті 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 27, 30, 31, 32 Загальної частини та Особлива частина) та своєї правової позиції, за якою "суб'єктом адміністративної відповідальності є лише фізична особа" (абзац другий пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001 (v007p710-01) у справі про відповідальність юридичних осіб), вважає, що суб'єктом, який підлягає адміністративній відповідальності в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, є фізична особа» (пп. 4.3 [4]).

Ми дозволили собі процитувати тут мотивувальну частину рішення Конституційного Суду України в тій частині, в якій вона стосується предмету нашої доповіді, оскільки наведені в рішенні позиція Конституційного Суду та її обґрунтування, по-перше, в повній мірі може бути застосована й до нової статті 14-2 КпАП, по-друге, настільки однозначно та зрозуміло викладені, що навіть не потребують коментування. У разі нового конституційного звернення чи подання вже щодо ст. 14-2 КпАП, Конституційному Суду України буде дуже непросто мотивувати протилежне рішення щодо відповідності Конституції України зазначеної статті.

Приймаючи ст. 14-2 депутати Верховної Ради України пішли тим же шляхом, що й їх попередники в 2008 році, але зайшли ще далі. Тепер «адміністративну відповідальність за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі... несуть *юридичні* та фізичні особи, за якими зареєстровано транспортний засіб», тобто вперше за час існування КпАП 1984 року суб'єктом адміністративного проступку стали *юридичні* (!) особи. Проблема полягає в тому, що, КпАП 1984 року за своїм юридичним інструментарієм абсолютно не розрахований на такі революційні доповнення. КпАП 1984 року побудований на наріжному камені: суб'єктом адміністративного проступку є фізична особа, яка досягла на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку. Як вірно зазначає Конституційний суд, положення КпАП (статті 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 27, 30, 31, 32 Загальної частини та Особлива частина), за винятком кількох нових, включених у 2015 році, не припускають віднесення юридичних осіб до суб'єктів адміністративного проступку. Саме тому в 2011 році при прийнятті нового Повітряного кодексу [5], коли виникла аналогічна нагальна потреба врегулювати адміністративну відповідальність «юридичних осіб – суб'єктів авіаційної діяльності», пішли іншим, більш вдалим, на нашу думку, шляхом: не намагаючись включити таку відповідальність в КпАП, регламентували її в статтях 127-130 нового Повітряного кодексу [5]. Аналогічно законодавець діяв і раніше, коли виникала необхідність врегулювати адміністративну відповідальність юридичних осіб: «... фактично передбачивши відповідальність юридичних осіб за правопорушення проти установленого порядку публічного управління (адміністративні

правопорушення) в окремих законах України, законодавець вивів процедуру застосування стягнень до цих суб'єктів поза межі дії правил КУпАП [6, с. 166-167]». Звісно, це не вирішило проблему застарілості чинного КпАП, зате й не створило в ньому нових протиріч і колізій.

Інші «граблі», на які знов наступив законодавець: ст. 14-2, так само, як колись ст. 14-1, знов презюмує вину фізичних та *юридичних* осіб, за якими зареєстровано транспортний засіб, у вчиненому на ньому порушенні, тобто фактично запроваджує навіть не один, а цілих два нових для адміністративної відповідальності принципи – презумпцію вини особи і принцип об'єктивної відповідальності власника транспортного засобу. Як влучно зауважив Олексій Кравчук: «Законодавець лише визначив, що за низку правопорушень відповідатиме не особа, яка їх вчинила, а особа, на яку зареєстровано транспортний засіб» [7]. Такий підхід притаманний цивільно-правовій відповідальності власників транспортних засобів, поширений він і в міжнародному праві, наприклад, відповідальність авіаперевізника за Монреальською конвенцією 1999 р. Але навряд чи правомірно та необхідно поширювати принцип об'єктивної відповідальності (незалежно від вини) на адміністративно-деліктне чи, скажімо, кримінальне право. Даному «нововведенню» Конституційний суд в своєму рішенні від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010 у справі № 1-34/2010 в пп. 4.3 [4] вже дав негативну оцінку. Також вважаємо слушною позицію Олексія Кравчука, що підстави звільнення від адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, передбачені ч. 1 ст. 279-3 КпАП, є недостатніми [7]. Більше того, на нашу думку, положення ст. 279-3 КпАП штучно звужують можливості, надані власнику частинами 3 ст. 14-2 КпАП: «Фізична особа, за якою зареєстровано транспортний засіб або яка ввезла транспортний засіб на територію України, звільняється від відповідальності..., якщо транспортний засіб, його номерний знак вибули з володіння власника внаслідок протиправних дій інших осіб, або на момент вчинення правопорушення таким транспортним засобом *керувала інша особа*» [3]. В той же час, згідно ч. 1 ст. 279-3 КпАП: «Власник транспортного засобу або особа, яка ввезла транспортний засіб на територію України, звільняється від адміністративної відповідальності за правопорушення

у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі, у разі якщо ...протягом 14 днів з моменту отримання постанови про накладення адміністративного стягнення за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, зафіксоване в автоматичному режимі, особа, яка фактично керувала транспортним засобом на момент вчинення вказаного правопорушення, звернеться особисто або за допомогою засобів телекомунікаційного зв'язку у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, до уповноваженого підрозділу Національної поліції із відповідною заявою про визнання зазначеного факту адміністративного правопорушення та згоди на притягнення до адміністративної відповідальності» [3]. Неважко помітити, що такий порядок «звільнення від адміністративної відповідальності» особи, яка фактично не вчиняла дане адміністративне правопорушення, по суті де-юре не є звільненням від відповідальності власника транспортного засобу, а є перекладенням обов'язку знайти, довести й притягнути винного водія до відповідальності з «плечей» держави на «плечі» власника транспортного засобу. Як неодноразово наголосив в п. 4 свого рішення від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010 Конституційний суд [4], юридична відповідальність особи має індивідуальний характер (частина 2 статті 61 Конституції України). Особа не може нести відповідальність, піддаватись стягненню за діяння, яке вона не вчиняла, яке вчинила інша особа. Адже «адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення...» (ст. 23 КпАП [3]). Згідно ст. 24 КпАП, адміністративні стягнення застосовуються «за вчинення адміністративних правопорушень» [3]. Згідно ч. 3 ст. 27-1: «У разі фіксації правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі від загальної кількості балів громадянина, який **вчинив** правопорушення, вираховується кількість штрафних балів, передбачених відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу» [3]. «Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність...» (ч. 1 ст. 9 КпАП [3]), тобто статус власника транспортного засобу без доведення факту вчинення діяння, порушення правил дорожнього руху під час

керування транспортним засобом, не повинен бути підставою для автоматичного притягнення до відповідальності.

Слід погодитись з Олексієм Кравчуком: «...такі зміни порушують два важливі конституційні принципи: презумпцію невинуватості і право не давати пояснення чи показання щодо себе» [7]. Сама по собі така новація, як фіксація порушень правил дорожнього руху в автоматичному режимі, на наш погляд, не тільки корисна, а й давно потрібна нашому суспільству та державі, які обрали європейський вектор розвитку. Адже в Євросоюзі фіксація порушень правил дорожнього руху в автоматичному режимі давно стала звичайною практикою. Однак спосіб, яким пішов законодавець, хоч і є найбільш швидким, втім, на наше переконання, є далеко не найкращим. Обидві спроби прищепити передовий досвід Європейського Союзу в сфері боротьби з порушеннями дорожнього руху до радянського КпАП 1984 року та при цьому забезпечити верховенство права, повагу прав і свобод людини, на наш погляд, виявились невдалими. Були поставлені під сумнів наріжні конституційні принципи правової держави. Радянський КпАП 1984 року давно потребує заміни якісно новим, розробленим на основі Конституції України та міжнародних конвенцій про права людини, кодексом, який би передбачав адміністративну відповідальність юридичних осіб, встановлював для них окремі специфічні стягнення та особливий порядок їх застосування. Також новий кодекс має визначати гарантії дотримання прав власників транспортних засобів, в першу чергу презумпції невинуватості (для фізичних осіб), при притягненні їх до відповідальності.

Література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Закон України від 14 липня 2015 року № 596-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 39. – Ст. 372.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Закон України від 24.09.2008 р. № 586-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 10-11. – Ст. 137.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 52. – Ст. 1122.
4. Рішення Конституційного Суду України від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010 у справі № 1-34/2010 (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 101. – Ст. 3639.
5. Повітряний кодекс України від 19 травня 2011 року № 3393-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 48-49. – Ст. 536.
- 6.Г ришина Н. В. Соціально-правовий аспект адміністративної відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Гришина Наталія Вікторівна. – Харків, 2007. – 197 с.
7. Кравчук О. Аналіз змін до правил безпеки дорожнього руху з 07 листопада 2015 р. [Ел. ресурс] / О. Кравчук. – Веб-сайт «Інформаційний портал «Бухгалтер 24»». – Режим доступу до Інтернет-сторінки : <http://www.buh24.com.ua/analiz-zmin-do-pravil-bezpeki-dorozhnogo-ruhu-z-07-listopada-2015-r/>

Молдован Андрій Валеріанович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правосуддя
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного,
Котул Віктор Олександрович,
студент 3 курсу Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛІКИ НОВОГО КРИМІНАЛЬНО- ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ

20 листопада 2012 року набрав чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI підписаний Президентом України 13 квітня 2012 року. Також Президент підписав Закон № 4652-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України», який набере чинності разом з КПК України. Відповідні зміни внесено у Податковий кодекс України,

Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінально-виконавчий кодекс України та інші.

Новий КПК містить чимало нововведень, і в першу чергу покликаний зрівняти права захисту та обвинувачення в кримінальному процесі. Вдосконалено систему застосування запобіжних заходів. Введено такий запобіжний захід як домашній арешт та визначено тримання під вартою як винятковий запобіжний захід, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе забезпечити належну поведінку підозрюваного або обвинуваченого.

Домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі. Ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання органу внутрішніх справ за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого. Орган внутрішніх справ повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, і повідомити про це слідчому або суду, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження. Сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців. По закінченню цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід вважається скасованим.

Впроваджено категорію "кримінальні правопорушення", яка поділяється на злочини та кримінальні проступки за критерієм тяжкості. Поняття "кримінальний проступок" у КПК відсутнє, однак детально описана процедура розгляду таких правопорушень, у тому числі і процедура спрощеного провадження. Досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування. Під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою.

Говорячи про появу зазначеного інституту, слід зазначити про закріплене у КПК об'єднання відокремлених раніше стадій дізнання та досудового слідства в одну - досудове розслідування, яке розпочинатиметься з моменту надходження інформації про вчинений злочин до правоохоронних органів, яка обов'язково вноситиметься до Єдиного реєстру досудових розслідувань. При цьому, в процесі дізнання здійснюється розслідування кримінальних проступків, а під час досудового слідства - розслідування злочинів.

Заслуговує на увагу положення ст. 45 КПК, згідно з якими захисником особи в кримінальному процесі може бути виключно адвокат. Захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). При цьому, захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю.

До набрання чинності новим КПК як захисники допускалися не лише особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та інші фахівці у галузі права, а й близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники.

Введено поняття «слідчий суддя» - суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 КПК.

Перехідними положеннями КПК передбачено проведення зборів суддів у місцевих загальних судах у строк не пізніше трьох місяців з метою обрання слідчих суддів у порядку, встановленому Законом України "Про судоустрій і статус суддів". У разі якщо у зазначений строк слідчого суддю не було обрано, його повноваження, передбачені КПК, виконуватиме найстарший за віком суддя цього суду до дня обрання слідчого судді.

З'явилося поняття "повідомлення про підозру". Повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у випадках: затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів; наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

При цьому, слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право здійснювати затримання) зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, закріплені у ст. 42 КПК, а на прохання підозрюваного - детально роз'яснити кожне із зазначених прав. Глава 22 КПК висвітлює зміст письмового повідомлення про підозру, а також порядок його вручення та зміни.

Скасовано необхідність прийняття постанови про порушення кримінальної справи. Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення затверджуються Генеральною прокуратурою України за погодженням з Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства. Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

Запроваджено інститут присяжних та детальний опис провадження у суді присяжних (останній складатиметься з двох професійних суддів та трьох присяжних). Суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції. Усі питання,

пов'язані з судовим розглядом, крім питання, передбаченого частиною третьою статті 331 КПК України, судді і присяжні вирішують спільно.

Після призначення судового розгляду судом присяжних головуєчий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних. Громадяни, які внесені до списку присяжних і можуть бути викликані до суду як присяжні, визначаються згідно із Законом України "Про судоустрій і статус суддів". Письмовий виклик має бути вручений присяжному під розписку не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. У виклику зазначаються день, час і місце проведення судового засідання, права та обов'язки присяжного, перелік вимог до присяжних, а також підстави для звільнення їх від виконання обов'язків, припис про явку, а також обов'язок присяжного (чи іншої особи, яка одержала виклик для передачі його присяжному) невідкладно повідомити суд про причини неможливості явки. На підставі письмового виклику роботодавець зобов'язаний звільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя.

Відповідно до ст. 232 КПК, запроваджено можливість проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування. Допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках:

- 1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;
- 2) необхідності забезпечення безпеки осіб;
- 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;
- 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;
- 5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

Рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування приймається слідчим, прокурором, а в разі здійснення у

режимі відеоконференції допиту згідно із статтею 225 КПК (допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні) - слідчим суддею з власної ініціативи або за клопотанням сторони кримінального провадження чи інших учасників кримінального провадження. У разі, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного досудового розслідування, слідчий, прокурор, слідчий суддя може прийняти рішення про його здійснення лише вмотивованою постановою (ухвалою), обґрунтувавши в ній прийняте рішення. Рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування, в якому дистанційно перебуватиме підозрюваний, не може бути прийняте, якщо він проти цього заперечує.

Використання у дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку. Учасникам слідчої (розшукової) дії повинна бути забезпечена можливість ставити запитання і отримувати відповіді осіб, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії дистанційно, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені КПК. Скасовано інститут повернення справи на додаткове розслідування, що інколи призводить до необґрунтованого затягування розгляду справ.

Одним з найбільш суперечливих нововведень, з якими зустрінуться учасники кримінального процесу, є можливість укладання угод про примирення між потерпілим і підозрюваним, обвинуваченим і угод між прокурором і підозрюваним, обвинуваченим про визнання провини, які регулюються в главі 35 КПК, ст. 468-476.

Одразу після досягнення угоди обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду. Укладення зазначених угод може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Як випливає зі змісту наведених видів угод, в обох випадках передбачається узгоджене покарання та згода сторін на його призначення (або звільнення від відбування покарання з випробуванням). Одним з наслідків укладання зазначених угод є деякі обмеження права сторін на оскарження відповідного вироку.

Однак, за даних умов процес здійснення правосуддя на практиці перетворюється на своєрідні торги, що негативно позначається на об'єктивному розгляді справ.

Немає однозначного підходу серед спеціалістів у галузі права до нового інституту показання з чужих слів, адже, вважають використання чуток, якими за своєю суттю можуть бути показання з чужих слів, є неприпустимим при розслідуванні злочинів, оскільки обвинувачення повинне ґрунтуватися на доказах, достовірність яких можливо перевірити.

Відповідно до статті 97 КПК показаннями з чужих слів є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи. Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, у виняткових випадках, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів.

У зв'язку з цим, у цій запропонованій нормі не передбачено обов'язку слідчого, прокурора та суду допитати особу, на показаннях якої базуються такі показання свідка, що може призвести до:

- ✓ по-перше - до обмовлення завідомо невинних осіб;
- ✓ по-друге - як наслідок, до невірної вирішення питання про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні злочину;
- ✓ по-третє - до прямого порушення загальних засад кримінального провадження.

Ковальова Світлана Сергіївна,
старший викладач кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету біоресурсів і
природокористування України, м. Київ, Україна

НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

В умовах реформування економічного устрою України відбувається зростання кількості злочинних посягань, у тому числі і зростає кількість злочинів пов'язаних із незаконним заволодінням

транспортними засобами. Як показує статистика цей вид злочинності за темпами зростання випереджає кількість транспортних засобів.

Незаконне заволодіння транспортним засобом стало сьогодні різновидом прибуткового кримінального бізнесу. Як правило, усі злочини вчиняють організовані злочинні групи, учасники яких мають чіткий розподіл ролей, використовують найсучасніші досягнення науки і техніки.

Провівши аналіз наукової літератури, ми дійшли висновку, що в основі незаконного заволодіння транспортним засобом лежить мотив посягання. За мотивом посягання можна виділити дві групи осіб:

- ✓ особи, що мають намір вчинити незаконне заволодіння, щоб покататись. Для таких осіб немає різниці, який транспорт викрасти;
- ✓ особи, які заволодівають транспортним засобом з метою реалізації.

А отже дії, щодо незаконного заволодіння чужим транспортом може виражатись у двох формах:

1) незаконному заволодінні зазначеним транспортним засобом лише для тимчасового його використання;

2) незаконне заволодіння транспортним засобом, що пов'язане з оберненням його на свою користь або на користь інших осіб [1, с.599].

Для першої форми незаконного заволодіння транспортним засобом характерним є такий спосіб заволодіння, як його угон або захоплення для тимчасового використання. У цьому випадку суб'єкт (суб'єкти) злочину посягає на зазначені предмети не тому, що вони мають цінність, а тому, що транспортний засіб має особливу властивість (призначення) – швидкий рух (таким чином злочинець (злочинці) переміщається до місця крадіжки, вбивства, відпочинку, т.ін.). Злочин, що вчинений з використанням даної форми заволодіння, вважається закінченим з моменту незаконного заволодіння певним транспортним засобом для подальшого його тимчасового протиправного використання [2, с. 568]. При цьому, якщо незаконне заволодіння відбувається під час руху транспортного засобу, то, як зазначено в п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні

правопорушення на транспорті» від 23 грудня 2005 р. №14, злочин вважається закінченим з моменту встановлення контролю над ним. Проникнення в кабінку, гараж чи інше сховище, спробу запустити двигун або буксирувати транспортний засіб з метою заволодіння ним, необхідно, відповідно до роз'яснень Пленуму, розглядати як замах на вчинення злочину [3, с. 352].

До другої форми незаконного заволодіння транспортним засобом відносяться такі дії, які пов'язані з використанням такого засобу як цінного чужого майна на свою користь чи користь інших осіб (членів організованого злочинного угруповання). При цьому спосіб такого протиправного діяння, як свідчить практика протидії зазначеному злочину, може бути будь-яким: таємним, відкритим (з насильством чи без нього), шляхом обману або зловживання довірою та на кваліфікацію даного злочину не впливає [3, с. 352–353]. Незаконність заволодіння транспортним засобом, означає що винна (винні) особа всупереч або поза волею власника (користувача), протиправно вилучає транспортний засіб, не маючи на нього ані дійсного, ані передбачувального права [4, с. 686], крім випадків крайньої необхідності (ст. 39 КК України). При другій формі вчинення зазначених суспільно небезпечних дій цей злочин вважається закінченим з моменту протиправного заволодіння транспортним засобом, який дозволяє винній (винним) особі звернути викрадене на свою користь або користь інших осіб.

Визначальним для кваліфікації злочину є спосіб заволодіння транспортним засобом. В Постанові Пленуму Верховного Суду України №14 від 23. 12. 2005 р. наведений перелік способів заволодіння транспортними засобами. Відповідно до якого можна зробити класифікацію за різними підставами:

1. За способом заволодіння: таємно; відкрито.
2. В залежності від протиправних дій: шляхом обману; шляхом зловживання довірою; шляхом застосування насильства або погроз.
3. В залежності від місця викрадення: під час руху; з стоянки.
4. По відношенню до власника: примусове відсторонення від керування; примушування до початку руху.

До кваліфікуючих ознак злочину, що передбачений ст. 289 КК відносяться: а) незаконне заволодіння транспортним засобом, що вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або

поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильств, або вчинені з прониканням у приміщення чи інше сховище, або якщо воно завдало значної матеріальної шкоди (ч. 2 ст. 289 КК); б) ті ж самі дії, що передбачені частинами першою або другою ст. 289 КК, вчинені організованою групою або поєднані з насильством, небезпечним для життя та здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, якщо вони завдали великої матеріальної шкоди (ч. 3 ст. 289 КК).

Враховуючи, що аналіз цих особливо обтяжуючих ознак злочину, тобто його кваліфікуючих ознак, досить ґрунтовно описані в наукових джерелах та постанові Пленуму Верховного Суду України, увагу хотілося б звернути на те, що серед кваліфікуючих ознак складу злочину, передбаченого ст. 289 КК, відсутня така, як вчинення злочину злочинною організацією. У той самий час, як це витікає зі змісту п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями». У зв'язку з цим, виникає цілком логічне питання: на яку частину ст. 289 КК робити посилання, якщо злочин вчинено злочинною організацією?

Підводячи підсумок цього дослідження, варто зазначити, що кримінально-правова характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортним засобом дає можливість визначити причини зазначеного суспільно небезпечного діяння.

Література

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. С. С. Яценко. – К. : А.С.К., 2006. – 848 с.
2. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – Х. : Право, 2013. – Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.
3. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 14 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. – К. : Паливода А. В., 2011. – С. 349–357.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Атіка, 2005. – 1064 с.

Столяр Олена Олексіївна,
старший викладач кафедри господарського та транспортного права
Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана
Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

КОНТРАБАНДА. ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Донедавна історія формування митних відносин та митної політики в Україні приділялося дуже мало уваги. І тільки останнім часом історики, юристи та безпосередньо працівники митних органів приступили по-справжньому до системного вивчення історії митної справи в Україні. В цій роботі використовуються важливі історичні джерела досліджено головні етапи розвитку митної справи, проблеми боротьби з контрабандою в Україні. Проблема профілактики контрабанди, митних правопорушень, у тому числі обставин та причин, що сприяють вчиненню таких злочинів, порушень митних правил України, на жаль, до цього часу ще не отримала достатнього висвітлення в юридичній літературі.

Кримінальним кодексом встановлено, що предметом контрабанди є товари, валюта, історичні й культурні, національні цінності та інші предмети, у тому числі й ті, які вилучені з вільного обігу: отруйні, сильнодіючі, радіоактивні, вибухові речовини, зброя та набої. Виняток становить мисливська гладко ствольна зброя. Контрабандою завдається шкода або створюється загроза для: економічної безпеки, особливо при незаконному вивезенні стратегічної сировини та товарів; суспільної небезпеки при незаконному переміщенні наркотиків, психотропних речовин, зброї; національної безпеки України чи безпеки інших країн в разі незаконного вивезення(ввезення) зброї масового ураження, а також матеріалів чи технологій, які використовуються для їх виготовлення; інтересів культури в разі контрабанди культурних цінностей.

Практично у всіх країнах під контрабандою (contro-проти, bando-урядової постанови) розуміється переміщення через митний кордон (кордон держави) товарів та інших предметів таємно чи тих, які заборонені та визнається злочином. При цьому контрабанда стара, як і

митне право. Власне, коли з'явилося контрольоване і із стягненням мита переміщення товарів через митний кордон, тоді з'явилась контрабанда. Цей злочин є найпоширенішим у системі митного права і вважається, що контрабанда виникла разом з митною системою і державою як такою.

На жаль, про час виникнення контрабанди і в цілому про митну справу на території України збереглося мало документальних відомостей і до нас дійшла несистематизована інформація, окремі правові джерела. Спробуємо систематизувати поетапно основи боротьби з контрабандою на теренах Української держави.

Феодалний період Київської Русі 12-13 ст. був характерний занепадом центральної влади та зростанням могутності феодалів. Помісні князі створювали свої власні податкову і митну системи. В кожній землі встановлювалися свої митні збори, відомі як проїзні, або торгівельні. Уже на той час була відома практика ухилення від сплати мита шляхом переміщення товару поза митницею. З такими порушеннями боролися економічними заходами. З купця стягували подвійний штраф з кожного воза-*промит*, крім того кожний купець повинен платити штраф-*заповідь*.

У 1667 році був виданий Новоторгівельний статут. Яким встановлювалося, що на іноземні товари підвищено мито в 4 рази, саме це визнавало потік контрабанди, міри боротьби з якою були жорстокі. Контрабандистів били батогами, а інколи, відсікали руки і ноги.

Про важливість митної справи в державі свідчить і той факт, що одним із перших декретів більшовиків був Декрет «Про дозвіл на ввіз та вивіз товарів» від 29 грудня 1917р. Будь-яке переміщення товарів без дозволу визнавалось контрабандою та переслідувалось «за всією суворістю радянських законів».

З проголошенням незалежності в 1991 році Україна стикнулася з значним поширенням контрабанди в державі, особливо в прикордонних районах, як на заході, так і на східному кордоні з РФ, а також у морських портах (Одеса, Чорноморськ, Маріуполь, Керч, Севастополь тощо). З середини 1990-х рр. з відкриттям кордонів актуальними проблемами стали контрабанда людей, зокрема жінок і дітей, внутрішніх органів людини для подальшої трансплантації тощо.

Поширенню контрабанди сприяє як різниця економічного розвитку і внутрішньоекономічної та політичної ситуації України та

сусідніх східно-європейських держав (західні сусіди є членами ЄС, на півдні розташована невизнана квазідержавна ПМР тощо), так і корупція державних органів України і недостатні дії відповідальних органів по боротьбі з контрабандою. Значний розголос і ефект мала державна програма «Контрабанда – стоп!», здійснена у 2005 році під час першої каденції прем'єр-міністра України Ю. Тимошенко, яка, проте, не мала адекватного продовження.

На сьогодні контрабанда товарів та предметів передбачена ст.ст.201,305 КК України. На вимогу Президента України для уникнення дублювання поняття контрабанди як злочину було усунуто шляхом внесення цього поняття з митного кодексу України. Характерним також є те, що в попередньому кримінальному кодексі контрабанда відносилася до групи злочинів проти держави, а в нині діючому - до злочинів у сфері господарської діяльності. Іншими словами, докорінно змінився характер суспільної небезпечності цього злочину.

Сучасна контрабанда характеризується досить високим ступенем організованості, технічного забезпечення і міжнародними зв'язками, а тому боротьба з нею не може бути ефективною без тісного співробітництва між країнами. Підводячи загальний підсумок необхідно зазначити, що сьогодні в умовах активізації зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів підприємницької діяльності всіх форм власності, а також поглиблення кризових явищ в економіці України та інших країн, спостерігається різке зростання незаконного переміщення товарів, історичних та культурних цінностей та інших спеціальних предметів, що мають ознаки контрабанди.

Михайлов Володимир Олександрович,
старший викладач кафедри правосуддя
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАНЬ З БАНКІВСЬКИХ СЕЙФІВ, ПЛАНУВАННЯ ПЕРВИННИХ СЛІДЧИХ ДІЙ І ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ

На сьогоднішній день почастишали випадки крадіжки з банківських сейфів (особистих депозитних скриньок), що знаходяться

в сховищах фінансовий установ, які орендують громадяни. Як повідомляють у МВС, в 2015 р у зв'язку з пропажею з них готівки й цінностей, було відкрито 8 кримінальних проваджень, а до цього розпочато 3 розслідування в 2014 р.: три справи ведеться в Оболонському районі, по два - у Печерському та Шевченківському і одне в Подільському.¹¹ Чимало таких випадків, зареєстровано по всій Україні. Багато таких крадіжок залишитися латентними, оскільки потерпілі спочатку розуміють про неможливість довести наявності грошових коштів та ювелірних прикрас в скриньки банку і не заявляють про крадіжку. Адже банк за договором, як правило, несе відповідальність за цілісність скрині і не якого договору збереження вмісту сейфа з клієнтами не підписує, якщо злочину немає, то і довести те що у Вас щось пропало практично не можливо. Крадіжки, як правило, відбуваються через порушення процедури безпеки самим банком або при співучасті недобросовісних співробітників банку. Не варто виключати і винність власника (користувача) скрині, і лише в рідкісних поодиноких випадках злочинець міг діяти самотійно без співучасників.

Починати планування заходів необхідно з виїзду на місце і опитування співробітників адміністрації банку і начальника служби безпеки банку. За умови встановлення контактів та організації взаємодії з адміністрацією або службою безпеки банку вилучити відео с камер спостереження. Провести слідчий огляд сховища, депозитарію і замків, виявлення і вилучення слідів пальців рук, вилучити замок з ключами для призначення та проведення трасологічної експертизи. Встановити марку замку, який встановлений на депозитній скриньці банку (встановити чи потрібен при відкритті даного замку «Майстер ключ»), з подальшим отримання висновку експерта "фахівця з відкриття замків" чи можливо виготовити майстер ключ при наданні оригіналу ключа від банківської скриньки.

Вивчення процедури доступу Клієнтів до депозитних осередків, перевірити відповідності процедури чинним нормативно-правовим актам і міжнародним стандартам ISO. Отримання повної інформацію про останні фізичних та юридичних осіб, які орендували скриньку з якої пропали матеріальні цінності до того як її орендував

¹¹ Правопорушення // Сайт Державного комітету статистики України (www.ukrstat.gov.ua). – 2016. – 2 лютого

"Потерпілий". Отримати копію паспорта або дані, а так само провести оперативні заходи щодо кола осіб, у разі відмови адміністрації банку сприяти слідству, витребувати дану інформації в рамках кримінального провадження згідно норм КПК.

Отримати інформацію про співробітників банку, які відповідають за доступ Клієнтів до депозитарних осередкам (перевірити їх по базах даних, з метою виявлення негативу, наявних у них фінансових проблем і заборгованостей, алкоголічної, наркотичної, азартно ігрової залежностей та інших факторів здатних детермінувати у них скоєння крадіжки). Провести переговори з представниками адміністрації та служби безпеки банку з метою сприяння і з подальшим "відпрацювання співробітників банку" на поліграфі (детекторі брехні). Викликати даних осіб допит, як свідків у рамках кримінального провадження. Проведення оперативної роботи по перевірці (агентурної, кримінальної) інформації про зниклі гроші та ТМЦ. Висування і перевірка додаткових версій, які виникли в процесі первинних слідчих дій.

Література

1. Коновалова В. Е. Проблемы логики и психологии в следственной тактике. К., 1970. - С. 75.
2. Корноухое В. Е. Комплексное судебное-экспертное исследование свойств человека. Красноярск, 1982. - С. 74—81.
3. Правопорушення // Сайт Державного комітету статистики України (www.ukrstat.gov.ua). – 2016. – 2 лютого.

Михайлов Володимир Олександрович,
старший викладач кафедри правосуддя
Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ПОНЯТТЯ АГРЕСІЇ ТА ЇЇ ТЕНДЕНЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

За останні кілька років злочинність в Україні набула загальнонаціонального значення. Якщо раніш боротьба зі злочинністю розглядалася як важлива, але все-таки обмежена завданнями

правоохоронних органів, то зараз вона, наряді з економічною кризою, виходить на одне з перших місць серед проблем, що глибоко турбують суспільство. І це не дивно, тому що сучасна криміногенна ситуація в Україні являє собою зовсім нове якісне явище якпо масштабах злочинних проявів, так і по ступеню руйнівного впливу на життєздатність суспільства, функціонування і безпеки держави, права і волі його громадян.

У першу чергу, це відноситься до агресивної злочинності. Адже якщо злочини проти власності, конституційних прав громадян, діяльності державних і місцевих органів влади і керування заподіюють матеріальний збиток, перешкоджають роботі установ і посадових осіб, дезорганізують відносини в суспільстві, то агресивні злочини зазіхають на саме коштовне благо – життя, здоров'я, тілесну недоторканність,- створюють атмосферу страху, непевності у своїй безпеці, занепокоєння про долю близьких.

Сьогодні неможливо уявити собі засоби масової інформації, у яких не було б жодного повідомлення про який-небудь акт агресії чи насильства. Статистика красномовно свідчить про те, з якою частотою люди ранять і убивають один одного, заподіюють біль і страждання своїм близьким. Так, наприклад, щорічно в Україні відбувається понад 4,5 тисяч навмисних убивств, близько 7 тисяч тяжких тілесних ушкоджень, 1,3-1,5 тисяч зґвалтувань, понад 5 тисяч розбоїв, 24-25 тисяч грабежів, понад 3 тисяч вимагань і т.д.

Не виключено, що під враженням наведених вище фактів, у когось може виникнути думка про те, що саме на сучасному етапі історичного розвитку людства “темний бік ” людської природи якось незвичайно підсилюється і вийшов з-під контролю. Однак звістки про прояви насильства в інші часи й в інших місцях говорять про те, що в жорстокості і насильстві, що панують у нашому світі, немає нічого з ряду геть вихідного. Роберт Берон і Дебора Річардсон у своїй книзі “Агресія” наводять ряд найбільш відомих фактів в історії розвитку людства заподіяння масового насильства і жорстокості з боку одних людей стосовно інших.

- ✓ При узятті Трої в 1184 році греки-тріумфатори страчували всіх осіб чоловічої статі старше десяти років, що залишилися в живих, а жінки і діти, були продані в рабство.

- ✓ В роки найвищого підйому інквізиції (1420-1498) багато тисяч чоловіків, жінок і дітей були спалені заживо на багаттях за ересь і інші “злочини” проти церкви і держави.
- ✓ Більш 45% смертей серед представників народності уарони, що живе на сході Еквадору, складають летальні випадки в результаті поранень списом, отриманих у ході внутріплемінних сутичок.
- ✓ У народності джеб’юся в Папуа - Новій Гвінеї на убивства приходить більше 30% смертей серед дорослого населення.

Варто відмітити, що наведені вище та інші факти агресивного поведіння людей, як правило, відбуваються на обмеженій території і не представляють погрози для людства в цілому. Застосування ж сучасних, незрівнянно більш могутніх видів озброєння може привести до глобальної катастрофи. Сьогодні деякі держави мають можливість змести з землі все живе.

У світлі цих тенденцій неможливо не визнати, що насильство і конфлікт відносяться до числа найбільш серйозних проблем, перед якими сьогодні виявилось людство. Тому мимоволі задаєшся питанням: чому люди діють агресивно і які міри необхідно прийняти для того, щоб запобігти чи взяти під контроль подібне деструктивне поведіння?

Цими питаннями займалися кращі розуми людства протягом багатьох століть і розглядалися з різних позицій - з погляду філософії, історії, психології, медицини і т.д. Однак тільки в нашому сторіччі дана проблема стала предметом систематичного наукового дослідження, тому не дивно, що не на всі питання, що виникають у зв'язку з проблемою агресії, маються відповіді. По суті, вивчення цієї теми часто породжує більше питань, чим відповідей.

Серед численних теорій, що пояснюють причини агресивного поведіння в першу чергу варто назвати:

- 1) фрейдизм і неофрейдизм;
- 2) теорія фрустрації;
- 3) нейрофізіологічна концепція;
- 4) теорія психологічного і соціального відчуження.

Агресивність - особистісна позиція, властивість особистості, що укладається в наявності деструктивних, руйнівних тенденцій в області

міжособистісних відносин, готовності і перевазі використання насильницьких коштів для реалізації своїх цілей.

Відомо, що найважливішим для характеристики особистості є типовий, переважний для неї спосіб відносин до іншої людини, інших людей, і відповідно, до самого себе. Стосовно до психології найбільше проникливо про це, мабуть, сказано в С.Л. Рубінштейна: "... Найперше з перших умов життя людини - це інша людина. Відношення до іншої людини, до людей складають основу людського життя, її серцевину. "Серце" людини - усе виткано з його людських відносин до інших людей; те, чого він коштує, цілком визначається тим, до яких людських відносин людина прагне, які відносини до людей, до іншої людини він здатний установлювати. Психологічний аналіз життя, напрямків на розкриття відносин людини до інших людей, складає ядро справжньої психології, разом з тим, тут «область перетина психології з етикою». Виходячи з домінуючого способу відносин до себе й іншої людини, було намічено кілька принципових рівнів у структурі особистості.

Перший рівень – егоїзм. Він визначається переважним прагненням лише до власної зручності, вигоді, престижу. Відношення до себе як до одиниці, самоцінності, а відношення до інших суцього споживче, лише в залежності від того, чи допомагає інший особистому успіху чи ні. Якщо допомагає, то він оцінюється як зручний, гарний, якщо не допомагає, перешкоджає, утрудняє - як поганий, ворог.

Наступний, якісно інший рівень – групо - центричний. Людина, що тяжіє до цього рівня, ідентифікує себе з якою-небудь групою і відношення його до інших людей тісно залежить від того, чи входять ці інші в його групу чи ні. Якщо входять, то вони мають властивість самоцінності, гідні жалості, жалю, поваги, легкості, прощення, любові. Якщо ж інші в цю групу не входять, то ці почуття можуть на них не поширюватися.

Наступний рівень можна назвати просоціальним чи гуманістичним. Для людини, що досягає цього рівня, відношення до іншої вже не визначається лише тим - належить він до визначеної групи чи ні. За кожною людиною, нехай навіть недалекою, що не входить у мою групу, мається на увазі самоцінність і рівність його у відношенні прав і обов'язків.

Просоціальна, гуманістична ступінь, здавалося б, вища з можливих для розвитку особистості. Однак над цією чудовою і високою ступінню є ще одна. Її називають духовна чи есхатологічна. На цій ступіні людин починає усвідомлювати і дивитися на себе й іншого не як на кінцевих і смертних істот, а як на істот особливого роду, які співвідносяться з духовним світом. Як на істот, життя яких не кінчається разом з кінцем життя земного. Іншими словами - це рівень, у рамках якого зважуються суб'єктивні відносини людини з Богом, встановлюється особиста формула зв'язку з Ним. Людина здобуває особливу сакральну, божественну цінність. Зрозуміло, що на кожному ступені міняється уявлення людини про благо, щастя. На першому ступені (езопової) це особисте благо і щастя поза залежністю від того - щасливі чи нещасливі інші.

На другому ступені благо і щастя зв'язані з процвітанням тієї групи, з яким ідентифікує себе людина. Він не може бути щасливий, якщо терпить нещастя його група.

На третій ступені щастя і благополуччя, мається на увазі їхнє поширення на всіх людей, усе людство. Нарешті, на четвертій ступені до цього додається відчуття зв'язку з Богом і представлення про щастя як служінні і з'єднанні з Ним.

Безумовно, людей не можливо розкласифікувати, розставити кожного на визначений ступінь. Усі чотири рівні так чи інакше присутні в кожному і в якісь моменти, хоча б епізодом, ситуативно перемагає один рівень, а в якісь інший. Однак цілком можна говорити і про деякий типовий для даної людини профіль, типового устремління. У зв'язку з цим цілком логічно буде припустити, що саме представники перших двох груп є потенційними правопорушниками. Для досягнення своїх суцього егоїстичних цілей вони, як правило, не зупиняються ні перед чим, навіть перед здійсненням злочину, у тому числі й агресивному характері.

Типовими представниками другої групи, наприклад, є політичні терористи. Звичайні злочинці (представники в основному першої групи) діють, як правило, заради особистої вигоди. У них найчастіше просто немає навички бажання заробляти гроші чесною працею, немає етичних принципів, Десять заповідей вони ставлять ні в що. А політичні терористи найчастіше керуються якоюсь ідеологією чи якимось соціальним невдоволенням. ми повинні розвивати техніку

обезлюднення, - віщав А. Гітлер. Якщо ви запитаете мене, що я розумію під обезлюднення, я скажу, що маю на увазі усунення цілих расових одиниць. І це-те, що я маю намір здійснити, це, грубо говорячи, моя задача. Природа жорстока, тому і ми можемо бути жорстокими. Якщо я можу послати колір німецької нації в пекло війни без найменшого жалю про пролиття коштовної німецької крові, то звичайно, я маю право усунути мільйони нижчої раси, що розмножуються, як хробаки. ”От так усе просто: ціль виправдує будь-які кошти, якщо це навіть зв'язано зі знищенням цілих народів. Цей тип людей добре описаний Ф.М. Достоевським у “Бісах”. Його Верховенский - типовий терорист-революціонер. Услугувавшого для нього прообразом Сергія Нечаєва, сина маляра, було важке дитинство: батько його нещадно бив. І ця обставина зближає Нечаєва з іншими “ідейними” терористами, для яких ціль виправдує засоби. У кримінології давно відзначено, ті що переносили в дитинстві побої та знущання самі, часом, стають садистами чи садомазохістами. Це, звичайно, не означає, що всі ті, кого в дитинстві били, стають обов'язково терористами. Наприклад, великий Паганіні від побоїв батька не став злочинцем. Однак психіатрія довела, що часто буйне політичне невдоволення, пристрасть до бунта харчується підсвідомою пам'яттю про перенесені в дитинстві травми і насильство. У них виробляється своє представлення про людей і їх “перевиховання”, як правило, не на користь останніх. Той же, уже згаданий нами Верховенский говорить: “... Без деспотизму не можна, але в череді повинна бути рівність. У світі бракує тільки одного: слухняності! Повна слухняність, повна безособовість. Бажання і страждання - для нас, а для рабів у череді - дисципліна. Через шпигунство. Кожен член суспільства дивиться один за іншим і зобов'язаний доносом. Кожний належить усім, а усі кожному... Одне-два покоління розпусти необхідні! Розпусти нечуваної, підлої, коли людина обертається в бридку, боягузливу, жорстоку, себелюбну мерзоту, - от що треба! З таким усе, усе можна! А отут ще свіжесенької крові, щоб звикли. Судорогу раз у тридцять років, і усі раптом починають поїдати один одного... Ми проголосимо руйнування - це ідеяка так обов'язкова! Треба, треба кісточки розім'яти... Усе повинно бути зруйноване: і держава і моральність. Залишимося тільки ми, що заздалегідь

призначали себе для прийому влади: розумних прилучимо до себе, а на дурних поїдемо верхи!..”

На відміну від перших двох груп, представники останніх двох, по своїх особистісних якостях, в ідеалі найменше походять на людей, здатних заподіяти зло іншим заради досягнення своїх цілей. Але це в ідеалі, а в житті обставини часом складаються так, що і вони змушені застосовувати аж ніяк не гуманні міри. Тому представляється справедливим припущення А.Р. Ратінова й О.Д. Сітковский про те, що агресивність у різних осіб може мати різний ступінь виразності - від майже повної відсутності даної властивості до його граничного розвитку. Імовірно, гармонічно розвита особистість повинна мати визначений ступінь агресивності. Обмежений розвиток даної якості представляється соціально прийнятним і навіть необхідним. Потреби індивідуального розвитку і суспільної практики повинні формувати в людях здатність до усунення перешкод, а часом і до фізичного подолання того, що протидіє цьому процесу. Повна відсутність агресивності приводить до піддатливості, конформності, нездатності зайняти активну життєву позицію. Разом з тим надмірний розвиток агресивності по типу акцентуації починає визначати весь вигляд особистості, перетворює її в конфліктну, нездатну на соціальну кооперацію, а у своєму крайнім вираженні є патологією (соціальної і клінічної): агресія втрачає раціонально-виборчу спрямованість і стає звичним способом поводження, виявляючись у невиправданій ворожості, злостивості, твердості, негативізмі й ін. ”

Сама по собі агресивність не робить суб'єкта соціально небезпечним: по-перше, зв'язок агресивності з агресивним поводженням не завжди є досить твердий: по-друге, акт агресії може приймати і соціально схвалювані форми. Наприклад, дії правоохоронних органів при звільненні заручників у випадках, коли мирні переговори до позитивних результатів не привели. Те чи інше фарбування агресивність здобуває лише в контексті соціальної спрямованості особистості, мотивів її діяльності, тих цінностей, заради досягнення і володіння якими здійснюється ця діяльність.

У цьому зв'язку можна припустити, що агресивні прояви можуть бути: а) коштом досягнення визначеної мети чи самоцілі; б) способом психологічної розрядки.

Слід зазначити, що слово “агресія” /від лат. *agressio*/ широко використовується в різних областях знань, зокрема у філософії, біології, соціології, психології й у буквальному перекладі означає напад. У юриспруденції поняття агресії більш-менш докладно розроблено міжнародним правом, хоча, як відомо, визначення агресії у відносинах між державами в Статуті Організації Об'єднаних Націй зайняло кілька років дискусій. Визнається, що агресія, з погляду Статуту ООН, означає застосування сили проти територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави чи народу¹².

В інших галузях права термін “агресія” чи агресивне поведіння ” не одержав офіційного вживання. У наукових роботах вітчизняних юристів агресія ототожнюється з насильством - фізичним і психічним погрозами застосувати фізичне насильство.

У кримінальному праві фізичне насильство конкретизується такими його проявами, як навмисне убивство, навмисні тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, катування, побої, а психічне - погрозами застосування фізичного насильства, розголошення зведень, що ганьблять особу, шантаж чи знищення майна.

Безумовно, насильство є основною формою агресії, притім найбільш розповсюдженою і небезпечною. Разом з тим поняття агресії, як показує практика, значно ширше, ніж поняття насильства. По-перше, насильство застосовують друг до друга тільки люди (тварини можуть знайти агресивність як спосіб існування і захисту). По-друге, люди - істоти, наділені свідомістю, - здатні убити когось не застосовуючи насильства, а одним лише словом, навіть без погроз, наприклад, наклепом, помилковим доносом, образою, безадресною написом на двері вашого будинку і т.д.

У відмінності від неагресивних зазіхань, агресивні носять злісний, деструктивний (руйнівний) характер і мають на меті заподіяти потерпілим шкоди. Неагресивне корисливе зазіхання має наметі чужим чи майном майновими правами, і не більш того. Але коли головною, кінцевою метою майнового злочину, чиненого без насильства, є страждання потерпілого, катастрофи його надій і т.п., те воно здобуває агресивний характер. Обкрадаючи незнайомої людини,

¹²Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. – М., 1986. – Т.1. – С.365.

злодій звичайно байдуже відноситься до тому, як потерпілий поставиться до наслідків. Більш того, злодій може цілком щиро співчувати постраждалому (практиці відомі випадки, коли потерпілі повертали навіть украдені речі з почуття жалю). Його ціль заволодіти чужою цінністю, а до власника йому справи немає. Але якщо, приміром, викрадаються гроші і цінні папери для того, щоб усунути конкурента, привести його до банкрутства, те агресивний характер злочину не викликає сумнівів. От чому багато визначень агресії страждають неповнотою і не відображають внутрішньої спрямованості агресивних дій, їхньої ворожої спрямованості стосовно об'єктів агресії.

Під агресивним злочинним поведінням варто розуміти, будь-які форми навмисних дій, що носять деструктивний (руйнівний) характер, мотивовані ворожнечею і ненавистю до людей і речей спрямовані на заподіяння, або на створення небезпеки їм шкоди.

Таким чином, в основі агресії лежать ворожнеча і спрага руйнування. Сила, з якою індивід виражає свою ненависть до інших чи до самого себе і з якою він намагається задовольнити цю ненависть, визначає міру агресивності - від образи до вбивства, від самодокорів до самогубства. Розрізняють агресію ворожу й інструментальну. Метою першої є нанесення шкоди супротивнику в конфліктній ситуації, чи тому, хто з ним ототожнюється. Інструментальна агресія безпосередньо спрямовується проти осіб, до яких агресор не випробує особистої ненависті (наприклад, до захоплених заручників, при терористичних актах на вокзалах, у метро і т.п.), а також проти речей і об'єктів природного середовища, розраховуючи в такий спосіб викликати негативні емоції людей, а також зняти внутрішнє напруження, викликане активізацією мортідо (чи Танатоса, по Фрейдіві), тобто прагнення до руйнування.

Література

1. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. – Спб: Питербург, 1997. – С.22-23.
2. Фрейд З. Разделение психологической личности//Введение в психоанализ. Лекции. – М., 1998. – С.334-349.
3. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности// Социологические исследования. – М., 1992. - №7. – С.127.
4. Ницше Ф. Воля к власти: опыт переоценки всех ценностей. – М., 1994. – С.64.

5. Фокс В. Введение в криминологию. – М., 1980. – С. 124-137.
6. Ратинов А.Р., Ситковская О.Д. Насилие, агрессия, жестокость как объекты криминального-психологического исследования//Насилие, агрессия, жестокость. – М., 1989. – С.5.
7. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. – М., 1957. – С.262-263.
8. Гитлер А. Я освобождаю людей от отяжчающих ограничений разума//Диалог. – 1990. - №11. – С.101.
9. Достоевский Ф.М. Бесы//Диалог. – 1990.- №11 – С.105-106.
10. Ратинов А.Р., Ситковская О.Д. Указ. Работа. – С.5.
11. Цит.по: Бандурка А.М., Зелинский А.Ф. А.Ф. Указ. Работа. – С.6.
12. Изард К. Эмоции человека. – М., 1980. – С.312.
13. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. – М., 1986. – Т.1. – С.365.
14. Ениколопов С.Н. Некоторые результаты исследования агрессии // Личность преступника как объект психологического исследования. – М., 1979. – С.102.

Безкровний Євген Анатолійович,
викладач відділу підготовки прокурорів з
організації роботи в органах прокуратури, юрист 2 класу,
Національна академія прокуратури України, м. Київ, Україна

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ОРГАНІВ ПРОКУРОРСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

У чинному законодавстві України закріплені правові норми, що регулюють діяльність органів самоврядування, головним завданням яких є підвищення ефективності організації роботи та правового захисту працівників. Так, відповідно до статті 122 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», у період між конференціями суддів функції суддівського самоврядування виконує відповідна рада суддів.

З цього приводу, О. О. Долгий зазначає, що діяльність органів суддівського самоврядування має сприяти створенню належних організаційних та інших умов для забезпечення нормальної діяльності судів і суддів, утверджувати незалежність суду, забезпечувати захист суддів від втручання в їх діяльність, а також підвищувати рівень роботи з кадрами у системі судів [1].

Відповідно до положень Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року, вносяться принципові зміни до функціональної моделі прокуратури України шляхом створення системи органів прокурорського самоврядування.

С. В. Подкопаєв, аналізуючи принципово нові положення проекту Закону України «Про прокуратуру», що стосуються створення органів прокурорського самоврядування, розкриває їх суть та акцентує увагу на повноваженнях Ради прокурорів України щодо розгляду звернень прокурорів та інших повідомлень про загрозу незалежності прокурорів і звернень стосовно неналежного виконання прокурором, який обіймає адміністративну посаду, посадових обов'язків, встановлених для відповідної адміністративної посади [2].

У статті 65 наведеного Закону встановлено, що прокурорське самоврядування – це самостійне колективне вирішення прокурорами питань внутрішньої діяльності прокуратури з метою:

1) забезпечення організаційної єдності функціонування органів прокуратури, підвищення якості роботи прокурорів;

2) зміцнення незалежності прокурорів, захисту від втручання в їх діяльність;

3) участі у визначенні потреб кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення прокурорів, а також контролю за додержанням установлених нормативів такого забезпечення;

4) обрання чи призначення прокурорів до складу інших органів у випадках та в порядку, встановлених законом.

Прокурорське самоврядування здійснюється двома органами: Всеукраїнською конференцією працівників прокуратури та Радою прокурорів України.

При цьому, органи прокурорського самоврядування виступають як складова частина прокуратури України і їх завданням є сприяння ефективності організації прокурорської діяльності без втручання у виконання прокуратурою покладених на неї функцій.

Оскільки, нині у вітчизняній правотворчості та правовій науці не сформувалися традиції діяльності інституту прокурорського самоврядування, доцільно звернутися до правового досвіду функціонування прокуратур у країнах Європи. Так, у статті 80 Закону Республіки Молдова «Про прокуратуру» від 25 грудня 2008 р. передбачена Вища рада прокурорів як представницький і самоврядний орган прокурорів, що виступає гарантом незалежності, об'єктивності і неупередженості прокурорів. [3].

Досліджуючи діяльність у Національній раді прокуратури Польщі, О. С. Проневич стверджує, що вищезазначений орган є важливим інструментом артикуляції консолідованої позиції прокурорського співтовариства з актуальних проблем розвитку прокуратури і професійної діяльності прокурорів. Автор звертає увагу, що незалежність прокурора полягає у відсутності можливості втручання в зміст і сферу здійснення прокурором дій та прийняття рішень у рамках його функціональних повноважень [4].

Законом України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року на Раду прокурорів України покладено розгляд виокремленої категорії звернень, а саме звернень прокурорів та інших повідомлень про загрозу незалежності прокурорів та розгляд звернень щодо неналежного виконання прокурором, який обіймає адміністративну посаду, посадових обов'язків, встановлених для відповідної адміністративної посади.

Зазначаючи про інше повідомлення щодо загрози незалежності прокурорів, законодавець фактично не розкрив питання про суб'єктів їх подання. Безперечно, є всі підстави стверджувати, що такі повідомлення згідно зі статтею 71 наведеного Закону можуть виходити від прокурорів, оскільки вони уже наділені правом на такі звернення. Водночас варто доповнити наведену правову норму щодо надання права на звернення до Ради прокурорів України із повідомленням про загрозу незалежності прокурорів кожному, кому відомі такі факти.

Діяльність Ради прокурорів України, що стосується розгляду і вирішення звернень, спрямована на досягнення ефективності організації роботи прокурора та забезпечення його незалежності і відповідальності. Однак доцільно закріплення на нормативно-правовому рівні механізму проведення Радою прокурорів України перевірок за зверненнями прокурорів та іншими повідомленнями про загрозу їх незалежності та громадян щодо неналежного виконання прокурором, який обіймає адміністративну посаду, посадових обов'язків, встановлених для відповідної адміністративної посади та розроблення Положення «Про порядок розгляду звернень громадян та юридичних осіб Радою прокурорів України».

Література

1. Долгий О. О. Організаційно-правове забезпечення професійного самоврядування в Україні: теоретичні та прикладні аспекти / О. О. Долгий, В. В. Устименко // Митна справа. – 2014. – № 2(2.2). – С. 283–288.
2. Подкопаев С. В. Органи прокурорського союзу: опыт становления в Украине / С. В. Подкопаев // Право. Журнал Высшей школы экономики. – 2013. – № 4. – С. 164–173.
3. Про прокуратуру: закон Республіки Молдова від 25 грудня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravo.org.ua/files/zarub_zakon/Mld_PR_2008.pdf
4. Проневич О. С. Інститут прокурорського самоврядування в Республіці Польща / О. С. Проневич // Адміністративне право і процес. – 2014. – № 3(9). – С. 41–51.

Чемерис Іван Вікторович,
аспірант кафедри адміністративного права
Інституту права імені Володимира Великого МАУП,
м. Київ, Україна

ЩОДО ОКРЕМИХ РИС ПСИХОЛОГІЇ КОРУПЦІЇ

Корупція – не просто соціальне, але і психологічне та моральне явище. Адже вона не існує поза людьми – їх поведінкою, діяльністю. Корупція – це спосіб мислення, який обумовлює спосіб життя. Деякі вчені виділяють два основні мотиви корупційної поведінки. Перший – це прагнення одержання матеріальних благ, які не може забезпечити грошове утримання чиновника. Другий полягає у ставленні до корупції як до небезпечної та захоплюючої гри. У науковому середовищі є думка, що ігрові мотиви в корупційній поведінці переплітаються з корисливими і починають посилювати один одного. Наявність саме цих двох мотивацій, їхнє взаємодоповнення багато в чому пояснює поширеність корупційного способу життя.

На нашу думку, питання гри в корупційних діях відсутнє. Особа, яка схильна до корупції з самого початку думає про те, щоб отримати грошові кошти або інші речі, а гра для неї не відіграє ніякої ролі. Корупція притаманна всім суспільствам, проте в розвинених суспільствах вона є набагато меншою, тому що виховання з дитинства заперечує сам факт існування корупції. Крім того в

розвинених країнах особи, які працюють отримують нормальну заробітну плату, що дає можливість жити без особливих проблем.

В Україні, на жаль, існують такі проблеми, як низька заробітна плата чиновників, велика кількість перевіряючих організацій, які не завжди перевіряють, а беруть хабарі, за те, що ніби вони перевіряли, в судах і правоохоронних органах корупція є найбільш високою, тому, що законодавство змінюється досить часто і пересічний громадянин не може слідкувати за його змінами, чим користуються співробітники правоохоронних органів та адвокати. Існує думка, що для особистості, схильної до корупції, характерне переважання матеріальних цінностей над духовними, що, як правило, зумовлює її вибір в ситуації конфлікту інтересів між особистими і суспільно значущими інтересами на користь особистих інтересів.

Таким чином, для персони, яка тяжіє до корупційної поведінки, мірилом щастя є багатство, а головною цінністю - «мати», а не «бути». Для такого типу людей властиво осмислювати життя через матеріальні блага, прагнути до розкоші, бути незадоволеними життям і мати низьку самооцінку. Крім того, для них характерно бачити джерело управління своїм життям переважно у зовнішньому середовищі - в інших людях, долі, обставинах, довкіллі.

Психологи розробили спеціальні методики, які дозволяють виявити рівень антикорупційної стійкості людей, що виконують свою діяльність в умовах підвищеного корупційного тиску. Ймовірно, боротьба з корупцією в Україні буде приносити більше плодів, якщо у розробці антикорупційних програм використовуватимуть науково обґрунтований психологічний супровід, зокрема - спеціальні методики визначення схильності до корупції.

Нещодавно у Верховній Раді України був зареєстрований законопроект щодо обов'язкового оприлюднення в інтернеті інформації про вакантні посади державної служби. Іншими словами, згідно цій законодавчій ініціативі, нових чиновників можуть шукати через інтернет. Очевидно, що сьогодні більшою мірою виділяється проблема не стільки, де і як шукати нових держслужбовців, скільки кого саме, точніше - людей з якими якостями. У даному випадку спеціальні психологічні тести на схильність до корупції при прийомі на чиновницьку роботу могли б виявитися добрим фільтром. Ці методики швидше мають бути проєктивними - тобто такими, за допомогою яких досліджувалися б фундаментальні властивості особистості, пов'язані зі схильністю до корупційної поведінки.

Неоднозначним є питання, якою мірою національна ментальність впливає на схильність людей тієї чи іншої нації до корупції. В українському експертному середовищі є різні думки з приводу того, яку роль відіграє український менталітет у високому

рівні корупції в країні. Одні кажуть, що поширеність корупційного способу життя в Україні безпосередньо пов'язана з особливостями нашого національного характеру. Інші кажуть, що український менталітет тут не при чому. У даному випадку, напевно, актуальніше говорити не конкретно про корупцію, а загалом про специфіку національної правосвідомості, зокрема - прийнятих в нашому суспільстві моделей відношення до закону та його дотримання.

За словами вчених, повсякчасне порушення правових приписів, приховане, а часом і відкрите нерозуміння фундаментальних цінностей правової реальності - усе це і багато іншого є в сутності української правової ментальності проявом жорсткого юридичного нігілізму. Як би там не було, залишається сподіватися, що всі останні українські потрясіння все ж таки приведуть до укріплення як правової, так і духовної свідомості нашого суспільства, а не до чогось зворотного.

Заросило Віталій Володимирович,
аспірант кафедри адміністративного права
Інституту права МАУП, м. Київ, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ МАСОВИХ ЗАХОДІВ ТА УЧАСТЬ У ЦЬОМУ ПРОЦЕСІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Розгляд питання щодо управлінського впливу органів внутрішніх справ на масові заходи вимагає розуміння цього явища і визначення його основних властивостей. Для розуміння, яким саме чином властивості масових заходів формують вимоги до Національної поліції України, розглянемо це явище з системної точки зору, визначивши ті властивості, які необхідні для забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки під час їх проведення.

Значення словосполучення „масовий захід” сьогодні не визначене в законодавчому порядку і трактується по - різному. Так, стаття 39 Конституції України згадує лише чотири форми зібрань людей, які можна вважати масовими заходами – збори, мітинги, походи і демонстрації. Очевидно, що перелік, наведений у Конституції, не відповідає фактичній кількості існуючих форм масових заходів. У зв'язку з цим проблематика питання Національної поліції України, як суб'єкта забезпечення безпеки під час проведення масових заходів повинна починатися з розуміння самого терміну «масові заходи».

Обов'язковими атрибутами масових заходів є наявність безпосередніх учасників та організованість. Завдяки великій різноманітності масові заходи можуть бути багатоцільовими і не завжди чітко регламентуються. Порівняння даного явища з іншими суспільними явищами, такими як погром, бунт, безчинства, масові грабунки тощо, які також мають масовий характер, дозволяє виділити їх в окрему форму.

Масові заходи також можуть виникати стихійно, без попередньої підготовки, однак їх цільова спрямованість відрізняється від перелічених масових явищ. Відміна полягає в тому, що мета масових заходів досягається без здійснення протиправної діяльності або порушення закону. Водночас масові заходи відрізняються від повсякденного або буденного життя людей тим, що вони проводяться епізодично, задовольняючи якість потреби і вирішуючи питання незвичним, соціально активним способом, що передбачає дію, заклик або інші форми висловлення соціальних потреб.

Тому, масові заходи недоцільно характеризувати як сукупність дій соціального життя за участю великої кількості громадян. Це визначення охоплює й інші масові явища, а отже, не є чітким. З цих самих міркувань, масові заходи не можна характеризувати тільки як форму активних дій громадян з метою виявлення їх волі, захисту своїх прав і свобод, законних інтересів, задоволення потреб в економічній, політичній, соціально-культурній, інших матеріальних і духовних сферах. Масові заходи не можуть захистити права і свободи громадян або задовольнити їхні потреби. Швидше за все, масові заходи - це форма волевиявлення людей (навіть не завжди громадян).

Окремим питанням стоїть питання санкціонованості чи несанкціонованості масових заходів у контексті самого визначення цього терміна. Конституція України не передбачає дозвільної системи на проведення масових заходів у державі. Окремі масові заходи можуть бути заборонені судом „відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку - з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей”. Згідно з цим визначенням, якщо масовий захід заборонений судом, то його учасники не просто не можуть здійснити своє волевиявлення, а становлять пряму загрозу національній безпеці і є свідомими

правопорушниками, дія яких підлягає під означення відповідних статей Кримінального кодексу України та Кодексу про адміністративні правопорушення. Отже, питання про попередню санкцію на дозвіл для проведення масового заходу не повинно ставитися взагалі. Недоречно також здійснювати будь-яку адміністративну регламентацію щодо терміну початку масових заходів (попередження заздалегідь про початок проведення за 5 - 10 днів тощо), оскільки про це не закріплено в Конституції України, а спроби зробити це - є порушенням демократичних свобод.

Забезпечення безпеки під час проведення масових заходів означає діяльність Національної поліції інших державних установ та інших суб'єктів, які повинні створити умови для проведення масових заходів та охорону громадського порядку і громадської безпеки під час масових заходів. Поняття «забезпечення масових заходів» є більш широким і включає в себе охорону громадського порядку і забезпечення безпеки людей як складовий елемент. Виходячи з цього, питаннями забезпечення масових заходів повинні займатися не тільки органи поліції, а й інші державні структури, а також організатори масових заходів. Організація забезпечення масових заходів сьогодні включає вирішення цілого комплексу питань, зокрема: – підготовку до забезпечення масових заходів, дотримання умов безпечного проведення масових заходів, забезпечення законності і охорону правопорядку під час проведення масових заходів та забезпечення громадського порядку після проведення масових заходів.

Завданнями Національної поліції у сфері охр громадського порядку та громадської безпеки є

- ✓ забезпечення публічної безпеки і порядку;
- ✓ охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- ✓ протидія злочинності;
- ✓ надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги

Порівняння даних функцій зі змістом забезпечення масових заходів свідчить, що Національна поліція відіграє провідну роль в державно-управлінських відносинах стосовно цього суспільного явища. Поза сферою головної відповідальності Національної поліції

залишаються лише питання забезпечення національної та пожежної безпеки. Тому можна вважати, що забезпечення масових заходів майже повністю є сферою компетенції Національної поліції через об'єктивні причини. Розгляд визначених завдань ОВС, пов'язаних з забезпеченням масових заходів, свідчить, що всі вони так чи інакше пов'язані з забезпеченням порядку і безпеки.

Отже, основна мета діяльності Національної поліції щодо масових заходів – забезпечення громадського порядку і громадської безпеки людини, суспільства та держави. Умови проведення масових заходів зумовлюють наявність суспільної небезпеки як категорії, що характеризує об'єкт впливу такого специфічного виду державно-управлінських відносин як забезпечення масових заходів. Термін «суспільна небезпека масового заходу» можна визначити, як здатність, можливість завдання шкоди суспільству (а отже людині та державі) під час проведення масових заходів. Розкриття цього терміну в конкретних умовах охарактеризує також одну зі сторін повсякденного життя людей. Це і небезпека дорожнього руху, небезпека виникнення епідемій, небезпека життя. За своїм наповненням суспільна небезпека охоплює не конкретні прояви порушення громадського порядку, а потенційну можливість здійснення таких порушень, що можуть виникати в організованих чи стихійних формах. Це цілком відповідає визначенню небезпеки як «можливості якогось лиха, нещастя, якоїсь катастрофи, шкоди і т. ін.».

Враховуючи тематичну спрямованість роботи під терміном «суспільна небезпека масового заходу» маємо розуміти наявність передумов для порушення закону та виникнення загрози людині, суспільству, державі (одній із цих складових, їх комбінації або всім одночасно). Не самі масові заходи, а їхня властивість створювати суспільну небезпеку перетворюють це явище на об'єкт управління, в тому числі і з боку Національної поліції. Незаперечним залишається той факт, що суспільна небезпека найбільш рельєфно виражена саме в масових заходах. Цьому зокрема сприяє ряд об'єктивних передумов.

Таким чином, Національна поліція є головним суб'єктом забезпечення громадського порядку та громадської безпеки під час проведення масових заходів.

Перфілов Олексій Львович,
аспірант кафедри адміністративного права
Інституту права МАУП, м. Київ, Україна

ОКРЕМІ НАПРЯМКИ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ І НАСЕЛЕННЯ

Законом України «Про Національну поліцію» визначено необхідність встановлення виключно партнерських засад взаємодії поліції і населення. Такі засади включають в себе різні форми. Зокрема, розділ «Громадський контроль Національної поліції» передбачає: звіт про поліцейську діяльність; прийняття резолюції недовіри керівникам органів поліції; взаємодію між керівниками територіальних органів поліції та представниками органів місцевого самоврядування. Цей вид взаємодії ми можемо назвати контролюючим. Він необхідний, тому що в сучасній Україні працівники правоохоронних органів дискредитували себе, особливо у питаннях поширення корупції та порушення основних прав людини. У Законі України «Про Національну поліцію» визначено також, що поліція взаємодіє з громадськістю шляхом підготовки та виконання спільних проектів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань.

Більшість згаданих питань сформульована в Законі України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону». Разом з тим зазначений закон має в собі окремі положення, що не відповідають сучасним вимогам.

Враховуючи законодавчі зміни, є очевидним те, що традиційний стиль поліцейської діяльності, більше не в змозі вирішити проблеми громадського порядку і безпеки в сучасному суспільстві. У зв'язку із цим, виникає необхідність переходу до концепції поліцейської діяльності, в якій приділено особливу увагу запобіганню злочинам (превентивним заходам) та процесу вирішення проблем у взаємодії з населенням за місцем проживання. Більше того, було визнано, що поліція не володіє достатніми ресурсами, щоб тільки власними силами впоратися з проблемами, які є першопричинами зростання злочинності, і, таким чином, потребує підтримки населення, громадських організацій, місцевої влади та ін.

Отже, зараз сформована концепція поліцейської діяльності, орієнтованої на громаду, як важливе доповнення традиційного стилю роботи поліції. Даний підхід характеризується тим, що поліція, переконуючи громадськість взяти на себе частку відповідальності за загальну якість життя у місті (районі, селищі), у свою чергу, повинна бути готова почути громаду і діяти відповідно до її вимог та інтересів. Разом з тим, партнерство між поліцією і населенням, може бути успішним лише за умови довіри з обох сторін. Для цього треба змінювати всю систему взаємодії поліції і населення.

Разом з тим досягнення взаєморозуміння щодо суті концепції роботи поліції з населенням за місцем проживання є складним завданням. Найважливішим і першочерговим кроком є вироблення стратегії, яка, полягає у вирішенні наступних завдань:

- ✓ формування нового погляду на охорону громадського порядку та громадської безпеки, коли поліцейські користуються довірою населення і стають партнерами у сфері охорони громадського порядку та громадської безпеки;
- ✓ поліція перетворюється з карального органу на орган допомоги населенню і разом з громадянами охороняє громадський порядок;
- ✓ поліцейські залучають громадян до спільної роботи у сфері охорони громадського порядку та громадської безпеки через створення спеціальних громадських формувань, які на добровільній основі надають допомогу працівникам поліції;
- ✓ поліцейські активно співпрацюють з молоддю, допомагають в організації спортивних змагань, надають приміщення для проведення спортивних та інших змагань, сприяють розвитку гуртків та спортивних секцій;
- ✓ формуються спеціальні групи громадян, які здійснюють так зване сусідське спостереження, тобто спостерігають за територією і повідомляють до поліції про всі факти протиправних дій.

Таким чином, що цей вид поліцейської діяльності розглядається як концептуальне поняття щодо забезпечення і підтримки спільних зусиль поліції і населення на основі партнерських відносин між ними, з метою більш ефективного і дієвого виявлення, запобігання та вирішення проблем громадського порядку і безпеки на місцях.

Тетерук Андрій Анатолійович,
аспірант кафедри адміністративного права
Інституту права МАУП, м. Київ, Україна

ЩОДО УЧАСТІ ІНОЗЕМЦІВ У СКЛАДІ ДОБРОВОЛЬЧИХ ВІЙСКОВИХ ФОРМУВАНЬ В УКРАЇНІ

Виникла досить цікава ситуація коли після Революції Гідності та початку агресії з боку Російської Федерації в добровольчих формуваннях, які були на передньому краї у відбитті агресії брало у багато іноземців. Наприклад, у лавах добровольчого батальйону «Азову» увійшли також громадяни Росії, Білорусії, Швеції, Італії та деяких інших країн. При цьому слід зазначити, що спочатку вони називали себе «чорними чоловічками» на відміну від російських солдат, яких називали «зеленими чоловічками».

При цьому, слід зазначити, що саме участь громадян Російської Федерації у складі добровольчих військових формувань було найбільшою несподіванкою для путінських найманців на Донбасі. Вони вважали, що воюють проти українців, а виявилось, що вони воюють проти росіян.

В Законі України «Про Збройні сили України» передбачена участь іноземців у складі Збройних сил України. Громадяни України, які проходять військову службу та службу у військовому резерві у Збройних Силах України, складають військову присягу на вірність Українському народові. Іноземці та особи без громадянства, які відповідно до закону вперше приймаються на військову службу до Збройних Сил України, беруть офіційні зобов'язання неухильно додержуватися Конституції та законів України, сумлінно виконувати обов'язки військової служби, але не визначено, чи вони складають присягу. 14 жовтня 2015 року до Президента України було спрямовано петицію про надання громадянства особам, які беруть участь у військових діях на боці України. Про це повідомив сам Президент України. Разом з тим розгляд петиції ще немає відповідних результатів.

Тим більше, що всі бійці добровольчих військових формувань згодні прийняти громадянство України і вже зібрали відповідні документи. Разом з тим для отримання громадянства України згідно з Законом України «Про громадянство України» передбачено для

іноземців та осіб без громадянства, які в установленому законодавством України порядку проходять військову службу за контрактом у Збройних Силах України, що термін безперервного проживання на законних підставах на території України встановлюється на три роки з моменту набрання чинності контракту про проходження військової служби у Збройних Силах України.

Проте, це стосується громадян, які проходять службу у Збройних силах України У добровольчих військових формувань не було статусу підрозділів Збройних сил України. Ми можемо порівняти окремі з цих формувань з громадськими організаціями, а члени громадських організацій не підпадають під норми Закону України «Про громадянство України»

Разом з тим, зараз більшість добровольчих військових формувань стали частиною підрозділів Збройних сил України, проте термін перебування іноземних громадян для отримання громадянства України передбачає їх перебування на території України протягом трьох років. Неодноразово ставилося питання про скорочення такого терміну, наприклад, до одного року. Такий термін в принципі прийнятний, адже іноземці беруть участь у бойових діях і захищають Україну.

Проте, не вирішеним є питання іноземців, які не ввійшли до складу Збройних сил України, а перебувають у добровольчих військових формуваннях. Вочевидь такі питання повинен вирішувати Президент України. Для цього треба внести зміни до Закону України «Про громадянство України» в якому, на нашу думку, передбачити наступні положення:

- ✓ скорочення терміну прийняття до громадянства України приблизно до одного року;
- ✓ в разі нагородження іноземного громадянина державними нагородами за участь у бойових діях по захисту України вирішувати питання про прийняття іноземця до громадянства України в найкоротший термін;
- ✓ володіння українською мовою перевіряється після двох років перебування в Україні для осіб, які беруть участь у добровольчих військових формуваннях

Такі зміни, на нашу думку, допоможуть іноземцям, які беруть участь у бойових діях на боці України отримати українське громадянство.

У проекті Закону України, який запропоновано народними депутатами терміни надбання громадянства України ще більш стислі. Пропонується питання про надбання ними громадянства вирішувати у двомісячний термін. При цьому разом з клопотанням про прийняття до громадянства України вони мають подавати рішення суду, яким встановлено відповідний факт безпосередньої участі особи в антитерористичній операції чи військових діях. На нашу думку, крім рішення суду це може бути і нотаріально завірені документи та свідчення українських громадян, які безпосередньо брали участь у бойових діях разом з іноземними громадянами. Разом з тим, подібні факти повинні перевірятися відповідними органами державної влади.

У проекті пропонується виділити дві категорії громадян, яким встановити пільговий термін для надбання громадянства України.

До першої групи пропонується віднести громадян, які брали участь у бойових діях по захисту суверенітету, територіальної цілісності і незалежності України у складі добровольчих батальйонів, партизанських загонів чи інших територіальних формувань. До таких осіб відносяться також ті, які співпрацювали зі Збройними Силами України, органами Міністерства внутрішніх справ України та Служби безпеки України;

До другої групи пропонується віднести громадян, які зазнали порушень з боку державних органів інших держав у зв'язку зі своєю позицією чи діяльністю, спрямованою на підтримку суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України.

Такі пропозиції є слушними і законопроект має бути прийнятий якнайшвидше. Адже, таким чином ми зможемо використовувати громадян інших держав для захисту територіальної цілісності, суверенітету та незалежності України.

Севрюк Елизавета Юрьевна,
студентка Гродненского государственного
университета имени Янки Купалы,
г. Гродно, Республика Беларусь

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ТРАНСПОРТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Преступления, посягающие на безопасное функционирование транспортных средств, выделены в самостоятельную главу 28 в Уголовном кодексе Республики Беларусь (далее – УК Республики Беларусь). Это объясняется тем, что на современном этапе развития общества, то есть с ростом количества транспортных средств, значительно увеличивается распространенность и опасность преступлений, посягающих на безопасное для людей и общества функционирование транспорта [1].

Таким образом, отношения, обеспечивающие безопасность движения и эксплуатации транспорта являются неотъемлемой составной частью всего комплекса отношений, реализующих и охраняющих безопасность в обществе. По объективной стороне преступления против безопасности движения и эксплуатации транспорта представляют собой действия (например, приведение в негодность транспортных средств или путей сообщения или бездействия (например, неоказание капитаном судна помощи терпящим бедствие) содержанием которых является заведомое нарушение установленных на транспорте правил безопасности.

Сложность и многообразие правил безопасности вынудили законодателя сделать нормы об ответственности за транспортные преступления бланкетными. Таким образом, особенностью преступлений, посягающих на безопасность использования транспортных средств, является то, что диспозиции норм уголовного закона, определяющие их признаки, являются бланкетными. Поэтому для установления наличия состава конкретного преступления против безопасности движения и эксплуатации транспорта всякий раз необходимо обращаться к законам и другим нормативным актам, регламентирующим правила безопасности движения и эксплуатации

морского, речного, воздушного, железнодорожного, автомобильного и трубопроводного транспорта [2, с. 80].

Для характеристики объективной стороны транспортных преступлений важно также, что, как правило, имеет место материальное описание составов. Условием уголовной ответственности в этих случаях является наступление указанных в законе общественно опасных последствий в виде причинения тяжкого или средней тяжести вреда здоровью человека. Причинение при нарушении правил безопасности движения и эксплуатации транспорта легкого вреда здоровью человека, а также ущерба влечет не уголовную, а административную ответственность.

При совершении некоторых преступлений против безопасности движения и эксплуатации транспорта предусмотрена повышенная ответственность за причинение таких последствий, как смерть человека или гибель двух и более лиц.

Усиление ответственности за подобного рода деяния обусловлено тяжестью последствий и их распространенностью.

Субъективная сторона транспортных преступлений – всегда преступная неосторожность в форме самонадеянности или небрежности по отношению к последствиям, о чем свидетельствует содержащееся указание в самом законе. Констатация же умышленного причинения вреда жизни, здоровью, имуществу с использованием транспортного средства (для наезда, тарана и т.д.) должна влечь квалификацию деяния по соответствующим статьям об ответственности за преступления против личности или собственности.

Субъект рассматриваемых деяний в большинстве случаев специальный, а именно лица, управляющие транспортным средством или иным лицом, профессионально обязанным соблюдать правила безопасности движения и эксплуатации транспорта, в том числе, обеспечивать его безопасную эксплуатацию. Возраст уголовной ответственности за транспортные преступления – 16 лет. Хотя несовершеннолетние в возрасте 16 –17 лет могут быть учеником машинистов, водителей автотранспорта, слесарей-ремонтников либо обучаться профессии соответствующего профиля в учебных заведениях, либо управлять мотоциклом, но в подавляющем большинстве случаев лица, виновные в транспортных преступлениях,

по крайній мері из числа лиц, управляющих транспортом или его обслуживающих уже достигли совершеннолетия [3, с. 500].

Субъектами преступления, могут быть лица, достигшие к моменту совершения 14-летнего возраста. Таким образом, преступления против безопасности движения и эксплуатации транспорта представляют собой «предусмотренные уголовным законом общественно опасные деяния, посягающие на общественные отношения по поводу обеспечения безопасности жизни и здоровья людей, сохранности материальных ценностей в процессе движения и эксплуатации морского, речного, воздушного, железнодорожного, автомобильного и трубопроводного транспорта».

Литература

1. Уголовный кодекс Республики Беларусь 9 июл. 1999 г.: одобр. Советом Республики 24 июн. 1999 г.: текст Кодекса по состоянию на 15 июл. 2015 г.// Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 [Эл. ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2016.
2. Ножкина, А.Н. Судебная практика как источник уголовно-процессуального права / А.Н. Ножкина // Уголовный процесс. – 2002. – №3. – С.80.
3. Бабий, Н.А. Уголовное право Республики Беларусь. Общая часть: учебник / Н.А. Бабий. – Мн.: ГИУСТ БГУ, 2010. – 663 с.

Хмелевський Дмитро Анатолійович,
радник юстиції, прокурор Волновахського району,
Донецької області, Україна

ВИДИ І ФОРМИ ПРОТИДІЇ ПРОКУРОРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Відповідно до положень Конституції України пріоритетним напрямом діяльності прокуратури є захист прав, свобод і законних інтересів людини. Нині прокуратура – це багатofункціональна державна структура з чітко визначеними функціями, найважливішими з яких є функції нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативну-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство.

Предметом прокурорського нагляду за додержанням закону органами дізнання та досудового слідства є сприяння: 1) розкриттю злочинів, захисту особи, її прав, свобод, усіх форм власності від злочинних посягань; 2) запобіганню незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності; 3) виконанню вимог закону про невідворотність покарання за вчинений злочин; 4) охорони прав і законних інтересів громадян, які перебувають під слідством; 5) здійсненню заходів запобігання злочинам, усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню¹³.

Актуальність даної теми полягає в тому, що за останні роки, особливо у 2014 році, спостерігається непоодинокі випадки проведення масових мітингів і пікетів, які організуються різними політичними силами біля приміщень органів прокуратури України, і противоправних захоплень окремих будівель прокуратури з проведенням варварських погромів та знищенням документації (особливо у східних областях України). Тому М. Косюта зазначає, «що такого немає і не повинно бути в жодній цивілізованій державі»¹⁴. На підставі чого він пропонує заборонити подібні акції спеціальним законом, як це, наприклад, зробили ще в 1994 році в Литовській Республіці.

Крім того, серйозної шкоди діяльності працівникам прокуратури досить часто завдають практично всі учасники досудового розслідування, створюючи протидію досудовому розслідуванню. Ефективність подолання цього негативного явища – сильно впливає на якість розслідування кримінальних злочинів. Проблемами подолання протидії розслідування злочинів більше уваги приділяли російські вчені-юристи і юристи-практики. В широкому розумінні, протидія – це дія, що перешкоджає іншій дії. У чинному кримінальному і адміністративному законодавстві відсутнє це поняття.

Нині в юридичній літературі висловлюються думки про існування так званих адвокатських та інших кримінальних

¹³ Закон «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 року, зі змінами та доповненнями, с.11.

¹⁴ Косюта М. Деполітизація органів прокуратури та її роль у забезпеченні незалежності прокуратури /М. Косюта//Вісник академії прокуратури України. – 2007. - № 2. – С.14-17.

правопорушень, що вчиняються в ході досудового розслідування.¹⁵ Питання протидії досудовому розслідуванню, у тому числі і діяльності прокурора досліджували видатні вчені-юристи як в Україні, так і за її межами: О.В. Александренко, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Г. Гончаренко, Г.І. Грамович, Ю.М. Грошевий, О.А. Кириченко, Н.І.Клименко, О.М. Ларін, В.К. Лисиченко, І.М. Лузгін, М.І. Мельник, О.Р.Михайленко, П.П. Михайленко, В.Т. Нор, М.В. Салтевський, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило, В.М. Юрчишин та інші. Разом з тим, є потреба у поглибленому дослідженні протидії досудовому розслідуванню, особливо протидії діяльності прокурора як в цілому, так і на досудовому розслідуванні злочинів в Україні.

Українські вчені В.К. Лисиченко і Р.М. Шеховцов дали визначення поняттю протидія в широкому розумінні: це своєрідний вид цілеспрямованої активності суб'єктів злочину, інших заінтересованих осіб у виді окремих умисних дій або наперед спланованої низки взаємопов'язаних дій та приховання, зміни, знищенню інформації, яка має доказове значення її носіїв, та втручання в розслідування для досягнення поставлених цілей щодо перешкоджання розкриттю, розслідуванню та встановленню причетних до конкретного злочину осіб.

Суб'єктами протидії поряд з особами, які вчинили злочини, можуть бути його родичі, знайомі підозрюваного (обвинуваченого), службові особи правоохоронних органів, судів, органів державної влади та інші. Клименко Н.І. зазначає, що найбільш поширеними способами протидії в ході розслідування є:

- 1) знищення (приховування, фальсифікації) матеріальних слідів злочину;
- 2) вплив на свідків та співучасників (з метою примусити їх давати неправдиві свідчення у справі);
- 3) вплив на членів слідчо-оперативної групи¹⁶

¹⁵ Гар масев Ю.П., Зейкан Я.П. Адвокат у кримінальному судочинстві: Книга 1: Незаконна діяльність адвокатів – Російсько-український аспект. / Ю.П. Гар масев, Я.П. Зейкан – Х.: Харків юридичний, 2007. – 816 с.

¹⁶ Клименко Н.І. Перспективи використання оперативно-розшукової діяльності в подоланні протидії розслідуванню злочинів. /Актуальні проблеми криміналістики: історія, теорія, практика. Матеріали міжнародного форуму і міжвузівського круглого столу. – Київ.: Київський університет права НАН України, 2012. – С. 51-53.

Вивчення проблем протидії слідству, підкреслює О.В. Александренко¹⁷, є актуальне ще й через те, що злочинність здебільшого набуває характеру організованої. Злочинні угруповання вже мають свою стратегію та тактику, способи конспірації, «контррозвідку» та охорону, створюють фонди для підкупу посадових осіб, допомоги особам, які звільняються з місць позбавлення волі. Як виявляє слідча практика, саме цілеспрямована, систематична протидія, ретельно спланована, з боку організованих злочинних угруповань викриттю та розслідуванню їхньої кримінальної діяльності постає одним з факторів їх безпечного існування. Жодне розслідування не проходить без активної протидії з боку організованих злочинних формувань.

Досить часто протидія проявляється в приховуванні підозрюваним та обвинуваченим відомостей про обставини вчинених ними злочинів, даванні свідомо неправдивих показань чи відмова давати їх зовсім, характерна для більшості кримінальних проваджень.

В Росії проблемам протидії досудовому розслідуванню були присвячені дві дисертації: одна докторська В.М. Карагодін «Подолання протидії попередньому розслідуванню», м. Свердловськ, 1992 р., друга кандидатська – С.Ю. Журавльов «Протидія діяльності у розкритті та розслідуванні злочинів та тактика його подолання», м. Нижній Новгород, 1992 р.

Карагодін В.М. у своїй дисертації (та у монографії) зробив спробу охарактеризувати та визначити поняття протидії, запропонував класифікацію її актів та зупинився на проявах протидії з боку представників державних і громадських організацій та правоохоронних органів.

Журавльов С.Ю. досліджував діяльність органів слідства та дізнання у розслідуванні злочинів у галузі економіки, залишивши без уваги прояви протидії в інших сферах життя суспільства. Інших серйозних наукових досліджень як у Росії так і в Україні немає, хоча були певні наукові дослідження в окремих наукових публікаціях. Наприклад, Р.С. Белкін часто вживав термін «протидія» у своїх працях, зазначаючи, що протидія слідству може виражатися у пасивному та активному опорі зусиллям слідчого встановити істину у

¹⁷ Александренко О.В. Поняття та сутність протидії попередньому розслідуванню. /Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. - № 1, 2000, - С. 84-92.

справі¹⁸. Подібні думки він висловлював і пізніше, підкреслюючи, що раніше під протидією розслідування злочинів розуміли переважно різні форми та способи приховування злочинів, то зараз це поняття наповнилося більш широким змістом і може бути визначено як навмисна діяльність з метою перешкоджання вирішенню завдань розслідування і зрештою – встановлення істини у кримінальній справі¹⁹.

Журавльов С.Ю. дав визначення протидії як систему дій (чи бездіяльності), яка спрямована на досягнення мети приховування злочину шляхом недопущення залученню його слідів до сфери кримінального судочинства та їх подальшого використання в якості судових доказів²⁰. Як видно з вище приведених визначень, що протидія може проявлятися у двох видах: у діях або у бездіяльності.

Щодо форм протидії, то вони можуть бути різними. Так, наприклад, форми бездіяльності можуть проявлятися у підозрюваного чи обвинуваченого в ухилянні їх явки до слідчого чи прокурора, тим самим затягують термін проведення певних слідчих дій і досудового слідства в цілому. Протидія зі сторони зазначених осіб може проявлятися у формі симуляції різних видів хвороб, у тому числі і психічних захворювань. Для здійснення перевірок необхідний певний час, вигравши який може бути використаний для переховання чи знищення певних речових доказів.

Інша форма (спосіб) протидії – це не допустити використання відповідної доказової інформації у сфері кримінального провадження: відмова від участі у проведенні певних слідчих діях, знищення документів, чинення психологічного тиску на потерпілих, свідків, співучасників та інших осіб для вимагання від них дачі неправдивих свідчень щодо вчиненого злочину і ролі кожного в ньому.

Дуже важливими формами (способами) протидії розслідування злочинів є прийняття зі сторони суддів та правоохоронних органів і їх

¹⁸ Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. Криминалистические средства, приемы и рекомендации: В 3 т. М., 1979. Т. 3. С. 146-147.

¹⁹ Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования/ Под ред. Проф. Т.В. Аверьяновой и проф. Р.С. Белкина. М., 1997. С. 129.

²⁰ Журавлев С.Ю. Противодействие деятельности по раскрытию и расследованию преступлений и тактика его преодоления: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. Нижн. Новгород, ВШ МВД РФ, 1992. С. 129.

посадових осіб завідомо незаконні рішення: відмова у прийнятті заяви чи повідомлення про вчинений чи готуючий злочин; про закриття кримінального провадження за надуманими підставами; про звільнення від кримінальної відповідальності і від кримінального покарання на незаконних підставах тощо.

Вперше в Україні В.М. Юрчишин вирішив окремо дослідити протидію прокурорській діяльності у досудовому розслідуванні та визначити шляхи їх подолання.²¹ У своїй монографії В.М. Юрчишин дослідив чинне законодавство, теорію і практику діяльність прокурора на досудовому розслідуванні та особливості протидії його діяльності з боку різних суб'єктів і учасників кримінального провадження.

Як він вірно зазначає, що у статтях 7 і 8 Закону України «Про прокуратуру» закріплено, що втручання органів державної влади і органів місцевого самоврядування, посадових осіб, засобів масової інформації, громадсько-політичних організацій (рухів) та їх представників у діяльність прокуратури по нагляду за додержанням законів або по розслідуванню діянь, що містять ознаки злочину, забороняється. Вплив у будь-якій формі на працівника прокуратури з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття неправомірного рішення тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

Звернення представників влади, інших посадових осіб до прокурора з приводу конкретних справ і матеріалів, що знаходяться у провадженні прокуратури, не можуть містити будь-яких вказівок або вимог щодо результатів їх вирішення. Ніхто не має права без дозволу прокурора розголошувати дані перевірок і досудового розслідування до їх закінчення.

Законні вимоги прокурора, є обов'язковими для всіх органів, підприємств установ, організацій, посадових осіб та громадян і виконуються невідкладно або у передбачені законом чи визначені прокурором строки.

Ухилення від виконання законних вимог прокурора тягне за собою відповідальність, передбачену законом. Посадові особи і громадяни зобов'язані з'являтися за викликом прокурора і давати пояснення з обставин, які з'ясовуються прокурорською перевіркою.

²¹ Юрчишин В.М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: Монографія. – Чернівці, «Видавничий Дім «Родовід», 2013. – С. 67-74.

В разі ухилення від прибуття посадова особа або громадянин за постановою прокурора можуть бути доставлені примусово органами міліції. Вказані заборони мають важливе значення у діяльності прокурора як державного і політичного діяча, бо лише при постійному їх додержанні прокуратура може забезпечити верховенство права, зміцнення законності в державі, захистити права і законні інтереси та свободи громадян, а також забезпечити об'єктивне, повне і всебічне розслідування кримінальних злочинів. Але варто констатувати непоодинокі факти втручання у діяльність прокурора, що прийнято їх називати протидією.

Як вже зазначалося, що протидія досліджувалася лише як протидія досудовому розслідуванню, а протидія діяльності прокуратури як складова частина загальної протидії розслідування.

Звичайно протидія діяльності прокуратурі має багато спільного з протидією розслідування, але є досить велика кількість форм (способів), які стосуються лише органів прокуратури. Наприклад, до прокурорів різного рівня часто в усній та у письмовій формі звертаються з запитами різного рівня чиновники з пропозиціями закрити кримінальні провадження, змінити заходи запобіжного заходу, змінити свою позицію як державного обвинувача в суді. Це запитами зі сторони депутатів Рад різного рівня, клопотання керівників різних відомств, звернення засобів масової інформації тощо.

Останніми роками досить поширеною формою протидії стало незане збирання інформації про особисте життя прокурорів з метою компрометації їх через засоби масової інформації (радіо, телебачення, газети, журнали), а в окремих випадках застосовують шантаж, прямі погрози, застосування фізичного насилля, знищення майна, викрадення членів сім'ї тощо.

Виходячи з досить складної ситуації в державі, приходиться вживати органам прокуратури та іншим силовим структурам відповідні міри та заходи по захисту життя і здоров'я як працівникам прокуратури так і членам їх сімей, застосовувати заходи кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності, що закріплені у відповідних кодексах, законах і нормативно-правових актах України.

У розділі XV Кримінального кодексу України передбачена кримінальна відповідальність: ст. 341. Захоплення державних або

громадських будівель чи споруд; ст. 342. Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві; ст. 343. Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу; ст.345. Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу; ст. 347. Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу; ст. 348. Посягання на життя працівника правоохоронного органу...; ст. 349. Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника, побто є певний захист всіх працівників правоохоронних органів, у тому числі і працівників прокуратури²². Але є потреба в удосконаленні кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у протидії діяльності всіх правоохоронних органів, у тому числі і працівникам прокуратури. Так, пропонуємо збільшити розмір кримінального покарання у ст. 341 – захоплення державних або громадських будівель чи споруд. У ст. 343 – доповнити назву статті – втручання та протидія діяльності працівника правоохоронного органу, а також збільшити покарання у санкціях статті.

Крім того, досить поширеною формою протидії слідчій і прокурорській діяльності є зловживання учасниками досудового розслідування своїми процесуальними повноваженнями, що направленні на перешкоджання слідству.

На підставі викладеного можна зробити наступні висновки та пропозиції:

1. Протидію досудовому розслідуванню та діяльності прокуратури можна визначити як своєрідний вид соціальної діяльності, який являє собою певну систему ціленаправлених дій певних осіб (підозрюваного, обвинуваченого, їх родичів, близьких, знайомих, працівників правоохоронних органів, суддів та інших), що направленні на перешкоджання встановлення всіх обставин вчиненого чи готуючого злочину, з метою встановленню істини по справі.

2. Види протидії досудовому розслідуванню та діяльності прокуратури можна визначити: а) в залежності від діяння – на діяльність і на бездіяльність; б) в залежності від суб'єктів, на діяльність яких направлена протидія: слідчий, органи дізнання,

²² Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. на 01.09.2013 р. - . - К.: ПАЛИВОДА А.В., 2012. – 172 с.

прокурор і суддя; в) в залежності від суб'єктів, учасників діяльність яких направлена на протидію: підозрюваного, обвинуваченого, їх родичів, близьких, знайомих, працівників правоохоронних органів, суддів та інших.

3. Форми (способи) протидії: а) знищення (приховування, фальсифікації) матеріальних слідів злочину; б) вплив на свідків та співучасників (з метою примусити їх давати неправдиві свідчення у справі; в) вплив на членів слідчо-оперативної групи²³; г) до прокурорів різного рівня часто в усній та у письмовій формі звертаються з запитами різного рівня чиновники з пропозиціями закрити кримінальні провадження, змінити заходи запобіжного заходу, змінити свою позицію як державного обвинувача в суді. Це запити зі сторони депутатів Рад різного рівня, клопотання керівників різних відомств, звернення засобів масової інформації тощо; д) незнане збирання інформації про особисте життя прокурорів з метою компрометації їх через засоби масової інформації (радіо, телебачення, газети, журнали), а в окремих випадках застосовують шантаж, прямі погрози, застосування фізичного насилля, знищення майна, викрадення членів сім'ї тощо; е) зловживання учасниками досудового розслідування своїми процесуальними повноваженнями, що направлені на перешкоджання слідству.

4. Пропозиції по удосконаленню кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у протидії діяльності всіх правоохоронних органів, у тому числі і працівникам прокуратури: пропонуємо збільшити розмір кримінального покарання у ст. 341 – захоплення державних або громадських будівель чи споруд. У ст. 343 – доповнити назву статті – втручання та протидія діяльності працівника правоохоронного органу, а також збільшити покарання у санкціях статті.

²³ Клименко Н.І. Перспективи використання оперативно-розшукової діяльності в подоланні протидії розслідуванню злочинів. /Актуальні проблеми криміналістики: історія, теорія, практика. Матеріали міжнародного форуму і міжвузівського круглого столу. – Київ.: Київський університет права НАН України, 2012. – С. 51-53.

РОЗДІЛ 5

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ У СФЕРІ ОСВІТИ, РОЗВИТОК НАУКОВОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТІ

Худолей Вероніка Юріївна,

доктор економічних наук, ректор ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Ю. Бугая»,

Коротун Тетяна Михайлівна,

кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри комп'ютерних наук та інформаційних систем ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Ю. Бугая», м. Київ, Україна

ТЕХНОЛОГІЇ 3D МОДЕЛЮВАННЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УНІВЕРСИТЕТУ

Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая є учасником проекту «Knowledge Transfer Unit - From Applied Research and Technology-Entrepreneurial Know-How Exchange to Development of Interdisciplinary Curricula Modules» міжнародної програми Tempus. В рамках цього проекту в МНТУ розроблено підручник (електронну версію) «Технологія 3D моделювання та друкування», який пройшов апробацію в 2014-15 н.р. Зараз цей підручник використовується при вивченні однойменної дисципліни, яку з 2015-2016 н.р. ми включили в навчальний план підготовки бакалаврів з програмної інженерії як вибірково.

На базі підручника розроблено навчальну і робочу програми дисципліни, лекції та лабораторні роботи, засоби контролю знань. Обсяг дисципліни складає 4 кредити ECTS (4*30=120 ак. год.). Розроблений підручник може використовуватися не лише студентами, а і викладачами, науковцями, бізнесменами/практиками, які бажають отримати базові знання з технологій 3D моделювання, з метою їх практичного використання у професійній діяльності.

У подальшому планується на базі цього підручника розробити програми для навчання технологіям 3D моделювання дітей у віці 12-15 років. Сучасні 3D технології охоплюють широке коло проблем, від

моделювання тривимірних об'єктів до отримання твердотілого виробу за допомогою 3D принтерів. Вони незамінні при створенні 3D ігор, анімації, мультиплікації.

Основні теми дисципліни:

- ✓ технології 3D-моделювання: основи 3D графіки, методи створення 3D моделей, формати графічних файлів; 3D-редактори, їх характеристики, переваги і недоліки;
- ✓ основи BLENDER 3D: обґрунтування вибору, загальні характеристики та інсталяція, інтерфейс Blender 3D;
- ✓ моделювання у BLENDER 3D: робота з вікнами перегляду, моделювання з використанням примітивів (Mesh), модифікатори, булеві операції, криві і текст, поверхні NURBS, високополігональне моделювання, симетричне моделювання, матеріали, текстури, основи рендеру;
- ✓ підготовка моделі та її друкування: верифікація моделі, вибір програмних засобів для верифікації моделі, мінімізація матеріалів. Корекція моделі, експорт моделі у формат для друкування на 3D-принтері.

Матеріал посібника подано у вигляді 13 лекцій. Кожна лекція завершується переліком контрольних запитань і практичними завданнями для самостійного виконання (з розробки 3D моделей). Також, до кожної теми вказано літературу для поглибленого вивчення та Інтернет-ресурси.

При дослідженні можливостей 3D технологій виділено основні етапи процесу виготовлення моделей з використанням 3D принтерів:

- 1) підготовка ескізу моделі;
- 2) створення комп'ютерної моделі;
- 3) підготовка моделі до друку;
- 4) друкування моделі (об'єкта) на 3D принтері.

На першому етапі необхідно визначити розміри, масштаб моделі тощо. В залежності від сфери використання моделі (машинобудування, архітектура, розробка ігор тощо) для цього можуть застосовуватися програми 2D моделювання, креслення, безпосередні вимірювання прототипу, а також 3D сканери.

Другий етап, власне, моделювання – створення моделі в тривимірній системі координат (3D-моделі). Це найбільш складний і творчий етап, його вивченню присвячена лівова частина підручника.

Третій етап - підготовка моделі до друку.

1. Перевірка отриманої моделі. Після того як тривимірну модель створено, її потрібно перевірити на помилки: всілякі діри, погані поверхні тощо. Цей момент дуже важливий, адже модель, яка на екрані монітора може виглядати ідеально, у результаті може мати певні недоліки, які можуть істотно зіпсувати результат 3D друкування моделі або ж зовсім зробити друк неможливим.

2. Збереження моделі в форматі, якій сприймає 3D-принтер (наприклад, STL). Для цього можуть використовуватися штатні засоби 3D редактора або принтера. Blender 3D має у своєму складі такі засоби. Також для конвертації можна використовувати інші безкоштовні програми.

Четвертий етап - друкування моделі на 3D-принтері. На цьому етапі створюється твердотільна модель об'єкта.

Процес підготовки моделі до 3D друку і друкування детально розглянуто у лекції 13.

В рамках проекту в МНТУ було розглянуто різні моделі принтерів, які є в Україні. Вони відрізняються за технологіями друкування, вартістю, розміром моделей, які можна виготовити. Для цілей навчання підходить будь-який доступний за ціною принтер. Важливішим є питання технології друкування та вартості обслуговування (зокрема, витратних матеріалів).

Як вже зазначалося, найбільш складним і трудомістким є процес моделювання. На сьогоднішній день на ринку є ціла низка 3D редакторів, як комерційних, так і безкоштовних. Загалом, їх розділяють на типи: твердотільного моделювання; скульптурні, параметричні, полігональні. У якості 3D редактора було обрано Blender 3D, безкоштовну програму з відкритим кодом, широкою спільнотою користувачів, хоча у підручнику стисло розглядаються і інші редактори, можливості яких вивчалися.

Переваги використання Blender для підготовки фахівців з комп'ютерних наук:

1. Повністю інтегрований пакет розробки, що пропонує широкий вибір інструментів для створення 3D моделей, включаючи моделювання, текстурування, анімацію, симуляцію часток тощо;

2. Крос-платформність. Може використовуватися на будь-якій версії Windows, Linux, OS X, FreeBSD, Irix, Sun та інших операційних системах;

3. Високоякісна 3D архітектура, яка сприяє швидкому і ефективному творчому процесу;

4. Більш ніж 200000 користувачів кожної версії по всьому світу;

5. Підтримка співтовариства користувачів відповідями на питання у форумах, порадами і критикою на <http://BlenderArtists.org>, а також сервіси новин на <http://BlenderNation.com>;

6. Невеликий розмір виконуваного файлу, що спрощує поширення.

У лекціях з 2 по 12 послідовно розглядаються різні можливості створення 3D моделей у Blender, від самих простих моделей до складних.

Інтерфейс Blender є складним і містить багато складових: вікна, заголовки, групи, закладки, кнопки, движки, перемикачі тощо. Зовнішній вигляд інтерфейсу можна налаштувати як завгодно, для будь-яких завдань, зробити будь-яку кількість вікон, будь-який їх розмір, тип, навіть використовувати будь-які кольори. Для підвищення швидкості роботи використовуються «гарячі клавіші». Вивченню інтерфейсу у підручнику приділяється багато уваги.

Приклади моделей, створених студентами у Blender 3D. На рис. 1 зображено просту 3D модель, розроблену при вивченні лекції 9. Криві і текст.

Рис. 1. 3D модель МНТУ

На рис. 2 зображено модель логотипу Євросоюзу. Це проста модель, але при її створенні використовувалися матеріали, текстури, криві, аддони (зірки), а також рендерінг для перетворення моделі у зображення.

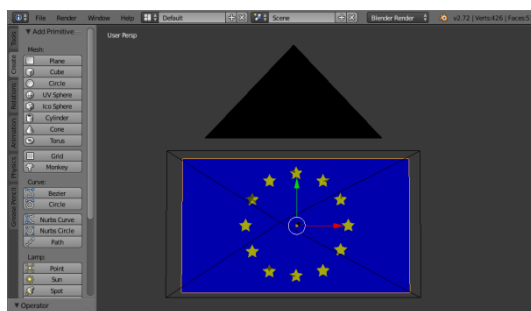

Рис. 2. 3D модель логотипу Євросоюзу

На рис. 3 зображено більш складну модель автомобіля, яка використовувалася при розробці засобами Blender комп'ютерної гри. При розробці моделі застосовано високополігональне моделювання.

Рис. 3. 3D модель автомобіля (заготовка до комп'ютерної гри)

Висновки

Аналіз результатів впровадження 3D технологій в навчальний процес МНТУ показує підвищення ефективності навчання, мотивації щодо майбутньої спеціалізації та працевлаштування, а також сприяє розвитку технічного, просторового мислення і формує технологічні уміння.

Нікітін Юрій Олександрович,
доктор технічних наук, старший науковий співробітник, завідувач
відділу Інновацій та трансферу технологій Інституту надтвердих
матеріалів імені В.М. Бакуля НАН України,
Хвалінський Станіслав Олександрович,
кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу Інновацій
та трансферу технологій Інституту надтвердих матеріалів
імені В.М. Бакуля НАН України,
Мельник Марина Василівна,
молодший науковий співробітник відділу
Інновацій та трансферу технологій Інституту надтвердих матеріалів
імені В.М. Бакуля НАН України, м. Київ, Україна

НАУКОВО-ОСВІТНЄ -БІЗНЕС ПАРТНЕРСТВО ЯК МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Згідно економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (ЄС), що вступило в дію з початку 2016р, передбачено співробітництво сторін для впровадження стратегій розвитку малих і середніх підприємств (МСП) на принципах Європейської хартії малих підприємств, впровадження досвіду інноваційного підприємництва, кластерного розвитку. Ці положення Угоди дають підстави для розвитку інноваційної діяльності та інтеграції України до Євросоюзу із залученням восьмої рамкової ЄС програми «Горизонт 2020».

У Європейських країнах науково-освітній бізнес партнерство відіграє істотну роль в економіці та підґрунтям створення МСП, в яких зайнято, за різними оцінками, від 46 до 78% працездатного населення. Кількість МСП у Франції становить близько 2,0 млн., в Німеччині - 2,3 млн., в Італії - 5,0 млн.

До МСП України можна зарахувати понад 90% компаній, зареєстрованих в Україні, але прибутки МСП становлять лише 5,5% усіх доходів вітчизняної економіки, а внесок МСП у ВВП - близько 11%. У Європі цей показник вищий в кілька разів: у Данії, наприклад, МСП щорічно створюють 80% національного продукту, в Італії - 60%, а середній внесок МСП в ВНП по всій Західній Європі - 63-67%. У той час як в країнах Центральної та Східної Європи припадає 34

підприємства на 1000 чоловік, в Україні - лише 11 малих і середніх підприємств. [1].

Нечисленною але важливою складовою частиною МСП України є науково-технологічні МСП які можуть служити рушійною силою інноваційного розвитку економіки України, але має місце зниження кількості впровадженої та реалізованої ї інноваційної продукції. Так, у 2012 р.інноваційну продукцію реалізовувало 1037 МСП, (10,3 % від усіх підприємств), у 2011 р. –1043 підприємства чи 10,1 %. Крім того, у 2012р.продукцію, що була новою для ринкуреалізували тільки 243 підприємства (у 2011 р. -260; у 2010 р.-270), решта МСП реалізували псевдоінновації, тобто продукцію, що була новою лише для окремогопідприємства [2].

Таким чином, розвиток науково-освітньогобізнес партнерства України та ЄС як механізму забезпечення інноваційного розвитку із залученням восьмої рамкової програми «Горизонт 2020», в якій особлива увага приділена стимулюванню розвитку МСП, є особливо актуальною для МСП при НАН та ВНЗ України, де зосереджено промислова реалізація передових наукових розробок українських вчених.

Так, на початок 2016р. при 347 наукових установах НАН України функціонувало 130 МСП. Середня кількість МСП на відділення – 9 науково-технічних підприємств. З 14 секційних відділень НАН України тільки при чотирьох відділеннях секцій кількість науково-технічних МСП перевищує середнє значення по НАН України -це відділення: фізико-технічних проблем енергетики, фізико-технічних проблем матеріалознавства, хімії, ядерної фізики та енергетики (рис. 1). За показником кількістю науково-технічних МСП по відношенню до наукових організацій в межах відділення НАН України (насиченість (концентрація) МСП до наукової установи) абсолютними лідерами є відділення ядерної фізики та енергетики (81,25%) і фізико-технічних проблем матеріалознавства (80 %). До лідерів також можна віднести відділення хімії (56,25 %) і фізико-технічних проблем енергетики (45,16 %). А, отже, ці відділення НАН України є потенційно успішними в плані комерціалізації інноваційних розробок, виходом на нові ринки, залученням додаткового фінансування до інноваційних процесів на підприємствах, що однозначно підтверджено як абсолютних, так і у відносних показниках.

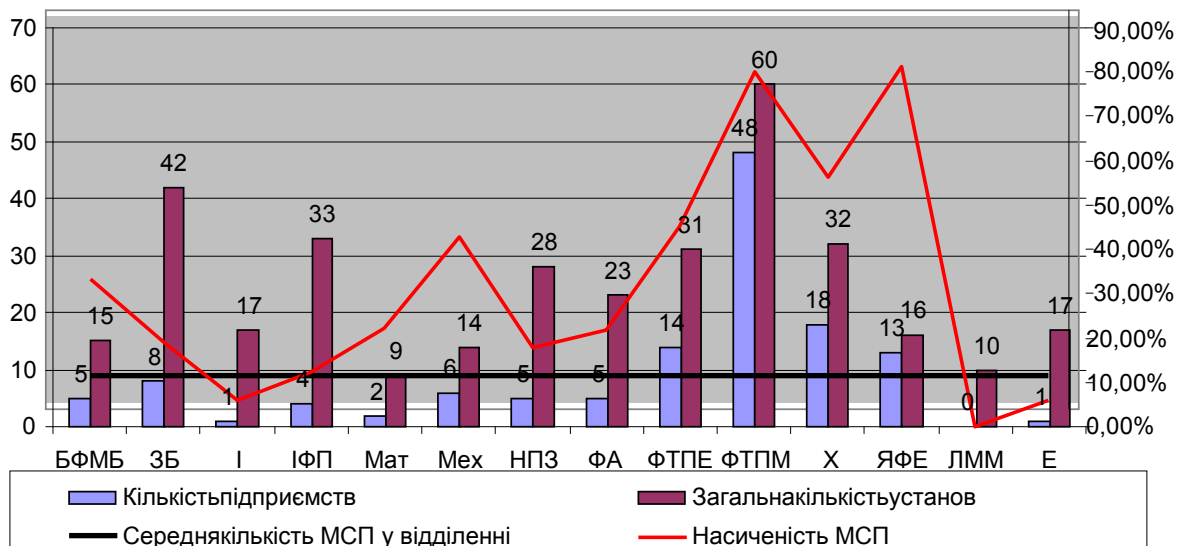

Рис. 1. Кількість МСП і наукових організацій НАН України, 2015р.

(побудовано за даними: [3, 4]).

В той самий час, вищі навчальні заклади України сьогодні недостатньо використовують Європейську практику стимулювання створення науково-технічних МСП. Перетворення ВНЗ України відповідно до моделі інноваційного Європейського ВНЗ вимагає перебудови системи організаційного управління університету відповідно до вимог стимулювання розвитку інноваційно-технологічних МСП та партнерства із науковими організаціями НАН України. Найбільш перспективними напрямками розвитку науково-освітній-бізнес партнерства є секційні відділення НАН України з ядерної фізики, енергетики, матеріалознавства та хімії, які цілком узгоджуються з пріоритетними темами сектору «Лідерство у промисловості» програми «Горизонт 2020».

Залучення українських науково-технічних МСП при НАН України та ВНЗ України до участі в проектах програми «Горизонт 2020» не тільки послужить додатковим джерелом фінансування вітчизняних розробок, але й дасть змогу проводити спільні дослідження, стажування, здійснювати обмін досвідом, що в свою чергу приведе до інноваційного розвитку науково-освітнього бізнес партнерства та інтеграції України до Європейського Союзу.

Література

1. Малый бизнес в Украине/<http://donklass.com/home/643-malyj-biznes-v-ukraine.html>.

2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / [відпов. за вип. І. В. Калачова]. – К. : Інформ.-видав. центр держкомстату України, 2013. – 287 с.
3. Національна академія наук України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/>
4. UA.Region.info. Бази даних підприємств України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ua-region.info>.

Цюрупа Михайло Володимирович,
доктор філософських наук, професор кафедри суспільних дисциплін
Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана
Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА У ПОШУКАХ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПІДВАЛИН МОРАЛЬНО-ПРАВОВОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ЗБРОЙНОГО НАСИЛЬСТВА.

Робота присвячена аналізу віковичних пошуків людства фундаментальних засад для гамування стихії збройного насильства, яким послідовно виступали мабуть що вроджене почуття справедливості, благородства, людяності, втілені у подальшому у загальнолюдські моральні настанови та норми права. Правові приписи, які перевели вимоги людяності у площину письмових угод і конвенцій, закріпили та санкціонували вимоги гуманізму, однак страждали на залежність від волі протиборних сторін та лакуни у змісті будь-якого юридичного офіційного тексту. На межі минулих століть Федір Мартенс запропонував універсальний принцип захисту людяності - вимоги суспільної совісті та моралі, які в наш час заперечення так званих «міжнародних гарантій» можуть бути загально прийнятою основою гуманізму.

***Ключові слова:** філософія права, міжнародне гуманітарне право, моральні принципи регулювання збройного насильства, застереження Ф. Мартенса.*

Постановка проблеми. Наш цивілізаційний етап конфліктного стану спільнот (країн, альянсів, націй), поширення безжалісного тероризму відзначений пошуками правових основ врегулювання збройного насильства, яке прийняло не бачені раніше масштаби

кровопролитних страждань сотень мільйонів. На міжнародних форумах останніх літ з тривогою відмічається порушення архітектури міжнародної світової безпеки, зростання кількості війн та збройних конфліктів, жертв та руйнувань терористів на основі зневажання принципами та нормами міжнародного права, вираженими у Статуті ООН. Сподівання на гуманітарний прогрес, вказував колишній Генсек ООН Бутрос Бутрос Галі безжалісно розтоптани поширенням збройних конфліктів, у яких не беруться до уваги традиції людяності.

Мета роботи. Наукова думка, філософсько-правові розвідки нині спрямовується на пошук таких фундаментальних основ мирного життя, розквіту гуманістичних цінностей, які б заступили місце кризи у моралі, неспроможності міжнародно-правової системи та інститутів миро творчості добиватись виконання узятих угод і домовленостей на основі загально прийнятних принципів та настанов. Історично-науковий екскурс у поставлену проблему свідчить про зміну гуманітарних важелів регуляції від первинного синкретичного права війни і миру до кодексів шляхетного вояка типу «кодексу вояка-бусі», далі до мирних угод та домовленостей, які страждають на вади виконання, бо цілком залежать від волі та стихії ненависті. Очевидно, слід звернути до наукових та над ідеологічних наративів, якими можуть бути совість та гуманістична мораль людства.

Виклад основного матеріалу. Історія таких пошуків заглиблена у минуле, у той період, коли вкорінені в життєдіяльність людства збройні змагання зазнали перших спроб регуляції на прийнятних для всіх засадах людяності та милосердя. Правник-міжнародник Ж. Дрейпер цілком слушно зауважує, що витoki гуманітарних важелів слід шукати в певному смислі впродовж всієї історії еволюції війни, як однієї з найдавніших форм колективної діяльності людей [1, с. 101]. Але до того часу, коли людяність та милосердя стали могутньою рушійною силою, що заступала місце доблесті переможця, матеріальним стимулам, слухняності дисциплінованого вояка, пройшло багато тисяч років.

Ми маємо підстави вважати, що до проблеми гуманітарної регуляції збройних конфліктів та війн слід підходити з самих широких філософсько-світоглядних позицій. У 1882 році правник Ф. Ф. Мартенс писав: "У основу наукової системи сучасного міжнародного права має бути покладена ідея міжнародного

спілкування...", латиною: *Ubi societas ibi jus est* (де спілкування, там і право) [2, с. 157]. На думку Й. Гейзінги, "про війну як функцію культури ми можемо говорити лише тоді, коли вона проводиться в межах певного кола, члени якого визнають один одного рівними чи бодай рівноправними." [3, с. 106]. Рівноправність виступає основою будь яких соціальних справ, які претендують на людяність і справедливість.

Жан Пікте вказував на археологічні дослідження, які доводять практику надання найпростішої медичної допомоги пораненим в епоху неоліту (обробка ран, вправлення суглобів і навіть трепанація черепа) [4, с. 4]. Це був етап примітивного права, який відповідав міжплемінним відносинам родового суспільства з слабкою центральною владою та визнанням первинної рівності членів племені. Правові, моральні, релігійні і мілітарні відносини були вплетені одна в одну [5, с. 205]. Універсальним принципом ставало милосердя, з самих найдревніших часів спостерігались його прояви до поранених, до противника, який просив пощади.

Наступний етап пошуків фундаменту милосердя та гуманізму у збройній боротьбі пов'язаний з сподіванням на дію релігійних чинників - Біблійні оповідання містять важливі для нас відомості щодо проявів гуманності до воюючих та поранених, надання можливості мирним жителям переховуватись за стінами храмів, охорони будівель і садів. У Старому Заповіті розказується про звичай не брати до лав вояків молодих людей, які не мали сім'ї, не побудували будинку, не встигли зібрати врожай [6]. Неабиякий інтерес викликають біблійні поради врахування начальниками непридатності до бойових дій боязких воїнів (Второзак., XX, 8), пробудження моральних чеснот музикою (Числа, X, 9, 10), а в необхідних випадках і заспокоєння агресивної поведінки. [7, с. 363].

У свою чергу, і давньоіндійський епос «Махатхарабха» забороняв воякам вбивати поранених і тих, хто здався в полон. Після одужання їх вимагалось відправити їх на батьківщину, заборонялись отруйна зброя, напади на ченців та черниць. Існували навіть правила реквізиції, а війна не могла бути розпочата без оголошення про майбутнє помилування [8]. Дослідники відзначали появу медичної етики у князівстві Ману на основі милосердя: лікування всіх поранених було обов'язковим, у медичних трактатах, зведених у

збірники “Аюрведа”, не ділили поранених на своїх і чужих, як цього вимагає сучасне міжнародне гуманітарне право [9, с. 4].

Як це сумно звучить на тлі повідомлень із районів збройного конфлікту на Донбасі (зона АТО), проаналізованих у матеріалі розлогої статті “Gardian” 14 лютого 2016 р. про знущання та розстріли промосковськими бойовиками українських полонених тільки за те, що хтось впав у істерику, попросив послати повідомлення матері, повільно роздягався і т.п. Знущання над полоненими у підземних застінках, використання у якості рабів на підземних копальнях в «ДНР» та «ЛНР» є свідченням про скочування у часи варварства, які попереджав іспанський гуманіст Ортега-і-Гасет.

Давньокитайські імперії мали глибоку гуманістичну спадщину для стимулювання прояву милосердя у перебігу жорстоких битв. Так у контексті нашої статті плідною є думка Вчителя Кун-Фу-Цзи (Конфуція) про зв'язок милосердя та хоробрості. Він писав: “Хто повний милосердя, той безпреміно хоробрий, Хто хоробрий, не обов'язково повний милосердя.” [10, с. 291].

У “змагання” за становлення гуманістичних засад ведення війн з думкою Стародавнього Сходу вступила римська - елліністична філософія, особливо доктрина стоїків. Її прибічники стверджували, що війна не обов'язково тягне за собою скасування всіх законів, вони виступили за заміну гасла “людина людині вовк” (“Homo homini lupus est”) на принципово нові лозунги “життя людини священне” (“Homo homini res sacra”), “страждаючий ворог - не ворог” (“Hostes dum vulnerati fratres”).

Цей перший етап врегулювання стихії збройного насильства принципами честі, благородства, гуманізму, добра, які можна вважати дещо розпливчастими, абстрактними, змінюється переходом до правових регуляторів, які, так досі й вважаються, є чіткими, не двохсмысленими, підкріпленими примусом держави до виконання.

Спочатку складались неписані домовленості - перехідна фаза від моральних правил до правових норм. У 1027 році церква Христа запропонувала встановити “Боже перемир'я”, яке б забороняло вести бойові дії в неділю і в подальшому воно більш-менш виконувалось. За два роки до виходу в світ знаменитої роботи Гроція «Про право війни й миру» (1625), у якій стверджувалось щодо універсальності гуманітарно-правових засад життя у всіх життєвих станах, у тому

числі на війні «як загальному стані безправ'я та насильства», Емерік Крюсе запропонував на широких філософсько-правових засадах правителям Європи покласти кінець вічній ворожнечі.

Крюсе вважав, що справедливість, під гаслом якої часто велись війни, має цінність лише в зв'язку з розумом і добротою. Він рішуче виступив проти правомірності війн та їх виправдання. На думку Е.Крюсе, користь від зовнішніх війн сумнівна, бо прості солдати отримують лише поранення і хвороби, а володарі виснажують фінанси держави. Їх честь і слава також піддаються ризику. Погоджуючись з правомірністю обмеженого кола війн (війни заради відновлення порушеного права чи відшкодування збитків, нанесених ворогом) Крюсе пропонував створити міжнародний орган, головним завданням якого було б мирне розв'язання проблем.

Слід зауважити, що ідея міжнародного трибуналу, яку висунув Е.Крюсе, на зламі нових тисячоліть живе і отримала новий імпульс внаслідок активного її обговорення. Запропоновано утворення універсального міжнародного суду в Лондоні, додатково до існуючого в Гаазі постійно діючого трибуналу з проблем військових злочинів у Руанді, колишній Югославії, а відтепер позовів Грузії проти Росії та нами запропонованого трибуналу «По Україні». Цікаво, що Крюсе пропонував обрати місцем розташування трибуналу Венецію,

Можлива криза у побудові системи замирення збройних конфліктів на основі принципів міжнародного права впливала із самої природи останнього – його приписи діють при покладанні «на добру волю» учасників міжнародного життя, а те, що договори можуть не виконуватись стало не тільки академічним, але й анекдотичним висловлюванням: «Договори з Росією не варті й того паперу, на якому вони надруковані» тощо.

Сумний приклад з «гарантією безпеки» Україні державами з ядерною зброєю викликав як шквал критики самого поняття «гарантії» державі, так і пошуки надійних основ захисту гуманізму, права, достоїнства людини під час збройних конфліктів. Стає зрозумілим, що договірна природа зобов'язань у сфері відносин з приводу збройних змагань нагадує павутиння, у якому заплутується дрібнота, а сильні її проривають. Ми пропонуємо відшукувати основу гуманізації збройних мілітарних форм змагань на самих широких світоглядно-гуманістичних позиціях.

Не меншого значення ніж заснування гуманітарного права Френсісом Лібером, а, можливо, більш глибокого з огляду на концептуальну морально-правову значущість, має доробок видатного вченого-гуманіста XIX століття, правника Ф. Ф. Мартенса.

Спочатку відзначимо ідейний вплив на Ф. Мартенса таких знаменитих європейських вчених - професора Віденського університету Л. фон Штейна, професора Гейдельберзького університету І.Блюнчлі, професора Петербурзького університету А.Градовського. Достатньо знаменним є той факт, що і на українського мислителя - гуманіста П.Морозова вказані правники Європи справили сильне теоретичне враження і це спонукало їх до наукової сміливості, широти, самостійності мислення. Український вчений - гуманіст у роботі «Діти та війна» показав згубність практики втягування у війну, примусову мобілізацію дітей.

У своїх лекціях Мартенс виступив з критикою сучасного йому стану науки міжнародного права через неспроможність визначення нею закономірностей у міжнародних відносинах. Він також критикував концепції, в яких право базувалось на силі. Це важливо з огляду на те, що гуманітарне право створювались як договірне і виконувалось переважно тому, що відповідало погодженим інтересам малих і великих країн – сторін збройних конфліктів.

Розглядаючи історію становлення суспільних регуляторів збройного насильства, Мартенс констатував невпинне зростання сили права по відношенню до права сили. Як реаліст він розумів, що це лише “ідеальна сила”, яка підштовхне народи до встановлення справедливого світового устрою з гуманістичною мораллю.

Вчений гуманіст у центр міжнародного життя замість абстрактного суб'єкта поміщав реальний – людську особистість, обсяг правосуб'єктності якої дозволяв стати справжнім міжнародним суб'єктом. Він логічно доводив, що якщо в державі особистість - це джерело прав, то в міжнародних відносинах - вищій ступені розвитку права - охорона прав особистості повинна бути на підхмарній висоті. Зрештою Мартенс дійсну силу держави вбачав не в розвиткові воєнної сфери, а в стані культури, розуму, моралі, хоча вважав абсолютно утопічною ідею ліквідації інституту війни в найближчому майбутньому [12, с. 852-853].

Глибина застереження (поправки) Мартенса полягає в тому, що вона допускає можливість і вузького, і найширшого її тлумачення, морального і правового. Ми вбачаємо сенс застереження Мартенса в тому, що, оскільки право збройних конфліктів принципі не може бути вичерпним, то дії сторін конфлікту мають бути оцінені не тільки з точки зору існуючих договорів, але і з точки зору принципів міжнародного права, норм гуманності, стану суспільної свідомості, «совісті людства».

Численні сучасні конвенції, які не завжди виконуються, та неvirішені проблеми гуманітарного права забезпечили застереженню Мартенса довге життя. Встановлюючи, що і надалі не всі проблеми врегулювання збройних конфліктів підлягатимуть негайному вирішенню і водночас не лишаючи їх на довільне трактування військовиків, застереження Мартенса давало людям шанс завжди перебувати “під захистом і дією начал міжнародного гуманітарного права”.

Високий правовий й моральний зміст застереження Федора Мартенса, актуальність і перспективність його було у розуміння закономірності переходу від суто моральних, далі юридичних важелів регулювання міжнародних збройних конфліктів до синтезу правових, моральних норм і правил міжнародної поведінки, зумовлених як наявним станом правової свідомості, так і дотриманням загальнолюдських цінностей.

У свій час, війна у В'єтнамі з її кричущими випадками антигуманності та звірячої жорстокості не знайшла усталеної конституційної (згідно із законами США) оцінки. За твердженням Девіда П.Каррі, [13, с. 51] усі спроби домогтись від Верховного суду постанови щодо законності цієї війни лишились безплідними з огляду на неможливість юридичного розв'язання справи вибухової політично й морально. Громадянський збройний конфлікт у колишній Югославії 90-х років минулого століття ще раз підтвердив суперечливість норм гуманітарного права у гамуванні насильства при зіткненні інтересів та ідеологій «країн-родичів», а застереження Мартенса дає надію на взаємне визнання конфліктуєчими гуманної моралі та загальнолюдської совісті та відкритість цього застереження водночас для вирішення ще “закритих” конфліктогенних ситуацій.

Література

1. Дрейпер Ж. Развитие международного гуманитарного права. – М., 1994.
2. Цюрупа М.В. Міжнародне гуманітарне право. – К.: Кондор, 2008.
3. Гейзінга Й. Homo Ludens. Пер. з англ.-К.: Основи, -1994.
4. Жан Пикте. Развитие и принципы международного гуманитарного права. Пер. с франц. – М.: МККК, 1993.
5. Paund R. The Spirit of the Common Law .-Boston, 1921.
6. Біблія. Книги Старого і Нового Завіту.
7. Монтень М. Опыты. - М., 1991.
8. Viswanatha S.V. International Law in Ancient India. - 1925.
9. Радиш Я.Ф. Медична етика на війні.-К. : Національна медична академія, 1994.
10. Афоризмы Конфуция // Семененко И.И. Афоризмы Конфуция. - М:МГУ, 1986.
11. Вестник Европы.-1884.-№10.
12. Руперт Тайсхерст. Оговорка Мартенса и право вооруженных конфликтов // Журнал Международного Комитета Красного Креста.- 1997. - № 15.
13. Девід П. Каррі. Конституція Сполучених Штатів Америки. Посібник для всіх. Пер. з англ. - К., 1993.

Мясоутов Шамиль Каюмович,

кандидат исторических наук, доцент кафедры гуманитарных дисциплин Киевской государственной академии водного транспорта имени гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, г. Киев, Украина

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ ИСТОРИИ

Рассмотрена проблема формирования исторического мышления, которое является одной из предпосылок формирования научного мировоззрения у молодого поколения нашего общества. Материал может быть использован преподавателями истории для успешного развития у студентов исторического мышления. Развитое социальное мышление является одной из предпосылок критически относиться к себе, ставить перед собой большие цели.

Ключевые слова: историческое мышление, операциональная сторона, формирование личности, репродуктивный метод, логическое мышление, познавательные задачи, аспектная проблема.

Развитие мышления у студентов в качестве задачи высших учебных заведений обусловлено тем, что для дальнейшего процветания нашего общества необходимы: полет мысли, неустанный поиск нового, поддержка этого нового. Нужна постоянная инициатива – инициатива везде и во всем. Развитое социальное мышление является одной из предпосылок такой инициативы в любой сфере труда.

Перед обучением истории в вузе стоит фундаментальная задача формирования научного мировоззрения у молодого поколения нашего общества. Когда преподается студентам математика или история, физика или морское дело, любая другая наука, преподаватель сообщает не только необходимые им знания, которые пригодятся в жизни, но вместе с тем учит их трудиться, преодолевать препятствия, критически относиться к себе, ставить перед собой большие цели. И главное, учит их самостоятельно думать. Так и только так получается сплав знаний и убеждений.

На пути решения этой задачи встречаются немало трудностей. В педагогической печати часто встречаются сетования преподавателей вузов, принимающих экзамены, деятелей органов народного образования на формализм знаний и недостаточную их оперативность. Обучение истории еще не достигло уровня, отвечающего современным требованиям. Причины этого явления различны. Среди важнейших – недостаточная разработанность и стихийное использование операциональной стороны содержания, сопряженной с усвоением и применением фактической и обобщенной исторической информации. Под операциональной стороной содержания курса истории подразумеваются действия с историческими понятиями, идеями, но не только общин формы мышления – анализ, синтез и т.д. как самоцель. Важна прежде всего специфика их применения в зависимости от конкретного исторического материала, методологических принципов данной науки и методов познания исторической действительности.

В настоящее время значительно увеличилось внимание к развитию операциональной умственной деятельности. Стихийное

овладение умственными операциями только благодаря структуре содержания информации в должной мере не обеспечивает усвоения знаний. Содержание может быть усвоено по-разному, в зависимости от числа и характера использованных операций. И может быть меньше заложенных в содержании даже при условии, что они лежат на поверхности. Каждая операция с содержанием есть установление его связей с другим содержанием. Студент может их совсем не увидеть или обнаружить очень ограниченную часть связей и тем самым осуществить незначительное число операций. Тем не менее он сочтет информацию понятой, не осознавая степень ограниченности своего понимания. Оперативная часть деятельности студента зависит от накопленного им фонда мыслительных операций, которым он научился стихийно или в процессе обучения. При стихийном приобретении знаний этот фонд неизбежно ограничен. Систематическое обучение должно обеспечить усвоение как содержательной стороны информации, так и операциональной. Более того операциональная сторона процесса тоже является содержанием, подлежащим усвоению.

Говоря об операциональной стороне раскрываемой самим содержанием информации, отмечено, что идемы, умозаключения, лежащие казалось бы, на поверхности, не всегда схватываются студентом. Каждая единица информации посвящена какому-то историческому, т.е. социальному, объекту (событию, явлению, процессу). Связи любого объекта многогранны и многочисленны даже при ограниченных целях.

Изучая какой-либо исторический факт, явление или процесс при наличии определенной установки на его осмысление, можно встретиться с двумя принципиально отличными друг от друга путями достижения этой цели. Особенно выпукло это обнаруживается у зрелого, подготовленного и образованного человека. Если для субъекта этот факт сходен с рядом других уже нередко осмысленных в прошлом, то в данном случае его мышление идет проторенным путем и либо сразу подводит факт под общее объяснение, либо привлекает знакомые идеи и способы для осознания смысла.

Существует два метода поиска ответа – репродуктивный и творческий – зависят от степени подготовленности человека, отвечающего на вопрос.

Для студентов обстановка а ходе обучения складывается еще более сложно. Они знают меньше, имеют недостаточный фонд стереотипов, а некоторые устоявшиеся стереотипы могут даже ввести в заблуждение. Но при всех условиях у любого мыслящего человека историческое мышление может себя проявить на двух уровнях – репродуктивном и творческом. Внутри каждого могут быть разной степени трудности условия для проявления творческого мышление, которое всегда содержит элементы репродуктивного но при этом оба мышления необходимо различать и ограничиваться достижением только первого уровня недопустимо.

Выпускник школы оказывается в ситуации общения с социальными фактами, живыми или книжными, объяснить которые учитель ему уже не может. А выпускнику бывает жизненно важно их осознавать. Это может быть факт из газеты или книги, эпизод на профсоюзном собрании и т.д. Если эти факты отличаются от неоднократно изучавшихся в школе, то юноше понадобятся средства для самостоятельного поиска ответов на вопросы, поэтому необходимо до такой степени развить социальную активность студентов и интерес к социальным вопросам, чтобы их потребностью стало осмысление возможно более широкого круга фактов и явлений. Требуется, чтобы они не обходили трудные для понимания проблемы, не отмахивались от сложного, чтобы их интерес к процессу осмысления социальных явлений стал напряженным. Важно, чтобы не ослабевало, а возрастало их стремление к активному участию в решении тех социальных проблем, которые перед ними ставит жизнь.

Формирование личности с такими качествами содействует развитие ее творческого мышления. Обучение творчеству дает инструмент для самостоятельного поиска решения доступных проблем, вооружает аппаратом мышления и включает в процесс такой деятельности, без которой интерес и необходимость в ней у личности необходимы. Творчество на материале истории обуславливает наиболее высокий уровень исторического мышления. Ему можно и должно учить.

Распространенное определение творчества как процесса создания человеком общественно значимого и качественно нового проукта или явления недостаточно для условий обучения в вузе. Студенты очень редко создают то, что является новым для общества.

Историкам это особенно ясно, ибо в этой сфере деятельности, требующей больших знаний и большого опыта, почти не бывает случаев внесения студентами нового в область исторического или вообще социального познания. Студенты всегда или почти всегда решают уже ясные для общества проблемы. Это не только не мешает признанию творчества студентов, но, напротив, создает условия для успешного обучения процедурам творчества. Вместе с тем то обстоятельство, что преподаватель заранее знает решение проблемы и примерную последовательность процедур на каждом этапе решения, позволяет ему программировать деятельность студентов и обучать их этим процедурам, не только методами, не похожими на привычные и распространенные в обучении. Основным методом обучения творческому мышлению – исследовательский, который приводит к сдвигу в умственном развитии студентов.

Историческое мышление на творческом уровне предполагает решение студентами проблемных познавательных задач, содержанием которых является применение диалектико-материалистического понимания истории и методов познания к фактам, событиям, явлениям и процессам исторического развития.

Система проблемных задач – путь к необходимому уровню мышления. Неупорядоченное, стихийное применение проблемных задач в обучении полезно, необходимо, но недостаточно для достижения каждым студентом наиболее высокого доступного ему уровня творческого мышления. У каждого студента имеются свои природные задатки и свои возможности достичь того или иного потолка творческого развития. Иными словами, творчески мыслящий человеком в области истории может стать каждый, но потолок возможностей у каждого индивида иной. Надо добиваться, чтобы каждый студент достигал при обучении максимума возможного для него. Поэтому, проблемные познавательные задачи в курсах истории должны составлять не случайную совокупность, а систему. Исследования показали, что система должна отвечать пяти показателям, которые нужно разъяснить читателю, предполагая их реализацию на практике. Познавательные задачи давно стали достоянием преподавателем, но должна быть создана система задач по истории, которые призваны обеспечить оптимальное развитие творческих возможностей студентов. Когда преподаватель решает

какую-нибудь задачу, или ставит какой-либо проблемный вопрос перед студентами, эти задачи и вопросы всегда посвящены каким-либо конкретным явлениям-причинам. Такой подход основан на том, что историческое мышление, обращаясь к любому историческому явлению и факту, обсуждает вопросы, решает проблемы и осмысливает их под ограниченным числом углов зрения. Что бы историк не изучал, что бы каждый человек в истории не осмысливал, он обращает внимание на следующие стороны изучаемого материала и решает следующие за ним проблемы:

1. Установление причинно-следственных связей исторических событий и явлений.

2. Установление общих и частных закономерностей общественного развития.

3. Осознание процесса исторического развития и его механизма.

4. Определение преемственности между фактами, событиями, явлениями и эпохами.

5. Определение тенденций развития данного общественного явления или их совокупности.

6. Определение степени прогрессивности исторического явления.

7. Определение классовой сущности событий и явлений.

8. Выяснение структуры социального объекта и выявление взаимоотношений между его элементами.

9. Соотношение явления, факты и эпохи частного факта и общей закономерности общественного развития.

10. Определение типичности единичного и массового явления.

11. Определение этапов и периодов развития явления или эпохи.

12. Выяснение и создание специфики общественного явления и эпохи. Установление различного социального смысла сходных явлений в разные эпохи.

13. Установление новых фактов и явлений.

14. Оценка характера и значения явлений.

15. Извлечение уроков истории из фактов прошлого.

Здесь перечислены проблемы, которые решаются в связи и в отношении каждого или подавляющей массы исторических событий. Эти проблемы являются сквозными для исторического познания, они отражают отдельные стороны или аспекты исторического процесса и поэтому названы аспектными. Студентов надо научить ставить и

решать эти проблемы, т.е. понимать, под каким углом зрения надо рассматривать исторические явления и выяснять те или иные вопросы, если они до конца непонятны. Тем самым нет необходимости ставить перед студентами проблемы разного типа по каждому вопросу программы или учебника. Многие проблемы аспектного характера в отношении значительной части учебного материала преподаватель излагает сам либо пользуется учебником. В отношении же части педагогически выразительного учебного материала преподаватель или автор учебника конструирует проблемные задачи для того, чтобы студенты постепенно познакомились с характером решения названных аспектных проблем. Так, преподаватели неизменно ставят вопросы о причинах, следствиях и историческом значении тех или иных явлений, объясняют степень их прогрессивности и т.д. гораздо реже встречается в учебной практике раскрытие механизма преемственности исторических явлений или постановка вопросов о тенденциях процессов. Совсем редко рассматривается вопрос о структуре исторических объектов (явлений, фактов, процессов), что крайне важно для осознанного их понимания и для умения студентов оперировать своими знаниями. Обычно не ставится проблемы типичного для специфики однородных явлений в разные эпохи.

Приведенная выше типология призвана выполнить в обучении истории четыре функции, обеспечивающие повышение образовательно-воспитательного значения курса. Во-первых, она показывает преподавателю, для каких вопросов в данной теме имеется выразительный материал. Готовясь к занятию, преподаватель думает над тем, какие из перечисленных вопросов в предстоящей теме могут быть иллюстрированы яркими фактами и явлениями. На одном занятии это проблема классового подхода, на другом – прогрессивности, на третьем характеристика закономерности и т.д.

Во-вторых, функция типологии состоит в облегчении отбора заданий на воспроизведение, преподаватель, учитывая изложенный и изученный материал, ставит к ним вопросы в соответствии с перечнем.

Постепенно вопросы будут приближаться к формулировкам самой типологии. В этом случае она станет выполнять третью функцию – типы аспектных проблем сами станут частью содержания

образования. При этом студенты сами осознают наличие этих проблем и необходимость их выборочной постановки при осмыслении конкретных исторических явлений. Тем самым у них вырабатывается определенная установка на подход к осмысливанию, пониманию и анализу конкретных явлений. Им нужно научиться только улавливать, к каким конкретным событиям какие из типов аспектных проблем необходимо ставить в данной ситуации. Его развитие обеспечивается четвертой функцией типологии – ориентацией на конструирование проблемных задач. Создавая задачу, преподаватель думает не только об усвоении данного вопроса, но и о том, какую из аспектных проблем целесообразнее ставить применительно к конкретному условию данной задачи, с какими аспектными проблемами студенты уже хорошо знакомы, а с какими недостаточно или незнакомы совсем. Опыт показал, что на протяжении всех лет обучения для ознакомления и усвоения типа проблем студенту надо неоднократно, несколько раз услышать тип вопроса, выполнить 20-25 репродуктивных заданий и решить 15-20 проблемных задач. Но здесь непременно должны иметь место оба вида заданий, отвечающих 2-му и 3-му уровню усвоения. В противном случае происходит то с чем преподаватели сталкиваются неизменно на протяжении многих лет, что даже отличники проявляют подчас беспомощность в самостоятельном и вполне доступном установлении причинно-следственных связей. Радикальным средством ликвидации этого недочета является соблюдение закономерностей трех уровней усвоения.

Таким образом, указано примерное число повторений встреч студентом с каждым типом аспектных проблем. Это немного, и в реальном обучении преподавателям удастся организовать гораздо больше таких встреч: о причинах и следствиях говорят и спрашивают сотни раз. Но в данном случае имеет большое значение взаимодействие между типами - усвоение одних помогает усвоению других, смежных по содержанию. Поэтому, если для усвоения одного типа нужно столько встреч, сколько было указано выше, то для другого, смежного типа их потребуется гораздо меньше.

К большому сожалению система тестов ВНО по истории не дает возможности определить историческое мышление у будущих

студентов, потому что не предусматривает постановку проблемных задач, где должно проявиться историческое мышление человека.

Таким образом, успешное формирование научного мировоззрения у студентов невозможно без развития их мышления выступающего в качестве операциональной стороны целостного процесса познания истории.

Литература

1. Беспечанский В.П. «О формировании исторического мышления школьников», Советская педагогика, 1980, №2.
2. Горелик Ф.Б. «Раскрытие закономерностей общественного развития в курсах истории», М., 1969.
3. Ерофеев Н.А. «Что такое история», М., 1976.
4. Косолапов В.В. «Методология и логика исторического исследования», Киев, 1977.
5. Лернер И.Я. «Проблемное обучение», М., 1974.

Баранник Михаил Васильевич,

кандидат философских наук, доцент кафедры гуманитарных дисциплин Киевской государственной академии водного транспорта имени гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, г. Киев, Украина

НАРОДНАЯ СМЕХОВАЯ КУЛЬТУРА КАК ЗЕРКАЛО СОВЕТСКОГО ПРОШЛОГО

Адекватное осмысление и оценка реальной советской истории и культуры в массовом сознании современного общества до настоящего времени остается нерешенной проблемой. Вначале независимости Украины ее надлежащей постановке и решению не способствовал социально-экономический хаос 90-х годов, а позже дало о себе знать отсутствие необходимой для этого воли и желания большинства постсоветских институций. В последнее время решение этой проблемы носило вялотекущий, формально-административный характер, ограничиваясь, главным образом, запретительными мерами относительно коммунистической идеологии и символики, стихийным сносом памятников советским «вождям» и др. Все это было бы не так уж и важно, если бы наше общество оказалось в более благоприятном

социально-экономическом положении, нежели при СССР, что наглядно бы демонстрировало преимущества нового строя и автоматически отрицало старые идеи и порядки. Однако, так не случилось. Поэтому неувидительны ностальгические воспоминания о советской социальной стабильности и гарантиях пусть даже невысокого жизненного уровня, существующие у определенной части старшего поколения. А в молодежной среде, имеющей об СССР весьма абстрактные и поверхностные сведения, нет-нет да и раздаются суждения о том, что ту страну нужно было бы реформировать, что молодые люди тогда имели хоть какие-то социальные гарантии, что социализм с «человеческим лицом» можно было бы построить, а государство не стоило разваливать и т.п. Эти взгляды вкупе с архетипами сознания прошлого достаточно ярко демонстрируют действие известной французской поговорки «Мертвый хватает живого».

Выдвигаемые при этом контраргументы, относительно губительности для любого общества марксистско-ленинской идеологии и политики, принципиальной неререформируемости и неизбежности краха советской системы из-за ее экономической неэффективности и пр. не способствуют должному переубеждению дезориентированного, «диффузного» массового сознания значительной части как старшего поколения, так и молодежи. В данном случае следовало бы обратиться к более осязаемой, жизненной и не только рациональной аргументации, живому голосу поколений, рожденных в СССР. Как нельзя лучше для этого подходит уникальный и массовый феномен советской духовной жизни – смеховая культура.

Если полагать, духовную культуру как универсальную систему человеческих интеллектуальных и чувственных ценностей, то смеховая культура выступает ее «Alter ego» - «Другим я», призванным с различной степенью критичности оценивать (и переоценивать) эти ценности, исходя из реалий повседневной жизни. Эстетическая основа смеховой культуры – комическое – служит проверке на жизненность, «приземлению» либо развенчанию официальных ценностных установок, разоблачению ложных идей, сигнализирует о кризисах духовной жизни. Как человек не может обойтись без зеркала, так и общество нуждается в комическом, чтобы увидеть с его помощью

свое действительное отражение. Общественная многоликость отражается в многообразии комического – юморе, сатире, иронии, сарказме, шутке, насмешке, гротеске, каламбуре, пародии, карикатуре и других формах.

Советская смеховая культура, особенно послевоенного периода, делилась на две основные части – официальную и фольклорную. Первая из них была представлена в специализированных журналах («Крокодил», «Перец»), телевизионных передачах (КВН, «Вокруг смеха», «Кабачок 13 стульев»), киножурнале «Фитиль» и фильмах Л. Гайдая, Э. Рязанова, эстрадных номерах А. Райкина, дуэтах Ю. Тимошенко (Тарапунька) и Е. Березина (Штепсель), Р. Карцева и В. Ильченко, монологах М. Жванецкого, Г. Хазанова и др. Однако в ней допускалась лишь критика и осмеяние «отдельно взятых» недостатков советского общества – бюрократизма, волокиты, тунеядства, чванства, а также бытовой глупости, без затрагивания политических и идеологических основ общественного строя.

Иное дело – советский устный фольклор. В нем по определению не могло быть запретных тем и способов их выражения, поэтому он таил в себе серьезную опасность для тоталитарной политики и идеологии. Как отмечал Н.В. Гоголь, смеха боится даже тот, кто уже ничего не боится. Неудивительно, что за наиболее любимый народом жанр политического анекдота, обнажавшего правду о советской действительности, в СССР вначале предусматривались уголовные, а позже – административные репрессии.

Советская народная смеховая культура была, пожалуй, единственным массовым и доступным средством защиты здравого смысла, снятия социально-психологического напряжения и, как следствие, духовного выживания общества в условиях тотального идеологического давления и контроля. Вместе с тем, в ней содержится так необходимый современной молодежи бескомпромиссный оценочный и исследовательский материал, как говорится, «из первых рук», дающий действительно реальную информацию об истории СССР.

Классифицировать устный смеховой фольклор весьма сложно, ибо он был органически вплетен в ткань тогдашней советской жизни. Условно его можно подразделить на политико-идеологическую, социально-экономическую и семейно-бытовую части.

Первая из них посвящалась характеристике этапов советской истории: от утверждения советской власти до преддверия развала страны вкупе с нелюбезной оценкой КПСС и ее первых лиц (Ленин, Сталин, Хрущев, Брежнев, Андропов, Черненко, Горбачев), советского мифотворчества (коммунистическое «светлое будущее», создание новой вненациональной общности «советского народа» и «нового человека»), символике, хвалебно-навязчивым лозунгам и примитивной монументальной пропаганде, советским стереотипам в идеологии и поведении (фактически религиозно-догматическая приверженность марксизму-ленинизму, историческим датам), репрессивному характеру советской тайной полиции (ВЧК, ОГПУ, НКВД, МГБ, КГБ) и др.

Социально-экономическая часть фольклорного юмора освещала жизненные проблемы простого человека – постоянный, изнуряющий дефицит товаров народного потребления и «теневую» систему обеспечения партийно-хозяйственной номенклатуры, отношение к армейской службе и милиции 70-80-х годов, идейную безысходность «периода застоя», отразившуюся в «черном» юморе, сравнение особенностей национальных характеров (русские, евреи, украинцы и др.), декларативные идеи искусства «социалистического реализма».

Разнообразный смеховой фольклор на семейно-бытовую тематику показывал изнанку повседневности – «прелести» семейной жизни, алкогольные традиции, «любовные треугольники», повадки уголовного элемента, реакцию населения на последствия Чернобыльской катастрофы и т.п. Вместе с тем, только в этой части советской смеховой культуры мы обнаруживаем юмор в его добродушно-занимательном виде как средство развлечения, беззаботной веселости, проявления искрометной талантливости народной души. Это нашло отражение, прежде всего, в остроумных анекдотах о студентах и преподавателях, медицине, каламбурах о советском разведчике Штирлице, парадоксальных ответах так называемого «армянского радио», историях различных выдуманных персонажей, рожденных народной фантазией.

Не все анекдоты, комические стишки, частушки, поговорки, загадки и другие формы советского смехового фольклора соответствуют критериям эстетического вкуса и это неудивительно, ибо они сочинялись и пересказывались людьми с разным уровнем

культури, порой не стесняючимися в вираженнях. Между тем, если отбросить все наносное – брутальность, пошлость, матерщину, то-есть несмешное в этом феномене народного творчества, мы получаем действительно яркую, искреннюю, убедительную картину, отражающую реальную жизнь советских людей.

Говорушенко Тетяна Олександрівна,
кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
доцент кафедри системного програмування Хмельницького
національного університету, м. Хмельницький, Україна

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ ЗА РАХУНОК ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ТА НАВИЧОК «СВІДОМОГО» ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНОЇ ЕЛЕКТРОНІКИ ШКОЛЯРАМИ

Вступ. Метою освіти наразі є не лише засвоєння знань, а, в першу чергу, розвиток особистості. Для школяра важливим є формування таких компетентностей, як: компетентності STEM (Science, Technology, Engineering, Math), критичне мислення, вирішення проблем, творче мислення, співробітництво (робота у команді), і таких особистих якостей, як: креативність (входить до Top 10 Skills 2020), уявлення, допитливість, ініціативність, творчий підхід, здатність швидко орієнтуватись у мінливих умовах, інтуїція, лідерство та завзятість (якості, недоступні роботам), оскільки суспільство поступово переходить від товарної економіки до інтелектуально-творчої. Саме такі компетентності та якості будуть ефективними інтелектуальними інструментами, які дозволять учневі стати фахівцем майбутнього.

Сучасні технології актуальні не лише у повсякденному житті, але й у освітньому середовищі – наприклад, Мітіо Каку [1] прогнозує, що освіта незабаром базуватиметься виключно на Інтернет-технологіях і гаджетах типу Google Glasses, які незабаром трансформуються у крихітні лінзи, що надаватимуть можливість миттєво завантажувати всю необхідну інформацію. Тому сьогодні не можна змушувати школярів просто «зубрити» навчальний матеріал, слід навчити їх

знаходити потрібну інформацію та використовувати її при вирішенні практичних задач, що є ознакою школи майбутнього. А звільнений розумовий резерв школярів слід переорієнтувати на розвиток здатності аналізувати, аргументувати, приймати правильні рішення та творити.

Використання мобільної електроніки в українській школі. Сьогодні практично кожен школяр України має мобільний пристрій із доступом до мережі Інтернет (за даними Ericsson Consumer Lab 2014 року, в кожній українській сім'ї є 2,1 пристрої з доступом до мережі Інтернет) [2], але використовуються ці пристрої здебільшого для ігор та перегляду фільмів, для пошуку готових розв'язків домашніх завдань. Школярі не використовують наявні мобільні пристрої для самоосвіти та саморозвитку через невміння та незнання про такі можливості. Наразі навіть учні, які вважаються «цифровими аборигенами», насправді далекі від виготовлення власного цифрового контенту – в той час, як вони володіють власними дорогими пристроями з можливостями писати блоги, створювати інфографіку, книги, відео.

У 2014 році на Україні стартував соціальний ІТ-проект-експеримент «Розумна дитина» від Microsoft [2], який передбачає навчання дітей з використанням планшетних ПК та розвиваючих програм: з початку навчального року декілька класів початкової школи в Україні використовують планшетні комп'ютери та мультимедійні нетбуки з навчальними матеріалами та освітніми іграми в процесі навчання. Але зазначений проект має наразі суттєві недоліки та обмеження - поки охоплює лише декілька класів в Україні (подібних класів немає у м.Хмельницькому), працює лише для початкової школи, передбачає повний перехід навчання на експериментальну технологію (що може не підтримуватись педколективом та керівництвом шкіл) і знайомить школярів лише із ресурсами, розробленими компанією Microsoft.

Формування культури та навичок «свідомого» використання мобільної електроніки. Враховуючи актуальність використання мобільної електроніки у шкільній освіті, з'явилась ідея створити на базі кафедри системного програмування Хмельницького національного університету ІТ-клуб для школярів (модернізований центр навчання, інноваційна освітня модель) з метою формування

культури та навичок «свідомого» використання мобільної електроніки. На відміну від проекту «Розумна дитина», пропонуваній ІТ-клуб не вимагатиме змін у навчальному процесі, орієнтуватиметься на учнів середнього шкільного віку і ознайомлюватиме школярів із ресурсами та технологіями, розробленими різними компаніями.

На нашу думку, саме учні середнього шкільного віку (10-14 років) формуються як особистості, відтак мають потребу у самовираженні, мають власні ідеї, але часто не знають, як ці ідеї розвинути та донести до широкого загалу. Якщо ж дати учням необхідні знання, вони зможуть використовувати мобільну електроніку для навчання і саморозвитку, для створення гарних блогів, фільмів, програм, якими вони будуть пишатися.

У пропонуваному ІТ-Клубі викладачі університету проводитимуть заняття з використання мобільної електроніки для навчання та самоосвіти, пошуку необхідної інформації у мережі Інтернет, створення власного цифрового контенту, тобто формуватимуть у школярів необхідні наразі STEM-компетентності, творче мислення, креативність, допитливість, ініціативність. У зазначеному ІТ-клубі викладачі та студенти спілкуватимуться із школярами, ділитимуться досвідом (які саме знання та ресурси необхідні для вирішення певних практичних задач), проводитимуть зі школярами інтелектуальні ігри, ігри для вивчення шкільних предметів, конкурси та гейм-батли з використанням ігор, які навчають програмувати. Такий ІТ-клуб покликаний об'єднати тих школярів, які прагнуть розвитку та рухаються до своїх мрій.

Висновки. Практичне значення описаного ІТ-Клубу полягає у: навчанні учнів середнього шкільного віку навичкам роботи з інформацією та створення цифрового контенту; формуванні STEM-компетентностей, творчого мислення, креативності, допитливості, ініціативності у школярів; збільшенні мотивації, інтересу до шкільних предметів та навчанні учнів спілкуватись між собою завдяки концепції edutainment (edutainment=education+entertainment). Наразі відбувається пошук фінансування на реалізацію запропонованого проекту.

Література

1. Каку М. Физика будущего / Пер. с англ. Н.Лисова. — М.: Альпина нон-фикшн, 2012. — 584 с.

2. Microsoft разработала систему «Умный ребёнок» для украинских школ // [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://www.imena.ua/blog/ua-studying-programmes>.

Головко Світлана Григорівна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АУКОВОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Однією з визначальних умов входження нашої держави до єдиного європейського економічного та освітнього простору є реформування системи вищої професійної освіти, її спрямування на підготовку висококваліфікованих фахівців, мобільних на сучасному ринку праці. Успішність цих процесів значною мірою визначається досконалістю нормативно-правового забезпечення функціонування освітньої галузі. Саме тому розвиток законодавства щодо наукової та інноваційної діяльності вищих навчальних закладах становить пріоритет розбудови громадянського суспільства.

Важливим кроком стало прийняття у 2014 р. Закону України «Про вищу освіту», спрямованого на забезпечення сталого соціально-економічного, високотехнологічного та інноваційного розвитку країни за рахунок якісної підготовки конкурентоздатного людського капіталу, посилення зв'язку суспільства та вищої освіти і науки. Законодавчо визначаються основні правові, економічні та організаційні засади функціонування вищої освіти на принципах інтеграції освіти, науки та інновацій, автономії вищих навчальних закладів, рівного доступу до якісної вищої освіти, співпраці вищих навчальних закладів з бізнесом і державою. Формуються механізми підвищення теоретичної та практичної значущості результатів фундаментальних та прикладних наукових досліджень, зокрема, й через надання вищим навчальним закладам права остаточного присудження наукових ступенів та вчених звань, посилення прозорості процедур захисту дисертаційних робіт, антиплагіатних

норм та відповідальності за їх дотримання, оприлюднення в електронних ресурсах наукових праць. Запроваджуються європейські підходи грантового фінансування наукової та інноваційної освітньої діяльності в системі вищої професійної освіти, залучення талановитої молоді до ґрунтовних досліджень та суттєве підвищення якості університетської освіти.

Сприятиме інноваційним процесам і створення Єдиної державної електронної бази з питань освіти, унормування переліку галузей знань і переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, розроблення на нових засадах положень щодо присудження наукових ступенів спеціалізованими вченими радами вищих навчальних закладів та наукових установ, проведення ліцензійних експертиз, порядку реалізації права на академічну мобільність, визначення нормативів матеріально-технічного і фінансового забезпечення вищих навчальних закладів та ін. [1].

У 2016 році набрав чинності Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», який визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку у сфері наукової і науково-технічної діяльності, а також створює механізми для провадження наукової і науково-технічної діяльності. Новий закон є важливою складовою оновленого нормативно-правового забезпечення наукової та інноваційної освітньої діяльності, оскільки він визначає умови, що максимально сприятимуть задоволення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку, а також механізми їх реалізації. Закон встановлює правовий статус суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності, закріплює основні права вчених, як суб'єктів наукової діяльності, щодо забезпечення права обирати види, напрями і засоби наукової і науково-технічної діяльності відповідно до своїх інтересів, творчих можливостей та загальнолюдських цінностей; об'єднуватися з іншими вченими в громадські організації, постійні або тимчасові наукові колективи для провадження спільної наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності; брати участь у конкурсах на проведення наукових досліджень, які фінансуються за рахунок коштів державного бюджету та інших джерел відповідно до законодавства України; здобувати визнання авторства на наукові і науково-технічні результати своєї діяльності; отримувати, передавати та поширювати відкриту науково-технічну інформацію; отримувати

належні стимулювання та мотивацію до наукової і науково-технічної діяльності, орієнтовані на об'єктивну оцінку реалізації конкретних завдань за кінцевим результатом. Важливою новацією є встановлення для наукових працівників і спеціалістів наукових установ та вищих навчальних закладів можливостей гнучкого режиму робочого часу, зокрема, щодо саморегулюванням часу початку, закінчення і тривалості робочого часу впродовж робочого дня. Крім того, для наукових працівників і спеціалістів наукових установ та вищих навчальних закладів юридично закріплюється норма запровадження дистанційного режиму праці, за умови її визначення в колективному договорі за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації, а також вченою (науковою, науково-технічною, технічною) радою наукової установи (вищого навчального закладу). Закон регламентує правові засади організації науково та науково-технічної діяльності у системі вищої освіти. Зокрема, наукова та науково-технічна діяльність у вищих навчальних закладах визначається невід'ємною складовою освітньої діяльності, а метою її провадження – інтеграція наукової, освітньої і виробничої діяльності в системі вищої освіти [2].

Продовжується активна робота над проектом Закону України «Про освіту», який забезпечить чітку регламентацію та правове узгодження різних освітніх рівнів. Його прийняття стане важливим кроком у поступальному розвитку нормативно-правового забезпечення наукової та інноваційної освітньої діяльності як пріоритету громадянського суспільства.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>.
2. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015, № 848-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 3. – С.25.

Шевчук Владислава Олегівна,
кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економічної
теорії Київської державної академії водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ

Глобалізація, інформатизація суспільства, трансформація економік провідних країн відповідно до принципів інноваційного розвитку та формування економіки знань – це ті сучасні тенденції, які висувають перед вищою освітою нові вимоги, адже не викликає сумнівів взаємозалежність ефективної системи вищої освіти, економічного розвитку і формування конкурентоспроможності країни. В свою чергу, висока конкурентоспроможність національної системи освіти є базою функціонування економіки країни в режимі розширеного відтворення, забезпечення прийняттого рівня життя населення та збільшення частки інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції.

І. Н. Зорников вважає, що інтеграція вищої освіти в світову систему – це об'єктивний процес, який не повинен сліпо розвиватися. Світова спільнота може і повинна бачити і аналізувати його позитивні і негативні сторони, приймати важливі управлінські рішення по його координації і корекції. Необхідно знайти оптимальні варіанти послідовної інтеграції вищої школи України в світову систему вищої освіти, зберегти усе цінніше, що має українська вища школа, в той же час здійснити, з врахуванням міжнародного досвіду, зміни, які дозволять забезпечити перспективи інноваційного розвитку України в новому столітті [1].

Ряд зарубіжних науковців вважають, що конкурентоспроможність вищої освіти проявляється у формуванні конкурентоспроможної економіки, а отримання студентами вищого освітнього рівня після завершення навчання в коледжах і вищих навчальних закладах має вирішальне значення для довгострокового економічного зростання країни [3].

Умовами входження вищих навчальних закладів в єдиний освітній простір є: формування інноваційної корпоративної культури

вищого навчального закладу і внутрішнього конкурентного середовища; підготовка та розвиток кадрового потенціалу з інноваційним типом мислення; використання інноваційних педагогічних технологій навчання; диверсифікація джерел фінансування ВНЗ і активний фандрайзинг; розвиток інфраструктури взаємодії ВНЗ з зовнішнім середовищем тощо. Варто зауважити, що не всі вищі навчальні заклади України сьогодні відповідають перерахованим параметрам.

Ефективна система вищої освіти, яка здійснює підготовку висококваліфікованої робочої сили відповідно до сучасних вимог ринку праці, може стати для України засобом підвищення своєї привабливості та конкурентоспроможності на світовій арені, а також надасть можливість використовувати такий цінний ресурс сучасності, як людський потенціал. Враховуючи дослідження Н. І. Константюка та вивчаючи досвід успішного функціонування світових освітніх систем, можна визначити наступні засади підвищення конкурентоспроможності вищої освіти України [2, С. 28]:

По-перше, вища освіта має бути більш інноваційною, далекоглядною і відповідальною за результат, тобто має здійснювати підготовку освічених фахівців, які здатні виконувати складні завдання, швидко адаптуватися до змін середовища та нових вимог економіки.

По-друге, якісна вища освіта, професійна підготовка та перепідготовка повинні брати активну участь у створенні додаткової вартості, що є характерним для розвинутої економіки, яка не обмежується звичайними виробничими процесами і продукцією.

По-третє, вищі навчальні заклади країни мають випускати не тільки спеціалістів, але й здійснювати підготовку наукових кадрів, тобто ВНЗ повинні стати не лише навчальними центрами, що використовують інновації, а й вагомими науковими центрами, здатними до продукування інновацій. Наука повинна давати реальні результати, які здатні покращувати життя суспільства, функціонування бізнесу та держави.

По-четверте, держава повинна проводити ефективну політику в напрямку розвитку освіти, науки та залучення інвестиції в ці сфери, оскільки в умовах формування інноваційної економіки знання перетворюються на вагомий чинник виробництва та стають рушійною силою економічного зростання та соціально-економічного розвитку.

Сучасні структурні зміни в сфері вищої освіти пов'язані з інтеграцією національної системи вищої освіти в європейську. Маючи конкурентоспроможну систему освіти, Україна, можливо, зможе зміцнити своє становище справжньої європейської держави.

Таким чином, не тільки економіка, а й вища освіта країни повинна бути інноваційною та відповідальною за результат, тобто вона повинна забезпечувати робочі місця висококваліфікованими спеціалістами, які б відповідали вимогам сучасного ринку праці, та надавати суспільству вчених, що здатні здійснювати високоефективні дослідження в пріоритетних галузях науки.

Література

1. Зорников И.Н. Проблемы и перспективы международной интеграции высшего образования [Эл. ресурс] / И.Н. Зорников, Л.П. Волкова. – 2006. – Режим доступа: http://www.eed.ru/higher_educ.
2. Константюк Н.І. Основні засади підвищення конкурентоспроможності вищої освіти України в умовах формування глобальної економіки / Н.І. Константюк // Міжнародний наук.-вироб. журнал «Сталий розвиток економіки». – 2013. – №3 [20]. – С.26-28.
3. Higher Education Institutions in Europe. Report to the European Commission. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://www.utwente.nl/cheps/documenten/engreport05institutional_profiles.pdf.

Стрілок Іванна Іванівна,

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економічної теорії Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

ІНСТРУМЕНТИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Україна розпочала процес європейської інтеграції у сфері освіти ще у 2004 році та обрала напрям входження до Болонського процесу, що передбачає формування спільного освітнього і наукового простору, розробки єдиних критеріїв і стандартів, приведення якості національної освіти у відповідність до європейських стандартів. Адже умовою для входження в коло високорозвинених країн є перехід від

екстенсивного використання людських ресурсів до інтенсивного використання висококваліфікованої робочої сили, адаптованої до умов соціально орієнтованої економіки інноваційного типу.

Сьогодні євроінтеграція України дедалі гостріше розглядається в політичній, економічній, освітній та культурних площинах, зокрема дослідження аспекту системи вищої освіти України та процесів її трансформації в контексті входження до Європейського простору вищої освіти є досить актуальним та значущим.

В Європейському просторі вищої освіти і наукових досліджень розроблено певну сукупність інструментів з метою гармонізації національних освітніх систем та розвитку академічної мобільності. Ці інструменти впроваджуються країнами-учасниками Болонського процесу в різні способи та в різному темпі. До основних інструментів Болонського процесу відносять: національні та європейські рамки кваліфікацій (НРК, ЄРК), Європейську кредитну та трансферно-накопичувальну систему (ECTS), результати навчання, студентоцентричне навчання, а також додаток до диплому європейського зразка (Diploma Supplement).

Чимала робота в цьому напрямку в Україні вже проведена, проте результативність впровадження зазначених інструментів в українську освітню практику на сьогодні залишається доволі низькою. За відсутності цілеспрямованої державної політики стосовно європейської інтеграції в освітній сфері, інструменти Болонського процесу вводились в дію суто формально.

Національна рамка кваліфікацій (затверджена та ухвалена в Україні була у 2011 р., імплементація НРК в національне законодавство розпочалась у 2014 р.) по багатьох параметрах не відповідає європейським зразкам, не використовується в практичній діяльності, потребує тривалого розвитку та вдосконалення. На сьогодні офіційне визнання НРК України в Європейському просторі вищої освіти відсутнє.

Впровадження ECTS в Україні було здійснене у 2003-05 рр., але Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах і практика його застосування так і не були приведені у відповідність до цієї системи.

Концепція результатів навчання (Learning Outcomes) в Україні розроблено у 2008 році, проте вона не набула ролі серцевини

стандартів вищої освіти. Студентоцентричне навчання в останні роки трансформується в одну з головних засад Болонського процесу. В Україні в більшості навчальних закладів студент - пасивний набувач знань, що не передбачає його активної ролі у формуванні навчального плану. Можливості впливу студентів на навчальні плани є мінімальними. ВНЗ зберігають монополію на визначення вибіркової частини змісту освіти [1].

Україна у сфері забезпечення якості вищої освіти відстає від загальноєвропейського рівня. Все ж Болонський процес став поштовхом для його підвищення за міжнародними стандартами і наша держава продовжує повільно та поетапно реформувати систему вищої освіти, що обумовлено загальним сучасним станом української економіки. Попри входження України до європейського освітнього простору важливо зберегти й модернізувати національний інтелектуальний потенціал країни як один з найважливіших ресурсів досягнення пріоритетних національних цілей, що є основою сфери інтелектуальної діяльності та інновацій.

Література

1. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т.В. Фінікова, О.І. Шарова– К. : Таксон, 2014. – 144 с.

Вознюк Юрій Степанович,
старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін
Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана
Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ, Україна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ДІЯЛЬНОСТІ НІМЕЦЬКИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ НА ТЕРЕНАХ ОКУПОВАНОЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1941 – 1944 РОКИ)

Для сучасної постреволуційної України, яка опинилася в епіцентрі міжнародного конфлікту у зв'язку з глобальною соціокультурною кризою доби постмодерну, коли Україна стала об'єктом неоімперського геополітичного реваншу з боку путінської Росії, яка цинічно анексувала

Крим у 2014 році та розв'язала «гібридну війну» на сході України, окупувавши частину Донбасу, вкрай важливо осмислити уроки Другої світової війни, коли Україна була окупована гітлерівським Третім Райхом.

Події, пов'язані з Другою світовою війною та періодом гітлерівської окупації України, стали тим часом, коли вирішувалася доля нашого народу, опинившись у центрі світового глобального конфлікту, українське суспільство впродовж більш як двох років залишалося об'єктом нещадної експлуатації з боку Третього Райху, яка передбачала ліквідацію будь-яких ознак державності, руйнування усталених форм соціального життя, винищення окремих етнічних і соціальних категорій населення, хижацьке використання ресурсів окупованої країни для ведення війни та підготовку «життєвого простору» для німецького народу.

17 липня 1941 р. А. Гітлер, начальник штабу Верховного головнокомандування Кейтель, райхсміністр і начальник райхсканцелярії д-р Ламмерс підписали наказ про запровадження цивільного управління на окупованих східних територіях. У ньому, зокрема наголошувалося: «Після закінчення бойових дій в окупованих східних областях управління цими областями переходить від військових інстанцій до органів цивільної влади. Області, на які поширюється це положення, і час передачі управління областю цивільним органам визначаються в кожному окремому випадку моїм особливим наказом».

Територія, що перебувала у віданні райхсміністра у справах окупованих східних областей, - поділялася на райхскомісаріати, ту, у свою чергу, на генеральні округи, що склалися з округів (областей). Очолювали ці адміністративні одиниці відповідно райхскомісари, генерал-комісари та гебітскомісари, причому на перші дві посади призначав особисто фюрер, а керівників головних управлінь райхскомісаріату та гебітскомісарів - райхсміністр у справах окупованих східних областей. Райхсміністр мав право видавати закони для зайнятих територій, а також делегувати ці повноваження підпорядкованим йому райхскомісарам. Усі органи цивільного управління перебували у віданні райхскомісарів. Забезпечення роботи підприємств, транспорту й пошти в період воєнних дій покладалося на відповідні державні органи, що отримували вказівки від начальника штабу Верховного головнокомандування збройних сил.

Апарат райхсміністерства у справах окупованих східних областей адаптувався до виконання визначених нацистською верхівкою Німеччини

завдань. У його структурі перебував департамент у справах України та Прибалтики, що складався з головних відділів (управлінь): політичного, адміністративного, економічного, технічного, кадрів, преси та пропаганди, культури та ін.

20 серпня 1941 р. з'явився указ А. Гітлера про створення райхскомісаріату «Україна». Спочатку територія райхскомісаріату, що була передана цивільній німецькій адміністрації 28-29 серпня, була незначною. Надалі, з окупацією всієї території України, її межі розширилися. Так, у серпні 1941 р. райхскомісаріат «Україна» охоплював 71 тис. км², у жовтні - 176 тис. км², то станом на 16 листопада - 235 тис. км². На початок 1943 р. його площа становила 339 тис. км², де мешкало 16,9 млн осіб.

Однією з перших проблем, вирішення якої було життєво необхідним для повноцінного функціонування окупаційної адміністрації, стало створення відповідної нормативно-правової бази. У серпні 1941 р. були підготовлені загальні директиви райхсміністерства окупованих східних областей про адміністративний поділ окупованих областей України, якими визначалися межі райхскомісаріату «Україна». Автори документа передбачали створення семи генеральних округ: «Волинь», «Житомир», «Київ», «Миколаїв», «Таврія», «Чернігів». Одник на практиці генеральна округа «Чернігів» так і не була створена, а «Таврія» функціонувала лише частково. Генеральні округи («Generalbezirk») поділялися на 114 округів («Kreisgebiet», «Gebitskomissarsat»), що, у свою чергу, склалися з 434 районів за довоєнним радянським територіально-адміністративним поділом. Кожен із них мав площу 250-400 тис. га і нараховував 150-250 тис. населення. Крім того, виокремлювалися п'ять округ міського типу, якими управляли штадткомісаріати на чолі з генерал-комісарами, - Київ, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Кривий Ріг, Кам'янське. Меншими містами управляли штадткомісар, а невеликими (біля 25) - ортскомісари.

За окупації України нацистами були створені чотири окупаційні зони: райхскомісаріат «Україна», дистрикт «Галичина» як складова Генерал-губернаторства, зона відповідальності військової адміністрації та губернаторство «Трансністрія», що перебувало в управлінні Румунії. Вже в перших розпорядженнях військової адміністрації місцевому населенню повідомили, що «після зайняття країни німецькими військами радянський закон продовжує своє існування, за винятком тих окремих випадків, де застосовується німецький закон або даються особливі розпорядження».

Аналогічні звернення повторили й представники цивільної адміністрації райхскомісаріату «Україна», додавши, що продовжують діяти установки, прийняті військовою адміністрацією. Разом з тим владі не вдалося уникнути проблем і в цій площині, оскільки на місцях були відсутніми не лише зразки довоєнних законів, а й фахівці, обізнані з системою радянського права.

В окупованій Україні проявляється ще одна характерна особливість процесу створення й застосування необхідної нормативно-правової бази. Поки німецькі урядовці чекали установок «згори», працівники місцевих органів управління виявляли ініціативу, приступивши до розробки різноманітних тимчасових правил, інструкцій тощо. Мабуть, найінтенсивніше в плані створення локальних нормативних актів працювала Київська міська управа. Так, 13 листопада 1941 р. її керівництво видало постанову про створення комісії, на яку покладалося завдання скласти тимчасові правила в галузі цивільного, кримінального, матеріального, процесуального та адміністративного права.

В інших регіонах України місцеві управлінці намагалися використати досвід російського дореволюційного законодавства. Так, у генеральній окрузі «Житомир» від службовців юридичних установ вимагали знання основних положень не лише постанов райхскомісара та німецьких нормативних актів, а й окремих законів Російської імперії. Разом з тим ініціатива місцевих управлінців зі створення нової нормативно-правової бази не принесла вагомих результатів. Незважаючи на те, що всі зазначені тимчасові правила були таки розроблені, усе ж в Україні почали застосовуватись нормативні акти, створені німецькою стороною.

Основні нормативні акти, що поширювалися на територію України, друкувалися в централізованому порядку в спеціальних збірниках. Цим процесом керував райхсміністр із підлеглими йому німецькими правовими службами. Основним виданням став «Збірник постанов райхсміністра східних окупованих областей», який затверджував їх відповідно до указів фюрера та імперського (загально-німецького) законодавства. Окрім «Збірника постанов райхсміністра», на територію України поширювалася також дія «Вісника імперських законів» (Reichsgesetzblatt). На підставі цієї нормативної бази райхскомісар видавав власні підзаконні акти.

На рівні службових установ райхскомісара та генеральних комісарів також проводилися заходи з видання вже ухвалених нормативних актів в

окремих друкованих збірниках, які в режимно-таємному порядку надсилалися на місця. Так, з осені 1941р. до квітня 1942 р. райхскомісар видавав «Офіційні повідомлення» (Amtliche Mitteilungen), частина яких разом з німецьким оригіналом публікувалася в перекладеному україномовному варіанті.

Із 1 травня 1942 р. у райхскомісаріаті «Україна» почав видаватися «Центральний бюлетень райхскомісара для України» (Zentra des Reichskommissar für die Ukraine). У цьому виданні публікувалися як нормативні акти райхскомісара, так і витяги з імперського законодавства. Цей збірник нормативно-правових актів призначався винятково для внутрішнього користування працівниками установ і організацій райхскомісаріату «Україна» (Nur für den inneren Dienstgebrauch). У 1943 р. у тексті збірника з'явилосг доповнення - відтепер він адресувався лише для використання німецькими службовцями (Nur für den Dienstgebrauch deutscher Dienststellen). На території райхскомісаріату «Україна» видавався також «Вісник постанов райхскомісара», в якому друкувалися витяги з імперського законодавства, а також нормативні акти райхскомісара.

За прикладом райхскомісара керівники генеральних округ для безпосереднього управління підлеглими гебітскомісаріатами також видавали друкований збірник нормативних актів - «Офіційний бюлетень» (Amtblatt), певна частина якого мала додатки, так звані «Українські переклади» (Ukrainische Übersetzungen), що призначалися для використання службовцями органів місцевого управління. Зазначені збірники нормативних актів мали важливе значення, адже відправка їх на місця у вигляді індивідуальних актів не здійснювалась.

На рівні органів місцевого управління лише в одному випадку спостерігалася спроба видання друкованих збірників постанов і розпоряджень. Зазначена обставина стосується Київської міської управи, президія якої 13 жовтня 1941 р. ухвалила постанову про видання щотижневого збірника всіх постанов і розпоряджень управи та її відділів. Підготовкою збірника займався начальник правового відділу міської управи. Проте, вже у грудні 1942 року його випуск припинили.

Особливістю нормативних актів, виданих місцевою адміністрацією, стало те, що в цих документах доволі часто визначався ступінь і вид покарання за їх невиконання. Але саме цей сегмент нормативних актів мав нечіткий характер або не відповідав існуючим правовим приписам.

Разом з тим, окупаційна дійсність вносила свої корективи і за формулюваннями «буде покараний за законами військового часу» або «буде направлений до військової комендатури» проглядалася не така й приваблива майбутня доля винних у порушенні службових вказівок.

Література

1. *Вознюк Ю.* Україна в геостратегічних планах гітлерівського райху. // *Воєнна історія.* – 2003. - № 4-6. – с.67-79;
2. *Гончаренко О.М., Кумицький М.П., Лисенко О.Є.* Система органів місцевого управління на території райхскомісаріату «Україна» та «військової зони». 1941-1944 рр. / НАН України. - К., 2014. -151с.
3. *Гончаренко О.М.* Функціонування гебітскомісаріатів у системі органів влади Райхскомісаріату «Україна»: організація, структура та службова компетенція (1941-1944 рр.) // *Наукові записки з української історії: 36. наук, статей.* - 2010. - Вип.25. - С. 153—158.
4. *Центральний державний архів вищих органів влади України, ф.2077, оп.1, спр. 10, 13; ф.320б, оп.6, спр. 1-3.*
5. *Косик В.* Україна і Німеччина у Другій світовій війні. - Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993; *Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: - 3б. документів і матеріалів.* - К., 1963.
6. *Рекотов П.В.* Органи управління на окупованій території України (1941-1944 рр.) // *Український історичний журнал.* -1997. -№3.
7. *Удовик В.* Нові аспекти німецького окупаційного режиму на території генеральної області «Київ» у 1941 – 1944 рр. // *Воєнна історія.* – 2003. - № 4-6. – С. 39-49.

Видиборець Максим Станіславович,
викладач Інституту аеронавігації
Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна

САМОВДОСКОНАЛЕННЯ, САМООСВІТА І САМОСТІЙНА РОБОТА СЛУХАЧІВ ЯК ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ ПРИ ВИВЧЕННІ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ ДЛЯ WEB

Вступ. Досягнення сучасної науки ставлять перед освітою цілу низку проблем, серед яких є збільшення кількості інформації, якою повинен оволодіти майбутній спеціаліст. Без підвищення рівня фундаментальної підготовки на теперішній час неможливо досягти

головної мети перебудови освіти – суттєвого покращання якості підготовки фахівців. Рівень викладання навчального матеріалу має забезпечити опанування слухачами великого за обсягом інформації матеріалу за одиницю часу та її використання в процесі як навчання, так і в подальшій практичній діяльності. Нові тенденції, що намітились в реформуванні системи додипломної і післядипломної підготовки, обумовлюють необхідність впровадження в навчальний процес нових форм і методів навчання, які мають сприяти його інтенсифікації, стимулювати розумову діяльність слухачів. Вміння самостійно засвоювати і застосовувати знання на практиці - є важливим показником загальної і професійної підготовки фахівця будь-якої спеціальності.

Одним із головних завдань під час навчання тонкощам графічного дизайну для WEB - є розвиток пізнавальної активності слухачів, виховання у них вимогливості до себе, бажання і потреби працювати творчо, постійно поповнювати і вдосконалювати свої знання і навички. Вміння самостійно засвоювати і застосовувати знання на практиці - є важливим показником загальної і професійної підготовки фахівця будь-якої спеціальності.

Мета роботи – систематизувати та узагальнити дані літератури стосовно ролі самостійної роботи, самоосвіти і самовдосконалення у слухачів при опануванні графічного дизайну для WEB, оскільки в педагогічній літературі дане питання практично не висвітлене.

Результати і їх обговорення. Важливість правильно організованої, ефективної самостійної роботи під час навчання графічному дизайну для WEB актуалізують наступні чинники: обсяг інформації, який весь час збільшується (за наявними даними, обсяг інформації в системі “Інтернет” подвоюється кожні 100 днів, тобто щорічно у 7,3 рази) [3], змушує викладачів кафедр орієнтувати слухачів на самостійне вивчення частини навчального матеріалу за збереження за собою установчої функції та функції контролю; переконаність у тому, що самостійна робота сприяє розвитку творчого ставлення до знань, спонукає слухачів до поглибленого вивчення теорії, допомагає застосовувати її для вирішення практичних завдань; недостатнє володіння практичними і необхідними прийомами та навичками раціональної організації розумової праці; усвідомлення того, що самостійна робота в процесі навчання формує вміння

самостійно здобувати знання, що необхідно не лише під час навчання, а й у подальшій практичній діяльності фахівця. Як показує досвід, необхідний подальший розвиток не лише змісту, а й методики організації самостійної пізнавальної діяльності фахівців, опанування ним нових пізнавальних технологій і засобів, особливо з огляду на впровадження інноваційних технологій у навчальний процес.

Від організації самоосвіти, самовдосконалення і самостійної роботи багато в чому залежать результати навчання графічному дизайну для WEB та наступна практична діяльність спеціаліста. Самостійна робота під час навчання є дуже широким поняттям, у тлумаченні якого сформувалися різні підходи, що обумовлено відмінностями в розумінні суті цього явища. Нерідко самостійну роботу розглядають як окремий вид навчальних занять поряд з лекцією, семінаром, практичним заняттям тощо. При цьому її суттєвими ознаками вважають обов'язковість заняття у відведений розпорядком занять час, роботу без безпосередньої участі викладача, але за обов'язкового його контролю. За іншою точкою зору, самостійна робота передбачає всю активну розумову діяльність слухачів у навчальному процесі і є внутрішньою основою зв'язку різних видів і форм знань між собою. Вважаючи самостійну роботу основним методом засвоєння знань, прихильники цього підходу стверджують, що вона охоплює пізнавальну діяльність, яку здійснюють слухачі не лише позааудиторно, а й на лекціях, семінарських заняттях, індивідуальних співбесідах із викладачами, заліках, іспитах тощо. Тобто, самостійна робота, згідно з таким баченням, охоплює всі види і форми навчального процесу [1, 2].

За своєю суттю, самостійна робота є активною розумовою діяльністю слухача, що пов'язана з виконанням навчального завдання. Наявність завдання і цільової установки на його виконання вважають характерними ознаками самостійної роботи. Завдання, які доводиться вирішувати в навчальній діяльності, стосуються таких її сфер: засвоєння матеріалу теми, яка розглядається на лекції (робота з конспектом лекції, рекомендованою навчальною літературою); конспектування фундаментальних робіт відповідно до програми навчальної дисципліни; розв'язування завдань, проведення лабораторних робіт, експериментів, дослідів тощо; підготовка рефератів, контрольних завдань, фіксованих виступів (доповідей) на

семінарських заняттях, конференціях тощо. Усі перераховані елементи навчального процесу є самостійною роботою, оскільки слухачі під час навчання здійснюють їх певною мірою індивідуально, в позааудиторний час.

Самостійна робота при опануванні графічного дизайну для WEB – це навчальна діяльність слухача під час навчання, спрямована на вивчення і оволодіння матеріалом навчального предмета без безпосередньої участі викладача. Самостійна робота з виконання навчального завдання охоплює три етапи.

1. Підготовка до виконання завдання, теоретичне, психологічне, організаційно-методичне і матеріально-технічне забезпечення самостійної роботи. Теоретична готовність слухача полягає у його інтелектуальній підготовленості, тобто у здатності застосувати свої знання для виконання завдання. Практична готовність полягає у здатності оптимально планувати самостійну роботу, вміло використовувати конспект лекцій, підручники, посібники, комп'ютер, розумові операції (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікацію тощо). Психологічна готовність слухача передбачає, насамперед, наявність у нього мотивів до виконання конкретного завдання. Для того, щоб поставлене перед слухачем, який навчається, завдання стало мотивом його розумової, практичної діяльності, воно повинно бути ним сприйняте. Внутрішнє сприйняття завдання починається із актуалізації мотиву, що спонукає до виконання поставленого завдання, а відповідно, до організації своєї самостійної роботи. Успіх підготовчого етапу залежить від організаційного, методичного, матеріально-технічного забезпечення самостійної роботи слухача (забезпеченість літературою, методичними рекомендаціями, наочними посібниками, інформаційно-комп'ютерною базою тощо).

2. Безпосереднє виконання навчального завдання. Це найважливіший і найвідповідальніший етап самостійної роботи. Оскільки навчальне завдання при навчанні графічному дизайну для WEB найчастіше постає у навчально-пізнавальній формі, то в процесі його виконання беруть участь усі процеси, які забезпечують пізнавальну активність: відчуття, сприйняття, уява, пам'ять, мислення, увага тощо. На ефективність виконання завдання

впливають такі особистісні якості, як цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність тощо.

3. Аналіз виконаного завдання. Є завершальним етапом самостійної роботи. Під час аналізу слухач оцінює (шляхом самоконтролю, іноді – взаємоконтролю) якість і час виконання завдання, ефективність використаних у процесі самостійної роботи методів і засобів.

На ефективність самостійної роботи при навчанні графічному дизайну для WEB значною мірою впливає керівництво нею викладача, яке охоплює планування самостійної роботи, формування в них потреб і мотивів до активної, творчої самостійної роботи, навчання слухачів основам самостійної роботи, контроль за виконанням навчальних завдань. Ефективним способом формування у слухачів під час навчання потреб і мотивів до самостійної роботи є розвиток пізнавального інтересу до предмета, який вивчається, процесу оволодіння ним. Діяльність, що має у своїй основі глибокий інтерес не лише до результату, а й до її процесуальних компонентів, найпродуктивніша, адже саме від неї людина має найбільше задоволення. Слухач у цьому разі сам знаходитиме час для предмета, зрозуміло, що викликати інтерес до змісту складових навчальної дисципліни повинен викладач.

Самостійна робота сприяє формуванню і удосконаленню у слухачів під час навчання інтелектуальних якостей, які потім з успіхом будуть застосовуватися на практиці [1 - 3]. Вона виховує стійкі навички постійного поповнення своїх знань, самоосвіти, сприяє розвитку працелюбності, організованості й ініціативи, випробовує базові знання, перевіряє волю, дисциплінованість і т.д. Під час самостійної роботи слухачі вивчають, конспектують літературні першоджерела, за потребою повторно перечитують їх окремі розділи, звертаються до відповідних довідників та словників. Все це сприяє глибокому осмисленню навчального матеріалу, виробляє цілеспрямованість у здобутті знань, самостійність мислення.

Організація і методика самостійної роботи під час навчання графічному дизайну для WEB мають бути підпорядковані певним вимогам. Насамперед, це розвиток мотиваційної установки у лікарів. Умовою будь-якої цілеспрямованої діяльності є установка – готовність до певної активності, виникнення якої безпосередньо

залежить від наявності в людини потреби і від об'єктивної ситуації задоволення цієї потреби. Установка відчутно впливає на характер і результати діяльності слухачів під час навчання, сприяє підвищенню ефективності дій, активізує мислення, пам'ять, робить сприйняття точнішим, увагу – більш зосередженою, спрямованою на об'єкт пізнання. Слухач має виробити в собі внутрішню потребу в постійній самостійній роботі та самовдосконаленні.

Наступною вимогою до самостійної роботи і самовдосконалення є систематичність і безперервність. Тривала перерва у роботі з навчальним матеріалом негативно впливає на засвоєння знань, спричинює втрату логічного зв'язку з раніше вивченим. Несистематичність самостійної роботи унеможливорює досягнення бажаних результатів у навчанні, тому слухач повинен звикнути працювати над навчальним матеріалом постійно, навіть після закінчення курсів.

Послідовність у самостійній роботі забезпечує чітку упорядкованість, черговість етапів роботи. Не закінчивши вивчення однієї теми чи розділу монографії, не доцільно братися за іншу. Розкиданість і безсистемність читання породжують поверховість знань, унеможливають тривале запам'ятовування прочитаного. При читанні конспекту лекцій, монографії, підручника, навчального посібника не повинно залишатися нічого нез'ясованого.

Має значення і правильне планування самоосвіти і самостійної роботи, раціональне використання часу. Чіткий план допоможе раціонально структурувати самостійну роботу, зосередитися на найсуттєвіших питаннях. Успіху сприятиме використання відповідних методів, засобів і прийомів роботи. Часто слухачі працюють із книгою неправильно – читають текст і відразу занотовують, намагаючись запам'ятати прочитане. За такого підходу ігнорується найважливіший елемент самостійної роботи – глибоке осмислення матеріалу. Це призводить до поверхневого засвоєння прочитаного, і до труднощів у практичному його застосуванні. Формується шкідлива звичка не думати, а запам'ятовувати, що також негативно впливає на результати.

Основними формами керівництва самостійною роботою при навчанні графічному дизайну для WEB є визначення програмних вимог до вивчення дисципліни, орієнтування у переліку літератури,

організація спеціальних занять з методики вивчення наукової та навчальної літератури, прийомів конспектування, підготовка навчально-методичної літератури, рекомендацій, пам'яток тощо. Удосконалення у слухачів навичок самостійної роботи з навчальним матеріалом, науковою і навчально-методичною літературою належить до першочергових завдань підготовки слухачів. Разом з цим самопідготовка і самоосвіта виховують організованість, системність, діловитість, зосередженість, без чого не обійтись у практичній діяльності - графічному дизайні для WEB.

За великого навчального навантаження, дефіциту часу важливе значення для слухача під час навчання має раціональне планування самостійної роботи. План допомагає правильно розподіляти, економно використовувати свій час. Обґрунтування в ньому обсягу, змісту, послідовності роботи впродовж певного часу надає самостійній роботі цілеспрямованості творчого характеру. Економії часу сприяють досконале знання основ комп'ютерної грамотності, бібліографії, системи забезпечення літературою, вміння працювати з нею.

Література

1. Білуха М. Т. Основи наукових досліджень / М. Т. Білуха // К.: Вища школа, 1997. - 271 с.
2. Лудченко А. А. Основы научных исследований / А. А. Лудченко, Я. А. Лудченко, Т. А. Примак // К.: Знання, КОО, 2000. - 114 с.
3. Крол Э. Все об Internet: пер. с англ. - К.: Торгово - издательское бюро ВНУ, 1995. - 592 с.

Єщенко Ольга Юрїївна,
аспірант Науково-дослідного
інституту українознавства, м. Київ, Україна

ЮРІЙ БАДЗЬО – ОСТАННІЙ ПОЛІТВ'ЯЗЕНЬ СРСР

Літературознавець, політичний мислитель, радянський дисидент-політв'язень Юрій Бадзьо народився 25 квітня 1936 р. в с. Копинівці Мукачівського району на Закарпатті в багатодітній бідній малоземельній сім'ї. У 1958 р. закінчив українське відділення філологічного факультету Ужгородського університету, три роки пропрацював учителем у сільських школах і у 1961 р. вступив до

аспірантури при Інституті літератури АН УРСР. У 1961-64 рр. був членом Ради Клубу творчої молоді, першої неформальної молодіжної організації національно-патріотичного напрямку періоду хрущовської «відлиги» в Україні – «перших українських «неформалів»-шестидесятників» [2, 33].

За згоду взяти участь у шевченкових вечорах навесні 1965 року Ю. Бадзя виганяють з інституту. А після участі у публічному протесті проти політичних арештів в Україні на прем'єрі фільму С.Параджанова «Тіні забутих предків» у вересні 1965 р.– виключають з партії, після чого тривалий час не друкували, поступово позбавили можливості працювати не лише за фахом, але і в інтелектуальній сфері взагалі, адміністративно переслідують. Наступні п'ять років Бадзьо працював вантажником у хлібній крамниці [3].

У 1971 році Юрій Бадзьо у зверненні до IV з'їзду Спілки письменників України ставить питання про провінційність і вторинність української суспільно-культурної атмосфери в умовах політичної несвободи, пропонує конструктивну програму духовного відродження української культури. У 1972 році Україною прокотилася нова хвиля масових політичних арештів. Ю. Бадзьо почав писати трактат «Право жити», назва якого, за словами автора, «означала висновок про те, що Радянський Союз як імперська тоталітарна держава забирає право на життя як у всієї України, так і в окремої людини» [4]. У 1977 році був викрадений з квартири приятеля перший варіант чотирьох (із п'яти задуманих) розділів книги, але він знову починає працювати над дослідженням.

У 1979 році у Юрія Бадзя вилучили незавершений варіант монографії «Право жити». Основні ідеї свого трактату він коротковикладає у «Відкритому листі Президії Верховної Ради СРСР і ЦК КПРС», а також «Відкритому листі українським і російським історикам» [3]. Через два місяці його заарештували за звинуваченням в «антирадянській агітації та пропаганді», за що присудили 7 років таборів суворого режиму в Мордовії та 5 років заслання в Якутії. Там він продовжує політичну боротьбу, беручи активну участь у табірних страйках, голодуваннях, у листах та заявах закликаючи владу до радикальної демократизації в країні. 9 грудня 1988 року Ю. Бадзьо за ініціативою влади вийшов на волю. Він і Левко Лук'яненко – останні політичні в'язні Радянського Союзу [4].

У січні 1989 року повернувся до Києва й активно включився у політичне і громадське життя. Виступає на перших мітингах у Києві, аналізує політичні процеси в Україні у статтях та інтерв'ю. Навесні 1990 року бере участь у створенні першої української опозиційної до КПУ партії. 31 травня 1990 року у газеті «Літературна Україна» було опубліковано «Маніфест Демократичної партії України», автором якого був Юрій Бадзьо. У грудні цього ж року на установчому з'їзді ДемПУ його обирають головою партії. У грудні 1992 р. на другому з'їзді Демократичної партії Юрій Бадзьо знімає свою кандидатуру на посаду голови партії, щоб повернутися до наукової праці [1].

З 1996 року Юрій Бадзьо безпартійний, так як не погоджується з відходом керівництва партії від національно-визвольного пріоритету в її ідеології та політиці, виходить з ДемПУ, звернувшись із відповідною заявою до партійного з'їзду [1]. Від 1993 року – співробітник Інституту філософії НАН України. Автор багатьох ґрунтовних публікацій, фундаментальної монографії «Право жити», а також праці «Влада опозиція – держава в Україні сьогодні» (1994), збірок статей «Національна ідея і національне питання» (2000), «Підпільна нація. Нове завоювання України» (2003), «Український вибір» (2004), «Війна і зрада. Полювання на Президента Віктора Ющенка триває» (2008).[1].

Діяльність таких діячів як Юрій Бадзьо дуже важлива для історії і сьогодення України, його праці залишаються актуальними і в наш час, тому потребують ґрунтовного дослідження.

Література

1. “Мобілізуються тополі...” (інтерв'ю Юрія Бадзя для Інтернет-сайту “Нашої України”) [Електронний ресурс] // НАСПРАВДІ. Ідейна платформа Віктора Ющенка в запитаннях і відповідях. – Режим доступу : <http://naspravdi.org/мобілізуються-тополі-юрій-бадзьо/>
2. Головка Т. Від дисидента до лідера партії / Т.Головка // Трибуна. – 1991. – №4. – С. 33-35.
3. Рапп І. Бадзьо Юрій Васильович [Ел. ресурс]/ І. Рапп // Дисидент. рух в Україні. – Режим доступу : <http://archive.khpg.org/index>
4. Хланта І. Закарпатський мученик за волю України. Юрієві Бадзьо – 75 [Ел. ресурс] / І. Хланта // Закарпаття-онлайн – Режим доступу : <http://zakarpatty.net.ua/News/82037-Zakarpatskyi-muchenyk-za-voliu-Ukrainy.-Iurii-Badzo---75>

5. Шаповал Ю. Право жити на своїй землі / Ю.Шаповал // Дніпро. – 1998. – №9-10. – С. 138-140.

Федоренко Катерина Леонідівна,
аспірантка кафедри адміністративного права Інституту права
імені Володимира Великого МАУП, м. Київ, Україна

ПОНЯТТЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЯ

Дошкільна освіта визначається першою ланкою безперервної освіти в кожній країні. Вона забезпечує формування здорової, розвиненої особистості дитини, пробуджуючи тягу до навчання, готуючи до систематичного навчання. Здійснюється дошкільну освіту до 6-7 річного віку в державних і недержавних дитячих дошкільних установах і в родині. Мета дошкільної освіти - підготовка дітей до навчання в школі, формування здорової, розвиненої, вільної особистості дитини, розкриття його здібностей, виховання тяги до навчання, до систематичного навчання.

Охорона життя і здоров'я дітей в дошкільних освітніх установах здійснюється штатними медичними працівниками дошкільного навчального закладу, а також медичними працівниками органу охорони здоров'я, закріпленого за дошкільним навчальним закладом.

Законодавство регламентує порядок і правила організації охорони життя і здоров'я дітей в дошкільному навчальному закладі, правила відвідування дітьми дошкільного навчального закладу, вимоги до організації охорони в будівлі дошкільного навчального закладу, вимоги до організації пожежної безпеки в дошкільному навчальному закладі, вимоги до безпеки території.

В Україні на даний час функціонують наступні дошкільні навчальні заклади:

✓ дошкільний навчальний заклад (ясла) для дітей віком від двох місяців до трьох років, де забезпечуються догляд за ними, а також їх розвиток і виховання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

✓ дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, де забезпечуються догляд за ними, розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

✓ дошкільний навчальний заклад (дитячий садок) для дітей віком від трьох до шести (семи) років, де забезпечуються їх розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

✓ дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) компенсуючого типу для дітей віком від двох до семи (восьми) років, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації. Дошкільні навчальні заклади (ясла-садок) компенсуючого типу поділяються на спеціальні та санаторні;

✓ будинок дитини — дошкільний навчальний заклад системи охорони здоров'я для медико-соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також для дітей з вадами фізичного та (або) розумового розвитку від народження до трьох (для здорових дітей) та до чотирьох (для хворих дітей) років;

✓ дошкільний навчальний заклад (дитячий будинок) інтернатного типу забезпечує розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку, які перебувають у родинних стосунках та утримуються за рахунок держави;

✓ дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) сімейного типу для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, які перебувають в родинних стосунках і де забезпечуються їх догляд, розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

✓ дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, у складі якого можуть бути групи загального розвитку, компенсуючого типу, сімейні, прогулянкові, в яких забезпечується дошкільна освіта з урахуванням стану здоров'я дітей, їх розумового, психологічного, фізичного розвитку;

✓ дошкільний навчальний заклад (центр розвитку дитини), в якому забезпечуються фізичний, розумовий і психологічний розвиток,

корекція психологічного і фізичного розвитку, оздоровлення дітей, які відвідують інші навчальні заклади чи виховуються вдома.

Дошкільна освіта, незалежно від форм і способів його отримання, вирішує наступні завдання:

- ✓ цілеспрямована і систематична підготовка дітей до навчання в школі;
- ✓ розвиток їх індивідуальних здібностей та обдарувань;
- ✓ залучення дітей до національних і загальнолюдських етичних та культурних цінностей, інтелектуальний розвиток дитини;
- ✓ формування основ високої духовності і моральності;
- ✓ зміцнення фізичного і психічного здоров'я дітей.

У реалізації цілей і завдань дошкільної освіти активно беруть участь громадські і благодійні організації, міжнародні фонди. Дошкільна освіта в Україні здійснюється державною мовою, а також російською мовою.

Грех Анастасія Петрівна,
аспірант кафедри адміністративного права Інституту права
імені Володимира Великого МАУП, м. Київ, Україна

ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СКЛАДУ НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Законом України "Про вищу освіту" передбачено створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Такий крок спрямований на підвищення рівня освітніх послуг та диференціацію освіти в Україні. Разом з тим, в законі закладено певний дисбаланс, який, на нашу думку, спрямований на залишення в Україні тієї системи освіти, яка існувала ще в Радянському Союзі. Це, перш за все, стосується складу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Перш за все, кількість членів агентства є всього двадцять п'ять. Для такої кількості вищих навчальних закладів, які на даний час є в Україні це замало. Треба запропонувати збільшити кількість членів

такого агентства до сорока членів. Окремі питання виникають щодо формування складу зазначеного агентства. Як визначено в законі, два члени делегуються Національною академією наук України та по одному - від кожної національної галузевої академії наук. Даний пункт не викликає заперечень.

Разом з тим, наступний пункт передбачає, що тринадцять членів обираються з'їздами з числа представників вищих навчальних закладів України державної, комунальної та приватної форми власності, у тому числі дев'ять членів - від державних вищих навчальних закладів, один член - від комунальних вищих навчальних закладів, три члени - від приватних вищих навчальних закладів. Чому зроблена перевага представникам державних навчальних закладів? Пояснення просте, розробники закону намагалися зберегти існуючу дотаційну систему вищої освіти в Україні.

Можуть бути заперечення, що рівень вищої освіти, який отримується в приватних навчальних закладах нижчий, а також те, що приватні навчальні заклади можуть самі визначати напрями отримання вищої освіти, а це не подобається Міністерству освіти і науки України. У державних навчальних закладах всі виконують волю Міністерства освіти і науки України і тому ними легше керувати.

Тому, пропозицією є щоб внести зміни до закону і поділити навпіл кількість представників від вищих навчальних закладів державної та приватної форм власності.

Щодо представництва роботодавців, то їх кількість також необхідно збільшити, адже вища освіта в майбутньому буде орієнтуватися тільки на те, щоб забезпечувати попит на ті чи інші професії, а не штампувати юристів та економістів, як це зараз роблять вищі навчальні заклади державної форми власності.

Кількість студентів у складі Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти також є недостатньою : два члени агентства обираються з'їздом представників органів студентського самоврядування вищих навчальних закладів з числа осіб, які здобувають вищу освіту.

Разом з тим, основною ідеєю зазначеного закону є те, що треба дати більше самостійності університетам та академіям, а не вимагати від них чіткого виконання інструкцій Міністерства освіти і науки України.

Щодо відкликання представник, які були делеговані до складу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. В законі не зазначено з яких підстав може відбуватися таке відкликання. Можливо, це треба робити після заслуховування звіту згаданого представника чи незадовільної його роботи або вчинення порушення. Такі норми треба або внести до Закону України "Про вищу освіту" або передбачити у спеціальному документі який можна назвати положенням про Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти.

Досить повно в Законі України "Про вищу освіту" передбачено припинення повноважень члена Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, які припиняються у разі:

- ✓ закінчення строку, на який його обрано;
- ✓ подання ним особистої заяви про складення повноважень;
- ✓ набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- ✓ припинення ним громадянства України;
- ✓ визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим;
- ✓ смерті;
- ✓ у інших випадках, передбачених законом.

Не викликає заперечень і термін повноважень, але його можна було б збільшити до чотирьох років. Норма про те, що одна і та сама особа не може бути членом Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти більше двох строків також прийнятна.

Норми про заборону обирання до складу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти керівників і заступників керівників Національної академії наук України та національних галузевих академій наук, вищих навчальних закладів, наукових установ та засновників приватних вищих навчальних закладів прийнятна, проте треба додати до цього переліку політиків, народних депутатів та інших осіб, які можуть впливати на якість діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти запрошує до участі у своїй діяльності міжнародних експертів - професорів провідних іноземних вищих навчальних закладів та/або експертів інституцій, які забезпечують якість вищої освіти в інших

країнах. Зазначена норма необхідна і її треба сформулювати таким чином, що Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти повинно запрошувати згаданих спеціалістів для консультацій та проведення контролю.

В цілому, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти це нове формування і тому мабуть необхідно, як згадувалося раніше чітко розробити всі питання, які стосуються організації його діяльності та затвердити положення про його діяльність.

РОЗДІЛ 6

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ В СФЕРІ МЕДИЧНОГО ПРАВА, РОЗВИТОК НАУКОВОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ГАЛУЗІ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Видиборець Станіслав Володимирович,
доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри
гематології та трансфузіології Національної медичної
академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика,

Хоменко Ірина Михайлівна,
доктор медичних наук, професор, професор кафедри гігієни
харчування і гігієни дітей та підлітків Національної медичної
академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика,

Ткаченко Олена Василівна,
доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри
неврології № 2 Національної медичної академії
післядипломної освіти імені П. Л. Шупика,

Стецюк Роман Анатолійович,
кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри
неврології № 2 Національної медичної академії
післядипломної освіти імені П. Л. Шупика,

Михайличенко Борис Валентинович,
доктор медичних наук, професор, професор кафедри судової
медицини Національного медичного університету
імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна

РОЛЬ ЛЕКЦІЇ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Вступ. Досягнення сучасної медичної науки ставлять перед вищою медичною освітою цілу низку проблем, серед яких є збільшення кількості інформації, якою повинен оволодіти майбутній спеціаліст, чи лікар, який проходить післядипломне навчання. Без підвищення рівня фундаментальної підготовки на теперішній час неможливо досягти головної мети перебудови медичної освіти – суттєвого покращання якості підготовки фахівців-медиків. Рівень викладання навчального матеріалу має забезпечити опанування студентами та лікарями великого за обсягом інформації матеріалу за

одиницю часу та її використання в процесі як навчання, так і в подальшій практичній діяльності.

Чільне місце у теоретичній підготовці лікарів, як на додипломному так і післядипломному етапі, посідає лекція. Нові тенденції, що намітились в реформуванні системи додипломної і післядипломної підготовки лікарів, обумовлюють необхідність впровадження в навчальний процес нових форм і методів навчання, які мають сприяти його інтенсифікації, стимулювати розумову діяльність студентів і лікарів-слухачів установ післядипломного навчання. Сучасна лекція покликана озброїти слухачів знаннями методологічних основ даної клінічної дисципліни, ознайомити їх з основними етапами становлення і розвитку теоретичних концепцій, і, нарешті, тільки на лекції студент чи лікар-слухач може сформулювати чітке уявлення про сучасний стан тієї чи іншої проблеми. З огляду на надзвичайно високий темп розвитку сучасної медичної науки, ні один із самих сучасних підручників, посібників чи монографія аналогічного завдання вирішити не зможуть. Не зможуть замінити лекцію навіть найкращим методологічним чином організовані семінарські чи практичні заняття.

Мета роботи - систематизувати та узагальнити дані літератури стосовно ролі лекції в системі навчання лікарів.

Основна частина. Одною із основних форм організації систематичних навчальних занять при викладанні як клінічних, так і теоретичних дисциплін у вищих медичних навчальних закладах (ВМНЗ) післядипломної освіти є лекція, як носій необхідної інформації з того чи іншого розділу відповідної дисципліни. Крім того, лекція є незамінною для систематизації та структурування всього обсягу знань, отриманих слухачами з кожної конкретної навчальної дисципліни.

Згідно Вікіпедії (вільна енциклопедія) дано наступне визначення лекції: «лекція – це основна форма проведення навчальних занять, призначених для подальшого засвоєння теоретичного матеріалу».

Залежно від мети та форми або методів викладу навчального матеріалу лекції поділяються на вступні, навчальні, інформаційні, оглядові, проблемні, відкриті, підсумкові, комплексні, клінічні тощо.

Основною дидактичною метою лекції є забезпечення орієнтовної основи для засвоєння слухачами навчального матеріалу. Наявність

певної частини самостійної роботи слухачів на сьогодні є вимогою до організації навчального процесу у вищій школі.

Кожна лекція виконує ряд функцій: інформаційну, стимулюючу, виховну, розвиваючу, методологічну, пояснювальну та сприяє активізації процесу мислення і уваги слухачів; створює умови для самостійного вивчення навчального матеріалу за підручниками, посібниками, керівництвами; формує мотивацію для роботи в пошукових мережах INTERNET.

Лекція повинна мати відповідну структуру і містити такі елементи як: вступ, у якому формулюється мотивація навчання, мета лекції та основні питання даної теми; виклад основного матеріалу; висновки, які надають можливість систематизувати навчальний матеріал і виділити основну ідею; відповіді на запитання слухачів та рекомендації щодо поглиблення самостійного вивчення теми.

Вузловими критеріями оцінки лекції є: зміст, методика, керівництво роботою слухачів, лекторські дані та результативність лекції. На ефективність лекції позитивно впливають і деякі чинники довкілля (оптимальне освітлення, відсутність сторонніх звуків, чисте повітря аудиторії, зручні робочі місця, добра акустика, естетичне оформлення аудиторії тощо) та мистецтво лектора (відмінне знання предмету, бажання бути добрим лектором, культура мови, вміння логічно викладати свої думки, наполеглива праця з підготовки кожної лекції, практика і тренування, зовнішній вигляд, вміння налагодити контакт з аудиторією, педагогічний такт і ін.).

При підготовці до лекції лектору необхідно чітко визначити цілі і задачі лекції, дати назву у відповідності з навчальним планом і програмою предмета чи курсу, скласти план лекції, а потім конспект з вказівкою перечня літератури і необхідних цифрових даних, підготувати відповідні ілюстративні матеріали тощо.

При читанні лекції викладач зобов'язаний дотримуватись зовнішнього і внутрішнього регламенту занять (початок, кінець, розділи лекції), чіткої структури та виконання плану лекції, доступності та пояснення нових термінів і понять, виділення головних думок і висновків, підведення підсумків в кінці окремих питань та по всій лекції, використовувати технічні засоби навчання і ін.

До читання кожного виду лекції необхідно підходити індивідуально, з творчою наснагою, оскільки лекції суттєво відрізняються між собою за метою, змістом та інформацією.

Наприклад, **вступна лекція** знайомить слухачів з метою циклу (курсу), його місцем у системі навчальних дисциплін. Вступна лекція висуває та обґрунтовує основні методологічні позиції курсу, визначає предмет і методи дисципліни, що вивчається. Дуже важливим для вступної лекції є зв'язок теоретичного матеріалу з практичними аспектами роботи лікаря. Під час вступної лекції викладач має можливість охарактеризувати підручник та навчальний посібник, які пропонуються для опрацювання; ознайомити слухачів з обов'язковою (рекомендованою) літературою. Таким чином, дана лекція орієнтує лікарів на подальшу самостійну роботу та знайомить з методикою засвоєння циклу.

Тематична лекція – найбільш поширений вид лекції для вищої школи, у якій всебічно розкривається те чи інше питання, висвітлюються головні аспекти наукової проблеми, взаємозв'язок між різними розділами та темами курсу.

Оглядова лекція - передбачає систематичне узагальнення та аналіз головних проблем курсу. Як правило, аналіз має бути пов'язаний з практичною роботою слухачів. Таку лекцію рекомендується проводити у кінці вивчення декількох тем, оскільки вона є узагальнюючою. Але оглядова лекція може передбачати також загальне ознайомлення з навчальним матеріалом, який не планується для більш детального вивчення. Крім того, такі лекції дуже важливі для активізації самостійної роботи слухачів з метою опанування певних тем.

Квінтесенцією курсу є **оглядово-повторювальна** лекція, яка читається у кінці курсу та відображає всі положення, які складають науково-понятійну основу курсу.

Інформаційна лекція - надає головну інформацію з теми відповідно до навчального плану та програми.

Підсумкова лекція – завершує лекційний курс, систематизує одержані знання, підводить підсумки прочитаного курсу.

У ВМНЗ післядипломної освіти крім вищенаведеної класифікації можуть використовуватись і інші види лекцій, які поділяють залежно від методів викладання навчального матеріалу.

Монолекція – є начитуванням навчального матеріалу.

Проблемна лекція – найбільш складний вид лекції, який вимагає від викладача глибокого володіння матеріалом, вміння створити проблемну ситуацію. При цьому, теоретичний матеріал подається у вигляді проблемної задачі, що має певні протиріччя, які викриваються і розв'язуються разом зі слухачами.

Лекція-візуалізація. Така лекція є носієм усної інформації, перетвореної у візуальну форму. Можуть бути використані такі форми наочності, як: символічні (таблиці, схеми), образотворчі (фото, малюнки, слайди), натуральні (реактиви, препарати, апаратура і ін.). Загалом читання даної лекції – це розгорнутий коментар підготовлених візуальних матеріалів.

Клінічна лекція. Особливістю даного різновиду лекцій є її структура. Проведення її потребує певної організації як навчального, так і лікувального процесу. Асистент лектора напередодні вивчає історії хвороб пацієнтів у базовому відділенні, вибирає, на його погляд, історію із класичним перебігом хвороби і готує коротку презентацію з даного клінічного випадку. Із згоди пацієнта можлива його демонстрація під час доповіді. Звертають увагу на патогномонічні прояви хвороби, за участю лектора проводять огляд хворого, акцентуючи увагу на певних симптомах. Аналізують дані лабораторних, інструментальних і спеціальних досліджень. Завершують презентацію формулюванням діагнозу згідно сучасної класифікації захворювання. Дана частина лекції не має перевищувати 15 хвилин. Далі лектор переходить до викладення етіології, патогенезу, клініки, класифікації, діагностики та лікування захворювання. Звертають особливу увагу на особливі клінічні варіанти його перебігу. Під час проведення клінічної лекції можливе інтерактивне опитування слухачів.

Майстер-клас – уроком це назвати примітивно. Після такого майстер-класу ти сам можеш виконувати те чи інше.

Лекція – прес-конференція також достатньо складний вид лекції, що потребує від викладача високого професійного рівня, вміння швидко аналізувати та узагальнювати дані, які надходять. Під час такої лекції викладач називає її тему та просить слухачів надати письмові запитання з теми. Викладач впродовж 3 – 5 хвилин отримує питання стосовно змісту та починає лекцію. При цьому лекція не

повинна виглядати як відповіді на запитання, а бути повноцінним текстом, в процесі викладання якого даються відповіді на запитання, що надійшли. Така лекція цікава тим, що вона надає можливість отримати зріз знань слухачів.

Лекція вдвох – цей вид лекції є розвитком проблемного викладання теми навчального курсу у формі діалогу двох викладачів. Але необхідно пам'ятати, що така лекція вимагає ґрунтовної підготовки викладачів для сумісного вирішення проблеми, вміння активізувати розмову з аудиторією. Необхідно, щоб слухачі були залучені до дискусії, задавали питання, наводили випадки із практичної діяльності, висловлювали власну думку. Важливою частиною лекції є відповіді на запитання слухачів. Як правило, на цей елемент лекції відводиться мало часу, але нерідко питання після прочитаної лекції перетворюються в окремий вид роботи лектора. Виходячи з цього виділяють наступні активні форми лекцій:

Лекція-брифінг – складається з двох частин: короткого повідомлення лектора (до 20 хвилин) і відповідей на запитання слухачів (до 60 хвилин). Дуже важливим є зміст та форма повідомлення, тому викладач повинен ретельно підготуватись до нього. Принципова методична структура лекції-брифінгу: повідомлення лектора → запитання слухачів → відповіді лектора.

Лекція-бесіда будується по-іншому. Якщо лекція-брифінг не передбачає виступів слухачів, а тільки запитання, то при цьому виді лекції допускаються виступи слухачів, викладення їх позиції, обмін досвідом т. ін. Таким чином, методична специфіка лекції-бесіди в тому, що викладач надає певну інформацію, ставить питання слухачам, щоб почути їх висловлювання, направляє діалог у потрібне русло.

Цікавим видом лекції є **лекція-диспут**. Вона також має короткий вступ на початку, а потім перетворюється у полемічну бесіду. Функції лектора передбачають організацію лекції таким чином, щоб виникали зіткнення думок, аналіз проблем, які розглядаються. Методична особливість лекції такого типу полягає в тому, що викладач повинен не тільки вміти вести бесіду, відповідати на запитання, але й мати навички організації диспуту та керування ним.

Існує ще один вид лекції – **лекція-анкета**. Викладач складає анкету – опитувач з 20 – 25 питань за темою лекції. На початку лекції,

отримавши анкету, слухачі під керівництвом лектора видаляють ті питання, які не викликають складностей. Питання, які залишились, ранжують за ступенем складності, актуальності, тематикою, і таким чином складають план лекції. З методичної точки зору така лекція досить складна як на етапі підготовки, так і на етапі проведення. Від лектора вимагаються значні зусилля при складанні анкет, ерудованість, вміння аналітично мислити.

Практикується також **бінарна лекція** чи **лекція-дует**. Вона читається одночасно двома викладачами. Важливою умовою успішного проведення такої лекції є розподіл навчального матеріалу та попередня підготовка лекторів. Крім того, від викладачів вимагається вміння співпрацювати та імпровізувати. Не менш важливим є також глибока професійна підготовка викладачів.

В лекційній практиці також описується ситуація під назвою «круглий стіл». В цьому випадку два або більше лектори розглядають одну загальну тему в одній аудиторії. Викладачі повинні і вести бесіду зі слухачами, і відповідати на їх питання. Вважається, що такий вид лекції максимально демократизує взаємовідносини лекторів та слухачів при обговоренні будь-якої проблеми.

У ВМНЗ читаються також **лекційні спецкурси**. Як правило, вони виходять за рамки навчальної програми, поглиблюють знання, отримані під час засвоєння програми. Завдяки лекційному спецкурсу слухачі знайомляться з певною науковою тематикою, науково-дослідною роботою кафедри тощо.

Висновки. У структурі всіх лекцій, що присвячені певній дисципліні чи вивченню певного курсу, для забезпечення підвищення якості навчального процесу, переважати мають лекції проблемного характеру, комплексні та клінічні лекції. Сучасна лекція має бути добре ілюстрованою, вона не повинна мати описовий характер. Для більшої інформативності мають використовуватися слайди, навчальні фільми, відеотехніка, а клінічні лекції мають ілюструватися клінічними розборами і демонструванням тематичних хворих. Однак широке впровадження та використання технічних засобів навчання у навчальний процес не повинно замінювати живе слово педагога, применшувати значення особистості викладача-лектора. Сучасна підготовка висококваліфікованих лікарів передбачає оволодіння ними фундаментальними теоретичними знаннями, а також практичними

вміннями та навичками. Професіоналізм викладача вищого начального медичного закладу, без сумніву, включає володіння предметом викладання та уміннями і навичками, що базуються на практичному досвіді. Саме професіоналізм лектора, як фахівця і як педагога, є запорукою забезпечення підготовки висококваліфікованого та всебічно освіченого лікаря. Звичайно, з впровадженням дистанційного навчання, суттєво зміниться методологія проведення занять із слухачами, але живе слово лектора завжди буде залишатися запорукою розвитку клінічного та наукового мислення у слухачів.

Таким чином, лекція є незамінним елементом у функції систематизації і структурі всього масиву знань з будь-якої дисципліни та служить головною ланкою дидактичного циклу навчання.

Видиборець Станіслав Володимирович,
доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри гематології
та трансфузіології Національної медичної академії
післядипломної освіти імені П. Л. Шупика,
Сергієнко Олександр Володимирович,
кандидат медичних наук, асистент кафедри гематології та
трансфузіології Національної медичної академії
післядипломної освіти імені П. Л. Шупика,
Михайличенко Борис Валентинович,
доктор медичних наук, професор, професор кафедри судової
медицини Національного медичного університету
імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна

ДЕЯКІ СКЛАДОВІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ЛІКАРЯ

За сучасних умов соціально-економічної трансформації суспільства, важливим напрямком реформування медичної галузі є трансформування додипломної і післядипломної медичної освіти. Тенденції останнього часу, що простежуються у вищій медичній освіті, призвели до деякого зниження її престижу з наслідками, що з нього випливають, а саме - з скороченням годинного обсягу вивчення переважної більшості дисциплін навчального плану, ускладненням із забезпечення студентів і лікарів-слухачів навчально-методичною

літературою та посібниками, особливо державною мовою, скрутністю з фінансуванням вищих навчальних закладів тощо, що безпосередньо впливає на організацію всього навчального процесу у вищому навчальному закладі.

Якщо до означених обставин додати рівень базових знань, що постійно знижується, випускників середніх шкіл, і рівень знань абітурієнтів, що потрапляють на перший курс за контрактом (платні послуги), то гострота проблеми стане ще очевиднішою.

Щодо впровадження ступеневої освіти «бакалавр – спеціаліст – магістр», то це потребує доопрацювання не тільки навчально-методичної літератури, а й майже всіх нормативних матеріалів, зокрема, навчальних планів, освітньо-професійних програм, освітньо-кваліфікаційних характеристик тощо, а також пошуку нових критеріїв оцінювання знань студентів і лікарів, які б поглиблювали та розширювали знання, сприяли подальшому підвищенню активізації пізнавальної діяльності. Все означене вимагає від працівників вищої школи пошуку нових ефективніших форм і методів організації навчального процесу.

Поява нових наукових технологій позначилась на різноманітних сферах людської діяльності, зокрема, на сфері навчання лікарів. Сучасний стан розвитку медичної освіти характеризується все ширшим використанням нових складних технічних засобів навчання і устаткування, інформаційних і телекомунікаційних технологій. Оскільки останнім часом спостерігається ускладнення понятійного апарату, з появою багатьох нових понять, важливо розрізнити такі поняття, як засоби навчання, навчальна техніка, навчальні матеріали, засоби нових інформаційних технологій.

Із терміном «навчальна техніка» (educational technology) пов'язаний цілий напрям досліджень. Сформувалась нова галузь професійної спеціалізації – технолог освіти, фахівці якої займаються дослідженням проблем постачання навчальних матеріалів і організацією технічного аспекту роботи закладів освіти. “Навчальна техніка” в англійській літературі виникає як міждисциплінарне поняття, яке практично пов'язане з усіма галузями освіти і стосується таких широких галузей, як педагогіка, психологія, телекомунікаційні системи, інформаційні системи, менеджмент, інженерні науки. В цілому, галузь навчальної техніки має відношення до всього, що

включається в процес викладання – від матеріалів для викладання (через всі пов'язані з даним навчальним закладом проблеми організації людей і ресурсів) і до розвитку суспільних організацій та міського планування. Більш конкретно, можна навести часткові випадки цього поняття: навчальна техніка як апаратура для викладання; освітній технолог як творець підручників. Аналітичний огляд літератури доводить, що термін “навчальна техніка” не використовується як аналітично точне поняття, оскільки в англійській мові слово “техніка” (technology) є полісемічним, немає визначеності щодо значення терміна “техніка” взагалі. Можна відокремити такі поняття “техніка”: обладнання; галузь діяльності; технічні прийоми; процес (в системному аналізі); технологія; галузь науки про поведінку людини. Під навчальною технікою слід розуміти сферу досліджень і практики (у межах освіти), що пов'язана з усіма аспектами організації навчальних систем і процедур, де використовуються ресурси, щоб досягти специфічних і потенційно повторюваних навчальних цілей. У вітчизняній літературі даному значенню терміна “навчальна техніка” традиційно відповідає термін “технічні засоби навчання”. З огляду на це, слід відокремлювати таке поняття, як “інструменти викладання” (instrumentation of education). При цьому під технікою розуміють використання механічних, електротехнічних, електронних та підсобних автоматичних засобів. Інше важливе поняття, поширене поряд з “навчальною технікою”, є “аудіовідеозасоби” (audiovisual aids). До них належать аудіовізуальні машини (слайдпроектори, телевізори, комп'ютери, магнітофони тощо) та матеріали – слайди, постери, транспаранти, діаграми, діафільми, відеофільми, кінофільми, аудіозаписи, тексти і звукові коментарі. Під терміном “засоби навчання” (educational media), слід розуміти будь-які засоби, агенти чи інструменти, що використовуються для передачі навчальної інформації. Це друковані тексти, графічні об'єкти, усні (лекції, аудіоплівки), малюнки (телевізійні, друковані). В даному контексті, комп'ютер, який друкує слова на екрані, розуміється як такий же засіб комунікації, як і підручник. Відтак передаючі пристрої самі по собі виступають не як засоби, а скоріше, як інструменти, що розповсюджують або передають повідомлення, застосовуючи засоби комунікації. Під терміном “навчальне середовище” (educational environment) слід розуміти простір навчання (аудиторії, лабораторії,

бібліотеки, інтернет-класи тощо) і простір середовища навчання (будівлі навчального закладу, клінічної бази, навчальні плани та програми, організаційні форми навчання, центри постачання навчальних ресурсів тощо). Використання означених засобів дозволяє підготувати висококваліфікованого лікаря на всіх етапах його навчання.

Для розвитку творчого потенціалу викладача вищого медичного закладу потрібно створити умови ще під час його навчання в аспірантурі. Формування творчого, ініціативного, самокритичного педагога може бути здійснено лише тоді, коли майбутній асистент кафедри уже в роки навчання в аспірантурі буде поставлений в умови, наближені до його практичної діяльності за допомогою активних методів навчання, що готують його до спілкування з студентами, лікарями-інтернами чи лікарями-слухачами циклів підвищення кваліфікації. Процес спілкування викладача вищого медичного закладу і студента чи лікаря становить суттєвий компонент змісту науково-педагогічної діяльності. Однією із найважливіших якостей педагога є його вміння організовувати взаємодію з слухачами, тобто спілкуватись із ними, керувати їх діяльністю.

У сучасній науково-педагогічній літературі термін “професійно-педагогічне спілкування” розглядається як система засобів і навичок органічної взаємодії педагога і слухачів, до змісту якої входить обмін інформацією, пізнання особистості, прояв виховного впливу, організація стосунків з допомогою різних комунікативних засобів тощо. Ступінь готовності до спілкування з слухачами у аспірантів, як у майбутніх науково-педагогічних кадрів, визначається наступними критеріями: знанням суті, структури спілкування і можливих моделей педагогічних ситуацій; здатністю до аналізу педагогічних явищ та фактів; вмінням до проектування (конструювання) змісту та способів майбутнього педагогічного впливу; практичним застосуванням моделювання педагогічних ситуацій у навчальному процесі. Моделювання будь-якої педагогічної ситуації містить: аналітичний етап (аналіз і оцінювання ситуації, формування завдання, яке потрібно вирішити), проєкційний етап (плануються засоби та форми для моделювання ситуації, розроблюється проєкт її вирішення), виконавчий етап (реалізація задуму та практичне відтворення розробленого проєкту). Управління діяльністю слухачів містить два

основних функціональні аспекти: інформаційний, що пов'язаний з розробленням предметного змісту діяльності студента чи лікаря, і організаційний, спрямований на розроблення форм діяльності слухачів при реалізації педагогічного задуму.

Демонстраційні досліди є складовою частиною забезпечення навчального процесу при вивченні багатьох медичних дисциплін. Формування експериментальних умінь, передбачає засвоєння слухачами (студентами, лікарями) наступної послідовності дій під час проведення будь-яких дослідів: 1) висунення та усвідомлення мети експерименту (визначення явища, властивості чи процесу, що слід вивчити; розуміння завдання експерименту, уміння дати загальний опис явища, графічно відобразити процес, установити зв'язок між величинами, що вивчаються, знайти їх числові значення тощо); 2) планування експерименту (визначити предмет спостережень, методику проведення дослідження, скласти принципову схему дослідної установки, приладу; встановити необхідні для демонстраційного дослідження матеріали, намітити план і послідовність виконання дій); 3) безпосереднє проведення демонстраційного дослідження (вміння визначати параметри вимірювальних приладів, проводити спостереження і виміри, зафіксувати отримані дані); 4) аналіз результатів експерименту (обробка отриманих результатів відповідно до мети демонстраційного дослідження, формулювання висновків, складання звітів). Наведений загальний план можна вважати алгоритмічним прописом, який конкретизується при проведенні демонстраційних дослідів. Під час проведення дослідів слід обов'язково дотримуватись такої послідовності дій: визначити мету дослідження, вказати, які прилади та матеріали чи реактиви будуть застосовуватися, визначити явище, за яким мають спостерігати слухачі, виконати дослід, проаналізувати результати спостережень і вимірювань, зробити висновки. Під час проведення демонстраційних дослідів слухачі залучаються до формулювання завдань дослідження, конструювання дослідної установки, проведення дослідження, аналізу явищ, визначення показань шкали вимірювального приладу тощо. Засвоєння плану діяльності при проведенні демонстраційного дослідження визначає відповідні вміння, а саме - уміння знімати показники приладу, аналізувати результати спостереження тощо.

Використання групової форми навчання (ГФН) дозволяє повніше реалізувати людський потенціал і, власне, закон розвитку особистості. Підвищується активність слухачів, змінюється мотивація навчання. За фронтальної (ФФН) та індивідуальної (ІФН) форм навчання весь процес спілкування здійснюється через викладача (а вийти на нього не кожному слухачеві під силу з різних причин), а відтак звернення до колег-лікарів за своєю ініціативою, отримання та надання їм допомоги, обмін інформацією значною мірою можуть здійснюватись лише при ГФН. Якщо проаналізувати різні форми навчальної роботи, то стає зрозумілим, що найширші можливості формування вмінь, яких потребує спілкування, надає ГФН. До того ж ГФН має переваги і при вирішенні дидактичних проблем. На практичних заняттях дидактичний смисл її полягає головним чином у забезпеченні оперативного зворотного зв'язку. При вивченні нового матеріалу ГФН створює передумови для аналізу особистого досвіду кожного члена групи і, таким чином, дозволяє уникнути неправильних узагальнень, оскільки навіть погано організована дискусія в групі дає більше розуміння слухачами змісту предмета. При вивченні нового матеріалу можливо використовувати як ФФН, так і ГФН. Остання виявляється ефективнішою тоді, коли сам зміст навчального матеріалу має проблемний характер, потребує обмірковування, осмислення. ГФН дозволяє досягти вищої ефективності усіх слухачів і при повторенні матеріалу, оскільки при цьому виникає можливість використовувати знання кожного, що їх набуто із різних джерел. До того ж ГФН сприяє успішному формуванню у студентів-медиків та лікарів комплексу таких позитивних якостей, як: здатність швидко адаптуватися, вміння вирішувати спільні для всіх завдання, уміння швидко встановлювати контакти, обмінюватися інформацією та формувати відповідні погляди, готовність взяти на себе відповідальність за прийняте рішення, здатність встановлювати контакти, правильно розподіляти і організовувати роботу, долати опір, поререджувати суперечки, готовність розглядати проблему з точки зору опонента, оцінювати рівень своєї компетенції, здатність чітко і переконливо доводити свою думку тощо.

Видиборець Станіслав Володимирович,
доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри гематології
та трансфузіології Національної медичної академії
післядипломної освіти імені П. Л. Шупика,
Гайдукова Світлана Миколаївна,
доктор медичних наук, професор, професор кафедри гематології
та трансфузіології Національної медичної академії
післядипломної освіти імені П. Л. Шупика,
Мороз Галина Іванівна,
кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри гематології
та трансфузіології Національної медичної академії
післядипломної освіти імені П. Л. Шупика,
Кучер Олена Володимирівна,
доктор медичних наук, професор, професор кафедри гематології
та трансфузіології Національної медичної академії післядипломної
освіти імені П. Л. Шупика, м. Київ, Україна

РОЛЬ БАЗОВИХ ВІДДІЛЕНЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СЛУХАЧІВ ЦИКЛІВ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЛІКАРІВ

Одним із головних завдань післядипломного навчання лікарів є розвиток пізнавальної активності слухачів циклів спеціалізації, передатестаційних, тематичного вдосконалення, стажування, виховання у них вимогливості до себе, бажання і потреби працювати творчо, постійно поповнювати і вдосконалювати свої знання і навички. Вміння гематологів, трансфузіологів, дитячих гематологів самостійно засвоювати і творчо застосовувати знання на практиці є важливим показником загальної і професійної їх підготовки.

Важливість правильно організованої, ефективної самостійної роботи лікарів актуалізують наступні чинники: обсяг інформації, який весь час збільшується (за наявними даними, обсяг інформації в системі “Інтернет” подвоюється кожні 100 днів, тобто щорічно у 7,3 раза), змушує викладачів кафедр орієнтувати лікарів-слухачів циклів на самостійне вивчення частини навчального матеріалу за збереження за собою установчої функції та функції контролю; переконаність у тому, що самостійна робота сприяє розвитку творчого ставлення до знань, спонукає лікарів до поглибленого вивчення теорії, допомагає

застосовувати її для вирішення практичних завдань; недостатнє володіння практичними лікарями гематологами, трансфузіологами та дитячими гематологами необхідними прийомами і навичками раціональної організації розумової праці; усвідомлення того, що самостійна робота в процесі навчання формує вміння самостійно здобувати знання, що необхідно не лише під час навчання, а й у подальшій практичній діяльності лікаря. Як показує педагогічний досвід, необхідний подальший розвиток не лише змісту, а й методики організації самостійної пізнавальної діяльності лікарів-гематологів, трансфузіологів, дитячих гематологів, опанування ним нових пізнавальних технологій і засобів.

Від організації самостійної роботи лікарів-гематологів, трансфузіологів, дитячих гематологів у базових відділеннях багато в чому залежать результати навчання лікарів та їх наступна практична діяльність. Самостійна робота лікарів під час навчання є дуже широким поняттям, у тлумаченні якого сформувалися різні підходи, що зумовлено відмінностями в розумінні суті цього явища. Нерідко самостійну роботу розглядають як окремий вид навчальних занять поряд з лекцією, семінаром, практичним заняттям тощо.

При цьому її суттєвими ознаками вважають обов'язковість заняття у відведений розпорядком занять час, роботу без безпосередньої участі викладача, але за обов'язкового його контролю. За іншою точкою зору, самостійна робота передбачає всю активну розумову діяльність лікарів у навчальному процесі і є внутрішньою основою зв'язку різних видів і форм знань між собою.

Вважаючи самостійну роботу лікарів-гематологів, трансфузіологів, дитячих гематологів основним методом засвоєння знань, прихильники цього підходу стверджують, що вона охоплює пізнавальну діяльність, яку здійснюють лікарі-слухачі циклу підвищення кваліфікації чи спеціалізації не лише позааудиторно, а й на лекціях, семінарських заняттях, індивідуальних співбесідах із викладачами, заліках, іспитах тощо. Тобто, самостійна робота, згідно з таким баченням, охоплює всі види і форми навчального процесу.

За своєю суттю самостійна робота у базових відділеннях є активною розумовою діяльністю лікаря-слухача циклу підвищення кваліфікації чи спеціалізації, пов'язаною з виконанням навчального завдання. Наявність завдання і цільової установки на його виконання

вважають характерними ознаками самостійної роботи. Завдання, які доводиться вирішувати лікарю гематологу, трансфузіологу, дитячому гематологу в навчальній діяльності, стосуються таких її сфер: засвоєння матеріалу теми, яка розглядається на лекції (робота з конспектом лекції, рекомендованою навчальною літературою); конспектування фундаментальних робіт відповідно до програми навчальної дисципліни; розв'язування завдань, проведення лабораторних робіт, експериментів, дослідів тощо; підготовка рефератів, контрольних завдань, фіксованих виступів (доповідей) на семінарських заняттях, клінічних розборах, паталогоанатомічних конференціях тощо. Усі перераховані елементи навчального процесу є самостійною роботою, оскільки лікарів під час навчання здійснюють їх певною мірою індивідуально, в позааудиторний час.

Самостійна робота – це навчальна діяльність лікаря під час навчання, спрямована на вивчення і оволодіння матеріалом навчального предмета без безпосередньої участі викладача. Самостійна робота з виконання навчального завдання охоплює три етапи.

1. Підготовка лікаря до виконання завдання, теоретичне, психологічне, організаційно-методичне і матеріально-технічне забезпечення самостійної роботи. Теоретична готовність лікаря полягає у його інтелектуальній підготовленості, тобто у здатності застосувати свої знання для виконання завдання. Практична готовність полягає у здатності оптимально планувати самостійну роботу, вміло використовувати конспект лекцій, підручники, посібники, комп'ютер, розумові операції (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікацію тощо). Психологічна готовність лікаря передбачає, насамперед, наявність у нього мотивів до виконання конкретного завдання. Для того, щоб поставлене перед лікарем, який навчається, завдання стало мотивом його розумової, практичної діяльності, воно повинно бути ним сприйняте. Внутрішнє сприйняття завдання починається із актуалізації мотиву, що спонукає лікаря до виконання поставленого завдання, а відповідно, до організації своєї самостійної роботи. Успіх підготовчого етапу залежить від організаційного, методичного, матеріально-технічного забезпечення самостійної роботи лікаря (забезпеченість літературою, методичними

рекомендаціями, наочними посібниками, інформаційно-комп'ютерною базою тощо).

2. Безпосереднє виконання навчального завдання. Це найважливіший і найвідповідальніший етап самостійної роботи лікаря, що навчається. Оскільки навчальне завдання найчастіше постає у навчально-пізнавальній формі, то в процесі його виконання беруть участь усі процеси, які забезпечують пізнавальну активність: відчуття, сприйняття, уява, пам'ять, мислення, увага тощо. На ефективність виконання завдання впливають такі особистісні якості, як цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність тощо.

3. Аналіз виконаного завдання. Є завершальним етапом самостійної роботи. Під час аналізу лікар оцінює (шляхом самоконтролю, іноді – взаємоконтролю) якість і час виконання завдання, ефективність використаних у процесі самостійної роботи методів і засобів.

На ефективність самостійної роботи лікаря у базовому відділенні під час навчання значною мірою впливає керівництво нею викладача, яке охоплює планування самостійної роботи лікарів, формування в них потреб і мотивів до активної, творчої самостійної роботи, навчання лікарів основам самостійної роботи, контроль за виконанням навчальних завдань.

Ефективним способом формування у лікарів під час навчання потреб і мотивів до самостійної роботи є розвиток пізнавального інтересу до предмета, який вивчається, процесу оволодіння ним. Діяльність, що має у своїй основі глибокий інтерес не лише до результату, а й до її процесуальних компонентів, найпродуктивніша, адже саме від неї людина має найбільше задоволення. Лікар у цьому разі сам знаходитиме час для предмета, зрозуміло, що викликати інтерес до змісту складових навчальної дисципліни повинен викладач.

Самостійна робота сприяє формуванню і удосконаленню у лікарів під час навчання інтелектуальних якостей, які потім з успіхом будуть застосовуватися на практиці. Вона виховує у лікарів-гематологів, трансфузіологів, дитячих гематологів стійкі навички постійного поповнення своїх знань, самоосвіти, сприяє розвитку працелюбності, організованості й ініціативи, випробовує базові знання, перевіряє волю, дисциплінованість і т.д. Під час самостійної роботи лікарі вивчають, конспектують літературні першоджерела, за

потребою повторно перечитують їх окремі розділи, звертаються до відповідних довідників та словників. Все це сприяє глибокому осмисленню навчального матеріалу, виробляє у лікарів цілеспрямованість у здобутті знань, самостійність мислення.

Організація і методика самостійної роботи лікарів-гематологів, трансфузіологів, дитячих гематологів під час навчання мають бути підпорядковані певним вимогам. Насамперед, це розвиток мотиваційної установки у лікарів. Умовою будь-якої цілеспрямованої діяльності є установка – готовність до певної активності, виникнення якої безпосередньо залежить від наявності в людини потреби і від об'єктивної ситуації задоволення цієї потреби.

Установка відчутно впливає на характер і результати діяльності лікарів під час навчання, сприяє підвищенню ефективності дій, активізує мислення, пам'ять, робить сприйняття точнішим, увагу зосереднішою, спрямованішою на об'єкт пізнання. Лікар має виробити в собі внутрішню потребу в постійній самостійній роботі.

Наступною вимогою до самостійної роботи є систематичність і безперервність. Тривала перерва у роботі з навчальним матеріалом негативно впливає на засвоєння знань, спричинює втрату логічного зв'язку з раніше вивченим. Несистематичність самостійної роботи унеможливорює досягнення високих результатів у навчанні, тому лікар повинен звикнути працювати над навчальним матеріалом постійно, навіть після закінчення курсів.

Послідовність у самостійній роботі забезпечує чітку упорядкованість, черговість етапів роботи. Не закінчивши вивчення однієї теми чи монографії, не доцільно братися за іншу. Розкиданість і безсистемність читання породжують поверховість знань, унеможливають тривале запам'ятовування прочитаного. При читанні конспекту лекцій, монографії, підручника, навчального посібника не повинно залишатися нічого нез'ясованого.

Має значення і правильне планування самостійної роботи, раціональне використання часу. Чіткий план допоможе раціонально структурувати самостійну роботу, зосередитися на найсуттєвіших питаннях. Успіху сприятиме використання відповідних методів, способів і прийомів роботи. Часто лікарі працюють із книгою неправильно – читають текст і відразу занотовують, намагаючись запам'ятати прочитане. За такого підходу ігнорується найважливіший

елемент самостійної роботи – глибоке осмислення матеріалу. Це призводить до поверхневого засвоєння прочитаного, і до труднощів у практичному його застосуванні. Формується шкідлива звичка не думати, а запам'ятовувати, що також негативно впливає на результати.

Основними формами керівництва самостійною роботою лікарів-гематологів, трансфузіологів, дитячих гематологів є визначення програмних вимог до вивчення дисципліни, орієнтування лікарів у переліку літератури, організація спеціальних занять з методики вивчення наукової та навчальної літератури, прийомів конспектування, підготовка навчально-методичної літератури, рекомендацій, пам'яток тощо.

Удосконалення у лікарів навичок самостійної роботи з навчальним матеріалом, науковою і навчально-методичною літературою належить до першочергових завдань післядипломної підготовки лікарів. Разом з цим у лікарів виховується організованість, системність, діловитість, зосередженість, без чого не обійтись у практичній діяльності.

За великого навчального навантаження, дефіциту часу важливе значення для лікаря під час навчання має раціональне планування самостійної роботи. План допомагає правильно розподіляти, економно використовувати свій час.

Обґрунтування в ньому обсягу, змісту, послідовності роботи впродовж певного часу надає самостійній роботі цілеспрямованості творчого характеру. Економії часу сприяють знання основ комп'ютерної грамотності, бібліографії, системи забезпечення обов'язковою літературою, вміння працювати з нею.

Видиборець Станіслав Володимирович,
доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри гематології
та трансфузіології Національної медичної академії
післядипломної освіти імені П. Л. Шупика,
Хоменко Ірина Михайлівна,
доктор медичних наук, професор, професор кафедри гігієни
харчування і гігієни дітей та підлітків Національної медичної
академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика,
Михайличенко Борис Валентинович,
доктор медичних наук, професор, професор кафедри судової
медицини Національного медичного університету
імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна

АТЕСТАЦІЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ І ЇЇ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Вступ. Одним з традиційних способів оцінки персоналу в організаціях є періодична атестація, що передбачає процедуру оцінювання відповідності діяльності конкретного працівника стандарту виконання роботи на даному підприємстві та на даній посаді. У радянський період атестація була обов'язковим елементом роботи з кадрами. В даний час атестація знову входить у систему роботи з персоналом на підприємствах незалежно від їх форми власності. Керівник оцінює своїх співробітників з метою підвищення ефективності їх роботи та визначення необхідності підвищення їх кваліфікації. Регулярне проведення атестації позитивно впливає на професійний розвиток і зростання працівників, їх мотивацію. У той же час результати атестації дуже важливі для керівника, оскільки дозволяють приймати обґрунтовані рішення щодо розвитку, просування, звільнення та преміювання персоналу.

Мета роботи – аналіз правового регулювання атестації науково-педагогічних працівників на державному рівні і на рівні окремих вищих навчальних закладів України.

Основна частина. Питанню проведення атестації працівників присвячено чимало досліджень, основна маса яких розглядає їх у технологічному чи психологічному аспектах, а не в правовому, що актуалізує дане дослідження. При написанні статті автором були використані матеріали, опубліковані в журналах «Довідник

кадровика», «Управління персоналом» та ін. [1–4]. Джерелами для дослідження слугували такі нормативно-правові акти, як Кодекс законів про працю, Закони України «Про вищу освіту» та «Про наукову і науково-технічну діяльність», Положення про атестацію наукових працівників та ін. [5–8].

На даний час, в Україні не існує єдиного загальнодержавного правового акта, що регулює проведення атестації. Тому, регламент проведення атестації визначається або в галузевому порядку, або самим керівництвом підприємства чи організації. Проте, за час систематичного проведення атестації працівників у радянський період накопичився достатній досвід, що дозволяє використовувати його сьогодні з деякою адаптацією до умов української ринкової економіки.

Поняття атестації науково-педагогічних працівників не визначено в нормативно-правовій літературі. Однак, у Положенні про атестацію наукових працівників, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України, чітко позначається мета атестаційного процесу – встановлення відповідності кваліфікації наукового працівника займаній посаді [8].

Вимагає пояснення саме визначення «науковий працівник», оскільки поняття «науково-педагогічний працівник» у згаданому Положенні відсутня. Його дає Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», який визначає науково-педагогічного працівника як вченого, який професійно займається за основним місцем роботи педагогічною і науковою або науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III–IV рівнів акредитації (ст. 1) [7].

Той же Закон (ст. 6) зобов'язує науковця постійно підвищувати свою кваліфікацію і в установленому порядку проходити атестацію на відповідність займаній посаді [7]. Результати підвищення кваліфікації науково-педагогічного працівника повинні враховуватися під час його атестації (ст. 19), підсумки якої затверджує вчена рада вищого навчального закладу (ст. 10) [7].

Згадане вище положення про атестацію наукових працівників конкретизує порядок проведення атестаційного процесу. Так, у п. 2 визначено ті параметри, відповідно до яких оцінюється той або інший науково-педагогічний працівник:

- ✓ рівень професійної підготовки;
- ✓ результативність його роботи;
- ✓ ефективність праці з урахуванням конкретних вимог до цієї категорії працівників;
- ✓ перспективи використання здібностей науково-педагогічного працівника;
- ✓ способи стимулювання підвищення його професійного рівня, потреби у підвищенні кваліфікації та професійної підготовки.

Таким чином, оцінюється три показники діяльності працівника: кваліфікація, ставлення до роботи і результативність роботи. Як бачимо, на перше місце ставиться комплексна оцінка працівника, однією зі складових якої є його кваліфікація. У той же час, відповідно до Кодексу законів про працю України (п. 2 ст. 40), трудовий договір може бути розірваний з працівником у разі виявлення невідповідності займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації, що перешкоджає продовженню даної роботи [5]. Інші характеристики працівника, що оцінюються під час атестації, не беруться до уваги. Виходить деяка невідповідність між трудовим законодавством і методиками оцінювання, що застосовуються під час атестації. Усунути наявну невідповідність відносно нескладно, наприклад, шляхом уведення в Положення про атестацію як обов'язкову умову звільнення низький рівень кваліфікації працівника. Крім того, доцільно було б уточнити формулювання звільнення в Кодексі законів про працю України та викласти його як «виявлену невідповідність ... внаслідок недостатньої кваліфікації, підтвердженої результатами атестації ». Таке формулювання створює працівнику додаткові гарантії при розірванні трудового договору, коли він може бути звільнений не просто за рішенням власника, а тільки після колегіального рішення атестаційної комісії.

Відповідно до Положення, затвердженого Кабінетом Міністрів України, атестація науково-педагогічних працівників проводиться не рідше одного разу на п'ять років і не раніше, ніж через один рік перебування працівника на посаді [8]. Періодичність атестаційного процесу науково-педагогічних працівників затверджується наказом керівника вузу на початку календарного року (п. 5). До відома працівника терміни і графік проведення атестації доводяться не

пізніше, ніж за один місяць. Атестація проводиться в індивідуальному порядку в одній або кількох комісіях, створених за наказом керівника навчального закладу, до складу якої залучаються висококваліфіковані науково-педагогічні працівники і представник профспілкового органу [8].

На науково-педагогічного працівника, який підлягає атестації, заздалегідь складається характеристика, підписана його безпосереднім керівником. Характеристики керівників структурних підрозділів підписуються ректором вузу (п. 11 Положення). Така характеристика повинна бути доведена до відома атестаційної комісії і працівника, який підлягає атестації (для ознайомлення) не пізніше, ніж за два тижні до її проведення.

Під час атестації науково-педагогічний працівник звітує перед комісією про свою роботу в присутності свого безпосереднього керівника (п. 13 Положення). Атестаційна комісія приймає своє рішення відкритим або закритим голосуванням без присутності працівника, який підлягає атестації. Це рішення вважається правомочним, якщо в його прийнятті бере участь не менше 2/3 складу атестаційної комісії і приймається простою більшістю голосів. Рішення щодо працівника комісія може прийняти і за його відсутності, якщо таке мало місце без поважних причин.

На підставі комплексу даних, таких, як характеристика і звіт працівника, інших поданих матеріалів, атестаційна комісія приймає рішення з одним з таких формулювань: «відповідає займаній посаді» і «не відповідає займаній посаді» [8]. У своєму рішенні комісія може дати рекомендації щодо заохочення науково-педагогічного працівника, зміну посади, розміру посадового окладу, необхідності призначення позачергової атестації. Усі зазначені рекомендації можуть бути розглянуті керівником вищого навчального закладу протягом одного року з дня проведення атестації (п. 17 Положення). Якщо атестаційна комісія винесла рішення щодо переведення науково-педагогічного працівника на більш високу посаду, керівник вузу розглядає його тільки в разі відповідності цього працівника кваліфікаційним вимогам до запропонованої посади.

У разі винесення атестаційною комісією рішення щодо невідповідності науково-педагогічного працівника займаній посаді, керівник може протягом двох місяців з дня затвердження результатів атестації Вченою радою запропонувати йому переведення на посаду,

що відповідає його кваліфікації. У разі незгоди працівника з таким переведенням, з ним може бути розірвано трудовий договір відповідно до п. 2 ст. 40 Кодексу законів про працю України. Рішення керівника вузу щодо розірвання трудового договору за результатами атестації може бути оскаржене в суді відповідно до порядку розгляду індивідуальних трудових спорів [5]. Якщо в діяльності науково-педагогічного працівника виявлено ознаки недостатньої кваліфікації, що зафіксовані в акті про невиконання роботи, доповідній записці про допущені помилки, керівник вузу може призначити такому працівникові позачергову атестацію, проте не раніше року з моменту проведення останньої атестації (п. 9 Положення).

Керуючись розглянутим Положенням про атестацію, затвердженого Кабінетом Міністрів України, та іншими нормативно-правовими актами, кожен вищий навчальний заклад приймає своє положення про проведення атестації, в якому повинен уточнюватись перелік тих, хто підлягає атестації у ВУЗі та визначається склад атестаційної комісії. У положенні перераховується те, що повинна містити характеристика працівника, наприклад, розгорнута оцінка професійних знань, навичок, досвіду, вмінь, компетентності, соціально-психологічних якостей, виконання посадових обов'язків та рекомендації попередньої атестації, інформацію про результати діяльності за період, що минув після останньої атестації.

Висновки. Атестація науково-педагогічних працівників є одним з найважливіших елементів системи управління персоналом у вузі, дозволяє оцінити його якість з точки зору відповідності його цілям і стратегії підприємства. Нормативно-правова база, що лежить в основі атестаційного процесу, повинна постійно вдосконалюватися, щоб не відставати від тих природних процесів, які відбуваються в управлінні персоналом. Поведінкові помилки, які відбуваються під час проведення атестації і мають людську природу, повинні нейтралізуватися правилами, встановленими законом, що стоять на захисті інтересів слабшої сторони у трудових відносинах – працівника.

Література

1. Аксенова Е. Технологические аспекты проведения аттестации / Е. Аксенова // Управление персоналом. — 1999. — № 2. — С. 22–28.

2. Борисова Е. Аттестация. Стоит ли игра свеч? / Е. Борисова // Справочник кадровика. — 2003. — № 2. — С. 79–81
3. Горбунова И.Г. От оценки рабочих мест – к аттестации персонала / И.Г. Горбунова, Н.П. Леонова // Управление персоналом. — 2005. — № 23. — С. 41–45.
4. Иванов Ю.В. Аттестация персонала / Ю.В. Иванов // Управление персоналом. — 2006. — № 6. — С. 60–72.
5. Кодекс законов о труде Украины. — Х.: Одиссеей, 2007. — 159 с.
6. Про вищу освіту: Закон України від 17.01.2002 р. № 2984-III (в ред. від 10.02.2010 р.) // Верховна Рада України [Офіційний веб-сайт] / Законодавство України [Сайт]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>.
7. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13.12.1991 №1977-XII (в ред. від 06.01.2011 р.) // Верховна Рада України [Офіційний веб-сайт] / Законодавство України [Сайт]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1977-12>.
8. Про затвердження Положення про атестацію наукових працівників: положення, затв. Постановою Кабінет Міністрів України від 13.08.1999 р. №1475 (в ред. від 13.08.1999 р.) // Верховна Рада України [Офіційний веб-сайт] / Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1475-99-%EF>.

Видиборець Станіслав Володимирович,
доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри гематології
та трансфузіології Національної медичної академії
післядипломної освіти імені П. Л. Шупика,
Хоменко Ірина Михайлівна,
доктор медичних наук, професор, професор кафедри гігієни
харчування і гігієни дітей та підлітків Національної медичної
академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика,
Сергієнко Олександр Володимирович,
кандидат медичних наук, асистент кафедри гематології та
трансфузіології Національної медичної академії післядипломної
освіти імені П.Л. Шупика, м. Київ, Україна

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВИЛЬНОГО ЗАРАХУВАННЯ НА ПОСАДУ ЛІКАРЯ (ПРОВІЗОРА)-СТАЖИСТА

До роботи на посадах лікарів і провізорів допускаються фахівці, що отримали спеціальну підготовку у вищих навчальних закладах

відповідно до Переліку вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, підготовка і отримання звання в яких дають право займатися медичною і фармацевтичною діяльністю, затвердженого наказом МОЗ України від 25.12.1992 р. №195 (далі – Наказ №195), та звання лікаря (провізора)-спеціаліста з конкретної спеціальності, або атестовані за цією спеціальністю з присвоєнням (підтвердженням) кваліфікаційної категорії.

У разі, якщо закінчився термін дії сертифіката лікаря (провізора)-спеціаліста, протягом одного року після закінчення 5-річного терміну з моменту попередньої атестації на присвоєння (підтвердження) кваліфікаційної категорії чи отримання звання лікаря (провізора)-спеціаліста з іншої спеціальності лікар (провізор) підлягає терміновому направленню на стажування (спеціалізацію) і до отримання звання «лікар (провізор)-спеціаліст» зараховується (переводиться) на посаду «лікар (провізор)-стажист». При цьому лікарська (провізорська) посада на час спеціалізації (стажування) відповідно до пункту 2.1.3 наказу МОЗ України «Про подальше удосконалення системи післядипломної підготовки лікарів (провізорів)» від 22.07.1993 р. №166 повинна бути заміщена посадою лікаря (провізора)-стажиста з цієї спеціальності. Посада лікаря (провізора)-стажиста повинна бути визначена з урахуванням вимог Класифікатора професій ДК 003:2010, наприклад: «лікар-стажист з терапії» тощо.

Зарахування на посаду «лікар (провізор)-стажист» з певної спеціальності здійснюється у таких випадках:

1) якщо лікар (провізор) протягом року після закінчення 5-річного строку з моменту попередньої атестації з присвоєнням (підтвердженням) атестаційної категорії не виявив бажання і не подав документи на чергову атестацію (п. 1.10 Положення про порядок проведення атестації лікарів, затвердженого наказом МОЗ України «Про подальше удосконалення атестації лікарів» від 19.12.1997 р. №359 (далі – Наказ №359); п. 2.1 Положення про проведення атестації провізорів, затвердженого наказом МОЗ України «Про вдосконалення атестації провізорів та фармацевтів» від 12.12.2006 р. №818 (далі – Наказ №818);

2) якщо лікарю (провізору) за рішенням атестаційної комісії відмовлено у присвоєнні (підтвердженні) другої кваліфікаційної

категорії (п. 1.10 Положення про порядок проведення атестації лікарів, затвердженого Наказом №359; п. 2.1 Положення про проведення атестації провізорів, затвердженого Наказом №818);

3) якщо лікар (провізор) зарахований (переведений) на іншу посаду, до отримання ним сертифіката лікаря-спеціаліста з відповідної лікарської (провізорської) спеціальності (п. 1 Примітки до розділів I, II «Лікарські посади» та «Провізорські посади» Наказу №195);

4) якщо лікар не працював за конкретною лікарською спеціальністю більше 3 років (п. 1 Положення про порядок направлення на стажування лікарів, які не працювали за спеціальністю більше трьох років, і про порядок їх наступного допуску до лікарської діяльності, затвердженого наказом МОЗ України «Про порядок направлення на стажування лікарів і їх наступного допуску до лікарської діяльності» від 17.03.1993 р. №48 (із змінами, затвердженими наказом МОЗ України «Про внесення змін до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 17.03.1993 р. №48» від 21.12.2010 р. №1146, зареєстрованим у Мін'юсті 18.01.2011 р. за №67/18805);

5) якщо провізор не працював за конкретною провізорською спеціальністю більше 5 років (п. 2.1 Положення про проведення атестації провізорів, затвердженого Наказом №818) [1 – 7].

Після зарахування (переведення) на посаду «лікар (провізор)-стажист» таку особу відразу ж направляють для проходження стажування (спеціалізації) з наступною атестацією з присвоєнням звання спеціаліста з конкретної лікарської (провізорської) спеціальності, що дає право займатися лікарською (провізорською) діяльністю за вказаною спеціальністю.

У разі відмови від стажування (спеціалізації), лікар (провізор)-стажист (за згодою) з дотриманням вимог наказу МОЗ України «Про затвердження Переліку вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, підготовка і отримання звання в яких дають право займатися медичною і фармацевтичною діяльністю» від 25.12.1992 р. №195 може бути переведений на посаду молодшого спеціаліста з медичною освітою, а у разі відмови він підлягає звільненню відповідно до пункту 2 статті 40 Кодексу законів про працю України.

Кваліфікаційна характеристика лікаря-стажиста відповідно до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78. «охорона здоров'я». –

Завдання та обов'язки. Керується чинним законодавством України про охорону здоров'я та нормативно-правовими актами, що визначають діяльність органів управління та закладів охорони здоров'я, організацію медичної допомоги за фахом проходження стажування. Здійснює роботу щодо відповідної лікарської спеціальності відповідно до вимог кваліфікаційної характеристики (організаційну, діагностичну, лікувальну, санітарно-профілактичну, протиепідемічну тощо) під керівництвом лікаря-керівника. При стажуванні у вищому закладі освіти набуває і поглиблює професійні знання під керівництвом закріпленого за ним викладача. По закінченні терміну підготовки на посаді лікаря-стажиста проходить атестацію на звання лікаря-спеціаліста за відповідною лікарською спеціальністю. Дотримується принципів медичної деонтології. Веде лікарську документацію. Виконує правила внутрішнього трудового розпорядку в установах і закладах охорони здоров'я, де проходить стажування.

Повинен знати: чинне законодавство про охорону здоров'я та нормативні документи, що регламентують діяльність органів управління та закладів охорони здоров'я; організацію медичної допомоги за фахом проходження стажування; права, обов'язки та відповідальність лікаря-стажиста; теоретичні знання, практичні вміння та навички з лікарської спеціальності, за якою проходить стажування.

Кваліфікаційні вимоги. Повна вища освіта (спеціаліст) за напрямом підготовки «Медицина». Спеціалізація за певною спеціальністю медичного профілю. Підвищення кваліфікації (курси стажування). Без вимог до стажу роботи.

Література

1. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. (із змінами і доповненнями): офіц. текст. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>. – Загол. з екрану.
2. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Переліку вищих і середніх спеціальних навчальних закладів,

підготовка і отримання звання в яких дають право займатися медичною і фармацевтичною діяльністю» від 25 грудня 1992 р. №195 (із змінами і доповненнями): офіц. текст. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0195282-92>. – Загол. з екрану.

3. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про подальше удосконалення системи післядипломної підготовки лікарів (провізорів)» від 22 липня 1993 р. №166; зареєстровано у Мін'юсті 27 серпня 1993 р. за №113: офіц. текст. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0113-93>. – Загол. з екрану.

4. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про подальше удосконалення атестації лікарів» від 19 грудня 1997 р. № 359; зареєстровано у Мін'юсті 14 січня 1998 р. за №14/2454: офіц. текст. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0015-98>. – Загол. з екрану.

5. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про вдосконалення атестації провізорів та фармацевтів» від 12 грудня 2006 р. №818; зареєстровано у Мін'юсті 26 грудня 2006 р. за №1366/13240 (із змінами і доповненнями): офіц. текст. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1368-06>. – Загол. з екрану.

6. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про порядок направлення на стажування лікарів і їх наступного допуску до лікарської діяльності» від 17 березня 1993 р. № 48 (із змінами, затвердженими наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про внесення змін до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 17.03.93 №48» від 21 грудня 2010 р. №1146, зареєстрованим у Мін'юсті 18 січня 2011 р. за №67/18805): офіц. текст. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0019-93>. – Загол. з екрану.

7. Національний класифікатор України ДК 003:2010 «Класифікатор професій», введений у дію наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 липня 2010 р. № 327: офіц. текст. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/va327609-10>. – Загол. з екрану.

Видиборець Станіслав Володимирович,
доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри гематології
та трансфузіології Національної медичної академії
післядипломної освіти імені П. Л. Шупика,
Хоменко Ірина Михайлівна,
доктор медичних наук, професор, професор кафедри гігієни
харчування і гігієни дітей та підлітків Національної медичної
академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика,
Михайличенко Борис Валентинович,
доктор медичних наук, професор, професор
кафедри судової медицини і Національного медичного
університету імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна

ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА СКЛАД МЕДИЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Кожна людина має природне невід’ємне і непорушне право на охорону здоров’я. Суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров’я і збереження генофонду народу України, забезпечують пріоритетність охорони здоров’я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, розв’язання екологічних проблем, вдосконалення медичної допомоги і запровадження здорового способу життя.

«Основи законодавства України про охорону здоров’я» визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров’я в Україні, регулюють суспільні відносини у цій галузі з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров’я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадковості.

Закони, прийняті за останнє десятиліття, разом з «Основами законодавства України про охорону здоров’я» створили базу для офіційного визнання самостійної галузі правової науки — медичного права - комплексної галузь права, що включає сукупність правових норм, регулюючих суспільні відносини у сфері медичної діяльності (медичні правовідносини).

Правовідносини — це суспільні відносини, врегульовані нормами

права. Це саме життя норми права. Правовідносини — явище складне для реального сприймання, їх не можна побачити чи сприйняти органами чуттів. Реально можна лише спостерігати конкретну поведінку людей, наприклад продавця і покупця, які реалізують свої суб'єктивні права, передбачені цивільним законодавством. Через правовідносини особи можуть реалізовувати свої права та обов'язки, задовольняти свої інтереси. Правовідносини виникають в конкретній поведінці суб'єктів правовідносин (громадян, організацій, підприємств та ін.).

Основні ознаки правовідносин:

- 1) є видом суспільних відносин фізичних чи юридичних осіб, організацій і спільнот;
- 2) виникають на основі норм права;
- 3) характеризуються наявністю сторін, які мають взаємні суб'єктивні права та юридичні обов'язки;
- 4) здійснення суб'єктивних прав чи додержання юридичних обов'язків у правовідносинах що контролюється і забезпечується державою.

Медична діяльність є сукупністю різної складності суспільних відносин, які, за умови урегульованості нормами права, носять характер правових відносин.

Специфічною ознакою таких суспільних відносин є те, що вони виникають, існують і розвиваються переважно з приводу особистих немайнових благ людини - життя і здоров'я.

Взаємовідносини лікаря і хворого є різновидом правових відносин, за яких обидва є носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

Медичні правовідносини — це результат впливу норм медичного права на поведінку суб'єктів медичного права, внаслідок якого між ними виникають правові зв'язки.

Склад правовідносин			
суб'єкти	об'єкти	зміст	юридичні факти
Склад медичних правовідносин - це характеристика правовідносин з точки зору їх внутрішнього устрою і взаємозв'язку складових елементів:			
суб'єкти	об'єкт		зміст

- що надають медичну допомогу.	- реальні матеріальні і духовні блага, на досягнення яких спрямована реалізація прав і обов'язків суб'єктів медичних правовідносин (особисті немайнові блага людини (життя і здоров'я), процес надання і результат медичної допомоги).	- суб'єктивні права та юридичні обов'язки, які реалізуються в поведінці суб'єктів медичних правовідносин.
- що отримують медичну допомогу.		
- що сприяють наданню медичної допомоги (підрозділи забезпечення).		

Суб'єктами права є учасники правовідносин, тобто носії суб'єктивних прав і обов'язків.

Суб'єктами правовідносин є:		
1) фізичні та юридичні особи	2) державні та громадські організації (органи держави, профспілки, партії, фонди, земляцтва, ветеранські, молодіжні організації тощо);	3) різні спільноти (трудоий колектив, нація, народ, населення відповідного регіону тощо).
Суб'єкти медичних правовідносин		
- що надають медичну допомогу (медичні заклади)	- що отримують медичну допомогу (пацієнти)	- що сприяють наданню медичної допомоги
державні, комунальні, приватні.	громадяни України, іноземні громадянами, особи без громадянства.	фінансово-економічні, кадрові, соціальні, юридичні службами установ охорони здоров'я.

Характеристика суб'єктів медичних правовідносин

пацієнт	заклади охорони здоров'я, що надають діагностичні, профілактичні та лікувальні послуги
може вважатися особою якщо вона:	стають суб'єктом за наявності:
1) виявила бажання або дала згоду на надання їй медичних послуг лікувальною установою, що здійснює необхідні медичні послуги; щодо особи, яка не досягла віку 14 років, а також особи, визнаної в установленому законом порядку недієздатною, медичне втручання здійснюється за згодою їх законних представників; 2) за медичними показниками потребує отримання медичної допомоги.	1) укладеного з пацієнтом договору на надання медичних послуг (незалежно від способу укладення договору); 2) організаційної єдності і відособленого майна, прямо або опосередковано призначеного для надання медичної допомоги; 3) державної реєстрації у встановленому законом порядку; 4) ліцензії на обраний вид діяльності; 5) положення в статутних документах і дозволу органу управління охорони здоров'я на здійснення цього виду лікування; 6) належної, підтвердженої документально кваліфікації медичного персоналу, що здійснює конкретні медичні втручання.

Наявність перерахованих вище ознак суб'єктів правовідносин свідчить про правомірність надання медичної допомоги.

Можна виділити три групи прав і обов'язків у правовідносинах з приводу надання медичної допомоги (за М.С. Малєїн і М.М. Малєїна):

Права і обов'язки		
складають основу (суть) правовідносин	специфічні (закріплені за окремими категоріями громадян)	додаткові
про право пацієнта на отримання медичної допомоги і обов'язок	до групи специфічних прав і обов'язків при здійсненні медичного втручання входять лише	можуть бути включені будь-які умови, що відповідають двом

медичного працівника її надавати.	ті, які виникають у певних ситуаціях і обставинах.	критеріям: 1) відповідність вимогам нормативно-правових актів. 2) досягнення згоди з їх приводу між суб'єктами правовідносин.
наприклад:		
• шанобливе і гуманне ставлення з боку медичного персоналу до пацієнтів; • вільний вибір лікаря і закладу охорони здоров'я; • відповідні вимоги до умов обстеження і лікування; • проведення на його прохання консультацій інших фахівців, • згода і відмова від медичного втручання тощо.	• право матері на перебування в стаціонарі з дитиною, що потребує догляду та обов'язок лікувальної установи забезпечити його реалізацію; • право пацієнта на оплачувану відпустку й інші компенсаційні заходи у зв'язку з перенесеним захворюванням і необхідністю реабілітаційних заходів; • право на проведення біомедичних досліджень за наявності певних умов та ін.	ті умовах, про які досягнута угода при укладанні договору на надання медичної допомоги (особливості харчування, післяопераційного догляду, окрему комфортабельнішу палату та інші аспекти знаходження пацієнта в стаціонарі).

Для того, щоб бути суб'єктами медичних правовідносин, необхідно мати правоздатність і дієздатність, котрі об'єднуються поняттям правосуб'єктності.

Цивільну правоздатність - здатність мати цивільні права та обов'язки мають усі фізичні особи. Цивільна правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження і припиняється у момент її смерті. У випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини; здатність мати

окремі цивільні права та обов'язки може пов'язуватися з досягненням фізичною особою відповідного віку.

Усі фізичні особи є рівними у здатності мати цивільні права та обов'язки. Вони мають усі особисті немайнові права, здатні мати усі майнові права встановлені Конституцією України, ЦКУ та іншим законом, а також цивільні права, що не встановлені законодавством, якщо вони не суперечать закону та моральним засадам суспільства. Фізичні особи здатні мати обов'язки як учасник цивільних відносин (ЦКУ стаття 24-26).

Цивільну дієздатність має фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними.

Цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Обсяг цивільної дієздатності фізичної особи встановлюється ЦКУ і залежить від віку, способу життя та стану здоров'я фізичної особи. Виходячи з цих умов існують наступні види цивільної дієздатності: часткова, неповна, повна, обмежена, визнання особи недієздатною (Див. Додаток № 2).

Деліктоздатність — це обумовлена нормами права здатність суб'єктів нести юридичну відповідальність за вчинені правопорушення.

Правосуб'єктністю учасника медичних правовідносин слід розуміти передбачену нормами права здатність і можливість мати і користуватися суб'єктивними правами і нести юридичні обов'язки.

Об'єкти правовідносин

— це ті реальні соціальні блага, які задовольняють інтереси і потреби людей і з приводу яких між суб'єктами виникають, змінюються чи припиняються суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Їх поділяють на матеріальні й духовні блага, дії суб'єктів, правовідносини, результати їх діяльності, в тому числі й духовні.

Зміст правовідносин складають права та обов'язки його учасників (суб'єктів) та рівень їх здійснення на практиці.

Зміст суб'єктивного права (можливість певної поведінки) включає можливості:

- 1) діяти відповідно до свого бажання та користуватися соціальним благом, на оволодіння яким спрямоване суб'єктивне право;
- 2) вимагати певних дій від зобов'язаної сторони;
- 3) звертатися до суду, державного органу чи посадової особи щодо захисту свого права.

Змістом юридичних обов'язків (належної необхідної поведінки) є необхідність:

- 1) здійснення або нездійснення певних дій на вимогу уповноваженої сторони;
- 2) юридичної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання передбачених нормою права дій.

Види правовідносин	
1) за галузями права	а) конституційно-правові; б) кримінально-правові; в) цивільно-правові; г) трудові; д) сімейно-правові; е) фінансово-правові тощо;
2) за кількістю суб'єктів (учасників):	а) прості (між двома суб'єктами); б) складні (між трьома суб'єктами і більше);
3) за розподілом прав та обов'язків суб'єктів:	а) односторонні (кожен суб'єкт має або лише право, або лише обов'язки, наприклад договір займу); б) двосторонні (кожен суб'єкт має і права, і обов'язки, наприклад договір купівлі-продажу);
4) за характером дій зобов'язаного суб'єкта:	а) активні (суб'єкт повинен вчинити певні дії); б) пасивні (суб'єкт повинен утримуватися від вчинення певних дій);
5) за методом правового регулювання:	а) договірні (виникають за волевиявленням сторін); б) управлінські (виникають на основі одностороннього волевиявлення уповноваженої сторони);
6) за дією у часі:	а) довготривалі; б) короткотривалі;
7) за функціональною спрямованістю відповідних норм права:	а) регулятивні; б) охоронні.

Класифікація правових відносин у сфері охорони здоров'я	
1 - за співвідношенням взаємних прав і обов'язків суб'єктів:	
1) вертикальні	2) горизонтальні
2 - за напрямками медичної діяльності:	
1	проведення санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів;
2	проведення заходів щодо профілактики виникнення особливо небезпечних інфекцій, проведення карантинних заходів тощо;
3	надання безоплатної медичної допомоги;
4	надання платних медичних послуг;
5	здійснення заходів щодо програми добровільного медичного страхування;
6	проведення медичних експертиз;
7	здійснення примусових заходів медичного характеру тощо.
3 – за ступенем визначеності суб'єктного складу:	
1) абсолютно визначені	2) відносно визначені
4 – за характером дій зобов'язаного суб'єкта:	
активні, де змістом обов'язків є здійснення певних позитивних активних дій (виконання своїх обов'язків медичним персоналом тощо);	пасивні, що передбачають утримання від вчинення певних дій (не розголошувати лікарську таємницю тощо).

Юридичними фактами є конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин.

Юридичні факти поділяються на окремі групи за такими показниками: юридичними наслідками — утворюючі, правозмінні, правоприпиняючі; складом — прості (складаються з однієї обставини, якої досить для настання юридичних наслідків), складні (сукупність окремих обставин); тривалістю у часі — одноактні (складаються з одноразового акту їх виявлення), тривкі, або сталі акти (тривають у часі); наявністю волі суб'єктів (щодо волі учасників) — події, дії. *Події* — обставини, що не залежать від волі людини (стихійне лихо, досягнення певного віку, народження, смерть людини тощо). *Дії* — обставини, що залежать від волі людини. Дії бувають правомірні (відповідають вимогам правових норм) і неправомірні (протиправні —

злочини, проступки).

Особливе значення мають юридичні факти, що є тими життєвими обставинами, з якими пов'язано виникнення, зміна або припинення правових відносин у сфері медичної діяльності.

Юридичні факти поділяються за їх зв'язком з індивідуальною волею суб'єкта на дві групи:		
події - це юридичні факти, що відбуваються незалежно від волі людини (надходження особи до лікувальної установи в без свідомому стані);	дії - це такі факти, настання яких залежить від волі і свідомості людей (згода особи на оперативне втручання).	
	правомірні (надання медичної допомоги, при зверненні пацієнта)	неправомірні (протизаконне вилучення органу або тканини для трансплантації)

Право тісно пов'язане зі свідомістю людей. Правосвідомість є формою суспільної свідомості, сукупністю світоглядів, ідей, що виражають ставлення людей, соціальних груп, класів до права, його мети, до законності, правосуддя, їх уявлення про те, що є правомірним і що є неправомірним. Правосвідомість — це не тільки знання чинних прав, їх основних принципів і вимог, а й свідоме ставлення до права, орієнтація людей на поведінку, що відповідає вимогам права. Розрізняють правосвідомість людини, певної соціальної групи, суспільства загалом.

Правосвідомість пов'язана із правовою системою, яку слід відрізнити від системи права (сукупності чинних правових норм і поділу їх на галузі та інститути). Під поняттям правової системи розуміють сукупність усіх взаємозв'язаних правових явищ у суспільстві: створення, реалізація, і охорона права, забезпеченість виконання правових норм, вплив права на суспільство, ставлення членів суспільства до чинного законодавства тощо.

Видиборець Станіслав Володимирович,
доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри гематології

та трансфузіології Національної медичної академії
післядипломної освіти імені П. Л. Шупика,
Кучер Олена Володимирівна,
доктор медичних наук, професор, професор кафедри гематології
та трансфузіології Національної медичної академії
післядипломної освіти імені П.Л. Шупика,
Мороз Галина Іванівна,
кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри гематології
та трансфузіології Національної медичної академії
післядипломної освіти імені П. Л. Шупика, м. Київ, Україна

РОЛЬ КАФЕДРИ В УПРОВАДЖЕННІ ПРИНЦИПІВ ДОКАЗОВОЇ МЕДИЦИНИ В ПРАКТИКУ ГЕМАТОЛОГА ТА ТРАНСФУЗІОЛОГА

Одним із чинників, що мають вплив на успішне реформування національної системи охорони здоров'я і підвищення якості надання медичних послуг населенню будь-якої країни, є упровадження принципів доказової медицини в практику. Термін “медицина, що базується на доказах” було запропоновано в 1990 р. канадськими науковцями. Наразі у світі доказова медицина вже сформувалась як самостійна галузь медичних знань і є загальновизнаною [4, 9]. Поняття “медицина, що базується на доказах” об'єднує сучасні технології пошуку, аналізу, і узагальнення найновіших і достовірних наукових даних щодо ефективних, безпечних і економічних підходів до лікування, які дозволяють приймати оптимальні рішення на державному, популяційному і індивідуальному рівнях. Серед чисельних причин для розвитку доказової медицини і їх впровадження в практику можна виділити наступні: необхідність підтвердження достовірності відомостей, що отримуються з джерел наукових публікацій, інтенсифікація наукових досліджень, зростання кількості наукових публікацій, формування ринкових відносин в медицині, упровадження страхової медицини, проблеми, які пов'язані із професійним навчанням [1 - 3, 4].

Однією із особливостей сучасного етапу розвитку медичної науки і практики є значна інтенсифікація медичної науки і лавиноподібне зростання інформаційних потоків, що відображають результати чисельних клінічних, біологічних, інструментальних, лабораторних тощо досліджень. Кількість щорічних публікацій з

проблем медичних знань останнім часом досягає 2 млн., кількість медичних журналів у світі сягає понад 40 тис. Але не дивлячись на таку кількість видань і публікацій, для доказової медицини є властивим ефект запізнення поступання інформації. Окрім того, глибина і якість вітчизняних наукових досліджень не відповідають міжнародним аналогам [5, 6]. Причин тому багато, але найсуттєвішим є ігнорування головними позаштатними спеціалістами МОЗ і провідними фахівцями, зокрема, в галузі гематології та трансфузіології, принципів доказової медицини. На практиці в Україні не застосовуються сучасні методи обстеження, дослідження, лікування, які за рубежом є буденними, або визнані як золоті стандарти діагностики чи лікування. До призначення того чи іншого засобу в клінічній практиці мають бути розроблені і затверджені чіткі показання, протипоказання, еталони лікування, а також регламентовані обсяг та характер заходів у разі виникнення реакцій та ускладнень. Уніфікація і стандартизація лікувальних процесів, а також відповідна регламентація клінічного застосування лікарських засобів через систему стандартів є нагальною необхідністю. Розробка і впровадження стандартів медичних технологій у лікарській практиці забезпечуватиме об'єктивність оцінки якості надання допомоги населенню. Стандарти медичних технологій дозволять контролювати якість лікувальних процесів в установах практичної ланки охорони здоров'я шляхом як внутрішнього так і зовнішнього їх контролю. Впровадження стандартів при лікуванні захворювань дозволить використовувати найефективніші за результативністю та економічністю процеси, що в кінцевому результаті буде спрямовано на збереження життя людей та досягнення максимально високого рівня здоров'я населення України. У нашій державі триває процес реформування системи охорони здоров'я, ключовим пріоритетом якого є контроль за якістю надання медичної допомоги населенню та раціональне використання коштів бюджетних асигнувань. Відповідно до Указу Президента України затверджені наказом МОЗ України № 226 від 27.07.98 р. "Тимчасові галузеві уніфіковані стандарти медичних технологій діагностично-лікувального процесу стаціонарної допомоги населенню в лікувально-профілактичних закладах України", які регламентують обсяг діагностичних, лікувальних заходів залежно від рівня медичної допомоги та способу її надання: стаціонарна,

амбулаторна, реабілітаційна тощо. У теперішніх умовах надання медичної допомоги має індивідуальний характер і включає неформальні взаєностосунки лікаря і пацієнта. Медичний процес на теперішній час включає надання медичних послуг їх надавачем - споживачеві, іноді - через постачальника методичної допомоги. Для оцінки якості кожної із ланок медичного процесу в світовій практиці застосовують стандарти медичних технологій – обстеження, діагностики, лікування, профілактики тощо. Кожен із підрозділів гематологічних клінік та установ служби крові має функціонувати відповідно до встановлених норм та правил, тобто стандартів. Дотримання стандартів має ретельно контролюватися управлінням клінік, комітетами з медичної етики, страховими компаніями тощо. Кожна із ланок медичного процесу має регламентуватись, насамперед, юридично. Реалії сьогодення в Україні такі, що створення стандартів обстеження хворих, діагностики та лікування гематологічних захворювань може призвести до значних ускладнень в організації надання гематологічної допомоги населенню, оскільки клінічні заклади мають різну матеріальну базу, а підготовка спеціалістів, що забезпечують діагностичний процес не є уніфікованою. Введення на теперішній час в клінічну практику стандартів діагностики та лікування може спричинити кризову ситуацію як в гематології, так і в медицині в цілому, оскільки їх виконання не завжди будуть відповідати юридичним поняттям “якість надання медичних послуг” та “споживання медичних послуг”. В той же час у наукових публікаціях відсутні роботи у яких відображені апробації фармакоеконічних методик на прикладі лікування захворювань системи крові, а також ефективні сучасні технології в службі крові. Можна висловити припущення, що провідні спеціалісти науково-дослідних профільних інститутів до кінця не розуміють важливість упровадження принципів доказової медицини в практику. Особливістю сучасного етапу розвитку медицини у розвинених країнах є зростання вартості наукових досліджень, індивідуальних медичних послуг і всієї системи охорони здоров'я, в цілому. Спостерігаються тенденції комерціалізації цілих галузей медичних знань, зокрема, трансплантології, трансфузіології, пересадки стовбурових клітин тощо. Медицина стала не тільки галуззю знань і діяльності, яка потребує певного вкладання коштів, але і такою, що

може приносити великі прибутки. Недостатня інформованість пацієнта як споживача медичних послуг і його юридична безграмотність обумовлює те, що він часто стає “заручником” обставин, які формуються лікарем, фармацевтичними фірмами, недобросовісною рекламою тощо. Наразі є нагальна необхідність об’єктивного наукового контролю за якістю медичних технологій, ліків, методів обстеження і лікування, що пропонуються гематологічними відділеннями, установами служби крові. На сьогоднішній день вважають не коректною оцінку терапевтичних ефектів на підставі непрямих критеріїв – за динамікою фізіологічних, біохімічних показників чи клінічних симптомів. Достовірною вважають оцінку за прямими показниками досліджень – захворюваності, смертності, інвалідизації, кількості ускладнень тощо. Для оцінки клінічних ефектів проводять високодоказові рандомізовані, подвійні сліпі плацебоконтрольовані або порівняльні дослідження із залученням великої кількості (понад 1000) хворих. Малоказовими вважають дослідження, які проведені відкрито, або такі, що за суттю є описом серії випадків чи одного випадку [7, 8]. На жаль, в Україні не проведено жодного самостійного рандомізованого багатоцентрового плацебоконтрольованого клінічного дослідження в галузі гематології. В той же час, фармацевтичні фірми в уста доповідачів на наукових і науково-практичних форумах вкладають “переконливі” аргументи стосовно свого препарату як золотого стандарту у лікуванні того чи іншого гематологічного захворювання. Більшість опублікованих матеріалів у галузі гематології і трансфузіології базується на застарілих методологіях одержання результатів і статистичної обробки результатів, а тому часто їх результати вступають у протиріччя між собою, відображають упереджену точку зору авторів. Результати ж більшості дисертаційних робіт з гематології та трансфузіології не мають необхідного рівня доказовості, що, з одного боку, супроводжується фальсифікацією даних стосовно впровадження їх результатів в практику, а з іншого – поширенням великої кількості малообґрунтованих методів діагностики і лікування, які претендують на наукову новизну і високу ефективність. Часто вони ще і потребують невиправдано великих фінансових витрат, пов’язаних із їх упровадженням, що негативно відображається на ефективності гематології і трансфузіології як галузі

медицини, і системі охорони здоров'я в цілому. Саме тому застосування принципів доказової медицини має бути пріоритетним для гематології, установ служби крові, клінічної трансфузіології у нашій державі.

Виходячи із викладеного, можна стверджувати, що рівень знань спеціаліста, його компетентність і професіоналізм будуть вирішальними у забезпеченні якості надання медичних послуг у недалекому майбутньому. Є дані, що на індивідуальному рівні застосування принципів доказової медицини дозволяє уникнути до 90% помилок, які можуть виникати, коли робота базується на підставі індивідуальних вражень, сліпого слідування думкам медичних світил, суб'єктивного досвіду або відповідно усталеним, але науково не обґрунтованим підходам. При впровадженні принципів доказової медицини зростає значення професіоналізму і клінічного мислення, оскільки останні дозволяють грамотно спланувати дослідницьку роботу і адекватно оцінити її відповідно існуючих міжнародних стандартів, а також приймати чіткі рішення біля ліжка хворого, співставляти власний багатий клінічний досвід з базовими знаннями, протоколами лікування, схемами обстеження, технологіями виробництва препаратів крові і одержання її компонентів тощо.

Очевидно, що має зростати роль кафедр гематології і трансфузіології у формуванні нового мислення та впровадження принципів доказової медицини в даній галузі. Мають бути переглянуті навчальні плани і програми циклів тематичного вдосконалення. Їх програма повинна охоплювати вивчення вузької конкретної проблеми, бути спрямованою на максимально поглиблене опанування слухачем циклу як практичних навичок так і теоретичних аспектів виникнення, розвитку, класичного і атипичних варіантів перебігу гематологічного захворювання, новітніх технологій діагностики, лікування і прогнозування його перебігу. Це дасть можливість викоринити на місцях застарілі і морально сконалі методи діагностики і лікування, які не відповідають критеріям і принципам доказової медицини. Із залученням головних спеціалістів і організаторів охорони здоров'я слід заново переглянути відомчі інструкції, особливо в службі крові, а також такі, що регламентують діагностику і лікування гематологічних захворювань. Бажано, проекти нових нормативних документів перед затвердженням публікувати у спеціальних виданнях і широко

обговорювати, для прийняття оптимального рішення. Адже передові технології, методи діагностики і лікування гематологічних захворювань, що здійснили революцію в гематології, трансплантології, дитячій гематології, в Україні повільно впроваджуються. Складається враження про їх ігнорування або замовчування. Натомість, особливо в трансфузіології, використовуються морально застарілі технології, що базуються на індивідуальному досвіді окремих лідерів-трансфузіологів радянських часів. Поширення методів діагностики і лікування, які базуються на недоказових і застарілих методологіях, загрожує в кращому випадку – неефективністю, а іноді і шкодою для здоров'я людей та збитками для галузі.

Вимогою сьогодення є розробка і поступове, по мірі, покращання стану фінансування галузі, стандартів діагностики (розробка яких буде базуватися на критеріях, які добре опанують уніфіковано підготовлені гематологи та лікарі-лаборанти, цитологи, морфологи тощо) та лікування (з повноцінним забезпеченням цитостатичними засобами та ліками супровідного лікування). Нагальними є питання участі українських гематологів у проведенні міжнародних і організація самостійних контрольованих рандомізованих досліджень, зміна принципів проведення наукових досліджень. Співробітники кафедри гематології та трансфузіології НМАПО ім. П. Л. Шупика готові через систему післядипломного навчання змінити відношення до доказової медицини як практикуючих лікарів-гематологів, трансфузіологів, дитячих гематологів, так і головних спеціалістів.

Впровадження доказової медицини в галузі гематології і трансфузіології в Україні стане не тільки основою успішності реформ, а і сприятиме інтеграції нашої держави до міжнародної спільноти. Ігнорування ж принципів доказової медицини спричинить економічну неефективність і втрати ресурсів у галузі, негативно позначиться на якості надання медичної допомоги населенню, середній тривалості життя населення, оскільки зростатимуть захворюваність, смертність і кількість ускладнень.

Література

1. Власов В.В. Введение в доказательную медицину.- М.: МедиаСфера, 2001.-371 с.
2. Волков А.И., Воробьев П.А. Медицина, основанная на доказательствах, клинико-экономический анализ и система

- стандартизації / Основы стандартизації в здравоохранении. - М.: Б.и., 2002.-С.195-207.
3. Данс А.Л., Данс Л.Ф. Потребность в доказательной медицине и возможность ее внедрения в развивающихся странах // Межд. журн. мед. практики.-2001.-№2.-С.24-26.
4. Моисеев С.А. Медицина основанная на доказательствах // Врач.-2000.-№12.-С.4-8.
5. Пілюшенко В.Л., Шкрабак І.В., Славенко Е.І. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення.-К.: Лібра, 2004.-344 с.
6. Філіпенко А.С. Основы научных исследований. - К.: Академвидав, 2004.-208 с.
7. Флетчер Р., Флетчер С., Вагнер Э. Клиническая эпидемиология. Основы доказательной медицины.-М., Б.и., 1998.-318 с.
8. Юрьев К.Л., Логановский К.Н. Доказательная медицина. Кокрановское сотрудничество // Укр. мед. часопис.-2001.-№6(20).-С.6-15.
9. Godwin M., Daves M. Evidenc-based medicine: science and art // Can. Fam. Physician.-2001.-Vol. 48, №8.-P.1527-1530.

Видиборець Станіслав Володимирович,

доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри гематології та трансфузіології Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика,

Хоменко Ірина Михайлівна,

доктор медичних наук, професор, професор кафедри гігієни харчування і гігієни дітей та підлітків Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика,

Гайдукова Світлана Миколаївна,

доктор медичних наук, професор, професор кафедри гематології та трансфузіології Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика, м. Київ, Україна

**СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ В МЕДИЧНІЙ
ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ
ДО ЇХ ПРОВЕДЕННЯ**

ВСТУП. В теперішній час післядипломне навчання лікарів зазнає суттєвих змін у всьому світі [5, 8, 11, 12, 15]. Це обумовлено впровадженням новітніх технологій в педагогічний процес, зокрема,

елементів дистанційного навчання, поширенням індивідуалізованих форм навчання із застосуванням комп'ютерів та використанням мережі Інтернет, електронних комп'ютерних підручників, віртуальних тренажерів, безупинним ростом інформації, підвищенням вимог до підготовки фахівця в світлі вимог викладених у концепції безперервного професійного розвитку лікаря та реалізації вимог наказу МОЗ України від 07.07.2009 р. № 484 «Про затвердження змін до положення про проведення іспитів на передатестаційних циклах», введенням принципів страхової медицини, реформуванням системи охорони здоров'я тощо [3, 7, 10]. Однак медична освіта за інтенсивністю використання інформаційного інструментарію помітно відстає від інших освітянських напрямків, що, очевидно, обумовлено складнощами як формалізації компонентів викладання, так і консервативністю медичної освіти та недостатнім рівнем володіння інформаційними технологіями викладачами [3]. Кінцевою метою навчання лікаря є формування фахівця такого рівня, який зможе самостійно і кваліфіковано виконувати свої професійні обов'язки [4, 9, 13]. Для успішного вирішення означеної мети повинна бути потужна, добре обладнана та оснащена сучасною діагностичною та лікувальною апаратурою навчальна та лікувальна бази, наявність висококваліфікованого професорсько-викладацького складу.

Мета роботи – систематизувати та узагальнити дані щодо ролі семінарських занять в системі медичної освіти, продемонструвати необхідність зміни методологічних підходів до їх проведення в сучасних умовах.

Слово і поняття «seminarium» (у перекладі «semen» з латинської значить «сім'я») - означає розсада, розсадник, саджанець. Вперше в історії навчання, прообраз сучасного семінару був у вигляді діалогу, що зафіксовано в історичних давньогрецьких джерелах. У ті часи дійство називалося і мало форму симпозіуму. «Simposium» (із слів «sim» та «positio») у перекладі із грецької значить бенкет. Спільними у обох поняттях симпозіуму і семінару є установка, посадка, розсадник, причина. Але означені форми спілкування мають ще глибше спільне смислове значення – турбота про саджанець знань, розвиток пізнання [1].

У навчальні плани додипломного і післядипломного навчання лікаря входить певна кількість семінарських занять. Організації та

якості їх проведення слід приділяти значну увагу, оскільки саме семінарські заняття значно підвищують мотивацію до навчання. Впровадження в педагогічний процес нових інноваційних технологій диктує необхідність зміни дидактичних та методологічних підходів при підготовці до їх проведення [1, 4, 6, 10]. Наразі певна кількість педагогів, незважаючи на трансформації в навколишньому світі і впровадження новітніх технологій, переконані в тому, що навчати лікаря за допомогою дистанційних або електронних технологій взагалі неможливо. На їх думку, всупереч реальним змінам обличчя освітніх систем у всьому світі, підготовлювати лікаря можна лише біля ліжка хворої людини. Не можна не погодитись, що підготовлений таким чином лікар є результатом діяльності системи освіти відповідно до існуючих стандартів, що забезпечує формування відповідних професійних навичок та вмінь і професійно-соціальної компетентності [2]. Слід зауважити, що майже всі викладачі системи післядипломної підготовки лікарів не мають ґрунтовної базової педагогічної освіти, тому вони прагнуть шляхом самоосвіти опанувати щонайповнішу інформацію щодо сучасного розуміння суто педагогічних понять – моделі, методів і стратегії навчання, методики і засобів викладання, критеріїв оцінювання знань, впровадження освітніх стандартів та контролюючих тестових програм. Новітні інформаційні технології служать інструментом у викладацькій діяльності педагога для передачі і засвоєння знань слухачами, зокрема і при проведенні семінарів. Необхідно завчасно інформувати слухачів про мету семінарського заняття, план та умови його проведення, перелік рекомендованої літератури для самостійного вивчення, що без сумніву має сприяти формуванню на базі отриманих знань певних професійних навичок та вмінь. Застосування новітніх технологій при проведенні семінарів сприяє більш ефективному передаванню знань тому, кого навчають. Щоб бути компетентним фахівцем, необхідно безперервно підвищувати рівень теоретичної підготовки та вдосконалювати практичні навички та вміння [1, 3-5, 10].

Семінари за змістом розподіляють на інформаційні, дослідницькі та контрольні. На семінарах лікарі можуть здійснювати поглиблене вивчення певного курсу, розділу, теми, причому, семінар за тематикою інформаційно може бути не пов'язаним з лекцією. За формою проведення семінари можуть бути: семінар-конференція,

семінар-дискусія, семінар-колоквіум, семінар з клінічного розбору історії хвороби хворого, семінар-екскурсія, семінар з обговорення попередньо підготованих слухачами рефератів, семінар з обговорення контрольних робіт, семінар-конференція, семінар з обміну досвідом роботи, семінар-тренінг, семінар ділова гра, семінар-підсумок. Особливої уваги заслуговують телесемінари. Всі перераховані види семінарів повинні мати свою мету, форму організації, і методику проведення [1, 3].

Для проведення семінарів у системі післядипломного навчання ставлять такі вимоги. Семінар має мати чітко визначену мету і завдання, поєднувати інформаційне навантаження з дослідженням проблеми та елементи контролю, стимулювати слухачів до засвоєння матеріалу і підвищення своєї професійної майстерності, активізувати слухачів до здобуття ґрунтовних і міцних знань, умінь та навичок, поєднувати індивідуальну та колективну роботу слухачів, забезпечувати тісну співпрацю викладача і слухачів, сприяти демократизації і об'єктивізації навчального процесу, підвищувати вимогливість до професійної та педагогічної діяльності викладача, поєднувати усталені стратегії і методи із новітніми технологіями [2].

До проведення семінарів ставлять певні вимоги щодо якості проведення, тематики, методичного плану. При складанні плану кожного семінарського заняття визначають його основну мету, структуру, зміст, методи, форми та прийоми заохочення слухачів до активної дискусії. Логічним завершенням семінару повинно бути підведення підсумків, оцінювання участі кожного слухача при його проведенні та формулювання загальних висновків із кола питань, що обговорювались.

Внаслідок специфіки організації, постановки мети і завдань, семінар є одним із тих надійних видів занять, що підвищують мотивацію до навчання у лікарів і сприяють активному опануванню слухачами конкретної теми, розділу та курсу навчальної програми. Особливого значення означене набуває в умовах впровадження в педагогічний процес нових інформаційних технологій та зміні педагогічних і психологічних аспектів медичної освіти [2, 4-8].

Семінарські заняття мають особливе значення і для формування клінічного мислення у лікарів. Під клінічним мисленням розуміють творчий процес діяльності лікаря із накопичення, обробки та

тлумачення інформації про пацієнта, що за кульмінаційний момент має прийняття відповідального рішення щодо обстеження, проведення діагностики та диференційної діагностики, складання плану лікування, реабілітації, первинної та вторинної профілактики хвороби. Формування клінічного мислення є найскладнішим і найвідповідальнішим завданням професійної підготовки лікарів. Серед усіх різновидів семінарів при цьому важливе місце посідають семінари з клінічного розбору хворих [4, 9, 13]. Насамперед, саме семінарські заняття дозволяють максимально контролювати ступінь засвоєння прийомів та методів обстеження хворих, опанування діагностичних та диференційно-діагностичних технологій, схем та стандартів лікування тощо [1, 3].

Контроль є вкрай важливою складовою частиною навчального процесу. За правильного його застосування при проведенні семінарських занять, він може суттєво сприяти досягненню їх остаточних результатів – формування клінічного мислення та становлення особистості лікаря. Клінічне мислення в процесі діагностично-лікувальної роботи лікаря поділяють на п'ять основних етапів. Насамперед, це збирання інформації щодо стану органів і їх систем у пацієнта. Його повнота залежить від досвіду та набутих знань при попередньому навчанні лікаря. Наступним етапом є оцінка стану органів і їх систем у пацієнта, що залежить від обсягу і повноти зібраної інформації, здатності лікаря абстрактно мислити, виділяти основні синдроми тощо. Третім етапом є складання уяви про етіологію, патогенез окремих змін у органах та системах, здатність правильно оцінювати їхній взаємозв'язок та взаємозалежність, що дозволяє правильно оцінити фазу патологічного процесу, його перебіг. Четвертий етап полягає у діагностиці нозологічної форми, визначенні варіанту перебігу та призначенні лікування. П'ятий етап – перевірка правильності встановлення діагнозу, що досягається за допомогою ретельного самоаналізу проведеної диференційної діагностики та консультацій із колегами або лікарями-консультантами [4, 9, 13].

Важливою передумовою успішного формування клінічного мислення є глибокі базові знання лікарів. Їх контролюють на семінарських заняттях з допомогою визначення базового рівня знань, що дозволяє формувати групи слухачів відповідно до ступеня

початкових знань і вносити корективи до мети та постановки завдань при плануванні проведення семінарів [1,3].

Узагальнюючи значний досвід післядипломного навчання лікарів, пропонують наступну схему семінару. Вступна частина повинна становити 15-20% часу. Саме у вступній частині вмотивовуються основні теоретичні засади проблеми, якій семінар присвячено, встановлюється мета семінару і уточнюються шляхи вирішення поставлених завдань. У основній частині 50-60% слухачі працюють самостійно. Викладач стимулює активність учасників семінару шляхом вирішення ситуаційних задач, прийняття рішень, встановлення діагнозу, визначення нормативно-технічної документації, наказів, настанов, розпоряджень, призначення протоколів обстеження та/або лікування, які необхідні для вирішення конкретного завдання. У заключній частині (20-30%) обговорюються приклади вирішення поставлених завдань, шляхом обговорення і творчої конструктивної дискусії визначають оптимальні варіанти.

При проведенні семінарських занять можливі наступні різновиди контролю [1, 3, 8, 14]. Класично виділяють усний та письмовий контроль. Головною перевагою усного опитування є безпосередній контакт між тим, хто навчається і викладачем, що забезпечує можливість визначення індивідуальних особливостей рівня знань слухачів, їх коректування, навчання логічно грамотній побудові відповідей, правильному застосуванню медичної термінології. Недоліками усного опитування є коректність поставлених питань, нестача часу для опитування всіх присутніх на семінарі. Можлива втрата уваги частини слухачів під час відповіді певного слухача.

Перевагами письмового різновиду контролю є можливість за короткий час перевірити знання всіх присутніх на семінарі, об'єктивізувати рівень знань слухачів. Недоліками даного методу контролю є витрати часу на перевірку письмових робіт, відсутність контакту між слухачем і викладачем, іноді - неможливість простежити логіку відповіді слухача.

За повнотою охоплення слухачів, що навчаються, розрізняють індивідуальну перевірку, групову (перевіряються знання частини групи) та фронтальну (контролюються всі учасники).

За побудовою навчальної програми рекомендують наступні види контролюючих занять-семінарів. Початковий (вхідний) контроль –

контроль знань та вмінь слухачів перед початком навчання. Даний вид контролюючого семінару іноді застосовують для допуску до навчання чи за його результатами - формування навчальних груп. Поточний контроль – безперервне моні торування рівня засвоєння знань і умінь слухачами на заняттях. Тематичний (рубіжний) контроль – оцінювання умінь і знань слухачів після закінчення вивчення певної теми чи розділу навчального плану. Даний вид контролю дозволяє оцінювати результативність навчального процесу. Підсумковий контроль – контроль знань і вмінь за результатами навчального плану. Віддалений контроль – контроль залишкових знань і умінь через певний час після навчання. Даний вид контролю дозволяє перевірити виживання знань [14]. Контроль знань може здійснюватися і дистанційно, зокрема, це стосується віддаленого контролю [2, 14].

ВИСНОВКИ. Семінарські заняття є складовою частиною багатокомпонентного динамічного навчального процесу. Семінар є ефективним методом інтерактивної передачі нової інформації, який дозволяє систематизувати власний накопичений досвід із новими знаннями, вміло їх аналізувати. Під час семінарів можливо відстежувати досвід інших слухачів, отримувати додаткову інформацію, аналізувати, моделювати ситуації, спільно шукати шляхи вирішення різних питань.

Література

1. Вороненко Ю.В., Бойченко Т.Є. Стратегії і методи навчання в післядипломній медичній освіті: навч.-мет. посіб. – К.: Вересень, 2004: 160 с.
2. Вороненко Ю.В., Мінцер О.П., Краснов В.В. Електронні навчальні посібники для відображення медичних процедурних знань: принципи, етапи створення, методологія.- К., 2009: 160 с.
3. Вороненко Ю.В., Бойко А.І., Гойда Н.Г. та ін. Дидактичні технології викладання питань репродуктивного здоров'я.- К.: Книга-плюс, 2011: 192 с.
4. Aronson L. Twelve tips for teaching reflection at all levels of medical education. *Medical Teacher* 2011; 33(3): 200-205.
5. Cook D.A., Beckman T.J., Bordage G. Quality of reporting of experimental studies in medical education: A systematic review *Med. Educ.* 2007; 41: 737-745.
6. Cook D.A., Bordage G., Schmidt H.G. Description, justification, and clarification: A framework for classifying the purposes of research in medical education. *Med. Educ.* 2008; 42: 128-133.

7. Gibbs T., Durning S., Artino A.R. Theories in medical education: Towards creating a union between educational practice and research traditions *Medical Teacher* 2011; 33(3): 183-187.
8. Gruppen L.D. Is medical education research “hard” or “soft” reseach? *Adv. Health Sci. Educ. Theory Pract.* 2008; 13(1): 1-2.
9. Lewkonja R. Patient rights and medical education: Clinical principles *Medical Teacher* 2011; 33(5): 392-396.
10. Lindgren S., Gordon D. The doctor we are educating for a future global role in health care *Medical Teacher* 2011; 33(7): 551-554.
11. Lindgren S., Brannstrom T., Hanse E. et al. Medical Education in Sweden *Medical Teacher* 2011.-Vol.33, №7.-P.798-803.
12. Pericleous S. Undergraduate medical education in Cyprus: The introduction of two medical schools *Medical Teacher* 2011; 33: 530-534.
13. Solomon P. Student perspectives on patient educators as facilitators of interprofessional education *Medical Teacher* 2011; 33(10): 851-853.
14. Tavakol M., Dennick R. Post-examination analysis of objective test *Medical Teacher* 2011; 33(6): 455-458.
15. Turkeshi E. Medical education in Albania: Challenges and opportunities *Medical Teacher* 2011; 33(5): 437-442.

Гайдукова Світлана Миколаївна,

доктор медичних наук, професор, професор кафедри гематології та трансфузіології Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика,

Кучер Олена Володимирівна,

доктор медичних наук, професор, професор кафедри гематології та трансфузіології Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика, м. Київ, Україна

ДОКАЗОВА МЕДИЦИНА ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГЕМАТОЛОГІЇ І ТРАНСФУЗІОЛОГІЇ

Одним із чинників, що мають вплив на успішне реформування національної системи охорони здоров'я і підвищення якості надання медичних послуг населенню будь-якої країни, є упровадження принципів доказової медицини в практику. Термін “медицина, що базується на доказах” було запропоновано в 1990 р. канадськими науковцями. Наразі у світі доказова медицина вже сформувалась як самостійна галузь медичних знань і є загально визнаною. Поняття “медицина, що базується на доказах” об'єднує сучасні технології

пошуку, аналізу, і узагальнення найновіших і достовірних наукових даних щодо ефективних, безпечних і економічних підходів до лікування, які дозволяють приймати оптимальні рішення на державному, популяційному і індивідуальному рівнях. Серед чисельних причин для розвитку доказової медицини і їх впровадження в практику можна виділити наступні: необхідність підтвердження достовірності відомостей, що отримуються з джерел наукових публікацій, інтенсифікація наукових досліджень, зростання кількості наукових публікацій, формування ринкових відносин в медицині, упровадження страхової медицини, проблеми, які пов'язані із професійним навчанням.

Однією із особливостей сучасного етапу розвитку медичної науки і практики є значна інтенсифікація медичної науки і лавиноподібне зростання інформаційних потоків, що відображають результати чисельних клінічних, біологічних, інструментальних, лабораторних тощо досліджень. Кількість щорічних публікацій з проблем медичних знань останнім часом досягає 2 млн., кількість медичних журналів у світі сягає понад 40 тис. Але не дивлячись на таку кількість видань і публікацій, для доказової медицини є властивим ефект запізнення надходження інформації. Окрім того, глибина і якість вітчизняних наукових досліджень не відповідають міжнародним аналогам. Причин тому багато, але найсуттєвішим є ігнорування головними позаштатними спеціалістами МОЗ і провідними фахівцями, зокрема, в галузі гематології та трансфузіології, принципів доказової медицини. На практиці в Україні не застосовуються сучасні методи обстеження, дослідження, лікування, які за рубежом є буденними для гематологічних клінік, а відповідні технології - для установ служби крові, або такі, що визнані як золоті стандарти діагностики чи лікування. До призначення того чи іншого засобу в клінічній практиці мають бути розроблені і затверджені чіткі показання, протипоказання, еталони лікування, а також регламентовані обсяг та характер заходів у разі виникнення реакцій та ускладнень, особливо в клінічній трансфузіології. Уніфікація і стандартизація лікувальних процесів, а також відповідна регламентація клінічного застосування лікарських засобів через систему стандартів є нагальною необхідністю. Розробка і впровадження стандартів медичних технологій у лікарській практиці

забезпечуватиме об'єктивність оцінки якості надання допомоги населенню. Стандарти медичних технологій дозволять контролювати якість лікувальних процесів в установах практичної ланки охорони здоров'я шляхом як внутрішнього так і зовнішнього їх контролю. Впровадження стандартів при лікуванні захворювань дозволить використовувати найефективніші за результативністю та економічністю процеси, що в кінцевому результаті буде спрямовано на збереження життя людей та досягнення максимально високого рівня здоров'я населення України.

У нашій державі триває процес реформування системи охорони здоров'я, ключовим пріоритетом якого є контроль за якістю надання медичної допомоги населенню та раціональне використання коштів бюджетних асигнувань. Відповідно до Указу Президента України затверджені наказом МОЗ України № 226 від 27.07.98 р. "Тимчасові галузеві уніфіковані стандарти медичних технологій діагностично-лікувального процесу стаціонарної допомоги населенню в лікувально-профілактичних закладах України", які регламентують обсяг діагностичних, лікувальних заходів залежно від рівня медичної допомоги та способу її надання: стаціонарна, амбулаторна, реабілітаційна тощо. Наразі надання медичної допомоги має індивідуальний характер і включає неформальні взаєностосунки лікаря і пацієнта. Медичний процес на теперішній час включає надання медичних послуг їх надавачем - споживачеві, іноді - через постачальника методичної допомоги. Для оцінки якості кожної із ланок медичного процесу в світовій практиці застосовують стандарти медичних технологій – обстеження, діагностики, лікування, профілактики тощо. Кожен із підрозділів гематологічних клінік та установ служби крові має функціонувати відповідно до встановлених норм та правил, тобто стандартів. Дотримання стандартів має ретельно контролюватися управлінням клінік, комітетами з медичної етики, страховими компаніями тощо. Кожна із ланок медичного процесу має регламентуватись, насамперед, юридично. Реалії сьогодення в Україні такі, що створення стандартів обстеження хворих, діагностики та лікування гематологічних захворювань може призвести до значних ускладнень в організації надання гематологічної допомоги населенню, оскільки клінічні заклади мають різну матеріальну базу, а підготовка спеціалістів, що забезпечують як

діагностичний, так і лікувальний процес не є уніфікованою. Введення на теперішній час в клінічну практику стандартів діагностики та лікування може спричинити кризову ситуацію як в гематології, так і в медицині в цілому, оскільки їх виконання не завжди будуть відповідати юридичним поняттям “якість надання медичних послуг” та “споживання медичних послуг”.

Означене стосується і роботи установ служби крові. В той же час у наукових публікаціях відсутні роботи у яких відображено апробації фармакоекономічних методик на прикладі лікування захворювань системи крові, а також ефективні сучасні технології в службі крові. Можна висловити припущення, що провідні спеціалісти науково-дослідних профільних інститутів до кінця не розуміють важливість упровадження принципів доказової медицини в практику.

Особливістю сучасного етапу розвитку медицини у розвинених країнах є зростання вартості наукових досліджень, індивідуальних медичних послуг і всієї системи охорони здоров'я в цілому. Спостерігаються тенденції комерціалізації цілих галузей медичних знань, зокрема, трансплантології, трансфузіології, пересадки стовбурових клітин тощо. Медицина стала не тільки галуззю знань і діяльності, яка потребує певного вкладання коштів, але і такою, що може приносити великі прибутки. Недостатня інформованість пацієнта як споживача медичних послуг і його недостатня юридична грамотність обумовлює те, що він часто стає “заручником” обставин, які формуються лікарем, фармацевтичними фірмами, недобросовісною рекламою тощо.

Наразі є нагальна необхідність об'єктивного наукового контролю за якістю медичних технологій, ліків, методів обстеження і лікування, що пропонуються гематологічними відділеннями, установами служби крові. На сьогоднішній день вважають не коректною оцінку терапевтичних ефектів на підставі непрямих критеріїв – за динамікою фізіологічних, біохімічних показників чи клінічних симптомів. Достовірною вважають оцінку за прямими показниками досліджень – захворюваності, смертності, інвалідизації, кількості ускладнень тощо. Для оцінки клінічних ефектів проводять високодоказові рандомізовані, подвійні сліпі плацебоконтрольовані або порівняльні дослідження із залученням великої кількості (понад 1000) хворих. Малоказовими вважають дослідження, які проведені відкрито, або

такі, що за суттю є описом серії випадків чи одного випадку. На жаль, в Україні не проведено жодного самостійного рандомізованого багатоцентрового плацебоконтрольованого клінічного дослідження в галузі гематології.

В той же час, фармацевтичні фірми в уста доповідачів на наукових і науково-практичних форумах вкладають “переконливі” аргументи стосовно свого препарату як золотого стандарту у лікуванні того чи іншого гематологічного захворювання. Більшість опублікованих матеріалів у галузі гематології і трансфузіології базується на застарілих методологіях одержання результатів і статистичної обробки результатів, а тому часто їх результати вступають у протиріччя між собою, відображають упереджену точку зору авторів. Результати ж більшості дисертаційних робіт з гематології та трансфузіології не мають необхідного рівня доказовості, що, з одного боку, супроводжується фальсифікацією даних стосовно впровадження їх результатів в практику, а з іншого – поширенням великої кількості малообґрунтованих методів діагностики і лікування, які претендують на наукову новизну і високу ефективність. Часто вони ще і потребують невиправдано великих фінансових витрат, пов’язаних із їх запровадженням, що негативно відображається на ефективності гематології і трансфузіології як галузі медицини, і системі охорони здоров’я в цілому. Саме тому застосування принципів доказової медицини має бути пріоритетним для гематології, установ служби крові, клінічної трансфузіології у нашій державі.

Виходячи із викладеного, можна стверджувати, що рівень знань спеціаліста, його компетентність і професіоналізм будуть вирішальними у забезпеченні якості надання медичних послуг у недалекому майбутньому. Є дані, що на індивідуальному рівні застосування принципів доказової медицини дозволяє уникнути до 90% помилок, які можуть виникати, коли робота базується на підставі індивідуальних вражень, сліпого слідування думкам медичних світил, суб’єктивного досвіду або відповідно усталеним, але науково необґрунтованим підходам. При запровадженні принципів доказової медицини зростає значення професіоналізму і клінічного мислення, оскільки останні дозволяють грамотно спланувати дослідницьку роботу і адекватно оцінити її відповідно існуючих міжнародних

стандартів, а також приймати чіткі рішення біля ліжка хворого, співставляти власний багатий клінічний досвід з базовими знаннями, протоколами лікування, схемами обстеження, технологіями виробництва препаратів крові і одержання її компонентів тощо.

Це дасть можливість викоринити на місцях застарілі і морально сконалі методи діагностики і лікування, які не відповідають критеріям і принципам доказової медицини. Із залученням головних спеціалістів і організаторів охорони здоров'я слід заново переглянути відомчі інструкції, особливо в службі крові, а також такі, що регламентують діагностику і лікування гематологічних захворювань. Бажано, проекти нових нормативних документів перед затвердженням публікувати у спеціальних виданнях і широко обговорювати, для прийняття оптимального рішення. Передові технології, методи діагностики і лікування гематологічних захворювань, що здійснили революцію в гематології, трансплантології, дитячій гематології, в Україні повільно впроваджуються. Складається враження про їх ігнорування або замовчування.

Натомість, особливо в трансфузіології, використовуються морально застарілі технології, що базуються на індивідуальному досвіді окремих лідерів-трансфузіологів радянських часів. Поширення методів діагностики і лікування, які базуються на недоказових і застарілих методологіях, загрожує в кращому випадку – неефективністю, а іноді і шкодою для здоров'я людей та збитками для галузі. Вимогою сьогодення є розробка і впровадження стандартів діагностики (розробка яких буде базуватися на критеріях, які добре опанують уніфіковано підготовлені гематологи та лікарі-лаборанти, цитологи, морфологи тощо) та лікування (з повноцінним забезпеченням цитостатичними засобами, ліками супровідного лікування, трансфузіологічними середниками). Нагальними є питання участі українських гематологів у проведенні міжнародних і організація самостійних контрольованих рандомізованих досліджень, зміна принципів.

Бабкіна Олена Петрівна,
доктор медичних наук, професор,
професор кафедри судової медицини
Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця,
Бондар Станіслав Степанович,
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри судової медицини
Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця,
Варуха Катерина Володимирівна,
асистент кафедри судової медицини
Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця,
м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПРИ ВИВЧЕННІ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ КРЕДИТНО- ТРАНСФЕРНОЮ СИСТЕМОЮ

Вступ. Формування Зони європейської вищої освіти сприяло створенню умов для вільного переміщення студентів, викладачів та дослідників, підвищенню мобільності й розширенню можливостей працевлаштування громадян, а також зростанню міжнародної конкурентоспроможності європейської вищої освіти. Реформування вищої освіти є об'єктивною необхідністю у зв'язку з тим, що існуючий потенціал освітньої системи України не повною мірою відповідає сучасним потребам суспільства. Європейська кредитно-трансферна система організації навчального процесу є однією з ознак нашого руху до європейської спільноти. У вищих навчальних закладах України III-IV рівнів акредитації в 2015/2016 навчальному році використовується європейська кредитно-трансферна система з метою підвищення якості організації навчального процесу, зокрема, при вивченні судової медицини студентами медичних факультетів відповідно до закону України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р. та закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» № 2411-17 від 01.07.2010 року, наказу МОН України № 943 від 16.10.2009 року «Про запровадження у вищих навчальних закладах України Європейської кредитно-трансферної системи» та наказу № 633 від 3.11.2014 року «Про організацію навчання студентів університету за європейською кредитно-трансферною системою у 2014-2015 н.р.»,

наказу МОН України № 584 від 24.05.2013 року «Про затвердження Положення про порядок створення та організацію роботи державної екзаменаційної комісії у вищих навчальних закладах України», наказу МОЗ України № 53 від 31.01.2005 року «Про затвердження Положення про організацію та порядок проведення державної атестації студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації за напрямком підготовки «Медицина», а також методичних рекомендацій щодо запровадження Європейської кредитно-трансферної системи.

Важливим та відповідальним інструментом щодо підготовки студентів є створення вимог та рекомендацій щодо структури та змісту нових стандартів вищої освіти, сформованих на основі компетентного підходу до визначення змісту підготовки та системи кредитів ECTS. Нові стандарти повинні мати однакову структуру незалежно від напрямку освіти. Стосовно змісту надзвичайно важливим є те, що перелік нормативних навчальних дисциплін при підготовці фахівців за відповідною програмою повинен бути однаковим і обов'язковим. Ці дисципліни повинні вивчатися в усіх університетах України, що здійснюють підготовку за однаковим фахом, навіть в один і той же семестр, що є важливим моментом для сприяння мобільності студентів у межах держави. За таких умов, для встигаючих студентів, процес здачі академічної різниці при переході з одного вищого навчального закладу в інший повинен залишитися в минулому.

Результати й обговорення. Програма із судової медицини для студентів медичних факультетів ВМНЗ складена з урахуванням сучасного стану судово-медичної науки, суміжних медичних та юридичних дисциплін. Організація навчального процесу здійснюється за Європейською кредитно-трансферною системою відповідно до вимог Болонського процесу. Судова медицина - галузь науки, яка вивчає питання медичного, біологічного та медико - криміналістичного характеру, що виникають у практичній діяльності органів правосуддя та судочинства. Необхідність оволодіння ґрунтовними знаннями з теорії та практики судової медицини обумовлена тим, що, згідно чинного законодавства, правоохоронні органи мають право залучати до виконання експертних функцій лікаря будь-якої спеціальності для вирішення специфічних питань

судово-медичного характеру. У зв'язку з цим судово-медичні знання, які у разі необхідності повинні бути вірно використані у практичній діяльності, важливі для студентів медичних факультетів. Судова медицина як навчальна дисципліна: по-перше, ґрунтується на знаннях, які студенти отримують при вивченні загально-біологічних та клінічних дисциплін і інтегрується з ними; по-друге, надає основи знань для виконання лікарем функцій судового експерта згідно процесуального законодавства; по-третє, надає знання з правових засад лікарської діяльності відповідно до чинного законодавства.

Програма дисципліни структурована на 2 кредита, до складу яких входять 6 змістовних модулів:

1. Організаційно-процесуальні засади проведення судово-медичної експертизи в Україні. Огляд трупа на місці події. Судово-медична танатологія. Судово-медичний розтин трупу (демонстрація).

2. Судово-медична експертиза трупа у випадках наглої смерті. (Самостійний розтин). Складання Висновку судово-медичного розтину трупа. Раптова смерть. Експертиза трупа новонародженого.

3. Судово-медична експертиза встановлення ступеню тяжкості тілесних ушкоджень, стану здоров'я та віку. Судово-медична експертиза спірних статевих станів та статевих злочинів.

4. Загальні питання судово-медичної травматології. Ушкодження тупими предметами. Ушкодження гострими предметами. Транспортна травма. Судово-медичне обґрунтування механізму травми та причини смерті від дії тупих та гострих предметів.

5. Судово-медична експертиза вогнепальних ушкоджень. Судово-медичне обґрунтування механізму травми та причини смерті від дії вогнепальної зброї. Судово-медична експертиза механічної асфіксії. Судово-медичне обґрунтування механізму травми та причини смерті при різних видах механічної асфіксії..

6. Судово-медична експертиза речових доказів біологічного походження. Експертиза крові. Судово-медико-криміналістичні методи досліджень об'єктів судово-медичної експертизи.

Обсяг навчального навантаження студентів описаний у кредитах ECTS, які зараховуються студентам при успішному засвоєнні ними відповідного модулю (залікового кредиту). Європейська кредитно-трансферна система організації навчального

процесу спонукає студентів до систематичного навчання впродовж семестру. Видами навчальної діяльності студентів згідно з навчальним планом є а) практичні заняття; б) самостійна (позааудиторна) робота студентів (СПРС), в організації якої значна роль належить консультаціям викладачів. Тематичні плани практичних занять, СРС забезпечують реалізацію у навчальному процесі всіх тем, які входять до складу змістових модулів. Теми аудиторних практичних занять розкривають проблемні питання відповідних розділів судової медицини. На аудиторних практичних заняттях (34 години) максимальну кількість навчального часу необхідно виділяти для закріплення знань з розділу, що вивчається. Під час самостійної роботи на практичних заняттях студенти під керівництвом викладача вивчають основні об'єкти експертизи і проводять: демонстраційне дослідження трупа зі складанням «Висновку експерта» та «Лікарського свідоцтва про смерть». Перевірка «Висновку експерта» входить до педагогічного навантаження викладача; обстеження потерпілих, звинувачуваних та інших осіб зі складанням «Висновку експерта»; вирішують контрольні тестові завдання, ситуаційні задачі, проводять лабораторне дослідження речових доказів та описують макро- та мікропрепарати.

Навчальним планом передбачено також 20 годин для самостійної позааудиторної роботи студентів. Зміст такого виду самостійної роботи визначається кафедрою судової медицини та затверджується на кафедральній навчально-методичній нараді. До педагогічного навантаження викладача ці години не враховуються. Відповідно до своїх можливостей у своїй робочій навчальній програмі кафедра судової медицини визначає теми практичних аудиторних занять та перелік тем, винесених для самостійного позааудиторного опрацювання. Поточна навчальна діяльність студентів контролюється на практичних заняттях у відповідності з конкретними цілями. Аудиторна робота - 79 %, СПРС - 21 %. Рекомендується застосовувати стандартизовані засоби діагностики рівня підготовки студентів: тести, розв'язування ситуаційних задач, трактування та оцінка результатів лабораторного дослідження тощо. Підсумковий модульний контроль проводять по завершенню вивчення модулю. Оцінка успішності студента з дисципліни є рейтинговою і виставляється за багатобальною шкалою як середня арифметична

оцінка засвоєння відповідних тем змістових модулів і має визначення за системою ECTS та традиційною шкалою в Україні. Підсумковий модульний контроль зараховують студенту, якщо ним була набрано не менш, ніж 50 балів з 80 балів.

Висновки. Таким чином, Болонська декларація підтвердила, що потенційна можливість працевлаштування – це основне завдання для вищих закладів України і Європи, яке не має альтернативи. Привабливість навчання з подальшим працевлаштуванням – це обов'язок держави перед молоддю України, системою української освіти та перед європейською співдружністю. Всесвітнє визнання радянської та пострадянської освіти та висока якість навчання – це досягнення попередньої епохи, попередньої системи влади, попереднього покоління. Якщо майбутнє України пов'язане з Європою, то не можна надалі стверджувати, що Болонський процес має для нас лише просвітнє та пізнавальне значення. Надання високої оцінки національній системі освіти не має заспокоювати нас і стримувати її реформування, зокрема і при вивченні медичних наук.

Література

1. «Закон України про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 р.
2. Наказ МОЗ України № 932 від 08.07.2010 « Про внесення змін до навчального плану підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» кваліфікації «лікар-стоматолог» у ВНЗ IV рівня акредитації за спеціальністю «стоматологія»».
3. Закон України „Про вищу освіту”. – ВРУ № 2984-III від 17.01.2002р.
4. Положення про державний вищий навчальний заклад, затверджене постановою КМУ від 5 вересня 1996 р. № 1074.
5. Наказ «Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу». - МОНУ № 48 від 23.01.04 // Освіта. – 2004. - № 8. – 11-18 лютого. – С. 4.
6. Болонський процес у фактах і документах/ Упорядники Степко М.Ф. та ін. - Київ - Тернопіль: Вид-во ТДПУ, 2003. - 52 с.
7. Журавський В.С. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти / В.С. Журавський, М.З. Згуровський - К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2003. - 200 с.
8. Зуєв В. Криза освіти: український контекст / В. Зуєв, В. Зуєва // Вища освіта України. – 2010. - № 2. – С. 7-13
9. Таланова Ж. Стан і проблеми участі України в Болонському процесі / Ж. Таланова // Вища освіта України. – 2010. - № 2. – С. 22-24

10. Жижко Т. Реформа університетської освіти в контексті Болонських домовленостей / Т. Жижко // Вища освіта України. – 2010. - № 2. – С. 28-35.

11. Паршкова О. Проблеми організації та контролю самостійної роботи студентів у світлі Болонського освітнього процесу / О. Паршкова // Вища освіта України. – 2010. - № 2. – С. 36-43.

12. Тарасенко В. Соціологічний портрет сучасної молоді: спроба аналітичного огляд / В. Тарасенко // Вища освіта України. – 2010. - № 2. – С. 59-67

Кучер Олена Володимирівна,

доктор медичних наук, професор, професор кафедри гематології та трансфузіології Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика,

Ткаченко Олена Василівна,

доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри неврології № 2 Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика,

Стецюк Роман Анатолійович,

кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри неврології № 2 Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика,

Невірковець Анатолій Антонович,

кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри дитячої неврології та медико-соціальної реабілітації Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика, м. Київ, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В МЕТОДИКУ ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОГО НАВЧАННЯ ЛІКАРІВ

Вступ. В теперішній час післядипломне навчання лікарів зазнає суттєвих змін. Це обумовлено впровадженням новітніх технологій в педагогічний процес, зокрема, елементів дистанційного навчання, поширенням індивідуалізованих форм навчання із застосуванням комп'ютерів та використанням мережі Інтернет, електронних комп'ютерних підручників, віртуальних тренажерів, безупинним ростом інформації, підвищенням вимог до підготовки фахівця в світлі вимог викладених у концепції безперервного професійного розвитку

лікаря та реалізації вимог наказу МОЗ України від 07.07.2009 р. № 484 «Про затвердження змін до положення про проведення іспитів на передатестаційних циклах», введенням принципів страхової медицини, реформуванням системи охорони здоров'я тощо. Однак медична освіта за інтенсивністю використання інформаційного інструментарію помітно відстає від інших освітянських напрямків, що, очевидно, обумовлено складнощами як формалізації компонентів викладання, так і консервативністю медичної освіти та недостатнім рівнем володіння інформаційними технологіями викладачами. Кінцевою метою навчання лікаря є формування фахівця такого рівня, який зможе самостійно і кваліфіковано виконувати свої професійні обов'язки. Для успішного вирішення означеної мети повинна бути потужна, добре обладнана та оснащена сучасною діагностичною та лікувальною апаратурою навчальна та лікувальна бази, наявність висококваліфікованого професорсько-викладацького складу.

Мета роботи – систематизувати та узагальнити дані щодо ролі семінарських занять в системі медичної освіти, продемонструвати необхідність зміни методологічних підходів до їх проведення в сучасних умовах.

Основна частина. У навчальні плани додипломного і післядипломного навчання лікаря входить певна кількість семінарських занять. Організації та якості їх проведення слід приділяти значну увагу, оскільки саме семінарські заняття значно підвищують мотивацію до навчання. Необхідно завчасно інформувати слухачів про мету семінарського заняття, план та умови його проведення, перелік рекомендованої літератури для самостійного вивчення. Семінари за змістом розподіляють на інформаційні, дослідницькі та контрольні. На семінарах лікарі можуть здійснювати поглиблене вивчення певного курсу, розділу, теми, причому, семінар за тематикою інформаційно може бути не пов'язаним з лекцією. За формою проведення семінари можуть бути: семінар-конференція, семінар-дискусія, семінар-колоквіум, семінар з клінічного розбору хворого, семінар-екскурсія, семінар з обговорення попередньо підготованих слухачами рефератів, семінар з обговорення контрольних робіт. При складанні плану кожного семінарського заняття визначають його основну мету, структуру, зміст, методи, форми та прийоми заохочення слухачів до активної дискусії.

Логічним завершенням семінару повинно бути підведення підсумків, оцінювання участі кожного слухача при його проведенні та формулювання загальних висновків із кола питань, що обговорювались.

Внаслідок специфіки організації, постановки мети і завдань, семінар є одним із тих надійних видів занять, що підвищують мотивацію до навчання у лікарів і сприяють активному опануванню слухачами конкретної теми, розділу та курсу навчальної програми. Особливого значення означене набуває в умовах впровадження в педагогічний процес нових інформаційних технологій та зміні педагогічних і психологічних аспектів медичної освіти.

Семінарські заняття мають особливе значення і для формування клінічного мислення у лікарів. Під клінічним мисленням розуміють творчий процес діяльності лікаря із накопичення, обробки та тлумачення інформації про пацієнта, що за кульмінаційний момент має прийняття відповідального рішення щодо обстеження, проведення діагностики та диференційної діагностики, складання плану лікування, реабілітації, первинної та вторинної профілактики хвороби. Формування клінічного мислення є найскладнішим і найвідповідальнішим завданням професійної підготовки лікарів. Серед усіх різновидів семінарів при цьому важливе місце посідають семінари з клінічного розбору хворих. Насамперед, саме семінарські заняття дозволяють максимально контролювати ступінь засвоєння прийомів та методів обстеження хворих, опанування діагностичних та диференційно-діагностичних технологій, схем та стандартів лікування тощо. Контроль є вкрай важливою складовою частиною навчального процесу. За правильного його застосування при проведенні семінарських занять, він може суттєво сприяти досягненню їх остаточних результатів – формування клінічного мислення та становлення особистості лікаря. Клінічне мислення в процесі діагностично-лікувальної роботи лікаря поділяють на п'ять основних етапів. Насамперед, це збирання інформації щодо стану органів і їх систем у пацієнта. Його повнота залежить від досвіду та набутих знань при попередньому навчанні лікаря. Наступним етапом є оцінка стану органів і їх систем у пацієнта, що залежить від обсягу і повноти зібраної інформації, здатності лікаря абстрактно мислити, виділяти основні синдроми тощо. Третім етапом є складання уяви про

етіологію, патогенез окремих змін у органах та системах, здатність правильно оцінювати їхній взаємозв'язок та взаємозалежність, що дозволяє правильно оцінити фазу патологічного процесу, його перебіг. Четвертий етап полягає у діагностиці нозологічної форми, визначенні варіанту перебігу та призначенні лікування. П'ятий етап – перевірка правильності встановлення діагнозу, що досягається за допомогою ретельного самоаналізу проведеної диференційної діагностики та консультацій із колегами або лікарями-консультантами.

Важливою передумовою успішного формування клінічного мислення є глибокі базові знання лікарів. Їх контролюють на семінарських заняттях з допомогою визначення базового рівня знань, що дозволяє формувати групи слухачів відповідно до ступеня початкових знань і вносити корективи до мети та постановки завдань при плануванні проведення семінарів. Контроль знань може здійснюватися у дистанційному режимі.

Головко Людмила Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В СЛОВАЧЧИНІ

Однією з провідних тенденцій розвитку сучасного права є посилення інтеграційних процесів, збільшення впливу міжнародного права. Це спонукає до активного залучення порівняльно-правових досліджень, спрямованих на пізнання тенденцій, закономірностей, особливостей розвитку права у світі. Зростає інтерес до порівняльно-правових досліджень в галузі медичного права.

Основним нормативно-правовим актом Словаччини в галузі охорони здоров'я є Закон № 355/2007 «Про охорону, підтримку та розвиток охорони здоров'я», який у розділі 10 містить правове регулювання адміністративної відповідальності в галузі охорони здоров'я [1].

Органи державного управління охорони здоров'я можуть притягнути порушника до адміністративної відповідальності в наступних випадках: в разі порушення норм Закону № 355/2007 2007 «Про охорону, підтримку та розвиток охорони здоров'я»; в разі порушення рішень, виданих органами державного управління охорони здоров'я. До органів, які мають право притягнути порушника до адміністративної відповідальності в галузі охорони здоров'я належать: Міністерство охорони здоров'я; управління охорони здоров'я обласних державних адміністрацій та районних державних адміністрацій; Міністерство оборони; Міністерство внутрішніх справ; Міністерство транспорту, пошт і телекомунікацій; Словацька інформаційна служба. До адміністративної відповідальності в галузі охорони здоров'я згідно словацького законодавства можна притягнути як фізичних, так і юридичних осіб.

Склад адміністративних проступків в галузі охорони здоров'я, які можуть вчинити фізичні особи встановлений в § 56 Закону № 355/2007 «Про охорону, підтримку та розвиток охорони здоров'я». Згідно § 56 адміністративний проступок у галузі охорони здоров'я вчинить той, хто: а) без поважних, лікарем встановлених причин не зробить вакцинацію; в) не здійснить встановлену дезінфекцію; с) не здійснить встановлені карантинні заходи; d) не вжиє заходи для запобігання поширення інфекційних хвороб, які можуть передаватися від тварин до людей; е) порушить заборону здійснювати певну діяльність для запобігання поширення інфекційних хвороб; f) не виконує обов'язки, встановлені під час надзвичайних подій; g) не співпрацює з Управлінням охорони здоров'я або регіональними органами охорони здоров'я при здійсненні заходів охорони здоров'я; h) порушить обов'язок надати інформацію; i) не виконає обов'язок виконати встановлену лікарську діагностику; j) не інформує про свою інфекційну хворобу; k) не виконує обов'язки законного представника дитини; l) виконує лікарську діяльність без необхідної ліцензії [1]. До фізичної особи, яка вчинила адміністративний проступок у галузі охорони здоров'я можна застосувати адміністративне стягнення у вигляді штрафу у розмірі аж до 1659 євро. Процедура притягнення до адміністративної відповідальності встановлена Законом № 372/1990 «Про адміністративні правопорушення» [2].

Склад адміністративних проступків в галузі охорони здоров'я, які можуть вчинити юридичні особи та фізичні особи – підприємці, встановлений в § 57, абзацах 1 – 44 Закону № 355/2007 2007 «Про охорону, підтримку та розвиток охорони здоров'я». Органи державного управління охорони здоров'я можуть застосувати адміністративне стягнення до юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців у формі штрафу від 165 євро до 99581 євро в залежності від виду та наслідків протиправного діяння. Притягнути до адміністративної відповідальності в Словаччині можна на протязі двох років від дня, коли відповідний орган державного управління охорони здоров'я дізнався про адміністративне правопорушення, але не пізніше трьох років від його вчинення.

Література

1. Zákon o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov № 355/2007: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.zbierka.sk/sk/vyhľadavanie?filter_sent=1&_filter_predpis_aspi_id=355%2F2007&q=
2. Zákon Slovenskej národnej rady o priestupkoch № 372/1990: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.zbierka.sk/sk/vyhľadavanie?filter_sent=1&_filter_predpis_aspi_id=372%2F1990&q=

Дячишин Ярина Валеріївна,
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри медичного права Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, м. Львів, Україна

ПРАВО МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА НАДАВАТИ НЕПОВНУ ІНФОРМАЦІЮ ПРО СТАН ЗДОРОВ'Я ПАЦІЄНТА

Якщо інформація про хворобу фізичної особи може погіршити стан її здоров'я або погіршити стан здоров'я фізичних осіб, визначених ч.2 ст.285 Цивільного Кодексу (далі ЦК) України (батьків (усиновлювачів) опікунів, піклувальників), зашкодити процесові лікування, медичні працівники мають право дати неповну інформацію

про стан здоров'я фізичної особи, обмежити можливість їх ознайомлення з окремими медичними документами, що закріплено у ч.3 ст.285 ЦК України. Варто зауважити, що це право стосується як пацієнта так і його родичів.

Також, у ч. 3 ст. 39 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» (далі Основи) зазначено, що в особливих випадках, коли повна інформація може завдати шкоду здоров'ю пацієнта, лікар може її обмежити. Така медична інформація за своїм правовим режимом належить до конфіденційної, тобто інформації з обмеженим доступом. Лікар зобов'язаний на вимогу пацієнта, членів його сім'ї або законних представників надати їм таку інформацію повністю і в доступній формі. Визначення, який саме об'єм інформації про стан здоров'я фізичної особи може бути таким, що зашкодить здоров'ю чи процесові лікування, має оціночний характер. Кожен лікуючий лікар з огляду на свій професійний досвід, знання про хворобу, ризики, пов'язані з нею та інші чинники, може по-різному визначити яка саме інформація про здоров'я особи може бути несприятливою для неї та її рідних. При цьому він керується і суб'єктивним уявленням, яке у нього склалося про пацієнта. Такі нормативні положення порушують низку проблем, що носять винятково актуальний характер і вимагають свого негайного вирішення. У чинному законодавстві назріла об'єктивна потреба конкретизувати умови здійснення та обмеження права медичних працівників на надання фізичним особам неповної інформації про стан здоров'я, обмеження права їхнього доступу до окремих медичних документів, коли інформація про хворобу фізичної особи може погіршити стан здоров'я та зашкодити процесові лікування [9].

Проте дане право лікаря суперечить праву людини на достовірну та своєчасну інформацію про стан свого здоров'я, відповідно до Основ, а також, відповідно до ч. 1 ст.285 ЦК України, повнолітня фізична особа має право на достовірну і повну інформацію про стан свого здоров'я, у тому числі на ознайомлення з відповідними медичними документами, що стосуються її здоров'я. Батьки (усиновлювачі), опікун, піклувальник мають право на отримання інформації про стан здоров'я дитини або підопічного. Медичний працівник зобов'язаний надати пацієнтові в доступній формі інформацію про стан його здоров'я, мету проведення запропонованих

досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, у тому числі наявність ризику для життя і здоров'я.

Дане право людини (фізичної особи) на інформацію про стан свого здоров'я закріплене та визначене, також, в безлічі міжнародних нормативно-правових актах. Зокрема, Лісабонська декларація Всесвітньої медичної асоціації про права пацієнтів, яка була прийнята на 34 сесії Всесвітньої медичної асамблеї (Лісабон, Португалія, вересень/жовтень 1981 року) з внесенням поправок на 47 сесії Генеральної асамблеї (Балі, Індонезія, вересень 1995 року); Декларація про розвиток прав пацієнтів в Європі (Європейська нарада з прав пацієнтів, Амстердам, 28-30 березня 1994 року, ВОЗ Європейське регіональне бюро) тощо [11].

П.2 ч.2 Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України "Про інформацію" та статті 12 Закону України "Про прокуратуру" (справа К.Г. Устименка), лікар зобов'язаний на вимогу пацієнта, членів його сім'ї або законних представників надати їм медичну інформацію, тобто свідчення про стан здоров'я людини, історію її хвороби, про мету запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, в тому числі і про наявність ризику для життя і здоров'я, повністю і в доступній формі [7].

Зокрема, на міжнародному рівні, зокрема в Декларації про політику в царині дотримання прав пацієнтів у Європі від 1994 р., ідеться про те, що інформація має надаватися пацієнту з урахуванням рівня його розуміння та з мінімальним вживанням незнайомої для нього спеціальної термінології. Щодо вітчизняного законодавства, то в ч. 3 ст. 39 Основ міститься положення про те, що медичний працівник зобов'язаний надати пацієнтові в доступній формі інформацію про стан його здоров'я, а в п. «е» ст. 6 Основ зазначено, що інформацію має бути надано своєчасно. Натомість у ЦК України не міститься положення, у якій формі та в яких часових межах пацієнтові має надаватися інформація про стан його здоров'я. [12; С264] Варто окреслити яка саме інформація вважатиметься такою.

Ст. 20 Етичного кодекса лікаря наголошує, що інформація яка надається лікарем пацієнту має бути доступною, повинна викладатися зрозумілою для пацієнта мовою, з урахуванням стану, особливостей особистості й культурного рівня пацієнта, також повинен сприяти

здійсненню права пацієнта ознайомитися з історією своєї хвороби, офіційними документами, будь-якою інформацією, отриманою при його обстеженні та лікуванні [2].

Для повного розуміння даного питання варто окреслити, що ж таке інформація про стан здоров'я. Узагальнивши доктринальні джерела, що ж таке інформація Коротка Н.О. зазначає, що інформацією про стан здоров'я фізичної особи-пацієнта є повні, своєчасні й достовірні дані, які надаються в доступній для фізичної особи-пацієнта формі, що може бути усною та (або) письмовою (ознайомлення безпосередньо з документами) [12; С266].

Також, потрібно визначити вимоги, яким повинна відповідати інформація про стан здоров'я пацієнта. Зокрема, Герц А.А. зазначає, що вона повинна бути: 1) доступна; 2) своєчасна; 3) достовірна; 4) повна [10; С.64]. Дане положення можна доповнити критерієм об'єктивності.

Проект Закону України “Про права пацієнта” внесеним 01.03.2013р. під доступністю медичної допомоги розуміють, як можливість отримання пацієнтами необхідної медичної допомоги, відповідно до медичних показань і протипоказань, незалежно від віку, статі, раси, національності, віросповідання, соціального походження, майнового стану, політичних поглядів, місця проживання, громадянства та інших немедичних ознак [6].

Під своєчасною медичною інформацією, розуміють інформацію, яка надана пацієнтові у терміни та строки, що забезпечують йому можливість її оцінки та формування на її основі тієї чи іншої поведінки (прийняття за певних умов конкретних рішень). Наприклад, надання згоди на медичне втручання, відмови від лікування [15;С36].

Під достовірною медичною інформацією розуміють інформацію, що об'єктивно відображає стан здоров'я пацієнта, характер медичної діяльності (спрямованих на діагностику, лікування або профілактику захворювання, інформацію про фармакологічні властивості лікарських препаратів) [10;С.64].

На думку В.В. Резнікової, під повною медичною інформацією слід розуміти інформацію, що створює рівень поінформованості особи, який забезпечує реальну можливість їй особисто, або за допомогою інших, оцінити стан власного здоров'я, характер медичної діяльності [14;С321].

Поняття ж об'єктивності є досить відносним, об'єктивною інформацією слід вважати незалежною, неупередженою від суб'єкту, в даному випадку від пацієнта і від волі людини, від самого лікаря. Тобто відсутність або мінімальний вплив суб'єктного елемента.

Але як поступити в даній ситуації, як визначити що дана інформація зашкодить стану здоров'я пацієнту. Кожен лікуючий лікар з огляду на свій професійний досвід, знання про хворобу, ризики, пов'язані з нею та інші чинники, може по-різному визначити яка саме інформація про здоров'я особи може бути несприятливою для неї та її рідних. При цьому він керується і суб'єктивним уявленням, яке у нього склалося про пацієнта [13;С174]. Рішення про оголошення несприятливого чи смертельного прогнозу повинно прийматися лікарем, виходячи з його досвіду, з урахуванням думки самого пацієнта та його близьких ст.22 Етичного кодексу лікаря [2].Проте законодавчо встановлених норм щодо цього нема. Саме тому багато науковців пропонують вилучити дану норму з законодавства Укрїни, або ж окреслити коли саме потрібно надавати таку інформацію, а коли ні. На нашу думку все ж доцільніше буде перший варіант.

Також у даному випадку лікар може проінформувати про стан здоров'я хворого членів сім'ї або законного представника пацієнта, враховуючи особисті інтереси хворого [7].

Так, дійсно можна прибїгти до поради родичів чи близьких пацієнта проте це суперечить нормі законодавства щодо конфіденційності інформації про стан здоров'я пацієнта, та може суперечити самому бажанню хворого. Право на таємницю про стан здоров'я закрїплюється в ст. 286 ЦК України, ст. 39-1 Основ "фізична особа (пацієнт) має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні".

Лише сама особа може визначити коло суб'єктів яким може розголошуватись інформація про її стан здоров'я. Саме тому такі дії лікаря можна визначити протиправними, в окремих випадках лікар може понести кримінальну відповідальність. Вони будуть правомірними у разі непритомності пацієнта, не досягнення особою 18-річного віку або якщо пацієнт в установленому законом порядку недієздатним.

У випадках відмови у наданні або навмисного приховування медичної інформації від пацієнта, членів його сім'ї або законного представника вони можуть оскаржити дії чи бездіяльність лікаря безпосередньо до суду або, за власним вибором, до медичного закладу чи органу охорони здоров'я [7].

Зміст права фізичної особи на таємницю про стан здоров'я становить можливість цієї особи самостійно визначати коло осіб, яким вона забажає надати відомості про своє здоров'я, а також можливість вимагати не поширювати такі відомості іншими особами. Правом на таємницю про стан здоров'я є особисте не- майнове право фізичної особи, яке надає їй можливість тримати в таємниці відомості про стан свого здоров'я, а також вимагати таких самих дій від інших осіб, інакше така особа може звернутися до компетентних органів за захистом свого порушеного права [12;С266].

Людина може належним чином розпоряджатися (своїм життям, здоров'ям), давати згоду на медичне втручання або відмовлятися від нього тільки тоді, коли у неї достатньо відомостей для того, щоб прийняти певне рішення, вчинити необхідні дії тощо. Тому, медичний працівник має надавати хворому усю існуючу та достовірну інформацію, без будь-яких обмежень. Винятком може бути лише власна відмова хворого від отримання такої інформації [14;С322]

Зважаючи на недосконалість української медицини та відсутність деяких способів лікування, які можуть успішно реалізовуватись за кордоном. Також зважаючи на те, що медицина постійно розвивається і проводяться різні експериментальні лікування, все ж, варто надавати повну інформацію про стан здоров'я пацієнту.

Аналізуючи закордонний досвід таку інформацію можуть надавати в присутності психолога. В реаліях України це не завжди можливо тому лікар в даному випадку повинен зіграти роль і психолога і лікаря. Таку інформацію варто надавати зі співчуттям, з розумінням, з повагою до хворого.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Етичний кодекс лікаря [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.meduniv.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=197&Itemid=206
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341–III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
4. Лісабонська декларація щодо прав пацієнта від 1 жовтня 1981 р. // Международные акты о правах человека : сб. документов. – М.: НОРМА – ИНФРА-М, 2000. – С. 70–93.
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
6. Проект Закону України «Про права пацієнтів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45938.
7. Рішення Конституційного Суду України від 30 жовтня 1997 р. № 5зп/1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-97>.
8. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
9. Костецька О.С. Право особи на інформацію про здоров'я: проблеми реалізації/О.С. Костецька – [електронний ресурс]. Режим доступу: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/01_173_01.pdf
10. Герц А.А. Інформація про стан здоров'я як об'єкт правового регулювання/ А.А. Герц //Право і суспільство : наук. журн.- Дніпропетровськ 2015№ 6(3) - С. 63-66
11. Здійснення права фізичної особи на інформацію про стан здоров'я у цивільному та сімейному законодавстві України – [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lh.pl.court.gov.ua/sud1617/news/25257/>
12. Коротка Н.О. Право фізичної особи на інформацію про стан здоров'я, право на таємницю про стан здоров'я / Н.О. Коротка // Актуальні проблеми держави і права. - 2014. - Вип. 74. - С. 262-268.
13. Костецька Т.А. Конституційно-правове регулювання інформаційних прав: деякі тер- мінологічні аспекти / Т.А. Костецька // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 114–117.
14. Резнікова В. В. Проблема обмеження права фізичної особи на інформацію про стан здо- ров'я/ В.В. Резнікова // Економіка. Фінанси. Право. – 2004. – № 4 – С. 319 – 334.
15. Фушич Б.В. Права пацієнта в Україні /Б.В. Фушич // Жіночий лікар №3. – 2006. – С. 36.

Ковтун Олена Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України, м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ГАРАНТУВАННЯ БІОЛОГІЧНОЇ ТА ГЕНЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРИ СТВОРЕННІ ТА ВИКОРИСТАННІ ПРОДУКЦІЇ, ЩО МІСТИТЬ ГМО

Широко застосовувати комерційне культивування генетично-модифікованих організмів (далі – ГМО) у світі почали у середині 90-х років минулого століття. Відтоді їхнє використання зростає щороку. Правове регулювання забезпечення біологічної та генетичної безпеки як складових екологічної безпеки є сьогодні новим та надзвичайно актуальним напрямом еколого-правової науки та законодавства.

Біологічна безпека визначається законодавцем як стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній негативний вплив його чинників (біологічних, хімічних, фізичних) на біологічну структуру і функцію людської особи в теперішньому і майбутніх поколіннях, а також відсутній незворотній негативний вплив на біологічні об'єкти природного середовища (біосферу) та сільськогосподарські рослини і тварини [1].

Генетична безпека - це стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній будь-який неприродний вплив на людський геном, відсутній будь-який неприродний вплив на геном об'єктів біосфери, а також відсутній неконтрольований вплив на геном сільськогосподарських рослин і тварин, промислових мікроорганізмів, який призводить до появи у них негативних та/або небажаних властивостей [1].

ГМО на законодавчому рівні визначено як будь-який організм, у якому генетичний матеріал був змінений за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються у природних умовах, а саме:

✓ рекомбінантними методами, які передбачають формування нових комбінацій генетичного матеріалу шляхом внесення молекул нуклеїнової кислоти (вироблених у будь-який спосіб зовні організму) у будь-який вірус, бактеріальний плазмід або іншу векторну систему

та їх включення до організму-господаря, в якому вони зазвичай не зустрічаються, однак здатні на тривале розмноження;

✓ методами, які передбачають безпосереднє введення в організм спадкового матеріалу, підготовленого зовні організму, включаючи мікроін'єкції, макроін'єкції та мікроінкапсуляції;

✓ злиття клітин (у тому числі злиття протоплазми) або методами гібридизації, коли живі клітини з новими комбінаціями генетичного матеріалу формуються шляхом злиття двох або більше клітин у спосіб, який не реалізується за природних обставин [1].

ГМО та їхні компоненти активно застосовуються під час виготовлення продуктів харчування, різноманітних сільськогосподарських товарів, лікувальних та побутових засобів. І саме використання ГМО під час виробництва даної продукції породжує найбільше дискусій у суспільстві. Адже низка досліджень, проведених ученими в частині застосування згаданих товарів, свідчить і про негативні наслідки їх уживання та використання, і про можливу загрозу, яку вони можуть становити для біологічної безпеки населення планети, оскільки під впливом ГМО, нібито, знищуються усталені екосистеми та відбувається руйнування людського генофонду. Так, відомо, що вживання деяких видів сільськогосподарської продукції, котра містить ГМО (зокрема, певних сортів кукурудзи, сої, цукрового буряку), впливає на репродуктивну функцію людини, а потрапляння продуктів побутової хімії зі вмістом ГМО до ґрунту та водою негативно позначається на життєдіяльності ссавців, бджіл та риб [2, с. 21].

Трансформація рослин за допомогою штучних синтезованих генів чи міні-хромосом, які дають змогу переносити цілі «блоки» генетичної інформації, створює можливість формування нових, синтетичних організмів, що, в свою чергу, відразу порушує питання біобезпеки генно-інженерної діяльності, розширюючи коло етичних питань у дискусіях про місце, значення і роль сучасних біотехнологій [3, с. 40-54].

Генетично-інженерну діяльність, введення в обіг ГМО та продукції, виробленої з їх використанням (у відкритій та закритій системах) в Україні віднесено до переліку видів діяльності, що становлять підвищену екологічну небезпеку [4].

Конвенція ООН про охорону біологічного різноманіття, ухвалена під час проведення міжнародної конференції в Ріо-де-Жанейро 5 червня 1992 року, фактично, стала першим багатостороннім нормативно-правовим актом, який проголосив необхідність дотримання правил біобезпеки при поводженні з живими видозміненими організмами, отриманими в результаті застосування біотехнології [5]. Згідно з Конвенцією, під поняттям «біобезпека» розуміється система правил та заходів, що мають зменшити чи запобігти потенційним ризикам, пов'язаним із використанням біотехнології та її продуктів.

Реагуючи на вимоги деяких країн-членів (зокрема Франції та Німеччини), Європейський Союз імплементував до свого законодавства міжнародні стандарти біоетики в частині забезпечення біобезпеки, пов'язаної із застосуванням ГМО та їх компонентів, розробивши на їх основі європейські стандарти обігу продукції із вмістом ГМО та їх компонентів на території своїх країн-членів і використання ГМО у відкритих та закритих системах; регламентувавши діяльність, пов'язану з використанням, поширенням, збутом, експортом/імпортом продукції, що містить ГМО; а також запровадивши систему виявлення ГМО у продуктах споживання.

У другій половині 1990-х років було прийнято директиви та інші нормативно-правові акти ЄС про поводження з ГМО у відкритих та закритих системах, які передбачали запровадження досить жорстких санкцій у разі їх порушення. Мотивацією для ухвалення зазначених документів, перш за все, стало прагнення захистити здоров'я людей і чистоту навколишнього середовища.

На території країн-членів Євросоюзу було запроваджено жорсткі правила Картахенського протоколу з біобезпеки щодо транскордонного розповсюдження ГМО. Надзвичайно обмеженим і суворо регламентованим залишається використання ГМО під час здійснення досліджень у сфері генної інженерії у закритих системах (особливо щодо подолання небезпечних захворювань), а також під час виробництва продуктів харчування. Крім того, після оприлюднення даних про негативні наслідки поширення продуктів, що містять генетично-модифіковані компоненти (зокрема, збільшення випадків онкологічних захворювань), на території США і тих країн, куди вони постачалися з території останніх, продукція, що містить або може

містити ГМО, зазнає суворої перевірки перед тим як потрапити на ринок ЄС. Така перевірка здійснюється в спеціальних лабораторіях, що входять до європейської мережі Спільного дослідного центру Європейського Союзу.

Законодавство ЄС установлює чіткі правила маркування продуктів із вмістом ГМО і надання населенню країн-членів інформації про можливі негативні наслідки вживання чи використання такої продукції для життя та здоров'я людини, а також усі можливі біотичні ризики її застосування у сільськогосподарському тваринництві чи рослинництві [2, с. 20].

В Україні спеціальний Закон «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» було прийнято тільки у 2007 році [1]. Цей документ проголосив установа системи біологічної безпеки, потреба в якій виникає у зв'язку зі здійсненням в Україні та за її межами генетично-інженерної діяльності, результати котрої у вигляді генетично-модифікованих організмів можуть завдати шкоду життю та здоров'ю людини, а також негативно вплинути на довкілля.

Відповідно до ст. 3 вищезазначеного Закону основними принципами державної політики в галузі генетично-інженерної діяльності та поводження з ГМО є:

- пріоритетність збереження здоров'я людини і охорони навколишнього природного середовища у порівнянні з отриманням економічних переваг від застосування ГМО;
- забезпечення заходів щодо дотримання біологічної і генетичної безпеки при створенні, дослідженні та практичному використанні ГМО в господарських цілях;
- контроль за ввезенням на митну територію України ГМО та продукції, отриманої з їх використанням, їх реєстрацією та обігом;
- загальнодоступність інформації про потенційні ризики від застосування ГМО, які передбачається використовувати у відкритій системі, та заходи щодо дотримання біологічної і генетичної безпеки;
- державна підтримка генетично-інженерних досліджень та наукових і практичних розробок у галузі біологічної і генетичної безпеки при створенні, дослідженні та практичному використанні ГМО в господарських цілях.

Підтримуючи думку В. Третьякової, вважаємо, що даний Закон можна розглядати лише як рамковий акт, на основі якого необхідно розробити спеціальні закони, котрі, спираючись на відповідні міжнародні біоетичні стандарти, детально регламентуватимуть порядок здійснення генетично-інженерної діяльності у замкнених і відкритих системах, а також установлюватимуть систему експертизи у сфері створення та використання ГМО [2, с. 20].

Адже, в Україні, на жаль, відсутні належний контроль за згаданою продукцією і відповідна науково-дослідна база для вивчення впливу ГМО або їх компонентів на життя та здоров'я людини й екосистеми, що функціонують на території країни.

Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» є доволі формалізованим і, відтак, не може реально гарантувати біобезпеку, про яку в ньому йдеться. Його ухвалення, фактично, легалізувало в Україні систему широкого обігу генетично-модифікованих організмів та продукції, отриманої за допомогою ГМО, в той час, коли розповсюдження таких продуктів на території країн-членів ЄС залишається суворо обмеженим. Після вступу до СОТ 2008 року український ринок узагалі став одним із основних споживачів ГМО-продукції в Європі, що особливо стосується сфер дитячого харчування та дитячої медицини [2, с. 20].

Підтримуючи висловлену у вітчизняній юридичній науці думку, вважаємо за необхідне створити системну законодавчу базу у сфері створення, випробування, транспортування та використання ГМО та запровадити систему жорсткого контролю за використанням продукції, що містить ГМО та їх компоненти. Крім того, потрібно привести систему обігу продуктів, що містять у своєму складі ГМО або їх компоненти, у відповідність до європейської, чітко визначивши їхній перелік [2, с. 20]. Та ГМО-вмісна продукція, котра заборонена для використання на території держав-членів ЄС, але перебуває в широкому вжитку на території України, має бути вилучена з обігу на підставі спеціального нормативно-правового акту, який повинен бути якомога швидше розроблений та введений у дію парламентом. В іншому разі, українські продукти харчування не матимуть попиту на ринках згаданих країн, а конституційні біоетичні права громадян України на життя, здоров'я та безпечне довкілля постійно

порушуватимуться. Зважаючи на те, що, відповідно до міжнародних біоетичних стандартів, обов'язковою вимогою є інформування споживача не тільки про наявність ГМО в продуктах споживання, а й про можливі ризики для здоров'я, пов'язані з їх застосуванням, відповідна інформація має широко розповсюджуватися у суспільстві через ЗМІ та інші доступні засоби поширення даних.

Цілком слушною є думка В. Третьякової про те, що під час упровадження загальносвітового, регіонального і міжрегіонального міжнародного біоетичного законодавства та формуванні відповідних, у тому числі модельних біоетичних кодексів, розділи цих міжнародно-правових актів, присвячені питанням гарантування біобезпеки в суспільстві при створенні та використанні ГМО та їх компонентів, мають містити чіткі правила поведінки з останніми, окремі правові механізми регулювання їх використання, а також визначати порядок і межі застосування ГМО [2, с. 20].

Ці акти повинні запроваджувати уніфіковані міжнародні біоетичні стандарти щодо гарантування біобезпеки, пов'язаної зі створенням та використанням продукції з ГМО або їх компонентами, на території усіх континентів світу [6]. Згідно з такими стандартами, жоден продукт, що містить ГМО або їх компоненти (незалежно від його призначення), котрий не пройшов ретельної перевірки щодо його впливу на здоров'я людини, стан екосистем або їх складових як при короткостроковому, так і при довгостроковому вживанні, не повинен потрапляти до обігу в суспільстві, а порушення цих правил має передбачати найжорсткіші санкції.

Крім того, вилученню із суспільного обігу повинні підлягати й ті продукти з ГМО або їх компонентами, які активно використовувалися без проведення належної перевірки або виявили свій негативний вплив на здоров'я чи життя людини, стан довкілля чи оптимальне функціонування екосистем ще до запровадження згаданих стандартів [2, с. 21].

Отже, підтримуючи висловлені у юридичній науці думки, вважаємо, що для гарантування біологічної та генетичної безпеки при створенні та використанні продукції з ГМО, необхідно: створити системну законодавчу базу у сфері створення, випробування, транспортування та використання ГМО та запровадити систему жорсткого контролю за використанням продукції, що містить ГМО та

їх компоненти; широко розповсюджувати у суспільстві через ЗМІ та інші доступні засоби поширення даних інформацію. не тільки про наявність ГМО в продуктах споживання, а й про можливі ризики для здоров'я, пов'язані з їх застосуванням, що є обов'язковою вимогою відповідно до міжнародних біоетичних стандартів, під час упровадження загальносвітового, регіонального і міжрегіонального міжнародного біоетичного законодавства та формуванні відповідних, у тому числі модельних біоетичних кодексів, слід обов'язково розробити розділи цих міжнародно-правових актів, присвячені питанням гарантування біобезпеки в суспільстві при створенні та використанні ГМО та їх компонентів, що мають містити чіткі правила поведінки з останніми, окремі правові механізми регулювання їх використання, а також визначати порядок і межі застосування ГМО.

Література

1. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів. Закон України від 31 травня 2007 року № 1103-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 35. – Ст. 484.
2. Третьякова В. Міжнародно-правові аспекти сучасної біоетики / В. Третьякова // Віче – 2012. - № 24. - С. 19-21.
3. Кузнецов В. В. Возможные биологические риски при использовании генетически модифицированных сельскохозяйственных культур. // Вестник ДВО РАН. – 2005. – №3. – С. 40-54.
4. Перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку. Постанова КМУ від 28. 08. 2013 р. № 808 // Офіційний вісник України — 2013. – № 87. – Ст. 3221.
5. Конвенція ООН про охорону біологічного різноманіття від 5 червня 1992 р. Ратифіковано Законом України № 257/94-ВР від 29 листопада 1994 р. – [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_030.
5. Всеобщая декларация о биоэтике и правах человека от 19 октября 2005 г. / UNESCO). – [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001461/146180r.pdf>.

Ергард Наталія Миколаївна,
асистент кафедри судової медицини
Національного медичного університету імені О.О.Богомольця,
Кулій Ольга Іванівна,
лікар, судово-медичний експерт, гістолог відділення
судово-медичної гістології Київського міського клінічного
бюро судово-медичної експертизи, м. Київ, Україна

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ГІСТОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Судово-медична служба в Україні грає важливу роль у вирішенні спірних питань щодо причин смерті людини, давності заподіяння будь-яких тілесних ушкоджень при дослідженні трупів тощо. І одне із провідних місць в допомозі судово-медичному експерту займає лабораторна служба, особливо відділення судово-медичної гістології. Лікарі судово-медичні експерти гістологи при вивченні наданих на дослідження об'єктів не лише підтверджують діагнози, а іноді навіть вперше їх встановлюють. Так як, не завжди судово-медичний експерт загальної практики при розтині трупа може побачити всі патологічні процеси, на підставі яких буде встановлювати свій діагноз, тому при підозрілих чи незрозумілих випадках обов'язково надсилають певні шматочки внутрішніх органів на судово-гістологічне дослідження з метою підтвердження чи встановлення діагнозу. Набір шматочків внутрішніх органів може відрізнятися в залежності від причини смерті та регламентований «Правилами проведення судово-медичної експертизи /дослідження/ трупів в бюро судово-медичної експертизи» наказом № 6 МОЗ України від 17.01.1995 року [2].

Відділення судово-медичної гістології у своїй роботі керується «Правилами проведення судово-медичної експертизи /досліджень/ відділеннях судово-медичної гістології бюро судово-медичної експертизи» наказом № 6 МОЗ України від 17.01.1995 року [2].

Слід зауважити, що з 19.11.2012 року набув чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс України (надалі КПК), де законодавцем згідно ч. 4 ст. 69 КПК України передбачено, що «Експерт **не має права** за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи». Проте, в науково-практичних коментарях не регламентовано, які саме матеріали експертів забороняється збирати

самостійно [2]. Так, наприклад, матеріалами для дослідження при проведенні судово-медичної експертизи можуть бути біологічні об'єкти, що надсилаються на гістологічне дослідження для об'єктивного і повного підтвердження судово-медичного діагнозу, об'єм вилучення яких вирішує сам експерт, керуючись «Інструкціями проведення судово-медичної експертизи» Наказу № 6 Міністерства Охорони Здоров'я від 17.01.1995 року, де не забороняється експертові обирати той об'єм досліджень, який необхідний для встановлення повноти та об'єктивності судово-медичної експертизи згідно Закону України «Про судову експертизу». Також, згідно п. 3 ч. 5 ст. 69 КПК України передбачено, що експерт **зобов'язаний** «...Забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен **одержати** на це **дозвіл** від особи, яка залучила експерта», що суперечить ст. 5 Закону України «Про судову експертизу», де передбачено, що «...Під час проведення судових експертиз об'єкти дослідження можуть бути пошкоджені або витрачені у тій мірі, в якій необхідно для дослідження», так як для об'єктивності досліджень експерт **має право** самостійно обирати методику та об'єм досліджуваного матеріалу, іноді навіть з частковим або повним його знищенням. Це також обумовлено в п.п. 2.2.1. пункті 2 спеціальної частини «Правил проведення судово-медичної експертизи трупів у бюро судово-медичної експертизи» затверджених в «Інструкціях проведення судово-медичної експертизи» Наказу №6 Міністерства Охорони Здоров'я від 17.01.1995 року («2.2.1. Викладені в даній частині Правил відомості містять необхідний оптимально-мінімальний набір заходів /стандарт якості/, виконання яких **обов'язкове** при проведенні експертизи трупів. **Відхилення** від стандарту в бік зменшення **недопустиме**») [4].

Отже, виникає проблемне правове питання: як призначати експерту дослідження об'єктів: чи через сповіщення слідчих органів, які в подальшому будуть призначати цю експертизу, або судово-медичний експерт самостійно направляє об'єкти дослідження в лабораторію без сповіщення слідчих органів лише на підставі направлення на судово-гістологічне дослідження (за формою № 180/0 затвердженою наказом МОЗ України від 05.08.1999 року № 197)? Відповіді на ці питання не має і в науково-практичних коментарях [2].

Крім того, виникає ще одне проблемне правове питання – якщо по кожному випадку вноситься кримінальне провадження, на підставі якого судово-медичний експерт всі отримані дані після дослідження ним суб'єкту чи об'єкту заносить у «Висновок експерта», то який документ буде заповнюватися експертами лабораторних служб? Вони і досі результати всіх проведених досліджень фіксують в «Акті судово-медичного дослідження» (форма № 171/10 затверджена наказом МОЗ України від 05.08.1999 року за № 197) на підставі направлень (форма № 180/0 затверджена наказом МОЗ України від 05.08.1999 року № 197) судово-медичних експертів загальної практики, що суперечить КПК України, але не суперечить наказу № 6 МОЗ України «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України» від 17.01.1995 року. Проте, слід зауважити, що даний «Наказ» є лише підзаконним нормативним правовим актом і не повинен суперечити закону як нормативно-правому акту та повинен бути приведений до належності згідно нового Кримінального процесуального кодексу України [3].

Отже, враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що і досі існують значні суперечливості та розбіжності між діючими «Інструкціями проведення судово-медичної експертизи» Наказу №6 Міністерства Охорони Здоров'я від 17.01.1995 року та новими положеннями КПК України. Тому залишення без змін та корекцій змісту вище згадуваних статей нового Кримінального процесуального кодексу України суттєво порушують права судово-медичного експерта на повноту та об'єктивність проведення судово-медичної експертизи, його право на незалежність при проведенні експертизи.

Література

1. Тацій В.Я. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / В.Я.Тацій, А.В. Портнов // том 1 – Харків. – «Право» - 2012. - С. 223-224.
2. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. № 6 «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України».
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 19.11.2012 р.
4. Ергард Н.М. Проблемні питання регламентації проведення судово-медичної експертизи // Судово-медична експертиза № 1 – Київ. – 2013. – С. 61–62.

Прохно Ольга Іванівна,
кандидат медичних наук, лікар вищої категорії,
асистент кафедри дитячої терапевтичної стоматології
та профілактики стоматологічних захворювань
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця,
Коваль Петро Борисович,
кандидат медичних наук, лікар вищої категорії,
клінічна лікарня «Феофанія», Національний медичний університет
імені О.О.Богомольця, м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАХОВОЇ МЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ

Забезпечення здоров'я як суттєвої складової економічного та соціального благополуччя нації є одним з основних завдань держави. Однією з найбільш актуальних проблем сьогодення є реформування системи охорони здоров'я в Україні (згідно Закону України «Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо удосконалення надання медичної допомоги» (№ 3611-17) від 07.07.2011р.).

Впровадження медичного страхування та створення закладів охорони здоров'я, в яких громадяни можуть отримати медичну допомогу за рахунок власних коштів, обумовлює появу нових етичних та правових проблем, що зачіпають інтереси пацієнтів, медичних працівників та суспільства.

Нашою метою є визначення основних проблем та перспектив розвитку медичного страхування в Україні.

Реформа медицини має під собою фінансове підґрунтя: надання медичної допомоги розглядається як надання медичних послуг, а пацієнти є споживачами цих послуг. Така схема може бути використана для адекватного матеріального забезпечення закладів охорони здоров'я за рахунок надходження податків. Платниками податків в даній системі можуть виступати безпосередньо самі пацієнти – при обов'язковому медичному страхуванні або ж опосередковано – через страхові компанії при добровільному медичному страхуванні.

Україна не має великого досвіду в страховій медицині, але в інших країнах зазвичай фінансування охорони здоров'я здійснюється у змішаній формі.

Обов'язкове медичне страхування (ОМС) реалізується через програми обов'язкового медичного обслуговування та підтримується чинним законодавством («Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» – Конституція України, стаття 49). Слід зазначити, що ОМС охоплює надання тільки першого рівня (первинної) медичної допомоги, яка включає в себе:

- ✓ огляд лікаря (загального спеціаліста або сімейного лікаря),
- ✓ нескладне діагностування,
- ✓ надання рецепту на придбання ліків,
- ✓ проведення лікування без застосування спеціального обладнання (консультації).

На кінцевому етапі первинного рівня лікар може надати заключення щодо необхідності надання вторинної або третинної медичної допомоги у відповідному медичному закладі другого та третього рівнів, або рекомендувати інший медичний заклад. В останньому випадку ОМС не покриває витрачених коштів.

Зазначимо також, що у випадку із ОМС пацієнт не має права вибору лікувального закладу та лікуючого лікаря. Лікувальний заклад та лікуючий лікар призначається закладами охорони здоров'я, які пройшли відповідну акредитацію у порядку, встановленому Законом, та внесені до Державного реєстру. Якість надання медичної послуги також контролюється державними закладами. Тому надання медичної допомоги повинно проводитися в чітко регламентований час та чітко за протоколами лікування того чи іншого захворювання. Конституційне право людини на скликання консилиуму за його проханням також не може бути використаним.

Отже, ОМС передбачає лише перший етап надання допомоги, який фінансується пацієнтом опосередковано через бюджетний фонд фінансування сфери охорони здоров'я. Натомість, для здійснення лікування, яке вимагає надто великих фінансових затрат, застосування спеціального обладнання, надання висококомфортних умов лікування та ін. використовують бюджетно-страхову модель фінансування. Тому систему ОМС доповнює система добровільного медичного страхування (ДМС), де за власні кошти пацієнт може

отримати низку послуг, які обговорені заздалегідь. ДМС передбачає вибір страхової компанії, яка забезпечить висококваліфіковану медичну допомогу та контроль її виконання за кошти пацієнта, за умови, що вони не перевищують ліміт страхового договору.

Висновок: Запровадження страхової медицини – потребує чіткого визначення правових норм, організаційних питань та фінансового підґрунтя.

Література

1. Базилевич В.Д. Страхування: Підручник / В.Д. Базилевич. – К.: Знання-Прес, 2008. – 1019 с.
2. Проблеми розвитку добровільного медичного страхування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.mnau.edu.ua/index.php?topic=487.0>
3. Концепція страхової медицини в Україні// Президія УФУ пункт 6.1 Протокол засідання Президії УФУ 14 березня 2012 року №89.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змінами і доповненнями).
5. Кондрат І. Ю. Проблеми запровадження та перспективи розвитку обов'язкового медичного страхування в Україні// Науковий вісник НЛТУ України. - 2009. - Вип.19.3.
6. Міністерство охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/pre_20090521_1.html
7. Новосельська Л.І. Шляхи запровадження медичного соціального страхування в Україні// Науковий вісник. - 2009. - № 18.
8. Мних М.В. Медичне страхування та необхідність його запровадження в Україні// Економіка та держава. – 2009. - №2. – С. 40-41.
9. Фориншурер — страхування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.forinsurer.com.
10. Ялтинська кооперація. Медичне страхування в Україні //Страхова справа. - 2006 -№3. -С.60-61.
11. Яковлева Т. Соціально-правові передумови запровадження обов'язкового медичного страхування / Т. Яковлева // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – №11. – С.71-74.

Сенюта Ірина Ярославівна,
кандидат юридичних наук, доцент, з
авідувач кафедри медичного права ФПДО
Львівського національного медичного університету і
мені Данила Галицького, президент ВГО «Фундація медичного права
та біоетики України», м. Львів, Україна

ПРАВО ЗАСУДЖЕНИХ НА ДОСТУПНІСТЬ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

Особи, які перебувають у місцях позбавлення волі, при наявності численних прав, зокрема й у царині охорони здоров'я, все ж належать до уразливої категорії людей, здійснення спектральних можливостей яких під загрозою. Міжнародні стандарти закладають праволюдінні межі, в яких повинна балансувати нормативно-правова база України, забезпечуючи права людини, в т. ч. у сфері охорони.

У ст. 5 Загальної декларації прав людини та ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права закріплено, що нікого не може бути піддано катуванню та жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. У ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено заборону катувань, тобто нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

Важливо відзначити, що позбавлення права особи на доступність медичної допомоги, вважається катуванням і є порушенням, зокрема в аспекті ст. 3 Конвенції. Дійти такого висновку можна з аналізу практики Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ), який неодноразово ставав на захист осіб з особливим правовим статусом в аспекті порушення їхніх прав у сфері охорони здоров'я. Так, у своєму рішенні у справі «Яковенко проти України» (2007) ЄСПЛ зазначає, що ненадання заявникові своєчасної і належної медичної допомоги, якої він потребував як ВІЛ-інфікований і хворий на туберкульоз, становило нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження у значенні ст. 3 Конвенції. Не менш важливими є правові позиції ЄСПЛ висловлені й в інших його рішеннях, які створюють правозахисний кістяк і вказують на «категоричний імператив» ЄСПЛ: 1) здоров'я ув'язнених має адекватно охоронятись, зокрема шляхом надання

необхідної медичної допомоги; 2) ст. 3 Конвенції не можна тлумачити як таку, що гарантує кожній ув'язненій особі медичну допомогу на рівні «найкращих цивільних медичних закладів»; 3) визнається, що в принципі ресурси медичних підрозділів пенітенціарної системи обмежені порівняно з ресурсами цивільних медичних закладів; 4) рівень охорони здоров'я в контексті конкретних обставин справи має бути «сумісним з людською гідністю» ув'язненого, але також мають враховуватись «практичні вимоги ув'язнення»; 5) при оцінці того, чи виконала держава обов'язок щодо охорони здоров'я особи, яка тримається під вартою і знаходиться на утриманні держави, також аналізується наскільки погіршився стан здоров'я цієї особи протягом тримання під вартою, хоча таке погіршення само по собі не означає порушення ст. 3 Конвенції, проте воно може розглядатись як характерний елемент всіх умов тримання; 6) при поміщенні та триманні під вартою серйозно хворої особи, органи влади мають виявити особливу ретельність, гарантуючи такі умови, які відповідають її спеціальним потребам, що зумовлені інвалідністю; 7) факт, що ув'язненого оглянув лікар та призначив певний вид лікування, автоматично не може привести до висновку, що медична допомога була достатньою; 8) органи влади мають забезпечити повну фіксацію стану здоров'я особи, яка тримається під вартою, та лікування, яке ця особа отримувала під час перебування під вартою чи позбавлення свободи; 9) держава має забезпечити своєчасність та правильність діагнозів та догляду а також, у разі необхідності та залежно від характеру захворювання, забезпечити регулярний та систематичний нагляд, який включає в себе всебічний план лікування, що має бути спрямований на лікування захворювань ув'язненого та попередження їх погіршення, а не на усунення симптомів; 10) державні органи також повинні довести, що були створені умови, необхідні для призначеного лікування, щоб це лікування було дійсно отримано (справи «Петухов проти України» (2010), «Ухань проти України» (2008)).

У досліджуваному аспекті важливим є також питання ролі медичних працівників у захисті прав засуджених. У рішенні ЄСПЛ у справі «Ухань проти України» зазначається: медичний персонал відмовлявся розглядати та навіть письмово фіксувати його чисельні скарги; пацієнти утримувались в антисанітарних умовах; медичний

персонал рідко відвідував пацієнтів, включаючи тих, хто був тяжкохворий, та нерегулярно надавав ліки. В контексті наведеного варто відзначити, що згідно з Принципами медичної етики стосовно ролі медичного персоналу, особливо лікарів, в захисті ув'язнених і арештованих від тортур та іншого жорстокого, негуманного або принизливого обходження або покарання (1982), медичний персонал, особливо лікарі, які надають медичну допомогу ув'язненим і арештованим, повинні забезпечувати захист фізичного і психічного здоров'я підопічних і лікування тієї ж якості і стандарту, які надаються «важким» пацієнтам.

У Європейських пенітенціарних правилах (Комітет міністрів РЄ, 2006) зазначено, що адміністрація пенітенціарних установ мусить забезпечувати охорону здоров'я всіх ув'язнених цих установ (п. 39). Ув'язнені повинні мати доступ до медичних послуг, які існують у країні, без дискримінації за ознакою їхнього правового становища (п. 40.1).

Генеральна Асамблея ООН нещодавно ухвалила важливу Резолюцію «Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних націй щодо поводження із засудженими (Правила Нельсона Мандели)» від 17.12.2015 р. З-поміж 122 правил закріплено правило 24 «Медико-санітарне обслуговування». Суть цього правила полягає у тому, що надання медико-санітарного обслуговування засудженим є обов'язком держави. Засудженим повинні бути забезпечені ті ж стандарти медико-санітарного обслуговування, які існують у суспільстві, і їм повинен бути забезпечений безоплатний доступ до необхідних медико-санітарних послуг без жодної дискримінації за ознакою їх правового статусу. Медико-санітарне обслуговування необхідно організувати у тісному контакті з системою державних органів охорони здоров'я і таким чином, аби забезпечити безперервність лікування і догляду, в т. ч. у зв'язку з ВІЛ, туберкульозом та іншими інфекційними захворюваннями, а також наркозалежністю. Хоч це за своєю правовою природою це документ «м'якого» права, все ж для України як держави-учасниці ООН він повинен зайняти чинне місце при правозастосуванні та правореалізації.

Палітра міжнародних стандартів і практики ЄСПЛ дає підстави твердити, що закладено важливий фундамент для захисту прав

засуджених у сфері охорони здоров'я, де їх «віктимність» особливо відчутна і потребує комплексу заходів у національній площині: від нормативних, правозахисних до підвищення рівня правової обізнаності щодо «клінічного маршруту» засудженого як пацієнта.

Касумова Анжела Борисівна,
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри судової
медицини та медичного права Національного медичного університету
імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Регулювання правових відносин між пацієнтами та закладами охорони здоров'я щодо застосування допоміжних репродуктивних технологій має стати одним із пріоритетних напрямів зосередження уваги держави в найближчому майбутньому, оскільки об'єктом правової охорони цих відносин є найвищі соціальні блага – життя і здоров'я особи.

Водночас, чинне українське законодавство не містить базового нормативно-правового акту, який би визначав особливості і порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій, містив перелік прав та обов'язків учасників правовідносин в сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій та встановлював відповідальність за порушення порядку та умов їх проведення. Не визначена така відповідальність і на рівні Кримінального кодексу України (далі – КК України).

За відсутності уніфікації в питанні правового регулювання застосування репродуктивних технологій, доцільно звернутись до окремих галузевих підзаконних нормативно-правових актів. Зокрема, в наказі МОЗ України від 9 вересня 2013 року № 787 “Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні”, наводиться визначення допоміжних репродуктивних технологій як методики лікування безпліддя, за яких маніпуляції з репродуктивними клітинами, окремі або всі етапи

підготовки репродуктивних клітин, процеси запліднення і розвитку ембріонів до перенесення їх у матку пацієнтки здійснюються в умовах *in vitro* (техніки виконання експерименту чи інших маніпуляцій у спеціальному лабораторному посуді або у контрольованому середовищі поза живим організмом) [1]. На даний момент відповідно до законодавства допоміжними репродуктивними технологіями, які застосовуються в Україні, визнаються: IVF, ICSI, внутрішньоматкова інсемінація, донація ооцитів, кріоконсервування й сурогатне материнство [1].

Порушення встановлених вимог застосування репродуктивних технологій може мати серйозні наслідки, оскільки мова йде про життя та здоров'я пацієнтки. Водночас, зважаючи на відсутність законодавчо-встановленої кримінальної відповідальності за злочини в сфері репродуктивних технологій та враховуючи розвиток і прогрес в сфері таких технологій, виникає необхідність нормативного регулювання не лише порядку і умов застосування репродуктивних технологій, але й визначення тих негативних наслідків, які можуть наставати за злочинні посягання в цій сфері.

В КК України міститься декілька норм, які можуть передбачати відповідальність за порушення умов і порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій, а саме: ст. 139 “Ненадання допомоги хворому медичним працівником” та ст. 140 “Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником” [2]. Жодної іншої норми, яка б визначала особливості настання кримінальної відповідальності за злочини, вчинені проти репродуктивного здоров'я та безпеки громадян в КК України не закріплюється. Однак, технології розвиваються в сучасному суспільстві швидко, і цей розвиток вимагає від законодавця слідувати вимогам часу. Зокрема, особливої популяризації в Україні набули такі методики подолання безпліддя як штучне запліднення та імплантація ембріона, сурогатне материнство. Тому видається за доцільне звернути увагу законодавця на відсутність правового регулювання цього питання.

Окремі із цих проблем, які пов'язані з кримінальною відповідальністю, останнім були предметом аналізу у науковій літературі. Наприклад, В.В. Шаблюстий пропонує передбачити на рівні КК України статтю 140-1 щодо умисної бездіяльності

медперсоналу пологових будинків з метою обов'язкового поміщення до реанімації новонародженої дитини, яка потребує неабияких матеріальних та моральних ресурсів при певній зацікавленості відповідних осіб. Науковцем пропонується визначити відповідальність за неналежне виконання або відмову від виконання своїх професійних обов'язків працівником пологового будинку, якщо це створило загрозу для породіллі або її ненародженої дитини та за умисне створення будь-яких перешкод для нормального перебігу пологів, якщо це спричинило реанімацію новонародженого або загибель його чи породіллі [3, с. 13].

Водночас, такий підхід відзначається деякою вузькістю розуміння питання реалізації репродуктивних прав. Медична допомога та медичні послуги в Україні надаються закладами охорони здоров'я, якими відповідно до ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я є юридична особа будь-якої форми власності та організаційно-правової форми або її відокремлений підрозділ, основним завданням яких є забезпечення медичного обслуговування населення на основі відповідної ліцензії та професійної діяльності медичних працівників [4]. Перелік таких закладів охорони здоров'я міститься в наказі МОЗ України від 28 жовтня 2002 року № 385 “Про затвердження переліку закладів охорони здоров'я, лікарських, провізорських посад та посад молодших спеціалістів з фармацевтичною освітою в закладах охорони здоров'я” [5]. Тому реалізовуватись репродуктивні права можуть не лише у пологових будинках, але й в інших закладах охорони здоров'я.

За іншим, більш широким підходом, пропонується криміналізувати діяння, пов'язані з порушенням встановлених умов та порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій. Відповідну кримінальну норму пропонується передбачити в розділі II Особливої частини КК України «Злочини проти життя та здоров'я» серед злочинів у медичній сфері як ст.134-1 “Порушення встановлених законом умов та порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій”. Суб'єктом злочину пропонується вважати будь-яку фізичну осудну особу, яка застосовує допоміжні репродуктивні технології, в тому числі медичні працівники клінік незалежно від форми власності [6, с. 140].

Видається за доцільне встановити кримінальну відповідальність і для юридичних осіб – приватних медичних клінік з урахуванням положень розділу XIV Загальної частини КК України “Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб”.

Таким чином, кримінально-правовий аспект застосування допоміжних репродуктивних технологій визначається актуальністю і доцільністю визначення на рівні КК України норм які б передбачали кримінальну відповідальність за порушення встановлених законом умов та порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій. Це питання є актуальним з точки зору сучасного етапу розвитку суспільства в цілому і медицини зокрема, та потребує посиленої уваги законодавця з огляду на активний розвиток наукового і технічного прогресу в сфері репродукції людини.

Література

1. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні :Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787. – [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13>.
- 2.Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
- 3.Шаблистий В.В. Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні : арэф. ... дис. д.ю.н. : 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право // ХНУВС. – Харків. – 2016. – 36 с.
4. Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
5. Про затвердження переліку закладів охорони здоров'я, лікарських, провізорських посад та посад молодших спеціалістів з фармацевтичною освітою в закладах охорони здоров'я: Наказ Міністерства здоров'я України від 28 жовтня 2002 р. № 385. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0892-02>.
6. Звірко О. Є. Кримінальна відповідальність за порушення умов та порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ) / О. Є. Звірко // Сучасні науки: теорія і практика: збірник матеріалів V Всеукраїнської науково – практичної заочної конференції (м. Київ, 27-

28 червня 2014 р.) / Партнерство «Нова Освіта» - Київ: 2014. – С. 139–141.

Хміль Ірина Юріївна,
старший викладач кафедри судової медицини та медичного права
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця,
Федорова Олена Анатоліївна,
асистент кафедри судової медицини та медичного права
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця,
м. Київ, Україна

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ - МЕДИЧНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ В СУДОВО-МЕДИЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗИ ТА В СФЕРІ МЕДИЧНОГО ПРАВА

В ст. 32 [1] основного закону наголошується про те, що збирання та зберігання конфіденційної інформації без згоди зацікавленої особи є неприпустимим. Однак, практично всі пацієнти підписують поінформовану згоду на такі дії, так як це слугує їм на користь. Особливо необхідні дані з медичної документації пацієнтів в разі їх травмування та проведення подальшої процедури судово-медичної експертизи потерпілих, обвинувачених та інших осіб. Всі види судово-медичних експертиз потерпілих осіб проводяться згідно з чинним законодавством: [2] та [3], відомчими Правилами [4], які викладені в Наказі N 6 від 17.01.95. При їх проведенні важливу роль відіграє медична документація потерпілої особи.

Наслідки отриманих пацієнтом ушкоджень оцінюються на підставі об'єктивних даних з урахуванням медичних документів, якими керуються у своїй роботі МСЕК. Для цього судово-медичний експерт ознайомлюється з наявними медичними документами. Пункт 4.4. «Правил» наголошує про те, що при проведенні судово-медичної експертизи експерт повинен використовувати оригінали медичних документів. Саме з них ми отримуємо вичерпні відомості про ушкодження та їх клінічний перебіг. Ці документи мають бути засвідчені підписом лікаря і печаткою лікувального закладу.

Особливу роль в проведенні судово-медичних експертиз відіграє документація в випадках припустимої фальсифікації записів в щоденниках. В повсякчасному житті, напевно, кожен з експертів

стикався з такою існуючою проблемою. Річ в тому, що іноді потерпілі намагаються збільшити ступінь тяжкості власних тілесних ушкоджень і вмовляють лікарів написати те, чого насправді не існувало. А деякі колеги, жаліючи пацієнта, піддаються на такі вмовляння, не думаючи про наслідки таких дій в подальшому. Знаючи про такі випадки ми дуже старанно вивчаємо записи в картах амбулаторного та стаціонарного хворого. З метою попередження фальсифікацій в деяких бюро СМЄ розробляють власну «не уставну» систему контролю за вивченою медичною документацією, але вкрай необхідну в роботі. В нашому відділенні також було вжито таких заходів. Спочатку в суперечливих випадках ми нумерували всі сторінки історії хвороби. Наступним етапом стала фіксація всіх рухів меддокументації на її обкладинці: такого-то числа надіслана до відділення і взята в роботу, іншого – видана. Поряд ставився підпис реєстратора. Однак, і після цього спроби фальшування не припинилися. І лише після того, як подібний випадок став оприлюднений під час судового засідання, подібні ситуації в нашій практиці почали зменшуватись.

Під час побутової бійки між сусідами обидва отримали ушкодження. Автор особисто проводив експертизу обох потерпілих. Нападником не було надано ніякої документації, а у другого учасника події була карта амбулаторного хворого, яку було ретельно вивчено і з якої було проведено необхідну виписку відомостей. Через деякий час другий потерпілий знов приніс свою карту моєму колезі, який за новими записами провів додаткову експертизу. Виявилось, що в пацієнта нібито згодом було діагностовано вивих, об'єктивних ознак якого не було при проведенні первинної експертизи, і на який потерпілий не скаржився при проведенні первинної експертизи. Так як вивих загоювався у постраждалого в термін, більше 21 доби, то колега оцінив ушкодження як середнього ступеню тяжкості. Ми висловили свої сумніви стосовно можливої фальсифікації медичної документації дільничному інспектору міліції. Приблизно через місяць нас з колегою викликали до суду по справі стосовно цієї події. Коли амбулаторна карта знов потрапила до нас під час судового засідання, ми побачили, що один з аркушів, також пронумерований червоним чорнилом, не зовсім відповідав тим записам, які з нього вже виписувались. Було внесено цілий новий абзац, в якому тим самим лікарем було описано додаткові синці, набряк та клініку вивиху, який

тепер виносився у діагноз, і який, начебто не був врахований в первинній експертизі, тому що потерпілий продовжував лікуватися. Самим цікавим було те, що діагноз вивиху вже був написаний і на титульній обкладинці карти. Однак ми звернули увагу на відсутність на ній записів нашого медреєстратора і її підпису. Отже, в судовому засіданні став очевидним факт фальсифікації записів в медичній документації. Нажаль, судово-медична практика свідчить про непоодинокі випадки таких фальсифікацій. Однак, якщо за допомогою фахових «хитрощів», та навіть, проведення почеркознавської експертизи можливо своєчасно виявити та довести факт фальсифікації медичного документа, то під час впровадження деяких нових технологій в сферу медичного права, наприклад, - введення електронної реєстратури в закладах охорони здоров'я, такий контроль здається нам майже неможливим.

З одного боку, впровадження електронних форм медичних записів є позитивною інновацією, т. я. полегшує роботу і лікаря, і медстатиста. Набагато легше вносити відомості за існуючим шаблоном, і потім аналізувати необхідні відомості, і навіть – їх читати. Однак, з точки зору судово-медичного експерта, лишається неясним питання про збереженість первинних записів лікуючого спеціаліста незмінними. Однак, зупинити прогрес неможливо, і в статті «Умный Киев: Новые технологии дома и на улице» з'явилися такі попередження: «...все данные о пациенте будут вносятся в электронную базу,... у врача будет полный доступ к вашей истории болезни, анализам, другим данным...Само собой, мы прорабатываем вопрос защиты персональных данных».

Зважаючи на важливість даного питання, ми пропонуємо спочатку розробити механізм захисту первинних записів від можливої наступної їх корекції іншим або тим самим лікарем, та узгодити його з представниками судово-медичної служби та правоохоронних органів, і лише після цього впроваджувати в практику медичних закладів.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996.

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341–III // Відомості Верховної Ради України. – 2001.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Ел. ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень 17 січня 1995 р. N 6 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95/print1452954582409627>

Федорова Олена Анатоліївна,
асистент кафедри судової медицини та медичного права
Національного медичного університету
імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ НАУКОВИХ РОЗРОБОК В ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС НА КАФЕДРІ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ ТА МЕДИЧНОГО ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ О.О. БОГОМОЛЬЦЯ

На кафедрі судової медицини та медичного права НМУ ім. О.О. Богомольця постійно проводиться і пошукова робота, і розробка нових підходів до вирішення завдань з створювання різноманітних діагностичних методів в судово-медичній практиці.

Під безпосереднім керівництвом завідуючого кафедрою д.мед.н., проф. Б.В. Михайличенко було започатковано серію робіт з вивчення можливостей впровадження кристалографічного методу досліджень різноманітних біологічних об'єктів для потреб судової медицини, який є швидким та легким у виконанні та недорогим за собівартістю. Тезиграфічний (мікрокристалічний) аналіз був розроблений та впроваджений в практику ще в 1964 році голандським вченим Daems [1]. Однак, для потреб судово-медичної науки та практики він не використовувався.

Тому в дисертаційній роботі [2] досліджувались діагностичні можливості даного методу досліджень стосовно таких біологічних об'єктів, як тканинний екстракт шкіри, кров та ліквор померлих осіб. Вперше було встановлено особливості типового кристалоутворення

даних об'єктів. Також було встановлено, що він є різним в випадках смерті осіб від механічної асфіксії та раптової смерті від серцево-судинних захворювань.

І досі в судовій медицині актуальним є питання про давність настання смерті (ДНС), так як воно являє собою складну експертну задачу в кожному конкретному випадку, особливо - в випадку далеко зайдених гнильних змін трупа. Більшість існуючих додаткових методів доповнюють оцінку встановлення ДНС, однак потребують проведення даної роботи в умовах спеціальних лабораторій за допомогою відповідного обладнання протягом певного часу.

В результаті проведеного [3] дослідження вперше була отримана типова тезиграфічна картина екстрактів внутрішніх органів: головного мозку, серця, легень, печінки, нирок, селезінки та крові на судово-медичному матеріалі при деяких причинах смерті в перші 7 діб післясмертного періоду. Також вперше виявлено основні найбільш інформативні 12 діагностичних критеріїв з 40 різновидами ознак кристалографічного малюнку. Вперше встановлена закономірність кристаломорфологічних змін в характеристиках екстрактів внутрішніх органів та тканин в динаміці післясмертного періоду.

Спеціальні методи дослідження хворих, які застосовуються з діагностичною метою в медичній практиці, часто технічно важкі у виконанні і не виключають можливості ускладнення. Це визначає необхідність пошуку нових малотравматичних і досить інформативних для практичної охорони здоров'я методів обстеження. Тому подальшим етапом наших наукових розробок стало вивчення діагностичних можливостей тезиграфічного методу, стосовно до потреб судово-медичної експертизи потерпілих, обвинувачених та інших осіб, - кристалографічне дослідження сечі потерпілих з черепно-мозковою травмою (ЧМТ).

Тезиграфічний метод в практиці експертизи живих осіб раніше був впроваджений [4] для уточнення ступеню тяжкості ЧМТ. Однак автор використовував лише такий біооб'єкт, як ліквор. Новизну проведеного нами дослідження складала можливість використання іншого об'єкту – сечі, т. як це – найбільш доступний для дослідження об'єкт, не пов'язаний з труднощами його вилучення та можливими ускладненнями. Актуальність нового дослідження обумовлена тим, що доволі часто пацієнти з черепно-

мозковою травмою (ЧМТ) на час поступлення до лікарні і в подальшому тривалий час знаходяться в непритомному стані і не можуть пояснити причину погіршення свого стану, а зовнішні ознаки травми ще не візуалізуються. Але в залежності від причини погіршення неврологічного стану особи залежить і тактика лікування, і можливість подальшого юридичного супроводу. В такому випадку перед невропатологом (нейрохірургом) та судово-медичним експертом постає складна задача віддиференціювати причину погіршення неврологічного стану пацієнта.

В результаті проведеного дослідження було встановлено, що кристалограми сечі відрізняються за характером кристалоутворення в залежності від патологічного чи травматичного походження неврологічного стану пацієнта, тому воно може використовуватись для швидкої діагностики походження клінічних ознак порушення мозкового кровообігу.

Так як в судово-медичній експертизі живих осіб тезиграфія використовувалася лише у дорослих осіб, було доцільним провести аналогічне та порівняльне дослідження стосовно дітей. В результаті проведеної [5] роботи було встановлено, що кристалограми сечі дітей в випадках наявних пухлини мозку та різних видів ЧМТ також відрізнялись між собою. Однак в межах групи із ЗЧМТ всі вони мали схожі тенденції росту, проте відрізнялись загальним видом від таких у осіб дорослого віку, тому даний метод також може застосовуватись для діагностики походження клінічних ознак порушення мозкового кровообігу у пацієнтів дитячого віку.

Таким чином, співробітниками та гуртківцями кафедри було доповнено і впроваджено в педагогічний процес нові наукові підходи до завдань визначення зажиттєвості механічної асфіксії, встановлення давності настання смерті під час гнильної трансформації трупа, диференціальної діагностики травматичного та патологічного походження неврологічних станів у дітей та дорослих пацієнтів за кристалографією екстрактів тканин біологічних об'єктів.

Література

1. Daems W. F. Thezigraphie Chem. Courant. 1963, 1970, 1977.
2. Тахер М.А. Судебно – медицинская диагностика прижизненности повешения по кристаллографической структуре биологических

жидкостей / М.А. Тахер // дис. ... уч. степ. к. м. н. – К: 1995. – С. 166.

3. Федорова О.А. Можливості використання кристалографічної характеристики екстрактів з внутрішніх органів трупів для встановлення давності настання смерті / О.А. Федорова // Судово-медична експертиза № 2. – Київ – 2010. – С.36-40.

4. Гайворонская В.И. Диагностические возможности кристаллографического метода исследования ликвора при черепно – мозговой травме. В ст.: Перспективы развития и совершенствования судебно – медицинской службы Российской Федерации (материалы V Всероссийского съезда судебных медиков) / В.И. Гайворонская, О.А. Майновская. – Москва – Астрахань, 2000. – С. 269 – 270.

5. Кирилюк О.О. Кристалографічне дослідження пацієнтів дитячого віку з нейрохірургічною травмою / О.О. Кирилюк // Український науково-медичний молодіжний журнал . – Спецвипуск № 4 (83). Київ – 2014. – С. 228.

Белікова Світлана Олександрівна, кандидат юридичних наук,
викладач відділу підготовки прокурорів з
представництва інтересів громадянина або держави в суді
Національна академія прокуратури України, м. Київ

Белікова Аліна Олегівна,
магістрант Бердянського державного
педагогічного університету, м. Бердянськ

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ – УДОСКОНАЛЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В умовах сьогодення особливого значення набуває міжнародна співпраця в галузі освіти. Протягом останнього десятиліття вища освіта в Україні перебуває у стані постійного удосконалення та модернізації. Метою цих процесів є оновлення існуючої системи вищої освіти, її приближення до європейського освітнього рівня.

Місія сучасного вищого навчального закладу полягає у розширенні міжнародного співробітництва, забезпеченні рівних умов для доступу викладацького складу, науковців та студентів до міжнародних освітянських джерел, пропаганда досягнень університету за кордоном, сприяння розвитку міжнародної співпраці,

удосконалення програм підготовки фахівців, зміцнення міжнаціональних освітніх і культурних зв'язків [1, с. 19].

Для цього необхідно здійснювати підхід на кількох рівнях:

1. Концептуальному (навіщо потрібна і чи потрібна європеїзація освіти).

2. Організаційно-методичному (що потрібно змінити для приведення освіти у відповідність із загальноєвропейськими стандартами і вимогами).

3. Змістовому (чому потрібно навчати студентів для їх усвідомлення європейської ідентичності).

4. Комунікаційному (які умови слід створити для забезпечення спілкування на між інституційному і міжособистісному рівнях) [2, с. 47].

Так, щодо *першого рівня* – це необхідність вистроєння чіткої концепції взаємного навчання із своєчасним забезпеченням прямого зв'язку між відповідними структурами: загальноєвропейські інституції (Парламентська Асамблея Ради Європи та інші) – національні керівні органи (міністерства, відомства, департаменти) – вищі навчальні заклади і наукові установи – науково-педагогічні працівники – студенти та інші суб'єкти навчальної діяльності.

До *другого рівня* можна віднести надання вищим навчальним закладам самостійності у виборі форми міжнародної співпраці та її відповідність міжнародним стандартам (вимогам). Для цього необхідно скласти програму такої співпраці, розробити єдиний навчальний комплекс з урахуванням пропозицій обох сторін, забезпечити навчальний процес відповідною навчальною, науковою літературою та іншим додатковим матеріалом.

До *третього рівня* слід віднести введення у навчальну програму вищого навчального закладу у якості обов'язкового компоненту міждисциплінарний навчальний курс євроінтеграційного спрямування (наприклад, „Європейські стандарти”) та забезпечити його відповідними навчально-методичними розробками.

До *четвертого рівня* належить навчальне і наукове спілкування між навчальними закладами. Це навчальні програми, обмін досвідом серед викладачів та студентів в рамках навчального процесу, спілкування на науковому рівні – міжнародні науково-практичні конференції (у тому числі Інтернет-конференції), семінари, круглі столи та інша науково-дослідницька робота. Тут може розглядатися питання взаємодії між навчальними закладами, факультетами та підрозділами. Мета цього спілкування полягає у розвитку академічної мобільності студентів, викладачів, науковців, їх участь у міжнародних програмах та у здійсненні наукових досліджень.

Особливим критерієм, на наш погляд, є активне використання проектів та програм міжнародної співпраці. Як відомо, існує багато

зазначених програм, які можна умовно поділити на такі категорії: за відповідною спеціалізацією, бакалаврські програми, магістерські програми, у науково-дослідницькій діяльності та інші.

Наприклад, програма „Песталоцці” –структурний підрозділ Директорату з питань освіти та мовної політики Ради Європи, яка організовує та проводить постійно діючі семінари „Європейські модулі для навчання тренерів” з метою підготовки практиків-професіоналів (діє з 2007 р.); міжнародна програма вдосконалення вчителів – TIPD (Teachers International Professional Development) (з 2002 р.) та інші програми з педагогічної майстерності. Програми підвищення кваліфікації включають академічне навчання та інтенсивний тренінг із методів викладання, написання навчального плану, стратегій викладання в умовах рідних країн учасників [3, с. 22].

Зазначені програми застосовуються майже у всіх галузях науки. К прикладу, в останні часи набувають поширення проведення тренінгів з вдосконалення викладацьких навичок, метою яких є передання іноземного досвіду роботи для удосконалення викладачів (тренерів) якостей викладання. Такий тренінг базується на трьох складових: створення, розробка, викладання навчального матеріалу.

Таким чином, вказані програми на сьогодні потрібні, оскільки вони надають можливість переймати позитивний досвід у системі вищої школи європейських країн, проходити навчання для студентів, а для викладачів – спеціалізація у відповідній галузі науки та обмін досвідом, що надає можливість підвищувати рівень викладацьких навичок.

Література

1. Беляєв Ю. Міжнародні зв'язки як важливий напрям удосконалення управління університетом в умовах європейської освітньої інтеграції //Вища школа. – 2010. – №7-8. – С.19.
2. Чайка-Петегірич Л. Міжнародна співпраця університетів як невід'ємна складова трансформації вищої школи України у європейський освітній простір //Галицький економічний вісник. - №2(45). – 2014. – С. 47.
3. Самійленко Н.Б. Роль міжнародних освітніх програм в Україні у забезпеченні якості підготовки фахівців із вищою гуманітарною освітою //”Педагогіка”, випуск №146, т.158. – 2012. – С.22.

Ермолова Ольга Николаевна,
кандидат юридических наук, доцент,
Саратовская государственная юридическая академия,
Саратов, Россия

ПРЕДМЕТ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РФ

В правовой литературе в целом устоялся взгляд на правоотношения в сфере предпринимательской деятельности как совокупность нескольких групп правоотношений²⁴.

Центральной и основной группой обозначаются предпринимательские отношения, т. е. отношения, возникающие в процессе осуществления предпринимательской деятельности хозяйствующими субъектами. Характеризуются они участием равноправных самостоятельных субъектов, осуществляющие предпринимательскую деятельность, и направленностью на получение прибыли. Обозначаются такие отношения как горизонтальные, в отличие от вертикальных, основанных на власти и подчинении.

Во вторую группу объединены отношения, не имеющие непосредственной целью извлечение прибыли, обеспечивающие предпринимателю возможность осуществления предпринимательской деятельности: создание, реорганизация и ликвидация организаций, получение разрешений, лицензий, сертификатов соответствия и др. Это так называемые организационные отношения, являющиеся разноотраслевыми по своему характеру, которые могут быть как горизонтальными, так и вертикальными.

Третью группу отношений составляют внутривозрастные отношения, субъектами которых являются структурные подразделения организаций, участники и члены организаций, которые взаимодействуют как между собой, так и с организацией в целом. Разновидностью внутривозрастных отношений признаются корпоративные отношения.

Также в предмет предпринимательского права включаются отношения по государственному регулированию предпринимательства, в которых участвуют предприниматели и уполномоченные государственные или муниципальные органы, представляющие

²⁴ См.: Российское предпринимательское право: учебник / Д.Г. Алексева, В.К. Андреев, Л.В. Андреева и др.; отв. ред. И.В. Ершова, Г.Д. Отнюкова. М.: Проспект, 2011 // СПС «КонсультантПлюс»; Предпринимательское право Российской Федерации: учебник для вузов / отв. ред. Е.П. Губин, П.Г. Лахно. – М.: Юристъ, 2003. С. 43-44.

государство и муниципальные образования не как равноправного субъекта, а как регулятора общественных отношений. Данные отношения называют вертикальными, поскольку органы власти и управления вправе давать обязательные для исполнения указания.

В литературе высказана позиция²⁵, согласно которой совокупность вышеназванных отношений в любом варианте их соотношения в различных учебниках по предпринимательскому праву по своей сути может быть сведена к правоотношениям двух видов. Первая группа, по мнению автора, объединяет отношения, которые фактически являются отношениями, связанными с экономическим воспроизводственным процессом – производством, обменом, распределением и потреблением. К ним относятся отношения и по организации, и по осуществлению предпринимательской деятельности, и корпоративные отношения. Особенности правового взаимодействия предпринимателя с другими участниками данных отношений обусловлены свободным характером предпринимательской деятельности. Вторую группу образуют отношения, возникающие в связи с участием государства в экономике. Данные отношения обозначены как отношения по координации общественного воспроизводственного процесса, представленные в первую очередь государственным воздействием на экономику.

Далее автор высказывает предположение, что такая система отношений в сфере правового регулирования предпринимательства сталкивается с потенциальными противоречиями: всегда будет оставаться открытым вопрос о пределах развития соответствующих моделей - с одной стороны, правовых моделей, основанных на свободе предпринимателя, а с другой стороны - моделей, предполагающих вмешательство государства. Делается вывод, что такая потенциальная неустойчивость должна быть компенсирована созданием правовых гарантийных механизмов, которые являются формой обеспечения интересов участников этих отношений и поддержания рыночной системы в сбалансированном состоянии, позволяющей ей саморазвиваться, что образует третью группу предпринимательских отношений.

В заключение делается вывод о том, что совокупность таких предпринимательских отношений формирует предмет правового регулирования предпринимательского права, который объединяет следующие группы предпринимательских отношений:

- отношения, связанные с экономическим воспроизводством,

²⁵ См.: Пашков А.В. К вопросу о предмете правового регулирования современного предпринимательского права России // Предпринимательское право. Приложение "Право и Бизнес". 2014. N 3. С. 49 - 53. // СПС «КонсультантПлюс»

реализуемым в процессе хозяйственной деятельности;

- отношения, связанные с координацией (регулированием) экономического воспроизводства, реализуемого в процессе хозяйственной деятельности;

- отношения, связанные с необходимостью обеспечения стабильности и сбалансированности первых двух групп отношений.

Представленная позиция свидетельствует о недостаточно устоявшемся взгляде на понятие и содержание предпринимательских правоотношений в частности, и понятия и содержания предпринимательского права в целом.

Как бы мы ни классифицировали правоотношения в рамках перечня представленного в начале работы, содержание остается неизменным. В этом с автором следует согласиться. Однако предложение о выделении новой группы правоотношений вызывает сомнения и возражения. Во-первых, неясны элементы и содержание этих правоотношений: между какими субъектами права складываются данные отношения, по поводу каких объектов, какие права и обязанности в них возникают. Кроме того, представляется, что «необходимость обеспечения стабильности и сбалансированности первых двух групп отношений» является целью правового регулирования данных отношений в их единстве как предмете предпринимательского права.

МАТЕРІАЛИ

VI Міжнародної науково-практичної Конференції

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ
ЦИВІЛЬНОГО, МІЖНАРОДНОГО МОРСЬКОГО,
ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРАНСПОРТНОГО ПРАВА**

14 – 15 квітня 2016 року, м. Київ

АДРЕСА:

Україна, 04071, м. Київ, вул. Кирилівська, 9
тел./факс: (044) 482-51-34
www.maritime.kiev.ua
e-mail: yulechka.doroshenko.88@mail.ru

Тираж: 300 примірників